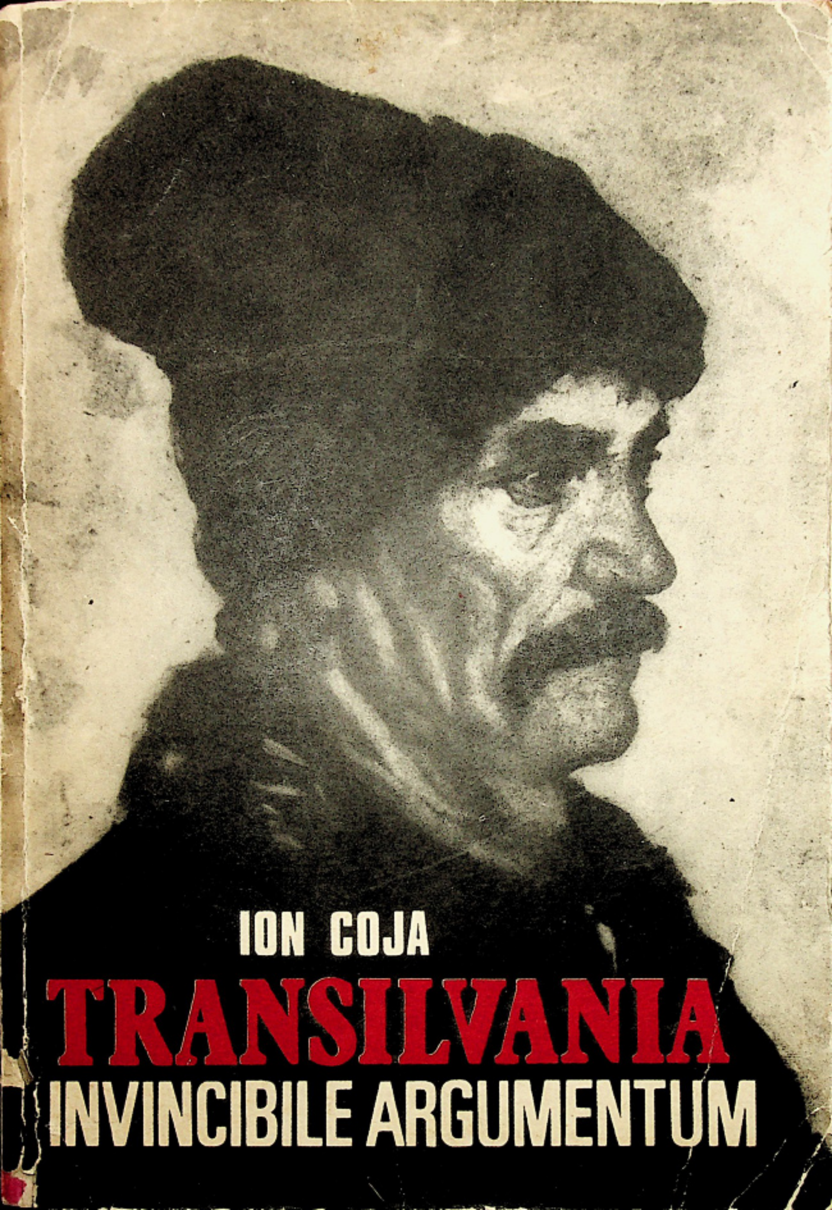

ION COJA
TRANSILVANIA
INVINCIBILE ARGUMENTUM

ION COJA

TRANSILVANIA
Invincibile Argumentum

întru pomenirea lor
Ion Coja și Stan Licoi,
Maria Șeitan și Elena Florea,
precum și a celorlalți mocani și țuțuieni
care au trecut Dunărea în Dobrogea
venind din Ardeal



Editura ATHENAEUM, București, 1990

Coperta : *Victor Ilie*
reproducere după o pictură de *O. Rainer*

NOTA BENE !

În partea de răsărit a Europei meridionale, între Adriatică și Marea Neagră, trăiește un adevărat mozaic de etnii, care dă acestor ținuturi un farmec și un pitoresc aparte, inconfundabil. Alături de albanezi, bulgari, croați, greci, maghiari, sîrbi, slovaci, turci etc., aici trăiesc și românii, *de departe neamul cel mai numeros din această parte a Europei : peste 25 000 000 de suflete.*

Așezările românești se dispun într-o rețea neîntreruptă, continuă, *acoperind practic întreg teritoriul dintre Nistru, Tisa, Dunăre și Marea Neagră. Numeroși sînt însă și românii care locuiesc în afara acestui perimetru, alcătuind enclave românești izolate, unele mai mici, altele mai mari, cum ar fi, bunăoară, aromânii din Grecia, românii de pe Valea Timocului sau cei de dincolo de Nistru.*

Așadar, românii, aidoma altor neamuri din Europa, nu trăiesc toți în statul care le poartă numele. Mulți români trăiesc și dincolo de frontierele naționale, ale României, în statele învecinate. De asemenea, nu toți cei ce trăiesc în România sînt de naționalitate română. Destul de mulți sînt cetățenii din România care au altă naționalitate, fiind deci maghiari, țigani, sași, lipoveni etc. Trebuie însă precizat că numărul românilor care trăiesc ca minoritari în afara granițelor românești, în țările învecinate, este mult mai mare decît al minoritarilor etnici din România. *Cel puțin dublu este numărul românilor...*

Situația aceasta se întîlnește ceva mai rar la alte popoare, la alte state din Europa !

Statisticile mai arată că românii care trăiesc în afara graniţelor româneşti alcătuiesc un grup etnic extrem de numeros : circa cinci milioane. Nici un alt popor european nu mai are înstrăinaţi în vecinătatea graniţelor sale de stat un număr aşa de mare de conaţionali.

În virtutea acestor date, ar sta în logica lucrurilor şi a practicii politice curente ca România şi opinia publică românească să promoveze o politică de revizuire a frontierelor sud-est europene, în scopul punerii lor de acord cu realităţile etnice. România însă e departe de a duce o asemenea politică !... Motivele sînt mai multe, dar în principal se vădeşte astfel ataşamentul dintotdeauna al României la ideea de pace, de bună vecinătate şi înţelegere între popoare.

Aşadar, între statele europene, România este printre cele mai îndreptăţite să ducă o politică revizionistă. Dacă însă România, deşi îndreptăţită, se abţine totuşi de la o politică revizionistă, atît de riscantă pentru pacea Europei, devine de-a dreptul absurd ca România să ajungă ea ţinta unor pretenţii teritoriale revizioniste. Absurditatea şi-o împart în mod egal între ei cei ce formulează asemenea pretenţii şi cei care îi iau în serios.

A CUI ESTE TRANSILVANIA?

Transilvania, adică ţara de „dincolo de păduri“, este una din cele trei mari provincii istorice ale României. Denumirea *Transilvania* a fost imaginată de vreun cărturar medieval cunoscător al limbii latine, încă neidentificat de istoriografii moderni. Această denumire cultă, artificială deci, a intrat în concurenţă cu cea populară : *Ardeal.* Aşadar, România se adună una singură din trei mari provincii : Ardealul, Moldova şi Muntenia. In ce măsură la un loc acestea formează un întreg este o chestiune care se poate discuta atît în sine, cît şi ţinînd seama de faptul că asupra Transilvaniei s-au emis şi se emit în continuare pretenţii din partea dacă nu chiar a poporului maghiar, totuşi din partea unor persoane ori grupări care se consideră îndreptăţite să vorbească în numele poporului maghiar. In felul acesta, Transilvania devine, într-o oarecare măsură, un obiect (şi un subiect) de dispută între români şi maghiari.

In sine privind lucrurile, ar însemna să stabilim dacă ţara astfel rezultată din unirea celor trei provincii, adică România, este unitară sau nu din cîteva puncte de vedere : geografic, economic, etnic, istoric, politic, cultural.

Din punct de vedere geografic nu e nevoie să fii prea specialist pentru a-ţi da seama, privind harta României, de caracterul firesc al articulării celor trei „ţări“ într-o singură ţară. Acest caracter rezultă foarte uşor din harta apelor care curg şi izvorăsc din teritoriul românesc. Aşezările omeneşti au ţinut întotdeauna seamă de cursul apelor. Apele româneşti, fără excepţie, între Nistru şi Tisa, izvorăsc şi se varsă în Dunăre, curgînd numai printr-un teritoriu românesc. S-ar putea vorbi de un destin românesc al tuturor apelor care izvorăsc din podişul Ardealului ori din munţii ce înconjoară acest podiş, răsfirîndu-se către cele patru zări ale lumii. Aidoma acestor ape, podişul Ardealului este înconjurat din toate părţile de un brîu dens şi extins de populaţie românească, Ardealul situîndu-se astfel în centrul teritoriului de viaţă românească.

Munţii Carpaţi, brăzdaţi de ape, străpunşi de numeroase trecători, nu constituie o barieră de separaţie a comunităţilor umane ce au trăit pe versanţii lor. Ei n-au fost în stare să separe etnic, dar nici măcar dialectal pe cei ce au locuit de-o parte şi de cealaltă a lor. Armonia spaţiului geo-

grafic românesc este determinată de situarea în centrul țării a podișului transilvănean, înconjurat de munții Carpați. Dar trebuie precizat că dintre grupurile etnice care trăiesc în Transilvania, români, maghiari, secui și sași, numai românii trăiesc de o parte și de alta a munților care înconjoară Transilvania, dîndu-i acesteia aspectul unei cetăți naturale *românești*.

Coerența și unitatea acestui spațiu, atît de evidentă din punct de vedere geografic, a cunoscut, din zorii istoriei umanității și pînă azi, o confirmare, o recunoaștere, din partea *omului*. Popularea acestui spațiu, în datele certe ale istoriei, a fost întotdeauna asigurată de o masă omogenă etnic, unitară sau tinzînd spre o asemenea unitate, corolar al celei geografice. O unitate din punct de vedere etnic, lingvistic, politic, economic, cultural etc. a fost dintotdeauna asigurată acestui spațiu : de către geto-daci mai întîi, de către daco-romani, apoi de către români. Alte neamuri care s-au mai așezat în acest spațiu nu au reușit să se întemeieze decît ca enclave. Singuri românii trăiesc în acest teritoriu într-o dispunere continuă de așezări umane, care acoperă de la un capăt la altul întreg teritoriul carpato-dunărean. Astfel că înainte de orice este evidentă oricui *continuitatea* românilor, și numai a românilor, în nordul Dunării, în Dacia de odinioară, în România de azi. O continuitate pe orizontala spațiului geografic !

În strînsă dependență de factorul geografic, cel economic vine să sublinieze și el caracterul firesc, organic, al întregului format prin alăturarea, prin unirea celor trei provincii care, numai în asemenea condiții, completîndu-se reciproc, își pot pune în valoare întregul potențial natural, economic, material și uman.

Autorul acestor rînduri nu are cunoștințe speciale asupra aspectului economic al problemei, dar îi este la îndemînă să aprecieze, fără alte preliminări, că există o îndestulare a acestei țări cu cele necesare unei dezvoltări economice, industriale și agrare, de neimaginat în condițiile separării vreunei părți de celelalte două. Separarea ar fi extrem de păgubitoare și pe tot atît de nefirească, de nenaturală. Arbitrară !... Și ar fi păgubitoare deopotrivă pentru fiecare din cele trei părți ale întregului.

Din punct de vedere etnic, unitatea României este dată de prezența românilor într-o proporție net majoritară atît în fiecare din regiunile țării, cît și, firește, în totalul național al celor 23 000 000 de locuitori. Dintre aceștia, românii ar fi vreo douăzeci de milioane.

Evident, aspectul acesta etnic, privind deci naționalitatea cetățenilor români, este cel mai important. Hotărîtor ! Și trebuie precizat că nici unul dintre cei ce mai susțin azi drepturile maghiarilor asupra Transilvaniei, nimeni deci nu contestă că *în Transilvania numărul românilor este mult mai mare decît al maghiarilor*.

Mai trebuie știut bine că aceasta este situația dintotdeauna. De cîte ori, de-a lungul istoriei, s-a făcut vreo referință explicită la structura demografică a Transilvaniei, indiferent de către cine, totdeauna a fost consemnată preponderența numerică a românilor față de celelalte na-

ționalități, chiar luate acestea împreună, maghiari, secui și sași, la un loc.

În 1919, pacea de la Versailles, prin tratatul semnat apoi la Trianon, a consfințit unirea Transilvaniei cu România din respect în primul rînd pentru situația demografică a acestei regiuni.

Recensămintele efectuate de statul maghiar înaintea primului război mondial, deși întocmite prin aplicarea a felurite tertipuri menite să umfle unele cifre și să scadă altele, nu au putut ascunde totuși evidența, cunoscută tuturor, a preponderenței elementului românesc în Transilvania. Deci, după aceste recensăminte dacă ne-am lua [1], și tot am avea următorul raport demografic între românii și maghiarii din Transilvania :

în 1880, la 2 294 421 de români, erau 916 628 de maghiari și 353 027 de secui

în 1890, la 2 556 444 de români, erau 1 146 990 de maghiari și 267 839 de secui

în 1900, la 2 763 674 de români, erau 1 394 647 de maghiari și 404 392 de secui

în 1910, la 2 909 260 de români, erau 1 617 231 de maghiari și 441 636 de secui.

(De menționat că statisticile oficiale maghiare fac distincția între maghiari și secui. Această distincție este străveche. Ea a încetat să mai fie făcută abia după 1 Decembrie 1918, cînd propaganda revizionistă maghiară a descoperit că maghiarii și secuii sînt aceeași naționalitate. Nu vom contesta noi această identitate, așa cum nici statul român n-o contestă, deși, după o logică practicată în alte capitale ale lumii, am fi avut tot *interesul* să nu acceptăm, să nu recunoaștem apartenența secuilor la națiunea maghiară. Pe lîngă „interese" ar mai fi și realitatea propriu-zisă, în primul rînd istorică, ce se opune ideii că secuii sînt maghiari.)

Din același punct de vedere, etnic, demografic, mai e de subliniat faptul că Ardealul a constituit din cele mai vechi timpuri *un izvor de românitate*. De aici, din Ardeal, valuri, valuri de români au plecat spre cîmpiile mănoase ale Tisei, ale Dunării, ale Moldovei. Istoria, de cîte ori s-a învrednicit să înregistreze, prin documente, mișcări ale populației înspre și dinspre Transilvania, a consemnat, în timpurile vechi, cu privire la români, un singur sens dinspre Ardeal spre Moldova și spre Muntenia. Iar pentru neromâni — maghiari, germani și secui — de asemenea, aproape un singur sens, întotdeauna același înspre Transilvania.

Această continuă revărsare de etnicitate românească peste crestele Carpaților, în mai toate direcțiile, a culminat în anii de dinaintea primului război mondial prin numărul mare de români ardeleni stabiliți în America, unde au înjghebat o prosperă colonie românească alcătuită aproape exclusiv din români ardeleni.

Prin proporția numerică a populației, Ardealul este, neîndoios, mai înainte de orice, românesc.

Prin rolul avut în constituirea neamului românesc, în răspîndirea românității de jur împrejurul său, între hotarele României, și chiar dincolo de acestea, Ardealul este mai mult decît una dintre provinciile istorice, anume este vatra acestei țări, este casa părintească a tuturor

românilor, este, în ultimul nostru strat de regăsire a ființei proprii, este acasă a noastră a tuturor românilor.

Există și o zicătoare, populară, care prinde acest aspect *tot românul e ardelean* sau, *tot românul, dacă-l cauți bine, e ardelean*. Într-adevăr, mai fiecare familie din Muntenia și Moldova își poate descoperi, printre ascendenți, strămoși veniți din Ardeal :

Învățînd ce n-ai știut
Ai aflat ce n-ai pierdut :
Că romînu-i ardelean
Dus în țară de alean...

Punctul de vedere politic este cel mai des luat în discuție în favoarea revendicării dreptului maghiar asupra Transilvaniei. Acest punct de vedere propune respectarea a două principii :

— dreptul primului ocupant *(jus primi occupantis)*, pretinzînd că maghiarii, cînd s-au așezat în Transilvania, nu au găsit aici nici o populație de limbă romanică. Românii — susțin unii istorici unguri — s-au așezat ulterior în Transilvania, migrînd din sudul Dunării, prin infiltrări de populație

— apartenența Transilvaniei la regatul ungar, de-a lungul a sute de ani, aproape un mileniu.

Ideea că românii sînt veniți în Ardeal, veniți la o dată mult ulterioară așezării maghiarilor în aceste locuri, este teza de predilecție a propagandei revizioniste maghiare. Ne vedem și noi nevoiți să ne raportăm mai des la această teză, pe parcursul lucrării de față, lucrare stîrnită, de altfel, de această teză, zgomotos susținută prin toate mijloacele propagandei ungare, îndeosebi a ungurilor din diasporă. Deocamdată, vom observa că acestui argument i se dă, oricum, o importanță prea mare. E suficient să ne gîndim puțin ce s-ar întîmpla în lumea de azi dacă acest principiu, al primului ocupant, ar trece înaintea altora, și în primul rînd înaintea celui demografic, și ar determina pretutindeni apartenența națională a statelor. Sau altfel spus, ne întrebăm unde în lume mai are azi aplicare acest principiu ?

Ne întrebăm așa, îndoindu-ne de valabilitatea și pertinența acestui principiu, nu pentru a-l contesta ! Ci pentru a scoate în lumină motivul propriu-zis care îi determină pe revizioniștii maghiari să invoce acest principiu : situația fără speranță în care se află prin aplicarea principiului universal valabil al dreptului popoarelor de a-și impune în stat naționalitatea. Atîta timp cît dintotdeauna și azi deopotrivă românii sînt în majoritate covîrșitoare, apartenența Ardealului la un stat sau altul, hotărîtă prin respect pentru ființa umană, nu poate fi decît una : apartenența la statul român, în conformitate cu voința majorității covîrșitoare.

Cifrele demografice sînt cifre, adică poartă în ele o singură semnificație, greu de răstălmăcit. De aceea iridenții maghiari preferă să ocolească aceste cifre și să aducă în discuție alte aspecte (sau principii), în care controversa se poate prelungi la nesfîrșit atîta vreme cît unul dintre

parteneri refuză sistematic să judece lucrurile cu bună credinţă. Este tocmai sarcina pe care şi-au asumat-o istoricii maghiari revizionişti.

Chiar şi a doua teză maghiară dacă ar fi justă, susţinînd că dintotdeauna Transilvania făcut corp comun, din punct de vedere politic, administrativ, cu Ungaria, încă n-ar fi acesta un motiv să se ignore realitatea demografică, dreptul naţiunilor de a-şi hotărî singure. prin aritmetica simplă a majorităţii, forma şi identitatea guvernării. Iarăşi, să ne închipuim ce s-ar întîmpla pe harta politică a lumii dacă acest principiu, invocat de maghiari, ar fi luat în serios ! Cum le-ar şedea danezilor să invoce faţă de norvegieni tradiţia apartenenţei acestora la regatul danez ? ! Ar însemna să refacem graniţele Imperiului Otoman, ale Imperiului Habsburgic ş.a.m.d.

E drept, mai sînt locuri în lumea de azi unde este încălcat principiul autodeterminării popoarelor. Dar acele locuri nu pot servi de model pentru a pune în discuţie actul de la 1 Decembrie 1918, cînd românii, exercitîndu-şi dreptul de populaţie net majoritară a Transilvaniei, au hotărît Unirea cu Ţara ! Dimpotrivă, ceea ce s-a întîmplat atunci, la 1 Decembrie 1918, poate servi drept model pentru alte ţări de felul cum se cuvine rezolvată, demn, paşnic democratic, o problemă politică majoră.

În plus, cele două principii, atît de anacronice în sine, se dovedesc a fi, în cazul Transilvaniei, imposibil de întemeiat pe fapte reale. De prima teză, precum că la venirea maghiarilor în Transilvania aici nu se afla picior de român, ne vom ocupa mai pe îndelete, în capitolele următoare. La cea de a doua teză, oricum mai rar invocată, vom preciza acum, şi nu vom mai reveni, că, după alte păreri, nu numai ale unor istorici români, Transilvania a avut întotdeauna un statut autonom faţă de Ungaria. Întotdeauna, pînă la 1867, cînd, prin crearea dualismului austro-ungar, Casa imperială de Austria a recurs la această stratagemă spre a-şi prelungi cu cîteva decenii existenţa : la sugestia şi insistenţa cancelarului Beust, din mozaicul de etnii care alcătuiau imperiul, a ales să-şi împartă puterea cu nobilimea şi burghezia maghiară care, faţă de nobilimea şi burghezia altor naţionalităţi din imperiu, se remarcase prin apetitul puterii, prin violenţă, lipsă de scrupule şi şovinism. Această pătură conducătoare maghiară, cît timp a fost în opoziţie, a agitat lozinci liberale, democratice, iar apoi s-a dovedit gata să colaboreze cu omologii austrieci pentru a menţine într-un regim de oprimare celelalte popoare din Imperiul Habsburgic, s-a arătat gata să uite propriile idealuri cavalereşti, democratice. Astfel, la 1867, încetează autonomia tradiţională a Transilvaniei, dar nu ca parte a Ungariei, ci ca parte a Austro-Ungariei, supusă mai departe şi curţii imperiale de la Viena, dar încetînd să se mai bucure de anumite drepturi, de anumite înlesniri. Aceasta însă nu ca rezultat al unei acţiuni politice ori militare, ci ca urmare a unei intrigi de cabinet. La acea dată, 1867, Transilvania nu devine parte a Ungariei — căci nu exista aşa ceva, dar, ceea ce e foarte adevărat însă, ajunge la cheremul politicii de deznaţionalizare a ne-maghiarilor, politică de pe urma căreia căderea Casei de Austria a fost grăbită, probabil, cu mult mai

multe decenii decît cele cu care își prelungise agonia prin instituirea dualismului austro-ungar.

(Se pare însă că presiunea cea mai puternică asupra împăratului Franz-Iosif, determinîndu-l să consacre prin constituție anexarea Transilvaniei la Ungaria, a exercitat-o cancelarul Prusiei, Bismarck. Ungurii s-au plătit față de Bismarck trei ani mai tîrziu, cînd maghiarul Andrássy, ca ministru de externe al Austro-Ungariei, a făcut tot ce a putut, reușind să-i împiedice pe Habsburgi de a-și respecta angajamentele și de a interveni în ajutorul Franței, cînd aceasta a fost atacată de Prusia, război care s-a încheiat tot printr-o anexiune : a Alsaciei și Lorenei. Nu întîmplător, cele două anexiuni, a Transilvaniei în 1867 și a Alsaciei și Lorenei în 1871, vor fi declarate nule cu aceeași ocazie Conferința de pace de după primul război mondial.) [2]

Pentru istoricii care mai fac și astăzi speculații pe seama istoriei *posibile*, avînd deci motive, unele întemeiate, altele inventate, de a regreta dispariția Imperiului Habsburgic de pe harta Europei, invocînd ponderea acestuia în echilibrarea forțelor din răsăritul Europei, echilibru ce a fost grav deteriorat prin deznodămîntul primului război mondial, vom preciza pentru acești istorici, visători la o „Austria Magna", că nu poate exista o discuție cît de cît serioasă pe acest subiect dacă nu vom cerceta în primul rînd politica maghiară șovină, stupid și violent rasistă, de deznaționalizare, de maghiarizare forțată a românilor, sîrbilor, croaților, cehilor, sașilor, slovacilor etc., conlocuitori și ei în imperiul la a cărui stabilitate însă au fost împiedicați să adere constructiv, organic, tocmai de abuzurile maghiare. Abuzuri care i-au constrîns să vadă în dezmembrarea Imperiului Habsburgic unica soluție politică acceptabilă.

„Austria Magna" a fost distrusă de fanatismul naționalist, exclusivist al politicienilor maghiari cărora Casa imperială vieneză a făcut greșeala să le acorde privilegii ce, altminteri, singuri, pe cîmpul de luptă, nu le-ar fi dobîndit niciodată. Probabil că de aceea și-au bătut joc de puterea ce au avut-o în cadrul Imperiului austro-ungar, ruinîndu-l ! Anulîndu-i orice autoritate morală asupra imensei majorități a supușilor săi ! Anulîndu-i orice șansă de a se transforma dintr-o „închisoare a popoarelor" într-o confederație puternică !

Cancelaria imperială a făcut un calcul extrem de greșit în 1867, pentru care a plătit în 1918. Greșit s-a dovedit și calculul pe care, în preajma celui de-al doilea război mondial, l-au făcut fasciștii germani și italieni, sprijinind iredentismul maghiar în revendicările sale anacronice, contrare realității și spiritului de justiție.

Istoricilor care fac asemenea speculații, cu *dacă* înainte, le sugerăm să-și imagineze care ar fi fost soarta acestei părți a Europei, poate chiar, a Europei întregi, *dacă* din doctrina politicienilor maghiari ar fi lipsit credința lor deșartă și nebunească în dreptul de a oprima alte naționalități ! Dacă maghiarii ar fi încercat să fie un factor de înțelegere și conlucrare între popoarele riverane ale Dunării, de fraternizare a acestora ! Căci, slavă Domnului, aceste popoare au avut întotdeauna împotriva cui să fraternizeze, în unicul scop al salvării identității naționale !...

Pentru a aprecia corect măsura în care Transilvania a aparținut regatului ungar, înainte de a ajunge parte componentă a Austriei, a Imperiului Habsburgic, este de luat în considerație faptul următor la anul 1541, în urma bătăliei de la Mohács din 1526, pe care turcii o cîștigă, Imperiul Otoman se extinde și mai mult spre Apus, ocupînd și transformînd aproape întreg regatul ungar în pașalîc, desființîndu-l așadar. Transilvania, departe de a împărtăși aceeași soartă, rămîne în starea ce o avusese și pînă atunci, de relativă autonomie, datoriile de vasalitate față de regatul ungar transferîndu-se acum în direcția Imperiului Otoman. Mai mult, se poate observa că în momentul desființării regatului ungar, turcii au recunoscut Transilvaniei un statut nu numai diferit de al Ungariei, ci și identic cu al celorlalte două principate românești Țara Românească și Moldova.

Să mai precizăm că, exact ca și celelalte două provincii românești, Transilvania a constituit un obiect de dispută, între turci, poloni, ruși, austrieci, care au încercat mereu, cu un noroc schimbător, să și-o apropie. E foarte adevărat că voievodatul Transilvaniei a fost controlat, în principal, de o aristocrație majoritar maghiară, reprezentată îndeosebi prin familia Báthory, dar situația aceasta a reflectat un raport de forțe sociale, intern, iar nu un raport politic, față de regatul ungar. A întemeia pe acest fapt, al naționalității păturii conducătoare din Transilvania, identitatea politică a Transilvaniei este, din partea istoricilor maghiari, un abuz fără precedent. Căci criteriul naționalității nu poate funcționa prin luarea în considerație a unei singure clase sociale. Aristocrația transilvăneană, alcătuită din români, maghiari, sași, secui, a sfîrșit prin a fi majoritar maghiară (ori, mai exact spus, *maghiarizată*. Dar această proporție nu poate singură determina identitatea națională și politică a *întregului* organism social.

În ce măsură Transilvania formează un întreg numai împreună cu Moldova și Țara Românească, aceasta se vede și din faptul că ideea unirii celor trei provincii istorice românești, refăcîndu-se astfel unitatea primordială a Daciei, a încolțit în mintea multor oameni politici. Semnificativ este că printre cei ce au năzuit în acest sens, în sensul firesc al istoriei, se află și cîțiva principi transilvăneni de naționalitate maghiară — Sigismund Báthory, Gabriel Bethlén, Gheorghe Rákóczy și alții — care vedeau Transilvania fuzionînd politic cu celelalte țări românești într-un tot abia așa unitar. Proiectul unei Dacii moderne, unită și puternică, în stare să-și asume pe deplin responsabilitățile istorice ale poziției sale geografice, a găsit susținători și la curțile imperiale de la Viena — Iosif al II-lea, și de la Petersburg — Ecaterina a II-a. Firește, un asemenea proiect era sortit să încălzească cel mai mult inima și mintea domnitorilor români, a românilor, în general.

De aceea, dintre toate evenimentele care marchează istoria Transilvaniei înainte de 1 Decembrie 1918, cel mai firesc, cel mai logic nu putea fi decît momentul în care, prin spada lui Mihai Viteazul, prin voința sa de om politic vizionar, s-a înfăptuit, la cumpăna dintre secolele 16 și 17, unirea celor trei țări românești sub un singur sceptru. Acest eveniment, care constituie unul dintre cele mai luminoase repere ale conștiinței na-

ționale românești, a avut însă consecințe dramatice pentru românii din Transilvania. Căci izbînda lui Mihai Viteazul, de a aduce Moldova, Transilvania și Muntenia sub o singură ascultare, de sine și nu de străini, nu numai că a lăsat moștenire tuturor românilor icoana împlinirii acestui ideal de Unire, dar a atras și atenția neprietenilor noștri, făcîndu-i să înțeleagă spre ce liman se îndreaptă istoria poporului român. În consecință, după asasinarea lui Mihai Viteazul și după destrămarea visului său politic, va începe în Transilvania o prigoană împotriva românilor tot mai bine organizată, urmărind deznaționalizarea lor prin toate mijloacele imaginabile, posibile, dar îndeosebi prin constrîngeri economice și confesionale.

Din punct de vedere economic se urmărea închiderea oricărei căi de acces a românilor la o stare de prosperitate materială. Din punct de vedere religios se urmărea desființarea bisericii ortodoxe, reazemul spiritual cel mai puternic al conștiinței naționale românești. Se relua astfel, cu puteri și metode noi, politica inaugurată de Ludovic I de Anjou, care, la anul 1366, introdusese o lege extrem de perfidă, cu consecințe dintre cele mai grave pentru poporul român din Ardeal : legea potrivit căreia nu putea fi nobil decît cine era și catolic. În felul acesta, printr-o lege care afecta numai vîrfurile, numai elita societății românești din Transilvania, s-a petrecut mai întîi trecerea la catolicism a nobililor români și, mai apoi, cu timpul, ca o consecință inevitabilă, aproape firească, maghiarizarea acestor nobili, pierderea conștiinței lor românești. Numesc *firească* această consecință deoarece o populație ortodoxă, cum erau românii, nu putea avea legături organice cu o nobilime proprie de confesiune catolică. În felul acesta populația românească a Transilvaniei va fi pusă în situația de a supraviețui politic și fizic deși lipsită de o elită care să-i reprezinte interesele naționale minime.

Era greu pentru simțul politic al poporului român să aprecieze, la anul 1366, consecințele legii introduse de Ludovic I de Anjou. Legea însăși fusese cu dibăcie concepută astfel încît să nu stîrnească opoziția *poporului* român din Ardeal.

Dacă deznaționalizarea aristocrației românești din Transilvania a fost un proces relativ lent și fără constrîngeri fățișe, afectînd numai destinele unor indivizi ca atare, ale unor familii, în schimb în anii ce au urmat căderii lui Mihai Viteazul, cu o intensitate crescîndă s-a făcut simțită o *politică de maghiarizare* la nivelul claselor de jos și medii, la nivelul întregului popor românesc din Ardeal. De regulă, a existat un pretext exterior chestiunii naționale, iar cel mai des acest pretext a fost religia. Românii nu erau persecutați numai ca români, ci și pentru că erau, cei mai mulți dintre ei, ortodocși.

Toți românii erau ortodocși și numai ei erau ortodocși în tot Ardealul Drept care este practic interzisă în Ardeal biserica ortodoxă, preoții sînt alungați din biserică și bisericile dărîmate. Li se oferă românilor posibilitatea de a adera la altă biserică și odată cu aceasta recunoașterea unor drepturi economice adeseori vitale : loc de pășune pentru sat, acces la pădure etc.

Rezistența românilor capătă toate înfățișările posibile : răscoala, haiducia, acțiunea politică și culturală, lupta pentru recunoașterea ortodoxiei și altele, ducînd în cele din urmă la desăvîrșirea unui tipar uman extrem de prețios pentru soarta de mai tîrziu, deci și de mîine, a românimii: *ardeleanul*, românul dîrz, dar prudent, răbdător, însă cu măsură, ca-n tot ce face, încredințat în izbînda finală a oricărei cauze cinstite, drepte, temeinic la gînd și la faptă, sever cu sine și cu alții, mai puțin imaginativ decît frații săi din Muntenia și Moldova, dar mai serios, mai grav, aidoma persoanelor care n-au avut o copilărie fericită... Aidoma celor care au trebuit să supraviețuiască unor cumplite încercări prin care au trecut, zi de zi, cîteva zeci de generații...

Nu toți românii din Ardeal au rezistat acestor încercări și mulți n-au mai supraviețuit ca români. Ci au acceptat, în acest scop, al supraviețuirii, condiția maghiarizării. Lăsîndu-se îndeosebi înșelați de aparența confesională a schimbării. Acceptarea însă de voie, de nevoie a unei noi religii — catolică, luterană sau calvină — a avut consecința, în timp, a deznaționalizării, îndeosebi prin zelul preoților maghiari, de penibilă amintire pentru colaborarea lor, cu crucea în mînă, la această operă satanică.

Politica de maghiarizare, urmărită cu toate mijloacele imaginabile — și oficialitățile maghiare își pot revendica prioritatea de inventivitate în acest domeniu al deznaționalizării — a cunoscut punctul ei culminant în perioada ce a urmat anexării Transilvaniei la statul ungar, în 1867, în cadrul dualismului austro-ungar. Pe acest subiect s-au scris deja zeci de cărți, cu documente dintre cele mai clare și mai revoltătoare. Nu le mai amintim noi, aici, nici faptele, nici documentele. Dar nu putem ocoli precizarea că atunci cînd îi numărăm pe maghiarii din Transilvania ar trebui să ne gîndim măcar la faptul că ei sînt de două categorii : *maghiari* și *maghiarizați !*

Facem această precizare nu pentru a contesta cifrele demografice existente, în funcțiune azi, oficiale. Ci doar pentru a arăta că ele sînt extrem de generoase cu ideea de procent maghiar în Ardeal. Populație maghiară în Transilvania există, firește, dar la proporțiile pe care le-am moștenit în 1918 ea se prezintă în cifre umflate prin fals și constrîngeri.

Așadar, lăsînd de-o parte anumite obiecții, altminteri perfect întemeiate, de o apartenență a Transilvaniei la Ungaria nu se poate vorbi decît cel mult din 1867 pînă la primul război mondial, care, pentru Transilvania, se încheie prin actul politic de la 1 Decembrie 1918, cînd, în temeiul principiului națiunilor afirmat de președintele Wilson și acceptat de puterile Antantei ca principiu de reorganizare a unei Europe democratice, dar mai ales în temeiul voinței lor din veac nestrămutate, românii adunați la Alba Iulia au hotărît separarea de statul ungar și *Unirea cu Țara.*

Acest act politic, săvîrșit de poporul român, de populația Ardealului, din inițiativă proprie, fără nici un amestec din afara Ardealului, a primit recunoașterea internațională prin Pacea de la Versailles, prin Tratatul de la Trianon.

Precum se știe, la începutul celui de-al doilea război mondial, revizionismul maghiar a încercat să profite de eventualitatea unor răstur-

nări de forțe în Europa. Folosindu-se de o situație complet defavorabilă României, care, părăsită de aliați, avea a face față unor presiuni politice și militare extrem de puternice ce se exercitau atît din Vest, cît și din Est, maghiarii au reușit, prin intrigi politice și, mai ales, prin argumente de... aicov, să obțină sprijinul guvernelor fasciste de la Roma și Berlin, în vederea impunerii unui așa-zis arbitraj internațional, intrat în istorie ca *Dictatul de la Viena*, prin care României îi era smulsă partea de nord a Transilvaniei, modificare de frontiere care n-a primit niciodată recunoaștere internațională. Decît sub forma unei imense dezaprobări!

Două împrejurări fac din acest Dictat de la Viena una din paginile cele mai rușinoase ale istoriei politice maghiare

— în vara aceluiași an, 1940, cînd soarta statelor europene vecine Ungariei ajunsese extrem de nesigură din pricina nu numai a Germaniei, România mai suferise o gravă amputare teritorială, făcută în disprețul brutal al legiuirilor internaționale. Angajată într-un sistem de alianțe care, la momentul critic, întîrzia sau nu mai era în stare să funcționeze, România s-a văzut dintr-odată la discreția unor coloși militari. De acest ceas greu al istoriei noastre, Ungaria horthystă s-a grăbit să profite. Intrînd în grațiile puternicilor zilei, Ungaria le-a obținut acordul pentru o revizuire a granițelor sale de răsărit prin dictat. Dictat impus României nu de Ungaria, ci de Italia și Germania;

— în același fel, adică profitînd „cavalerește" de clipele grele prin care au trecut, în aceeași perioadă, Polonia, Cehoslovacia și Iugoslavia, Ungaria a dobîndit întinse și necuvenite teritorii în detrimentul și al acestor țări.

Astfel, prin intrigi și manevre de culise, Ungaria a reușit să redobîndească o parte din ceea ce pierduse pe cîmpul de luptă, în primul război mondial. În schimb, bravura și vitejia armatei ungare s-a arătat cu asupra de măsură, după anexarea acestor teritorii, colaborînd la introducerea în aceste teritorii a unui regim de teroare fără precedent în istoria Europei.

În octombrie 1944, armata română eliberează Ardealul de nord, punînd capăt ororilor săvîrșite de administrația ungară și reîntregind astfel România în hotarele ei de vest. Pacea de la Paris, din 1947, a consfințit și ea, încă o dată, apartenența Transilvaniei la România, pentru aceleași motive care au fost luate în considerație și la sfîrșitul precedentului război mondial.

Dictatul de la Viena din 30 august 1940 mai are și altă învățătură a ne da: ungurii au pretins că pentru o mai exactă aplicare a principiului naționalităților este necesară modificarea hotărîrilor consacrate la Trianon, în 1920, cerînd alipirea la Ungaria a acelei părți din Ardeal în care maghiarii erau majoritari. Încercînd să decupeze pe harta Ardealului un teritoriu în care maghiarii să constituie majoritatea populației, comisia de mari experți a separat așa-zisul Ardeal de nord — despre care pînă atunci nu se mai auzise, în care locuiesc majoritatea maghiarilor, e drept, dar în acest teritoriu, atît în 1940, cît și azi și întotdeauna majoritatea populației

era și este românească. În cifre, Ardealul acesta de nord, anexat la Ungaria prin Dictatul de la Viena cuprindea 1 350 000 de români și 987 000 maghiari și secui. Așadar, chiar dacă s-ar mai juca unii cu creionul pe harta Ardealului, închipuind în fel și chip vreo „corecție" a hotarelor etnice de azi, această modificare nu se poate împăca în nici un fel, prin nici un artificiu, cu principiul naționalităților. În orice chip am înjumătăți Ardealul, niciodată nu vom putea obține o jumătate de Ardeal cu populație preponderent maghiară. Ci întotdeauna, orice bucată din Ardeal am imagina-o despărțită de restul pămîntului românesc, ea rămîne predominant românească !

Înțelesul exact al cifrelor care reflectă situația demografică din România postbelică, din Transilvania în primul rînd, mai cere o precizare : precum spuneam, maghiarii s-au bucurat să primească (în dar sau ca arvună) din partea Germaniei fasciste o bună bucată de teritoriu iugoslav, pe care, la sfîrșitul războiului, au trebuit s-o înapoieze, la fel cum au și căpătat-o, fără luptă. În schimb, avînd a da socoteală pentru crimele săvîrșite în scurtul răstimp de administrație maghiară, și temîndu-se de actele de vendetă populară, odată cu autoritățile s-a refugiat în Ungaria și majoritatea populației minoritare maghiare din Iugoslavia. O bună parte dintre aceștia, aproape 200 000, au fost acceptați de guvernul Petru Groza și mai ales de către acesta în persoană, acceptați să treacă în România și să se stabilească în Transilvania... În Transilvania de nord îndeosebi, unde existau multe locuințe libere, rămase fie de la evreii exterminați sub vremelnica stăpînire maghiară, horthystă, fie de la românii uciși ori alungați din căminele lor de către aceiași factori de „civilizație" ai Europei centrale.

Prin acest detaliu, aproape uitat de toată lumea, nu ținem să corectăm cifrele oficiale ale recensămîntului populației, nici să cerem expatrierea maghiarilor stabiliți în Transilvania în urmă cu 40 de ani. Migrația maghiară continuă, probabil !

Ci altceva urmărim. Anume, să se vadă din gestul guvernului Petru Groza, atît de contrar intereselor românești (contrar atîta vreme cît există o vie mișcare revizionistă maghiară), să se vadă cît de inexistentă propriu-zis este politica românească de reducere a elementului maghiar din Ardeal. Mergînd, cum se vede, pînă la înlesnirea maghiarizării, în continuare, a Ardealului...

Exemple de acestea mai sînt o mulțime. Românii le cunosc foarte bine. Grijuliu să nu dea apă la moară celor ce pîndesc, de peste graniță, orice gest față de minoritățile naționale, nu o dată guvernul român le-a asigurat maghiarilor un regim preferențial față de... români. Măcar de ar fi avut, aceste măsuri, vreun efect liniștitor asupra celor ce ne calomniază mai departe, hotărîți să nu accepte nici un dialog al argumentelor, al faptelor.

Mai dăm, totuși un exemplu, o dovadă că în România nu s-a dus niciodată, cel puțin în ultimii 45 de ani, o politică antimaghiară : după al doilea război mondial, noul regim politic din România a găsit de cuviință să

desființeze biserica „unită“, greco-catolică, interzicînd-o. Nădejdea autorităților a fost că acești „uniți“ vor redeveni ortodocși, precum strămoșii lor. Dar n-a fost pretutindeni așa ! Cei mai mulți uniți au trecut la catolici, la romano-catolici, începînd să frecventeze bisericile acestora. În Transilvania însă, unde trăiau majoritatea acestor „uniți“, biserica catolică era și a rămas pînă azi una singură : de limbă maghiară, cu preoți maghiari. Astfel că, de vreo patruzeci de ani încoace, catolicii români din Ardeal sînt nevoiți să participe la un serviciu religios oficiat în limba maghiară ! Și nu puține sînt bisericile catolice din Ardeal în care, practic, numai preotul este maghiar, credincioșii fiind aproape toți români ! Liturghia se ține însă mai departe în ungurește, nu în românește. Ceea ce contravine nu numai legislației bisericii catolice, principiilor ei de organizare, ci și statutului pe care, în chipul cel mai firesc, îl are limba română în statul care-i poartă numele !

Forțînd puțin lucrurile, de dragul paradoxului, s-ar putea spune că în Transilvania, din 1948 încoace, se continuă maghiarizarea românilor prin biserică !... Din fericire, ceilalți factori care, în trecut, au concurat alături de biserică la această operă, nu-și mai pot aduce și azi contribuția lor nefastă. Situația aceasta dăinuie pînă azi, în ciuda dorinței vii a catolicilor români din Ardeal de a participa la un serviciu religios ținut în limba lor părintească, care este și limba oficială, de stat ! Limbă interzisă așadar ca limbă de cult pentru catolicii români din Transilvania, nevoiți astfel să asculte slujba religioasă în limba maghiară și, deci, să învețe această limbă !...

Guvernul român nu vede nimic rău în asta ! Nici autorul acestor rînduri ! Nefiind nici unul, nici altul catolic !... Dar n-ar trebui să conteze mai mult decît orice cum văd lucrurile cei în cauză ? Adică românii catolici din Ardeal ?

Pînă una-alta situația acestora, pentru orice om de bună credință, este elocventă cum nu se poate mai bine în ceea ce privește politica Bucureștiului față de maghiarii din Transilvania. Firește, elocventă pentru cine vrea să știe adevărul, să-l cunoască. Dar nu și pentru cei care știu adevărul, dar nu vor nicicum să-l recunoască !...

Unii dintre ei ar putea reclama că, în schimb, există o politică de sporire a elementului demografic românesc din Ardeal, invocînd în acest sens numărul mare de „moldoveni“ sau „olteni“ de pe marile șantiere din Transilvania ultimilor ani. E adevărat, pe șantierele din Ardeal lucrează mulți moldoveni și olteni, dar asta are cu totul altă explicație forța, mîna de lucru din Ardeal se dovedește a nu fi îndestulătoare pentru volumul de investiții. Nu e semnificativ că se recurge la mînă de lucru din alte regiuni ale țării, ci important e că în Transilvania se investește enorm, se construiește mult, extrem de mult ! Și asta din sentimentul net că investim și construim în țara noastră, în România cea întemeiată pe dreptate între hotarele ei de la 1 Decembrie 1918. Nu ne e teamă că investim și construim pentru alții ! Nu ne e teamă că, prin cine știe ce alte manevre rușinoase pentru onoarea unui popor, a unui stat, am putea din nou pierde vreo palmă din pămîntul românesc ! Istoria nu se repetă, în greșelile și erorile ei, la nesfîrșit !...

Construim mult în Transilvania pentru că este a noastră !

Pentru că nutrim acest simțămînt că Ardealul ne aparține, este al nostru dintotdeauna și pentru totdeauna.

Dar oare acest simțămînt nu-l nutresc și maghiarii ?...

Nu e ușor să știi ce este în sufletul omului !... Desigur, unii maghiari *afirmă* și ei același simțămînt : că Ardealul le aparține.

Dar cît sînt de sinceri făcînd aceste afirmații, adeseori cît se poate de zgomotoase ?... Cît de mult cred ei *în sinea lor* că au dreptate ?... De lucrul acesta e greu să-ți dai seama ! Dar și celor ce susțin *altceva decît ceea ce în sinea lor cred* le e greu să nu se dea de gol pînă la urmă sau măcar din cînd în cînd !... Iată, în acest sens, cît e de instructivă toată această altminteri atît de jalnică poveste a Dictatului de la Viena ! Cu cîtă bucurie a fost salutată la Budapesta inventarea acestui monstru geopolitic care a fost Ardealul de nord-est ! Cu cîtă ușurință s-a renunțat în Ungaria la ideea că Ardealul, Transilvania, este un nume, adică *un*, unul singur, un întreg, propriu-zis indivizibil !

Dictatul de la Viena a dus la despărțirea Transilvaniei în două jumătați perfect arbitrar declarate astfel, *jumătăți*, căci oricum nimeni nu formulase pînă atunci și nici nu avusese motive să conceapă ideea că Transilvania ar fi alcătuită din două jumătăți, una maghiară și alta românească. Dictatul de la Viena, prin bucuria stîrnită la Budapesta și prin doliul în care a îmbrăcat întreaga țară românească are totuși meritul de a ne aminti o veche poveste, o veche pildă din care putem deduce, încă de pe acum, și răspunsul la întrebarea din fruntea acestei cărți : a cui e Transilvania ?

Cititorul probabil că și-a amintit deja de pilda străvechiului Solomon, căruia i s-a cerut să judece și să hotărască într-o chestiune asemănătoare : al cui era copilul revendicat de cele două pretinse mame ? „Tăiați copilul în două jumătăți și dați-i fiecărei femei cîte o jumătate" a decis Solomon. Una dintre femei s-a bucurat nespus de această sentință, exact ca și delegații unguri de la Viena. Exact ca și Ungaria, în august 1940... Cealaltă femeie însă...

AUDIATUR ET ALTERA PARS

Prin *altera pars* nu vom înțelege pur și simplu susținătorii migrației românești din sudul în nordul Dunării, ci vom avea în vedere, în diversitatea lor, părerile și teoriile emise în spațiul spiritual maghiar cu privire la românii din Transilvania.

Anticipînd concluzia ce rezultă din prezentarea acestor păreri și teorii, vom observa că ele evoluează în timp ajungînd a se contrazice radical. Dacă, la început, *documentele* maghiare sînt unanime în a menționa prezența masivă a românilor în Transilvania la data cînd aici apar primii năvălitori maghiari, ce au avut a purta lupte înverșunate, dramatice, cu autohtoni vlahi, în secolul și în zilele noastre *istoricii* maghiari sînt și ei unanimi în a susține însă teza contrară triburile maghiare au găsit o Transilvanie deșartă de oameni, pe care au ocupat-o nestînjeniți de nimeni.

Această schimbare, atît de radicală, de la o unanimitate la alta, e de natură să compromită ori măcar să pună în discuție fie seriozitatea cronicarilor medievali maghiari și a cancelariei ungare, fie bunacredință a istoriografilor moderni. Cu alte cuvinte, *cine minte* ? Documentele de odinioară sau istoricul de azi ? La această întrebare vom afla un prim răspuns întrebîndu-ne al cui ar fi interesul să mintă ? Al primului cronicar maghiar, vestitul notar, deși Anonymus, al regelui Béla, din secolul al XII-lea, sau ultimul dintre istoriografii maghiari ce s-au pronunțat asupra chestiunii, întîmplător tot un anonim, care și-a semnat cu pseudonimul André Du Nay (adică *Dunay* = de la *Dunăre)* intervenția științifică ? Lăsăm cititorului plăcerea de a găsi singur acest răspuns, punîndu-i la dispoziție următoarele date :

Cronica notarului anonim al regelui Béla al III-lea, scrisă în secolul al XII-lea (sau al XIII-lea, după alți istorici), povestind venirea maghiarilor în Panonia, afirmă că aceasta era locuită de „slavi, bulgari și vlahi, adică păstorii romanilor“ „terram (Pannoniae) habitarent Sclavi, Bulgarii et Blachii ac pastores Romanorum“. Cu privire la Transilvania, Anonymus ne povestește în detaliu cum Tuhutum, căpetenie maghiară, aflînd despre îmbelșugarea țării Ultrașilvane, „unde domnea un oarecare blac

(= român) Gelu" ajunge să se confrunte cu acesta, luptă ce se încheie cu înfrîngerea și moartea lui Gelu. Anonymus mai amintește și alte căpetenii ale vlahilor din Transilvania Menumorut, între Mureș și Someș, Glad în Banat. Critica modernă a izvoarelor istorice a stabilit că informațiile privitoare la venirea ungurilor în Transilvania au fost luate de Anonymus dintr-o *Gesta Hugarorum*, compusă spre sfîrșitul secolului XI, deci la o distanță destul de mică de evenimentele relatate, petrecute spre sfîrșitul secolului al X-lea.

Aducîndu-ne aminte că, după istoricii maghiari de azi, românii s-ar fi stabilit în Transilvania nu mai devreme de secolul al XIII-lea, conchidem că Anonymus va fi fost contemporan cu acest eveniment. Ce l-ar fi putut determina pe Anonymus să falsifice atît de grosolan faptele, într-o epocă în care nu se iscase nici urmă de dispută în jurul chestiunii de care ne ocupăm noi abia azi ? ! Mirarea e cu atît mai mare cu cît Anonymus este în chip evident atașat intereselor maghiare, dar le servește încercînd să justifice rolul dominant al aristocrației maghiare, întemeiat pe anumite înțelegeri și drepturi succesorale stabilite încă de la venirea triburilor maghiare în contact cu populația autohtonă, în chip evident românească, după cum o consemnează Anonymus.

Cele relatate de Anonymus sînt confirmate de alte cronici maghiare. E vorba în primul rînd de *Simon de Kéza*, cronicar de la sfîrșitul aceluiași secol fatidic, XIII, cînd documentele și cronicarii maghiari refuză să înregistreze o migrație peste Dunăre a românilor, ci toate documentele și toți autorii, atît cît îi pomenesc pe români, îi consemnează ca populație stabilă, fie în Panonia, fie în Transilvania. Simon de Kéza, bunăoară, crede că românii, numiți de el tot *vlahi (Blacki)*, se aflau în Panonia, la venirea ungurilor, încă de pe vremea hunilor, a lui Attila, deci cu vreo patru secole mai înainte.

Aceeași netă consemnare a prezenței românilor la venirea ungurilor în Panonia și, mai tîrziu, în Transilvania o întîlnim și într-o *Anonymi Descriptio Europae*, scrisă de un călugăr dominican francez, aflat în slujba lui Carol de Valois și Carol Robert de Anjou și care, la 1308, face o descriere a Europei de Răsărit. Despre români, pe care-i numește, firește, *vlahi*, spune și el că sînt „păstorii romanilor", considerîndu-i un popor „foarte mare și răspîndit" *(populus valde magnus et spatiosus)*, care locuiește o țară „mare și bogată". Autorul *Descrierii*, spre deosebire de Anonymus și de Simon de Kéza, susține totuși că românii au trecut Dunărea și, astfel, e unul dintre puținii autori medievali care face atare afirmație. Dar, din păcate, e vorba de o trecere a Dunării de la... nord la sud, a românilor alungați de unguri din Panonia. Despre o direcție nord-sud de deplasare a românilor mai pomenise și *Strategiconul* lui Katakalon Kekaumenos, la mijlocul secolului XI. Despre o mișcare a românilor de la sud la nord, peste Dunăre, nici un cuvînt însă. Pînă la Sulzer și Roesler !...

În secolele XIV și XV, toate mențiunile maghiare asupra venirii ungurilor în Panonia și Transilvania sînt într-un deplin consens cu Anonymus și Simon de Kéza. E vorba de cronicile medievale cunoscute azi sub numele *Chronicon pictum, Chronicon Posomiense, Chronicon Dubnicense* și *Chronicon Budense*.

La acestea se adaugă documentele de cancelarie. În colecția de *Documenta Valachorum,* publicată la Budapesta în 1941, care cuprinde 480 de acte, așa cum observa istoricul român I. I. Nistor [3], „nu se găsește nici un singur act de danie sau de colonizare de români. Acte de acestea au emanat de la regii unguri în folosul clerului și nobilimii maghiare. În cuprinsul acestor acte se pomenește mereu de „Vlahi" și de „Terra Vlahorum", vlahii fiind mereu înfățișați ca o populație găsită acolo — „in ipsa terra Blaccorum existentem". Dimpotrivă, multe dintre aceste danii se fac prin exproprierea unor români. Astfel, în anul 1223, un act emis de regele Andrei al II-lea, înzestrează mănăstirea Cîrța cu „ținutul luat de la români": *terram exemptam de Blacis.* Un an mai tîrziu, același rege Andrei dă sașilor pădurea românilor și a pecenegilor *silvam Blacorum et Bissenorum.* Precizăm, sînt acte emise de cancelaria ungară în primul sfert de veac al XIII-lea, veacul în care, după istoricii maghiari de mai tîrziu și îndeosebi de azi, românii încep să se stabilească în Transilvania. Pentru acest veac avem, precum se vede, o bogată documentație de acte și cronici maghiare elaborate chiar în acest veac. Nici cronicile, nici actele, din secolele XIII, XIV și XV, nu conțin măcar cea mai voalată aluzie la instalarea unor români, veniți din altă parte, în Transilvania. Măcar cel mai neînsemnat indiciu al unei mișcări de populație românească din sudul Dunării sau de aiurea spre Transilvania ! Și aceasta în vreme ce actele de cancelarie și însemnările cronicarilor consemnează cu rigoare stabilirea în Transilvania a celorlalte grupuri etnice, mult mai puțin numeroase : sași, maghiari, slovaci etc.

Aici e locul cel mai potrivit să precizăm că datele, oferite de Anonymus ori de Simon de Kéza și confirmate prin actele de cancelarie ungurești, sînt în deplină concordanță cu mărturiile scrise ale altor izvoare istorice. Astfel, în *Cronica lui Nestor,* scrisă spre cumpăna veacurilor XI și XII, la Kiev, se afirmă că ungurii s-au așezat în Transilvania după ce i-au învins pe „vlahii și slavii (volohov i slavian) care trăiau acolo".

Ne oprim aici cu enumerarea izvoarelor istorice, în primul rînd ungurești, din secolele XII—XV, care consemnează, așadar, prezența românilor la venirea ungurilor nu numai în Transilvania, dar și în Panonia. Pentru această lungă perioadă, se poate vorbi de o tradiție în istoriografia maghiară cu privire la cucerirea Panoniei și Transilvaniei de la românii autohtoni din timpuri străvechi. O tradiție de care astăzi istoricii maghiari se dezic, deși nici o sursă istorică maghiară sau de altă proveniență nu oferă vreun temei pentru a vorbi de o așezare a românilor în Transilvania după secolul al XIII-lea sau de trecerea acestora din sudul în nordul Dunării.

De unde și pînă unde atunci apar ulterior aceste idei, la istoricii maghiari moderni, cu precădere contemporani ?

Instructivă pentru motivele care determină schimbarea de opinie a istoriografiei maghiare in corpore, ni se pare a fi mărturia cărturarului Ștefan Szamosközy. Acesta, în buna tradiție europeană asupra originii românilor, într-o lucrare apărută în 1598 afirmă cu seninătate latinitatea neamului românesc și autohtonia sa pe meleagurile unde locuiește. După 1600, adică după ce Mihai Viteazul va fi domnit la Alba Iulia ca domn al

tuturor românilor, realizînd pentru o clipă de neuitat unirea într-un singur stat, sub un singur sceptru, a celor trei provincii românești („pohta ce-am pohtit", va numi Mihai acest ideal împlinit), nobilimea maghiară din Transilvania, și o dată cu ea și Ștefan Szamosközy al nostru, înțelege spre ce deznodămînt se îndreaptă istoria, un deznodămînt care nu le convenea deloc. Reacția nobilimii maghiare e promptă : sălbatică față de populația românească, absurdă față de adevărul istoric, a cărui acoperire și falsificare începe astfel să devină o datorie patriotică a oricărui bun istoric maghiar. Printre primii, — acest Ștefan Szamosközy, care, după 1601 deci, „descoperă" că romanii propriu-ziși și-au retras coloniștii din Dacia sub Galienus, românii de mai tîrziu fiind de fapt descendenți ai dacilor ce au învățat latinește de la stăpînitorii romani !.... Precum se vede, pentru început este negată romanitatea românilor, care le conferea acestora un certificat de noblețe supărătoare pentru neprieteni. Continuitatea „dacilor" nu este încă pusă în discuție. Abia spre sfîrșitul secolului XVII, un Szentiványi va susține supraviețuirea coloniștilor romani numai în principatele românești extracarpatice, de unde au venit în Transilvania, peste munți, „în cursul timpului".

Dar o teorie istorică propriu-zisă a imigrației românilor în Transilvania va articula abia Fr. J. Sulzer, în a sa *Geschichte des transalpinischen Daciens,* scrisă în 1781—1782, adică în focul unor dispute politice inițiate de români, pentru a obține drepturile ce le fuseseră uzurpate cu mai bine de trei secole în urmă, printre care și dreptul de a se bucura de legile țării în deplină egalitate cu nobilimea maghiară, cu sașii și secuii. Alături de refuzul Curții de la Viena și al Dietei din Transilvania, se înscrie la cuvînt și Fr. J. Sulzer, elvețian de origine, stabilit în Transilvania prin căsătoria cu fiica unui sas. El lansează propriu-zis o teorie istorică, numită mai des imigraționistă, susținînd că românii — de imigrația lor e vorba — au venit în Transilvania nu numai în urma ungurilor, dar și în urma sașilor ! Sulzer va fi gîndit să-i facă astfel pe plac socrului său ori altor sași ! Nu știm dacă a reușit, dar ceea ce știm este că, practic, toți istoricii sași, vechi sau moderni, nu puțini și de o convingătoare competență, fie înainte de Sulzer, fie după acesta (mai puțin un J. C. Eder, totuși), au recunoscut în termeni categorici autohtonia românilor. [4] Istoricii unguri nu ! Istoricii unguri de după Sulzer, cel care le oferă, pentru început de drum, următoarele argumente cu privire la venirea recentă, în secolul al XIII-lea, a românilor în Transilvania :

— tăcerea izvoarelor istorice pînă în secolul al XIII-lea cu privire la prezența românilor în nordul Dunării și în Transilvania ;

— influența slavă asupra limbii române, influență care nu se putea exercita decît în sudul Dunării ;

— lipsa de drepturi politice a românilor din Transilvania ;

— ortodoxismul lor, ce nu putea fi deprins decît în sudul Dunării ;

— mărturiile antice despre părăsirea Daciei de către Aurelian.

Teza lui Sulzer va fi reluată și dezvoltată peste aproape un secol de către Robert Roesler, în *Romänische Studien. Untersuchungen zur älterer Geschichte Rumänien* (Studii românești. Cercetări asupra istoriei mai vechi a României), Leipzig, 1871, lucrare mai temeinic organizată, care a

avut un ecou larg în lumea europeană. Teza „roesleriană", cum se va mai numi de aici înainte teoria imigraționistă, se sprijină în următoarele argumente :

1 — dacii au fost exterminați de cuceritorii romani. Ei nu pot fi considerați strămoși ai românilor de azi

2 — Dacia a fost evacuată de către Aurelian, la al cărui ordin întreaga populație a trecut Dunărea, în sud

3 — aici, în sud, limba română suferit puternică influență din partea limbii albaneze

4 — influența slavă asupra limbii române se explică și ea pri îndelungata viețuire a românilor în sudul Dunării

5 — tăcerea izvoarelor asupra prezenței românești în nordul Dunării vreme de un mileniu (mileniul migrațiilor)

6 — lipsa de valoare documentară a cronicii scrise de Anonymus (notarul regelui Béla).

„Peninsula balcanică a fost, deci, punctul de plecar al poporului român, care treptat-treptat s-a retras în terenurile goale și mai puțin populate de la nord, ocupînd definitiv sud-estul Europei" va conchide Robert Roesler *(op. cit.,* p. 145). „În timpul luptei pentru independență a valahilor din Moesia uniți cu bulgarii (la sfîrșitul secolului al XII-lea n.n.), precum și în perioada imediat următoare, socot eu că s-au stabilit întîia dată românii în număr mare la nord de Dunăre. Adesecori, cînd siliți de nevoie fugeau peste fluviu în șesurile Cumaniei, vor fi văzut valahii cît de favorabile erau pentru pășunat acele locuri, ce întinderi nesfîrșite oferea acea țară puțin populată astfel, multe familii, multe comunități sătești aù preferat să rămînă pe pămîntul de la nord decît să se întoarcă acasă, unde războiul cu bizantinii aducea numai neliniște nesiguranță" *(op. cit.,* p. 117).

Apariția acestei teorii este și ea precis circumstanțiată politic, avînd propriu-zis menirea să răspundă opoziției românilor ardeleni la instaurarea dualismului și la suspendarea oricărei autonomii transilvane, precum și nădejdilor de unire ce creșteau în sufletele tuturor românilor pe măsură ce România făurită prin Unirea din 1859 progresa cu repeziciune pe toate planurile vieții de stat.

Teza roesleriană este însușită, cu ardoare, de istoricul ungur P. Hunfalvy — propriu-zis maghiar e numai numele, prin care P. Hundsdorfer a ținut să-și schimbe naționalitatea — susținînd în mai multe lucrări, că

— românii sînt descendenții tracilor romanizați în ținutul cuprins între Dunăre și Balcani ;

— ei au migrat în nord în secolul al X-lea ;

— în Transilvania au ajuns în secolul al XIII-lea, unde dau peste ungurii deja instalați ca stăpînitori ai acestor locuri.

Consensul între autorii unguri este numai asupra formării limbii și poporului român în sudul Dunării. Unde anume, în sudul Dunării ?, este o întrebare la care răspunsul diferă mult de la un autor la altul

Pentru istoricul L. Réthy, românii s-au format ca popor în Apenini, de unde, ca păstori nomazi, ei au migrat în Balcani, unde și-au format

și o limbă, iar de aici au migrat mai departe, în nordul Dunării, prin secolul al XIII-lea.

J. Karacsony este mai tranșant: românii s-au format în Romagna, de unde au venit în Dacia după 1526.

Problema continuității românești în Dacia era cît pe ce să primească o soluție definitivă la istoricul — austriac, e drept — J. Peisker, care demonstrează că vatra de formare a românilor e de căutat în Asia, dacă vrem s-o aflăm. De aici, din Asia, strămoșii românilor au plecat, ca păstori turanici, migrînd o dată cu bulgarii pînă în sudul Dunării, unde au fost romanizați prin contactul cu unii romanici, după care, în secolul al XIII-lea, au ajuns în teritoriile nord-dunărene !...

Printre cele mai recente soluții — căci din păcate, cea propusă de J. Peisker nu a fost împărtășită de colegii săi — se numără și cea avansată de anonimul André Du Nay: românii ar fi pornit din vechea provincie Dardania în secolul al X-lea, răzlețindu-se în toată lumea înconjurătoare. În același secol ei ajung în Macedonia, Thessalia și Moravia, iar în secolul următor, al XI-lea, în Moldova. În secolul al XII-lea, românii ajung pe malul drept al Dunării, venind din sud și ocupînd teritoriul dintre Dunăre și Balcani, iar în secolul următor, firește, al XIII-lea, trec marele fluviu, ajungînd unii dintre ei și în Transilvania.

De menționat și părerea lui I. Makkai, care îi aduce pe români în Maramureș pornindu-i din Moldova. Așa cum vom menționa și numele celor care, din ce în ce mai puțini, vor afirma mai departe vechimea românilor în Transilvania (Josef Kemeny, secolul al XIX-lea), autohtonia lor și descendența din coloniștii romani (Ștefan Katona și I.A. Fessler, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, începutul celui următor). „Nici o națiune nu are limba atît de apropiată de acea veche limbă romană ca națiunea valahilor, ceea ce este un semn sigur și care nu poate să înșele că ei sînt în Transilvania urmașii vechilor colonii romane" afirma la 1740 Andras Huszti. Iar la 1778, Josephus Benkö : „Vlahii se trag din romani, anume din coloniile pe care Traian și ceilalți împărați le-au adus în Dacia. Astăzi au ajuns în stare de servitute față de nobilii din Transilvania, dar, deși au trecut atîtea veacuri la mijloc, n-au părăsit cu totul nici limba, nici obiceiurile strămoșești" [5]

Putem conchide că abia în secolul al XIX-lea, o dată cu conflicul fățiș declanșat la 1848 între români și maghiari, agravat prin instituirea dualismului austro-ungar, istoriografii maghiari se vor alinia cu toții într-un front antiromânesc, gata să sacrifice orice adevăr și orice principiu epistemologic pe altarul intereselor de stat, de stat ungar multinațional, disproporționat de mare în raport cu populația propriu-zis maghiară, așa cum a fost, în cadrul Imperiului Habsburgic, Ungaria din perioada 1867—1918.

După cum se vede, opinia maghiară evoluează între două poziții radical distincte: la începuturile ei, istoriografia maghiară nu-și pune problema continuității românești în Transilvania și afirmă, în termenii cei mai categorici, prezența românilor în Transilvania la data venirii maghiarilor aici.

Istoriografia maghiară modernă și contemporană își pune însă problema continuității românești. Cîteodată în termeni dramatici ! (Cf. măr-

turisirea lui Z.Toth, care a făcut din această problemă „obiectul preocupărilor și programul vieții sale"). Își pune deci problema continuității românești în Transilvania și susține absența românilor din Transilvania la venirea maghiarilor. În paralel, istoriografia modernă maghiară încearcă să demonstreze că nu au nici o valoare documentară acele cronici maghiare și documentele din secolele al XII-lea și al XIII-lea care consemnează o străveche prezență românească în Transilvania, deoarece în secolul al XIII-lea românii abia începeau să se stabilească în Dacia !...

E de remarcat — înainte de a detalia argumentele invocate de istoriografia maghiară modernă — că problema continuității românilor apare și e prezentă în istoriografia maghiară în măsura în care românii încep să emită anumite pretenții politice și să invoce, în sprijinul acestor revendicări, anumite drepturi ce ar decurge din faptul că ei sînt locuitorii străvechi ai Transilvaniei. [6] Străvechi și cei mai numeroși ! Acestea două au fost argumentele decisive în lupta românilor pentru instituirea unei legalități de drept în Transilvania, a egalității dintre națiunile conlocuitoare.

Replica maghiară a fost orientată și ea de cele două argumente românești. Preponderența numerică a românilor a intrat în grija autorităților politice, care, veacuri la rînd, au dus o politică de deznaționalizare a românilor, de maghiarizare a acestora, combinată cu o colonizare maghiară ori de cîte ori a fost cu putință. Rezultatul acestei politici n-a fost chiar cel scontat, printre altele și din pricina nemăsuratelor ambiții maghiare, care au dus aceeași politică de maghiarizare și cu alte naționalități din interiorul Imperiului Habsburgic de odinioară sîrbi, sași, cehi, slovaci ș.a. De aceea, numărul celor deznaționalizați astfel n-a fost atît de mare încît să ducă propriu-zis la inversarea raportului numeric. Dar raportînd acest număr, al deznaționalizaților prin maghiarizare, la numărul maghiarilor, ne dăm seama că proporția obținută pune în discuție naționalitatea propriu-zis maghiară a celor ce-și zic astfel. Acesta pare a fi reversul, nedorit de nimeni, al medaliei cu care s-a ales drept răsplată naționalismul maghiar...

În privința pretenției românilor de a fi populație străveche, de a fi cei mai vechi dintre locuitorii Transilvaniei, replica maghiară a căzut în sarcina istoricilor. În opoziție cu propria tradiție, a istoriografiei ungare, dar și cu cea europeană, care nu aflase, pînă la Sulzer și Roesler, nici un motiv să pună în discuție continuitatea românilor în Dacia, istoricii unguri își fac o preocupare de căpetenie din a susține că românii au venit in nordul Dunării, și mai ales în Transilvania, după secolul al XIII-lea, în orice caz după venirea maghiarilor. Cîteodată aceste susțineri sînt însoțite și de „argumente", cum am văzut mai sus. Totalizînd și rezumînd, argumentele maghiare sînt următoarele :

a — Limba română nu este o limbă romanică, deci nici românii, ca popor, nu se pot considera urmași ai romanilor. Dovada că limba română nu este o limbă romanică o putem deduce din numărul mic de cuvinte de origine latină din vocabularul românesc. În comparație, de pildă, cu cuvintele de origine slavă din vocabularul limbii române, cele latinești sînt la număr cam jumătate. Proporția ar fi de două cincimi din vocabularul ro-

mânesc cuvinte slave, iar numai o cincime cuvinte latinești. Aceasta se poate numi latinitate ?

b — Unii autori, mai mult sau mai puțin maghiari, dar în orice caz mult mai numeroși decît cei ce susțin argumentul precedent, acceptă romanitatea limbii române, dar nu și romanitatea etnică a poporului român. Da, limba pe care o vorbesc românii este romanică (n-avem ce face !...), dar ea reprezintă consecința învățării de către nu se știe exact ce populație a limbii latine. Unii — mai puțin maghiari, susțin că dacii, deci locuitorii Daciei, ținut nord-dunărean, au învățat latinește de la exponenții administrației și autorității romane, neputînd fi însă vorba de un amestec etnic între daci și romani. Românii ar fi deci urmașii unor daci care au învățat latinește, ai unor daci romanizați. Alți autori, mai maghiari (sau, mai exact spus, *mai de curînd maghiari*, căci autorii sigur maghiari — Simon de Kéza și ceilalți — am văzut ce părere au despre români), consideră că românii sînt urmașii unor traci romanizați, deci ai unor autohtoni sud-dunăreni, care, nici ei, nu sînt propriu-zis *romanici*, ci *romanizați*. Prin limbă doar, în nici un caz romanizați printr-un amestec etnic.

c — Nordul Dunării, antica Dacie, e greu de imaginat ca loc de formare a unei limbi romanice, a unui popor neo-latin, deoarece stăpînirea romană a durat aici nu mai mult decît 170 de ani. Pe durata a șase-șapte generații e greu să se nască un popor nou. Dacia a fost ultima provincie cucerită de romani (în anii 101—106 e.n.), în momentul lor de maximă extensiune a puterii imperiale, și prima provincie pe care o vor părăsi, în momentul cînd începe declinul imperiului.

d — Dovada cea mai elocventă că românii s-au format ca popor în sudul Dunării o constituie numeroasele asemănări dintre limba română și limba albaneză. În mare, se poate conta pe stabilitatea albanezilor, din cele mai vechi timpuri pînă azi, pe teritoriul unde se află și în prezent. În discuție fiind locul de formare a limbii române, urmează că aceasta a cunoscut o perioadă de existență în preajma teritoriului actual al Albaniei, deci în sudul Dunării. Așa se explică numeroasele și profundele asemănări dintre română și albaneză.

e — Românii sînt un popor creștin. Creștinarea lor nu se știe cînd s-a produs. Dar e cel mai probabil că însuși faptul în sine nu poate fi explicat decît prin prezența românilor, la data creștinării lor, în sudul Dunării, unde au primit noua lege prin intermediul slavilor, cel mai probabil. Dovadă , în primul rînd numărul mare de termeni religioși de origine slavă din limba română.

f — Prezența românilor în nordul Dunării este semnalată prin documente abia în secolul al XIII-lea (după alți autori maghiari, în secolul al XI-lea). În urma acestuia se întinde un „mileniu de tăcere" a documentelor istorice cu privire la românii din nordul Dunării. Această absență a știrilor despre români este cel mai plauzibil explicabilă prin însăși absența românilor în nordul Dunării.

g — În schimb, se știe bine că, după evacuarea Daciei de către Aurelian, aici s-au înstăpînit goții și apoi gepizii, neamuri germanice. Dacia a și căpătat, în scrierile vremii, numele de *Gothia*, apoi de *Gepidia*. Șederea acestor germanici a durat, se pare, mai mult chiar decît cei 170 de ani

de administrație romană a acestei provincii. Era de așteptat, dacă românii ar fi urmașii unei populații ce nu s-a clintit din nordul Dunării, ca limba română să se pătrundă de anumite influențe din partea limbii vorbite de goți și de gepizi. Or, limba română nu cunoaște în structura ei nici un element vechi germanic, ceea ce nu poate dovedi decît un singur lucru cînd goții sau gepizii s-au așezat în Dacia, strămoșii românilor se aflau în altă parte. Cel mai probabil, undeva în sudul Dunării.

h — Toponimia românească (denumirea localităților etc.) nu păstrează nici un toponim antic, roman. Nici un nume de localitate din vremea administrației romane nu a ajuns pînă în mileniul următor, cînd începe să fie consemnată o toponimie românească în nordul Dunării. E drept, numele unor rîuri păstrează amintirea numelui dacic, antic, dar aspectul fonetic al acestor hidronime (*Someș*, *Mureș*, *Olt* etc.) indică preluarea lor de la slavi. Mai mult, în sudul Dunării există un număr oarecare de toponime românești. Toate acestea dovedesc o perioadă de absență a românilor din nordul Dunării și prezența lor în sudul Dunării.

i — Limba română este o limbă care conține un număr mare de elemente slave. Ceea ce nu e de mirare, căci românii se învecinează cu slavii la aproape toate hotarele lor. De aceea apare semnificativ faptul că elementele slave, îndeosebi cele vechi, sînt preponderent sud-slave, sînt deci expresia unui contact mai strîns cu limbile slave din aripa de sud, sud-dunăreană, a expansiunii slave în Europa. Caracterul sud-slav al influenței slave suferite de limba română probează și el formarea limbii și a poporului român în sudul Dunării.

j — Limba română, vorbită în nordul Dunării, în fosta provincie romană Dacia, se arată a fi în epoca modernă o limbă extraordinar de unitară. Deosebirile dintre graiurile locale, regionale sînt foarte mici, astfel că doi români, indiferent de proveniența lor, se vor putea înțelege între ei fără nici o dificultate, vorbind fiecare ca acasă. Nici vorbă să aflăm în configurația geografică a limbii române diversitatea dialectală atît de profundă care ne e cunoscută din celelalte limbi romanice, italiană sau franceză, de pildă. Pe de altă parte, se știe că această diversitate este consecința unei vieți sociale stabile și îndelungate. Dacă românii s-ar afla în nordul Dunării dintotdeauna, ar fi fost de așteptat ca limba lor să cunoască o diversitate dialectală mai mare : mai multe dialecte și mai adînc diferențiate unele de altele. Aspectul pe care-l prezintă limba română din punct de vedere dialectologic este explicabil numai prin relativ recenta stabilire a românilor în teritoriul pe care-l ocupă și azi.

k — Toate dovezile invocate mai sus sînt confirmate de mărturiile antice. Astfel, Eutropius, scrie cu privire la colonizarea Daciei următoarele : „După moartea lui Traian a fost făcut împărat Aelius Hadrianus (...) El a rechemat armatele din Asiria (...) A încercat să facă același lucru și în Dacia, dar l-au oprit de la aceasta prietenii săi, ca nu cumva să fie dați pe mîna barbarilor o mulțime de cetățeni romani ; deoarece Traian, după cucerirea Daciei, adusese o mulțime foarte mare de oameni din toate colțurile lumii romane pentru popularea orașelor și cultivarea ogoarelor : căci Dacia fusese secătuită de bărbați în urma lungului război cu Decebal. (...) Deoarece toată Illyria și Moesia erau devastate, și nu mai spera să o

poată păstra, el [adică împăratul Aurelian] a golit provincia Dacia, pe care o crease Traian dincolo de Dunăre. Romanii pe care i-a scos de pe ogoarele și din orașele Daciei i-a așezat în partea de mijloc a Moesiei. Și astfel provincia Dacia este acum în dreapta Dunării, pe cînd înainte fusese în stînga ei."

Alt autor antic, Iordanes, scrie următoarele „Pe dacii din ținuturile de dincolo de Dunăre, care au o întindere de un milion de pași, i-a prefăcut în provincie Traian, în timpul domniei sale, după ce regele lor Decebal a fost omorît. Gallienus însă le-a pierdut în timpul domniei sale, iar împăratul Aurelian, rechemînd de acolo legiunile, le-a așezat în Moesia și acolo, într-o parte a acesteia, a întemeiat Dacia Mediterranea și Dacia Ripensis, la care a adăugat Dardania."

Din aceste mărturii antice, istoricii maghiari și cei afiliați lor deduc

— exterminarea dacilor

— colonizarea Daciei cu cetățeni romani aduși din toate provinciile imperiului ;

— părăsirea Daciei în vremea lui Aurelian.

Acestea ar fi argumentele și faptele invocate de cei care susțin „teza maghiară", reductibilă la formula *românii s-au stabilit în Transilvania în urma ungurilor.*

Trebuie să avem în vedere însă că o reducere la această teză a tuturor argumentelor mai sus prezentate este abuzivă. Chiar în cazul în care toate argumentele de mai sus ar fi valabile — eventualitate pe care nu o respingem *ab initio* — ele nu ar dovedi același lucru, nu ar dovedi anterioritatea maghiarilor în Transilvania. Ci unele argumente mai sus invocate ar dovedi doar că românii au venit în nordul Dunării *la un moment dat*, ulterior părăsirii Daciei de către romani. Adică ar dovedi că românii au migrat din sud în nord, dar nu cu necesitate după unguri.

Deci, întrebîndu-ne ce se poate dovedi cu argumentele de mai sus, în ipoteza că s-ar dovedi corecte, răspunsul e (1) că ungurii s-au așezat în Transilvania înaintea românilor sau (2) că românii au venit în Transilvania — de unde vor fi venit, cel mai probabil din sudul Dunării — dar nu neapărat ulterior așezării ungurilor.

Astfel, privite din perspectiva acestei distincții, dintre argumentele mai sus invocate, numai argumentul inventariat mai sus, sub litera (f), privind „tăcerea" documentelor pînă în secolul al XIII-lea (sau al XI-lea) cu privire la prezența românilor în nordul Dunării, numai acesta ar dovedi că ungurii au venit în Transilvania înaintea românilor. Celelalte argumente nu ridică nici o obiecție față de tradiția, pusă în discuție de Sulzer, Roesler și compania, privitoare la vechimea mai mare a românilor în Transilvania.

Atragem astfel atenția asupra faptului că a împărtăși „teza maghiară" e o poziție care se cuvine precizată cine înclină să respingă ideea continuității românești în nordul Dunării *nu afirmă* prin asta, în mod implicit, dreptul maghiar al primului ocupant asupra Transilvaniei. Sînt numeroși istoricii și lingviștii „neutri" care au susținut formarea limbii și a poporului român în sudul Dunării sau măcar trecerea acestui popor printr-o fază sud-dunăreană. Dar puțini dintre aceștia au mers mai departe susținînd că

românii s-au așezat în Transilvania în urma ungurilor (W. Tomaschek, bunăoară).

În schimb, istoriografia și publicistica maghiară s-a priceput să înrădăcineze impresia, devenită chiar convingere la o parte din publicul interesat de această dispută, convingerea că orice dovadă a originii sud-dunărene a românilor devine, de la sine, un argument în favoarea ideii că românii s-au stabilit în Transilvania în urma ungurilor !...

Nimic mai fals decît o asemenea confuzie !

Dacă ideea formării poporului român în sudul Dunării poate fi luată în serios și discutată ca atare, întrucît ea invocă anumite fapte ce nu pot rămîne fără un răspuns, fără o interpretare convingătoare în favoarea uneia sau alteia dintre tezele aflate în joc, în schimb, *ideea venirii românilor după stabilirea maghiarilor în Transilvania nu se sprijină pe nici un fapt*. Dar efectiv pe nici unul !

Să recapitulăm :

Interesul maghiar în această discuție este reductibil la dorința de a demonstra că românii s-au stabilit în Ardeal în urma ungurilor. Pentru aceasta ei aveau nevoie să-i „scoată" pe români din Transilvania cu orice preț, pentru o bucată de timp. Precum s-a văzut, Szentiványi, în secolul al XVII-lea, îi trece pe românii din Ardeal la sud și est de Carpați, unde s-ar fi aflat românii, deci numai în Muntenia și Moldova, la data cînd ungurii au venit în Ardeal. Szentiványi a făcut doar începutul. Mai ingenios, dar beneficiind și de un excelent pretext — însemnarea lui Eutropius — Sulzer lansează teoria venirii românilor din sudul Dunării, deci a formării lor ca popor în sudul Dunării. Această teză nu e lipsită — măcar aparent — de o anumită verosimilitate. Dar ea este puțin, aproape deloc legată de ideea stabilirii românilor în Transilvania la o dată ulterioară venirii maghiarilor. Această idee însă, crucială pentru tot efortul propagandistic ungar, este extrem de neverosimilă și nu se bazează pe nici o probă pozitivă. Ea invocă un singur argument : *lipsa* documentelor scrise privind prezența românilor în nordul Dunării. Dintre toate argumentele invocate de unguri numai acesta are legătură cu precedența maghiară în Transilvania. Celelalte privesc originea sud-dunăreană a românilor, fără a preciza data la care aceștia au trecut, zice-se, Dunărea. Dar trebuie precizat că tocmai acest unic argument, lipsa documentelor, se bazează în fapt pe contestarea unor documente existente : cronica lui Anonymus, a lui Simon de Kéza, a lui Nestor ș.a. Adică ne plîngem că nu avem documente, iar pe cele, puține, pe care le avem totuși, le contestăm ! Nu că n-ar fi autentice, ci pentru că autorii lor s-ar fi înșelat ! Adică facem punct de plecare din teza pe care urmează s-o demonstrăm !... Și pentru care, de fapt, nu avem nici un argument ! Nici o probă ! Căci dacă întrebi, pur și simplu, de unde știm că românii erau în Ardeal la data venirii maghiarilor, românii pot răspunde : din mărturia pe care o fac cronicarii maghiari în termenii cei mai limpezi ! Dacă întrebi un maghiar, de unde știm că românii nu se aflau în Ardeal la data venirii ungurilor, răspunsul va fi ceva mai complicat, și va trebui să cuprindă nu numai contestația, greu de acceptat, a unor documente istorice (cronici, acte de cancelarie etc.), dar și prezentarea docu-

mentelor care să consemneze venirea românilor. Da ! Lipsesc documentele ! Dar nu documentele precedenței românilor în Ardeal ! Căci aceste documente există ! Ci *lipsesc documente despre venirea românilor în urma ungurilor.* Numai pe asemenea documente ungurii și-ar putea întemeia contestarea documentelor arhicunoscute, care îi atestă pe români în Transilvania la venirea ungurilor !

Românii susțin — nu neapărat în replică la teza maghiară — că s-au format ca popor pe o suprafață relativ întinsă, cuprinzînd Transilvania și spațiul carpato-dunărean, dar și un însemnat teritoriu sud-dunărean, căci niciodată Dunărea nu a constituit, pretutindeni pe unde curge, o graniță etnică !

Iată, după părerea lui Al. Rosetti, care va fi fost acest teritoriu de formare a limbii și a poporului român „Limba română s-a dezvoltat pe o largă bază teritorială romanizată, cuprinzînd provincia Dacia nord-dunăreană propriu-zisă, adică : Oltenia, Banatul și Transilvania, și celelalte teritorii care n-au intrat sub autoritatea romană (106 e.n.), fiind locuite de către «dacii liberi», iar la vest și sud-vest provinciile romanizate ce au stat întotdeauna în strîns contact, atît administrativ, cît și comercial, cu Dacia Pannonia, Dardania și cele două Moesii"

După părerea Anonimului maghiar de azi, enigmaticul André Du Nay, „așezările strămoșilor românilor trebuie căutate" în teritoriul unde au locuit și „albanezii timpurii", adică „partea de nord a Albaniei de azi, o parte a Dardaniei și intr-o zonă la nord și nord-est de Albania, probabil pînă la Niš." Adică în „triunghiul Sofia — Niš — Skoplje", un teritoriu de vreo 60 de ori mai mic decît cel prezumat de Al. Rosetti.

Cititorul își poate face deja o părere despre cele două ipoteze, alegînd-o pe cea bună, corectă și verosimilă, dacă le va raporta la un fapt ușor de constatat și la care e bine să raporteze mereu orice detaliu al discuției ce se poartă pe seama formării limbii și poporului român : *românii sînt poporul cel mai numeros* din această parte a Europei, răspîndit pe suprafața cea mai întinsă. Sînt în momentul de față ceva mai mult de 25 de milioane, răspîndiți din nordul Greciei pînă în Slovacia și din valea Timocului pînă dincolo de Nistru. În acest spațiu ei s-au aflat încă de la primele documente care îi consemnează. Totdeauna aceste documente consemnează *prezența* românească, în Ardeal îndeosebi, niciodată *migrația* românească. Așadar, teza maghiară care susține venirea românilor din sudul Dunării în Transilvania în secolul al XIII-lea va trebui să explice stabilirea românilor în acest secol nu numai în Transilvania, ci pretutindeni unde ei sînt atestați cam în aceeași epocă : din sudul Poloniei pînă dincolo de Don, din Istria pînă în Tesalonic ! Ținînd seamă de vatra de formare extrem de restrînsă ce li se atribuie românilor în sudul Dunării, un teritoriu de mărimea a două județe de azi, ținut muntos și pe care, în plus, îl mai împărțeau și cu albanezii, ajungem să ne întrebăm, de la bun început, cîți vor fi fost acești români care au viețuit pînă în secolul al XIII-lea în țarcul în care-i înghesuie fantezia istoricilor maghiari ? Nu cumva mult prea puțini ca să poată explica numărul mare de români și

răspîndirea lor pe un spaţiu imens, aşa cum ni-i dezvăluie documentele atunci cînd, în secolele XII-XIII, încep să-i consemneze ?

De-ar fi să le dăm crezare istoricilor maghiari, istoria neamului românesc s-ar sprijini în următoarele date, contradictorii

— pînă în secolul al XII-lea românii au trăit in triunghiul Niš — Sofia — Skoplje, unde nu puteau fi decît foarte puţini la număr. Nota bene : această localizare nu se întemeiază pe nici un document, este o ipoteză a istoriografiei maghiare.

— în secolul al XIII-lea prezenţa românilor începe să fie semnalată în nordul Dunării, dar — şi acest detaliu istoricii maghiari il trec cu vederea — semnele prezenţei româneşti acoperă încă de la început, de la primele atestări, o suprafaţă foarte extinsă faţă de triunghiul amintit. În nordul Dunării românii se vor intinde pe o suprafaţă de vreo 50 de ori mai mare, mai cuprinzătoare decît cea din care zic unii că plecaseră, din sudul Dunării.

— la „venirea" românilor în nordul Dunării, aici se afla o populaţie de slavi, mai existau şi cumani, şi pecenegi, şi nu în număr mic. De aceea e lucru de mirare şi de neînţeles — în termenii propuşi de istoriografia ungară — cum de s-a ajuns la o românizare a slavilor, a cumanilor, a pecenegilor, iar nu la o slavizare a românilor, care, puţini la număr, trecînd Dunărea şi Carpaţii azi o familie, miine alta, adică „infiltrindu-se" cum spun istoricii maghiari, ar fi întrunit toate condiţiile care explică, de obicei, deznaţionalizarea unei populaţii.

Aşa cum se va vedea în continuare, acestea nu sint singurele contradicţii în care intră teza maghiară a imigraţiei româneşti în Transilvania, teză aflată în dispută nu numai cu istoriografia românească, ci şi cu logica cea mai elementară.

În această dispută s-au înscris la cuvînt, alături de cei direct interesaţi, şi o mulţime de istorici ori lingvişti „neutri", împărţindu-se şi ei în două tabere. S-ar putea chiar spune că intreaga dispută a fost pricinuită de intervenţia unor astfel de interpreţi neutri ai datelor şi faptelor, precum Sulzer, Roesler, Hunfalvy, Tamas-Treml etc., pe urmele cărora calcă azi întreaga istoriografie maghiară. Se adevereşte astfel încă o dată că profet nu poţi să fii decît în ţara altuia !

Nu ştiu dacă ar fi interesant să prindem în statistici opiniile neutre exprimate în chestiunea Ardealului şi a continuităţii româneşti. Ne atrage însă atenţia o statistică deja făcută, de I. Hurdubeţiu [7], care trece în revistă părerile exprimate de istoricii de limbă germană (nemţi, austrieci, elveţieni, saşi), de la F. A. Büsching pînă în zilele noastre. Din acest inventar rezultă că 50 de istorici au susţinut continuitatea românească, în timp ce împotriva acesteia s-au pronunţat 12 autori. Dar nu aceste cifre ni se par a fi grăitoare, ci faptul că majoritatea celor ce au contestat continuitatea românească au cunoscut puţin sau deloc realitatea vie a Ardealului, a lumii româneşti. Semnificativ e că dintre autorii germanici, saşii, locuitori ai Transilvaniei, cunoscători ai realităţii vii, ai acelor lucruri ce nu pot fi cuprinse în cărţi ori documente, şi care se pot numi

printr-un singur cuvînt. cel potrivit, *intuiția* realității, a adevărului, practic toți sașii au susținut, ca pe o evidență, vechimea românilor în Transilvania, înfățișarea românilor arătîndu-i a fi, după toate semnele, populația cea mai veche din Transilvania.

Acești cărturari sași nu numai că sînt neutri în disputa româno-maghiară, dar, spre deosebire de alții, aflați în aceeași situație de neutralitate, de obiectivitate, istoricii sași sînt și excelenți cunoscători, propriu-zis cunoscători ai datelor problemei, în varietatea și completitudinea acestora. Adică chestiunea în care își spun părerea, lor le este bine cunoscută.

Examinarea părerilor ce s-au adunat de-a lungul vremii în chestiunea Ardealului va trebui, de aceea, orientată după această distincție autori care s-au informat asupra problemei din bibliotecă, citind cărțile altora, și autori care s-au pronunțat în problema Ardealului după ce au și cunoscut Ardealul, deducînd din înfățișarea acestuia mesajul cu care Ardealul însuși se angajează în disputa româno-ungară. Iar cînd spun înfățișarea, am în vedere realitatea în toată complexitatea datelor ce caracterizează viața românească din Ardeal, în comparație cu a celorlalte comunități etnice. „Povestea începuturilor nației noastre românești a încăput, de vreo sută de ani încoace, pe mîna unor învățați străini, care citiseră multe cărți despre noi, dar țara, viața și firea noastră nu le cunoșteau. Și ei au scris — oftează mai departe Vasile Pârvan —, așa cum au găsit în niște istorii mai vechi, că acum șaisprezece sute de ani strămoșii noștri daco-romani au plecat, în urma unei porunci împărătești din țara aceasta ce o locuim între Nistru și Tisa, și s-au dus dincolo de Dunăre pînă în fundul Balcanilor și nu s-au întors înapoi decît acum șase sute de ani, cînd adică hrisoavele vechi vorbesc iară de ei ca fiind aici, în România... Dar numai cu cărțile nu se poate dovedi nimic hotărît... Căci aici trebuie întrebată și viața, nu numai cărțile !" Învățații sași, ca martori neutri ai disputei dintre români și maghiari, au acest avantaj care îi face mult mai credibili decît pe alții : ei s-au putut întreba care este adevărul adresîndu-se deopotrivă cărților și vieții, realității vii a Ardealului. Au avut din ce să dobîndească intuiția realității, a adevărului istoric, confirmată apoi de cercetarea cărților, a documentelor din biblioteci. Mărturia pe care o depun acești istorici sași devine astfel extrem de prețioasă pentru soluția definitivă ce s-a dat în chestiunea Ardealului la Versailles, în 1919, și la Paris în 1947.

ROMANITATEA ROMÂNEASCĂ

În forma ei cea mai rudimentară, contestaţia maghiară se străduieşte să pună la îndoială însăşi romanitatea limbii române. Aşadar, limba română nu este o limbă romanică, zic aceştia, ci o limbă slavă.

Mai de mirare decît o asemenea teorie este faptul că prin unele universităţi — e drept, americane — această idee circulă, determinînd studierea limbii române printre celelalte limbi slave !... Paginile de faţă sînt scrise şi pentru persoane avînd o asemenea pregătire pentru filologi. Riscăm astfel să devenim plictisitori pentru cititorii noştri obişnuiţi. Dar n-avem încotro, căci aspectul politic ce-l are, în principal, dezbaterea în care ne situăm acum, ne obligă să fim precauţi şi să punem adevărul la dispoziţia efectiv a *oricui*. Din partea noastră deci toată bunăvoinţa. Tot ce pretindem, în replică, este concursul cititorilor, printre care sperăm să se afle şi preopinenţii noştri, deci şi lor le cerem puţină atenţie şi ceva bună credinţă. Aşadar :

De unde ideea că românii ar fi slavi ?

Dar de unde, mai înainte de orice, ideea că ei sînt de origine romană ?

Da ! Cu aceasta trebuie să începem !

Românii sînt un neam romanic întrucît vorbesc o limbă romanică. Limba ce o vorbesc românii este de origine latină. Este însăşi limba latină, aşa cum se înfăţişează ea după aproape două milenii de cînd a ajuns să se vorbească curent în Dacia, prin coloniştii, militarii şi funcţionarii aduşi de puterea imperială în urma biruinţei romane asupra dacilor autohtoni. Timpul — şi alţi factori deformatori — modifică orice limbă, dar nu atît de mult încît să nu se mai ştie de unde vine fiecare. Lingvistica, ştiinţă a limbii, a elaborat metode relativ precise de aflare a originii cuvintelor, *cuvîntul* fiind, dintre unităţile componente ale limbii, cel mai accesibil înţelegerii comune. Simplificînd, vom vorbi şi noi mai ales despre cuvinte.

Vom spune deci despre cuvintele limbii române că nu sînt toate de origine latină. Ci numai cîteva : circa 2 500 de cuvinte, ceea ce nu este aşa de mult dacă ţinem seamă de numărul total al cuvintelor din limba română. Astfel, *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, 1975, înregistrează 56 568 de cuvinte, iar *Dicţionarul Academiei*, aşa-zisul dic-

ționar „tezaur", care are ambiția să înregistreze toate cuvintele ce au apărut vreodată în textele românești, deci în limba română, va inventaria un număr aproximativ de 200 000 de cuvinte. Cele 2 500 de cuvinte de origine latină reprezintă, ce-i drept, cam puțin. Mult mai multe sînt cuvintele de alte origini. Nu numai slave, cum pretind unii autori maghiari. De pildă cele internaționale, cîteva zeci de mii !

Și atunci de ce considerăm, laolaltă cu toți romaniștii din lume, că limba română este o limbă romanică ? De origine latină, deci ?

Motivele sînt mai multe. Iată cîteva

a — cele 2 500 de cuvinte latinești se deosebesc *calitativ,* prin funcționalitatea lor, de cuvintele de origine slavă ori internațională sau de altă origine, întrucît sînt, în marea lor *majoritate,* cuvintele *cel mai des folosite* în limba română.

b — cea mai mare parte dintre aceste cuvinte de origine latină, aproape *toate,* sînt cuvinte foarte bine cunoscute *tuturor* vorbitorilor limbii române, indiferent de vîrstă, profesiune ș.a.

c — aproape fiecare cuvînt românesc de origine latină constituie punctul de plecare al unei familii de cuvinte. Punîndu-le și pe acestea la socoteală, trecem ușor peste cifra de 10 000 de cuvinte românești de origine latină. Un om obișnuit folosește, în cazurile cele mai fericite, circa 2 500—3 000 de cuvinte, nu mai multe.

Cele 10 000 de cuvinte românești ce au la origine un cuvînt latinesc sînt, în general, cuvinte de care ne folosim ori pe care le cunoaștem, făcînd parte din fondul *activ* al limbii române.

d — cît de mult contează calitatea funcțională a cuvintelor se poate vedea și din detaliul că ne e foarte ușor să alcătuim un text, oricît de lung, în care să întrebuințăm *numai* cuvinte românești de origine latină. În schimb, *nu putem concepe nici măcar o propoziție românească din care să lipsească cu desăvîrșire elementele latinești.* La fel, în creația literară, cultă ori populară, orală, avem numeroase texte în care toate elementele lingvistice (cuvinte și morfeme) sînt moștenite din latină. În *Luceafărul,* poemul în care românilor le place să vadă culmea poeziei lor naționale, cuvintele de origine latină sînt în proporție de peste 90%. Iată, nu mai departe în textul cuprins pînă aici, de la începutul acestui capitol încoace, lăsînd de-o parte neologismele, restul cuvintelor sînt aproape toate latinești. Nu sînt latinești următoarele : *pregătire, plictisitor, cititor, obișnuit, puțină, neam, vorbesc, biruință, seamă, deosebesc, folosite, vîrstă, socoteală, întrebuințăm, măcar, lipsească, desăvîrșire, pildă.* De remarcat că majoritatea acestor cuvinte considerate de noi ne-latine sînt derivate cu sufixe și prefixe românești de origine latină de la rădăcini lexicale numai ele nelatinești *citi-tor, biru-ință, în-trebu-ințăm* etc.

e — pe lîngă cuvinte, orice limbă mai are și o structură gramaticală. În modul cel mai simplu, această structură gramaticală poate fi concepută ca un inventar de morfeme gramaticale, prin care exprimăm categorii gramaticale. Cu o singură excepție morfemul-o de la vocativul substantivelor feminine), toate morfemele gramaticale românești sînt de origine latină, păstrate deci din limba latină.

Aşadar, româna moşteneşte din latină vocabularul fundamental şi structura gramaticală. Dacă, prin absurd, am elimina din limba română cuvintele (elementele) de origine ne-latină, cele rămase, de origine latină, i-ar fi suficiente limbii noastre să funcţioneze mai departe ca mijloc de comunicare între oameni. Fără ele însă, fără ceea ce a moştenit din latină, româna e de neconceput ca limbă. Aşadar, de la romani ne-a rămas o *limbă*, de la alte popoare, cu care românii au venit în contact, ne-am ales doar cu *liste de cuvinte*, al căror rost a fost să completeze, în anumite detalii, moştenirea latină. Tot aşa ceva avem şi de la populaţiile slave o listă de cuvinte, e drept, multe, dintre care majoritatea sînt însă puţin cunoscute, scoase chiar din uz. Numai un număr mic de cuvinte de origine slavă intră în componenţa vocabularului fundamental. La un inventar global făcut, cuvintele slave din limba română pot ieşi la socoteală, în timp şi spaţiu, mai multe decît cele latineşti. Dar a conchide că prin asta limba română este o limbă slavă, neţinînd deci seama de frecvenţa cuvintelor numărate, de *valoarea* fiecăruia, ar fi ca şi cînd am considera că două mii de lire italiene reprezintă o sumă mai mare decît o mie de lire sterline. Desigur, o asemenea afirmaţie este cu putinţă. Dar la ce nivel de inteligenţă şi experienţă a cititorilor ?

Am putea continua, dar cele spuse ni se par suficiente, pentru a demonstra caracterul romantic, neolatin al limbii române şi al celor ce, vorbind-o neîntrerupt pînă azi, sînt moştenitorii romanităţii orientale.

Faţă de cele spuse mai sus, contestaţia ungară se dovedeşte a fi perfect neîntemeiată limba română a împrumutat, pe cale populară şi cultă, savantă ori bisericească, o sumedenie de termeni slavi, dintre care majoritatea însă sînt regionali ori „tehnici", legaţi de detaliile organizării bisericeşti şi feudale, alcătuind un fond pasiv, inactiv, al vocabularului românesc. ***Termenii de origine slavă cunoscuţi tuturor românilor sînt mult mai puţini decît cei latini şi, totodată şi mai ales, sînt mult mai rar folosiţi.*** Dacă am stabili, prin metoda statistică de calcul a frecvenţei, care sînt primele 1500 de cuvinte cel mai des folosite în limba română, am constata că dintre acestea peste o mie sînt de origine latină, iar cele slave sînt numai vreo sută şi ceva.

De altfel, autorii maghiari serioşi au abandonat în ultima vreme tentativa — la care, totuşi, se mai dedau unii autori, mai certaţi cu logica şi cu biblioteca — de a dovedi slavitatea limbii române. Se caută, în schimb, o altă cale de atac, mai greu de supus unui control al afirmaţiilor. Unde, e drept, să nu poţi demonstra că ai dreptate, dar nici românilor să nu le mai fie atît de uşor să şi-o dovedească pe a lor.

Şi astfel, în legătură cu romanitatea românească, a apărut, mai aproape de zilele noastre, ideea că românii or fi vorbind ei, aşa cum pretind, o limbă romanică, dar asta nu demonstrează şi romanitatea lor etnică, biologică, rasială. Adică românii nu sînt decît urmaşii unor daci sau traci romanizaţi, care au învăţat deci latineşte, şi-au abandonat propria limbă şi au devenit *civis romanus* numai cu numele, nu şi cu fiinţa, cea de neschimbat ! [Cf. Arpad Balogh, *Histoire démithifiée* (sic !) *de la Roumanie*,

Paris, 1979 „il ne peut s'agir que d'une continuité linguistique et non raciale"...]

Trebuie spus însă că autorii care susţin asemenea teză, maghiari sau nu, nu sînt cu toţii mînaţi de aceleaşi sentimente antiromâneşti. În mare, ei pun în acelaşi fel problema romanităţii şi la ceilalţi romanici, la celelalte limbi romanice, imaginînd procesul romanizării provinciilor în termeni asemănători pentru întreagă Romania. Aceşti termeni sînt net diferiţi de ceea ce îşi închipuiau primii cercetători ai romanităţii, naivi care crezuseră nestrămutat într-un exod de colonişti romani, purtători în lume ai latinităţii. O asemenea desfăşurare a evenimentelor se consideră azi că intră în contradicţie cu datele istorice şi îndeosebi cu o logică elementară, care se îndoieşte de capacitatea italicilor de a susţine răspîndirea limbii latine printr-o expansiune demografică pe măsură. Cu atît mai puţin ar fi avut această capacitate populaţia din Latium, o mînă de oameni în comparaţie cu cei care, la începutul secolului al II-lea al erei noastre, erau cuprinşi între hotarele Imperiului Roman şi vorbeau, de bine de rău, latineşte. Pe scurt, răspîndirea limbii latine „nu a rezultat din deplasarea masivă a unor populaţii romane în provincii, ci din învăţarea de către provinciali a limbii latine" (I. Fischer, *Latina dunăreană*, Bucureşti, 1985, p. 14). Acelaşi autor, exprimînd un consens azi unanim printre romanişti, precizează că „pe urmele administraţiei şi armatei romane, limba latină s-a răspîndit în noile provincii. Populaţiile cucerite au adoptat-o, ca a doua limbă mai întîi, şi, într-o a doua fază (care n-a mai cuprins întreg teritoriul imperiului) i-au acordat rolul principal în comunicare, părăsindu-şi, încetul cu încetul, limba originară, devenită pentru o bucată de vreme mijloc de înţelegere a unor comunităţi restrînse (locale sau familiale)" Încă mai categoric şi mai tranşant este I.I.Russu, considerînd că „româna este rezultatul *transplantării* limbii latine rustice în gura unor populaţii provinciale ce vorbiseră un idiom indo-european unitar". [8].

„În sfîrşit — adaugă acelaşi autor, I. Fischer, cu referinţă la procesul romanizării în general — se poate imagina că membrii diverselor triburi ale aceleiaşi provincii, ale căror graiuri puteau fi puternic diferenţiate, foloseau cu precădere latina pentru a se înţelege între ei." Întîmplări moderne ar fi de natură să ne dea o idee mai clară asupra procesului de romanizare. Se trimite astfel la o observaţie făcută de Antoine Meillet, în timpul primului război mondial, asupra comportamentului lingvistic al unor prizonieri germani în Franţa : întrucît aceştia nu vorbeau germana literară, ci numai graiul dialectal de acasă, se aflau în situaţia de a nu se putea înţelege între ei vorbind nemţeşte. Paradoxul situaţiei îl constituie faptul că, după o şedere de cîteva luni în lagărul de prizonieri, aceşti soldaţi germani au învăţat ceva franţuzeşte, ajungînd să se înţeleagă între ei mai bine în franceză decît în... germană ! Noi înşine avem cunoştinţă de o altă analogie, propusă de unul dintre cei mai respectabili romanişti, Iorgu Iordan, după care, în provincii, latina s-ar fi aflat în situaţia în care engleza şi franceza continuă să funcţioneze şi azi ca limbi oficiale şi de circulaţie propriu-zisă în fostele colonii, deci după încetarea administraţiei engleze ori franceze şi fără sprijinul unor anglo-ori

francofoni nativi, deoarece în conglomeratul de limbi tribale dintre care nici una nu reuşeşte să se impună față de celelalte, singura limbă în care aceste triburi se pot înţelege între ele este limba fostei administraţii coloniale.

Deci aşa ar sta lucrurile şi pentru Dacia antică, unde coloniştii veniţi „ex toto orbe romano", fiecare vorbind o altă limbă maternă, împreună cu autohtonii care nici ei nu vorbeau latineşte, s-au putut înţelege între ei vorbind o limbă care nu aparţinea nici unora propriu-zis limba latină, care a funcţionat aşadar în provinciile Imperiului roman ca limbă „a tuturor şi a nimănui" propriu-zis.

Acest scenariu poate să pară convingător, dar pentru noi el intră în contradicţie cu alte afirmaţii ale celor ce cred în el. Astfel, nu mai departe I. Fischer, adăugînd că „limba latină a autohtonilor s-a perfecţionat permanent, abandonîndu-se treptat deprinderile provinciale de pronunţare („accentul"), „greşelile" gramaticale provenite din bilingvism, folosirea „incorectă" a cuvintelor şi chiar unele cuvinte provinciale (evident nu cele denumind realităţi strict locale)" ne atrage atenţia, involuntar, asu[illegible] [illegible]ne lacune generale nu ni se spune *cum* anume [illegible] p[illegible] [illegible]ecţionat această limbă a autohtonilor, care a fost suportul material (uman, instituţional sau de altă natură) al normei literare, *al modelului* d[illegible] limbă latină după care s-au „perfecţionat" autohtonii şi ceilalţi, veniţi din alte provincii. La fel cum nici I.I.Russu nu ne lămureşte ce ar putea, practic, să însemne „transplantarea" limbii latine „în gura" populaţiei autohtone : *cum* şi, mai ales, *prin cine* s-a făcut această transplantare ?

Cu un accent mai mare pus fie pe elementul auto[illegible] pe imigraţia din toate colţurile imperiului, ceea ce e comun în [illegible] [illegible]reme tuturor scenariilor imaginate cu privire la romanizare[illegible] în special a Daciei, este convingerea că la acest proces a [illegible] un număr extrem de mic, neglijabil, de latinofoni autenti[illegible] romani propriu-zişi.

Care este adevărul ?

Greu de reconstituit apartenenţa etnică a celor ce au [illegible]articipat la colonizarea Daciei, cînd informaţia explicită se rezumă la do[illegible]ă-trei vorbe aruncate de Eutropius, cuvinte care nici pe departe nu au fost concepute astfel încît să poată răspunde clar la întrebările, nenu[illegible] [illegible]istoriografia modernă şi le pune în legătură cu evenimentele relatate de obscurul cronicar antic !

Dacă ne punem în mod serios problema apartenenţei etnice a celor ce au colonizat Dacia, atunci, înainte de orice, avem a ne lămuri cîteva chestiuni preliminare, hotărîtoare în formularea unui răspuns concordant cu datele certe, verificabile ale problemei : realitatea lingvistică, aspectul limbii române ca descendentă a latinei.

Astfel, ar fi să ne întrebăm în ce măsură cauzele şi motivaţiile războaielor dacice, susţinute de Traian, se regăsesc în evenimentele ce au urmat încheierii acestor războaie ? Anume, ce a urmat ? În principal trei mari evenimente, „întîmplări" deposedarea Daciei de fabulosul ei tezaur, transformarea Daciei în provincie romană şi colonizarea ei cu *cives romani.* Ne putem întreba în ce măsură aceste evenimente reprezintă

un scop urmărit de imperialitatea romană ? Așadar, în legătură cu ceea ce ne interesează pe noi, în ce măsură colonizarea Daciei a constituit un obiectiv politic, unul din motivele care au determinat Roma să se angajeze în războaiele cu dacii ?

Firește, îi vom lăsa pe istorici să răspundă la această întrebare. Noi ne vom mărgini să vedem în ce fel răspunsurile posibile s-ar lega de chestiunea pusă mai sus în discuție.

Așadar, dacă vom constata că romanii, pornind la războiul cu dacii, au avut în vedere viitoarea provincie Dacia ca un spațiu propice unei masive colonizări, asta ce va putea să însemne altceva decît interesul roman de a rezolva astfel, prin colonizarea Daciei, o problemă demografică, un excedent de populație ivit.

Dar, dacă vom ajunge la concluzia că romanii au făcut un scop din colonizarea Daciei, că vor fi avut de rezolvat astfel o problemă demografică, apoi cel mai probabil e că această problemă se ivise în metropolă, afecta metropola cît de cît, Italia. Așadar, dacă e să vedem în evenimentele ce s-au succedat în Dacia, începînd cu angajarea Romei în război și sfîrșind cu masiva colonizare a Daciei, dacă e să vedem în acestea realizarea punct cu punct a unei strategii social-politice a Romei, dacă e să constatăm că nu a fost rodul întîmplării, ci al unui scop bine urmărit, că aducerea unui mare număr de cetățeni romani în Dacia a fost unul din motivele propriu-zise ale războaielor dacice, atunci, în ordinea logică a lucrurilor, ar fi că în felul acesta Roma a încercat să rezolve o problemă socială, aceea a unui excedent demografic, iar că o asemenea problemă putea să determine politica Romei, angajarea sa în acțiuni militare, numai în măsura în care această chestiune afecta propriu-zis metropola. E greu de imaginat — în ipoteza de mai sus — să fi pornit Traian la război în Dacia pentru a rezolva un excedent demografic apărut în nordul Africii, bunăoară !...

A existat o asemenea problemă la Roma în epoca premergătoare acțiunii militare împotriva Daciei ?

Lăsăm istoricilor să dea un răspuns acestor întrebări, nutrind speranța că ele le vor fi stîrnit interesul. După cunoștințele noastre, n-ar fi exclus să se ajungă la o concluzie pozitivă față de întrebarea ce ne-o punem. Ne amintim bunăoară de fenomenul atît de cunoscut, cunoscut pentru că s-a repetat de nenumărate ori, al transformării latifundiilor din Italia în terenuri de vînătoare, îndeosebi a celor din sudul Italiei, fenomen ce avea drept consecință „alungarea“ țăranilor de pe aceste pămînturi, obligați astfel să ia calea orașelor și îndeosebi a Romei. E ușor de imaginat că situația acestora putea să devină o *problemă* dintre cele mai arzătoare !... Iar opera de colonizare efectuată de romani, precum se știe, a fost, spre deosebire de cea a grecilor, susținută în primul rînd prin agricultori, deseori soldați-agricultori [9]. Cucerirea Daciei, a fabuloasei Dacii, nu oferea oare o soluție și pentru acești țărani sud-italici, a căror rusticitate o regăsim atît de bine conservată în caracterul rustic, țărănesc al latinei de la baza limbii române ?

În acest context ne întrebăm și ce va fi vrut să spună Plinius cel Bătrîn afirmînd că „latifundiile au dus la pieirea Italiei" (*latifundia perdiderunt Italiam*) ?

Lăsăm pe alții, mai pricepuți, să dea un răspuns acestor întrebări și mai ales în chestiunea originii celor ce au colonizat Dacia, aducînd aici limba latină și implantînd-o pentru totdeauna. Ceea ce noi ne-am pricepe propriu-zis să facem ar fi să vedem ce răspuns ne sugerează situația lingvistică în care ne aflăm. Să vedem deci care ar fi *realitatea*, astăzi pipăibilă, de care se cuvine să țină seama istoricii atunci cînd, studiind chestiunea propusă, vor avea de ales între mai multe ipoteze. Căci, firește, o ipoteză a istoricului, care nu rimează cu realitatea lingvistică, nu face nici două parale !

Așadar, ne spune oare limba română ceva despre originea celor ce au colonizat Dacia ? Aceasta e întrebarea căreia încercăm a-i da un răspuns în acest capitol...

Pentru cunoscători poate să pară ciudat că ne punem asemenea întrebare. Și asta din mai multe motive, dar în primul rînd pentru că cercetarea limbii române, pînă acum, nu s-a făcut mai deloc din perspectiva unei asemenea întrebări. S-a cercetat latinitatea limbii, iar nu a celor ce au vorbit-o în Dacia. În al doilea rînd poate să pară încă mai ciudat că o asemenea întrebare face obiectul unui capitol, al cîtorva pagini doar.

Vom preciza, de aceea nu intenționăm să găsim noi, aici și acum, răspunsul căutat. Dorim doar să semnalăm, atît istoricilor cît și lingviștilor că

— se cere cercetată sistematic, adunînd toate faptele care concur la articularea unui răspuns, problema originii celor ce au colonizat Dacia ;

— mărturia principală e foarte probabil că ne-o oferă limba română, alcătuirea ei.

Vrem așadar să prezentăm doar o selecție de fapte și stări lingvistice care ne îngăduie interpretarea lor în legătură cu întrebarea ce ne-am pus-o, ne îngăduie să închegăm nădejdea într-un răspuns complex, convingător, din partea colegilor romaniști.

Cum vom proceda ? Exact ca și preopinenții noștri, bunăoară I.I. Russu : „Considerînd că limba populară este cel mai valoros document istoric pentru epocile vechi, iar pentru începuturi adeseori singurul, se poate afirma fără riscul de a greși sau exagera că numai limba considerată în ansamblul structurii ei poate și trebuie să dea indicii concrete în ce privește alcătuirea inițială a comunității etnic-sociale a populației românofone, adică a poporului român" [10].

Să vedem deci, în ce măsură se potrivesc, una cu alta, limba română „considerată în ansamblul structurii ei" și scenariul romanizării, așa cum este el imaginat, în termeni mai mult sau mai puțin expliciți, de către romanistica actuală.

Să precizăm mai întîi că, în conformitate cu acest scenariu, sîntem nevoiți să acceptăm, ca o completare obligatorie, ideea că limba latină a trebuit să treacă, în procesul romanizării provinciilor, printr-o fază de funcționare anormală, nefirească, artificială, încetînd pentru cîteva generații de a mai fi o limbă maternă, care se vorbește în familie. Pentru un

timp ea încetează de a mai avea, în provincii, vorbitori autentici, nativi, și decade în situația de limbă ce fiecare o învață pe măsură ce iese în lume, în viața publică, socială. Se produce astfel o sincopă de autenticitate în funcționarea limbii latine provinciale, pe durata cîtorva generații, ceea ce nu putea să nu lase *anumite* urme, inconfundabile, în înfățișarea limbilor romanice, în speță a limbii române, la care această sincopă pare să fi fost mai adînc resimțită dacă e să ne luăm, cuvînt cu cuvînt, după unii autori antici, precum Eutropius.

Intrebarea este următoarea ce modificări era de așteptat să se producă în limba latină — în general, în orice limbă — în momentul cînd încetează de mai fi limba mater ă a celor ce o folosesc numai în relațiile publice

Teoria limbajului, după cîte știm, nu și-a pus în mod expres această întrebare, dar anumite date, binecunoscute, ne permit să încropim un răspuns parțial, suficient pentru un început de drum. Și mai ales această teorie, atîta cîtă este, ne permite să putem judeca oricare fapt de limbă, oricare element ce dă caracter romanic unei limbi, în ce măsură poate dovedi ceva și ce anume, în discuția noastră.

Așa bunăoară, cuvintele din fondul principal lexical, atît de importante în stabilirea statutului genealogic al unei limbi, ne spun prea puțin, deoarece aceste cuvinte sînt nu numai bine păstrate de vorbitorii nativi, dar sînt și primele cuvinte pe care le învață cei ce adoptă o nouă limbă. Dimpotrivă, cuvintele de la periferia vocabularului latinesc păstrate în limba română, cu cît sînt mai rare, cu atît mai mult probează o bună cunoaștere a limbii latine de către cei ce ne-au transmis-o, aceste cuvinte fiind mai puțin accesibile unor vorbitori aproximativi, de adopțiune, propriu-zis ocazionali.

Pe scurt, ar urma să luăm pe rînd elementele ce dau caracter romanic unei limbi și să apreciem fiecare element în parte în ce măsură poate fi edificator asupra calității limbii vorbite de cei care au fost purtătorii în lume ai latinității. Firește, o asemenea întreprindere depășește spațiul ce ni-l îngăduim, ca și puterile noastre. De aceea ne mărginim să discutăm numai cîteva fapte de limbă, capabile să dea o idee asupra *principiilor* de lucru și totodată să justifice impresia noastră că scenariul romanizării nu poate exclude prezența în provincii a unor *vorbitori nativi*, nu puțini la număr, pentru care *latina era limba lor maternă.*

Cum ar arăta deci aceste componente ale unei limbi romanice a căror supraviețuire pînă azi să nu poată fi explicată satisfăcător decît o dată cu prezența unui număr însemnat de latinofoni autentici participanți la romanizarea provinciei respective ?

Să luăm pe rînd fiecare compartiment al limbii și să alegem cîteva fapte de limbă dintre cele mai ilustrative.

În *fonetică*, vom spune de la bun început că însăși funcționarea legilor fonetice nu este în concordanță cu structura unei populații pestrițe din punct de vedere etnic. Cel mai probabil e ca legile fonetice să aibă un suport uman, chiar dacă în detaliu acest suport nu a fost încă identificat destul de convingător. Natura sa însă nu poate fi decît umană. Regulari-

tatea schimbărilor fonetice presupune o omogenitate etnică umană capabilă să explice atît (1) inovațiile specifice fiecărei provincii, fiecărei limbi romanice (prin omogenitatea etnică a celor ce adoptă latina), cît și (2) continuarea în toate aceste limbi a unor tendințe ce caracterizau latina (prin omogenitatea etnică a celor ce purtau, susțineau în provincii limba latină, modelul și spiritul acesteia).

Firește, știm prea bine că lingvistica nu a reușit să explice într-un mod satisfăcător mecanismul și cauzele schimbărilor fonetice necombinatorii („legile fonetice"). Dar, totuși, dintre explicațiile încercate, este cel mai probabil că un rol esențial, cel mai important, îl au (1) predispozițiile de articulare înnăscute, caracteristice unui grup etnic sau rasial, constituind un atribut antropologic specific, așa-numitul *genotip* și (2) deprinderile de articulare dobîndite prin exercițiul limbii materne. Atît predispozițiile de articulare înnăscute, cît și deprinderile de articulare se manifestă cu evidență în momentul în care o populație își părăsește limba pentru a învăța o altă limbă. În rostirea noii limbi, de adopțiune, se vor produce anumite modificări, ca efect al acțiunii inconștiente a predispozițiilor și a deprinderilor de articulare. Caracterul regulat al acestor modificări („legile fonetice") este o dovadă că populația care a adoptat noua limbă era omogenă din punctul de vedere al deprinderilor și predispozițiilor de articulare, dovedește că indivizii în cauză aveau *aceleași* deprinderi și predispoziții, că aparțineau deci aceleiași comunități etnice și lingvistice.

Din acest punct de vedere, legile fonetice care au afectat latina din Dacia ar dovedi o omogenitate cu totul remarcabilă a substratului etnic și lingvistic.

În ce privește omogenitatea etnică a celor ce au adus latina în Dacia, ea transpare în forța cu care s-au conservat structurile latinești și îndeosebi prin tendințele ce se vor manifesta la cîteva secole bune după separarea Daciei de restul imperiului latinofon, determinînd evoluții lingvistice în consens deplin cu restul Romaniei, acele așa-numite „inovații paralele" ce se produc în interiorul *tuturor* limbilor romanice și care cu greu ar putea fi explicate altfel decît prin acțiunea unui numitor comun de natură umană : romanitatea etnică a celor ce au adus latina în provinciile respective, calitatea lor de vorbitori autentici ai limbii latine.

Alte dovezi :

Una dintre schimbările fonetice petrecute în latina dunăreană privește consoanele labiovelare, *qu* și *gu*, care își simplifică pronunția, devenind *k*, *g* sau *p*, *b* în funcție de vocala care urma : *quinque* 〉 *cinci*, *quattuor* 〉 *patru*, *equa* 〉 *iapă*, *ninguit* 〉 *ninge*, *lingua* 〉 *limbă*. În schimb, în grupul de cuvinte *quid*, *quod*, *quam*, *qualis*, *quando*, *quantus* 〉 *ce*, *că*, *ca*, *care*, *cînd*, *cît*, indiferent de context, tratamentul labiovelarelor este același, determinat, probabil, de conștiința faptului că aceste cuvinte alcătuiesc o categorie de cuvinte aparte, relativ omogenă. E greu de crezut că această conștiință lingvistică surprinzătoare puteau s-o deprindă niște proaspeți adepți ai latinei și ca ea să acționeze cu o forță mai mare decît cea exercitată de legea fonetică.

Pentru morfologie, vom lua în discuţie, tot cu valoare de sondaj, primul capitol al acesteia substantivul. In principiu, după scenariul romanizării aflat azi în circulaţie, e de aşteptat să se fi produs o simplificare a morfologiei numelui, prin eliminarea situaţiilor aberante, a abaterilor de la modelul flexionar.

Vom observa mai întîi că româna păstrează vocativul latinesc, ceea ce însă nu poate fi prea concludent. Ceva mai interesantă ar fi păstrarea genului neutru şi îndeosebi a desinenţei *-uri* (<lat. *-ora)*, nu pentru că ar caracteriza practic numai limba română dintre limbile romanice, ci pentru că pierderea neutrului ar fi fost o simplificare dintre cele mai probabile (fireşte, e vorba de probabilitate în condiţiile imaginate de scenariul pus în discuţie). Încă mai supusă simplificării, conformării la modelul cel mai accesibil, va fi fost declinarea imparisilabică. Lucrurile se petrec astfel cu multe substantive *frons* devine *frunte, mons* e înlocuit cu *munte* ş.a.m.d. Cu totul surprinzătoare este de aceea conservarea perechilor *hospes-hospites* (rom. *oaspe-oaspeţi*), *lat. homo-homines* (rom. *om-oameni),* lat. *caput-capita* (rom. *cap-capete),* lat. *iudex-iudices* (v. rom. *jude-judeci),* lat. *soror-sorores* (rom. *soră-surori.)* Pentru ultimul substantiv e de luat în seamă şi rezistenţa formei etimologice *soru-*, încă vie în anumite contexte (cf. *soru-mea)*, cea analogică, *soră,* fiind de dată recentă, în interiorul limbii române. Oare nu era de aşteptat ca *soror* să devină *sora* încă din latină, din latina aceea învăţată pe apucate de cei veniţi în Dacia din toate colţurile imperiului ? La fel, lat. *manus,* substantiv de declinarea a IV-a, declinare muribundă în latină, era de aşteptat să-şi regularizeze paradigma încă din latină, iar nu să păstreze pînă tîrziu, în unele locuri pînă azi, amintirea poziţiei sale marginale în morfologia limbii latine.

Rezistenţa unor asemenea cuvinte, cu flexiune atît de aberantă, nu poate fi pusă pe seama frecvenţei lor decît în măsura în care deprinderea vorbitorilor cu aceste paradigme se produce în condiţiile naturale de funcţionare a limbii latine ca limbă maternă.

Păstrarea acestor forme morfologice aberante este condiţionată de o folosire frecventă *neîntreruptă,* ceea ce îi ajută pe vorbitori să nu uite felul particular al acestor cuvinte de a flexiona. Tendinţa de regularizare a acestor paradigme se manifestă în două situaţii : mai întîi copiii au această tendinţă. De asemenea, în cazul cînd o populaţie sau un individ adoptă o nouă limbă apare tendinţa de simplificare a morfologiei. Această tendinţă este reprimată de tradiţie numai în condiţii normale de funcţionare a limbii, cînd, bunăoară, numărul celor ce adoptă o nouă limbă nu este mai mare decît numărul celor ce sînt purtătorii nativi ai limbii respective. Deprinderea cu aceste aberaţii morfologice nu se poate face satisfăcător decît în copilărie, în procesul de achiziţie naturală a limbajului, străjuit de modelul lingvistic al părinţilor, al societăţii, iar în procesul de adoptare a unei limbi secunde atunci cînd există cine, prin număr şi prestigiu, să impună norma limbii respective, inclusiv modelele flexionare aberante.

Am putea chiar postula că ***măsura în care o limbă romanică păstrează formele flexionare aberante e de natură să ne dea o idee asupra***

măsurii în care limba latină a funcționat ca limbă maternă, păstrîndu-se prin vorbitori nativi de limbă latină.

Ce ne spune mai departe morfologia numelui românesc ?

Ea conservă o formă rarisimă a cuvîntului *tata* lat. *tatanis* ⟩ *tătîne,* foarte slab atestată în mărturiile scrise ale latinei, dovadă că aparținea exclusiv limbii vorbite, familiale. Alături de celelalte mai sus-amintite *noru (-mea), soru (-mea), surori,* forma *tătîne* ne atrage atenția asupra cuvintelor ce se folosec aproape exclusiv în familie, și nu în relații publice, dintre care, în românește, aproape toate sînt latinești, atît numele de rudenie (*fiu, fată, nepot, cumnat, unchi*, etc.), cît și cuvintele de alintare a copiilor, precum *coca, cocon* etc.

Substantivele nume de rudenie mai prezintă o caracteristică morfologică ele pot fi determinate printr-un adjectiv pronominal-posesiv fără a se articula *casa mea* sau *calul meu*, dar *fiu-meu, fie (fiică)-mea, unchiu-meu, frate-meu* etc. În aceste sintagme se păstrează și forme ca *fie* ⟨ lat. *filia,* înlocuită altminteri prin diminutivul *fiică,* și formele etimologice *tu și su* ⟨ *tuus, suus* *taică-tu, frate-tu, tău, său* fiind analogice, după *meu* ⟨*meus.*

În fine, mai e de menționat că latinescul *levir* „cumnat, frate al soțului", foarte rar folosit în latină și dispărut apoi în toată Romania, s-a păstrat într-un grai regional românesc, al catolicilor din Moldova, așa-zișii ceangăi, sub forma *ler(u).*

Această soartă aparte ce o au avut cuvintele nume de rudenie latinești în limba română, extrem de bine conservate sub raport morfologic, nu consună cu imaginea unei limbi latine care, în Dacia, vreme de cîteva generații, n-ar fi fost limbă vorbită în familie, ci doar în relațiile publice.

Un fenomen morfologic încă neclar pentru limba latină îl constituie substantivele cu două forme de plural, diferențiate semantic : *locus — loci, loca, iocus — ioci, ioca.* Cît era de extins acest procedeu în limba latină vorbită nu ne putem da seama. E de crezut că e vorba de o inovație ce tindea să se extindă. Limba română pare că a preluat această tendință. Oricum, procedeul morfologic este foarte dezvoltat în română *cîmpi* (lat. *campi) — cîmpuri* (lat. *campora*), *capi — capete, elemenți — elemente,* dezvoltînd chiar și trei forme de plural deosebite semantic *corni — coarne-cornuri.* Latinescul *frenum* avea două plurale, *freni și frena,* româna conservă această anomalie și o valorizează, dînd sensuri diferite celor două plurale : *frîie* și *frîne. Frumentum* însemna la singular „grîu boabe", iar la plural „grîu de pe ogor", S-a pierdut în română cuvîntul *frumentum*, dar s-a păstrat structura sa semantică în *granum* ⟩ *grîu,* cu pluralul *grîne.*

Cele de mai sus ne amintesc situația ciudată a unor substantive românești cu forme duble : *joc — joacă, nod — noadă, bob — boabă* ș.a., capabile, la rîndul lor, să ne amintească de *dies*, folosit în latină și ca feminin, și ca masculin, cu sensuri diferite după unii filologi. Cf. și celebra pereche *animus — anima.*

La nevoie ne putem întreba și dacă dativul locativ din română nu reprezintă cumva o persistență a arhaicului locativ latinesc ?

Oricum, cele de mai sus contrazic suficient de convingător scenariul imaginat de cei ce au dat prea mult crezare lui Eutropius, înainte de a

cere și avizul realității lingvistice vii. Spațiul nu ne îngăduie să facem o evaluare similară a tuturor părților de vorbire. Rezultatul însă ar fi același ,o bună parte din elementele latinești păstrate în morfologia limbii române sînt greu de explicat altfel decît acceptînd *existența în Dacia a unui suport uman relativ numeros, de excelenți vorbitori ai limbii latine.*

Sintaxa, deși e cel mai puțin edificatoare în materie de genealogie, totuși ne oferă și ea anumite date, precum observația că «spre deosebire de situația din celelalte limbi romànice (...), latina dunăreană păstrează distincția dintre completivele cerute de verbele „a spune", „a ști" (introduse în latina tîrzie prin *quod* sau *quia*) și celelalte completive, după verbele „a vrea" de exemplu (introduse prin *ut*). În timp ce pentru ambele funcții majoritatea limbilor romanice utilizează un descendent al relativului *(quis, quid* etc. fr. sp., etc. *que*, it. *che)* română repartizează completivele între *că* (⟨ *quod)* și să (⟨ *si*, în locul lui *ut*, dispărut din toată Romania)» [11]. Simplificarea ce s-a produs astfel în „majoritatea limbilor romanice" cu atît mai mult e de mirare că a ocolit limba română.

. În lexic, pentru teza noastră, pentru ideea că limba latină a fost adusă în Dacia (și) de vorbitori nativi ai acestei limbi, care, probabil, cei mai mulți dintre ei nu cunoșteau decît latina și o cunoșteau foarte bine, probante vor fi nu cuvintele din fondul principal lexical — la a căror folosire e de presupus că s-ar fi ajuns chiar și într-o latină de tip *lingua franca*, ci cuvintele de la periferia vocabularului, acele cuvinte care e de mirare să fi fost în circulația unui vocabular cu siguranță sărăcit, așa cum e de presupus că ar fi sărăcit vocabularul latin în provincii, redus la noțiunile și cuvintele necesare în relațiile publice.

Ar intra în discuție mai întîi cuvintele de origine latină neatestate în această limbă, cum ar fi * *casco, -are,* de la care avem în limba română nu numai verbul *căsca*, dar și derivatul *căscăund*, dintr-un iarăși neatestat * *cascabundus*. Limba scrisă nu reușește să țină pasul cu limba vorbită, mult mai bogată. Dar această limbă este mult mai bogată în rostirea unor vorbitori autentici, nativi, și nu în rostirea unor vorbitori recent adoptați, care nu reușesc decît după cîteva generații să-și însușească deplin noua limbă. Dar de la cine să-și însușească așa de bine limba latină autohtonii din Dacia ? Oare nu de la o masă de vorbitori nativi capabili să impună limba latină nu numai în detalii surprinzătoare, ci și în spiritul acesteia, acest spirit al limbii fiind o noțiune lingvistică în care credem cu toată seriozitatea. Nu-l vom defini deocamdată, ci doar îi vom semnala prezența și acțiunea. Astfel, solidaritatea limbilor romanice în a-și crea articol, ar demonstra perpetuarea în fiecare limbă a aceleiași tendințe ce ține nu numai de evoluția lingvistică, ci și — și mai ales — de evoluția gîndirii, a mentalității vorbitorilor. Să nu ne lăsăm păcăliți de cuvinte tendințe comune în evoluția limbilor romanice nu pot exista la nivelul mecanismului lingvistic, care, vezi, Doamne !, funcționează la fel, aidoma unui mecanism fizic, indiferent cine sînt cei ce-l întrebuințează. Ci aceste tendințe și împliniri comune atestă o asemănare, o omogenitate la nivelul uman, al vorbitorilor. O inovație precum articolul, petrecută în toate lim-

bile romanice, atestă o solidaritate psihic", mentală, spirituală, care contrazice imaginea de mozaic etnic propusă de filologii romaniști de astăzi.

Mai mult decît atît, față de alte limbi ce mai au articol (cele germanice, de pildă), numai limbile romanice practică o regulă ciudată, încă neremarcată de grămătici regimul de articulare a adjectivelor ce denumesc defecte umane este altul la adjectivele ce denumesc calități primele se articulează, celelalte nu : *il est un paresseux, el este un leneș,* dar nu se spune *el este un harnic (!).* Cuiva i te poți adresa cu *neseriosule !* sau *nesimțitule !,* dar nu și cu antonimul *seriosule !* ori *simțitule !* Mai mult, dacă articulez un adjectiv nume de calitate, calitatea devine defect : *ești un deștept !...* [12]. Ceea ce impresionează în funcționarea acestei ciudate reguli în toate limbile romanice (și, se pare, numai în ele) este faptul că ea se leagă de întrebuințarea articolului, care nici măcar nu apăruse la data cînd latina va începe să se „desfacă" în limbile romanice cunoscute. La data cînd învățau latinește geto-dacii și acei orice vor fi fost ei, numai romani nu, veniți în Dacia „ex toto orbe romano" !

Apariția unei asemenea reguli în toate limbile romanice la cîteva secole bune după ce încetase unitatea lingvistică latină, nu poate fi pusă pe seama unei tendințe a sistemului, rezultat al mecanicii lingvistice deci, ci privește o continuitate și o comunitate de natură umană, spirituală, care nu poate fi alta decît cea latină, romană. În ce fel s-ar fi împrumutat ori adoptat o asemenea tendință, atît de subtilă, care rodește peste cîteva secole în fapte de limbă a căror existență nici specialiștii nu ajung să o remarce ? ! Ar însemna, persistînd în scenariul romanizării azi în circulație, să dezvoltăm o mistică a limbajului ori să-i înzestrăm pe adoptivii limbii latine cu o acuitate a simțului lingvistic nemaipomenită ! Adică, și-ntr-un caz și într-altul, să facem nu lingvistică științifică, ci lingvistică fantastică ! Linguistics fiction !...

Un ultim argument al masivei participări umane la opera de răspîndire a limbii latine : cum bine se știe, există anumite trăsături panromanice, alte caractere latinești s-au păstrat în numai cîte o limbă romanică. Repartizarea acestora este, în mare, uniformă. De asemenea, alte elemente de romanitate s-au păstrat parțial, în cîte două sau trei limbi numai. *Gruparea acestor limbi* ne interesează. Conform scenariului romanizării pus la îndoială de noi, ar urma să constatăm o repartizare aleatorie, deci uniformă a acestor trăsături comune la cîte două limbi romanice, de vreme ce romanizarea s-a făcut cu cetățeni „ex toto orbe romano". Situația românei din acest punct de vedere este următoarea : ea face corp comun, într-adevăr, cînd cu spaniola, cînd cu franceza sau portugheza ori sarda, cînd cu italiana ș.a.m.d. Numai că materialul de limbă este complet inegal împărțit între aceste limbi : în peste 90% din cazuri româna inovează sau conservă un fapt de limbă numai alături de italiană, îndeosebi dialectele de sud și centrale. Această constatare nu poate concorda decît cu o anumită omogenitate umană, etnică, în rîndul celor ce au adus latina în Dacia nu chiar „ex toto orbe", ci mai ales dintr-o anumită regiune. (Această constatare ne amintește că iluștri lingviști precum Pușcariu, Gamillscheg, Ivănescu ș.a. au identificat în structura limbii române urme

ale dialectelor italice osc şi umbrian, ceea ce iarăşi e greu de crezut că poate veni în Dacia via Siria sau Africa de Nord.)

E de aşteptat ca luînd fiecare limbă romanică în parte şi urmărind cu ce altă limbă împărtăşeşte mai des trăsăturile propriei romanităţi, să constatăm că fiecare limbă romanică se însoţeşte cel mai des cu italiana. Odată confirmată această presupunere, dinaintea celor interesaţi se ridică obligaţia de a reciti cu alţi ochi documentele istorice şi evenimentele legate de romanizarea acelor provincii care au devenit vetre ale unor popoare neo-latine, alegînd, atunci cînd înţelesurile posibile ale unui eveniment sînt mai multe, acea interpretare care să concorde cu realitatea lingvistică, acest *invincibile argumentum.*

Deocamdată, dintre aceste argumente ne e la îndemînă să consemnăm unul, nu lipsit de relevanţă în discuţia noastră : inscripţiile antice din Dacia. În textul acestora apare un mare număr de antroponime. Dintre ele, mai mult de trei sferturi sînt antroponime romane. 15—16% sînt greco-orientale, iar cele iliire, celtice şi traco-dace sînt între 2 şi 4%. Să mai adăugăm că din cele peste 3 000 de inscripţii din Dacia, numai 37 sînt redactate în greacă şi 7 in palmiriană. Celelalte, circa 3 000, în latină. (Cf. lucrarea lui Nicolae Branga, *Italicii şi veteranii din Dacia,* Timişoara, 1986, p. 17—18.)

Aşadar, datele lingvistice de care dispunem chiar şi la o evaluare superficială a limbilor romanice, par să indice calitatea de *limbă maternă* a latinei din care provin aceste limbi. Oricum, discuţia asupra aspectului etnic al romanităţii e de neimaginat să fie dusă altfel decît sprijinindu-ne în primul rînd pe argumentele lingvistice. După părerea noastră, mai sînt multe de făcut pînă vom ajunge la vreo concluzie netă, fie ea chiar şi concluzia că nu vom putea avea nici o certitudine în privinţa etnicităţii celor ce au determinat implantarea latinei în acele provincii ale imperiului care au devenit, cu timpul, patria unor popoare neo-latine.

Ca orice lucru omenesc, şi romanizarea Imperiului Roman, e probabil că s-a făcut în intensităţi diferite. (În Grecia, de pildă, romanizarea pare să fi fost cel mai puţin eficientă.) Încît e foarte probabil să avem de explicat participarea umană, italică ori chiar propriu-zis romană, latină, la romanizarea numai a provinciilor ce au devenit, în timp, vatra unor populaţii romanice, a celor de astăzi. Adică, nu cumva tocmai masiva participare, la actul romanizării acestor provincii, a unor latinofoni autentici, nativi, explică de ce numai în anumite provincii latina a supravieţuit pînă în zilele noastre, iar în altele nu ?

În ceea ce priveşte limba română, după modesta noastră impresie, apartenenţa etnică a celor ce au răsădit latina în Dacia nu o putem pune în discuţie înainte de a întreprinde o cercetare a dialectelor sud-italice orientată de bănuiala că din aceste locuri au plecat mulţi dintre colonizatorii [illegible]. O cercetare efectuată pe teren în Italia de sud de către buni cunoscători ai graiurilor populare româneşti, iată care ar fi una din priorităţile lingvisticii româneşti actuale.

Făcînd asemenea afirmații, ne întemeiem și pe autoritatea lui Alexandru Rosetti, care, în *Istoria limbii române* [13], prezentînd elementele grecești care „au circulat în Peninsula Balcanică și în Italia, *în special în partea ei de sud*" (s. n.) ține să precizeze că aceste cuvinte sînt „în cea mai mare parte, comune românei și dialectelor italiene. Ele au fost aduse în Dacia de coloniștii din Italia meridională". Exact așa spus aduse în Dacia de coloniștii din Italia meridională...

Aceeași explicație, prin coloniștii romani veniți din sudul Italiei în Dacia, a dat și G. Giuglea pentru „elementele vechi grecești în limba română" [14].

Pentru toată discuția purtată mai sus, în acest capitol, ne-am bucurat deunăzi să aflăm „confirmarea" impresiei noastre într-o adnotare făcută de Mihai Eminescu însuși în urmă cu o sută de ani și mai bine. Deci, de la Eminescu citire „Dacă românii ar da o mai mare atenție dialectelor limbii italice (cu deosebire celui *calabrez* — s. n.) și limbii latine postclasice, și din evul mediu, rezultatele pentru etimologismul nostru ar fi mult mai mari"... [15].

Între timp, românii n-au dat atenție... Astfel că, cu părere de rău, îi vom da mai departe dreptate lui P.P. Panaitescu, cel care, cu două decenii în urmă constata că „deși procesul de romanizare stă la temelia istoriei culturii românești, totuși nu există aspect mai puțin studiat, decît problema romanizării". [16].

În legătură cu romanitatea românească unii mai găsesc cu cale să se întrebe dacă nu cumva durata de numai 170 de ani a stăpînirii romane în Dacia n-a fost prea scurtă pentru romanizarea provinciei.

Obiecția aceasta ar fi întemeiată doar într-un singur caz dacă Dacia ar fi fost romanizată prin școală sau ceva asemănător. Dar dacă admitem că în Dacia au fost aduse „mulțimi de cetățeni romani" — spre a cita unul din puținele detalii ce sînt de luat *ad litteram* din notița lui Eutropius — iar aceste mulțimi nu s-au retras odată cu stăpînirea romană, odată cu oficialitatea militară și administrativă, atunci durata acestei stăpîniri nu mai are nici o relevanță. Ea putea fi și numai de zece ani. Important e *cîți* latinofoni s-au stabilit în Dacia !

Dimpotrivă, această durată, dacă a fost într-adevăr scurtă, raportată la realitatea limbii române ar urma să dovedească, în plus, numărul mare de latinofoni prin care s-a împlinit romanizarea Daciei, confirmîndu-l pe Eutropius în acest detaliu „magnas copias"...

Lingviștii români care au răspuns acestei obiecții au scos în evidență un fapt bine atestat : romanizarea Daciei a început înainte de cucerirea acesteia. Vasile Pârvan, dacă nu ne înșelăm, a prezentat cel dintîi dovezile pătrunderii în Dacia a civilizației, a spiritului roman și chiar a limbii latine cu multe decenii înainte de începerea colonizării sistematice a Daciei. Aceste dovezi nu au menirea, prin înțelesul lor, să lungească perioada romanizării, ci să arate că în Dacia au existat condițiile unei mari receptivități față de limba latină, față de civilizația romană. Convingerea că

romanizarea Daciei a început cu mult înainte de cucerirea traiană au împărtășit-o și alții istorici, în frunte cu Nicolae Iorga. [17]

În aceeași ordine de idei, atingînd totodată și problema centrală a acestei cărți, a disputei care prilejuiește scrierea acestor pagini, menționăm un detaliu nelingvistic, arheologic, istoric, căruia, după părerea noastră, i s-a acordat o atenție prea mică faptul că în vremea împăratului Constantin se construiește un pod peste Dunăre, la Oescus-Sucidava. La mai bine de o jumătate de secol după părăsirea Daciei de către întreaga populație romană și romanizată — cum încearcă teoria roesleriană să ne convingă că s-au petrecut lucrurile — împăratul Constantin găsește cu cale să construiască un pod peste Dunăre ! Care ar fi fost rațiunea acestui pod dacă pe malul stîng al Dunării n-ar mai fi rămas nici un roman ? Să le facă mai ușoară goților trecerea Dunării ?... Construirea unui pod peste Dunăre, pusă în balanță cu notița lui Eutropius despre părăsirea Daciei, scoate cît se poate de bine în evidență cîtă încredere trebuie să avem față de însemnările cronicarilor, căci mai curînd din neglijența acestora se strecoară în textul lor erori, decît să se construiască peste Dunăre, din neatenție, un pod !... Construirea acestui pod denotă că la 60 de ani de la retragerea aureliană starea de fapt din nordul Dunării făcea necesară construirea unui pod peste Dunăre. Iar această stare de fapt nu poate să însemne decît prezența în stînga Dunării a unui mare număr de latinofoni, pe care Constantin cel Mare îi reintegrează imperiului, lumii romane. Iar documentul acestei reintegrări este nu pod, un pod peste Dunăre, mult mai elocvent decît documentele vremii, care fie că n-au ajuns toate pînă la noi, fie că nu ne spun mai nimic despre acea lume din nordul Dunării pentru care Constantin cel Mare a construit podul de la Celei.

Construirea acestui pod mai are un înțeles. Ea ne obligă să dăm alte dimensiuni prezenței goților în nordul Dunării. Căci, evident, așa cum și-i imaginează unii pe goți că ar fi fost de mulți și de bine instalați în Dacia, podul de la Sucidava ar fi avut vreun sens numai dacă ar fi fost construit de goți !... Cum însă podul a fost construit de romani, această împrejurare denotă, pe lîngă prezența a numeroși romani în nordul Dunării, faptul că prezența goților era neglijabilă !

Tot de durata, întinderea în spațiu și intensitatea romanizării mai ține și construirea altui pod peste Dunăre, în dreptul Brăilei de azi. Împrejurările în care a fost construit acest pod nu ne sînt însă propriu-zis cunoscute, căci n-au fost încă cercetate sistematic (! ! !). Dacă îl menționăm, e mai mult pentru a-i determina pe colegii arheologi să salveze cît mai curînd tot ce se mai poate salva din semnificațiile acestui pod pentru istoria începuturilor românești.

Așadar, despre cît a fost de intensă viața romană în Dacia, deci și romanizarea Daciei, ne mai putem face o idee și din această împrejurare, că peste Dunăre, spre Dacia, au fost construite de romani cel puțin trei poduri, au fost deci necesare trei poduri, ridicate într-un răstimp relativ foarte scurt. Căci va mai trece un mileniu și jumătate pînă cînd peste Dunăre se va mai construi un pod, cel de la Cernavodă. Așadar, din cîte neamuri au roit prin aceste locuri, peste Dunărea de Jos s-au învrednicit să con-

struiască pod numai două romanii și românii. Asta ce să însemne dacă nu tot *continuitate* ! O continuitate în toate !

Făcîndu-și din contestarea romanității românilor un program de „cercetare" științifică, istoriografia maghiară, în disperare de cauză, obligată de evidența faptelor, mai ajunge și la ideea că această romanitate a românilor, oricît ar fi ea de evidentă azi, totuși nu valorează prea mult de vreme ce românii au uitat de ea vreme de cîteva secole, descoperind-o abia mai tîrziu, în timpuri moderne, cu ajutorul unor învățați străini de la care au aflat povestea cu Traian și Decebal, însușindu-și-o cu entuziasm.

Așadar — se întreabă retoric unii istorici maghiari — a existat oare o conștiință a romanității care să însoțească mereu în istoria sa neamul românesc ? Românii au păstrat acest nume glorios, dar au știut ei *întotdeauna* ce va să zică acest nume ?...

Obiecția maghiară — obiecție „de finețe", am numi-o — este demnă de toată atenția și, la vremea cuvenită, a prilejuit un răspuns extrem de detaliat și de documentat, din partea unui învățat ce se înscrie în tradiția de obiectivitate și „neutralitate" a unei școli istorice ilustre școala istoricilor sași din Transilvania. Rezumînd deci rezultatele la care ajunge astfel Adolf Armbruster în a sa excelentă carte *Romanitatea românilor*, vom preciza și noi, mai înainte de orice, următoarele dovada că ar fi existat în istoria românilor un moment, o epocă în care ei n-au mai știut cine sînt, cine le-au fost înaintașii, o asemenea dovadă n-a ajuns pînă la noi.

Precum se știe, informațiile noastre cu privire la întinse perioade de timp din istoria românească sînt foarte puține, deseori inexistente. (Situație în care nu ne aflăm numai noi, românii, ci și alte popoare din Europa...) În puținătatea lor, aceste informații nu justifică însă *niciodată* obiecția formulată de unii istorici maghiari. Dimpotrivă, atunci cînd ne spun ceva în această privință, informațiile existente sînt unanime în a consemna o conștiință foarte limpede a romanității, cu mult înainte de afirmația explicită a lui Grigore Ureche : *de la Rîm ne tragem...*

Astfel, primele atestări privind conștiința latinității noastre se fac la începutul secolului al XIII-lea, în schimbul de scrisori dintre papa Inocențiu al III-lea și Ioniță cel Frumos — păstrat în tradiția populară cu numele de Caloian, ce domnea pe atunci asupra Imperiului Valaho-bulgar. „Am auzit și noi — îi scrie papa Inocențiu al III-lea, că strămoșii tăi își trag originea din nobila viță a Romei și că de la ei ai moștenit noblețea sîngelui". Răspunzîndu-i papei la 27 noiembrie 1202, Ioniță va consemna și el, fără emfază, ca și cînd ar pomeni un lucru îndeobște cunoscut, cu oarecare discreție chiar, „amintirea sîngelui și a patriei noastre din care coborîm"..

Ce-a fost înaintea acestor mărturii ? Și ce le-a mai urmat, în spațiul unui vid aproape complet de mărturii scrise de proveniență românească ? Din absența acestora nu se poate deduce lipsa la românii a conștiinței latinității, căci lipsesc în general orice fel de texte. Numai dacă texte ar fi

existat, ample şi numeroase, fără să se pomenească nimic în ele despre descendenţa noastră romanică sau atribuindu-ni-se o alta, numai atunci am putea spune că la data cutare românii nu mai ştiau nimic despre descendenţa lor din romani. Lipsind însă aceste texte explicite, va fi să căutăm alte dovezi, mai ascunse, dar nu mai puţin autentice.

Ne gîndim mai întîi la însuşi cuvîntul *vlah*, etnonim cu care în evul mediu ne-au desemnat străinii greci, turci, slavi, maghiari, nemţi etc. O parte dintre aceştia, bunăoară maghiarii şi polonii, le ziceau, practic, tot *vlahi* şi italienilor. Nu ştiu dacă cineva a cercetat cu de-amănuntul această întîmplare, dar pînă la dovada contrarie îmi vine greu să dau altă explicaţie decît o conştiinţă populară a romanităţii românilor, pe care dacă au avut-o cei ce le-au dat un nume practic identic românilor şi italienilor, nu ştiu de ce n-ar fi avut-o şi românii înşişi.

În secolul al XVI-lea, cînd vor apărea primele texte româneşti, românii nu se vor grăbi să-şi afirme latinitatea, dar vor produce totuşi dovada că ştiau foarte bine despre ea, atît de bine încît nici nu mai deosebeau între *romani* şi *români*, numindu-i pe cei dintîi tot *români*. Aşa stau lucrurile cu textele coresiene, bunăoară, unde slavonul *rimleanin* (adică *rîmleni, romani*) este tradus prin *rumâni*. La fel va proceda, în secolul următor, şi călugărul oltean Mihail Moxa. Şi nu din neştiinţă, ci din conştiinţa că, în fond, *rumân* şi *romanus* sînt totuna, fără să mai mărturisească lucrul acesta în chip explicit, cum o va face, primul, Grigore Ureche. Dar nici pe departe acesta neavînd aerul că descoperă ceva necunoscut pînă atunci sieşi şi alor săi.

Vom conchide, aşadar, împreună cu Miron Costin, că e „mare dovadă neamurilor, din ce rădăcină şi izvor sînt, numele (pe) care (îl) au".

Mărturiile străi ilor confirmă şi ele funcţionarea la români a unei vii conştiinţe a latinităţii. Astfel, arhiepiscopul Ioan de Sultanyeh, pe la 1400, scria despre românii din sudul Dunării că „ei înşişi au o limbă aparte, aproape ca latina şi, după cum se spune, sînt coborîtori din romani. (...) De aceea, *ei înşişi se laudă a fi romani* (s. n.) şi lucrul acesta e evident în limba lor, căci vorbesc ca romanii". Pe la 1450, renumitul Flavio Biondo nota că „aici în ţinuturile Dunării se află de asemeni Dacii Ripenses, adică *valahi, care se mîndresc cu originea lor romană* (s. n.), pe care o dovedeşte şi limba lor. Odinioară, pe cînd aceştia vizitau în fiecare an Roma şi bisericile apostolilor şi pe creştinii catolici, ne-am bucurat să-i auzim vorbind astfel încît discuţia avea parfumul unei latinităţii rustice, incorectă gramatical".

Iar la sfîrşitul aceluiaşi secol, Antonio Bonfini, unul dintre cei mai iluştri umanişti italieni, consemna cu vădită uimire: „deşi înăbuşiţi între barbari, totuşi li se mai simte limba latină. Şi ca să n-o abandoneze cu totul, se încrîncenează astfel, încît par că *se luptă nu atît pentru supravieţuire, cît mai ales pentru a-şi apăra puritatea limbii (s. n.)*. Cine oare, după repetatele năvăliri ale sarmaţilor şi goţilor, după incursiunile germanilor şi ale longobarzilor (...) n-ar admira vestigiile limbii latine păstrate pînă azi la daci şi geţi ?"

Contemporan cu Bonfini, Pietro Ransano constată şi el că „*valahii se consideră urmaşi ai romanilor. Ei dovedesc aceasta* (s. n.) prin faptul

că în limba lor se află foarte multe afinităţi cu limba romanilor, din vremea cînd fuseseră stabilite în Dacia colonii de romani"

Încă mai desluşit este Francesco della Valle, care a călătorit mult prin Ţara Românească şi Transilvania, zăbovind îndelung la Tîrgovişte, mănăstirea Dealu, Braşov, Sibiu, Cluj, Oradea. Scriindu-i procuratorului, Veneţiei, acest Francesco della Valle avea să povestească cum la Tîrgovişte a putut constata că limba localnicilor „e puţin deosebită de limba noastră italiană" şi că *„ei îşi zic în limba lor* romani, *spunînd că au venit din vremuri străvechi de la Roma pentru a se aşeza în această ţară* (s. n.). [18].

Să mai cităm şi din diploma de înnobilare a lui Nicolaus Olahus, text conceput de Paul de Varda şi semnat de Ferdinand I la 1548 „Printre aceste popoare valahii, conaţionalii tăi, nu sînt deloc ultimii. Se ştie despre ei că îşi trag originea din însăşi stăpîna lumii, cetatea Roma, şi că au fost colonizaţi în partea cea mai bogată a vechii Dacii, (...) pentru a împiedica incursiunile duşmanilor de la hotare asupra provinciilor romane"

În fine, celor care, neputînd să ne conteste romanitatea propriu-zis, încearcă să nege românilor măcar conştiinţa acestei romanităţi, le recomandăm să cerceteze şi felul în care a funcţionat conştiinţa romanităţii la celelalte popoare romanice. Vor avea astfel surpriza de a constata lucruri mult diferite de cele pe care le oferă la români istoria ideii naţionale, idee care, practic, se confundă cu ideea romanităţii noastre.

Adăugăm astfel, la conceptul de *continuitate* a românilor în spaţiul unde trăiesc astăzi, continuitatea, permanenţa conştiinţei că sînt descendenţi ai coloniştilor romani veniţi în Dacia antică.

E drept, afirmarea de către români a latinităţii lor întîrzie să se facă în chipul cel mai explicit. Dar motivul este azi lesne de înţeles: ar fi servit, în general, mai mult unor interese străine şi, în primul rînd, propagandei catolice care îşi aflase un sprijin, extrem de neatrăgător pentru români, în cele două state vecine, ungar şi polon, ale căror intenţii erau vădit primejdioase pentru statele feudale româneşti. În condiţiile în care ameninţarea existenţei noastre politice venea nu numai din partea turcilor, ci şi din partea unor state creştine, catolice însă, rezistenţa românilor la catolicism, la papistăşie, a însemnat un mod de afirmare a idealului de independenţă, de viaţă naţională proprie. În atare împrejurări ortodoxia era singura — să-i zicem ideologie — care ne putea apăra atît de mahomedanism, cît şi de fraţii creştini, catolici. Aşa se face că umbrela limbii slavone va fi mai departe menţinută, suportată, iar afirmarea răspicată a latinităţii va mai întîrzia la nivelul unor afirmaţii cît de cît oficiale, în scrierile altminteri atît de puţine, de pînă la Grigore Ureche. Precum s-a văzut însă, conştiinţa latinităţii nu se pierde la nivelul cel mai important : al tradiţiei orale. Tradiţia orală s-a dovedit şi de această dată mai puternică şi decît litera săpată în piatră. Aşa cum, în definitiv, însăşi limba ce este altceva decît tot o tradiţie orală ? Tradiţia identităţii de neam de-a lungul celor aproape două milenii scurse de la războaiele dacice ale împăratului Traian.

„PIERIT-AU DACII?"

Teza că românii nu pot să-și revendice nici măcar componenta dacică a ființei lor etnice, este susținută de istoricii maghiari cu o fervoare greu de înțeles în măsura în care ea este foarte departe de punctul fierbinte al întregii dispute se aflau sau nu românii în Transilvania la venirea maghiarilor ?

Astfel că, luind în discuție teza maghiară a exterminării dacilor de către Traian, va trebui să ne întrebăm nu numai cît este ea de întemeiată, — fiind aceasta o întrebare căreia ușor îi vom da un răspuns, dar ne vom întreba și care este interesul maghiar în a susține atît de pătimaş o asemenea teză.

Acest interes trebuie că e atît de mare pe cît ne e nouă de neînțeles, căci, dintre toate tezele maghiare, aceasta e și cea mai exagerată, dar și cel mai puțin legată de miezul disputei : se aflau sau nu românii în Transilvania la sosirea maghiarilor ?

Punctul de plecare îl constituie același text al lui Eutropius, autor despre care s-ar putea spune că s-a bucurat din partea istoricilor maghiari de o credibilitate care n-a mai fost acordată nici unuia dintre historiografii antici, pe numai cîteva cuvinte ale acestuia, cuvinte nu doar discutabile în înțelesul lor, în ceea ce va fi vrut să spună Eutropius, dar și neconfirmate de alți autori, istoricii maghiari de azi brodînd o întreagă teorie istorică, mergînd cu ea pînă la detalii neînchipuit de exacte !... Să mai citim deci o dată textul care a dat atît de multă apă la moară istoricilor maghiari și să profităm de această ocazie pentru a-l examina în întregimea sa : „După moartea lui Traian a fost făcut împărat Aelius Hadrianus (...) El a rechemat armatele din Asiria (...) A încercat să facă același lucru și în Dacia, dar l-au oprit de la aceasta prietenii săi, ca nu cumva să fie dați pe mîna barbarilor o mulțime de cetățeni romani ; deoarece Traian, după cucerirea Daciei, adusese o mulțime foarte mare de oameni din toate colțurile lumii romane pentru popularea orașelor și cultivarea ogoarelor : căci Dacia fusese secătuită de bărbați în urma lungului război cu Decebal (...)".

Aceasta e prima parte a relatării lui Eutropius, despre Dacia în vremea lui Traian și Hadrian, adică în primii ani de ființare ca provincie a

imperiului. Elementele acestei relatări. demne de reținut, ar fi următoarele :

1. Dacia, în urma războiului cu Traian, își împuținase numărul bărbaților („viribus exhausta", spune Eutropius).

2. Hadrian a încercat să părăsească Dacia, dar i-a fost imposibil din pricina numărului mare de coloniști pe care ar fi urmat astfel să-i abandoneze „pe mîna barbarilor"

3. Acești coloniști fuseseră aduși in număr mare de Traian, pentru a popula orașele și pentru a lucra ogoarele Daciei, aduși din toate colțurile imperiului.

Cîtă credibilitate trebuie acordată celor relatate de Eutropius ?

Pentru cei care vor cerceta mai în detaliu această chestiune, le propunem să aplice mărturiei lui Eutropius exigențele cu care istoricii maghiari l-au comentat pe Anonymus. Precum se știe, acesta, în cronica sa, în mai multe rînduri și în chipul cel mai explicit cu putință, susține că la venirea în Transilvania maghiarii au avut de înfruntat rezistența localnicilor, organizați în mici formațiuni politice sub conducerea unor „dux" Gelu, Menumorut, Glad, pe care îi numește *vlahi.*

Distanța la care se află Anonymus de evenimentele relatate, circa trei secole, ar fi prea mare pentru a putea conta pe veridicitatea nu numai a detaliilor, dar și a faptelor consemnate ca atare — susțin istoricii maghiari, cu precizarea — pe care o facem noi — că aceștia contestă din cronica lui Anonymus aproape numai și numai acele părți în care se face mențiunea românilor ca fiind anteriori maghiarilor în Ardeal.

(Nu ne pricepem să apreciem cît este de neîntemeiată contestația istoricilor maghiari. În principal, ei consideră că Anonymus a proiectat în trecutul evocat situația demografică din Transilvania la data cînd el își scrie cronica. Cu titlul de sugestie, ce rămîne a fi evaluată de cei aflați în cunoștință de cauză, ne îngăduim două întrebări

— la data cînd Anonymus își scrie cronica, mai erau slavi în Ardeal ori în Panonia ?

— dacă deci numele acelor „duci" ai românilor, *Gelu, Glad* și *Menumorut,* sînt inventate de Anonymus, nu ar fi fost de așteptat ca Anonymus să inventeze niște nume tipic românești ? Așa cum nu sînt nici Gelu, nici Menumorut, oarecîcît mai puțin Glad ! Cf. numele maramureșean *Grad.)*

...Pentru restul cronicii, unde nu mai sînt pomeniți vlahii, Anonymus și-a binemeritat statuia din Budapesta. Așa cum și-ar merita-o și Eutropius, pentru care distanța în timp, tot de trei secole, nu ridică nici o obiecție în a fi crezut nu numai în tot ce a spus, dar și în completările pe care istoricii maghiari au considerat că le impune o logică elementară.

Astfel, după o asemenea logică, istoricii maghiari s-au considerat îndreptățiți să interpreteze expresia „Dacia viribus exhausta" ca avînd sensul limpede „Dacia din care fuseseră exterminați toți dacii" ! Nici mai mult, nici mai puțin : toți ! E drept, a scris Eutropius „viribus", cu referință deci la bărbați numai, acei bărbați care luaseră arma în mînă să apere Dacia, ar zice orice cititor obișnuit al textului de mai sus, dar această lec-

tură este naivă, simplistă, căci reduce cuvintele la înțelesul lor obștesc, și atunci la ce mai sînt de folos specialiștii ? Specialiștii maghiari îndeosebi, care nu s-au oprit la traducerea astfel ajustată, ci s-au întrecut între ei în a descoperi cam cum ne putem noi azi imagina că s-a desfășurat exterminarea dacilor de către romani. Ar merita făcută o antologie a acestor scenarii năuce, care îi văd pe romani răscolind satele și codrii Daciei pentru a nu lăsa urmă de dac viu și teafăr, imaginînd astfel, pe temeiul exclusiv al acestor două cuvinte — *viribus exhausta* — prăpădul apocaliptic al dacilor, la care s-ar fi dedat romanii, o procedură nu numai excepțională, propriu-zis unică în istorie, dar și perfect neîntemeiată din orice punct am privi lucrurile. Antologia astfel rezultată ar fi de un umor (pentru cititor) și de un ridicul (pentru cititorii antologați) mai exterminator decît toată politica romană în Dacia. dacă e adevărat că poți muri de rîs și că ridicolul ucide, și el !... Bănuiesc însă că mai tare decît toți ar rîde, de pe lumea cealaltă, Eutropius însuși văzînd la ce s-a ajuns pornind de la nevinovatele sale vorbe, prin care n-a vrut să arate decît caracterul categoric al victoriei romane, nicidecum exterminarea tuturor dacilor, nici măcar a luptătorilor daci. căci dacă înfrîngerea armatei dacilor ar fi fost împinsă pînă la exterminarea măcar a soldaților daci, acest lucru ar fi fost atît de extraordinar încît l-ar fi comentat Eutropius însuși ca atare, cu precizările de rigoare, obligatorii. Expediind în numai două cuvinte soarta luptătorilor daci. Eutropius lăsa să se înțeleagă că lucrurile s-au desfășurat după tipicul obișnuit în asemenea situații, cînd un teritoriu este cucerit de romani prin luptă, prin război, și transformat în provincie.

Chiar dacă am merge pînă la limita admisă de obligația de a păstra măcar aparența seriozității, interpretînd ad litteram expresia *viribus exhausta,* asta ce putea să însemne în cel mai bun caz („cel mai bun" pentru intențiile istoricilor maghiari !) ? Că în aceste lupte a fost exterminată armata lui Decebal, învinsă, nimicită și lichidată fizic ! Doar se știe că Decebal însuși și cei mai apropiați ai săi s-au sinucis ! Se știe bine asta ! Și de aici unii istorici maghiari deduc că armata dacilor a fost o armată de sinucigași, în frunte cu conducătorii, cu aristocrația lor. Dar chiar acceptînd această enormitate, că dacii din armata lui Decebal au fost cu toții uciși (ori sinuciși !), exterminați deci, ce poate să însemne prin raportarea lor la totalitatea poporului dac ? Dispare acesta din istorie și din lumea fizică prin dispariția acelor cîți vor fi fost, procentual vorbind, bărbații care au luat arma în mînă împotriva împăratului lumii ? În condițiile celei mai severe mobilizări militare, imaginabilă indiferent de epoca istorică, armata unei țări va aduna sub steaguri cel mult un sfert din populația țării ! Deci acceptînd, caz unic, mobilizarea unui sfert din populație și acceptînd, mai departe, tot caz unic, exterminarea acestei imense armate — dar mai curînd te bate gîndul că Traian n-ar mai fi învins el o armată atît de numeroasă și de „disperată" ca a lui Decebal ! — rămîn cele trei sferturi din populația țării despre care textul lui Eutropius nu ne îndreptățește prin nimic, dar absolut *prin nimic,* să ne închipuim că au fost ținta unui genocid fără pereche în istorie.

N-au reușit ei romanii să-i extermine și să-i lichideze pe puni, pe

cartaginezi, deși au avut motive să nutrească asemenea intenții și deci le-ar fi fost mult mai cu putință! Au distrus din temelii Cartagina, dar pe locuitori nu s-au gîndit să-i extermine!

Asemenea crimă apocaliptică, de proporții ne-mai-intîlnite pînă atunci și nici de atunci încoace, ar fi fost consemnată oare de istorie prin numai cele două cuvinte ale lui Eutropius *viribus exhausta*

Da! Se petrece ceva ne-mai-intîlnit, dar nu în istoria și istoriografia antică, romană, ci în cea modernă! Ușurința cu care unii istorici deduc din cele două cuvinte ale lui Eutropius exterminarea dacilor, eliminarea lor din istorie, este de natură să îndreptățească, în continuare orice suspiciune cu privire la capacitatea acestor istorici de a propune cititorilor deducții și raționamente corecte, logic *onorabile*! Orice suspiciune privind buna lor credință! Și seriozitatea! În fine, seninătatea cu care este imaginată exterminarea dacilor de către romani denotă din partea preopinenților noștri o grosolană lipsă de înțelegere pentru ceea ce a însemnat Roma antică în istoria lumii!...

Ce ne mai spune Eutropius cu propriile sale cuvinte? Un lucru foarte limpede și care avea cum să-i ajungă la cunoștință nedeformat Hadrian a intenționat să abandoneze Dacia la numai cîțiva ani de la cucerirea ei, din pricina atacurilor barbare, dar „l-au oprit de la aceasta prietenii săi, ca nu cumva să fie dați pe mîna barbarilor o mulțime de cetățeni romani; deoarece Traian etc., etc.“ Noi ce sîntem în drept să reținem din această relatare?

Mai întîi că în numai cîțiva ani Dacia se umpluse de cetățeni romani, ceea ce ne dă o imagine utilă asupra intensității cu care s-a făcut colonizarea și, deci, romanizarea Daciei. Îndrăznim chiar că vedem în rapiditatea cu care s-a produs acest exod de *cives romani* în Dacia, o dovadă că în imperiu, undeva, se adunase un surplus demografic și, odată cu el, se ivise o „problemă“, pe care o va fi rezolvat cucerirea Daciei, prin posibilitatea colonizării. Dacă într-adevăr Dacia se umpluse de ***cives romani*** în cei cîțiva ani scurși de la cucerire, asta ar dovedi cît de ***oportună*** le-a fost romanilor cucerirea și colonizarea Daciei.

Detaliul cel mai important, mărturisit în chip indirect de către cronicar, privește însă felul în care era de conceput pentru un împărat roman abandonarea unei provincii, îndeosebi a Daciei. Hadrian, intenționînd s-o facă, se răzgîndește, din motivele înfățișate. Pentru noi, cei de azi, sătui de insistența cu care se susține că Aurelian a evacuat Dacia de toți locuitorii ei, surprinzător este faptul că nu i-a trecut prin cap și lui Hadrian să facă la fel! Ci Hadrian s-a gîndit numai la armată, la trupele imperiale, să le retragă peste Dunăre, în sud. Mai mult! S-a sfătuit și cu prietenii săi, și nimănui nu i-a trecut prin cap soluția aureliană. Istoricii români susțin că soluția aureliană nici nu a fost aplicată ca ne-fiind cu putință decît ca născocire a istoriografiei maghiare, care a interpretat abuziv textul lui Eutropius.

Iar textul acestuia continuă astfel „Deoarece toată Ilyria și Moesia erau devastate, și nu mai spera să o poată păstra, el [adică împăratul Aurelian] a golit provincia Dacia, pe care o creașe Traian dincolo de Dunăre. Romanii pe care i-a scos de pe ogoarele și din orașele Daciei i-a

așezat în partea de mijloc a Moesiei. Și astfel provincia Dacia este acum în dreapta Dunării, pe cînd înainte fusese în stînga ei". (După *Fontes Historiae Dacoromanae*, vol. II, București 1970, p. 35—39.)

Ne îngăduim, mai înainte de orice, să propunem o corecție la traducerea de mai sus a textului latin, în care apare cuvîntul *intermisit* „Provinciam Daciam intermisit", a cărui echivalare prin *a golit* ni se pare excesivă. Mai curînd s-ar putea traduce prin „a părăsit (a abandonat) provincia Dacia", în sensul în care în mod obișnuit o metropolă își poate abandona o provincie, adică nicicum golind-o de populație. Să mai semnalăm că în textul latin este vorba de „abductos Romanos ex urbibus et agris Daciae" adică „pe acei romani luați (retrași) de pe ogoarele și din orașele Daciei", fără a se preciza în vreun fel că e vorba de toți romanii care erau în Dacia. Grija cronicarului pare să fie aceea de a ne asigura că împăratul s-a îngrijit de soarta romanilor retrași din orașele și satele Daciei, făcîndu-le un rost „în partea de mijloc a Moesiei"

Dincolo de nuanțări însă, chiar acceptînd textul lui Eutropius în traducerea consacrată de istoriografia maghiară, socoteala pe care ne-o facem este simplă și deasupra oricăror subtilități filologice accesibile doar specialiștilor dacă pe vremea lui Hadrian, la cîțiva ani numai de la cucerirea Daciei și de la declanșarea procesului de colonizare a acesteia, abandonarea Daciei nu se putea face decît la nivelul militar, trecîndu-i peste Dunăre numai pe militari, iar pe civili, săteni și tîrgoveți, lăsîndu-i unde se aflau, adică în Dacia, apoi peste un veac și jumătate cu atît mai puțin era cu putință ca populația civilă să fie scoasă din rosturile ei și obligată să-și abandoneze casele, gospodăriile etc. și să treacă în sudul Dunării.

Credem că mecanismul colonizării Daciei cu cît avansa în timp, cu atît era mai greu de dat înapoi. Cu atît îi va fi fost mai greu lui Aurelian să facă ceea ce lui Hadrian îi fusese cu neputință.

Dacă luăm în considerație motivele pentru care Hadrian nu-și retrage legiunile, motive echivalente cu neputința practică de a fi evacuată populația unei provincii atît de întinse, aceste motive vor fi atîrnat cu mult mai greu un secol și jumătate mai tîrziu, pentru urmașii celor pe care Hadrian nu i-a putut strămuta peste Dunăre încă din vremea cînd aceștia abia se stabiliseră în Dacia.

Și atunci cum rămîne cu textul lui Eutropius ?

Minte ?

Credem că nu, că e foarte posibil ca Aurelian să fi conceput ordinul de evacuare a Daciei, să nu fi ținut deci seamă de motivele care l-au făcut pe Hadrian să nu se gîndească nici o clipă la evacuarea populației. Dar dacă Aurelian n-a ținut seamă de aceste motive, e absolut sigur că populația Daciei va fi ținut ea seamă de aceste motive, încît e de crezut că vor fi fost tare puțini „romanii pe care Aurelian i-a scos de pe ogoarele și din orașele Daciei". Dacă acceptăm teza maghiară, normal ar fi fost să înceapă această evacuare a Daciei din inițiativa celor implicați, a populației deci. Caz în care Eutropius (sau alții) ar fi consemnat că romanii (adică daco-romanii) din Dacia, de teama goților, au început să

treacă Dunărea. drept care ordinul lui Aurelian de părăsire a Daciei nici nu ar fi avut nevoie de altă justificare mai bună. Cum însă aceste emigrări spontane din Dacia în Moesia nu sînt nicăieri pomenite — și în primul rînd Eutropius însuși nu știe de ele — putem conchide că ele nici nu s-au produs, că ordinul lui Aurelian va fi intrat astfel în contradicție cu o mulțime de interese, ce nu puteau fi abandonate cu ușurința presupusă de istoricii maghiari.

Iordanes, rescriind relatarea lui Eutropius, o modifică în acest punct, făcînd-o să corespundă mai bine cu felul în care se desfășurau lucrurile, în mod obișnuit: „iar împăratul Aurelian, *rechemînd de acolo legiunile,* (adică din Dacia —, n. n.) le-a așezat în Moesia și acolo, într-o parte a acesteia a întemeiat Dacia Mediterranea și Dacia Ripensis, la care a adăugat Dardania". Iar Iordanes, să nu uităm, a fost originar din Moesia, cunoștea realitatea demografică a regiunii din secolul al VI-lea. Aceasta să-l fi determinat oare a se abate de la textul lui Eutropius ?...

Care este totuși adevărul ?

Considerăm că dacă s-ar fi petrecut evacuarea totală a Daciei acest eveniment ar fi avut și el un caracter extraordinar și ar fi fost relatat ca atare, cu acele „semne" ale punerii în text care însoțesc întotdeauna prezentarea unui fapt fără pereche. Căci și această evacuare totală a Daciei ar fi un eveniment unic în analele Romei !...

Or, din relatarea lui Eutropius, nici pe departe contemporan cu evenimentele cuprinse în răstimpul cît Dacia a fost provincie romană, nu rezultă că părăsirea Daciei de către Aurelian ar fi avut dimensiunile unei evacuări totale ! O asemenea evacuare ar fi antrenat complicații atît în nordul, cît și în sudul Dunării, care ar fi făcut memorabilă această evacuare în termeni expliciți. Ar fi stîrnit comentarii din care să se înțeleagă în mod expres ceea ce vor cu tot dinadinsul să se înțeleagă alde Roesler și Sulzer, abuzînd de lipsa de precizie a consemnărilor făcute de cronicar. Caracterul oarecum echivoc, imprecis al acestor consemnări — care a permis feluritele interpretări pro și contra imigraționiste — este un semn, involuntar din partea cronicarului, cu privire la natura evenimentelor înregistrate : obișnuite, aflate de mult în rutina istoriei, prin nimic extraordinare și, de aceea, consemnate cu oarecare cuvenită neglijență.

Românii de azi au o zicătoare : „nu-i dracul chiar atît de negru." Nu știu dacă această zicătoare o aveau și pe vremea retragerii aureliene. Nu e exclus — mai ales că în expresia citată sînt folosite numai cuvinte de origine latină ! — ca tocmai atunci să se fi spus prima oară că „dracul nu-i chiar atît de negru", adică barbarul germanic ce bîntuia aceste margini de împărăție...

Dar chiar și fără să aibă cunoștință de această prea înțeleaptă vorbă, populația nord-dunăreană avea alte și suficiente motive ca să nu dea proporții apocaliptice alternativei pe care o avea la ordinul de evacuare a Daciei. Adică motive pentru care rămînerea pe loc să nu însemne sinucidere curată. Ci însemna numai ieșirea de sub administrația imperială, situație care prezenta și anumite avantaje. Așa cum și apartenența la imperiu avea părțile ei bune, dar și părți rele. De obicei, omul e mai sensibil la aceste părți rele, resimțindu-le mai tare. Drept care multora

le va fi convenit schimbarea pe care era de presupus că o va aduce stăruința în Dacia chiar și după plecarea administrației romane. Și puțini vor fi fost cei ce, temîndu-se de necunoscut, își vor fi părăsit rosturile plecînd tot în necunoscut, căci nici strămutarea în sudul Dunării nu putea fi o alternativă atrăgătoare, îndeosebi pentru cei ce aveau ce regreta părăsind Dacia ! Nu cumva oare au trecut Dunărea cei ce nu prea aveau ce regreta, ce rosturi pierde în Dacia ? !...

Oricum, e cu totul neverosimilă părăsirea Daciei de către toată populația la ordinul împăratului Aurelian. Cu atît mai mult cu cît această populație avusese ocazia să ia cunoștință de răul ce-o aștepta în persoana barbarilor goți. Și cu toate astea nu bătuseră în retragere din calea goților, trecînd Dunărea cu de la sine voie și nevoie.

Puși să aleagă între două rele — stăruința în nordul Dunării și strămutarea în sud — mulți, cei mai mulți vor fi ales să rămînă în ținutul care le era cunoscut, al lor, unde-și aveau rosturile greu de refăcut în sud, prin strămutare. Cît va fi fost de simplă această strămutare cînd sudul Dunării era o regiune și așa intens populată ? !... Unde să încapă sutele de mii de daco-romani, după unii cîteva milioane (sic !) de *cives romani*, trăitori în Dacia și pe care istoricii maghiari se întrec în a-i strămuta peste Dunăre în cîteva zile !

Cît privește perspectiva ocupației barbare — la ora aceea triburile germanice ale goților fiind cele ce amenințau marginile carpatice ale imperiului — nu este deloc exclus ca această perspectivă să-i fi îngrijorat pe locuitorii Daciei mult mai puțin decît ne închipuim noi azi și decît, se înțelege, era interesată oficialitatea imperială, inclusiv cronicarii imperiali, precum Eutropius, să știe că-i îngrijorează pe propirii cetățeni.

Dacă e să-l credem pe scriitorul latin Salvian, aproape contemporan cu Eutropius, povara administrației romane putea produce efecte cu totul surprinzătoare, îndeosebi la țărani „cu un glas se roagă acolo țăranii romani ca să-i lase să trăiască cu barbarii. Și apoi să ne mai mirăm că nu pot fi învinși goții, cînd țăranii noștri ar prefera să trăiască mai curînd cu goții decît cu noi, romanii ? ! Și astfel, frații noștri nu numai că nu vor să treacă de la ei la noi, ci ne părăsesc și pe noi ca să se adăpostească la goți.“ *(De gubernatione Dei,* V. 8)

Viața, și odată cu ea realitatea istorică, e mult mai complexă decît poate fi cuprinsă în notațiile fugare ale unui cronicar. Cînd aceste adnotări la rîndul lor sînt încă o dată reduse la schema cea mai simplistă, potrivind faptele după teorii aprioric formulate, obținem o lectură a documentelor vecină cu minciuna și o imagine a celor petrecute odinioară de-a dreptul absurdă.

Îndeosebi teza exterminării dacilor ne pune pe gînduri pentru ușurința cu care s-au raliat unii istorici la o idee atît de șubredă și de absurdă. Oare dacă lucrurile s-ar fi petrecut așa cum le imaginează acești fantaști ai istoriei, Eutropius nu le-ar fi consemnat în cu totul alți termeni ? Și n-ar fi stîrnit un ecou, o „vîlvă“ extraordinară, care i-ar fi făcut și pe alți autori să consemneze asemenea evenimente unice în istoria Romei ?

Deşi lipsesc autorii antici care, completînd în vreun fel adnotarea atît de lapidară a lui Eutropius — „viribus exhausta" — să justifice cît de cît ciudata teză a exterminării dacilor, aceasta nu este abandonată nici în lucrări istorice care prezintă toţi indicii exteriori ai seriozităţii, cum ar fi bunăoară *Histoire de la Hongrie*, publicată în 1974 de Comisia naţională ungară pentru UNESCO. Iată în ce termeni este astfel menţinută în circulaţie o teză atît de desuetă în istoriografia acestui secol 20 „Romanizarea Daciei se caracterizează prin faptul că populaţia urbană era alcătuită numai din imigraţi. După *un istoric contemporan* (s.n.), războiul decimase populaţia în aşa măsură încît Traian a trebuit să aducă o altă populaţie, adunată *ex toto orbe Romano*. Pierderile de vieţi pricinuite de război, zecile de mii de prizonieri vînduţi ca sclavi şi fugarii, care, mai tîrziu, se vor constitui în tribul dacilor liberi, lăsară în urma lor un veritabil vid demografic. Clasa aristocratică trebuie să fi vărsat şi ea mult sînge ; (...) Însăşi supravieţuirea poporului dac trebuie să fi fost profund compromisă, căci regiunile muntoase, odinioară foarte populate, se goliră pur şi simplu"... (p. 20) Autorii maghiari nu-i spun pe nume istoricului „contemporan". De se vor fi gîndit la Eutropius — şi nu ştiu la cine altul se puteau gîndi —, atunci ne vedem în situaţia jenantă de a corecta cu un sfert de mileniu cronologia propusă de „comisia naţională ungară" : *Breviarum ab Urbe condita* este o lucrare încheiată de Eutropius în anul 369, iar evenimentele cu care istoricii maghiari îl fac contemporan pe Eutropius se petreceau imediat după războaiele dacice din 101—2, 105—6... Dar, fireşte, cel mai remarcabil rămîne tonul plin de certitudine cu care sînt *inventate*, literalmente inventate, detaliile unui proces despre care nici una din mărturiile antice ajunse pînă la noi nu pomeneşte măcar aluziv. Un fel de invenţie la pătrat.

Fireşte, nu trecem peste actul sinuciderii lui Decebal şi a celor apropiaţi de marele rege, dar din aceste evenimente ce se poate deduce altceva decît că trebuie să fi fost nişte oameni de mare tărie sufletească aceşti daci, aceşti şefi militari daci, care acceptau înfrîngerea mai greu decît moartea ! Concluzie care se impune oricum, din tot ce mai ştim despre daci. Istoricii maghiari trag însă altă concluzie, din sinuciderea fruntaşilor daci, înfăţişată pe Columna traiană, ei deducînd teza dispariţiei fizice a tuturor dacilor, a neamului dacic în întregime ! Repetăm, în sprijinul acestei teze nu pot fi invocate, ca document, decît cele două scene de pe columnă care înfăţişează una sinuciderea lui Decebal, cealaltă sinuciderea cîtorva şefi militari daci. Alte imagini, care urmează însă pe „filmul" columnei, îi înfăţişează pe „ceilalţi" daci în felurite alte ipostaze, participînd la evenimente şi împrejurări lipsite de orice urmă de violenţă sinucigaşă ori exterminatoare, excluzînd pentru orice spectator posibilitatea de a decoda, din succesiunea de imagini existente, apocalipsa dacică propusă de istoriografia maghiară modernă.

Nu numai că lipsesc documentele cu privire la această dispariţie a dacilor, dar există din belşug celelalte documente, ale supravieţuirii dacilor. Avem acte şi mărturii dintre cele mai sigure cu putinţă că romanii nici nu s-au gîndit să-i extermine pe daci, iar, chiar dacă au mai ucis dintre

daci — à la guerre comme à la guerre — romanii nu i-au putut omorî chiar pe toți dacii, cîțiva tot au scăpat ! Vreo doi-trei, cel puțin !

Care sînt aceste dovezi ? O sumedenie, dintre care vom aminti numai unul și suficient, faptul că acești cîțiva daci, scăpați ca prin urechile acului de furia romană, vreo doi, trei, patru, cîți vor fi fost ei, au ajuns însă cu toții împărați, împărați romani ! Unul s-a numit Aureolus, dac de origine și fost cioban (firește !), proclamat de trupe împărat pe vremea lui Claudiu. Altul, dac din Durostorum, Regalianus pe numele său cel latinizat, pretindea chiar că descinde direct din Decebal *gentis Daciae, Decebali ipsius, ut fertur, affinis* „de neam dacic, fiind, pe cît se spune, rudă cu însuși Decebal" (în *Scriptores Historiae Augustae, Tyranni triginta,* 10,8). Dar să lăsăm pe altul, mai în măsură să depene povestea acestor daci care ajung să-și ia această frumoasă, dar și îndoită revanșă. Îndoită zic, căci o dată o iau de la romani, iar a doua oară de la istoricii maghiari. Așadar, de la Alexandru Busuioceanu mai departe „La sfîrșitul secolului al III-lea și începutul celui de al IV-lea, pierzîndu-și Roma autoritatea, imperiul este pe punctul de a se dezagrega prin proclamații militare și prin ascensiunea anarhică a provinciilor. Rolul dacilor este primordial în acea mare criză care zguduie temeliile imperiului. Istoricii, îndeosebi cei români, n.n.) dau de obicei puțină atenție, sau nici una faptului că, timp de patru decenii — de la venirea lui Maximian Herculeus ca împărat asociat lui Diocletian (286) pînă la moartea lui Licinius (324) — patru împărați, daci sau carpi de origine se succed fără întrerupere la cîrma imperiului și constituie o adevărată dinastie, cea dintîi dinastie danubiană în Imperiul roman Maximian Herculeus, Maximian Galerius, Maximian Daia și Liciniu, la care trebuie adăugați și Maxențiu, împărat uzurpator (fiul lui Maximian Herculeus), precum și alți doi daci, ca cezari : Severus și Licinianus. Toți sînt de origine umilă, ciobani sau țărani și — cu excepția lui Maxențiu — dușmani neîmpăcați ai oligarhiei din Roma. Ajunși la purpură prin voința legiunilor, unii dintre ei neînțelegînd să pună piciorul în Italia decît ca dușmani, acești daci reprezintă în istoria Romei un fenomen absolut unic și revoluționar : sînt împărați antinomici ideii înseși a imperiului. În realitate, sînt cei dintîi barbari care cucereau puterea, ducînd la Roma și în Orient, nu ideea de autoritate respectată pînă atunci, ci germenul dărîmării și voința instaurării unui alt imperiu, care-și avea centrul în Nicomedia, capitala tracilor bitini. Între acești împărați, cel care prezintă personalitatea cea mai puternică și tenace, Galeriu, pare să fi avut toată conștiința vechiului dac, inamic ereditar al Romei. Se cunosc prin mărturiile contemporane ale lui Lactanțiu (comentate de H. Gregoire în *Byzantion,* dar trecute cu vederea de istoricii români) motivele personale și impulsul ireductibil care-l împingeau pe acel dac la violență împotriva imperiului căzut în mîinile sale. Fiu de mamă transdanubiană, «adoratoare a divinității munților» și dedicat el însuși acestui cult, care nu poate fi altul decît al lui Zamolxis, Galeriu e tipul rebelului ieșit din acei munți, unde viața ciobănească păstrase întotdeauna ideea libertății barbare, inamică oricărui imperiu. Ajuns cezar și apoi împărat,

fostul cioban, fidel credinţelor strămoşeşti, originii lui sociale şi instinctului poporului său, îşi întoarce legiunile împotriva Italiei, cu hotărîrea — afirmă Lactanţiu — de «a şterge pînă şi amintirea Romei», şi a fost pe punctul — declară acelaşi autor creştin — «să schimbe numele imperiului roman în cel de imperiu dacic». Lactanţiu atribuia furia dacului (lucrul e caracteristic) faptului că părinţii şi strămoşii lui Galeriu fuseseră supuşi censului, pe care Traian îl impusese ca pedeapsă dacilor încăpăţînaţi în rebeliune." (După Alexandru Busuioceanu, *Zamolxis sau mitul dacic în istoria şi legendele spaniole*, capitolul *Utopia getică)* Bucureşti, 1985.

Aşadar, să se fi gîndit Galeriu la un imperiu dacic fără daci ?... Şi cum îşi poate închipui Lactanţiu că Traian i-a pedepsit pe dacii „încăpăţînaţi în rebeliune" *(Daciis assidue rebellantibus)* prin impunerea censului, cînd istoricii maghiari aveau să demonstreze că înainte de a-i pedepsi, Traian i-a exterminat pe dacii toţi ! Roesler însuşi dixit !...

Dar, propriu-zis, îşi mai are rostul vreo ironie pe seama acestei teze, atît de absurdă din toate punctele de vedere ? !... Dimpotrivă ! Ironia nu-şi mai are rostul ! Şi, mai curînd, aceşti istorici îmi impun un respect, pe cît de neaşteptat, pe atît de binemeritat. Căci descopăr astfel o vitejie a înfruntării cu ridicolul, o bărbăţie a rezistenţei la argumente, la evidenţă în care istoricii maghiari au excelat în ultimele două veacuri cu o decizie neclintită, de clintit fiind numai munţii, munţii de documente ignorate de aceşti istorici, în credinţa lor, absolut impresionantă, că dacii au fost exterminaţi şi aşa mai departe, întreaga teorie !

Ce să se afle oare dincolo de această credinţă buimacă în dispariţia dacilor ? Care să fie sensul ei mai adînc, bătaia lungă ori angrenajul complex în care se înscrie doar ca o rotiţă ?... Care să fie deci înţelesul acestei teze greu de înţeles ?

La o privire mai nepretenţioasă, care s-ar mulţumi şi cu explicaţia cea mai simplă a lucrurilor, putem crede că această dispariţie a dacilor avea menirea, în cadrul teoriei roesleriene, să lase fără explicaţia prin daci fondul de cuvinte pre-romane, zis „dacice" (de către lingviştii români). Acest fond lingvistic, numit *substrat* al limbii române, aflat sub *stratul* latin, e alcătuit în principal din elemente prin care româna se aseamănă mult cu albaneza. Lingviştii români susţin că aceste asemănări reprezintă vestigii ale limbii dacice, care era foarte asemănătoare cu limba tracă sau traco-illiră ce o vorbeau strămoşii de odinioară ai albanezilor de azi. Or, dacă istoricii maghiari ar reuşi să demonstreze că dacii au fost exterminaţi, explicarea cuvintelor „dacice" din structura limbii române, adică a asemănărilor cu albaneza, nu va fi posibilă decît în cadrul ipotezei migraţioniste, în urma convieţuirii stră-românilor cu albanezii undeva, obligatoriu, în sudul Dunării ! Deci Dacia a fost părăsită într-adevăr, la ordinul lui Aurelian, populaţia trecînd Dunărea în sud, unde strămoşii românilor au avut ocazia — în Dardania sau cine mai ştie azi exact unde ? ! — să convieţuiască cu albanezii şi să ia de la aceştia acele faimoase vreo 90 de cuvinte de substrat... Mai departe, această împrejurare face foarte probabilă teza maghiară că românii au revenit în nordul Dunării şi mai ales în Transilvania mai tîrziu decît maghiarii !

Dacă însă nu acceptăm teza dispariției dacilor, dacă cele de mai sus sînt suficiente pentru a nu mai lua în considerație această „teorie", deci, dacă vedem în români urmașii deopotrivă ai coloniștilor *romani* și ai *dacilor* autohtoni, atunci lucrurile se complică pentru Roesler și echipa sa: apare o a doua explicație posibilă și mult mai simplă pentru asemănările lingvistice româno-albaneze, explicație care nu mai face necesară trecerea Dunării, în sud.

Vom vedea mai jos, în capitolul care dă și titlul acestei cărți, care sînt argumentele la dispoziția cititorului dorilor să se orienteze asupra explicației corecte. Ce ne e la îndemînă acum să observăm este faptul că în cadrul teoriei maghiare aceste trei teze exterminarea dacilor, părăsirea Daciei și conviețuirea străromânilor cu albanezii în sudul Dunării, sînt foarte strîns legate, ceea ce va face ca, în finalul examinării lor atente, aceste teze sau să rămînă în picioare tustrele, sau să decadă la fel, ținîndu-se de mînă.

Deocamdată, examinînd prima dintre aceste teze, cea privitoare la exterminarea dacilor, noi am cam spus ce aveam de spus cu privire la acest eveniment, *nicăieri consemnat în toată istoriografia antică.*

Dacă mai avem ceva de adăugat este cu privire la explicația faptului că istoricii maghiari s-au aventurat să riște atît de mult susținînd o teză la îndemîna chiar a oricui s-o infirme. Adică credem că pornirea e mai din adînc, nu ține doar de exigențele impuse de coerența teoriei, care, pornită să susțină un fals, ajunge cu fatalitate, în măsura în care încearcă a fi coerentă, să facă afirmații de-a dreptul aberante, așa cum este ideea exterminării dacilor, idee, deci, prin care se mai urmărește și altceva !...

Precum spuneam la sfîrșitul capitolului doi, istoricii maghiari se complică prea mult. Lor le-ar fi suficient să demonstreze că la sfîrșitul primului mileniu, ajungînd în Transilvania și începînd a-și înjgheba aici o viață după tiparele noi, ale vieții sedentare, în sate și orașe, cu locuințe durabile ș.a.m.d., strămoșii maghiarilor nu au găsit o populație românească!

Atît să demonstreze și nu mai au nici o valoare demonstrațiile românești precum că ordinul lui Aurelian nu putea fi ascultat de populația daco-romană din Dacia. Mai departe, cum de totuși nu se mai aflau români în Transilvania, în secolul al X-lea, e treaba românilor să explice cînd și cu ce ocazie au părăsit frumoasa și bogata Transilvanie... Dar pentru asta este suficient și necesar să se facă dovada că românii nu se aflau în Transilvania la venirea ungurilor !... Atît ! Atît și nimic mai mult !

...Încerc să înțeleg acest *mai mult* de care istoricii maghiari sînt atît de preocupați, să înțeleg de ce aceștia nu-și concentrează eforturile asupra aspectului strict esențial pentru toată lumea. De ce oare își pierd ei vremea încercînd să ne convingă cu te miri ce scorniri ciudate, cum ar fi patria sud-dunăreană a românilor, vatra sud-dunăreană de unde au roit aceștia mai apoi în lume și atîtea altele ! N-ar fi oare mai „economic", mai cu folos, să-i lase pe români să caute ei de unde au venit ? Căci vor fi constrînși să accepte că au „venit" și ei de undeva, după ce li se va fi demonstrat că în urmă cu un mileniu nu se aflau în nordul Dunării ! Și mai ales în Transilvania !

De ce oare irosesc istoricii maghiari atîtea eforturi, susţinînd un evântai de teze — unele deja se vede cît de riscante — în loc să se limiteze la teza care numai ea are atingere cu istoria poporului maghiar cînd acesta a ajuns pe locurile unde trăieşte şi azi mai ales în Transilvania, ce naţionalitate aveau autohtonii ? Se aflau printre ei şi români ?

Căutînd dar explicaţia acestei risipe de intelectualitate, de savanterie şi mai ales de fantezie — deh !, cine are işi permite — bag de seamă că există un număr mare de *Istorii*, fie ale României, fie ale limbii române, scrise de autori maghiari ! Nu ştiu dacă există vreo istorie a maghiarilor scrisă de vreun român ori măcar publicată în limba română ! În schimb, dintre cîţi străini ne-au onorat cu atenţia şi grija de a scrie o istorie a românilor — nu foarte mulţi, din păcate — cei mai mulţi autori sînt de origine maghiară !...

Ce putem deduce din asta ? Mai nimic, pînă nu le citim. Abia apoi înţelegem ce mobil are această curiozitate, acest interes maghiar pentru istoria noastră : scrierea unei istorii a românilor este pentru cei mai mulţi dintre aceşti autori o excelentă ocazie de a-i ponegri şi calomnia pe români, de a-i minimaliza pînă în pragul *desfiinţării*, aceasta părînd a fi ţinta rîvnită în secret de majoritatea acestor istorici.

Românii încă nu le-au răspuns cu o istorie a maghiarilor, scrisă eventual cu aceeaşi sinceritate. Timpul nu e trecut, în principiu. Practic însă, e greu de crezut că se va găsi cineva s-o facă... După cum îi ştiu eu pe români că au obiceiul să nu răspundă de fel celor ce şi-au făcut un scop, un ţel în viaţă din a calomnia...

Aşa şi cu teoria migraţionistă. A te limita la simpla şi suficienta demonstraţie a absenţei românilor din Transilvania în momentul sosirii maghiarilor, nu cumva înseamnă a te lipsi de plăcerea de a nega românilor romanitatea, de a le demonstra că nici dacii măcar nu sînt strămoşii lor, că au fost un popor nomad — fireşte, mult mai nomad decît maghiarii înşişi, şi tot aşa ? !...

Luînd cunoştinţă cu aceşti autori îţi dai seama că mult mai tare decît ne-am susţinut-o noi, s-au străduit ei să ne conteste latinitatea. Iar, decît mulţumirea noastră de a ne şti descendenţi ai latinităţii orientale, mult mai vie a fost suferinţa celor cărora li s-a părut cum nu se poate mai nesuferită ideea originii noastre romane ! A unor ciobani şi ţărănoi de vlahi !... Urmaşi ai lui Traian şi Decebal ! Nici mai mult nici mai puţin !...

Bănuiesc deci, că le va fi fost, lui Roesler şi suita, la fel de nesuferită şi ideea că românii se trag din daci ! Mai mult decît nevoia de coerenţă, ceea ce i-a determinat să creadă în exterminarea dacilor a fost nevoia de a-şi mai răcori ura şi invidia şovină, neputinţa de a accepta originea „nobilă", mai nobilă, a celuilalt, a adversarului ! Origine pe care punem mult mai puţin preţ noi, cei ce o avem, decît cei ce ne-o contestă cu atîta înverşunare !...

În ce constă nobleţea dacică ? Ori chiar şi tracică ?... E o poveste prea lungă pentru a o spune noi aici. Dar îndată ce te familiarizezi puţin cu antichitatea greco-romană, amprentă dacică, tracică asupra acestei lumi o constaţi adeseori, iar uneori foarte apăsat.

Numai mitologic vorbind, din munții noștri au coborît în Olimpul grecesc o sumedenie de zei și eroi, în frunte cu Dionysos și cu Orfeu ' Zamolxe nu a fost numai un întemeietor de religii, dar la venirea lui Iisus mulți au crezut că recunosc în *Evanghelie* esențialul din viața și învățătura lui Zamolxe, reeditate. Grecii și romanii deopotrivă au cunoscut faima acestor daci, despre care Iordanes scrie — și voi cita un lung text aproape necunoscut — că „Deceneu, observînd înclinarea lor de a-l asculta în toate și că ei sînt din fire deștepți, i-a instruit în aproape toate ramurile filosofiei ; căci era un maestru priceput în acest domeniu. El i-a învățat etica, dezvățîndu-i de obiceiurile lor barbare, i-a instruit în științele fizicii, făcîndu-i să trăiască conform legilor naturii ; transcriind aceste legi, ele se păstrează pînă astăzi, sub numele de *belagines ;* i-a învățat logica, făcîndu-i superiori celorlalte popoare, în privința minții ; dîndu-le un exemplu practic i-a îndemnat să petreacă viața în fapte bune ; demonstrîndu-le teoria celor douăsprezece semne ale zodiacului, le-a arătat mersul planetelor și toate secretele astronomice și cum crește și scade orbita lunii și cu cît globul de foc al soarelui întrece măsura globului pămîntesc și le-a expus sub ce nume și sub ce semne cele trei sute patruzeci și șase de stele trec în drumul lor cel repede de la răsărit pînă la apus spre a se apropia sau depărta de polul ceresc.

Vezi ce mare plăcere, ca niște oameni prea viteji să se îndeletnicească cu doctrinele filosofice, cînd mai aveau puțintel timp liber după lupte ! Putem vedea pe unul cercetînd poziția cerului, pe altul însușirile ierburilor și ale fructelor, pe acesta studiind descreșterea și scăderea lunii, pe celălalt observînd eclipsele soarelui și cum, prin rotația cerului, astrele care se grăbesc să atingă regiunea orientală sînt duse înapoi spre regiunea occidentală, odihnindu-se apoi după o regulă prestabilită.

Comunicînd acestea și alte multe goților, Deceneu a devenit în ochii lor o ființă miraculoasă, încît a condus nu numai pe oamenii de rînd, dar chiar și pe regi. Căci atunci a ales dintre ei pe bărbații cei mai de seamă și mai înțelepți pe care i-a învățat teologia, i-a sfătuit să cinstească anumite divinități și sanctuare făcîndu-i preoți și le-a dat numele de *pileați,* fiindcă, după cum cred, aveau capetele acoperite cu o tiară, pe care o numim cu un alt nume *pilleus* ei făceau sacrificiile. Restul poporului a dat ordin să se numească *capillati,* nume pe care goții îl reamintesc pînă astăzi în cîntecele lor, deoarece i-au dat o mare considerație." (După *Frontes Historiae Dacoromanae,* vol. II, București, 1970, p. 407—433.)

Firește, textul lui Iordanes face cîteva confuzii ; între Zamolxis și Deceneu, numindu-l pe primul cu numele celui de-al doilea ; de asemenea, între geți și goți !... Dar să fie oare întreg textul o pură scorneală ? Nu cumva acest text este una din cheile înțelegerii rostului sanctuarelor dacice de pe vîrful munților, de felul celui de la Sarmisegetuza Regia ? !... Sau, mai bine zis, nu cumva este confirmat acest text de sanctuarele amintite?!

Oricum, textul lui Iordanes pare a exagera cel mai mult în final, cînd vorbește despre cîntecele goților în care sînt preamăriți geții *capillati,* cîntece, s-ar înțelege, auzite și ascultate de Iordanes însuși, pe la mijlocul secolului al VI-lea, deci !

Ciudat este că tocmai în acest punct afirmațiile lui Iordanes pot fi controlate, cu surpriza atît de mare a confirmării spuselor sale. Se pare că Iordanes nu a exagerat cu nimic vorbind despre „marea considerație" a goților pentru geți, considerație ce nu se poate explica prin simpla asemănare de nume, paronimia *get-got*. Această considerație ce s-a născut la goți pentru geți, pentru istoria și religia acestora, pentru obiceiurile dacice, pare a fi consecința în primul rînd a conviețuirii, a contactului goților cu geții din nordul Dunării. Nu este exclus ca, plecînd din Dacia, migrația gotică să fi antrenat și grupuri de autohtoni, cu care să se însoțească pe drumul atît de lung care i-a dus pe unii pînă la celălalt capăt al Imperiului roman, în Spania de mai tîrziu. Aici, în Spania, vor fi de aflat dovezile acestei „mari considerații" a goților pentru geți, înflorită într-o sumă impresionantă de texte și tradiții medievale care păstrează pînă tîrziu, în secolul al XIII-XIV-lea, amintirea unui Deceneu, Burebista etc.

Descoperirea acestor tradiții hispanice getizante o datorăm lui Alexandru Busuioceanu (vezi opera citată). „Îmi închipui că această parte a cronicilor spaniole n-a fost cercetată de istoricii români — scrie A. Busuioceanu, dacă nu s-a observat pînă acum că, pentru cronicarii spanioli, și anume pentru toți, nu Dacia a fost fondată de un împărat iberic sau are a-și căuta vreo urmă între hispanici, ci dimpotrivă, hispanicii sînt descendenți din geți sau daci și Spania a fost fondată — la a patra ei întemeiere, cea definitivă, în secolul al V-lea — de poporul de la Dunăre" *(op. cit.,* p. 179).

Și continuă :

„Să nu fiu înțeles greșit. Nu este vorba aici de simpla confuzie, universală în lumea antică, între geți și goți. O asemenea temă n-ar merita osteneala unei cărți. E vorba de împrejurări specific spaniole, care au făcut ca această confuzie să ia în Spania un caracter cu totul neașteptat și să dea naștere, în spiritul cronicarilor și al oamenilor din Evul Mediu și chiar de mai tîrziu, unei doctrine care, învăluită în neguri istorice, ia forma unui mit. În *Istoriile* lui Orosius, la începutul secolului al V-lea, ideea se reduce încă la o confuzie, deși Orosius apasă asupra ei și îi dă forma unei afirmații : *Getae illi qui et nunc Gothi* («geții, cei care și acum se cheamă goți»). Orosius scria în Africa, fugit de frica goților, care atunci năvăliseră în Peninsulă. Două secole mai tîrziu, Isidor din Sevilla, pe jumătate got — căci mama lui era născută din oameni veniți de la Dunăre — — afirma cu tărie identitatea goților cu geții ; iar în *Etimologiile* și în *Istoria* lui, el dă atîtea referințe erudite, încît se poate reconstitui — și acest lucru l-am făcut — o *Teorie getică a sfîntului Isidor*. Teoria aceasta, etimologică și genealogică, pe care marea autoritate a sfîntului a impus-o în Spania pentru multe secole, avea fundamente biblice și profane greu de contestat și se susținea și pe un argument, în aparență accidental, dar care, sub pana lui Isidor, ia forța unui vaticiniu. Un vers al lui Lucan — poet hispanic — era interpretat de prelatul sevillan în sensul unei profeții, după care geții *trebuiau* să năvălească în Spania și, potrivit unei voințe divine, să înceapă istoria nouă a poporului hispanic. Un vaticiniu împlinit confirmă însă adevărul ocult și dă naștere mitului. Timp de șase secole, versul lui Lucan și argumentele lui Isidor se repetă

de la un cronicar la altul, se amplifică cu elemente noi, cu atît mai influente cu cît sînt mai nebuloase, și fac autoritate nu numai pentru cărturari, dar și pentru oamenii din clasa conducătoare, care, chiar tîrziu, cînd goții dispăruseră, trebuiau, pentru a-și întemeia noblețea, să dovedească sau măcar să afirme descendența lor din geți". (*Op. cit.*, p. 180.)

La ce ne servește nouă invocarea acestor tradiții hispanice, care îi introduc „în genealogia poporului hispanic pe *Don Diceneo, don Zamolxen, don Boruista*", alături de *Don Hercules* și *Don Espanno*? Nu pentru a evidenția migrația spectaculoasă și neașteptată a mitului lui Zamolxe tocmai în Spania, ci pentru a face și mai evidentă aberația istoriografiei maghiare care îi vrea cu tot dinadinsul pe bieții geți exterminați încă de la începutul ocupației romane a Daciei, adică la începutul secolului al II-lea. Trecînd deci printr-o „Dacia Getis exhausta", de la cine ar mai fi aflat goții migratori despre Deceneu și Zamolxe și chiar despre geți ? ! Numai din cărți ?... Din cărți citite în Spania ? !...

Totodată, din textele de mai sus, pe care ne-ar fi ușor să le sporim cu altele încă și mai glorioase. despre daci și geți, se înțelege că istoricilor maghiari avea de ce să nu le convină nici ascendența dacică a românilor, căci nici dacii nu se arată a fi un popor oarecare al antichității.

...Dar fără voia mea ajung și la altă concluzie, constatînd că pe cît de interesați se arată neprietenii noștri să ne conteste atît latinitatea, cît și „dacitatea", pe atît sîntem noi, românii, de neglijenți cu amîndouă, și mai ales cu afirmarea răspicată a ascendenței dacice, cu tot ceea ce atrage după sine această afirmare temeiurile pentru care putem fi mîndri de această ascendență !

Iată, au trecut cîțiva ani buni de cînd Alexandru Busuioceanu a descoperit viața milenară ce a avut-o în Spania mitul moștenirii dacice, getice! Au trecut ani și mai mulți de cînd se știe de existența unor împărați ai Romei de origine dacă ! Și nu puțini !... Dar în zadar ar căuta cineva ecoul acestor fapte în tratatele de istorie și în manualele de istorie a României! Elevii noștri termină liceul fără să știe lucrul esențial despre daci : ce fel de oameni erau ?

Despre romani elevii ajung să mai afle cîte ceva din lecturile extrașcolare, din moștenirea încă atît de vie a romanității în cultura europeană, dar despre daci, mai mult de cîteva fraze banalizate și lipsite de pregnanță, nimeni nu le spune nici măcar detaliul, atît de incitant, de grăitor, că unul dintre acești împărați daci a vrut să schimbe titulatura Imperiului roman în Imperiu „dacic" ! Acest Galeriu, care ar merita mult mai mult de la conștiința noastră românească, este un nume perfect necunoscut pentru elevii noștri și chiar pentru mulți profesori de istorie !

Și de-ar fi acest Galeriu singurul erou al istoriei noastre de care am uitat, pe care îl ignorăm cu bună știință ! !

Și de n-ar fi păcatul acesta al nostru încă și mai mare, căci este cu totul specific românului să nu facă deloc caz de persoana sa și de a neamului său ! Mergînd aceasta nu doar pînă la ignorarea documentelor existente, deci în postura noastră de istoriografi, ci dincolo de aceasta, manifestîndu-se în chiar momentele de istorie trăită, în postura de subiecte ale istoriei, de actanți, manifestîndu-se ca lipsă a oricărei preocupări de a

produce și lăsa posterității documentele participării noastre la evenimentele de seamă ale istoriei.

Revelația acută a acestui adevăr am avut-o citind în cartea lui Ștefan Meteș despre *Emigrări românești*... [20] următoarele „Ofițerii austrieci, unii din ei, au avut o atitudine dușmănoasă față de români în lupta din 1848 și, prin denunțuri și rapoarte false, căutau să reducă meritele lor. Maiorescu, dînd de urma lor, a plecat pe două luni (septembrie-octombrie 1859) în Munții Apuseni pentru a culege informații precise la fața locului despre sacrificiile românești. A cercetat taberele lui Iancu, Simion Balint și Axente. Întors la Sibiu scrie lui Barițiu (6/18 noiembrie) «Eu am sosit din munți joi seara în 3/15 ale c. În munți am avut multă bătaie de cap, căci *românii fac, dar nu se gîndesc ori nu s-au gîndit că străinilor puțin le pasă de faptele lor și nu vor umbla după ele. Iancu n-a avut cea mai mică însemnare despre bătăliile din munte.* (s.n.) I-am făcut raportul, vreo 22 coale ; acum se copiază aici. Eu traduc acum pe al lui Balint. Pe al lui Axente îl voi lua cu mine la Brașov și-l voi traduce — ori mai bine-l fac acolo.»“ (p. 216)

Și Ștefan Meteș continuă, despre acțiunea aceluiași Ioan Maiorescu, tatăl viitorului mare critic : „A redactat în românește, obiectiv și precis, rapoartele celor trei prefecți despre luptele ostașilor români de sub comanda lor, apoi le-a tradus și înaintat guvernului militar și civil din Transilvania, feldmareșalului locot. Ludovic de Wohlgemuth, ca să zădărnicească calomniile dușmanilor, arătînd imaginea adevărată a faptelor de arme românești.“ [21]

Cît de tipic românească este figura lui Avram Iancu și prin acest detaliu : se pricepea *să facă* istorie, dar nu s-o mai și *scrie*, să-și treacă prin registratura documentului scris fapta de arme ! De cîte ori nu s-a repetat, cu alți, mari sau mici, eroi ai neamului nostru, aceeași poveste ! Nu propriu-zis teamă ori fereală de consemnarea evenimentului la care ai participat, deseori decisiv, ci pur și simplu să nu-ți treacă prin minte cît și de ce ar fi utilă această înscriere, în răbojul neuitării ! Ori să ți se pară nepotrivită ! Cu ce ? !... Față de cine ?...

Este aici o atitudine complexă, sufletește vorbind, în resorturile ei psihice, adică extrem de adînci, asupra căreia va fi și va avea să se oprească oricine se va gîndi să înțeleagă sensul istoriei și al culturii românești, „filosofia“ acesteia. Printre altele, va fi să ținem seamă de caracterul oarecum nefiresc al scrisului, al *consemnării*, nepotrivit, în absolut, cu ideea de eroism, cu trăirea autentică a actului istoric.

Va fi să medităm asupra acestei atitudini care, departe de a fi unic românească, s-a repetat pe meleagurile istoriei noastre mai des ca-n multe alte părți. Personal, o resimt cu acuitate la contemporanii mei, cîți am mai cunoscut și eu, participanți la momente de răscruce, deținători ai unor informații extrem de importante, și care privesc cu o anumită și, la prima vedere, de neînțeles neîncredere, ideea de a-și scrie mărturia, memoriile ! Cu sentimentul că ce a fost propriu-zis important, participarea la eveniment, s-a consumat ! Restul e deșertăciune !...

Atitudinea lor nu mi se pare absurdă decît prin raportare la lumea atît de neelegantă în care trăim de vreo două mii de ani !...

Într-una din legăturile ei, această atitudine ne amintește că dacii, ca indo-europeni, au cunoscut scrisul, dar nu l-au practicat. Nu l-au agreat. Ca și românii, mai tîrziu. Care vor păstra din limba latină verbul *scribere* 〉 *scriere*, cuvîntul *carte*, cuvîntul *viers*, dar vreme de o mie de ani și mai bine nu vor „scrie" nimic, adică nu va ajunge la noi, de la ei, nici un document scris, încît te întrebi la ce bun au mai păstrat aceste cuvinte din latinește ? !

Le-au păstrat ca o dovadă că știau ce-i aia să scrii și la ce e bun scrisul ! Ca o dovadă că au trecut *dincolo* de el, într-o înțelegere care nouă ne scapă și pe care ei nu este exclus s-o fi avut dintotdeauna, de la acei strămoși indo-europeni care au refuzat cîteva milenii bune să scrie, căci scrisul adoarme amintirea vie, o acoperă, o șterge, iar azi putem adăuga că scrisul deformează cam tot ce păstrează și nu păstrează nimic viu... Ci între scoarțele cărților... La dispoziția infimei minorități iscoditoare prin bibliotecile pustii...

Pentru cine reușește să se familiarizeze cît de cît cu ceea ce mai putem ști despre dacii de odinioară, pare evident că ei reprezentau, față de romani și de greci îndeosebi, o altă *cale* în cultură. Cel mai succint spus, ei făureau o cultură ce se sprijinea în oralitate și nu încercau, programatic oare ?, să iasă din limitele acesteia. Performanțele spre care tindea o asemenea cultură nu le cunoaștem, nici măcar pe cele atinse. Dar că aceste performanțe nu sînt cele ce ni le-am putea închipui printr-o evaluare sumară a posibilităților ne este foarte limpede. Ne-ar fi mai greu să facem explicită această impresie pentru orice cititor. De-ar fi să ne explicăm față de propriii noștri colegi și studenți, am avea în vedere dovada ce o aduce folclorul românesc și limba română. Îndeosebi primul, pentru cine s-a priceput să-l „citească", un Mircea Eliade, bunăoară, el pare că păstrează pînă azi amintirea unor zeități și mituri de odinioară, extrem de arhaice, cu mult mai vechi chiar și decît cele ce alcătuiesc, în mod obișnuit, mitologia clasică elină. Divinități nu numai anterioare scrisului, dar pe care scrisul, documentul, nu s-a învrednicit să le înregistreze și asta dintr-un motiv extrem de simplu : cei ce au păstrat amintirea *vie* a acestor arhaice repere de spiritualitate, participanții la actul folcloric autentic, nu au simțit nevoia unui reazim scris.

Cultura geto-dacilor pare a fi fost cu totul altfel orientată decît cea de tip „occidental", nu spre performanța individului de excepție, atins de aripa geniului, ci spre trăirea întru acea cultură a comunității etnice, a *neamului*, în întregul său. O cultură — anonimă, ai cărei autori sînt feriți de veleitarismul deșert, născător nu numai de genii creatoare, ci și de penibila gloată a autorilor de duzină, veritabili profanatori și depreciatori ai culturii.

Firește, înregistrarea epopeilor homerice, *înscrierea* lor, după ce acestea circulaseră o vreme, de cîteva secole, numai oral, a avut partea sa negreșit pozitivă : *a salvat* textele. Dar aceasta să nu ne facă să pierdem din vedere reversul : s-a fost astfel întrerupt actul folcloric, circulația vie a epopeii, vie în măsura în care textul era cunoscut practic tuturor, și tot așa, tuturor, deschis. S-a salvat astfel una din variantele textului homeric, dar au pierit celelalte și mai ales au pierit variantele ulterioare, in-

clusiv forma la care ar fi ajuns pînă la noi versiunea homerică inițială. Dar paguba cea mai mare rămîne scoaterea textului homeric din circulația națională care, dacă nu s-a produs imediat, în orice caz va fi fost grăbită, „urgentată" prin actul cultural al înregistrării, al scrierii, care a îmbogățit bibliotecile lumii, dar a sărăcit zestrea vie a sufletului elin.

Cucerirea romană a Daciei și alte cuceriri care au mai urmat au avut acest sens potrivnic spiritului culturii dacice. Dar acest spirit, iată, nici pînă azi nu a murit. Dovadă că nici dacii nu au pierit ! O dovadă despre care nu pretindem să conteze și în ochii celor ce s-au grăbit să-i îngroape pe daci în neantul uitării totale. Combaterea acestei teze, precum s-a văzut, ne obligă să descoperim un greu — dacă e pînă la urmă ! — păcat al felului în care românii s-au comportat în istorie. Au boicotat-o cît au boicotat-o, dar și atunci cînd au făcut-o au fost primii care să nu-i și, mai ales, să nu-și dea importanță. E în această atitudine un semn de neaderență la lumea în care trăim, la rigorile și pretențiile acesteia, deduse din alt model cultural decît cel dacic, un semn de inconștiență chiar, dar, în același timp, și un semn de autentică aristocrație a sufletului, acea aristocrație care nu se reazemă în acte și diplome, ci în purtări, în felul de a trăi această lume... De a te lăsa păgubaș de ea !

Firește, acest „aristocratism" al dacilor nu l-au prea înțeles nici grecii, nici romanii, dar fiind contemporani, alături trăitori de daci, nu puteau să nu-l simtă. De aici, probabil, respectul deosebit, faima și considerația cu care antichitatea i-a onorat pe daci.

Cînd însă nici nu înțelegi, nici nu „simți" acest mod de a te manifesta în istorie, atît de străin gălăgiei și zarvei noului venit, atît de străin și de neînțeles, atunci foarte ușor îți vine să-i faci pe daci dispăruți, pieriți din istorie. Adică îți vine ușor să nu înțelegi această împrejurare ciudată că dacii n-au pierit, n-au dispărut. Nici pînă azi !...

ROMANUS SUM

Romanitatea românească este afirmată dintru început prin etnonimele *român* ‹ *romanus* și *valah* ‹ *walch.*

Cele două cuvinte au fost „sinonime" și la origine : *romanus,* cuvînt latin, și *walch,* cuvînt germanic, însemnau „roman, vorbitor al limbii latine". Dintre toate limbile romanice, numai româna a păstrat acest cuvînt, *romanus,* dispărut din celelalte limbi. Dintre toate popoarele romanice, numai românilor li s-a spus *vlahi,* pînă-n zilele noastre.

Odată cu cuvîntul *romanus,* conștiința romanității și ea, se pierde sau se păstrează. Limba română a păstrat-o, în condiții asupra cărora ne putem face o idee ceva mai clară zăbovind asupra acestui cuvînt, *român,* cercetîndu-i atît înțelesul, cît și condițiile în care s-a păstrat numai aici, în Dacia, provincia care a stat cel mai puțin timp sub binefacerile și rigorile administrației imperiale romane. După G. Ivănescu, autorul celei mai recente *Istorii a limbii române,* „numele *Romanus* s-a păstrat la români după secolul al V-lea, pentru că românii erau atunci, la răsărit de Munții Dinarici, singura populație romanică între alte neamuri (...) Dacă românii ar fi fost vecini cu alte neamuri romanice și ar fi avut relații cu ele, ar fi trebuit să se dea fiecărui popor romanic, și deci și românilor, un nume (de către cine să li se dea un nume ? n.n.) prin care să se poată distinge între ele ; iar aceste nume ar fi trebuit să fie altele decît Romanus (...) În Apus, populația romanică s-a numit pretutindeni, o bucată de vreme, Romani, dar cu vremea, după nașterea de la o regiune la alta a deosebirilor de grai, deosebiri care au dus la constituirea unor noi unități etnice, popoarele romanice au trebuit să-și dea nume deosebite". [22] Înainte de a ne justifica rezerva față de această explicație, să observăm cît de specifică e atitudinea ilustrului savant ieșean pentru grija cu care lingvistica românească a ținut întotdeauna să nu supralicíteze acele împrejurări numai bine potrivite pentru a fi răsunător comentate întru satisfacția orgoliilor naționale ! Faptul că *romanus* s-a păstrat numai în limba română a fost deseori consemnat de autorii români, dar practic niciodată comentat. Și ce ușor e să ne dăm seama cît de multă și de înflorită cerneală ar fi curs pe alte meridiane culturale în jurul aceștei întîmplări care face din români poporul cu cel mai vechi nume din toată Europa ! Și nu orice nume !...

Ne vom reprima şi noi avînturile stîrnite de acest fapt excepţional dar nu vom cădea nici în cealaltă extremă. Astfel că la cele spuse de G. Ivănescu vom aduce următoarea obiecţie românii nu au fost numiţ astfel, adică *români*, de celelalte popoare, cu care se învecinează. Pentru ceilalţi, românii au fost *valahi, vlahi, volohi* etc. Numai românii şi-au spus între ei *români*. Încît, după explicaţia dată de G. Ivănescu pierderii cuvîntului *romanus* în Apus, s-ar fi cuvenit ca românii să-şi zică şi ei *valahi*, după cum îi numeau celelalte neamuri din jur. Considerăm însă că un popor nu-şi schimbă numele sub presiunea unui etnonim diferit. de care se folosesc străinii pentru a denumi acel popor. Denumirea de *neamţ, german, allemand* şi altele, nu i-a determinat pe nemţi să renunţe la propriul etnonim *deutsch*. Şi sînt destul de multe popoarele care îşi zic într-un fel diferit de denumirea sub care sî t cunoscute de către străini olandezii, finlandezii etc. Aşadar, dispariţiei cuvîntului *romanus* din limbile romanice de Apus trebuie să i se caute altă explicaţie. La fel cum şi păstrării acestui cuvînt în limba română, numai în limba română.

Pentru a simplifica, vom teoretiza, propunînd distingem între *etnonime interne*, acele denumiri care se întîlnesc în însăşi limba poporului astfel numit *român, deutsch, français, italiano etc*., şi *etnonime externe*, de care se folosesc străinii (sau numai unii străini) pentru a desemna o anumită comunitate etnică. Astfel de etnonim extern ar fi, deci, *valah*, pentru noi, românii, cu felurite variante *vlahos, olah, vlah, blachus, blach, voloh, blas* etc. Numeroase sînt etnonimele externe corespunzătoare etnonimului intern *deutsch* *neamţ* (sl. *nemeţ), allemand, germanus, tedesco*. Putem acum conchide asupra ipotezei lui G. Ivănescu, obiectînd că, după cum şi-a imaginat domnia-sa desfăşurarea lucrurilor, în Apus cuvîntul *romanus* a încetat să mai fie un etnonim, intern, sub presiunea unor etnonime noi, externe. După părerea noastră, *etnonimele externe nu au asemenea putere, de a le înlocui pe cele interne ori măcar a le slăbi.*

Lăsăm de-o parte, pentru cîteva clipe, căutarea unei explicaţii mai bune pentru păstrarea — practic numai în limba română — a cuvîntului *romanus (romanus* s-a mai păstrat şi în reto-romană.) Şi ne vom opri mai mult asupra polisemiei pe care o are în limba română cuvîntul *român*. În *Dicţionarul* Academiei, *român* este înregistrat cu următoarele sensuri, adăugate celui etnonimic, de bază „creştin ; bărbat (soţ) om, în general (ins) ; ţăran ; ţăran iobag." Spre deosebire de autorii recenţi ai tomului IX al *Dicţionarului* Academiei, noi credem că sensul „creştin" al cuvîntului *român* nu este „atît de" regional, precum îl înregistrează dumnealor. Cf. tomul I, partea a II-a, la cuvîntul *creştin*, trimiterea făcută de Puşcariu, în 1940, la *„rumân* (II 2⁰)", rămasă neonorată în 1975... În 1983 însă, în excelenta sa lucrare *Român, românesc, România*, Vasile Arvinte precizează, pe urmele lui Sextil Puşcariu şi Sever Pop, că „cuvîntul *român* are şi sensul «creştin (ortodox)», iar derivatul *românesc, -ească* înseamnă şi «creştinesc, -ească,» în expresia *lege românească* «lege creştinească» Aceste cuvinte sînt atestate în 16 puncte diseminate în toate provinciile româneşti". [23]

Aşadar, *român* mai înseamnă şi „creştin". Acest detaliu semantic, pe care folosirea lui *român* în limba română modernă se pare că-l ignoră în varianta ei literară — anchetele folclorice, dialectale, continuă să-l mai înregistreze totuşi, acest detaliu este foarte semnificativ pentru toată discuţia noastră. Anume, aproape orice teorie cu privire la formarea poporului român îşi pune întrebarea locului şi momentului creştinării românilor. Ne vom pune şi noi această întrebare, încercînd să stabilim cîteva preliminarii utile unui răspuns mulţumitor. Ceea ce se ştie cu certitudine referitor la creştinismul românesc sînt următoarele

— terminologia creştină fundamentală este de origine latină *Dumnezeu, creştin, biserică, cruce, înger, drac, a boteza, sîn/sîntă (sîn Andrei, sînta Maria* etc.), *preot, credinţă* etc. ,

— nu se cunoaşte exact data şi locul creştinării românilor ;

— în limba română, un mare număr de termeni religioşi sînt de origine slavă (mai ales sud-slavă) şi greacă *rai, iad, popă, mucenic, duh, evanghelie, precistă, slujbă* etc.

N. B. Cînd spunem că „nu se cunoaşte data şi locul creştinării românilor" avem în vedere maniera după care s-au creştinat popoarele din jurul nostru prin decizii „de sus în jos", luate de persoane bine identificate în istorie, aşa cum bine sînt cunoscute şi data şi locul creştinării, care a avut caracterul unui *eveniment*. Cu privire la creştinarea românilor, arhivele istoriei nu fac nici o menţiune, împrejurare care poate fi interpretată în diverse chipuri, dar mai ales ca dovadă că relaţia românilor cu religia creştină a fost de un tip deosebit, mai special. Foarte probabil e că la români creştinarea n-a avut caracterul de eveniment, ci de *proces* — îndelungat, treptat, organic. Altminteri, în legătură cu discuţia noastră, e suficient să constatăm că în secolul al III-lea în Dacia romanizată se aflau deja mulţi creştini. [24]

Îndeosebi din faptul că aceşti termeni religioşi de origine slavă sînt foarte mulţi, dar şi din faptul — altminteri controversat în ultima vreme — că în secolul al XIV-lea organizarea bisericească din Ţara Românească menţinea relaţii de dependenţă faţă de autorităţi bisericeşti sud-dunărene, adversarii continuităţii româneşti în nordul Dunării deduc că (1) românii s-au creştinat în sudul Dunării (2) prin intermediul slavilor.

Aceste două afirmaţii sînt mai uşor de respins dacă sînt luate împreună creştinarea românilor prin slavi e de neacceptat dat fiind vocabularul fundamental creştin de origine latină, absent din limba slavă şi deci din orice alt idiom sud-dunărean la data cînd slavii de aici se creştinau. Organizarea bisericească a românilor, dependentă — nu se ştie exact de la ce dată şi în ce măsură — de biserica bizantină, ajunge în epoca de formare a statelor româneşti într-o strînsă dependenţă de ritul slavon ortodox, din motive care nu mai au nici o legătură cu procesul etnogenezei româneşti. Sute de ani, aşa cum în Apus biserica s-a adresat credincioşilor în limba latină, în bisericile româneşti a răsunat limba slavonă, limba română însăşi fiind scrisă cu alfabetul chirilic în primele ei monumente literare. Îndeosebi aşa se explică terminologia religioasă de origine slavă din componenţa vocabularului românesc.

Faptul că nu se cunoaşte momentul şi locul creştinării românilor considerăm că concordă greu cu ideea migraţiei româneşti în sudul Dunării. Acolo, în sudul Dunării, teritoriu relativ bine controlat de Bizanţ, cu greu ar fi trecut neconsemnat în arhive, în scrierile numeroşilor cronicari, un eveniment ca acesta. Se adună astfel, în vina acestor comentatori ai evenimentelor la care au asistat, absenţa oricărui comentariu, al celei mai expeditive note, cu privire la următoarele :

— prezenţa în sudul Dunării a românilor ;

— creştinarea acestora ;

— exodul peste Dunăre, spre nord, al acestei populaţii.

Atîta vreme cît ne situăm în interiorul teoriei migraţioniste, este greu să ne explicăm această tăcere a izvoarelor istorice, de orice natură, şi în primul rînd a celor explicite, scrise.

În schimb, dacă pornim de la premisa continuităţii româneşti în nordul Dunării, vom fi în stare să explicăm mai bine procesul creştinării românilor, dar numai dacă îl vom raporta la moştenirea religioasă geto-dacă. Oricum, faptul că nu se cunoaşte locul şi data, momentul creştinării românilor — ceea ce îi pune pe români într-o situaţie singulară, tocmai pe ei care au făcut din propriul nume un sinonim al *creştinului* — ne obligă să acceptăm de la bun început ideea că la români creştinarea s-a petrecut *în alt fel*, că s-a întîmplat cu ei ceva (mai) deosebit. Dintre datele ce le avem în legătură cu începuturile românilor, una se oferă singură, în termeni expliciţi, expliciţi încă din antichitate, în legătură cu creştinarea românilor : asemănările mari dintre creştinism şi religia geto-dacă. În măsura în care putem deosebi o religie geto-dacă diferită de cea tracică, mai ales cea dintîi e capabilă să treacă drept o vestitoare a religiei creştine, aşa cum unii l-au considerat şi pe Zamolxis un profet al lui Iisus, un „precursor".

Chestiunea a fost studiată de feluriţi învăţaţi, dintre ei amintesc doar pe doi, Mircea Eliade şi Ioan G. Coman, [25] deplini convingători în ceea ce priveşte atît „performanţele" spiritualiste ale religiei geto-dace, cît şi rolul acesteia în pregătirea terenului, a sufletelor, pentru tainele noii religii. Daco-romanilor, în măsura în care ei mai erau daci, aceste taine par să le fi fost mai uşor de pătruns, de înţeles. Căci „legătura sau înlănţuirea generaţiilor prin credinţa în nemurire a contribuit mult la trecerea de la spiritualitatea geto-dacilor la aceea a urmaşilor lor, care au fost şi sînt românii. Nemurirea getică devine nemurire creştină prin transformările profunde, în care eshatologia, iniţierea, ascetismul, erudiţia astrologică, terapeutică şi teurgică au fost confruntate aspru cu învăţătura, viaţa şi cultul misionarilor creştini. Transformarea nemuririi getice în nemurire creştină a avut loc tocmai în perioada de formare a poporului român, cînd acesta a fost creştinat. Dacă Zamolxis sau cultul său şi nemurirea sa s-au pretat la o încreştinare aproape totală, este pentru că existau o sumă de trăsături de apropiere şi complementaritate a acestor religii.

(...) Nemurirea getică reapare transfigurată în spiritualitatea românească şi anume în credinţe, datini, viziuni, aspiraţii şi creaţii dintre cele

mai diverse. În domeniul religios, poporul român ortodox, succesor și moștenitor al poporului get, manifestînd prin sfinții săi canonizați și necanonizați o profundă religiozitate, acordă, cu geții, o cinstire deosebită monahismului." [26]

În aceste condiții, e ușor de imaginat de ce nu se cunoaște data creștinării daco-romanilor : pentru că o asemenea dată nici nu există. Creștinarea daco-romanilor va fi fost un proces lent, în primul rînd popular, prin asimilarea organică a noii religii. Creștinarea nu a fost resimțită ca un șoc, ca un eveniment, ca o rupere de vechile credințe, ci doar ca o remodelare a acestora, după cîteva canoane numai ele noi, fondul religios rămînînd același, îndeosebi sub aspectul etic, moral.

Adepții teoriei migraționiste contestă posibilitatea creștinării românilor în nordul Dunării, invocînd îndeosebi două argumente :

— mulțimea termenilor religioși de origine slavă din limba română ;

— relațiile de subordonare ale bisericii românești față de biserica ortodoxă sud-dunăreană, în felurite chipuri localizată, între Bizanț și Ohrida. Cu acest statut de subordonare românii au venit din sudul Dunării !...

Cum am mai spus, acești termeni de origine slavă nu sînt puțini, dar ei nu sînt cei fundamentali. Este oricui evident că românii s-au creștinat în limba latină. În limba latină au primit înțelesul adînc al noii credințe, legea cea nouă ! În limba slavă ei și-au *organizat* biserica, îndeosebi din punctul de vedere administrativ și canonic, împrumutînd forme și termeni de rit slavon, ortodox, într-o epocă mult ulterioară creștinării propriu-zise. În legătură cu prezența în limba română a acestor termeni slavi, de care fac atîta caz adepții mai vechi sau mai noi ai lui Roesler, ni se pare a fi deosebit de elocventă „experiența" făcută de prof. Emil Vrabie, într-o lucrare manuscrisă, dovedind că aproape întotdeauna termenilor de origine slavă din lexicul românesc le corespund în limba engleză termeni romanici, împrumutați din franceză și latină. Inclusiv în lexicul bisericesc, religios ! Ne aducem astfel aminte că o demonstrație identică a făcut și B. P. Hașdeu, în secolul trecut, evidențiind similitudinile frapante dintre felul în care vorbitorii unui idiom slav au fost influențați de limba italiană (în valea rîului Resia, de lîngă Udine) și felul în care româna a receptat influența slavă. [27] Se evidențiază astfel că, atunci cînd condițiile sînt aceleași, efecte similare se datorează unor cauze asemănătoare.

Despre prezența timpurie a creștinismului în nordul Dunării, pe lîngă anumite informații explicite ori mărturii arheologice, ne vorbește și un eveniment bine cunoscut, dar căruia nu i s-a dat o interpretare corectă : numirea lui Ulfila (Wulfila), la anul 341, ca episcop la nord de Dunăre. Ulfila a jucat un rol esențial în creștinarea goților, dar la vremea cînd a fost numit episcop goții încă nu erau creștinați, încît numirea unui episcop pentru teritoriul nord-dunărean nu poate avea altă semnificație decît prezența unui mare număr de creștini în acest teritoriu. Cum precizează R. Gryson, specialist francez în istoria creștinismului, comentînd numirea lui Wulfila ca episcop, „pentru a lua conducerea creștinilor ce locuiau pe teritoriul gotic", „acești creștini se recrutau printre

descendenții populației romanizate a regiunii, care făcuseră parte din Imperiu pînă la domnia lui Aurelian /.../ ; se știe că obiceiul vechii biserici nu era de a trimite un episcop pentru a evangheliza un teritoriu păgîn, ci de a aștepta existența unui nucleu de credincioși spre a le da un conducător și a-i recunoaște ca o comunitate autonomă." [28]

Prezența a numeroși romanici în nordul Dunării după retragerea aureliană ne-o dovedise, extrem de convingător, construirea în anul 328 a podului de la Celei, sub împăratul Constantin cel Mare. Numirea lui Wulfila ca episcop vine să dovedească despre aceiași romanici că erau și creștini. Deci la anul 341 romanicii din nordul Dunării erau creștinați. Dar de cînd și în ce chip se creștinaseră, asta încă de pe atunci nu se știa !...

În mod paradoxal, putem ști noi astăzi, ceva mai mult, legînd de actul creștinării autenticitatea vieții creștinești la români, cum s-a dovedit aceasta mai tîrziu. Fără să fie habotnici ori aplecați spre misticism, românii au trăit dintotdeauna și pînă azi într-un cult al acelorași virtuți morale pe care și creștinismul s-a străduit să le răspîndească. Mai mult ca la alții, se poate vorbi de un creștinism funciar al românilor, un creștinism trăit în toate împrejurările vieții, dincolo deci de zidurile bisericii. Mai mult ca oriunde, la români instituția bisericii nu este hotărîtoare pentru o viață creștinească. Drept care biserica a putut funcționa foarte bine într-o limbă neînțeleasă vreme de un mileniu aproape, iar introducerea limbii române ca limbă de cult, în locul celei străine și neînțelese, nu a fost rezultatul unei necesități organice a vieții creștinești. Căci la români trăirea creștinească în afara zidurilor bisericii este mai puternică decît la majoritatea celorlalte popoare creștine. Toate acestea putînd dovedi că încreștinarea românilor, a daco-romanilor, a fost un proces „natural", greu de remarcat chiar și pentru cei ce erau atinși de desfășurarea sa. Nu oare această „origine" a creștinismului românesc explică (ori se leagă de) binecunoscuta toleranță religioasă a românilor ?

În disputa pe care o stîrnesc contestatarii continuității daco-romanilor în nordul Dunării, în Dacia de odinioară, cade deci foarte potrivit cuvîntul *român*, cu polisemia sa, punîndu-ne dinaintea întrebării : în ce condiții cuvîntul *romanus* sau *român* putea căpăta și înțelesul de „creștin" ? În sudul Dunării sau în nord ? Evident, acest sens îl putea dobîndi numai într-un spațiu în care românii erau singurii creștini ! Extrem de puțin probabil în sudul Dunării, aflat sub autoritatea nu numai a împăratului bizantin, dar și a Patriarhiei din Constantinopol. Cu atît mai mult cu cît în sudul Dunării românii ar fi primit creștinismul prin alt popor, prin altă limbă, ceea ce i-ar fi determinat pe români să îmbogățească cu sensul de „creștin" cel mult polisemia cuvîntului care denumea populația prin a cărei limbă s-a creștinat. Observația aceasta ne face să imaginăm și alt mod în care cuvîntul *român* va fi căpătat sensul de „creștin" acest sens l-au adăugat populațiile barbare care se vor fi creștinat în procesul asimilării lor etnice de către români. Oricum, sensul „creștin" al cuvîntului *român* nu putea să apară decît în nordul Dunării, într-un teritoriu pîntuit de păgîni, de barbari.

Dacă ar fi adevărat ceea ce susţin adversarii noştri, şi anume că românii vin în nordul Dunării şi în Transilvania prin secolele XII—XIII, e de neînţeles această evoluţie semantică întrucît la acea dată erau creştinaţi şi slavii, şi maghiarii, ba chiar şi cumanii. Faţă de cine s-ar mai fi simţit atunci românii creştini, dacă ceilalţi nu erau păgîni ?

Cuvintul *român*, prin sensul „creştin" ce s-a adăugat celui iniţial, vine aşadar să depună o mărturie foarte grea în sprijinul continuităţii româneşti în nordul Dunării. Ba mai mult ! Această polisemie este în stare să ne dea o idee şi asupra condiţiilor în care s-a menţinut romanitatea nord-dunăreană. Şi anume, conştiinţa etnică a apartenenţei la o anumită comunitate, distinctă cel puţin, dacă nu şi superioară, faţă de neamurile care, în curgerea lor stereotipă spre sud şi vest, roiau nestatornic pe aceste meleaguri carpato-danubiene, această conştiinţă etnică a căpătat un sprijin puternic din partea religiei creştine, la care erau închinători numai românii în acest spaţiu. Aşa se face că *român*, la înţelesul de *romanus*, îl adaugă şi pe cel de *chrestianus*. Această îmbogăţire a cuvîntului *român* (sau *romanus*) cu sensul „creştin" este greu de explicat în condiţiile în care *românii* ar fi venit din sudul Dunării.

În strînsă legătură cu această frumoasă dezvoltare semantică a etnonimului *român*, va trebui să ţinem seamă şi de condiţiile în care s-a păstrat în limba română cuvîntul *populus*. (Cuvîntul *senatus*, din păcate, nu s-a mai păstrat şi el în limba română...) *Popor*, în primele texte româneşti şi la nivelul... poporului, a însemnat mai ales „comunitatea credincioşilor creştini". *Poporenii* sînt, în general, cei ce frecventează aceeaşi biserică, iar a *popori*, în vechime, avea înţelesul bisericesc „a păstori". Adăugînd şi expresia „lege românească", cu înţelesul de „credinţa creştină, ortodoxă", vom înţelege mai bine cît de îndreptăţiţi sîntem să vorbim de o viaţă creştinească deosebit de autentică a românilor, încă din cele mai vechi timpuri. Într-un fel, chiar din vremuri precreştine...

Consemnînd păstrarea în limba română a lui *populus* > *popor*, să-l amintim şi pe *gint* < lat. *gens, gentis*, încă viu în primele texte româneşti. Vom conchide astfel că pentru români, conştiinţa romanităţii era întărită şi de o înţelegere clară a funcţiei pe care o are în toată lumea apartenenţa individului, a insului, la o anumită *ginte*, la un anumit *popor*, detaliu care face rezonabil „miracolul" românesc al dăinuirii ca popor, ca ginte latină în această parte a lumii, aici, „în calea tuturor răutăţilor".

Cuvintul *român* şi-a mai adăugat un sens : „bărbat, soţ". Această evoluţie semantică este cel mai uşor de explicat prin ipoteza că fie romanii colonizaţi, fie, mai tîrziu, românii, în contact cu alte neamuri, au participat la întemeierea unor familii mixte (româno-„barbare") îndeosebi ca parte masculină, repetînd, în condiţii diferite, situaţia ce odinioară, la începuturi, se rezolvase prin raptul sabinelor. Această ipoteză, relativ simplă, poate părea chiar simplistă dacă nu ar concorda cu alte mărturii lingvistice, cu alte modificări semantice : *veteranus* devine în româneşte *bătrîn*, iar *miles* („soldat") devine, foarte probabil, *mire*. În acest context,

nu e de mirare că *romanus* ajunge să însemne „bărbat, soț". Colonizarea Daciei s-a făcut și prin aportul unor *miles* și *veteranus*, lucru mai mult ca probabil, aceștia reprezentînd o bună partidă pentru fetele și femeile de prin partea locului, avînd deci trecere dinaintea acestora, atîta încît să se ajungă la modificările semantice amintite.

În același sens s-ar mai putea lua în seamă și alte cuvinte. Astfel, latinescul *familia* devine în românește *femeie*. (Cuvîntul românesc *familie* este împrumutat recent din limbajul internațional.) Persoanele mai puritane vor putea interpreta această modificare de sens în legătură cu natura relațiilor dintre bărbații romani și femeile de aici, bazate pe idealul întemeierii de familii !...

De asemenea, e de luat în seamă că onomastica românească, la nivelul popular, păstrează foarte puține nume de persoane din epoca străveche, nume precreștine, din epoca de formare a limbii și poporului român. Aceste nume ar fi, după unii autori, numai următoarele *Barbu, Bărbat, Bucur, Nicoară, Petre* și *Vintilă*. După cum se vede, afară de *Bucur*, de origine probabil geto-dacă, celelalte cinci onomasticoane sînt (ori par a fi) de origine latină, iar toate șase sînt nume de bărbați. Cel mai vechi nume feminin se pare că este *Varvara*.

La nevoie, și în măsura în care concordă cu alte elemente, această împrejurare ne dă o indicație prețioasă asupra naturii relațiilor dintre români și noroadele „varvare" în trecere pe meleagurile nord-dunărene.

Amestecul de populație se pare că s-a făcut cu precădere prin integrarea în comunitatea românească a unor femei de alt neam. Altfel spus, căsătoriile mixte, atunci cînd s-au produs, au fost îndeosebi între romani (români) și femei de alt neam. Oricum, ajunge pînă în zilele noastre un bun renume de soț al românilor, trecerea pe care aceștia au avut-o întotdeauna la sexul frumos și simțitor... Mărturiile sînt numeroase și, după cum se vede, ele răzbat și în limbă. De frecvența căsătoriilor mixte în această formulă, am putea lega și nașterea unei expresii precum „deh, Ioane, deh ! Eu romancă, și tu, deh !", care se folosește atunci cînd tocmai persoana cea mai îndreptățită este exclusă de la exercitarea unui drept sau de la o recompensă binemeritată. Această expresie este cel mai ușor de imaginat în gura unei neveste de alt neam, care ajunge să treacă ea drept romancă, iar... românul ei drept altă nație !...

Firește, se iese astfel din limitele a ceea ce obișnuim să considerăm a fi o argumentație științifică, dar acesta nu e un motiv suficient pentru a ocoli un aspect al relațiilor umane, căruia altminteri, și îndeosebi *în viață*, i se dă o mare și binecuvîntată importanță. Cînd ne întrebăm care vor fi fiind cauzele ce au determinat miracolul formării și dăinuirii poporului român în teritoriul european cel mai expus deznaționalizării, va trebui, lăsînd de-o parte orice sfială, să luăm în considerație toate aspectele, toate cauzele. Dar chiar toate !

Fie-ne îngăduit aceasta întrucît începutul a fost deja făcut de preopinenții noștri maghiari. Într-o în curînd celebră „Istorie a Transilvaniei" [29], scoasă de Academia de la Budapesta, în 1986, se face în mod repetat aprecierea că românii, pripășiți în Transilvania în secolul al XIII-lea, au ajuns să-i copleșească numeric pe ceilalți locuitori prin... prolificitatea lor

și prin practicarea poligamiei !!... Acceptînd să mutăm disputa și pe acest teren, luînd deci în discuție și „această poznașă trebușoară și gingașă în multe privințe", cum ar numi-o hîtrul de Ion Creangă — altminteri și el descendent al unei familii de ardeleni, va trebui să traducem prolificitatea românilor — termen cam vag, în termeni mai preciși, lăsînd totuși cititorilor plăcerea să-i găsească propriu-zis. Nu le va fi greu ! Oricum, pentru orice cunoscător al problemei, pare evident că resentimentele maghiare față de români sînt net diferențiate între bărbați și femei, unguroaicele avînd o părere mult mai bună despre români decît cea pusă în circulație de o anumită publicistică maghiară scrisă exclusiv de bărbați. Căsătoriile mixte în Ardeal între soț român și soție unguroaică sînt, în tot cazul, mult mai numeroase decît în cealaltă formulă posibilă. Nu prea credem noi în psihanaliză, dar cîteodată — și comportamentul unora dintre preopinenții noștri ne oferă ocazia — psihanaliza se impune, cu necesitate, de la sine, dacă vrem să cunoaștem într-adevăr toate dedesubturile disputei, care a luat uneori și aspecte psiho-patologice, dar nu de ambele părți !

Ne vine în minte, în ordinea de idei sugerată de însăși Academia Ungară, precizarea pe care Tudor Arghezi o făcea în *Tablete din Țara de Kuty* : „Ca om cult și documentat, este sigur că dumneata nu ai dat crezare fabulei cu raptul Sabinelor. Aceste agreabile minoritare au fugit din așternut, de lîngă bărbații lor, și au trecut în cămașă de noapte la vrăjmaș. Sîntem urmașii bine înzestrați ai acestor dușmani admirabili"... (vezi capitolul *O vizită matinală*).

Dar e foarte probabil ca această aleasă virtute să nu ne vină numai de la romani, dacii nefiind mai prejos ca aceștia, dacă e să ne luăm după faima ce și-o dobîndiseră strămoșii noștri daci în lumea elenă : „Așa sîntem noi, tracii toți, și mai ales geții — mă mîndresc că mă trag din neamul getic : nu sîntem din cale afară de cumpătați. Nici unul dintre noi — mărturisea un personaj al lui Menandru — nu ia o singură femeie, ci zece, unsprezece sau douăsprezece, iar unii chiar mai multe. Cînd se întîmplă să moară cineva care n-a avut decît patru sau cinci neveste, oamenii din partea locului spun : Bietul de el n-a fost însurat, n-a cunoscut plăcerile iubirii !"

Cum era oare să piară sămînța unor asemenea oameni ? !..:

Întorcîndu-ne la mobilul propriu-zis al acestor pagini, să precizăm totuși că sensul „bărbat, soț", pe care îl capătă cuvîntul *român,* nu ne aduce nici un indiciu cu privire la locul de formare și de desfășurare istorică a poporului român. Ci numai despre *cum* s-a născut acest popor, prin ce *argumente,* invincibile !, românii s-au menținut și s-au impus în istorie.

Alta este situația sensului „om, în general ; persoană, ins" cu care, de asemenea, s-a îmbogățit cuvîntul *român.* În ce împrejurări cuvîntul *român* sau *romanus,* ca etnonime, puteau să ajungă la sensul „om, în general" ?

Nu credem că românii vor fi nutrit sentimente atît de rasiste încît să-i excludă pe ceilalți semeni de la condiția de om, pe care să nu și-o recunoască decît lor înșiși. Singura explicație posibilă imaginează o epocă de istorie românească în care românii, de voie, de nevoie, s-au izolat de alte

neamuri, s-au retras din calea lor, împuținîndu-și contactele cu cei de altă nație. de altă limbă.

Acestea, precum se va vedea în capitolul următor, sînt exact condițiile pe care istoricii, cu alte argumente, le-au imaginat în încercarea de a explica supraviețuirea neamului românesc la nord de Dunăre. Numai aici, unde varietatea etnică era atît de mare și de schimbătoare, numele celor statornici pe aceste ținuturi putea să devină sinonim al cuvîntului „om, în general ; persoană, ins". Pe de o parte relativa izolare de alții, pe de altă parte instabilitatea, forfota curgătoare spre miazăzi și apus a celor de altă nație, cîteși două ne trimit spre același spațiu carpato-dunărean. Numai aici se puteau împlini condițiile imaginabile în care *romanus (român)* să mai capete și înțelesul „om, în general persoană, ins" În sudul Dunării sînt greu de imaginat condițiile în care s-ar fi produs această schimbare de sens.

În fine, *român* mai are și înțelesul de „țăran" Cum s-o fi ajuns și la acest înțeles e lesne de ghicit. Chiar și pentru adversarii continuității românești în nordul Dunării. În ansamblul teoriei acestora, un loc de seamă îl ocupă teza că pînă în secolul al XII-XIII-lea românii s-au ocupat numai cu păstoritul, îndeletnicire de pe urma căreia românii au descoperit belșugul și frumusețile Transilvaniei, unde au imigrat în valuri, de păstorit legîndu-se așadar *„nomadismul românesc"*, cu care ne fericesc istoricii maghiari.

Ceva dreptate au însă și aceștia căci cine ar nega despre români că nu s-ar fi îndeletnicit dintotdeauna și cu păstoritul ?! Românii înșiși nu neagă, anume, propriu-zis, o recunosc cu mîndrie. Nu există meserie pe care românii s-o fi cinstit mai mult ca pe acestea două de cioban și de țăran, de agricultor. Iar între ele două dacă ar fi să alegem, cu greu ne-am hotărî să decidem care e mai românească legenda Mioriței sau datina Plugușorului ?

Strădania unor istorici maghiari de a ne scoate un neam de nomazi îi împinge și la această contestație : românii nu se ocupă cu agricultura decît de cîteva veacuri încoace ! În orice caz, i-au descoperit utilitatea și tainele abia după ce s-au sedentarizat în nordul Dunării !... Deci după secolul al XIII-lea ! Vom devea peste trei capitole, în detaliu, cît de întemeiate sînt asemenea teorii. Deocamdată să ne mulțumim a băga de seamă că împotriva lor depune mărturie polisemia cuvîntului *român.*

Dacă *român* ar însemna „cioban", „păstor", atunci lucrurile ar fi stat cu totul altfel și noi înșine am fi avut cu cine sta de vorbă pe tema nomadismului românesc !

Firește, făcînd afirmația de mai sus, ne aducem cu toții aminte că *valah,* în schimb, chiar asta ajunge să însemne „cioban", „păstor". Nu numai în limba unor popoare învecinate, ci și în cea mai veche tradiție atestată. Nu zice vestitul Anonymus de altădată *Blachi ac pastores Romanorum :* Vlahii adică păstorii Romanilor ? * Și atunci ?!

---

* *Echivalarea lui* ac *prin „adică", propusă de unii traducători, nu pare a fi, totuși, cea mai bună.*

Atunci va trebui să judecăm așa străinii îi numesc pe români *vlahi* și îi consideră pe mai toți ciobani, păstori, ceea ce înseamnă că vlahii pe care neamurile învecinate i-au cunoscut erau mai ales păstori! Românii se numesc pe ei înșiși *români* și fac din acest cuvînt un sinonim al cuvîntului *țăran*, deoarece ei între ei românii se știu mai ales țărani.

Deci ce sînt românii ?

Evident, și una și alta ! Străinii i-au cunoscut pe români, pe *vlahi*, ca păstori, pentru că aceștia cutreierînd cu turmele lor după pășuni ajungeau și-n ținuturi unde nu mai locuiau români, pentru străinii de pe acolo *vlahii* arătîndu-se numai în ipostaza lor... pastorală.

În ținuturile românești, unde cuvîntul *vlah* nici nu e cunoscut propriu-zis, căci este, în limba română, un cuvînt împrumutat (sic !), mai mult pe cale livrescă decît populară, circulă cuvîntul *român*, care ajunge să însemne și „țăran", dintr-un motiv simplu de înțeles cei mai mulți români își cîștigă... pîinea muncind-o la cîmp.

În mod semnificativ, *vlah* ajunge să însemne „păstor" în afara spațiului românesc. În limba unor populații, care au trăit printre români și ne numesc tot *vlahi*, cuvîntul *vlah* nu ajunge nicicum să însemne „păstor" Nici măcar și îndeosebi în limba secuiască sau a maghiarilor din Transilvania ori a sașilor. Cu excepția, firește, a inventatorilor istoriografi, care-i văd pe toți românii vînturînd cu turmele Peninsula Balcanică, rătăcitori și nomazi, cu cortul în căruță și ciurda de copii hărmălăind gălăgioasă în urma turmei de mioare. Zău, mai că ne pare nouă rău că n-a fost să fi fost așa...

Ca să epuizăm inventarul de sensuri cu care s-a îmbogățit, după două milenii de istorie, cuvîntul *român*, ar mai fi de amintit și sensul „iobag", cu care, într-un chip ciudat, s-a ales cuvîntul *român* în Muntenia, în Țara Românească dar. Istoricii încă nu au reușit să explice satisfăcător această complicare semantică, evident tîrzie, a cuvîntului. Impresia noastră, după lectura cîtorva din cele mai vechi documente în care cuvîntul *român* începe să fie folosit cu acest înțeles, e că prin *rumânirea* unor țărani li se impunea o „legare de pămînt", o anumită statornicie în spațiul *românesc* !... Desigur, pare că fac astfel o pledoarie *pro domo*, de aceea nu insist în a dovedi că am dreptate. La polul opus, interpretarea că numai *rumânii* (iobagi) erau români, iar boierii ar fi fost de altă nație, lăsînd de-o parte faptul că nu e susținută de alte dovezi, dacă ar fi s-o raportăm la subiectul acestor pagini, tot teza continuității românești ar sprijini-o.

Oricum, adăugarea acestui sens pare a fi cea mai recentă și „mai" regională, mai neorganică cu structura semantică în întregimea ei considerată, ca întreg. Dezvoltarea la cuvîntul *român* a înțelesului „iobag" mai trebuie pusă în legătură și cu faptul că acest adaus semantic se produce într-un spațiu numit *țară românească*, ceea ce ne obligă să privim cu și mai multă suspiciune ipoteza de mai sus !

Credem, de asemenea, că în explicarea acestei evoluții semantice va fi să ținem seama și de cuvîntul *pămîntean*, care denumește populația românească autohtonă, străveche. Nu cumva în acest larg context, *rumânirea*, ca legare de pămînt, capătă un înțeles mai adînc, dedus din conștiința că românii sînt pămîntenii acestei țări românești ?

Pe lîngă polisemia cuvîntului *român*, mai e de luat în considerație și familia de cuvinte derivate de la *român* : *româncă, româncuță, românaș, românește, românesc, românie, românet, a români, aromân, megleno-român, istro-român, românime, românitate, a româniza, românizare, filo-român, românism, antiromânism, românistică* și altele. Cu circulație în popor, deci mai vechi, sînt primele *româncă, româncuță, românaș, românește, românesc, românie, a români, ar(o)mân*. Toate aceste derivate pornesc de la sensul etnonimic al cuvîntului *român*, adică nu există nici un derivat al lui *român* care să dezvolte vreunul din sensurile deci secundare ale acestui cuvînt. Poate în românesc, românește găsim, uneori o depășire a sensului primar al cuvîntului rădăcină *a spune cuiva în față, verde, românește, tot adevărul* sau *luptă dreaptă, românească* în care *românesc, românește* par să denumească un stil comportamental, o atitudine morală. De asemenea, *a români, a face român*, regional, poate să însemne și „a boteza, a creștina", sens regăsit și-n expresia *lege românească*, „religia creștinească ortodoxă".

În același sens, va trebui să consemnăm mulțimea expresiilor populare (proverbe, zicători) în care apare cuvîntul *român*. Iată cîteva dintre ele, adaos la cele deja amintite mai sus : *așa-i vorba românească, cu două înțelesuri ; românul nu piere ; dă-mi Doamne, mintea cea de pe urmă a românului ; codrul, frate cu românul ; român verde ; a simți românește ; mai dă, române, mai lasă, jupîne ; deh, Ioane, deh ! Eu româncă și tu, deh ; cine a văzut român sătul ? etc.*

Toate acestea dovedesc o poziție extrem de puternică a cuvîntului *român* în structura limbii române. Această poziție nu avem voie să n-o legăm de un suport psihic, sufletesc. Drept care ne vedem îndreptățiți să conchidem că aceste structuri lingvistice sînt dovada bunei funcționări a unui neadormit instinct național, a unei voințe de românitate ! Repet : **voință de românitate**, element de care dacă vom ține seamă, discuția noastră capătă o coerență altminteri de neatins. Această voință explică — dacă nu singura, în orice caz cel mai bine — păstrarea cuvîntului *romanus*, la această margine a Imperiului roman. Poate că tocmai această așezare, la marginea cea mai amenințată a imperiului, a fost de natură să întărească, să fortifice reazemul sufletesc al conștiinței de roman.

Să fi contat oare — în mod cu totul paradoxal, însăși împrejurarea că Dacia a fost prima dintre provinciile abandonate de puterea Romei ?!... Adică părăsită de administrația imperială într-un moment de maximă extensie a imperiului, cînd calității de roman, de *civis romanus*, i se acorda o maximă prețuire, neegalată în istoria lumii, ceea ce va fi lăsat, celor ce rămîneau romani în afara hotarelor imperiului, o *conștiință* romană, imperială, precum și *ardoarea* de a se ști mai departe romani, amîndouă extrem de vii ?...

Părăsită administrativ și militar, Dacia și locuitorii ei nu vor lua parte la procesul de decădere ce va urma !

Peste un secol, un secol și ceva, locuitorii unui imperiu roman decăzut, aflat în pragul destrămării sau chiar desființat nu atît de acțiunea barbară cît sub povara propriilor păcate, nu vor mai avea din ce să-și întărească o conștiință romană cu care să înfrunte veacurile. Și nici nu e de mirare că nu-și vor mai zice romani cei ce vor asista, vor participa, neputincioși sau vinovați, la prăbușirea Imperiului roman, la decăderea acestuia.

Despre acești *cives romani* de la sfîrșit de imperiu, martori lucizi precum Salvianus, vor consemna cu amărăciune că „ei se strămută peste tot locul, fie la goți, fie la bacauzi, fie la alți barbari ce stăpînesc pretutindeni, și nu le pare rău că s-au strămutat să trăiască acolo. Căci vor mai bine să trăiască liberi sub înfățișarea unor captivi, decît să fie captivi sub aparența de oameni liberi. Astfel, *de numele de cetățean roman, odinioară nu numai foarte prețuit, ci și cumpărat foarte scump, oamenii se leapădă acuma de la sine și fug de el*". *[30]*

Separarea Daciei de imperiu la finele secolului al III-lea, într-un moment de maximă prestanță a prestigiului roman, cînd „numele de cetățean roman era foarte prețuit", va fi avut și această consecință fericită : în Dacia, mai bine ca în alte provincii ale imperiului, s-a conservat mîndria și voința de a fi roman. Și o dată cu ele și cu cuvîntul *romanus* ⟩ *român*. Căci, „de cînd e suflet de român pe fața pămîntului — va băga de seamă la rîndul său Eminescu —, românul a fost mîndru de a fi român".

Această voință, de a rămîne *romani*, va fi fost mai mică, poate, printre romanicii din Apus, din Galia, de pildă, care au găsit cu cale să renunțe la numele de *romanus* pentru a-l adopta pe cel al grupului etnic minoritar al *francilor* cuceritori, după o socoteală pe care și-au mai făcut-o și alții, de-a lungul istoriei. Romanicii din Dacia s-au găsit și ei — nu o dată, ci de nenumărate ori — în situația de a fi stăpîniți de alții, oprimați chiar. A existat și reacția de a trece de partea stăpînitorului, a cuceritorului, de a abandona etnicitatea părinților, adoptînd o altă naționalitate, *un alt nume*, prin care viața să devină mai ușoară, mai sigură, dar aceasta s-a petrecut numai la nivelul unor existențe individuale, eșuate. Ca popor, românii și-au păstrat neschimbată vreme de 2000 de ani conștiința unei anumite identități etnice, distinctă de a celor din jur, pe care n-au acceptat s-o piardă indiferent de prețul plătit pentru menținerea acestei identități inconfundabile.

În general, lingviștii și istoricii români se feresc să ia în considerație un asemenea factor : voința de a fi și rămîne român. Dintre ei, cel mai departe a „îndrăznit" să meargă Al. Rosetti, în a sa clasică *definiție genealogică* a limbii române : „Acei care ne-au transmis limba latină, din tată în fiu, în aceste părți dunărene, au avut întotdeauna conștiința că vorbesc aceeași limbă (latina), spre deosebire de acei care vorbeau alte limbi. Se poate deci vorbi, în acest caz, de «voința» vorbitorilor de a întrebuința o anumită limbă, și nu alta".

Această definiție este întru totul exactă și mai ales în momentul în care ia în considerație factorul sufletesc, subiectiv. Din păcate, uităm de

acțiunea acestui factor și, păcăliți de cuvinte, de opoziția subiectiv-obiectiv, ocolim, ca neștiințifică, invocarea acestui factor. Sigur, e neștiințific că oamenii au și așa ceva, o viață sufletească ! Pe cît de neștiințific, pe atît de adevărat însă e sufletul omenesc ! Cum oare să nu ținem seamă de el măcar atunci cînd încercăm să ne explicăm faptele omenești ?! Căci faptă omenească este și conservarea, în Dacia, a unei anumite conștiințe etnice, a unei anumite limbi, vreme de peste un mileniu, împotriva unor adversități care era de așteptat să ne fie fatale. Din fericire, în lumea asta nu se întîmplă numai ceea ce ne așteptăm să se întîmple. Așa a apărut și viața ! La fel și omul ! În pofida tuturor așteptărilor !... Și, la fel, în istoria omenirii se mai petrec și „miracole", cum au numit unii supraviețuirea poporului român. Miracolul românesc rămîne de neexplicat atîta vreme cît nu vom lua în considerație și voința strămoșilor noștri de a fi și rămîne români ! Căci istoria se face și cu sufletul, nu numai cu pîntecele, factorul obiectiv prin excelență !

Pentru început, această voință a crescut firesc din conștiința că a fi roman, a fi *civis romanus*, este un titlu de noblețe, o pecete a calității umane superioare. Cu atît mai mult acei *cives romani* rămași în nordul Dunării, spectatori la goana penibilă a barbarilor spre luminile Romei, vor fi nutrit voința de a rămîne ceea ce se știau a fi, voința de a nu se amesteca cu alte noroade. Iar atunci cînd amintirea Romei va păli, conștiința că sînt *români*=creștini, înconjurați de păgîni, îi va menține într-o relativă izolare de aceștia. Creștinarea de timpuriu a românilor i-a salvat, pentru cîteva secole, de la amestecul cu păgînii, adică cu alte popoare. Acest amestec se va produce masiv atunci cînd în jurul românilor se vor sedentariza populații creștinate, căci va dispărea astfel un foarte important criteriu al identității naționale religia creștină. Rezultatul acestui amestec va fi diferit : în sud românii vor fi ciștigați în cele din urmă pentru limba și conștiința slavă, iar în nordul Dunării slavii vor fi ei românizați, și o dată cu românizarea acestor slavi, limba română se va îmbogăți cu o sumedenie de elemente lexicale slave, care îi vor da o înfățișare specifică, în contextul romanic.

O dată cu căderea Bizanțului și instaurarea în Europa de sud-est a puterii otomane, românii vor găsi din nou în religia creștină un temei al identității naționale, un „pretext" salvator.

Chiar și schisma dintre catolici și ortodocși îi va ajuta pe români să afle un reper exterior nou instinctului lor de conservare a ființei naționale, amenințată de imperialismul catolic, maghiar și polonez. Iar cînd ortodoxia, o dată cu ridicarea imperiului rus, pierde relevanța politică, devenind chiar primejdioasă, conștiința latinității, ridicată de cărturari la rangul de idee politică, va anima lupta noastră pentru neatîrnare timp de două secole și mai bine, deschizînd în cultura și viața publică românească ferestre mari spre Occidentul în primul rînd romanic.

În fine, cînd Occidentul acesta va părea și el că amenință, îndeosebi cultural, identitatea românească, conștiința românească va descoperi un sprijin neașteptat în autohtonismul dacic, revendicînd, în numele componentei geto-dacice a plămadei noastre etnice, dreptul de a se distinge și de celelalte popoare romanice, dar mai ales de Occident, acel Occident

de care românii s-au simțit de prea multe ori trădați în clipele cele mai grele ale istoriei lor din ultima sută de ani.

Acestea ar fi reperele succesive care au ușurat funcționarea voinței de a fi român. Astăzi, această voință are temeiuri multiple, greu de redus la o formulă succintă. Printre aceste temeiuri se află însă și stupoarea că ungurii mai au cuvînt să revendice vreo palmă de pămînt din Transilvania. Rolul pozitiv pentru români al propagandei maghiare revizioniste îi privește mai ales pe românii din străinătate, dezbinați pe te miri cîte și care motive. Agitația maghiară în jurul Ardealului, singură ea reușește, cînd și cînd, să-i unească ! Să le ofere un numitor comun !... Astfel, vocația Ardealului de a fi izvorul românității nu se dezminte nici în aceste condiții mai puțin firești pentru o existență națională.

Dar nu întîrziem să băgăm de seamă că această agitație o provoacă în primul rînd... emigrația maghiară ! Adică, ne întrebăm, nu cumva din aceleași pricini ?!... Nu cumva și pentru emigranții maghiari această chestiune „a Transilvaniei" este singura ocazie în care cad cu toții de acord între ei, maghiarii din diasporă !?...

Iar și mai și ne întrebăm dacă n-ar fi oare cazul ca atît maghiarii din emigrație, cît și românii, să-și afle alte motive de solidarizare, alte imperative, mai potrivite realității și lumii în care trăim, și mai ales în ei înșiși descoperind nevoia de a fi mai departe maghiari ori români ! Iar chestiunea Transilvaniei s-o lase în plata Domnului, căci pe lîngă îndoielnicul bine ce-l face celor din străinătate, români sau maghiari, aici, în țară, această agitație tensionează în mod artificial relațiile umane dintre oameni care se văd zi de zi, împiedicîndu-i să se salute cu cugetul limpezit de orice gînd și resentiment ascuns.

BĂDIȚA TROIAN ȘI LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ

În cîteva din variantele cele mai reușite și mai răspîndite ale Plugușorului, eroul colindei este „bădica Troian“, în care lingviștii și folcloriștii români din secolul trecut și de pe la începutul secolului nostru au văzut păstrată amintirea împăratului Traianus :

„S-a sculat mai an
Bădica Trăian
Și în scări s-a ridicat,
Peste cîmpuri s-a uitat
Ca s-aleagă un loc curat
De arat și samanat,
Grîu de vară cu năgară
Să răsară pînă-n sară... [31]

Precum se vede, coincid, analogic, rolul istoric pentru nașterea unui popor romanic în Dacia avut de împăratul Traianus („Traian, după cucerirea Daciei, adusese o mulțime foarte mare de oameni pentru popularea orașelor și cultivarea ogoarelor“, ne spune Eutropius) și statura băditei Troian, împărătește încălecat și înveșmîntat, care alege loc curat, de arat și semănat, ducîndu-și oamenii pe un pămînt nedesțelenit, într-o terra, țară nouă deci, precum Traian pe colonii romani în Dacia Felix. Transfigurarea lui Traianus imperator la bădica Troian (Trăian) păstrează, credem, datele esențiale pentru istorie ale portretului și ale evenimentului, a căror amintire așadar nu s-a pierdut din memoria poporului român, ci doar s-a proiectat în spațiul fabulos al mitologiei.

Numele lui Troian se mai păstrează și în cîteva toponime, unele terestre (*Valul lui Troian*), altele celeste, dacă ne putem exprima astfel asupra faptului că, popular, Calea Lactee mai e numită și *calea lui Troian.*

Din motive ce se vor înțelége în continuare, subliniem noi, aici, acum, caracterul excepțional al păstrării amintirii lui Traian, vreme de peste un mileniu și jumătate, prin numai tradiția orală, într-un text folcloric deloc oarecare, întîmplător, ci într-un text atît de definitoriu, de specific românesc cum este colindul Plugușorului ! Subliniem acest caracter excepțional mai apăsat chiar decît au făcut-o iluștrii noștri precursori, de

la Dimitrie Cantemir la George Călinescu, îndoindu-ne că mai sînt multe culturi populare, de tip oral deci, care să păstreze așa de bine amintirea unor personaje și întîmplări istorice petrecute în urmă cu mai bine de cincisprezece secole !

Pe marginea acestui fapt folcloric excepțional, care ilustrează o conștiință etnică cu totul aparte, filologia românească s-ar fi cuvenit să insiste mai mult, atît lingvistica, cît și folcloristica. Pe la începutul veacului trecut, Gheorghe Asachi a cules și legenda Babei Dochia, în care a văzut păstrată amintirea Daciei, o amintire mult mai transfigurată decît cea a lui Traian. Atestarea în folclorul românesc a acestei legende nu e la fel de bogată precum a lui Troian, de asemenea e mai puțin limpede legătura cu ideea de *Dacia*. Astfel încît acest personaj al mitologiei românești a fost foarte puțin cercetat de folcloriștii români. Cei mai mulți dintre ei sînt chiar sceptici, îndeosebi cu privire la autenticitatea acestei legende, „prelucrată" probabil de Gh. Asachi mai mult decît i se poate admite unui folclorist de odinioară, din epoca romantică a folcloristicii.

Asupra amîndoura — Troian și Dochia — a atîrnat încă de foarte devreme, determinînd în epoca contemporană o abandonare aproape completă a perspectivei enunțate de noi mai sus, suspiciunea că aceste două cuvinte nu sînt propriu-zis păstrate din vechimea epocii daco-romane. Suspiciunea s-a născut dintr-un motiv foarte ...științific : lingvistica istorică și etimologia, care se ocupă de evoluția limbilor, a cuvintelor, precizează foarte categoric că această evoluție nu se petrece la întîmplare, ci după anumite reguli, unele dintre ele cu caracter chiar de lege, într-atît de inevitabilă le este acțiunea. E vorba, se înțelege, de vestitele *legi fonetice,* conform cărora în istoria unei limbi se produc anumite transformări fonetice, ale sunetelor, specifice fiecărei epoci istorice. Un cuvînt care, prin înfățișarea sa, se arată a nu fi fost atins de o anumită „lege" fonetică, dovedește prin asta că a intrat în acea limbă la o dată cînd încetase să mai funcționeze legea fonetică respectivă. O astfel de lege fonetică a fost cea după care orice *a* urmat de *n* a devenit *î*. Această lege a funcționat în epoca de formare a limbii române, iar mai tîrziu nu. Așa se face că ea afectează cuvintele latinești moștenite în română : ***romanus* 〉 *român, lana* 〉 *lînă, canem* 〉 *cîne, veteranus* 〉 *bătrîn*** etc. În cuvintele mai noi, cum ar fi cele împrumutate de la slavi, *a* urmat de *n* rămîne neschimbat, semn că la data contactului româno-slav încetase acțiunea fonetică a legii respective : *rana* 〉 *rană*. Așadar, dacă *Traianus* s-ar fi păstrat în limba română, s-ar fi petrecut trecerea lui *a* urmat de *n* la *î*. Nu se cunoaște însă o asemenea pronunție cu *î*, a numelui imperial, de unde deducem că *Troian* nu vine din latinescul *Traianus !*

Iată dar cum ne vedem nevoiți să renunțăm la etimologia *Traianus*〉 *Troian,* atît de atrăgătoare pentru orice filolog român, iar asta numai din respectul pentru ceea ce este reazemul cel mai sigur în lingvistica istorică : legile fonetice, legitatea evoluției fonetice. Așadar, *Troian* nu mai este un cuvînt așa de vechi în limba română, el nu vine din latină sau, mai exact spus, nu ne vine *direct* din latină, ci, foarte probabil, prin intermediul limbii slave, s-a spus, unde deseori *a* devine *o,* ca-n prima silabă, și unde chiar întîlnim pe *Troian,* atît ca nume propriu — și tot

în colinde !, cît şi ca substantiv comun. Fireşte, punctul de plecare este limba latină, de unde cuvîntul a trecut în limbile slave, suferind aici trecerea lui *a* la *o*, şi din slavă a intrat în limba română.

La fel, sîntem nevoiţi să renunţăm şi la ipoteza că legenda cu Baba Dochia ar avea vreo legătură cu amintirea vechiului nume de ţară Dacia, acest *Dochia* fiind apreciat de specialişti că are, ca şi Troian, un fonetism slav, la origine aflîndu-se numele propriu grecesc *Eudokia*, răspîndit printre ortodocşi. Iată dar, pentru un „fleac" de vocală, de abatere de la corespondenţele fonetice latino-române, năruindu-se iluzii atît de seducătoare, iluzii capabile să dea însă mai multă coerenţă istoriei şi culturii noastre, sporind ponderea conştiinţei de sine româneşti de-a lungul secolelor, în dauna întîmplării, şi ea făuritoare de istorie, de acea istorie însă pe care o consemnăm fără nici o emoţie ! Întîmplări...

Fireşte, unii nu se încurcă în „fleacuri" şi se mişcă cu deplină libertate în domeniul lingvisticii istorice, propunînd cu o uşurinţă înduioşătoare etimologii la fel de uşor de respins, căci în această materie, ignorînd obligaţia de a respecta „legile fonetice", nu faci alta decît să renunţi la singurul argument serios ce poate fi invocat în sprijinul propriilor etimologii. Mai departe, tot ce se constuieşte în continuare, ca ipoteză şi teorie lingvistică, istorică, pe baza unor astfel de etimologii, sînt curate vorbe în vînt. „Aventuri etimologice", cum bine li s-a spus.

Filologia românească după experienţa latinizantă din secolul trecut, cînd s-au propus o serie de etimologii hazlii, gen *stella latina* pentru *Slatina*, este azi deosebit de grijulie cu respectarea normelor unei etimologii ştiinţifice, practicînd un criticism de o severitate rară în contextul internaţional al lingvisticii, ceea ce, fireşte, onorează în cel mai înalt grad filologia românească şi ştiinţa românească, în general.

Dar există, în orice, posibilitatea excesului. Chiar şi corectitudinea poate fi excesivă, devenind *hipercorectitudine*. Dăm acest nume defectului major al lingvisticii româneşti excesul de argumentaţie, acribia demonstraţiei împinsă pînă la saturaţia cu dovezi numeroase şi de maximă claritate. Numesc defect această onorabilă deprindere, în măsura în care, în anumite împrejurări, şi anume atunci cînd fatal ipotezele şi demonstraţiile noastre nu au de unde lua surplusul de dovezi cu care ne-am obişnuit, acest mod de a argumenta devine o povară dacă e singurul acceptat, aşa cum se întîmplă în lingvistica noastră academică.

Bănuim că acest defect (sic !) provine din uşurinţa cu care lingviştii noştri au putut argumenta, de-a lungul anilor, cîteva din tezele fundamentale pentru noi : latinitatea şi continuitatea în Dacia. Dinaintea unor contestatori lipsiţi de argumente propriu-zise, lingvistica românească, avînd de unde, a putut produce un număr impresionant de dovezi, care mai de care mai convingătoare, într-o orchestraţie de argumente descurajantă pentru acei aşa-zicîndu-le adversari, făurindu-se astfel tradiţia temeinicei demonstraţii în materie de etimologie, de lingvistică istorică românească.

Vor mai fi fiind şi alte expliicaţii, cert este că în lingvistica noastră academică, oficială, elaborată în primul rînd la Universitate, se practică

un examen sever al argumentelor, respingîndu-se orice ipoteză a cărei susţinere e cît de cît atacabilă, îndoielnică.

Faţă de această atitudine pe care o considerăm întru totul firească şi cu consecinţe mai ales pozitive, dintre cele mai pozitive, avem de formulat totuşi o obiecţie : s-a pierdut uneori din vedere că atunci cînd respingerea unei ipoteze implică acceptarea altei soluţii, aceasta din urmă nu-şi află justificarea din precaritatea argumentelor ce susţineau prima ipoteză, ci ea va trebui supusă la un examen cel puţin la fel de riguros ca şi cel care a dus la respingerea ipotezei iniţiale.

Aşa, de pildă, cînd lingvistica românească a respins ipoteza că *Troian* ar descinde din *Traianus*, se cuvenea, în continuare, să se explice

— intrarea cuvîntului *Traianus* în limbile slave

— trecerea lui *Troian*, din slavă în română, şi fixarea lui, atît de potrivită, în colindul Pluguşorului.

Cu alte cuvinte, va trebui să ne întrebăm ce motive speciale puteau avea slavii pentru a prefera numele unui împărat roman care le era perfect străin, indiferent şi necunoscut ! Şi în orice caz perfect egal cu ceilalţi împăraţi romani ! Ce motive speciale ar fi avut deci slavii faţă de Traian, ca să-i eternizeze pomenirea ? !... Fiindu-ne greu să imaginăm măcar justificarea interesului slav pentru Traianus *al nostru*, nu ne rămîne decît să ne întoarcem la etimologia respinsă, verificînd cu mai multă atenţie temeiurile verdictului de respingere dat de specialişti.

Insistînd deci, vom băga de seamă că *Traianus*, dacă s-ar fi supus legilor fonetice care au acţionat în epoca de formare a limbii române, ar fi ajuns la forma **Trăiîn*, formă care ne atrage imediat atenţia asupra greşelii săvîrşite de specialişti : acest cuvînt nu sună româneşte întrucît grupul vocalic (diftongul) *iî* este imposibil în limba română. Se naşte astfel ipoteza că trecerea lui *a* urmat de *n* la *î* nu a fost cu putinţă atunci cînd *a* era precedat de un *i* (vocală sau semivocală), ca-n *Traianus*. Am avea aşadar de-a face cu o excepţie sau, mai exact spus, cu o condiţionare în plus a trecerii lui *a* la *î*, lucru ce nu are de ce să ne mire, soarta altor sunete, a lui *l* latinesc, de pildă, cunoscînd în limba română o sumedenie de condiţionări, conform cărora, de exemplu, *filum* 〉 *fir*, deci *l* 〉 *r*, dar *filium* 〉 *fiu*, deci *l* dispare, *stella* 〉 *stea*, deci *ll* urmat de *a* dispare şi el, dar numai urmat de *a* neaccentuat, căci în *macellarius*, unde *ll* e urmat de *a* accentuat, se reduce la *l* ş.a.m.d. Însuşi *a* urmat de *n* nu se modifică, în *annus* 〉 *an*, atrăgînd atenţia asupra contextelor care au condiţionat atît de diferit evoluţia lui *a* latinesc urmat de *n* în limba română.

Ce cuvinte latineşti păstrate în limba română mai cuprindeau grupul de sunete *-ian-* ? Nu prea multe ! *Chrestianus* 〉 *creştin* e unul din ele. Dacă românescul *zînă* vine din *Diana*, cum au propus unii lingvişti, atunci am avea aici alt grup *-ian-*, cu *i* şi *a* în hiat, rezolvat altfel decît în *creştin* ori *Troian*. S-ar mai putea adăuga şi singularul de la *Sînziene*, de asemenea cuvînt latinesc la origine (cuvînt compus : *sancta dies Johannis*).

Ar rezulta din cele de mai sus, că trecerea lui *a* urmat de *n* la *î* este tulburată de prezenţa unui *i* în faţa lui *a*, întrucît grupul *iî* este imposibil

în limba română. Forma *Troian* nu este exclus să se explice și prin atracția cuvintelor *noian, Boian, Caloian*, cuvinte și ele foarte vechi în limba română. Cum vechi este și sufixul *-andru* ‹ *-andros*, unde *a* urmat de *n* iarăși nu trece la *î*, oferind astfel altă excepție de la legea fonetică.

Așadar, păstrarea grupului *-ian-*, din *Traianus* în *Troian* nu mai ridică nici o barieră cu privire la caracterul moștenit, străvechi, daco-roman al cuvîntului românesc.

Mai rămîne de explicat prezența lui *o* în locul lui *a*, în prima silabă. După legile fonetice cunoscute, acest *a*, neaccentuat fiind, trebuia să devină *ă*. Așa cum se și pronunță popular numele propriu modern *Traian Trăian, Trăienel, Trăienică*. Pronunția cu *o* în prima silabă este cea care i-a făcut pe specialiști să vadă aici un intermediar slav, la fel ca în *Olt*, provenit din anticul *Alutus*. Și asta întrucît se știe că în limbile slave *a* trece deseori la *o*.

Ne vom opri ceva mai mult asupra acestei corespondențe fonetice *a* — *o*, chiar cu riscul de a ne plictisi o bună parte dintre cititori. Vom ajunge însă la cîteva concluzii interesante și pentru celelalte capitole ale cărții.

Astfel, atunci cînd vom discuta despre toponimie, alături de *Olt* vom mai găsi și alte nume de rîuri românești care, față de denumirea antică, prezintă aceeași schimbare fonetică, a lui *a* la *o* (sau *u*, uneori) *Samus* › *Someș, Marisia* › *Mureș, Altinum* › *Oltina* (sat în Dobrogea). Despre aceste toponime s-a spus, la fel, că vin în română printr-un intermediar slav. Ce vrea să însemne această formulă nu e prea clar ! Cam avem de ales între două semnificații :

— cuvîntul respectiv a intrat în română din limba slavă ;

— cuvîntul respectiv a trecut din română în slavă, unde și-a slavizat pronunția, după care s-a întors în română. Cazul lui *colindă* ar fi cel mai ilustrativ : *calenda* latinesc, păstrat în română, a fost luat și de slavi. În română cuvîntul a ajuns la forma *corindă*, păstrată și azi dialectal. Forma *colindă*, pe care o capătă cuvîntul în pronunția slavilor, reintră în română, devenind cu timpul forma cea mai răspîndită, literară.

Se pare că majoritatea cercetătorilor acordă expresiei „intermediar slav" cel de al doilea înțeles. Pentru cele ce urmează aceasta nu mai are nici o importanță. Căci ne întrebăm oare orice trecere a lui *a* la *o* se explică prin intermediul unei limbi slave ?

Îndoiala noastră provine din constatarea că *a* trece la *o* chiar și în multe cuvinte care cu siguranță nu au un intermediar slav : cuvintele latinești *axis* › rom. *osie, quadrum* › rom. *codru, palumbus* › rom. *porumb, latro* › rom. *lotru* ș.a. Cuvîntul *doină* are o variantă, dialectală, *daină*, binecunoscută. Chiar și azi, dialectal, *a* trece la *o* : pentru *catrință* avem varianta *cotreanță*, iar de la *Cernavodă* avem derivatul *Cernovodeanu*. Culegerile de material folcloric sau textele vechi ne oferă și ele exemple de treceri ale lui *a* la *o*, greu de explicat : *formăcă* (de la *farmecă*), *Olexandru* ‹ *Alexandru, Mocovei* ‹*Macavei*, iar în culegerea lui Petre Lenghel-Izanu găsim versurile :

Maică, de ce m-ai făcut,
Docă năroc n-am avut?

Să mai amintim rom. *sorcovă*, provenit din bg. *survaca*, cu trecerea lui *a* la *o* nu în bulgară, ci în română !...) (Cf. în DEX, etimologia lui *sorcovi* (bg. *survacam*.)

Am putea continua cu exemplele de cuvinte româneşti în care trecerea lui *a* la *o* să nu poată fi nicicum pusă în legătură cu limbile slave. Cu atît mai mult cu cît o întîlnim şi în puţinele cuvinte ce le cunoaştem din limba strămoşilor daci. Astfel, în unele toponime, *a* şi *o* alternează în consemnările antice, cînd *Porolissum*, cînd *Paralissensium civitas*, *Potaissa*, dar şi *Patavissa*. Cunoaştem chiar o Docidava, fireşte, în Dacia (Era să scriu *Docia !...*) Chiar toponimul antic *Marisia* e înregistrat de Constantin Porphyrogenetul în forma *Morisia*.

Rezultă deci că nici limbii dace, nici limbii române nu-i este necunoscută alternanţa *a — o*, în condiţii pe care ne e greu să le precizăm acum. Vorbim de o alternanţă *a — o*, mai curînd decît de o trecere a lui *a* la *o*, din prudenţă, căci fenomenul nu a fost satisfăcător cercetat, precum se vede. Şi ne întîlnim şi cu trecerea lui *o* la *a* : lat. *hodie*) *hadie*) rom. *azi*, *Ordessos*) *Argeş* ş.a. De asemenea, în unele cuvinte, unui *a* românesc îi corespunde un *o* albanez (*balaur*, *bală*, *mazăre*), sau invers (*şopîrlă*).

Oricum, cele de mai sus ne sînt suficiente pentru a nu mai avea nevoie de un intermediar slav în cazul lui *Troian*. Ne putem aşadar întoarce liniştiţi la etimologia *Traianus*) *Troian*, certificînd-o pentru nevoile folcloriştilor.

Nu ştim însă dacă folcloriştii români — şi, în general, filologia română — vor lua în consideraţie această rectificare şi vor trage concluziile care se impun, în primul rînd pentru a reveni la teza „romantică" — romantică, dar şi adevărată — după care în păstrarea numelui lui Troian trebuie să vedem un fapt de mitologie românească, „simbolizînd constituirea însăşi a poporului român" (G. Călinescu). Teamă ne e că suspiciunea creată de „nerespectarea legilor fonetice" e atît de îndătinată, încît colegii noştri se vor abţine în continuare de la comentariile pe care le face posibile acest fapt extraordinar care este păstrarea amintirii numelui lui *Traianus imperator !*

Trebuie precizat că argumentele pomenite mai sus, măcar în parte, au fost deja enunţate de alţii, cercetători mult mai reputaţi, mai docţi, mai savanţi decît subsemnatul. De-ar fi să amintesc pe Th. Capidan, în 1943, Vl. Georgiev, în 1960 şi însăşi *Istoria limbii române*, 1965, vol. II, care se pronunţă clar pentru caracterul ne-slav, ci tracic sau dacic, al trecerii lui *a* la *o*. „Tracii, ca toate popoarele indo-europene din grupul oriental afară de Armeni, confundau *a* cu *o*. Această confuzie se moşteneşte astăzi la Albanezi : *mater : motrë*. Prin urmare este de presupus că ea a existat şi în limba Geto-Dacilor", scrie Th. Capidan, în *Limbă şi cultură*, p. 172, volum publicat în anul 1943, deci, B. P. Hasdeu, cu mult înaintea tuturor, afirma cu toată convingerea funcţionarea în limba dacilor a legii fonetice *a*) *o* sau, cum o numeşte Hasdeu, „scăderea lui *a*

la o". [32] Dovezi că trecerea lui *a* la *o* nu este un fenomen exclusiv slav a oferit și Matteo Bartoli. [33]

Culmea e că în urmă cu vreo 15—20 de ani s-a descoperit aici, în Balcani, și o inscripție antică în care apare grafia TROIANUS. Mură-n gură... Ei bine, nici asta n-a clintit opinia specialiștilor români, oameni de prea bună credință, de exagerată generozitate, risipitori de-a dreptul cu dovezile istorice, gata să vadă în inscripția TROIANUS mai curînd o... greșeală de scriere, a lapicidului, numai să nu trezească suspiciunea că exagerează în privința latinității românești. Ca nu cumva să li se reproșeze păcatul de a crede ceea ce într-adevăr e greu de crezut păstrarea amintirii lui Traian în folclorul românesc, în mitologia românească.

Numai că acceptînd ipoteza „demitizantă" a intermediului slav, construim o poveste și mai puțin credibilă, așa cum este păstrarea amintirii lui Traian la slavi, repet, mult mai greu de înțeles. La slavii de la care românii ar fi luat, deci, numele de Troian, după ce, se înțelege, vor fi uitat cu totul de orice împărat Traian, dar — ciudată coincidență ! — românii fac din acest Troian slav, de împrumut, fără să ni se explice de ce tocmai din el, personaj fabulos într-una din cele mai emoționante manifestări folclorice : Plugușorul de Anul Nou ! Dîndu-i lui Troian să joace pe scena colindului un rol care reia pe cel jucat în istorie de Traianus, transfigurîndu-l numai oarecîcît, corespunzător poeziei și mitologiei.

Filologia românească (lingviști și folcloriști, în consens), îndeosebi în ultimii patruzeci de ani, s-a abținut să admită că bădica Troian îl reprezintă pe împăratul Traianus, considerînd — fără s-o mărturisească în mod expres — că e greu de crezut să se poată păstra amintirea unui personaj istoric vreme de atîtea sute de ani. Filologii români s-au abținut și atît, fără să bage de seamă că în felul acesta vom fi obligați să acceptăm fapte și mai greu de crezut :

— legătura lui Traian cu slavii, care l-au cunoscut și au avut motive deosebite ca să-i păstreze numele și să i-l pună și în circulație. Care motive ?

— trecerea tocmai a acestui nume „slav" în folclorul românesc, unde capătă un loc de-o importanță unică, întru totul concordată însă cu locul lui Traian în istoria noastră.

Respingînd etimologia *Troian* < *Traianus*, sîntem obligați să admitem coincidențe a căror probabilitate de a se produce este extrem de mică, aproape zero, și cu toate astea unii sînt gata să le accepte, dînd gir întîmplării rarisime și fără sens mai mult decît faptului justificabil în chip logic : coloniștii romani veniți în Dacia au fost perfect conștienți de rolul lui Traian în destinul vieții lor și al provinciei în care își găseau a doua patrie și n-au încetat să-i pomenească numele, trecîndu-l în mit și în fabulos.

Firește, la prima vedere e de mirare că s-a păstrat amintirea acestui nume într-o cultură care, vreme de un mileniu și mai bine, a fost exclusiv orală, lipsită de beneficiile școlii și ale altor instituții menite să perpetueze sistematic amintirea marilor eroi. Fapta aceasta e de mirare și cam fără pereche, după puțina noastră știință. Dar oare nu tot aici, numai

aici, unde ne-am fi așteptat mai puțin. Dacia fiind, dintre toate provinciile stăpînite de romani, cea care a aparținut pentru cel mai scurt răstimp imperiului, și tocmai aici, în Dacia, s-a păstrat, încă și mai de mirare, numele de *romanus* ?!

Nu s-a comentat îndeajuns acest fapt, aș zice că s-a simțit și oarecare sfială de a spune tot ce se cuvenea spus pe marginea unui asemenea fapt extraordinar, căci cîte alte popoare și-au mai păstrat numele neschimbat de-a lungul a două milenii prin acțiunea numai a tradiției orale, populare, singura care poate da autenticitate deplină unui act de conștiință etnică ? Sînt țări ce și-au dobîndit identitatea politică de stat printr-un proces-verbal semnat la vreun conclav diplomatic, popoare ce poartă un nume nu mai vechi de vîrsta unui om sau nume date de alții ș.a.m.d. Firește, e de înțeles sfiala și reținerea noastră de a spune lucruri ce nu s-au mai spus despre numele altor popoare, temîndu-ne să nu facem astfel un gest trufaș, de superbie, ori chiar de sfidare a celorlalte popoare, dar despre aceste popoare se vor găsi ori deja s-au și spus alte lucruri, interesante și de-a se minuna tot omul, lucruri care nu se vor putea spune și despre noi, căci aceasta și înseamnă diversitatea națională în istorie și cultură, diversitate al cărei respect și cult constituie soluția viitorului în cultura universală.

Această teamă, atît de caracteristică filologiei noastre, de a nu exagera, de a nu ne mîndri cu fapte inventate ori cu interpretări eronate, l-a determinat atît pe G. Ivănescu să dea o explicație „demitizantă" faptului că românii au continuat, singurii, să se numească romani, cît și pe folcloriștii care, în speculațiile lor pe marginea colindelor românești, fac uitată etimologia *Traianus* ⟩ *Troian*, cîndva declară, cu nevinovată pripeală, neștiințifică.

Ci la un loc, toate cele spuse pînă aici despre *Troian* și *român* ar atesta o conștiință clară a etnicității, ceea ce, mai simplu spus, ar fi sentimentul curent și atît de firesc al solidarității cu proprii părinți și strămoși, cultul acestora, solidaritatea cu tradiția obștei în care te-ai născut, vădită și în cultul morților, practicat la români cu o grijă aparte, probabil mai mare decît cea întîlnită în mod obișnuit. Acest cult este, într-una din consecințele (sau izvoarele) sale îndepărtate, solidar cu păstrarea amintirii unuia ca Traianus în tradițiile noastre timp de aproape două milenii, pînă azi și de azi înainte în eternitate.

Era din porunca acestui cult și respect pentru cei morți cînd, la cutremurul din 1977, se făceau cele mai mari eforturi spre a fi degajați din dărîmături morții. Speranța că vom găsi supraviețuitori o pierdusem, dar ne rămăsese datoria față de cei morți. Și nu m-am mirat că se lucra mai departe, cu riscul unor vieți tinere, la „salvarea" morților. Dar m-am mirat să văd, în alte locuri, la alte popoare, desfășurîndu-se lucrurile altminteri : *altera mente*... Peste Dunăre, la bulgari, clădirile tot atunci prăbușite au fost dinamitate, spre a se degaja mai repede terenul, de teama apariției vreunei molimi. Așa ceva e greu de închipuit cum s-ar fi putut întîmpla la București, unde recuperarea (sic) a morților de sub tonele de ciment și cărămidă s-a făcut cu grija unui act obstetrical ! Cu

aceeași emoție... La Dresda am văzut o clădire bombardată în 1945, al cărei imens acoperămînt de piatră s-a prăbușit peste cîteva sute de oameni ce și-au găsit acolo mormîntul, și ruinele se păstrează pînă azi, spre a nu se uita grozăviile războiului, dar pentru mine grozăvia era a morților lăsați sub ruine, unde nu le era locul firesc, legiuit, căci și morții au un fel de a fi, o fire a lor, și mi-am dat seama că așa ceva nu se putea întîmpla la noi... Nu pentru că e mai „corect" sau mai „bine" în vreun fel sau altul, ci pentru că, precum se știe, cîte bordeie, atîtea obiceie. Iar al nostru e să ne îngrijim morții și să nu le pierdem ușor amintirea. Să nu-i uităm !...

N-au toate astea nici o valoare probatorie pentru etimologia lui Troian, dar cînd emitem ipoteza că Troian este numele lui Traian, păstrat în amintirea strămoșilor noștri mai bine de 1500 de ani, unele implicații ale acestei ipoteze concordă — vag, fie ! —, cu asemenea fapte, nefilologice, dar care țin tot de comportamentul nostru, de atitudinea față de viață și moarte, atitudine ce nu trebuie ignorată pentru a putea explica pe deplin miracolul păstrării numelui de *Traianus* și de *romanus*, care este tot un act de comportament, colectiv, dinaintea timpului, a istoriei, așa cum etimologia însăși este numai un capitol al științei despre om și trebuie, de aceea, făcută dintr-o perspectivă care s-o înglobeze alături celorlalte discipline umaniste, într-un tot unitar omul. În ipostaza sa românească...

...Să ne întoarcem la bădica Traian. S-ar părea deci că numele său ar fi chiar numele lui Traianus imperator, păstrat și cinstit de români într-unul din momentele folclorice cele mai importante : înnoirea anului. Dovada că *Troian* = *Traianus*, odată produsă va avea consecințe foarte importante în folcloristică, obligîndu-ne, în interpretarea Plugușorului, să ne însușim acest dat indispensabil. Firește, aceasta e treaba folcloriștilor, și m-aș mulțumi numai să le semnalez că din punctul de vedere al gramaticii istorice numele *Troian* provine, cel mai probabil, din *Traianus* direct, funcționînd în partea de răsărit a Romaniei antice o lege fonetică a trecerii lui *a* la *o* în condiții anumite, încă neprecizate. Au trecut cîțiva ani buni de la formularea acestei legi fonetice spre cunoștința tuturor celor interesați [34], dar nu știu vreun folclorist care să fi luat act de existența ei și să tragă concluziile ce se impuneau pentru domeniul său. Cei ce se ocupă de Plugușorul românesc la Institutul de folclor, sau la ce a mai rămas din acesta, știu mai departe ce-au învățat în facultate despre Troian, în loc să înceapă orice analiză a colindei de la faptul că în ea se păstrează, într-un chip aproape miraculos, numele împăratului Traianus, amintirea actului de geneză etnică românească !

Dacă știu bine că la romani Anul Nou a căzut într-o vreme la 1 martie, atunci obiceiul plugușorului, al aratului și semănatului de an nou se explică mai ușor, altminteri, în plină iarnă, plugul nu prea își are locul într-o manifestare folclorică. A existat deci un obicei al plugului, al aratului și semănatului de an nou la 1 martie, care obicei, cînd anul nou s-a mutat la 1 ianuarie, s-a păstrat neschimbat, deși în ianuarie plugul zace nefolosit în gospodăria omului. Cu alte cuvinte, lucru de

altfel bine știut, Plugușorul este un obicei popular roman, conservat în folclorul românesc, ceea ce face și mai plauzibilă aflarea în textul acestor colinde a numelui lui Traian.

Acceptarea aceleiași legi fonetice (*a* 〉 *o*), poate chiar alternanța *a/o*, (cf. *Ordessos* 〉 *Argeș*) face demnă de luat în seamă și echivalența *Dochia* = *Dacia*, aproape cu aceleași argumente ca mai sus. Mă număr printre scepticii care ar fi pus numele Dochiei mai curînd pe seama unei influențe savante asupra folclorului, dar iată că această corespondență fonetică, *a/o*, de care nu prea vor ei savanții de azi să știe, aduce un argument de autenticitate greu, foarte greu de respins. Căci, în ipoteza că pe *Dochia* a inventat-o un Gh. Asachi sau altul, e greu de presupus că aceștia s-ar fi priceput să-i modifice numele în concordanță cu o lege fonetică ce abia azi e descoperită de filologi !

Obiecția principală, mai mult sau mai puțin clar exprimată, față de etimologia *Traianus* 〉 *Troian*, privea verosimilitatea minimă a păstrării acestui nume prin tradiția orală aproape 2 000 de ani, ceea ce ar fi presupus un act de conștientă conservare a amintirii unui eveniment istoric. Dar nu băgăm de seamă că această etimologie, raportată la faptul păstrării limbii române în Dacia, încă și mai puțin verosimil, este un simplu detaliu. Iar dacă Al. Rosetti, precum am văzut și decît care cine e mai îndreptățit s-o facă ?, afirmă despre limba română că „acei care ne-au transmis limba latină, din tată în fiu, în aceste părți dunărene au avut întotdeauna *conștiința* (s.n.) că vorbesc aceeași limbă · — latina — spre deosebire de acei care vorbesc alte limbi. Se poate deci vorbi, în acest caz, de «voința» vorbitorilor de a întrebuința o anumită limbă și nu alta", atunci sîntem obligați ca în aceiași termeni să tratăm și detaliile, printre care, cu maximă putere de semnificație, este și păstrarea în folclorul românesc a numelui *Troian* 〈 *Traianus*. El repune în discuție și numele Dochiei, suspect de a i se fi inventat o legendă potrivită, de către Asachi sau alții, prin care să fie apropiat de *Dacia*. Suspiciunea provenea din aceeași onestitate și acribie filologică, dar și dintr-un scepticism pe care e bine să-l ai, dar să nu devină mod de a deforma ori ignora realitatea. E necesar scepticismul care să pună frîu, dar nu frînă efortului imaginativ fără de care adevărul nu poate fi aflat. E necesar scepticismul care să nu aplece cumpăna judecății spre ipoteza cea mai convenabilă unor sentimente și resentimente simpluțe ori retrograde, dar nici să se îndoiască *din principiu* de acele interpretări capabile să justifice, dîndu-i sens, mîndria de a fi român sau, după cum e cazul, maghiar ori sîrb, bulgar sau grec ș.a.m.d., în ultima instanță mîndria de a fi om, pe care ți-o stîrnește și spectacolul unor vechi edificii, splendori de arhitectură și artă, dar și descoperirea unor cuvinte care au înfruntat timpul dovedindu-se mai rezistente decît piatra și arama, supraviețuind surpării unor falnice împărății și cetăți, dovadă că firavul cuvînt este înfăptuirea cea mai trainică a omului, capabil să te emoționeze și să te înalțe mai ceva decît priveliștea unei catedrale monumentale la care știi că s-a lucrat sute de ani, într-o succesiune de generații rînduite aceluiași efort, toate acestea, cuvinte și catedrale deopotrivă, dîndu-ți sentimentul solidarității umane dinaintea morții, a timpului, a uitării, a neantului, sentimentul puterii ce o avem, ca oameni, de a le în-

frunta. Căci, în cele din urmă, confirmarea unor asemenea ipoteze despre Troian și Dochia are acest corolar și e bine să-l cunoaștem, să nu ne facem a nu ști de el.

Pe drept cuvînt, despre români s-ar putea spune că vestigiile lor cele mai vechi sînt cuvintele limbii lor ! Restul — vorbe !...

...Riscul de a te lăuda și mîndri fără temei, cu probe care să se dovedească a fi neîntemeiate, este, precum spuneam, foarte mare. Cum, în mîndria noastră, în mulțumirea noastră de a fi ceea ce sîntem, nu ne bizuim pe o singură probă, ci pe foarte multe, nu trebuie să ne sfiim să vedem în păstrarea numelor *Troian* și *Dochia* un fapt de o raritate unică și de o putere semnificatoare maximă, ele „simbolizînd constituirea însăși a poporului român" (G. Călinescu, *Istoria...*), teză în care credea folcloristica noastră în epoca ei romantică.

Folcloristica de dată mai recentă, practicînd verificarea științifică a datelor și argumentelor, a abandonat teza amintită, în primul rînd pe temeiuri lingvistice : imposibilitatea de a lega direct numele Troian și Dochia de Traianus și Dacia. Fonetismul *Troian* și *Dochia* ar fi indicat un intermediar slav. Deși o atare explicație atrăgea, în chip logic, justificarea — altminteri și mai imposibilă — a motivelor care (1) i-ar fi făcut pe slavi să păstreze ei aceste nume și (2) să le transmită tocmai românilor, urmașii lui *Traian* în *Dacia*, filologia românească a acceptat-o, temîndu-se să se abată de la principiul regularității schimbărilor fonetice, singurul capabil să dea statut științific unei ipoteze etimologice. Și credem că bine a făcut, între două explicații nesigure preferînd-o pe cea care putea fi cel mai puțin suspectată de subiectivitate și partizanat. Dar acum, cînd filologia, lingvistica istorică produce dovezile unei legi fonetice a trecerii lui *a la o*, problema lui *Troian* revine exact în termenii abandonați în urmă cu cîteva decenii (în privința *Dochiei* lucrurile sînt însă, deocamdată, mult mai nesigure) și e de datoria folcloriștilor noștri, a filologiei românești să reevalueze cît mai curînd și mai amplu mitul în cauză. Precum s-a văzut, de la această îndatorire filologia românească întîrzie de aproape o jumătate de secol !...

Această frumoasă poveste a lui Traian și a Dochiei sale * aduce o dovadă în plus pentru buna funcționare a memoriei folclorice. Ea se adaugă altor dovezi de același fel, înregistrate deja de filologia românească. Astfel, există o mitologie românească a întemeierii statelor feudale Moldova și Țara Românească, în care surprinzător este însuși faptul consemnării mitice a acestor evenimente politice, căci vădește o conștiință foarte clară a *importanței* acestui act despre care, la data săvîrșirii sale, nu se știa cît va fi de temeinic, dar se vădește astfel că a fost împlinit cu nădejdea în această temeinicie, nădejde ce a determinat proiecția sa în

---

* *Ne exprimăm totuși anumite rezerve față de* Dochia, *nu din motive lingvistice — precum s-a văzut, ci din pricina puținelor și nesigurelor atestări în folclorul românesc, obiecție pe care o aducem cu titlu de impresie, lăsînd folcloriștilor ultimul cuvînt. În privința lui* Troian *însă, atestările sînt cu mult mai numeroase, sînt propriu-zis bogate, convingătoare deci !*

mitologie. Cele două legende ale descălecatului de țară în Moldova și în Muntenia le inventariem în beneficiul nădejdii noastre că istoria *nu se întîmplă*, cum se nimerește, ci *se mai și face*, după voia și gîndul întemeietor al omului.

Legată strîns de tradiția întemeierii celor două țări românești este și enigmatica *Povestire pe scurt despre domnii Moldovei*, cronică moldovenească, scrisă la începutul secolului al XVI-lea în slavonă, dar putînd fi considerată un produs al spiritualității locale. Cronica prezintă și legenda celor doi frați *Roman* și *Vlahata*, încercînd, după tipicul antic și medieval, să explice originea poporului român prin doi frați. Textul, destul de confuz din păcate, amintește și de „rîmlenii" cei vechi stabiliți în Dacia. Dar lucrul cel mai impresionant în această legendă, trunchiat cunoscută și transmisă de autorul anonim, de expresie slavonă, este numele *Roman* și *Vlahata*, atît de potrivit închipuite de imaginația populară, probabil în locul uitaților Romulus și Remus !...

După alte dovezi (e drept, mai puțin sigure — dar e și vina folcloristicii „științifice", obsedată în ultimele decenii de problemele hermeneuticii mai mult decît de exersarea acesteia pe terenul moștenirii folclorice, vina că nu avem nici măcar certitudinea... nesiguranței), s-ar părea că limba română și folclorul românesc păstrează amintirea unor evenimente și structuri psiho-sociale de dinainte chiar de venirea romanilor în Dacia, evenimente și structuri italice sau dacice. Nu mergem atît de departe ca Nicolae Densusianu, dar tot ce se poate pune, în folclorul românesc, pe seama unei tradiții romane sau dacice înseamnă, ca vechime, anterior colonizării Daciei, anterior lui Traian, deci.

Tradiția folclorică a unui *Ler împărat* pare și ea să ne amintească de aceleași timpuri îndepărtate, acest *Ler* fiind, după interpretări mai vechi, „rămășița" numelui de împărat daco-roman Galerius (sau Aurelian, după alții). În privința motivelor care l-ar fi făcut atît de memorabil pe împăratul Galerius, vezi mai sus, cap. IV.

Păstrarea atît de bine, de pregnantă a amintirii lui Traian este totodată și o dovadă pentru numărul mare de coloni romani veniți în Dacia imediat după cucerirea Daciei, în vremea lui Traian, beneficiind de rînduielile statornicite de acesta, confirmînd astfel textul antic cu privire la acele „infinitas copias hominum" aduse de împărat în noua provincie.

Această excelentă memorie a folclorului românesc, a tradiției populare, orale, ar fi trebuit să înregistreze și să păstreze evenimentul migrației din sudul în nordul Dunării, căci ar fi fost un eveniment dintre cele mai evidente, atît ca desfășurare — căci ar fi afectat în întregime populația ulterior nord-dunăreană, cît și ca importanță !

Lipsesc documentele scrise ale continuității românești în nordul Dunării, dar mult mai grăitoare este absența documentelor folclorice cu privire la presupusa trecere a românilor din sudul în nordul Dunării. Absența documentului folcloric poate fi mult mai verosimil interpretată ca o dovadă că nu s-a produs niciodată această mult visată trecere a Dunării ! Un eveniment de asemenea anvergură, antrenînd și afectînd sute de mii de oameni, milioane chiar — mă rog, cîți vor fi fost românii pe

atunci ! — e greu de înțeles cum de nu a fost *remarcat* nici de participanții la acest exod, nici de spectatori. Nefiind consemnat nici în folclorul românesc, nici de cronicarii vremii !

Despre un „folclor al continuității", evident, nu poate fi vorba.

Așadar, acum, după ce am văzut cît de bine funcționează memoria folclorului românesc, a tradițiilor populare românești, „tăcerea" documentului folcloric românesc, cu privire la migrația unui popor întreg, cale de cîteva sute de kilometri, această tăcere nu poate avea decît o singură explicație : migrația cu pricina s-a produs numai în tratatele istoriografiei maghiare moderne.

CUM AU „BOICOTAT" ROMÂNII ISTORIA

În încercarea de a da o formă public acceptabilă resentimentelor lor antiromânești, și anume forma de teorie și teză istorică, științifică, istoricii maghiari și-au aflat punctul de plecare și de reazem al eșafodajului de pretexte și de argumente în lipsa documentelor scrise care să ateste prezența românească în nordul Dunării o lungă perioadă de timp, aproape un mileniu de la retragerea aureliană pînă în secolul al XIII-lea.

Pentru unii istorici români, mileniul acesta ar fi ceva mai scurt : de numai cinci secole... Că e de zece secole sau de cinci, mileniul nostru de „tăcere" tot mileniu rămîne ! Un „mileniu" în care documentele istorice nu menționează prezența românilor în teritoriile nord-dunărene !

Istoricii maghiari propun auditoriului lor un raționament foarte clar : dacă documentele vremii (acte de cancelarie, cronici istorice, note de călătorie etc.) nu înregistrează prezența românilor la nord de Dunăre, asta ce poate să dovedească altceva decît absența românilor din aceste ținuturi ?

Pentru cititorul obiectiv, adică acel cititor care *nu știe absolut nimic* in legătură cu cele discutate, raționamentul maghiar este clar și foarte convingător. Și, într-adevăr, autorii maghiari nu se ostenesc degeaba, găsesc ei cine să-i creadă...

Pentru persoanele subiective, care, adică, mai știu cîte ceva — condiția onestității presupunem că se respectă de toată lumea — obiecția maghiară stîrnește la rîndul ei cîteva întrebări, nevoia unor precizări

Mai întîi, cît sînt de numeroase documentele care, prezentînd starea de lucruri din nordul Dunării, nu-i pomenesc pe români ? De asemenea, trebuie precizat, despre documentele existente, cît sînt de temeinice, ce șanse există ca ele să fi înregistrat starea *reală* de lucruri, *completă ?* In ce măsură ele, în parte sau toate la un loc măcar, pot fi interpretate ca o *dare de seamă* asupra Daciei, în întregimea acesteia, atît pe verticala timpului, cît și pe orizontala spațiului ?

Răspunsul la aceste întrebări e de natură să descurajeze pe orice onest roeslerian, dar pînă acum nici unul dintre roeslerieni nu a depus armele documente care să prezinte *starea de lucruri* din nordul Dunării nu prea avem ! Lipsesc documentele (scrierile) care să-și propună o descriere a

lumii din nordul Dunării. Cele care există și, în lipsa altora mai bune, contează ca sursă de informații, sînt și așa foarte puține. In plus, ele sînt departe de a oglindi lumea nord-dunăreană, de a da seama asupra întocmirilor omenești din Dacia.

Izvoarele istorice scrise, din care constatăm că lipsesc românii, fac doar fugare referințe la evenimente petrecute în Dacia la mare distanță în timp și spațiu de autorul consemnării. Scriitorii bizantini, cînd scriu despre ceea ce se întîmpla în nordul Dunării, se arată interesați de ceea ce avea atingere cu Bizanțul. Ei consemnează schimbările ce se produc în starea de lucruri nord-dunăreană, bunăoară prin apariția vreunui nou neam migrator spre luminile Apusului, dar nu descriu starea de lucruri propriu-zisă. Ei sînt atenți la *evenimente*, iar prezența de secole a unei populații autohtone nu avea un asemenea caracter, nu avea nimic spectaculos, senzațional.

Dacă urmașii coloniștilor romani nu s-au retras în sudul Dunării, persistența lor în Dacia vreme de un mileniu, mileniul migrației popoarelor, e verosimilă numai prin acomodarea la condițiile de existență și supraviețuire noi. Renunțarea la o viață urbană, părăsirea orașelor, spre care erau atrași barbarii migratori prădalnici, constituia una din primele acțiuni de adaptare la aceste condiții. Or tocmai modul de viață care e de presupus că putea asigura supraviețuirea unei populații autohtone este modul de viață ce explică și incapacitatea cronicarilor bizantini de a remarca prezența unei populații autohtone în Dacia. Folosesc termenul *incapacitate*, căci despre așa ceva este vorba cînd un cronicar, un istoric deci, furat de întîmplările mărunte, de suprafață, nu vede mai în adîncul lucrurilor, adevăratul miracol ce se petrecea în acele vremuri statornicia unei populații autohtone la nordul Dunării, devenirea ei ca popor, cel mai numeros popor din această parte a lumii !

Evenimentele petrecute în Dacia, așa cum sînt povestite de cronicarii din vechime, în mod logic și fatal nu-i puteau avea ca protagoniști pe autohtoni. Cronicarii bizantini nu arată nici o urmă de interes pentru *lumea* de dincolo de Dunăre, din Dacia, din punct de vedere *sociologic*, cum am zice noi azi. Dimpotrivă, dacă ar exista o descriere, chiar vag amănunțită, a locurilor și a locuitorilor din nordul Dunării, făcută de cineva care a cunoscut nemijlocit această lume, iar din descrierea acestuia dacă ar lipsi numele românilor, atunci da !, s-ar cădea să cădem pe gînduri și pe capul românilor spunîndu-le că sînt venetici în țara lor ! Din păcate însă, o asemenea descriere nu există. Cel puțin după știința noastră.

Deci, recomand preopinenților noștri să caute bine prin biblioteci și să afle textele din intervalul mileniului cu pricina în care era de așteptat să fie consemnată prezența românilor în nordul Dunării. Nu cerem actele referitoare la vreun recensămînt al populației, dar măcar cîteva acte de cancelarie ori însemnări de călătorie care să privească *populația* din nordul Dunării !

Căci, mai corect e să se spună nu că românii lipsesc din documentele vremii, ci că *lipsesc documentele despre lumea* și *starea de lucruri* din nordul Dunării, din ținuturile în care, foarte probabil, locuiau românii.

Opoziția pe care o fac maghiarii la ideea continuității românești în Dacia mai ridică, din partea persoanelor cu o judecată „subiectivă", și altă obiecție dacă absența românilor din documentele referitoare la nordul Dunării ne îndreptățește să-i situăm pe români în sudul Dunării, atunci cum se face că nici *despre prezența lor în sud nu avem atestări mai concludente ?!* După aceeași logică, ei lipseau și din sudul Dunării. Căci aceasta este situația, situație despre care istoricii maghiari uită, de obicei, să mai sufle măcar o vorbă în documentele vechi, românii din sudul Dunării nu sînt pomeniți vreme de o jumătate de mileniu și mai bine. Primele atestări ale vlahilor din sudul Dunării apar, după o „tăcere" de cîteva veacuri, abia în secolul al XI-lea ! Unde erau românii, dacă lipseau și din nordul, dar și din sudul Dunării ?... Probabil că românii care azi sînt în nordul Dunării se aflau pe-atunci în sudul Dunării, drept care documentele nu-i consemnează în Dacia, iar cei ce azi se află în sud s-au aflat, pe durata „mileniului", în nordul Dunării, de aceea nu pot fi aflați în documentele istorice privitoare la evenimentele petrecute în perimetrul pur balcanic, sud-dunărean ! Altă explicație nu e posibilă dacă vrem să susținem mai departe teza roesleriană...

Sudul Dunării înseamnă, pentru vechime, pentru mileniul care ne interesează, o lume, în comparație cu cea nord-dunăreană, mult diferită a aparținut aproape întotdeauna unui organism politic de tipul statului, fiind deci administrat într-un anumit cadru politic, juridic. Documentele despre *lumea* din acest sud al Dunării sînt mult mai numeroase și mai bogate în detalii. Și cu toate acestea, vreme de sute de ani, vreo șase, aceste documente nu-i amintesc pe românii din sudul Dunării. Motivele care i-au făcut pe cronicarii bizantini (căci la ei ne e toată nădejdea, în principiu) să nu-i consemneze pe românii din sudul Dunării sînt cu atît mai valabile în ceea ce-i privește pe românii din nordul Dunării. Adică nu ne mai mirăm că i-au pomenit așa de rar pe aceștia, dacă pe cei din sudul Dunării abia îi amintesc, extrem, extrem de rar ! Prezența românilor în sudul Dunării constituind o realitate arhicunoscută cronicarilor bizantini, e de înțeles că aceștia vor fi înregistrat în același fel și prezența românilor în nordul Dunării, neacordîndu-i nici un interes, căci ei nu fac monografii, ci consemnări de evenimente. Ale acelor evenimente legate în vreun fel de grijile și preocupările curții imperiale.

Sursele bizantine și cele latine ale vremii nu fac nici o mențiune, bunăoară, asupra structurii etnice a statului bulgar, pe care-l numesc astfel, *bulgar,* după clanul turanic stăpînitor. Nici măcar asupra populației slave majoritare, care avea să dea caracter slav poporului bulgar, nu se face vreo mențiune.

Ce concluzie se poate trage din aceste observații ? Una singură cu mare certitudine *valoarea documentelor de care dispunem este extrem de mică, ele nereușind să ne dea o imagine a vieții, a realității trăite de odinioară.*

Despre români, din aceste documente, nu putem trage nici o concluzie cu privire la locul unde se aflau ! Nimic nu ne poate determina să-i excludem de la o viață în nordul Dunării. Dar ne alegem în schimb cu o întrebare la care nu va fi simplu să aflăm un răspuns ce viață au putut

dulce românii în nordul Dunării, vreme de un mileniu, de au supraviețuit scurgerii prin Dacia a puhoaielor umane dezlănțuite în migrația ce-a dat peste cap rosturile Europei moștenitoare a Romei antice ?

Istoricii, români și străini, ce au meditat asupra acestui fapt excepțional care este salvarea Daciei romanizate ca insulă de latinitate, au imaginat cam cu toții aceeași strategie a populației autohtone retragerea localnicilor din calea migratorilor. Retragerea în ascunzișurile pădurilor și-n văile munților, relieful variat al Daciei permițîndu-le, de minune, să evite contactul nedorit cu barbarii. Pentru această ipoteză e greu de aflat vreo adeverire după metodele clasice ale istoriografiei. Dar pentru cine are ocazia să cunoască îndeaproape realitatea românească, și în primul rînd limba și folclorul românesc, precum și corolarul acestora care este *sufletul românesc,* nu se poate să nu vadă că-n alcătuirea acestora se fac bine simțite urmele, amintirea ori pur și simplu expresia unei adînci solidarități dintre neamul românesc și *natura* acestor ținuturi îndeosebi *codrul* și *muntele.*

Nu pretindem nimănui să ia în considerație acest argument. Dar îl oferim celor ce, de bună credință fiind, vor să înțeleagă *dacă cum* a fost posibil „miracolul românesc"

Lucrurile se leagă între ele foarte strîns condițiile în care e de imaginat că au putut românii supraviețui sînt capabile să explice totodată și „tăcerea" documentelor istorice, inclusiv puținătatea atestărilor arheologice (am zis *puținătatea,* iar nu *absența !*), ca și anumite fapte de limbă pe care o interpretare simplistă se grăbește a le propune ca argumente ale părăsirii acestor locuri (vezi capitolul următor, discuția în legătură cu toponimia românească și absența cuvintelor vechi germanice).

Codrul, „frate cu românul", și muntele i-au salvat pe români în primul rînd ca spațiu vast și complex în care se puteau înjgheba așezări relativ statornice, sate și cătune, ferite de orice legătură cu veneticii nestatornici, departe de drumurile, aceleași, prin care puhoiul uman se scurgea spre a-și afla astîmpărul dincolo de Dunăre ori chiar și mai departe. Anumite expresii ale limbii române, o mulțime de creații populare poetice, depun mărturie asupra relației de un tip cu totul special, nemaiîntîlnit la alte populații din această parte a Europei, a legăturii *sufletești* dintre român și codru, dintre român și munte.

În aceste condiții, singurele în care devenea posibilă supraviețuirea, românii nu puteau dezvolta decît o civilizație (1) a lemnului, (2) de tip rustic, țărănească și păstorească, (3) o cultură orală, populară. Trecerea acelor *cives romani* colonizați în Dacia și a urmașilor la acest mod de viață cît de cît străin, unora mai mult, altora mai puțin, nu va fi fost cine știe cît de grea, de șocantă. Vechea civilizație geto-dacă era și ea mai mult a lemnului decît a pietrei, era mai puțin a orașului și mai mult a satului, mai puțin a cîmpiei și mai mult a muntelui, doar despre daci autorii antici scriind că *inhaerent montibus,* adică „se țin prinși bine în munți", unde-și au *ardua domus* „locuința pe înălțimi" ! În secolul al XVI-lea, italianul Ascanio Centario va consemna că „le montagne de la Transilvania sono tutte habitate da Valacchi"... Mai aproape de zilele noastre, cîntecul popular slovac va face aceeași constatare, în termeni mai expli-

ciți: „valahului îi place să trăiască la munte“! Sau mai pe românește, „românașului îi place sus, la munte, la izvor“!...

Colonizarea Daciei cu acei numeroși *cives romani* nu va fi putut și nici motive n-a avut măcar să încerce a distruge acest mod de existență, acest tip dacic de civilizație care se va dovedi salvator după retragerea aureliană. Din perspectiva acestui mod de viață, se poate spune că romanii aduși de Traian și urmașii acestora au suferit ei un proces de dacizare. Prin retragerea aureliană începe propriu-zis procesul de formare a unui popor nou, distinct de cel latin și de toate celelalte din preajma sa. La nivelul limbii se impune limba latină, primind în structura sa numeroase elemente geto-dacice, înregistrate de lingviști ca alcătuind *substratul* limbii române, subordonat *stratului* latin. Dar la alte niveluri ale plămădei etnice românești proporțiile se mai și inversează cîteodată. Trecerea romanilor și a daco-romanilor la un trai de tip dacic a fost determinantă pentru nașterea poporului român și pentru supraviețuirea sa pînă în vremurile cînd apare în istorie gata să și-o asume, *la momentul* cel mai oportun. Căci documentele încep să-i pomenească pe români în termenii cei mai expliciți îndată ce încetează migrația pustiitoare a barbarilor. Vreme de un mileniu românii au supraviețuit și atît. Nu s-au aventurat să se organizeze în formațiuni politico-militare, să ridice cetăți sau orașe, oferind astfel o țintă în plus, mai lesnicioasă, noroadelor ce porniseră la demolarea Europei, la prăduirea acesteia. Cînd românii se vor organiza însă politicește, în zorii veacului al XIV-lea (Țara Românească) sau ceva mai tîrziu (Moldova), o vor face, probabil, la momentul cel mai potrivit, căci ei vor întemeia astfel două state ce nu-și vor afla egal în jurul lor prin stabilitate politică. Țara Românească și Moldova fiind singurele state din această parte a Europei ce există, din vechimea acelui secol al XIV-lea pînă azi, neîntrerupt! Românilor se pare că le place continuitatea în toate!...

Reiau o propoziție mai sus enunțată: „vreme de un mileniu românii au supraviețuit și atît“... Această propoziție e acceptabilă numai dintr-un anumit punct de vedere, cel pentru care istoria se reduce la evenimentul politic și militar. Românii, vreme de un mileniu, s-au retras dinaintea acestei istorii, „au boicotat-o“, fiind aceasta, probabil, singura cale prin care se putea salva ființa națională. Au amînat *afirmarea* acestei ființe pentru a o salva de la pieire. Instinctul de conservare etnică a funcționat de minune și nu va fi pentru ultima oară în istoria românilor.

Dar ce au făcut românii în acest mileniu în care s-au retras din istoria Europei în singurătățile codrului și ale muntelui?

Printr-o lege a compensației, care funcționează cu o exactitate mecanică, abținerea de la manifestarea vizibilă în exterior va fi dus la orientarea către sine, către lumea propriei ființe, a spiritului românesc. Retrăgîndu-se din calea străinilor porniți pe jaf, omor și cotropire, românii nu se mai puteau retrage și din propria lor cale. Vor dezvolta, drept urmare, o civilizație originală, fruct al unei atitudini meditative față de lume, de viață. *Meditazione, massima azione,* spune un proverb italienesc. La capătul acestui mileniu de retragere din istorie, de retragere „în pustie“, în pustia munților și a codrului, românii apar cu o zestre aparte:

nu cu cetăți falnice, nici catedrale semețe, orgolioase, nu cu palate și castele, ori cu savante universități și mănăstiri, ci ca autori și stăpînitori ai unei culturi populare extraordinar de bogată și de interesantă, fără pereche în toată Europa ! Categoric, numai dintr-un singur punct de vedere se poate spune că „românii, vreme de un mileniu, au supraviețuit și *atît*" ! Privind roată în jur, vom zice și noi că pentru o mie de ani și mai bine ne lipsesc *semnele* împlinirii românești prin istorie, ale cărei ispite românii nu le-au cunoscut ! Căci numai privind lucrurile astfel, de departe ori din negura bibliotecilor ori a străinătății, adică fără să-i cunoști pe cei despre care nu te sfiești să scrii chiar cărți, de *istorie*, deci fără să cunoști lumea românească în alcătuirea ei specifică, în adîncurile ei, ce nu pot fi scrutate decît aplecîndu-te asupra lor cu răbdare și îndeaproape, numai in asemenea condiții mileniul nostru de tăcere e un mileniu în care n-am făcut istorie ! Dar poate am făcut *altceva* !... Ei bine, acest *altceva* s-a făcut, există, dar e mult mai greu de înțeles, de remarcat, căci nu se lasă ușor de văzut, cel mai adesea nu este pipăibil, nu bate la ochi, nici nu te trage de mînă să-i bagi de seamă ființa. Ci îl descoperi cu încetul, trăind viața măruntă, de zi cu zi, care este, la tot pasul, ca o respirație, marcată de semnele discrete ale unei culturi a sufletului, a *sinelui*, ce umple de uimire și încîntare pe orice om de bună credință care ajunge să ne cunoască în ceea ce este autentic și străvechi românesc.

Din acest mileniu de boicot al istoriei românii ies, printre altele, înarmați pentru o viață socială cu o legislație proprie, vestitul, în tot evul mediu, *jus valachicum*, de care noi, cei de azi, nu ne-am priceput să ne minunăm îndestul. Și cum să nu te minunezi cînd, conform acestui *jus valachicum*, variantă sau replică „dacizată" a dreptului roman, ni se propune, ca principiu, bunăoară, să distingem de hoțul nărăvit pe cel ce fură de nevoie și să-l iertăm ! Cel despre care se dovedește că a furat constrîns de condițiile existenței sale, pentru a se salva pe sine și pe ai săi, să fie iertat !... Așa glăsuiește *jus valachicum* ! Ce mare victorie a spiritului se află în acest principiu !... Care victorie, a cărui împărat ori general, asupra cărei armate, asupra căror dușmani, se poate compara cu victoria repurtată astfel de români asupra dușmanului ce-l purtăm fiecare in noi, victorie consfințită prin lege și datină spre a se repeta cu fiecare generație acest principiu de drept românesc ! Cine fură de nevoie să fie iertat !...

În lumea toată dreptul roman este un model de logică juridică, de întruchipare a ideii de justiție. „Adevărata cultură, spunea Tudor Vianu, constă în transformarea ideilor în sentimente". Nu oare tocmai asta face, față de dreptul roman, *jus valachicum* al nostru ? Nu vine oare acesta din urmă în completarea primului, spre a-l mlădia, organic, după marea schimbare ce se produsese în conștiința lumii îndată după elaborarea principiilor de drept roman, cînd apare și se răspîndește învățătura creștinească, morala acesteia, duhul iubirii și-al iertării între oameni, pe care românii l-au trăit mai autentic, se pare, decît oriunde în altă parte a Europei ?

Mă încumet chiar să pun în balanța unei judecăți drepte, liberă de prejudecățile îndătinate, două simboluri, dintre cele mai sensibile : *pi-*

ramida, ca simbol și împlinire a voinței de a face istorie, de a *rămîne* în istorie, și *ia* românească, mai puțin, chiar deloc simbol, în menirea ei firească de a înveșmînta și de a da un plus de mîndrețe trupului omenesc, dar capabilă să sugereze esența gestului românesc de a refuza istoria, vreme de un mileniu. Întru cît sînt comparabile *ia* și *piramida* ? Întru destul de multe, căci și piramida acoperă un trup !... De asemenea, cu trudă se face și una, și cealaltă ! Cu geniu ! Dar al cui, în cazul piramidei ? În nici un caz al celor ce, transformați din ființe umane în animale de povară, și-au trăit viața de sclav împingînd la bolovanii imenși de piatră ! Poți oare despre acești sute de mii de oameni, a căror umanitate a fost disprețuită și anulată, al căror trup a fost înjosit pentru gloria unui stîrv, poți oare spune despre acești nefericiți care au ridicat piramidele că au făcut istorie prin truda lor degradantă și perfect inutilă ?

Avem, așadar, de o parte aceste monumente colosale ale disprețului strivitor față de ființa umană și, pe de altă parte, în celălalt taler al balanței, ușoară ca un fulg, pînza de un cot pe care s-au adunat cu migala unor mîini îndrăgostite atîtea frumuseți spre a-l împodobi cu ele pe omul cel mai de rînd, pe *tot* românul ! E atîta drag de viață și de oameni în gestul înveșmîntării lor cu cămeșa albă ori ia înflorate ca niște colțuri de rai, e atîta respect pentru ființa umană în ia și-n toată civilizația românească tradițională, adică în acea civilizație cu care ne-am ales în urma unui mileniu de retragere din istorie, din istoria cea bezmetică, încît nu te poți mira îndestul de caracterul înșelător al aparențelor după care, la prima vedere, ai fi zis că e atît de lamentabilă și întristătoare abținerea românească de *a face istorie*, vreme de un mileniu !...

Civilizația ? Ce e civilizația dacă nu respectul față de ființa umană ? ! Cultul ființei umane !... Acceptînd această definiție, a cărei slăbiciune ne e greu s-o vedem, încă și mai greu le va fi celor care, între oameni serioși și de bună credință discutînd, vor pune în discuție funcția civilizatoare a românilor în spațiul nord sau sud-dunărean, în care s-au desfășurat ! Românii au creat o civilizație proprie, extrem de originală, care a avut o mare putere de seducție asupra altor neamuri, învecinate. O civilizație populară, anonimă, adică a tuturor, și prin aceasta extrem de vie, de pătrunzătoare în sufletele oamenilor, modelîndu-le cu grijă, înfrumusețîndu-le, înnobilîndu-le. Căci acesta e și atributul esențial al civilizației românești grija pentru sufletul omenesc, partea cea mai de preț a lumii întregi ! Respectul omului, ca valore fără egal ! Al omului om ! Al *omeniei* !

Cînd la sfîrșitul primului război mondial s-a discutat la Paris și Versailles pacea europeană, clădită pe ideea de justiție internațională, instituită prin respectul principiului naționalităților, cînd s-au găsit, tot atunci, contestatarii drepturilor românești care să se îndoiască asupra capacității românești de a crea, de a (se) civiliza, delegația română a pus la dispoziția celor gata să ia în discuție asemenea brașoave colecția de proverbe românești adunate de G. Zane. Atît și nimic mai mult ! Să precizăm, pentru cei ce n-o cunosc, cum arată această colecție : publicată între anii 1895 și 1903 (1912), ea cuprinde zece volume, format mare, cu un total de 7 922

de pagini. Și să ne întrebăm în tezaurul folcloric al cărui popor european se mai poate afla ceva comparabil colecției Zane, colecție pe care cercetările folclorice o dovedesc a fi... incompletă ? Cu toate cele zece volume ale ei !

Au nu s-ar cuveni să vedem în mileniul de tăcere românească un motiv extrem de serios pentru a reconsidera înțelesul și cuprinderea noțiunii de *istorie* ? Au numele de *istorie* nu-l merită mai curînd efortul românesc de a edifica sufletește omul, de a-l împodobi lăuntric și de a-l crește, de a-l spori, căci numai așa omul putînd aspira la o împlinire : de sine și a sinelui !

Evident că există două istorii ! Una *vizibilă* și cu ochiul liber — și, poate, de aceea, înșelătoare — de care s-au preocupat pînă acum îndeobște istoriografii, axată pe ideea de *eveniment*, și o altă istorie, invizibilă pentru cei pripiți să aibă o părere, o istorie a marilor și lentelor procese de transformare la nivelul etnic al conștiințelor, al spiritualităților. Dacă vedem în om ceea ce el este, o ființă conștient *perfectibilă*, apoi trebuie să se cheme *istorie* tot ceea ce ține de perfecționarea omului în ceea ce are el specific uman : mai mult ca orice sufletul, conștiința de sine ! Spiritul !

Mutînd pe acest teren întrebarea „ce au făcut românii vreme de un mileniu, cînd documentele istorice nu s-au arătat vrednice să-i consemneze ?" răspunsul devine extrem de complex și de gingaș, dar și inaccesibil celor deprinși cu prejudecățile comode, simplificatoare. Pentru ceilalți, care ar putea înțelege un asemenea răspuns, oferim, deocamdată, rezumatul cel mai succint ce-l putem imagina ca răspuns la întrebarea de mai sus : „Ce-au făcut, deci, românii vreme de un mileniu ?" Simplu de spus, poate că și de înțeles pentru cine e făcut să înțeleagă „Românii, vreme de un mileniu, au învățat să-și dea bună ziua !"... Exact așa ! Căci nu-i de colo să-i auzi, cînd doi oameni își întretaie drumurile, chiar fără să se cunoască unul pe altul, zicîndu-și

— Bună ziua !

— Bună să-ți fie inima !...

Nu e uimitor să-i dorești cuiva să fie bun, cumsecade, ci faptul că prin această urare știi că-i vei face plăcere „celuilalt", că vii astfel în întîmpinarea și în sprijinul unui efort, pe care în lumea românească tradițională îl făcea tot omul, de a fi mai bun, mai drept, mai cinstit ! Lucrul acesta este absolut uluitor !

Pe alte meleaguri, unde istorie s-a făcut cît poți cuprinde, „celălalt" este Iadul însuși ! „L'Autre" c'est l'Enfer !... (Jean Paul Sartre, parcă). Pe aici, pe la noi, care am boicotat istoria și ne-am complăcut într-un „anistorism" demoralizant pentru cei ce se lasă mai ușor amăgiți de ceea ce văd la alții, luînd mai greu aminte la ceea ce avem noi și alții nu au, deci ce avem noi mai deosebit e că celălalt este nădejdea noastră de mai bine, celălalt este mai bunul decît noi înșine ! Și de aceea ni-e așa de drag !...

Bunică-meu Stan, pomenit în dedicația acestor pagini, obișnuia să se roage la icoane, seară de seară, în cuvintele : *Doamne, păzește-mă să nu fac rău nimănui !...* Și nu era decît un oarecare econom de oi... *Cioban,*

vreau să zic ! Și se ruga la Dumnezeu să-l apere nu de răul ce i l-ar fi putut face *alții*, ci de răul ce l-ar fi putut el face, fie și fără voia sa, *altuia*...

Românii au avut tăria ajungă la asemenea performanțe sufletești în numai o mie de ani ! Extrem de scurt interval dacă luăm aminte în jur, de jur împrejurul globului, la celelalte seminții și popoare, la celelalte civilizații !

Formula din titlul acestui capitol a fost lansată, precum se știe, de Lucian Blaga românii au boicotat istoria... Lucian Blaga e și unul dintre gînditorii cei mai sensibili la existența și manifestările unui fel de a fi românesc. Mai mult poate decît în alte culturi, cărturarii români cei mai de seamă s-au pronunțat în chestiunea acestui *stil* național, românesc, de cele mai multe ori pentru a-l apăra de falsificatorii cu voie sau fără voie, insensibili la autenticitatea *specificului românesc*. Căci acest stil de viață inconfundabil constituie isprava cea mai glorioasă a poporului român, dobînda binemeritată la capătul acelui vestit mileniu, ***mileniul de reculegere românească...***

„INVINCIBILE ARGUMENTUM"

Împrumutăm titlul acestui capitol și, totodată, al cărții, de la Dimitrie Cantemir, eruditul domn al Moldovei. În a sa *Historia moldo-vlachica*, vorbind de colonizarea Daciei și, în general, despre originea neamului românesc, care „își trage obîrșia din legiunile și din cetățenii romani pe care (...) Ulpius Traianus i-a așezat nu numai în toată Dacia, ci pe unii dintre ei, nu puțini, chiar și în Moesia", Cantemir precizează, în legătură cu romanitatea românilor, că „pe lîngă mărturiile celor vechi se adaugă apoi, pe cît cred, *o dovadă de neînfrînt — invincibile argumentum* — și anume graiul însuși, adică al românilor, care lasă să se simtă nu pur și simplu limba latină, ci acea veche limbă latinească de care se bucurau îndeosebi vremurile lui Traian, căci limba românească a păstrat și păstrează cu tărie, după atîtea veacuri, cuvinte deja duse sau învechite de-a lungul latinității".

Lucrarea din care cităm a avut, la vremea ei, și un caracter polemic, răspunzînd unor detractori ai neamului românesc, contestatari ai originilor noastre latine. Naționalitatea celor ce ne-au calomniat a fost întotdeauna strîns dependentă de conflictele politice în care au fost angajate principatele românești. Astfel că *începutul* l-au făcut istoricii poloni. Aș zice că *întîmplător* aceștia au fost poloni. Iar întîmplarea a decurs din dezastrul pentru nobilimea polonă cu care s-a încheiat, în Dumbrava Roșie, expediția militară a ușuraticului rege Albert împotriva neiertătorului Ștefan al Moldovei. Resentimentele născute din această usturătoare și catastrofală înfrîngere au luat și această formă : cîțiva istorici poloni, în frunte cu Martin Bielski, ne-au plătit cele petrecute în Codrii Cosminului scornind „basna" după care coloniștii romani aduși de Traian în Dacia ar fi fost de fapt tîlharii și hoții din Roma, adunați aici cu de-a sila, spre a se scăpa de ei Cetatea cea Eternă !... Dovadă exilul lui Ovidiu la Tomis !... Deci aici, în Dacia, a fost locul de exil al tuturor răufăcătorilor din Roma antică !...

Așa s-a făcut începutul unei historiografii de ficțiune antiromânească. Polonii o vor abandona destul de repede, pe măsură ce tabla de șah a intereselor politice va pune tot mai rar în conflict Polonia cu Principatele române. Locul polonilor va fi luat însă de istoriografii atașați intereselor

politice maghiare, interese din ce în ce mai potrivnice unei realități cu care o anumită mentalitate nu se poate împăca caracterul românesc, în datele sale esențiale, al Transilvaniei !... Împotriva acestei ficțiuni antiromânești, argumentul invocat de învățații români a fost, de cele mai multe ori, de natură lingvistică.

Preluăm deci convingerea lui Dimitrie Cantemir, și care, de fapt, aparține întregii noastre culturi, precum că, printre documentele istorice, mărturia lingvistică este un „nebiruit martur", un *invincibile argumentum*, dar avem a răspunde altor basne decît cele ce au tulburat tihna și alesele preocupări ale savantului prinț. Răspunsul nostru se întemeiază însă, azi deopotrivă ca odinioară, pe aceeași realitate impunătoare, la care se cuvine să raportăm orice teorie, orice ipoteză istorică : *limba română*. În alcătuirea limbii române vom găsi dovezi și mărturii ale unor evenimente istorice majore. La concurență cu alte semne, mărturia lingvistică trece înaintea oricăruia, căci fără ea nici n-ar mai fi toată discuția dacă limba română n-ar fi o limbă romanică, păstrătoare deci a structurilor lingvistice latinești, dacă strămoșii noștri ar fi părăsit latina, în secolul IV sau al XI-lea, învățînd altă limbă, cine s-ar mai gîndi azi că noi sîntem urmașii celor ce au vorbit cîndva latinește ?

Limba română depune așadar mărturia cea mai importantă a identității noastre de neam cu cei ce odinioară au colonizat Dacia și au viețuit într-însa. Tot limba română depune mărturia amestecului etnic, dintre romani și dacii autohtoni. Împotriva acestei mărturii, unii s-au considerat îndreptățiți să conteste identitatea de neam dintre noi, cei de azi, și cei ce odinioară au locuit această aceeași prea fericită Dacie. Contestația lor nu poate avea nici o valoare atîta vreme cît ea contravine mărturiei lingvistice. O știu bine și ei, care, de aceea, încearcă să deducă din structurile limbii române dovezi în favoarea ideilor ce vin să ni le propună ca adevăruri. În controversa care se iscă astfel ne întemeiem, și unii, și alții, pe argumente lingvistice. Numai că natura *lingvistică* nu asigură, de la sine, excelența mărturiei. Ci limba, graiul oricărui neam, este un text sui generis pe care nu-l poți citi, ca istoric, fără a-i fi învățat ciudatul alfabet în care este scris ! Fără a respecta regulile după care se tălmăcesc *în propoziții* inteligibile pentru tot omul adevărurile ascunse *în structurile* limbii ! Iar aceste reguli nu se învață de azi pe mîine, ad-hoc, adică doar pentru necesitățile unei demonstrații de istoric „patriot", interesat în a ajunge la anumite rezultate.

Subsemnatul autor al acestor rînduri nu sînt istoric. Îmi cîștig pîinea cea de toate zilele predînd studenților filologi o materie care se cheamă în programa acestora *Introducere în lingvistică*. Cu materia „mea" studenții fac cunoștință încă din primul semestru al pregătirii lor universitare. Într-atît e de important să învețe cum să citească în structura unei limbi, cum să interpreteze corect faptele de limbă, legîndu-le fie de istoria poporului ce dă viață acelei limbi, fie de natura general-umană, de mecanica unei determinări interne, lingvistice, ori de condiționarea, mai spectaculoasă, a factorilor externi, psihici, sociali, politici, culturali etc.

Studiul unei limbi, inclusiv al limbii române, este pasionant mai ales dacă îl faci lăsîndu-te în voia structurilor lingvistice, care te trec dintr-o

mirare într-alta, fiecare soluție constituind punctul de plecare al unei noi probleme, al unei alte întrebări. Aș numi acest studiu ca fiind organic. Dimpotrivă, studiul în care ne-am angajat în cartea de față este lipsit de acest atribut și-l efectuăm cu o aproape totală lipsă de satisfacție strict profesională. Avem a cerceta mai întîi argumentele celor care contestă continuitatea românească în Dacia. Lipsa de „organicitate“ a acestor argumente ne dă sentimentul că ne irosim timpul cu lucruri care n-au nici o legătură cu ceea ce face frumoasă meseria de lingvist. Aceeași lipsă de „organicitate“ o vor dovedi, probabil, și argumentele continuității. Și asta dintr-un motiv lesne de înțeles: prin natura sa, graiul înregistrează ceea ce se întîmplă: evenimentele petrecute, așa cum ar fi, de pildă, traseul unei migrații sau, simplu, faptul de a fi migrat. O limbă nu înregistrează ceea ce nu se întîmplă, nu înregistrează faptul că vorbitorii ei n-au migrat, cum nu înregistrează nici că vorbitorii ei n-au picat din lună!... Organică pentru limba română este romanitatea sa, contactul cu alte limbi, constituirea limbii literare și altele, care pot fi cercetate cu interes și cu satisfacția de a te situa în interiorul unor fapte petrecute.

Iată, bunăoară, cuvîntul latinesc *luna*, care desemna astrul nocturn aproape ca un nume propriu, în română se îmbogățește și cu înțelesul de „interval de timp egal cu fiecare dintre cele 12 diviziuni calendaristice, cu o durată de 28 pînă la 31 de zile“, iar această inovație o aflăm numai în limba română printre limbile romanice. Întîmplarea face că o inscripție din Dacia romană ne dovedește că încă din latina nord-dunăreană dacică, *luna* era folosit cu acest nou înțeles. Vasile Pârvan deduce din asta, pe bună dreptate, un argument al continuității celor ce vorbeau odinioară latinește în nordul Dunării, continuitatea lor pînă în zilele noastre. Dar mult mai interesantă, mai „lingvistică“, ar fi interpretarea acelei inscripții în favoarea presupunerii că o asemenea inovație apărută în latină imediat după contactul acesteia cu limba dacilor, ar reprezenta efectul unui model lingvistic dacic, ar fi un calc semantic după un cuvînt dacic, despre care nu mai putem ști cum suna, dar avem motive să bănuim că însemna, precum *lună* din română, două lucruri (1) „astru, satelit al pămîntului, care se învîrtește în jurul acestuia“ și (2) „interval de timp etc. etc.“ Ceea ce ne îngăduie să facem, cu oarecare risc, e drept, o legătură între această structură semantică și reputația pe care dacii și-o cîștigaseră în antichitate, de buni astronomi. Iar această legătură mi se pare în absolut — dacă putem spune așa, mult mai interesantă decît mărturia ce o depune cuvîntul *lună* în disputa dintre istoriografii români și maghiari. Această evidentă dovadă de continuitate pînă azi în nordul Dunării a celor ce vorbeau în Dacia latinește în secolul al II-lea, este cu atît mai concludentă cu cît în aromână, dialect sud-dunărean al limbii române, cele două sensuri sînt denumite prin cuvinte diferite!... Dar să nu ne amăgim: nu cuvîntul *lună* depune vreo mărturie, ci întîmplarea că s-a păstrat o inscripție antică din Dacia în care cuvîntul *lună* apare cu o structură semantică necunoscută în restul Romaniei și pe care, peste o mie și ceva de ani o vom mai întîlni numai în limba română.

Partea neplăcută a întreprinderii noastre decurge deci din aceea că numai cu totul întîmplător și periferic, în chip neesențial judecate, anu-

mite fapte de limbă ar putea dovedi continuitatea românilor în Dacia. Iar în principal, noi vom avea de constatat numai că argumentele „celuilalt“ sînt false. Iar cînd această falsitate decurge din precaritatea unor cunoștințe și a unui mod de a raționa care, la un loc, s-ar corecta prin simplă și suficientă absolvirea cursului de *Introducere în lingvistică*, atunci chiar ai sentimentul pierderii timpului. Căci nu e nici o plăcere să descoperi și să explicitezi lipsa de consecvență în gîndirea unor așa-ziși preopinenți care uneori fac greșeli ce le-ar fi fost fatale în susținerea unor examene pe care se vede la tot pasul că nu le-au promovat încă !

Nu e de așteptat să aflăm în limba română dovezi propriu-zise ale continuității românești ! Această continuitate poate fi dovedită numai în măsura în care se vor dovedi false și neîntemeiate argumentele teorici migraționiste. Iar cînd, cercetîndu-le, aceste argumente chiar se dovedesc a fi false, te încearcă sentimentul zădărniciei dinaintea ușurinței cu care aceste argumente au fost invocate. Ce și cine ar putea împiedica „descoperirea“, mîine, a altora, în locul celor ce le vom respinge azi ?

Pot ușor găsi dovada, în structura limbii române, a isteţimii, celor ce au mlădiat această limbă românească într-un chip unic, nemaiîntîlnit ! Pot identifica în limba română universul de valori morale cultivate de tradiția românească ! Pot scoate în evidență umorul limbii române, și cîte și mai cîte ! Toate fiind elemente organic constituente ale limbii și ale fenomenului românesc. Dar continuitatea într-un anumit spațiu geografic în ce fel e de imaginat că și-a lăsat amprenta în limba celor ce, generație de generație, au trăit statornic sub același orizont ?... Într-un singur fel : prin *absența* semnelor care ar fi fost consecința, în plan lingvistic, a unei migrații generale ori a unui mod de viață nomad. Iar a studia ceea ce lipsește dintr-o limbă nu mi se pare a fi o întreprindere prea interesantă !... Este aproape ca și cînd am strînge dovezile lingvistice ale faptului că românii nu au trecut niciodată dintr-o parte în alta a Amazonului. Aceste dovezi propriu-zis nu există. La fel cum nu există nici dovezile că românii au trecut vreodată Dunărea sau Amazonul !...

Da, argumentul lingvistic este invincibil, de nebiruit ! Dar nu pot argumenta cu el ceea ce nu s-a întîmplat ! Căci nu pot găsi în vreo limbă — oricare ar fi aceea, dovada pozitivă că un anumit eveniment *nu* s-a petrecut ! Iar continuitatea românească în Dacia este traductibilă în acești termeni negativi românii *nu* au migrat în sud, în secolul al treilea, și nici *nu* au migrat înapoi, în secolul al XIII-lea. Iar ceea ce nu se întîmplă cum ar putea deveni *fapt* de limbă ?'!...

Dimpotrivă, dacă această migrație s-ar fi petrecut, ea ar fi determinat anumite efecte pe plan lingvistic, efecte care azi ar constitui dovezile strămutării românilor peste Dunăre ! Cu alte cuvinte, în principiu, numai adversarii noștri pot găsi dovezi în sprijinul ipotezei lor, iar noi, românii, nu ne putem apăra cu dovezile noastre, ale continuității, deci, ci numai cu dovezile adversarilor, arătînd cît sînt de false sau de greșit interpretate !

Ne aflăm oarecum la cheremul adversarilor, cărora nu le putem dovedi decît atita că nu au dreptate ! Nu au dreptate în ceea ce au susținut *pînă acum*, în felul cum și-au argumentat pînă azi pretențiile !

Dar de pus capăt discuției nu stă la îndemîna noastră ! Căci adversarii noștri sînt liberi să inventeze mereu alte ipoteze, în speranța că vor reuși să dea peste una pe care nouă, românilor, să nu ne mai fie atît de ușor să o infirmăm !

Singuri preopinenții noștri pot pune capăt acestei dispute, renunțînd măcar a mai susține tezele și ipotezele a căror netemeinicie a fost deja dovedită. Asemenea teze — după regulile jocului din lumea cercetării științifice — nu mai pot fi susținute decît după ce se dovedește șubrezenia contestației cu care au fost întîmpinate de specialiști ! Din păcate, adversarii noștri trec sub tăcere argumentele cu care le-au răspuns românii, printre *români* numărîndu-se ; numeroșii oameni de știință străini, neutri. Și, astfel, istoricii unguri prezintă în continuare aceleași teze, a căror respingere, în lumea de specialitate, s-a făcut deja.

De ce totuși procedează ei în acest fel, atît de incorect ?

Dintr-un considerent de eficiență propagandistică extrem de realist : publicul la care ajunge această literatură maghiară pe tema Ardealului, în marea sa majoritate nu cunoaște replica românească deja dată și nici nu-și face un scop din a se documenta ca lumea. Nu e vina lor. Oamenii citesc ce le cade în mînă și rămîn cu impresia pe care le-o face cartea citită. Replica românească, oricît de întemeiată și de convingătoare ar fi, tot nu ajunge la *aceleași* persoane, ci la cu totul altele, care se conving, la rîndul lor, de temeinicia argumentelor românești... În felul acesta apar două categorii de persoane în cunoștință de disputa noastră unii care cunosc punctul de vedere maghiar și numai acest punct de vedere, iar alții care cunosc răspunsul românesc la pretențiile unguresti... Ceea ce naște impresia că „lumea" are păreri împărțite în chestiunea Ardealului și că adevărul însuși este „undeva, la mijloc"... În realitate, toate datele problemei le dețin numai unii, cei care, luînd cunoștință de punctul de vedere românesc, au aflat și care sînt și pe ce se întemeiază susținerile ungurești. Căci este în firescul lucrurilor ca românii, contestați în drepturile lor, să răspundă la aceste contestații și, deci, să le expună publicului odată cu replica de care se simt în stare. Cealaltă parte a publicului, care cunoaște numai punctul de vedere maghiar, nu mai ajunge să cunoască și replica românească !

*

Continuăm deci și noi examinarea obiecțiilor ridicate de istoricii unguri, potrivit cărora continuitatea românească în nordul Dunării este infirmată de :

— asemănările limbii române cu albaneza

— absența din limba română a elementelor vechi germanice

— caracterul slav al toponimiei românești

— caracterul sud-slav (sud-dunărean) al elementelor românești de origine slavă

— caracterul extrem de unitar al limbii române.

Să le luăm în discuție pe rînd

Argumentul care a făcut cea mai bună impresie în favoarea roeslerienilor l-au constituit asemănările într-adevăr frapante dintre română și albaneză, asemănări numeroase și profunde, afectînd toate comparti-

mentele limbii vocabular, sintaxă, morfologie și inventar fonologic. Aceste asemănări nu pot fi interpretate — după părerea specialiștilor maghiari — decît ca o dovadă a viețuirii românilor, într-o epocă îndepărtată, în preajma albanezilor, în antica Dardania, probabil. Așadar, în sudul Dunării !

Lingviștii români deduc însă din aceste asemănări dovada că dacii nu au fost exterminați. Limba dacilor, susțin românii, va fi semănat mult cu limba ilirilor, a strămoșilor albanezilor de azi, în orice caz. Unii lingviști vorbesc chiar de o singură limbă, traco-iliră, ceea ce ar explica și mai bine asemănările dintre română și albaneză.

Deocamdată, disputa continuă. Înainte de a-i da de capăt, în paranteză, se cuvine a fi făcute două observații :

(1) teza roesleriană se bazează pe ideea că albanezii trăiesc azi pe locul unde au trăit și strămoșii lor în antichitate. Ideea aceasta e dintotdeauna considerată ca o premisă indiscutabilă, care nici măcar nu se mai enunță. Dacă însă ar fi să pretindem cuiva să demonstreze continuitatea albanezilor în teritoriul lor de azi, sau măcar în sudul Dunării, am crea un moment de derută și stupefacție, util totuși în discuția noastră pentru a înțelege sentimentele cu care românii primesc punerea în discuție a continuității lor în Dacia. Așadar, pentru cei ce fac un argument din asemănările românei cu albaneza, se impune, ca o datorie de seriozitate, să demonstreze mai întîi continuitatea albanezilor în teritoriul pe care aceștia viețuiesc.

Într-o discuție purtată cu un „roeslerian", pretinzîndu-i să demonstreze continuitatea albanezilor, acesta mi-a răspuns „dar nimeni nu le contestă albanezilor continuitatea !"... E și ăsta un argument !... Din care se înțelege totuși și mai bine pe ce se sprijină contestarea continuității românilor în nordul Dunării : pe însăși această contestație. Care trebuie făcută indiferent cu ce mijloace, cu ce argumente. Căci ea însăși, prin insistență, are șansa să devină argument ! Conform cîntecului : calomniați, calomniați ! Ceva tot rămîne...

Precizez nu pun la îndoială continuitatea albaneză, dar pun la îndoială seriozitatea celor care, ținînd să demonstreze nulitatea continuității românești în nordul Dunării, fac din continuitatea albaneză o certitudine aflată deasupra oricărui dubiu. Încercarea de a demonstra continuitatea albaneză i-ar pune pe roeslerieni în situația ingrată și nefirească în care teoria lor i-a pus pe români. Căci roeslerienii, în loc să prezinte dovada prezenței românești în sudul Dunării, pretind românilor să-și dovedească ei prezența necurmată în nordul Dunării !... Cu o excepție : asemănările româno-albaneze la nivel lingvistic ar fi unica dovadă de viețuire a românilor în sudul Dunării, înainte de a se stabili în nordul fluviului. Dovada aceasta însă se conjugă cu obligația de a demonstra mai întîi că albanezii nu s-au clintit ei din teritoriul lor tradițional, sud-dunărean. Repet : avem această pretenție numai de la roeslerieni. Altminteri, în afara acestei discuții, sîntem convinși de continuitatea albanezilor și le dorim tot binele.

(2) de asemenea, pentru a explica asemănările româno-albaneze prin conviețuire sau (și) vecinătate, respingînd astfel explicația prin sub-

stratul traco-ilir. roeslerienii mai au nevoie și de exterminarea dacilor. Că n-au mai rămas daci în Dacia, după războaiele din anii 101—105, aceasta este una dintre susținerile cele mai absurde la care s-a văzut silită teza roesleriană. Așa cum am arătat mai sus, această bizară premisă cade și de la sine, dar și sub povara altor argumente, încît ca nu mai poate fi invocată în sprijinul altei ipoteze.

Aceste obiecții privesc doar metoda folosită, nu teza propriu-zisă. Formulăm aceste obiecții cu scopul de a-i ajuta (sic !) pe istoricii maghiari să dea o mai mare coerență tezelor susținute, din convingerea că încheierea discuțiilor pe această temă — dorită, sper, de toată lumea, indiferent de soluție, numai cu condiția, unică, de a fi vorba de o soluție corectă — deci din convingerea că la o soluție corectă nu vom putea ajunge decît prin :

— bună-credință (abținerea de la procedee imorale și acceptarea evidenței) ;

— coerență în formularea argumentelor obiecțiilor ;

— stăpînirea disciplinelor și a domeniilor de cunoaștere la care se face apel în cursul demonstrațiilor.

Buna-credință e la latitudinea fiecăruia. Vrea la *obrazul*. Aici nu putem ajuta pe nimeni.

În celelalte două, lipsa de coerență și ignoranța ne par a fi defecte ce ni le putem corecta totuși unii altora.

Așadar, recomand colegilor maghiari ca, în susținerea argumentului „albanez", spre a fi mai convingători, să demonstreze, să probeze, pentru toată perioada anilor 300—1200, unde au locuit, secol de secol, albanezii. De asemenea, să demonstreze, în termeni convingători, exterminarea dacilor ca populație nord-dunăreană.

Firește, n-am să aștept răspunsul la aceste sugestii pentru a discuta, totuși, argumentul „albanez". Obiecțiile mele privesc ceea ce ar fi trebuit să facă deja istoricii maghiari, pentru a asigura, într-o discuție pe care ei înșiși au stîrnit-o, un nivel de seriozitate obișnuit.

Din partea noastră, contestînd argumentul „albanez" vom accepta fără nici o rezervă premisa continuității albaneze. Vom trece așadar peste tezele mai vechi, ale lui Pârvan, Capidan ori Philippide, după care albanezii au migrat în sud plecînd din regiunile carpato-dunărene sau din Panonia, și vom accepta întru totul premisele propuse de istoricii maghiari, verificînd doar corectitudinea deducțiilor întemeiate pe aceste premise. Mai înainte de orice vom preciza că asemănările dintre limba română și limba albaneză sînt într-adevăr frapante. Le întîlnim la toate nivelurile limbii :

a — mai întîi sînt cuvintele care seamănă foarte bine în cele două limbi. Iată lista lor probabilă, după Al. Rosetti : *abur*, argea, *baci*, balaur. balegă, *baltă,* barză, bască, bîlc, bîr, *brad, brînză*, brîu, buc, *bucurie*, bunget, *buză, căciulă*, căpușă, cătun, ceafă, *cioară, cioc*, ciucă, ciuf, ciump, ciupi, ciut, coacăză, *copac, copil*, curpen, cursă, daș, droaie, druete, *fărîmă* *fluier, gard, gata*, gălbează, *ghimpe*, ghionoaie, ghiuj, gogă, grapă, gresie, *groapă*, grumaz, grunz, gușă, hameș, hudă. *jumătate*, lete, leurdă, *mal, mare, mazăre*, măldac, măgură, mărar, mînz, *moș, mugur, murg*;

mușcoi, năpîrcă, noian, pîrîu, pupăză, rînză, sarbăd, *scăpăra*, scrum, bure, spînz, *spuză*, strepede, *strungă*, *șopîrlă*, știră, *țap*, *țarc*, *țeapă*, *urdă*, *vatră*, viezure, zară, zgardă.

În total, ar fi vreo 90 de cuvinte, dintre care, cele subliniate, fac parte din vocabularul fundamental al limbii române, în număr de 35, deci. Să mai băgăm de seamă că printre aceste cuvinte se află cîteva care denumesc părți ale corpului : *buză, ceafă, grumaz, gușă*.

După alți autori —, Grigore Brâncuș, de pildă — pe această listă ar mai putea fi incluse *băiat, burduf, burtă, codru, creț, curma, fluture, mătură, negură, petec, stăpîn, stînă, traistă, zburda, zgîria*, toate în vocabularul fundamental al limbii române.

Adunînd cele două liste, avem deci, dintr-un total de 115 cuvinte, 50 în fondul principal lexical, adică mai mult de o treime, aproape mătate.

Pe seama cui vom pune asemănările acestea ? Pe seama împrumutului, deci a contactului în vechime dintre populațiile ce au vorbit aceste limbi sau pe seama unui substrat comun, preromanic ? Răspunsul e ușor de dat, știind în restul lumii ăsteia mari, la celelalte mii de limbi, cînd s-a mai întîmplat ca o limbă să împrumute din alta un număr oarecare de cuvinte dintre care o treime să fie cuvinte extrem de importante, făcînd parte din vocabularul de bază al limbii respective ?... După cunoștințele noastre, așa ceva nu s-a mai întîmplat !

Așadar, susținătorii tezei roesleriene, pentru a putea aduce mai departe ca argument asemănările dintre română și albaneză, au *datoria morală* să răspundă la această întrebare : unde și cînd se mai cunoaște ca o limbă să împrumute din altă limbă un număr atît de mic de cuvinte, dar aproape toate foarte importante, mai mult de o treime figurînd chiar pe lista vocabularului fundamental ?

În mod normal, într-o discuție între oameni serioși, ar trebui să ne oprim aici. Din păcate, preopinenții noștri vădesc adeseori o ignoranță extrem de tenace. În mare măsură ea le întreține nădejdea că li se va da vreodată satisfacție. Singura noastră șansă de a găsi un limbaj comun — pe care-l căutăm de atît amar de vreme, este să-i ajutăm să se lecuiască de neștiința lor, care, dacă nu-i reală, este, oricum, extrem de bine simulată. Precizăm, de aceea, că obiecția pe care o formulam mai sus față de argumentul „albanez“, se dezvoltă în chip firesc din teoria lingvistică cea mai curentă, care precizează că în urma contactului dintre două limbi se pot împrumuta dintr-o limbă în alta oricît de multe cuvinte, însă întotdeauna marea lor majoritate vor fi la periferia vocabularului și extrem de puține în vocabularul fundamental. Și asta pentru motivul binecuvîntat că în orice moment al existenței sale o limbă are deja constituit vocabularul fundamental, ca și structura gramaticală și inventarul fonologic. Împrumutul de elemente lingvistice afectează foarte puțin vocabularul fundamental și extrem de rar și de puțin structura gramaticală ori inventarul fonologic. La acest nivel, al vocabularului fundamental, dar mai ales al structurii gramaticale și al inventarului fonologic, asemănările dintre două limbi dovedesc înrudirea lor, originea comună, nicidecum contactul dintre cele două limbi.

Deci, așteptăm să ni se răspundă la întrebarea : cum a fost posibil ca româna să împrumute din albaneză cuvinte atît de importante, știindu-se bine că asemenea cuvinte nu se împrumută de la o limbă la alta într-un număr atît de mare ?

Eventual mai adăugăm și următoarele :

b — există mari asemănări între română și albaneză la nivelul gramaticii lor. Bunăoară sistemul de articulare a substantivelor, asemănător în ceea ce au specific cele două limbi față de celelalte limbi în care este cunoscută folosirea articolului poziția postpusă a articolului, de pildă, ca și detaliile de structură. În general se poate spune că aceste asemănări sînt chiar mai numeroase decît cele invocate de roeslerieni. Astfel, am adăuga că româna, singura printre limbile romanice, are un mod verbal prezumtiv. Acest mod, care nu există nici în latină, îl aflăm și în albaneză... Etc., etc... Dar, cu cît sînt mai numeroase, cu atît asemănările dintre română și albaneză ajung să demonstreze cu totul altceva decît ce ar vrea să dovedească cu ajutorul lor cei ce le inventariază cu atîta satisfacție. Și asta deoarece la nivelul morfologiei limbile se influențează extrem de puțin. Iată, la cîteva mii de cuvinte de origine slavă din limba română, în planul gramatical morfologic, influența slavă se reduce la un singur element, periferic desinența — *o* la vocativul substantivelor feminine.

Asemănările atît de frapante, de numeroase și de profunde dintre morfologia românească și cea albaneză nu pot fi explicate decît ca efect al originii lor comune. Adică, prin ceea ce au comun, în cele două limbi își *continuă* existența elemente care au aparținut aceleiași limbi sau la două limbi înrudite foarte asemănătoare : *ilira* și *traca* (sau *geto-daca*).

Ca să fim mai clari :

Dacă comparăm, să zicem, româna și spaniola, vom constata asemănări de felul următor

— cuvinte, îndeosebi din vocabularul fundamental, care seamănă între cele două limbi

— structura morfologică, flexiunea nominală și verbală etc. seamănă foarte bine, atît ca structuri, cît și ca mod propriu-zis de expresie a valorilor gramaticale.

Dacă comparăm româna cu maghiara, să zicem, vom constata asemănări numai la nivelul vocabularului cîteva zeci ori sute de cuvinte au trecut dintr-o limbă în alta. Printre acestea doar cîteva, într-un procent infim, fac parte din vocabularul de bază al celor două limbi.

Cu toate acestea, numai asemănările atît de superficiale dintre română și maghiară le explicăm prin *contactul* celor două populații, prin coabitarea în același spațiu geografic. În schimb, asemănările mult mai profunde care există între română și spaniolă nu ne duc la ideea că românii au locuit cîndva în Peninsula Iberică, ori spaniolii undeva prin preajma Dunării !

Există așadar două feluri de asemănări între limbi

(a) asemănări care dovedesc *înrudirea* limbilor, adică un punct de plecare comun : *latina,* în cazul românei și spaniolei, vorbită și de coloniștii plecați în Iberia, și de cei ajunși în Dacia. Elementele prin care

seamănă limbile înrudite sînt *moștenite* și aparțin, în mod caracteristic, fondului principal lexical, structurii morfologice și fonetice, sintaxei

(b) asemănări care dovedesc vecinătatea sau contactul în care s-au aflat cele două limbi, *împrumutul* de elemente lingvistice : româna a împrumutat cuvinte din maghiară (ori invers). Împrumutul atinge straturile superficiale ale limbii, ale vocabularului.

Întrebarea este următoarea asemănările dintre română și albaneză în ce categorie intră ?

La această întrebare nu te poți repezi să dai răspunsul care-ți convine, căci există instrumente de control foarte precise : *frecvența* elementelor lingvistice. Iată, dintre aceste elemente lingvistice, cele mai frecvente sînt sunetele. Pe o pagină de carte sînt cuprinse toate sunetele unei limbi, repetate de cîteva zeci de ori. Într-o conversație de cinci minute sînt actualizate toate fonemele unei limbi. De aceea, la acest nivel, este cu totul exclus *împrumutul*.

Or, chiar și la acest nivel se poate vorbi de o asemănare între română și albaneză. E vorba de vocala *ă* din română, atît de specifică acesteia, și pe care roeslerienii o pun în legătură cu vocala albaneză considerînd-o împrumutată, din albaneză în română. Noi, dimpotrivă, considerăm că *dacă cumva* cele două vocale sînt la origine una și aceeași, atunci nu poate fi vorba de un element comun de *împrumut*, ci numai de unul *moștenit*, fie din stratul de bază lingvistic, fie din substratul acestuia. Ar fi — din nou și cu atît mai mult — imposibil să mai aflăm un caz asemănător, cînd o limbă *împrumută* din altă limbă o sută de cuvinte și o vocală !... Fonemele, vocale și consoane deopotrivă, de regulă, nu se împrumută ! Împărtășim așadar concluzia lui Grigore Brâncuș, eminent albanolog, potrivit căruia cele două vocale, genetic și funcțional, sînt identice. Existența lui *ă* românesc, vocală atît de caracteristică, se datorează moștenirii din limba de substrat geto-dacă !

Așadar, acceptînd că *ă* românesc și albanez sînt la origine aceeași vocală, aceasta nu dovedește nimic cu privire la un contact între cele două limbi în teritorii învecinate sau același.

În concluzia celor de mai sus, putem fi siguri că „numai acțiunea substratului poate justifica existența fondului lingvistic albano-român comun“ [35], sau, pentru a cita opinia unui lingvist neutru, eminent specialist în limbile vechi balcanice, „concordanțele limbii române cu albaneza pot fi explicate mulțumitor prin faptul că prima s-a dezvoltat ca o limbă romană pe un fond tracic“ [36].

Precum se vede, pentru a-și susține mai departe argumentul „albanez“, istoricii roeslerieni vor trebui să modifice în întregime teoria lingvistică, curentă în manualele după care studenții filologi își pregătesc examenul de *Introducere* în lingvistică, în anul I, semestrul I... Teoria cu privire la „inegala penetrabilitate a compartimentelor limbii“ !

Firește, înainte de a schimba această teorie, persoanele în cauză vor trebui să și-o însușească. S-o învețe. Situație în care de vor reuși să ajungă, bănuiesc că în loc să se apuce de modificat, peste noapte, o teorie unanim acceptată de restul lumii (începînd cu R. Rask și W. D. Whitney),

mai curînd vor renunța la argumentul „albanez" Dar, firește, nu bag mîna în foc pentru nimeni !

La nevoie, se mai pot adăuga și alte dovezi că româna și albaneza nu au cunoscut perioada de vecinătate și coabitare închipuită de roeslerieni :

— Limba albaneză este o limbă care a suferit influențe importante din partea limbii latine. Comparînd aceste elemente latinești din albaneză cu latina din care este constituită limba română, constatăm diferențe destul de mari, inexplicabile în condițiile imaginate de scenariul originii sud-dunărene a românilor. Astfel, după un inventar alcătuit de H. Mihăescu [37], cuvintele albaneze de origine latină se împart în patru categorii : a) cuvinte păstrate în albaneză română și limbile romanice occidentale, în număr de 270 ; b) cuvinte comune albanezei și limbilor romanice occidentale, în număr de 151 ; c) cuvinte păstrate numai de română și albaneză, în număr de 39 d) cuvinte păstrate numai în albaneză, în număr de 85. Din constatarea că numărul elementelor din categoria *b* (de origine latină comune numai albanezei și limbilor romanice occidentale) este mult mai mare decît cel al elementelor din categoria *c* (păstrate numai de albaneză și română), 151 față de 39, H. Mihăescu trage concluzia că latina populară de la baza albanezei era mai înrudită cu latina populară de la baza limbilor romanice occidentale decît cu cea de la baza românei...

Ajuns la această concluzie, H. Mihăescu n-o raportează la teoria imigraționistă, căreia lingviștii români îi dau numai ocazional vreo atenție. Ci deduce doar că în latina populară balcanică existau importante diferențieri de tip dialectal, ceea ce înseamnă, în termenii scenariului inventat de Roesler, că românii nu s-au aflat în preajma albanezilor. Caz în care cele două limbi ar fi prezentat asemănări cel puțin la fel de importante și la nivelul elementelor latinești moștenite Inventarul stabilit de H. Mihăescu a fost contestat de G. Ivănescu, în a sa excelentă *Istorie* [38], conchizînd că „din punct de vedere lexical, latina de la baza albanezei era mai înrudită cu cea de la baza românei decît cu cea din Occident sau era tot atît de înrudită cu latina mesodacică pe cît era de înrudită cu cea din Occident". (Remarcabilă, înainte de a trage și concluziile noastre, atitudinea de probitate a lui G. Ivănescu, care nu ține să demonstreze vreo teză cu privire la istoria limbii române.)

Oricum însă, ceea ce e încă și mai de mirare e că, ajungînd în contact, între cele două limbi s-a stabilit o singură direcție de influență, de împrumut : de la albaneză la română, și la un singur nivel română a preluat din albaneză numai elemente ce aparțin stratului preroman al acesteia. Cum se face că, intrînd în contact (de vecinătate sau de coabitare) într-o lume în care latina era limba dominantă, româna și albaneza ajung să semene mai mult între ele nu prin elementele latinești ale fiecăreia, ci prin elemente nelatinești ? ! Căci, pe cît de discutabilă și de precară este asemănarea dintre română și albaneză la „nivelul" latin, al fondului romanic, pe atît de certă, de spectaculoasă este asemănarea celor două limbi la nivelul *preroman*, prelatin. Conform acestor date,

ar urma să acceptăm o conviețuire sau vecinătate a (strămoșilor) românilor și albanezilor numai în perioada prelatină. Pentru perioada cînd latina devine un idiom balcanic, strămoșii românilor se arată a nu mai fi vecini cu strămoșii albanezilor ! Migraseră probabil în nordul Dunării ! Dar asta înainte deci de cucerirea Daciei, înainte chiar cu cîteva secole bune !...

Iată dar unde ne duce ipoteza roesleriană, dacă o urmăm cu consecvență și încercăm s-o punem de acord cu faptele da, strămoșii românilor vor fi venit ei în Dacia din sudul Dunării, dar asta trebuie să se fi întîmplat prin sec. II—I î.e.n. ! Quod non erat demonstrandum !

În aceeaș[illegible] sînt [illegible] asemănările, propuse de unii roeslerieni, între română și [illegible]ză la nivelul superstratului slav. Sînt asemănări firești între limbi care au suferit influențe din partea aceleiași limbi. Ele nu au nimic extraordinar, nu întemeiază nici o ipoteză cu privire la „vecinătatea" românilor [illegible] albanezilor în momentul exercitării acestei influențe slave, așa [illegible] elementele lexicale comune împrumutate din arabă în neogreacă și spaniolă, ori cele împrumutate din rusă în armeană și finlandeză sau din maghiară în croată și ucraineană nu dovedesc absolut nimic cu privire la locul în care limbile respective s-au format și desfășurat [39].

Ne mai punem și altă întrebare, în completarea celor de mai sus

— Dacă românii au locuit în apropierea albanezilor atîta vreme și într-un contact atît de strîns, cum se face că în limba română nu s-a păstrat amintirea acestei populații, de la care am luat atîtea trăsături definitorii pentru limba română ? Dintre populațiile Peninsulei Balcanice, greci, turci, albanezi, bulgari, sîrbi, numai pentru albanezi nu avem o denumire intrată direct în limba română, luată din limba albanezilor înșiși. Cuvîntul *albanez* este un neologism, iar *arnăut* un cuvînt turcesc, *arbănaș* este sîrbesc, iar *schipetar* un împrumut recent, livresc, din albaneză. Toate patru cuvintele sînt fără circulație în limba populară ; *arnăut* este ceva mai bine cunoscut, dar nu ca etnonim, ci cu sensul de „mercenar, slujitor (înarmat) al domnitorului sau al unui boier". Dacă românii veneau în Dacia după secolul al XIII-lea, încărcați de urmele contactului cu limba albaneză, după o conviețuire milenară cu albanezii, era de așteptat să păstreze amintirea acestora în folclorul românesc, în limba română, fie și sub această minimă dovadă de contact care este etnonimul împrumutat de la populația respectivă. Inutil să spunem că nici limba albaneză nu păstrează amintirea conviețuirii cu românii sau a vecinătății măcar. Cele două popoare, la nivelul conștiinței populare, se cunosc, află unul de altul, numai în epoca modernă, contemporană.

Mai e nevoie să discutăm despre argumentul „albanez" ? Din partea noastră, putem continua și cu alte obiecții dacă nu sînt destule cele de mai sus.

Cu totul curioasă, în această privință, este teza susținută de Anonimul Du Nay, autor suficient de inteligent pentru a abandona ideea că asemănările dintre română și albaneză ar dovedi un împrumut lingvistic. „Înrudirea fonetică și semantică foarte strînsă (în multe cazuri mergînd

pînă la identitate) între română și albaneză — scrie Du Nay în *The Early History of the Romanian Language* — indică o sursă comună. Strămoșii preromani ai românilor vorbeau aceeași limbă cu strămoșii albanezilor". Dar, spune mai departe pe aceeași filă (261—262) a lucrării sale, „ariile locuite de albanezii timpurii sînt destul de bine localizate. Ei au trăit în partea de nord a Albaniei de azi, într-o parte a Dardaniei și într-o zonă la nord și nord-est de Albania, probabil pînă la Niš. În acest teritoriu trebuie căutate și așezările strămoșilor românilor.

Așadar, strămoșii preromani ai românilor strămoșii albanezilor vorbeau aceeași limbă și locuiau în același spațiu geografic. Asta ce poate să însemne altceva decît că erau unul și același popor ? Concluzia aceasta, la care sîntem obligați de Du Nay să ajungem, nu are nimic supărător în ea dacă ni s-ar putea explica în continuare (1) de ce numai o parte a acestei populații se romanizează, iar cealaltă nu și (2) de ce, mai apoi, numai cei romanizați pleacă în exod, spre Transilvania ? Plecarea în această migrație să se fi făcut într-un mod organizat, presupunînd anumite criterii de acceptare, probabil cel al romanității ? !

Bun ! Românii sînt urmașii unor sud-dunăreni romanizați ! La un moment dat ei pleacă în emigrație, țintind îndeosebi nordul Dunării, cu predilecție Transilvania ! Dar de ce pleacă numai ei din sudul Dunării ? Ce anume făcea să-i selecteze numai pe romanicii din sudul Dunării pentru a nu le mai conveni acestora traiul în sudul Dunării și ce chemare, numai de ei auzită, îi atrăgea spre ținuturile din nordul Dunării ?

Revenind la argumentul „albanez", demonstrația roesleriană se mai împiedică deci și în acest detaliu în varianta ei ultimă, formulată de Anonimul Du Nay, ipoteza roesleriană nu poate explica de ce s-au romanizat numai strămoșii preromani ai românilor, iar nu și strămoșii albanezilor, dat fiind că și unii, și alții, după același Du Nay, vorbeau aceeași limbă, trăiau în același spațiu geografic, duceau același mod de viață !

...Ne trezim, la capătul acestor pagini, că ni se strecoară în suflet întrebarea nu cumva acordăm prea multă atenție unor teorii formulate extrem de neglijent față de o minimă logică interioară ? !... Dar nici n-avem încotro ! Vom merge mai departe ! Căci nimeni nu-și poate alege de cine să fie contestat ! Și vom adăuga alte obiecții, măcar că ele nu vor fi luate în discuție de adversari, ca-ntr-un meci ce s-ar numi de fotbal și în care cele două echipe concurează jucînd de una singură, fiecare pe alt stadion.

...Limba română are, precum se știe, cîteva dialecte sud-dunărene : aromân, megleno-român și istro-român. Ele sînt puțin amintite în cadrul ipotezei roesleriene. Raportîndu-le la argumentul „albanez" al acestora, vom constata că asemănările dintre aceste dialecte sud-dunărene românești și albaneză sînt mai puține decît asemănările dintre româna propriu-zisă și albaneză ! Evident, ne-am fi așteptat să constatăm contrariul ! Dacă asemănările dintre română și albaneză ar fi fost consecința contactului, a vecinătății dintre cele două limbi, apoi contactul acesta va fi fost mai prelungit între albaneză și dialectele sud-dunărene, ceea

ce ar fi avut drept urmare o asemănare, ceva mai mare, între albaneză și aromână, de pildă !

Or, din lista cuvintelor asemănătoare din română și albaneză, vreo douăzeci și două (după Gr. Brâncuș) sînt cunoscute în dialectele sud-dunărene !...

(Facem aici o largă paranteză, în legătură cu aceste dialecte sud-dunărene, pentru a le raporta și în alt fel la problema în discuție. Anume, constatăm că, la nivel popular, românii din nordul Dunării nu au conștiința existenței aromânilor, de pildă. Românii din nordul Dunării *nu știu* de existența celor din sud. În schimb, cei din sud știu de românii din nordul Dunării. Evident, amintirea „celorlalți" o păstrează cei care „pleacă", iar nu cei care „rămîn" ! Adică, dacă e să vedem în cele două grupuri de români nord-dunăreni și sud-dunăreni, două destine diferite, ale unora care au plecat și s-au depărtat de ceilalți și ale altora care au rămas în continuare unde se aflau dintotdeauna, dialectul aromân, graiul acestora ar părea că păstrează amintirea celor de care s-au separat la un moment dat, nu se știe bine de ce, „plecînd". Astfel interpretăm faptul că în dialectul aromân există conștiința populară, dintotdeauna, a existenței românilor din nordul Dunării, în vreme ce aceștia nu au aflat decît recent despre aromâni. *Aromân* este un cuvînt livresc în nordul Dunării... Despre acești *aromâni* avem mențiuni documentare foarte limpezi precum că ei sînt veniți în centrul și sudul Peninsulei Balcanice *din nord*, dinspre Dunăre ori chiar din nordul Dunării. Inutil să mai precizăm că despre aceste documente cei mai mulți dintre roeslerieni, inclusiv anonimul Du Nay, nu scapă o vorbă.)

În fine, susținătorii argumentului roeslerian ar mai avea de lămurit un detaliu : privite ca împrumuturi de la o limbă la alta, asemănările dintre română și albaneză au fost interpretate ca influențe ale albanezei asupra românei. Adică aceste influențe s-au exercitat într-un singur sens : dinspre albaneză spre română. Ar fi să ni se lămurească ce anume determină acest unic sens în care s-au produs împrumuturile lingvistice consecutive contactului, vecinătății celor două limbi ! Ce prestigiu, dedus din ce date extralingvistice, a determinat influența albaneză asupra limbii române ?

Să precizăm, pentru cititori, cam cum determinăm sensul în care se produce un asemenea împrumut. De pildă, dacă (1) în limba română cuvîntul respectiv există într-o oarecare izolare de altele, în vreme ce în albaneză cuvîntul corespunzător este încadrat de o familie de cuvinte bine dezvoltată sau dacă (2) cuvîntul românesc corespunde unuia albanez derivat de la un cuvînt de bază ce lipsește în română, dar există în albaneză, atunci lingviștii s-au considerat îndreptățiți să vorbească de o influență a limbii albaneze asupra românei. Rămîne însă o mirare : cum de nu s-a întîmplat ca și româna să influențeze albaneza ? Două limbi, aflate în contact, în „simbioză" cum s-au pronunțat unii despre română și albaneză, sfîrșesc prin a se influența *reciproc !* Iarăși, e greu de găsit alte situații similare în care numai o limbă să influențeze alta ! Repet : în situația în care cele două limbi, cele două popoare deci, conviețuiesc !

Astfel. teoria roesleriană ajunge iarăși intr-un impas din care e greu, imposibil chiar. să iasă.

Dimpotrivă. aspectul pe care-l au asemănările dintre albaneză și română se explică mult mai ușor. se poate propriu-zis expli a. dacă vom accepta teza simplă a substratului geto-dacic al limbii române..Și vom observa că în albaneză aceste cuvinte au o *poziție* mai puternică, căci ele continuă să funcționeze în cadrul limbii proprii. în vreme ce cuvintele „albaneze" din română sînt cuvinte pe care. mai mult sau mai puțin întîmplător, dacii le-au păstrat și după ce au învățat latinește, adică. în română ele reprezintă vestigiile unei limbi abandonate și. de aici, perfect justificată. poziția lor fatal „mai slabă" în cadrul altei limbi. al latinei ce, cu timpul. și în mare parte datorită substratului geto-dacic, va deveni limba română.

Absența cuvintelor vechi germanice este unul din argumentele cel mai des invocate de susținătorii teoriei imigraționiste. Se știe spun aceștia — că goții. iar după ei gepizii. au stăpînit vreme de cîteva secole nordul Dunării. întreaga Dacie. care. bu bucată d vreme. s-a și numit în scrierile celor vechi *Gothia*. apoi *Gepidi*. Dacă Dacia n-a fost evacuată de populația romană. iar românii ar fi așii ace populații statornice în nodrul Dunării. ar trebui să aflăm limba mână cuvinte vechi germanice. reflex obligatoriu și firesc coabit daco-romanilor cu goții și gepizii.

Raționamentul este, din nou, foarte corect și i-a pus pe mulți în incurcătură, căci intră în contradicție cu alte raționamente, la fel de corecte. care promovează ideea continuității nord-dunărene a românilor. La cine s-a strecurat deci eroarea ?

Mai întîi trebuie spus că nu este foarte bine atestată arheologic coabitarea dintre populațiile germanice și cele autohtone *Gothia* și *Gepidia* nu reprezintă, în nordul Dunării, formațiuni politice. stabile, ci denumiri geografice, imaginate de la mare distanță, de cronicari aproximativi ai evenimentelor și ai stării de fapt din nordul Dunării. Dimpotrivă, germanicii au locuit și în sudul Dunării și *abia aici, în sudul Dunării,* și-au organizat un regat. precum gepizii. cu centrul politic la Sirmium. Încît, dacă limba română ar fi păstrat multe elemente germanice, roeslerienii ar fi putut. încă și mai bine, să deducă din asta că românii vin din sud. căci mai ales în sudul Dunării se putea exercita o influență lingvistică durabilă din partea germanicilor.

O hartă a Peninsulei Balcanice. în care să fie marcate toate regiunile prin care au trecut și au viețuit germanicii, nu va lăsa nici un locșor liber în care să putem spune că au viețuit strămoșii românilor feriți de vreun contact fie cu goții, fie cu gepizii, longobarzii ori herulii sau alți germanici. Nordul Dunării este un spațiu pe care germanicii (goți, gepizi, ostrogoți etc.) l-au cutreierat, dar nu l-au stăpînit, gospodărește. Atestările arheologice îi indică mai curînd în exteriorul arcului carpatic și aproape deloc în Ardeal, fiind atestați pe un spațiu geografic extrem de întins, prea vast pentru a-l fi stăpînit propriu-zis. Nu întîmplător, singurul cuvînt germanic vechi acceptat de Al. Rosetti este hidronimul *Mol-*

dova, numele unui rîu care curge înspre ținuturile în care prezența germanicilor este mai bine atestată în afara arcului carpatic, spre nordul Mării Negre.

În privința *absenței* propriu-zise a elementelor vechi germanice din limba română, părerile specialiștilor sînt departe de a fi unanime. Dimpotrivă, unii savanți lingviști, români ori străini (R. Loewe, E. Gamillscheg, I. Pudič), au identificat cîteva zeci de cuvinte românești cu etimon vechi germanic. Ipoteza originii germanice a acestor cuvinte a fost combătută de alți lingviști, deopotrivă români și străini. *Grammatici certant* mai departe și ... Nu e ușor de stabilit cine are dreptate și cine nu. Mai ales cînd printre cuvintele cărora li se refuză o etimologie germanică se află și toponime ca *Pîrîul Gotului*, *Gotești* sau numele propriu *Got*, *Gotea*... Cum însă discuția e departe de a fi încheiată, nu putem trage concluzia sigură a *absenței* acestor cuvinte vechi germanice, iar pe seama acestei concluz'' ipotetice clădim teorii atît de complexe cum e cea imigraționistă.

Mai semnalăm un capitol nou deschis în această discuție a relațiilor dintre localni nord-dunăreni și germanici unii lingviști pretind că pot fi identificate urme ale influenței limbii daco-romane în textul gotic al *Bibliei* traduse de Ulfila, episcopul nord-dunărean care i-a creștinat pe goți [40]. Iar după părerea colegului nostru Andrei Ionescu, lectura atentă a acestui text scris în gotica „meso-dacică" ar dovedi cu ușurință similitudini între limba română limba în care s-au creștinat goții, mult mai numeroase decît cele semnalate pînă acum de cei ce au crezut în existența unui fond germanic vechi în limba română. Din păcate pentru noi, cercetările lui Andrei Ionescu încă nu sînt încheiate, dar nu ne facem iluzii că de vor ajunge la concluzia fermă a existenței unui contact lingvistic străvechi între daco-romani și germanici, această infirmare a tezei roesleriene va pune capăt discuțiilor pe care le-a stîrnit.

Situația este următoarea unii lingviști români (Diculescu, Giuglea și alții) au propus un etimon vechi germanic pentru o serie de cuvinte românești. Aceste etimologii au fost contestate de alți colegi, tot români. Contestația acestora a privit fie un cuvînt, fie altul. Propriu-zis nu a fost contestată prezența cuvintelor vechi germanice în limba română, ci a fost respinsă o etimologie sau alta, pe motive formale, de metodologie lingvistică, considerîndu-se insuficientă argumentația propusă. Sextil Pușcariu, care s-a îndoit de o mulțime de asemenea etimologii, a avansat ipoteza originii germanice a altor cuvinte — cum ar fi *cutropi*, *nasture*, *tufă* — la rîndul lor contestate de alți lingviști. Al. Rosetti, de pildă, consideră că dintre ipotezele formulate numai cea privitoare la hidronimul *Moldova* se poate susține într-un mod satisfăcător. Lingvistica e departe de a conchide asupra absenței cuvintelor vechi germanice în limba română, ci se află doar în situația de a examina cu prudență — aș zice chiar cu o prudență specifică lingvisticii românești — ipotezele avansate, date fiind dificultățile cu care se confruntă în acest caz demersul etimologic. Atitudinea atît de onestă și de cumpătată a lingvisticii românești intră astfel într-un nedorit contrast nu numai cu cei care, simplificînd într-un mod nepermis lucrurile, proclamă absența din limba

română a cuvintelor vechi germanice, dar și cu felul în care este apoi adusă în discuție, ca argument, această concluzie atît de forțată. Iată-l bunăoară pe Anonimul Du Nay cum prezintă cititorilor săi relevanța argumentului „gotic" „absența elementelor germanice vechi în limba română nu este compatibilă cu afirmația că în secolele 4, 5 și 6 strămoșii românilor *trăiau în simbioză* (s.n.) cu goții și gepizii în văile Transilvaniei". Nu știu cine va fi afirmat ceva pe seama acestei „simbioze"! Această afirmație îi aparține mai curînd lui Du Nay, care o face, în numele lingviștilor români, pentru a o respinge apoi, o dată cu teza continuității românești, infirmată astfel!... Procedeul e pe cît de insidios, pe atît de necinstit față de cititori ! Dimpotrivă, absența — sau, mai probabil, puținătatea — elementelor germanice vechi în limba română dovedește că prezența goților și a gepizilor în spațiul nord-dunărean, chiar și în văile Transilvaniei, nu a dus niciodată la o simbioză cu românii ! Absența acestor elemente vechi germanice ar avea relevanță pentru istoria limbii române numai dacă am avea cunoștințe sigure despre așezarea temeinică și îndelungată a germanicilor pe întreg teritoriul nord-dunărean sau măcar transilvănean, despre „simbioza" lor cu autohtonii. Ceea ce nici un istoric nu susține !...

Dimpotrivă, J. J. Wilkes, de pildă [41], descriind relațiile dintre populația locală, romană, și goți, are motive să consemneze o *delimitare strictă* între cele două comunități, împinsă pînă la interzicerea prin lege a căsătoriilor mixte! Despre căpeteniile goților J. J. Wilkes scrie că un asemenea șef „he controlled both the Gothic forces and the Roman population between which there was a strict separation, the right of intermarriage being forbidden." Situația va fi fost aceeași și în Transilvania și, în general, în nordul Dunării. Ținînd seamă și de puținătatea atestărilor arheologice ale germanicilor vechi în ținuturile românești, îndeosebi în Transilvania, putem conchide că „absența" (mai probabil numărul mic) de elemente vechi germanice din limba română dovedește caracterul vremelnic și inconsistent al prezenței vechilor germanici pe teritoriul românesc și îndeosebi în Transilvania. Nici vorbă nu putea fi de o simbioză între romanici și goți în Dacia, așadar...

Să mai amintim că într-o situație similară este și limba bască al cărei teritoriu a fost ocupat de vizigoți în secolul V, ceea ce n-a lăsat însă nici o urmă sigură, de natură lingvistică. În ce privește dalmata se înțelege, credem, că nici ea nu cunoaște elemente vechi germanice. La fel și sarda [42]. În ciuda „simbiozei" lor cu germanicii de odinioară.

Printre cuvintele românești suspectate de a fi vechi germanice, este de amintit și cuvîntul *hoț*, pe care dicționarele românești îl dau ca avînd *etimologie necunoscută*. Acestui cuvînt cîndva i s-a propus totuși o etimologie, anume însuși cuvîntul *got* !... Modificările fonetice de la *got (goth)* la *hoț* nu sînt în perfect acord cu fono-morfologia istorică românească, dar evoluția semantică ne-ar da o imagine plauzibilă a relațiilor dintre autohtonii localnici și hoardele migratoare. (Să ne aducem aminte ce a ajuns să însemne, în alte limbi, cuvîntul *vandali*, la origine și el nume al unui neam germanic !...) Cu toate că această etimologie (*goth) hoț),* relativ acceptabilă din punct de vedere strict filologic, ar putea atîrna foarte greu

în discuția asupra elementelor germanice vechi din limba română, explicind și de ce sînt acestea așa de puține ori chiar lipsec cu desăvîrșire, iar prin asta în discuția asupra continuității daco-romane în nordul Dunării, lingviștii români n-o iau în considerație. Ei resping, fără s-o mai comenteze măcar, ipoteza etimologică *goth* ⟩ hoț. Motivul ? Printre altele, în primul rînd caracterul acestei etimologii : injurios, calomniator la adresa unui popor, fie el și dispărut de multe secole din istorie.

Iată dar, prăfuita și buchisita meserie de grămătic nu are închis accesul la sublim! Atîta vreme cît sublimul reprezintă o valoare umană, iar meseria de grămătic o practici cu un respect nediferențiat pentru toate valorile umane. Și în primul rînd pentru cele morale... Precum se vede, lingviștii români nu sînt dispuși să plătească chiar orice preț numai pentru a dovedi continuitatea românească în nordul Dunării.

Ce se mai poate lua în considerație în legătură cu trecerea germanicilor prin Dacia ? În primul rînd insuși faptul că au trecut, că nu s-au stabilit aici, nu au rămas, *n-au întemeiat așezări*, ci s-au scurs cu toții spre sud și spre vest, iar acesta s-ar putea să fie principalul motiv pentru care limba română le înregistrează atît de slab (sau chiar deloc) trecerea. Limba română a fost o gazdă bună pentru cuvinte de origini felurite: cumane, pecenege, vechi turcice, tătare, maghiare, grecești etc. Cuvinte care au intrat în limba română îndeosebi prin asimilarea în timp, lentă, pașnică, a unor enclave aloglote ce *s-au stabilit*, care *au rămas* în interiorul spațiului românesc, prin amestecul uman, deci. Acest amestec nu pare să se fi produs între localnici și germanici, cuprinși de febra unei migrații ce avea să-i poarte de-a lungul și de-a latul întregului continent !

Mai trebuie spus că goții și, mai tîrziu, gepizii au trecut pe aici ca *barbari* și *păgîni*, imediat după retragerea aureliană, cînd cei rămași în Dacia aveau încă vie conștiința latinității, a romanității lor, ceea ce le dădea un ascendent asupra germanicilor. Mai degrabă ei, germanicii, ar fi putut suferi anumite influențe din partea localnicilor. Din această perspectivă trebuie privit mitul originii getice, al identității goți-geți, cu care germanicii se vor alege din trecerea lor prin Dacia, ducînd cu ei acest veritabil mit pînă la celălat capăt al Europei, în Spania, unde amintirea trecerii prin Geția va înflori ca idee culturală majoră. Această idee nu putea să rezulte numai dintr-o confuzie de paronime *(get-got)*, ci va fi avînd și alte temeiuri, mai serioase, încă nedescoperite, cel mai probabil fiind că ele presupun și un contact uman din care germanicii să păstreze o amintire de neșters, cu timpul proiectată în fabulos, în mitologic!

Precum se vede, din datele certe pe care le avem, putem spune că trecerea prin Dacia, prin Geția, a goților, ostrogoților și a celorlalți germanici, a ajuns memorabilă nu atît pentru localnici, cît pentru germanicii înșiși. E însă de presupus că în primul rînd contactul cu locuitorii acestor ținuturi va face de neuitat pentru unele neamuri germanice trecerea prin Dacia și va naște mitul originii lor getice...

Toponimia românească, adică denumirile ce românii le dau locurilor orașe, sate, riuri, munți etc., este un capitol cheie pentru disputa în care sîntem angajați cu aceste pagini. Adversarii continuității românești, aducînd în discuție acest subiect, remarcă cu vădită satisfacție „faptul că nici un toponim latin nu a fost păstrat la nord de cursul inferior al Dunării", ceea ce „nu este, desigur, favorabil pentru afirmația că pînă la venirea slavilor pe acest teritoriu persistat populație romanică" (Du Nay, op. cit., p. 166). Nu vom contesta deocamdata, afirmația că „nici un toponim latin nu a fost păstrat la nord de cursul inferior al Dunării", adică în Dacia de odinioară, dar nu vom trece mai departe de această frază care, deși nu minte, deformează totuși adevărul ! Il ascunde ! Ci ne vom opri asupra ei pentru a pune de la bun început ordine în această discuție.

Vom preciza astfel că nu este vorba de păstrarea unei toponimii *latine*, semn al continuității românilor în Dacia, în nordul Dunării, ci în discuție se află toponimia *antică* ! (Confuzia *latin-antic* nu pare mare și nu este exclus ca anonimul american s-o fi făcut fără vreo intenție, ci doar din instinct alegînd termenul care se potrivea mai puțin adevărului și ceva mai mult intereselor pentru care a intrat în joc.) Toponimie *antică* înseamnă și toponimie geto-dacică sau, în orice caz, acea toponimie autohtonă pe care cucerirea romană nu avea cum s-o facă să dispară. Așadar, trebuie să ne întrebăm dacă s-a pierdut „in nordul Dunării inferioare" orice amintire a toponimiei antice, fie ea latină, fie ea autohtonă ! That's the question !...

Mai apoi, trebuie să precizăm în ce fel stabilim vechimea din antichitate a unor toponime. Procedura cea mai simplă pare următoarea întocmim lista toponimelor de odinioară, menționate în documentele și scrierile antice, și căutăm care dintre aceste toponime mai funcționează și azi. Două toponime, unul antic și unul modern, le vom considera că sînt unul și același atunci cînd (1) deosebirile formale dintre ele se explică prin legile de evoluție fonetică specifice limbii române și (2) cînd ele denumesc același „topos" : același oraș, munte etc.

Deci, trebuie să începem cu alcătuirea listei de toponime din Dacia înregistrate în scrierile antice, în care vom aduna deci tot ce știm azi despre toponimia Daciei. Apelînd în acest scop la primele două volume din *Fontes Historiae Dacoromanae*, publicate la București în 1964, respectiv 1970, în care sînt cuprinse cam toate textele de pînă în secolul al X-lea privitoare la Dacia, vom obține lista dorită. Vom spune, de la bun început, că înseși dimensiunile acestei liste sînt foarte importante pentru întreaga discuție. Vom constata astfel că toponimia Daciei antice ne-a fost transmisă într-o proporție dezolant de mică! Abia vreo 150 de toponime... Dezamăgirea noastră sporește băgînd de seamă că multe dintre aceste toponime — circa 30 — sînt din Dobrogea, adică un teritoriu „de dincolo de Dunăre" în care continuitatea românească nu este pusă în discuție de nici un interes politic. Să remarcăm totuși că dintre aceste toponime dobrogene cîteva s-au păstrat *Oltina* (*(Altina)*, *Hîrșova* (*(Carsium)*. Pentru mobilul discuției noastre, adică pentru conti-

nuitatea românească în Transilvania, n-ar avea vreo relevanță nici dacă s-ar fi păstrat toate toponimele antice din Dobrogea.

Cîteva, vreo douăzeci de toponime de pe lista noastră, sînt din Moldova, în spațiul cuprins între Siret și Nistru nume de orașe și de rîuri. S-au păstrat pînă azi trei hidronime : *Siret* (⟨*Gerasus*), *Prut* (⟨*Porata*), *Nistru* (⟨*Danastris*) și numele unei localități, *Piatra (Neamț)* (⟨*Petrodava*).

Toponime din Dacia propriu-zisă ar fi cele din Oltenia, Banat și Transilvania, la care, pentru a simplifica lucrurile, le-am adăugat și pe cele din Muntenia, precum și numele unor localități, rîuri și munți încă neidentificate pe hartă. Cu toată generozitatea noastră, nu reușim să ajungem astfel nici măcar la o sută de toponime, ceea ce reprezintă mai puțin chiar de unu la sută din ce va fi fost toponimia Daciei în antichitate. Inutil să precizăm că o asemenea situație ne obligă la prudență în orice comentariu am face.

În măsura în care Dacia a fost un teritoriu intens locuit — așa cum rezultă din numărul mare de inscripții și din datele arheologice — e de presupus că a avut o toponimie mult, infinit mai bogată decît cea pe care au consemnat-o scrierile antice ajunse pînă la noi. Unde sînt atunci celelalte toponime antice ?

Firește, cele mai multe dintre ele se vor fi pierdut, au fost uitate, așa cum știm că s-au petrecut lucrurile și prin alte părți, unde puține sînt toponimele din antichitate ce s-au transmis *numai pe cale orală*. Detaliul că în sprijinul păstrării toponimelor vechi românești a funcționat *numai* tradiția orală este foarte important pentru a înțelege de ce nu s-au păstrat anumite toponime, îndeosebi numele de localități, de orașe, în condițiile proprii Daci.

Admițînd că, totuși, [illegible] oarecare număr de toponime antice trebuia să se păstreze — *trebuia* zic, dacă acceptăm ipoteza continuității românești în Dacia — ne punem întrebarea în *ce* fel, după *ce* ar putea fi ele recunoscute printre toponimele azi în funcțiune !

Vom proceda pe dos, pornind de la lista toponimelor de azi sau vii măcar în secolul al XIII-lea. De pe această listă vom elimina toponimele a căror origine slavă (*Bistrița, Tîrgoviște, Ialomița* etc.), maghiară (*Odorhei, Făgădău, Chișinău* etc.), turcică (*Bugeac, Caracal, Caraiman* etc.) ș.a.m.d., ne este cunoscută. De exemplu limba română a împrumutat multe cuvinte slave. Un toponim românesc va fi considerat slav, adică folosit prima oară de o populație de limba slavă, numai dacă provine de la un cuvînt slav care nu a intrat în limba română *Slatina*, bunăoară. *Ocnă* e un cuvînt slav intrat în limba română. De aceea, toponimele în care apare cuvîntul *ocnă* vor fi considerate românești : *Ocna Sibiului, Ocna Mare* etc.

Să ne întrebăm acum în ce fel am recunoaște un vechi toponim latin păstrat în Dacia !... Dacă româna n-ar fi o limbă romanică, aceste toponime ne-ar sări în ochi *Frumoasa, Fîntînele, Capra, Adîncata, Rîul Mare, Rotunda, Satu Lung* etc. Procedeul de care ne folosim pentru a stabili originea slavă a unui toponim nu mai este aplicabil însă toponi-

melor latinești, căci lor le corespund cuvinte păstrate în limba comună, ca termeni ai lexicului românesc, drept care nimic nu ne poate indica vechimea acestor toponime. Nimic în afara menționării lor în textele antice !... Aceste texte lipsesc însă. Astfel că toponimele românești care sînt de origine latină puteau fi date și pe vremea lui Traian, la fel de bine ca și pe vremea lui Cuza ! După aprecierile lui G. Giuglea, în Transilvania 70% din toponimia românească se constituie pe baza unor cuvinte românești de origine latină. Vechimea acestor toponime este însă, din această pricină, greu de precizat !

Vom conchide că

1) Nu putem demonstra că s-au păstrat din antichitate pînă azi decit acele toponime pe care le consemnează și documentul antic. Din păcate, aceste documente menționează extrem de puține toponime. Pentru Transilvania abia vreo 30 de toponime au ajuns la noi prin mențiunea scrisă. a documentului. Din întîmplare, nu au ieșit din uz toate aceste treizeci de toponime. Dar chiar să fi dispărut cu toatele, 30 este un număr atît de mic față de numărul toponimelor ce vor fi ființat în Dacia, încît n-ar fi trebuit să mire pe nimeni că „nici un toponim latin nu a fost păstrat"... Nici unul dintre cele treizeci !...

2) În general, despre toponimele românești care au la bază un cuvînt latinesc nu putem demonstra cît sînt de vechi, dat fiind că latina se continuă prin română. Ele pot fi foarte vechi, dar și foarte noi. În aceeași situație sînt și toponimele care au la bază un cuvînt din substrat : ***Bradu, Stîna din Vale, Malu*** etc.

3) Numeroasele toponime românești cu etimologie necunoscută (*Jiu, Vedea, Bucegi* etc.) mențin în discuție ipoteza unei toponimii autohtone, fiind aceasta ipoteza cea mai plauzibilă, deși *nedemonstrabilă.* Firește, nu orice toponim de origine necunoscută este antic. Problema ar fi să distingem între cele antice și cele din epoci mai apropiate, ceea ce însă nu ne pricepem să facem. Dar această insuficiență, această carență este a lingvisticii, a metodei, iar nu a situației de fapt care, din această pricină, ne rămîne parțial inaccesibilă.

Pe de altă parte, trebuie precizat că lingviștii români au construit diverse ipoteze cu privire la originea romană, antică, a unor toponime. Din motivele arătate mai sus, argumentarea acestor ipoteze nu s-a putut face într-un mod ireproșabil. Dar trebuie spus că dacă același examen sever al argumentației lingvistice l-am aplica și ipotezelor care stabilesc originea slavă sau maghiară a unor toponime, atunci lista toponimelor românești cu etimologie neclară ar spori cu zeci de termeni. S-ar putea chiar spune că în lingvistica românească funcționează următoare regulă : pe cît de ușor se acceptă originea slavă sau maghiară ori turcică a unui toponim, pe atît de greu acceptăm originea antică — autohtonă sau romană — a altor toponime !...

Așadar, în situația în care ne aflăm, singura concluzie pe care putem miza e că afirmația lui André Du Nay : „nici un toponim latin nu a fost păstrat la nord de cursul inferior al Dunării" este în mai multe feluri neadevărată !

Pe de altă parte, dispariția din limba română, din folosința românilor a tuturor sau aproape a tuturor numelor de *localități* antice din Dacia ar dovedi, într-adevăr, cu destul de mare probabilitate, *părăsirea*, *abandonarea*, dar nu neapărat a Daciei, ci doar a localităților respective, aproape toate orașe, sau castre sau numai stațiuni intermediare... Salvarea ființei naționale (dar și umane propriu-zis) a locuitorilor acestor orașe, cîți vor fi rămas după retragerea aureliană, presupunea peste tot aceeași stratagemă părăsirea orașelor, țintă predilectă a năvălitorilor barbari și retragerea în zone mai puțin accesibile bandelor migratoare. Cine nu recurgea la această stratagemă pierea. Și-ntr-un caz și într-altul, uitarea numelui antic al localităților devine o consecință inevitabilă.

În concordanță cu această părăsire a orașelor pentru un trai rusticizat, stau mărturie cîteva fapte lingvistice : amintim, astfel, cuvîntul latinesc *pavimentum* — „pardoseală cu lespezi, pavaj, mozaic" — care ajunge să însemne pe românește *„pămînt"*, evoluție semantică extrem de grăitoare cu privire la soarta ce a avut-o viața orășenească în Dacia, după retragerea administrației imperiale. *Viața orășenească practic încetează.* În aceste condiții, odată cu orașele, nu e de mirare că dispar și denumirile orașelor.

Ce mai cunoaștem din toponimia antică a Daciei ? Cunoaștem bine numele unor ape : mai întîi *Donaris*, apoi *Marisia, Aluta, Samus, Porata* etc. Specialiștii au stabilit că următoarele nume românești de ape *continuă*, repet : continuă denumiri care funcționau și în antichitate : *Dunăre, Mureș, Olt, Someș, Prut, Buzău, Ampoi, Argeș, Criș, Motru, Cerna, Timiș* ș.a. *Nistru* și *Tisa*, de asemenea, sînt legate de vechi denumiri, pe care le continuă pînă azi.

Așadar, dintre numele de localități *antice*, practic nu s-a păstrat nici unul. În schimb, dintre hidronimele pe care le menționează izvoarele antice, aproape jumătate au ajuns pînă în zilele noastre. Înfățișarea acestor hidronime le arată a fi autohtone, ceea ce îl absolvă pe André du Nay de vina de a le fi ignorat atunci cînd a afirmat că „nici un toponim *latin* (s.n.) nu a fost păstrat la nord de cursul inferior al Dunării". Constatînd acum numărul mare de toponime *antice* care s-au păstrat la nord de cursul inferior al Dunării, vom spune, odată cu anonimul citat și corectat, că această situație, totuși, „este favorabilă pentru afirmația că pînă la venirea slavilor pe acest teritoriu a persistat o populație romanică".

Păstrarea unor nume de ape curgătoare nu intră în contradicție cu modul de viață ce e de presupus că l-au dus românii în mileniul „întunecat" al istoriei lor. Dimpotrivă ! Mișcările de retragere, de la cîmpie la munte, dinaintea cetelor de prădalnici migratori, mișcări cu caracter pendulator, de revenire după trecerea momentului critic, este cel mai probabil că au urmat cursul apelor, al văilor, al căror nume, același fiind și la cîmpie și la munte, românii nu mai aveau cum să-l fi uitat. Dacă limba română n-ar fi păstrat amintirea vechilor hidronime, atunci într-adevăr ne-ar fi fost greu să ne explicăm continuitatea românească în nordul Dunării.

Adversarii continuității românești aduc obiecția că aspectul fonetic al acestor hidronime este specific slav, ceea ce ar indica un intermediar slav, deci. Chiar dacă într-adevăr unele hidronime ar avea aspect fonetic slav, asta nu înseamnă decît că pronunția slavă a unor toponime românești a fost preluată și de români. La fel cum în Spania, de pildă, numele latinești ale unor localități s-au păstrat pînă azi în forma modificată de arabi...

Românii au mai luat de la slavi și toponime propriu-zis slave : *Dîmbovița, Ialomița, Bistrița* etc.

Nu e clar motivul pentru care au fost preferate aceste toponime. Avem de-a face, foarte probabil, cu mai multe motive ce au acționat în același sens. Dar că aceste toponime slave nu exclud prezența românilor se vede, printre altele, și din faptul că ajung toponime românești cuvinte slave care au înțelesul de „ținuturi (așezări) locuite de români" : *Vlăsia, Vlașca, Vlăhița* etc. De la cine provin aceste toponime și cînd au fost date ? Evident, ele sînt slave, toponime slave așa cum mai sînt o sumedenie în România. Erau sau nu români în nordul Dunării cînd slavii au imaginat aceste toponime ? În cazul toponimelor de tipul *Vlașca* și *Vlăsia*, este de la sine înțeles că românii se aflau în aceste locuri cînd slavii le-au numit așa. Și, la fel, e de la sine înțeles că existau și denumiri românești, ale acestor ținuturi ori așezări. De ce românii le-au preferat, uneori, pe cele noi, slave, nu e însă ușor de înțeles.

Printre motivele probabile merită a fi amintit faptul că un toponim străin este, deseori, mai comod și mai clar, ca toponim, decît unul în limba proprie. Iată, de curînd, în ziarele românești s-a vorbit mai mult, cu ocazia construirii unei hidrocentrale, despre un curs de apă numit *Rîul Mare*. Această denumire este, pentru orice român, evident mai incomodă decît o denumire care să nu însemne nimic în limba comună, care, deci să funcționeze numai ca toponim : *Cerna, Sebeș, Timiș* etc. Cel mai înalt vîrf de munte din România este Moldoveanu, din Făgăraș. Dar cînd cineva vrea să spună despre o clădire sau persoană că este deosebit de înaltă, va spune că e „cît Negoiu" sau „cît Caraimanul", cuvinte cunoscute numai ca nume proprii, ca nume de munți, ele nu au și o semnificație „comună", propriu-zisă, precum *Moldoveanu*, care are înțeles și ca substantiv (adjectiv) comun, fiind îndeobște folosit cu acest din urmă înțeles: *cutare este moldovean*. De aceea, cuvinte ca *Negoiu, Caraiman, Bistrița, Crasna* etc., față de *Moldoveanu, Repedea, Frumoasa*, sînt, ca toponime, mult mai precise, sînt univoce și, de aceea, mai comode, preferabile toponimelor provenite din limbajul comun. În această ordine de idei este de luat în seamă și incomoditatea resimțită de orice român în manevrarea recentului toponim *Victoria*, pe care îl însoțim mereu de precizarea *orașul : orașul Victoria*, și asta întrucît fără asemenea precizări se pot ivi enunțuri echivoce, ambigue, ceea ce nu se întîmplă cînd toponimele sînt fără „omonime" în limbajul comun, cînd nu sînt folosite ca apelative. [43]

Să mai ținem seama și de situația generală a limbii române, care a împrumutat din limba slavă — și din altele — cuvinte care își aveau deja în română sinonimul : *praf / colb / pulbere ; hrană / nutreț, mîncare ;*

duh — *suflet* ; *vrajă* — *farmec* etc. Prin natura sa, un toponim nu suportă sinonime și deseori sinonimia astfel ivită s-a rezolvat prin abandonarea termenului vechi, românesc. Căci, să nu uităm, influența slavă înseamnă o populație slavă care s-a românizat păstrînd anumite trăsături lingvistice. Cu timpul, acestea, parte din ele, s-au generalizat la toți vorbitorii limbii române. Că printre elementele de limbă slavă intrate astfel în limba română s-au aflat și multe toponime, aceasta este o situație dintre cele mai firești !

Uneori, totuși, denumirea preslavă, românească, a supraviețuit alături de cea nouă, slavă. Și avem astfel, pentru același curs de apă, două denumiri una românească, alta slavă : *Repedea și Bistrița* [44]. Detaliul revelator e că denumirea românească e dată de locuitorii aflați mai aproape de izvoare, adică mai la munte, unde, cum spune și cîntecul, trăiesc de predilecție românii : „Românașului îi place sus la munte, la izvor"... Această etajare de toponime ilustrează straturi de vechime distincte : în munte românii, retrași astfel dinaintea noilor veniți, slavii, stabiliți în ținuturile mai accesibile, de cîmpie. Dintre cele două hidronime, geografii români au dat prioritate, în consemnările lor, denumirii slave *Bistrița*. Exact pentru aceleași motive pentru care, cu mai bine de o mie de ani în urmă, strămoșii românilor au preferat, în multe cazuri, toponimul nou, slav. Acesta — nu este deloc exclus, ci, dimpotrivă, cel mai probabil — de multe ori va fi reprezentat traducerea toponimului românesc : *Frumoasa* = *Dobra*, *Piatra* = *Camena* ș.a.

(În paranteză la cele de mai sus, pentru cine s-ar adînci în toate detaliile toponimiei românești ne îngăduim să insistăm, atrăgînd atenția asupra rolului, cu totul neașteptat, pe care, în vremurile moderne, l-au jucat geografii și cartografii români, rolul acestora în impunerea unei toponimii... neromânești în România ! Consemnările acestora au avut deseori de ales între mai multe denumiri ale aceleiași ape, ale aceluiași masiv muntos etc. Aproape totdeauna alegerea lor s-a orientat după criteriul descris mai sus, adică preferînd toponimul în stare să particularizeze cel mai bine. Firește, nu le reproșăm nimic geografilor, dar e de datoria lingviștilor să înregistreze toate datele aflate în joc și să nu se lase influențați de imaginea simplificată a toponimiei consemnate de cartografi. Din păcate, adeseori nu se mai poate ști care sînt *toate* aceste date, multe dintre toponimele cîndva în funcțiune, românești deseori, dispărînd sub presiunea celui impus de autoritatea cartografiei !

Iată un exemplu chiar foarte recent. Ani de zile, lacului din dreptul Mamaiei i s-a spus pe hartă și în presă *Siut-Ghiol*, cu un nume pe care nici un constănțean autentic nu-l folosea. Pentru localnici, în marginea Constanței se aflau două lacuri, două ghioluri : *Ghiolul Mic* și *Ghiolul Mare* ! Înșiși turcii din Constanța spuneau așa ! Hărțile însă au înregistrat pînă de curînd numai toponimul Siut-Ghiol, de nimeni folosit dintre riverani. Mai de curînd, lacului i se spune — cu o denumire iarăși dată de cartografi — lacul Mamaia, iar Ghiolului Mic i se spune lacul Tăbăcăriei, după numele fostului cartier. Prestigiul cuvîntului tipărit slăbește poziția vechilor toponime, de care azi nu mai știu decît vechii constănțeni.

O situație asemănătoare a înregistrat, în anchetele sale, și Sever Pop : localnici care nu cunoșteau toponimul Arieș, ce apare în toate hărțile românești, pentru aceștia Arieșul fiind *Rîul* sau *Rîul Mare* !... [45] Oricum, înfățișarea toponimiei românești sugerează de la bun început complexitatea factorilor chemați s-o explice. Deducția imigrației românești, la care ajung istoricii unguri, contrazice prin simplismul ei această stare de lucruri.)

Întîmplarea face ca unui nume de rîu din Ardeal să i se dea chiar trei denumiri : *Frumoasa, Bistra, Sebeș*. Prima denumire este românească, a doua slavă (denumește un afluent al Sebeșului), a treia maghiară. Ele se înșiruie în această ordine, de la izvoare pînă la vărsare, precizînd, cît se poate de sugestiv, ordinea vechimii celor trei limbi în Ardeal.

Cu acest detaliu atingem un aspect dintre cele mai semnificative ale toponimiei românești din Ardeal numărul mare de toponime unguresti care se dovedesc a fi de origine română, reprezentînd fie denumiri românești traduse în maghiară, fie denumiri românești adaptate la sistemul fonetic maghiar. Iată cîteva toponime românești traduse în maghiară *Elidărești* devine la 1507 *Talosfálva* („satul farfuriei"), *Cîmpenii de Jos* ajung *Also Kimpány*, *Apșa de Mijloc* devine și ea *Közéapsa*, *Dragotenești*, atestat la 1464, devine în 1470 *Dragotenfálva*. Un bogat material a fost adunat și comentat de lingviștii români, privind „maghiarizarea" toponimiei Ardealului, prin traducerea toponimelor slave și românești Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I—II, București, 1967, Emil Petrovici, *Toponimia ungurească în Transilvania medievală*, în „Transilvania", Sibiu, 1943, p. 113—130, Sever Pop, *Toponimia Transilvaniei*, în „Siebenbürgen", București, 1943, p. 319—348, sînt numai cîteva din lucrările care au pus în lumină, pentru oricine, fenomenul amintit. Unul dintre documente, comentat de E. Petrovici în studiul amintit, conține toponimul maghiar *Teglavar*, urmat de precizarea : *Teglavar vulgariter secundum vero Olachos Charamida*, „Teglavar, de fapt, în mod obișnuit, după români, *Cărămida*"... Asemenea documente sînt foarte multe, ilustrînd procesul constituirii unei toponimii maghiare a Ardealului prin traducerea celor deja existente deci, românești și slave.

În felul acesta nu se putea maghiariza însă întreaga toponimie a Ardealului. Traducerea sau simpla adaptare fonetică a toponimelor românești și româno-slave nu putea atinge decît toponimia de largă circulație, în primul rînd numele de localități. Dar toponimele de care se folosesc locuitorii din aceste localități, toponime ce desemnează detalii de teren numai pentru ei interesante, așa-numitele „microtoponime", rămîn netraduse, rămîn românești. Așa a demonstrat E. Petrovici că stau lucrurile cu satul *Petrid* (devenit după 1920 *Petreștii de Jos*), avînd un nume cu aspect maghiar, dar în raza căruia aproape toate celelalte toponime aflate în uzul localnicilor erau românești *Valea Neagului, Părăul Lăptoșii, Valea Mare, Părăul Izvoarelor, Su Munte* și tot așa. Cazul Petridului și al văii Hăjdatei, în care e situat satul, arată E. Petrovici, „se repetă de sute de ori în Ardeal, Banat, Crișana, Sălaj și Maramureș". [46] Studii ulterioare au confirmat că microtoponimia Ardealului este predominant

românească. [47] Or, după cum arată W. Meyer-Lübke, cu privire la „germanizarea" toponimiei din Elveţia, atunci cînd numele unei localităţi aparţine unei limbi, iar microtoponimia din raza acelei localităţi aparţine altei limbi, putem considera că, în general („in weitaus der Mehrzahl"), mai veche este populaţia ce vorbeşte limba aflată la baza microtoponimiei. [48]

Se mai poate întîmpla ca toponimul originar românesc să fie doar adaptat fonetic la limba maghiară, devenind astfel de nerecunoscut chiar pentru români, care apoi îl preiau din maghiară ca pe un cuvînt străin. Aşa, bunăoară, ar sta lucrurile cu *Gilău*, care ar reprezenta un originar Dealu, devenit în maghiară* *Gyalu*, reluat de români sub forma cunoscută. [49]

Oarecum asemănătoare este şi povestea toponimului *Ardeal* însuşi, petrecută însă nu în realitatea limbii, ci pe masa de lucru a lingviştilor, români îndeosebi, care s-au grăbit să vadă în *Ardeal* forma românizată a maghiarului *Erdely*. Cercetări ulterioare, mai atente, au demonstrat că, dimpotrivă, toponimul *Erdely* reprezintă o maghiarizare a lui *Ardeal* (vezi mai jos, p. 153), fiind încă unul din numeroasele toponime româneşti cărora li s-a dat o formă maghiarizată, ceea ce nu e decît un lucru absolut firesc, ciudată fiind doar ideea — nedemonstrată în nici un fel, ci doar afirmată, că lucrurile ar sta exact invers !...

Situaţia acestor numeroase toponime româneşti maghiarizate nu demonstrează continuitatea românească în Dacia, ci doar amănuntul că românii se aflau deja în Ardeal în momentul sosirii ungurilor. De o lună, de un an sau de un secol ori chiar de un mileniu, asta nu ne-o mai spune toponimia maghiară din Ardeal ! Dar că erau acolo românii asta ne-o spune foarte răspicat !

O precizare : cei ce continuă să susţină teza roesleriană mizînd pe argumentele deduse din toponimia Ardealului, încă nu s-au ostenit să răspundă rezervei formulate de autorii români, precum că toponimia maghiară din Ardeal ar dovedi anterioritatea toponimelor româneşti. Ei bat monedă mai departe pe acelaşi argument : absenţa din toponimia românească a numelor de localităţi antice, fără să ţină seamă nici de datele arheologice, care destul de rar consemnează locuri de neîntreruptă vieţuire în mediu urban. Pretutindeni, avem localităţi care, mai devreme sau mai tîrziu au fost abandonate sau distruse. Deseori, de mai multe ori !... În asemenea condiţii nu e de mirare că nu s-a păstrat nici numele iniţial, antic, al acestor aşezări.

Însă, în disputa de interese dintre români şi maghiari, toată discuţia se reduce la întrebarea : erau sau nu românii în Ardeal la venirea ungurilor ? Toponimia Ardealului — şi în primul rînd toponimele maghiare — dovedeşte cu prisosinţă anterioritatea românilor. Chestiunea continuităţii românilor nu are nici o relevanţă pentru maghiari de vreme ce este lesne de dovedit că la venirea lor românii se aflau deja în Transilvania.

Interpretarea în acest fel a toponimiei maghiare din Ardeal a fost propusă, în mod convingător după părerea noastră, în lucrările unor lingvişti români, precum Drăganu, Puşcariu, Petrovici şi alţii. Credem că era

de datoria roeslerienilor să răspundă demonstrației făcute de lingviștii români, înainte de a continua să-și susțină teza. Căci, dacă la o privire superficială a lucrurilor există oarecari motive să punem la îndoială continuitatea românească în nordul Dunării, în schimb nu există nici o întemeiere pentru ideea că vreuna din populațiile ce trăiesc azi în nordul Dunării, inclusiv în Ardeal, s-ar fi stabilit aici înaintea românilor. Măcar atît și ar fi suficient ca să discutăm separat : continuitatea românilor în Dacia și precedența lor (ori a altora) în Ardeal.

Firește, e cazul să ne punem întrebarea de ce maghiarii se ocupă așa de insistent de discontinuitatea românească în Dacia în loc să se mărginească a dovedi că ei au venit în Ardeal înaintea românilor ?

Bănuim că maghiarii nu disting aceste două chestiuni pentru a întreține astfel o confuzie extrem de convenabilă pentru ei impresia că prin demonstrarea discontinuității românești se va deduce, cu necesitate, și precedența maghiară în Ardeal. Or, lucrurile stau cu totul altfel

— despre venirea maghiarilor în Ardeal înaintea românilor *nu există* nici o mărturie, nici o dovadă, nici un argument serios. Tot ce se poate invoca în această chestiune a dreptului primului ocupant dovedește, dimpotrivă, că românii se aflau în Ardeal la venirea ungurilor

— în legătură cu continuitatea românilor în Dacia dovezile nu mai sînt așa de limpezi, așa de clar univoce. Greutatea pentru istoricul român — atîta cîtă e — e să dovedească continuitatea în Dacia, iar nu precedența în Ardeal față de maghiari.

Toponimia este foarte instructivă în această privință. Ea *pare* — și s-a văzut că nu este chiar simplu de înlăturat această aparență — a dovedi că în istoria limbii și a poporului român a existat o etapă sud-dunăreană. Dar tot toponimia *dovedește,* fără putință de a se înșela, că la venirea maghiarilor din Ardeal aici trăia deja o comunitate românească bine dezvoltată, bine înfiptă în aceste locuri.

Repetăm : ceea ce îi interesează propriu-zis pe maghiari să demonstreze este faptul că au venit în Ardeal înaintea românilor. Atît! Atît să facă dacă le e cu putință ! Mai mult nu au nevoie ! Căci restul, faptul că românii au venit sau nu din sudul Dunării este o problemă de istorie românească ! N-au decît românii să dovedească de o mie de ori că retragerea aureliană n-a fost decît formală, că i-a afectat doar pe oficiali etc., etc., demonstrația lor e fără nici o relevanță dacă maghiarii vor reuși să demonstreze că au venit ei primii în Transilvania ! Deocamdată însă...



Cîteva cuvinte încă despre hidronimele antice păstrate în perimetrul *Tisa — Nistru — Dunăre* pînă în zilele noastre. Aceste hidronime denumesc atît ape mari, cum sînt cele trei de mai sus, la care se adaugă *Oltul, Mureșul, Siretul, Prutul,* cît și ape mici : *Buzău, Ampoi, Timiș, Criș, Argeș* ș.a. Împreună, ele acoperă un spațiu geografic relativ unitar. Continuitatea lor din cea mai veche antichitate pînă azi și de la Nistru pînă la Tisa e greu de imaginat fără a accepta continuitatea unei populații relativ statornice, omogenă etnic și lingvistic. Dacă această populație nu sînt românii,

va trebui să ni se spună cine atunci sînt cei ce au asigurat păstrarea acestor toponime, a acestor hidronime, numai prin limba vorbită.

Hidronimul *Dunăre* ne poate da un răspuns greu de contestat : acest cel mai mare fluviu din Europa a avut în antichitate mai multe denumiri, astăzi la fel. În limba geţilor, era numit *Donaris,* cu sufixul *-aris,* certamente daco-getic şi care, în antichitate, nu mai e întîlnit la alte popoare. În prezent, românii zic *Dunăre,* silaba finală, *-re,* lipsind şi ea din toate celelalte denumiri de azi *(Dunai, Duna, Danube, Donau etc).* Aşadar, este evidentă continuitatea de la geto-daci la românii de azi în felul de a denumi *Dunărea.* Mutatis mutandis...

Cît priveşte obiecţia că hidronimele româneşti vechi ar avea un aspect fonetic slav, această obiecţie nu este întemeiată deoarece :

a. Nu avem siguranţa că scrierile vechi, în alfabet latin sau grecesc, au notat corect pronunţia autohtonă, antică, a acestor hidronime, drept care exerciţiul etimologic nu se poate efectuat în condiţii perfecte, singurele care să permită observaţii de fineţe precum presupusul interludiu slav.

b. Aspectul fonetic slav se reduce practic la obsesia unor lingvişti că orice trecere a lui *a* la *o* indică prezenţa unor vorbitori slavi. Aşa cum am văzut mai sus, la capitolul dedicat bădiţei-Traian, trecerea lui *a* la *o* se poate explica şi în interiorul altor limbi, chiar şi în română.

c. Chiar dacă vom considera că pronunţia românească a acestor hidronime antice prezintă urmele unei pronunţii intermediare slave, aceasta impune teoriei migraţioniste obligaţia de a preciza de la cine au aflat slavii cum se numeau aceste cursuri de apă la cîteva secole bune ce se scurseseră de la părăsirea Daciei de locuitorii ei ! Să fi lăsat aceştia, pe marginea fiecărui rîu, o plăcuţă indicatoare ?! Altfel cum ?

Aspect fonetic slav se consideră că ar avea şi hidronimul *Olt,* înregistrat în antichitate sub numele *Alutus,* nume destul de asemănător cu alt hidronim antic, *Almus,* sud-dunărean. Preluat de slavi, *Almus* devine *Lom,* întru totul în concordanţă cu maniera slavă de a modifica unele sunete. Ceva asemănător nu se întîmplă însă cu *Alutus* 〉 * *Altus* 〉 *Olt,* care ar fi devenit * *Lot* în pronunţia slavă.

Să amintim, concluziv, şi părerea lui Emil Petrovici : „Se susţine despre hidronimia păstrată din antichitate pe teritoriul României că ea a fost transmisă de slavi, deoarece prezintă schimbări fonetice proprii limbilor slave. Dar, unele din aceste rîuri au un *ş* final *(Timiş, Criş, Mureş, Someş)* greu de explicat prin slavă. Trecerea aceasta a lui *s* la *ş* a fost apropiată de fenomenul asemănător albanez. E aşadar de presupus că daco-moesica de la nord de Dunăre prezenta aceeaşi tendinţă de a schimba pe *s* în *ş* ca daco-moesica de la sudul marelui fluviu (cf. *Naissus* 〉 *Niş)...* În ceea ce priveşte numele românesc al anticului *Maris* (la Herodot), trebuie remarcat că acesta se deosebeşte prin *u* din prima silabă, deocamdată neexplicat, de forma slavo-maghiară cu o *Moriš,* păstrată sub această formă în graiul sîrbocroat vorbit în cîteva localităţi pe cursul inferior al rîului şi devenită în maghiară, datorită aromei vocalice, *Moruš* (scrisă *Morus* în documente), apoi *Moroš* (în grafia oficială *Maros)".* [50]

Adică numele românesc *Mureș (Murăș)* nu provine dintr-un intermediar slav, precum numele maghiar *Moruš (Maros)*.

Toponimia este un compartiment al limbii române care a dat multă bătaie de cap lingviștilor. Cele de mai sus încearcă să simplifice, pe înțelesul tuturor și fără să denatureze sensurile, contribuția pe care o aduce toponimia în discuția asupra continuității românești în Ardeal. Această continuitate este dovedită prin permanența denumirilor antice ale principalelor rîuri din Dacia. Absența toponimelor antice denumiri de localități nu contravine continuității, se explică cel mai bine prin *rusticizarea* populației din întreaga Dacie. Toponimele de origine slavă, atunci cînd dovedesc ceva dovedesc că slavii i-au aflat aici pe români, în nordul Dunării (cf. *Vlașca, Vlăsia* etc.). Toponimele maghiare, la fel, cînd pot fi atent „citite", ilustrează aceeași anterioritate a românilor.

Alte toponime sînt de origine cumană, turcă etc. Cele mai multe toponime sînt însă de origine română. Precum *Paring, Retezat, Piatra-Neamț, Predeal, Piatra Mare, Săcele, Rășinari, Rotunda, Omul, Bucura, Dealul Mare, Dealu* etc. Despre ele nu știm însă cît sînt de vechi. Față de numărul actual de toponime din România, toponimele cunoscute din Dacia antică reprezintă o parte aproape infimă. E foarte probabil că, dacă am cunoaște toponimia Daciei la fel de bine cum o cunoaștem pe cea a României, legăturile de continuitate ce le-am putea stabili ar fi mult mai multe.

Un mare număr de toponime, în frunte cu *Ardeal*, sînt încă de origine necunoscută. Această situație, de a avea etimologia greu sau chiar imposibil de stabilit, se întîlnește îndeosebi la cuvintele vechi, străvechi chiar Putem fi siguri că dintre toponimele cu etimologie necunoscută cele mai multe sînt toponime foarte vechi, atestînd deci continuitatea unei populații, a unui suport uman ce va trebui identificat. Fie, nu românii sînt atît de vechi în Ardeal ! Dar cine atunci ?

Toponimia oferă așadar un bun pretext teoriei imigraționiste numai în măsura în care cunoaștem extrem de lacunar toponimia din Dacia antică. Toponimia românească, îndeosebi prin toponimele a căror origine n-o putem stabili, ne trimite la un strat lingvistic străvechi. Cel mai *probabil* e ca acest strat să reprezinte un idiom preromanic, *probabil* tracic, adică geto-dacic, autohton. La formularea acestei probabile explicații ne îndeamnă numărul mare de toponime de origine necunoscută. Firește însă că nu vom cere nimănui să ia aceste toponime drept argument al continuității. Ele dovedesc doar că toponimia românească e departe de a da un răspuns atît de simplist precum cel dedus de adepții teoriei imigraționiste. Din tot ce susțin aceștia, adevărat e numai că toponimia românească nu a păstrat decît cîteva nume de localități antice din Dacia. Mai departe însă, explicația acestei situații nu poate fi numai părăsirea Daciei, căci tot limba română păstrează foarte bine denumirile a aproape toate rîurile despre care știm cum se numeau în antichitate. Încheiem aceste considerații, citîndu-l din nou pe Emil Petrovici „Dacă după așa-zisa teorie a lui Roesler românii ar fi venit abia în secolul al XIII-lea din Peninsula Balcanică, cum se face că numele de localități și de rîuri nu le-au luat de la

unguri, care erau stăpînii țării, ci de la slavi ? Se știe doar că acești din urmă dispăruseră complet pînă în secolul al XIII-lea, căci documentele cancelariei ungurești din acel veac și chiar din cel precedent, nu-i amintesc deloc." Întrebarea aceasta, accesibilă înțelegerii oricui. E. Petrovici a pus-o în urmă cu aproape o jumătate de secol. [51] Răspunsul se mai lasă și azi așteptat din partea roeslerienilor...

În sprijinul celor care se vor îndura să dea totuși răspunsul așteptat, vom preciza, colegial, că este vorba de unele toponime ardelenești precum *Tîrnava*, care, în limba slavilor transilvăneni însemna „rîul sau valea cu mărăcini" Acest toponim slav a fost tradus de maghiari prin Küküllö, cuvînt preluat și de sași *Kokkel*. Se știe că în secolul al XIII-lea slavi nu mai existau în Transilvania. Deci întrebarea ar fi următoarea denumirea *Tîrnava*, și altele asemănătoare, tot slave, de care se folosesc pînă azi românii, de unde le-ar fi luat ei dacă ar fi adevărat, așa cum susține istoriografia maghiară, că românii au apărut în Transilvania abia în secolul al XIII-lea ?

Numărul mare de toponime slave în nordul Dunării nu trebuie să ne mire atît de mult dacă vom lua aminte la *numărul mare de cuvinte slave* folosite de populația locuitoare în acest Nord al Dunării, românii deci care, de asemenea, folosesc ca nume de persoane un mare număr de cuvinte slave *Bogdan*, *Mircea*, *Dan*, *Radu* etc. Inclusiv numele de persoane din calendarul creștin sînt, majoritatea, intrate în obișnuința românilor prin filieră slavă.

Toate acestea — toponimie, onomastică și lexic românesc de origine slavă — au, în principal, o singură explicație numărul relativ mare de slavi care s-au stabilit în Dacia și care, cu timpul, s-au românizat, însă nu înainte de a apuca să dea denumiri slave unor locuri, denumiri care, din felurite motive, s-au păstrat și după dispariția limbii în care fuseseră concepute aceste toponime. De asemenea, românizîndu-se după o anumită perioadă de bilingvism slavo-român, acești slavi au păstrat un mare număr de cuvinte slave, care au fost acceptate și de vorbitorii limbii române cu care slavii s-au amestecat, dînd poporului și limbii române ocazia de a-și accentua individualitatea față de celelalte limbi romanice : componenta slavă pe care o dobîndim astfel.

Acest *adstrat* slav al limbii române nu este foarte omogen. El se stratifică, în funcție de vechime și de felul în care elementele respective au pătruns în limba română. În mare, distincția cea mai importantă de făcut este cea dintre elementele slave datorate epocii de bilingvism slavo-român și cele datorate altor surse (biserică, cultură slavonă, contactul cu limbile slave învecinate etc.). Pînă acum nu s-a găsit mijlocul de a distinge în chip convingător între (1) cuvintele slave datorate epocii de bilingvism slavo-român prin care au trecut slavii românizați și (2) cuvintele slave intrate ulterior în limba română.

Lingviștii, români și străini deopotrivă, sînt de acord asupra acestei epoci sau perioade de bilingvism slavo-român. Majoritatea dintre ei au încercat să stabilească și ce limbă slavă vorbeau participanții la această inedită simbioză slavo-romanică. Cam toți au considerat că e vorba de o

limbă sud-slavă, asemănătoare celor din grupul sud-dunărean, ceea ce nu dovedeşte nimic cu privire la venirea românilor din sudul Dunării, căci *numai în nordul Dunării* perioada de bilingvism slavo-român se putea încheia cu aplecarea balanţei în favoarea limbii române. Toponimia slavă, de nuanţă sud-slavă, din nordul Dunării, şi *absenţa* astăzi a unei populaţii de limbă slavă din acest spaţiu dovedeşte că a existat aici o populaţie slavă îndeaproape înrudită cu slavii din sudul Dunării, populaţie care a dispărut, cel mai probabil prin deznaţionalizare. Structura limbii române, la rîndul ei, în al cărei lexic există multe cuvinte slave, dovedeşte că românii au deznaţionalizat un mare număr de slavi. Cîştigarea unui mare număr de slavi pentru limba română nu e de conceput decît în nordul Dunării, căci în sudul Dunării condiţiile existente au determinat producerea fenomenului de sens invers : deznaţionalizarea, prin slavizare, a unui mare număr de români, situaţie pentru care depune mărturie limba bulgară, binişor marcată de elementul românesc, şi unele, cîteva, toponime româneşti din sudul Dunării, din ţinuturi în care azi nu mai vorbeşte nimeni româneşte.

Conjugînd cele două argumente roesleriene, luînd deci în consideraţie împreună aceste două situaţii bine cunoscute, bine ştiute (a) toponimia slavă din nordul Dunării şi (b) numărul relativ mare de cuvinte slave „populare" din structura lexicului românesc, rezultă în chip logic că în Dacia a existat o populaţie slavă importantă, care, cu timpul, s-a deznaţionalizat, s-a românizat. Această românizare a slavilor — pe care o putem numi şi *rumânire,* exact în înţelesul cu care acest cuvînt apare în actele de cancelarie medievale — efecte al unei lungi perioade de bilingvism slavo-român, explică atît dispariţia *slavilor* din nordul Dunării, cît şi adstratul slav al limbii române. Aceşti slavi vor fi fost de acelaşi neam, de aceeaşi limbă cu slavii sud-dunăreni, e foarte probabil. Dar asta nu mai dovedeşte nimic pentru locul de formare al limbii române !

Să recapitulăm :

— elementele slave din structura limbii române dovedesc că s-a produs un amestec de populaţie slavo-romanic, încheiat cu cîştigarea slavilor pentru limba română, pentru o conştiinţă etnică românească ;

— toponimia slavă din nordul Dunării dovedeşte că aici, cîndva, în orice caz înainte de venirea ungurilor şi după retragerea aureliană, a locuit o populaţie de limbă slavă, ulterior dispărută. În secolul al XIII-lea slavi nu se mai aflau în Ardeal !

Nu ştim cum şi unde a dispărut această populaţie. Cel mai probabil e că n-a dispărut fizic, prin exterminare sau prin abandonarea acestor locuri. Dimpotrivă, trăinicia toponimelor slave e de înţeles prin persistenţa populaţiei care a dat aceste toponime. Această populaţie mai putea să dispară numai din punct de vedere lingvistic, adoptînd deci o altă limbă, deznaţionalizîndu-se. Dar adoptarea de către slavi a unei limbi noi, nu impunea părăsirea toponimiei slave, care, dimpotrivă, se dovedea mai utilă în cadrul limbii române, dînd mai mare exactitate, precizie, comunicării lingvistice.

Întrebarea este următoarea slavii care au dat toponimia slavă din nordul Dunării sînt aceiaşi cu slavii care s-au românizat, făcînd ca limba română să se îmbogăţească cu un număr însemnat de cuvinte slave ?

Dacă vom da acestei întrebări un răspuns afirmativ, totul devine coerent. În caz contrar va trebui să explicăm (1) ce altceva s-a întîmplat cu slavii care au trăit în Dacia şi de la care avem toponimia slavă nord-dunăreană şi (2) unde în altă parte s-a produs deznaţionalizarea slaviior care au „optat" pentru limba română ?

Unii susţin că românii vin din sud, deoarece elementele slave din limba română dovedesc că slavii participanţi la bilingvismul romăno-slav vorbeau o limbă slavă de tip sud-dunărean.

Repetăm : caracteristicile de structură ale componentei slave a limbii române, adică numărul mare de elemente slave bine integrate limbii române (ca şi datele etnografice, bunăoară), poate fi explicat numai printr-o perioadă de bilingvism. Încît toată discuţia o putem rezuma la altă întrebare : unde e de imaginat că o perioadă de bilingvism romăno-slav se putea încheia în defavoarea slavilor în sudul Dunării, unde azi se vorbeşte o limbă slavă, sau în nordul Dunării, unde azi se vorbeşte o limbă neslavă, românească ? Îi lăsăm pe cititori să dea răspunsul la această întrebare...

Sigur că aceşti slavi aparţineau unuia sau altuia dintre grupurile slave ! Dar dacă asimilarea lor s-a produs în Dacia, această apartenenţă a slavilor „daci" la o ramură sau alta nu mai are nici o relevanţă pentru locul de formare al limbii române, ci, ne spune doar — şi asta numai nouă, românilor ! — cu care dintre slavi să ne simţim mai înrudiţi. Exact asta şi atît !

Aşadar, interpretată corect, toponimia slavă din nordul Dunării ne arată *locul* în care s-a produs simbioza romăno-slavă, locul în care s-au stabilit slavii care, prin românizarea lor ulterioară, au dat limbii române o componentă preţioasă din perspectiva a ceea ce limba română a devenit cu timpul : o limbă de o expresivitate deosebită.

Dacă n-ar fi existat această toponimie slavă în Dacia abia atunci ne puteam întreba dacă nu cumva componenta slavă a limbii române ne trimite la un alt loc de formare a limbii române, într-un alt spaţiu decît cel în care românii trăiesc azi. Astfel, această componentă slavă a limbii române, corelată cu toponimia slavă din Dacia, devine un argument extrem de serios pentru formarea limbii şi a poporului român în nordul Dunării.

Aşadar, *caracterul meridional al celui mai vechi strat slav al limbii române se explică prin apartenenţa la grupul slav de sud a slavilor ce s-au stabilit în Dacia şi care s-au românizat aici, în Dacia, „detaliu" pentru care depune mărturie caracterul sud-slav al toponimiei slave din Dacia.*

Despre vechimea contactului în Dacia dintre români şi slavi, avem preţioase mărturii şi din partea slavilor aflaţi la nord şi răsărit de teritoriul dacic, românesc. Astfel, mai întîi de toate, faptul că populaţia ucraineană din Maramureş şi Bucovina îi numeşte şi azi pe români *volóxy*

limbă sud-slavă, asemănătoare celor din grupul sud-dunărean, ceea ce nu dovedește nimic cu privire la venirea românilor din sudul Dunării, căci *numai în nordul Dunării* perioada de bilingvism slavo-român se putea încheia cu aplecarea balanței în favoarea limbii române. Toponimia slavă, de nuanță sud-slavă, din nordul Dunării, și *absența* astăzi a unei populații de limbă slavă din acest spațiu dovedește că a existat aici o populație slavă îndeaproape înrudită cu slavii din sudul Dunării, populație care a dispărut, cel mai probabil prin deznaționalizare. Structura limbii române, la rîndul ei, în al cărei lexic există multe cuvinte slave, dovedește că românii au deznaționalizat un mare număr de slavi. Cîștigarea unui mare număr de slavi pentru limba română nu e de conceput decît în nordul Dunării, căci în sudul Dunării condițiile existente au determinat producerea fenomenului de sens invers : deznaționalizarea, prin slavizare, a unui mare număr de români, situație pentru care depune mărturie limba bulgară, binișor marcată de elementul românesc, și unele, cîteva, toponime românești din sudul Dunării, din ținuturi în care azi nu mai vorbește nimeni românește.

Conjugînd cele două argumente roesleriene, luînd deci în considerație împreună aceste două situații bine cunoscute, bine știute : (a) toponimia slavă din nordul Dunării și (b) numărul relativ mare de cuvinte slave „populare" din structura lexicului românesc, rezultă în chip logic că în Dacia a existat o populație slavă importantă, care, cu timpul, s-a deznaționalizat, s-a românizat. Această românizare a slavilor — pe care o putem numi și *rumânire,* exact în înțelesul cu care acest cuvînt apare în actele de cancelarie medievale — efecte al unei lungi perioade de bilingvism slavo-român, explică atît dispariția *slavilor* din nordul Dunării, cît și adstratul slav al limbii române. Acești slavi vor fi fost de același neam, de aceeași limbă cu slavii sud-dunăreni, e foarte probabil. Dar asta nu mai dovedește nimic pentru locul de formare al limbii române !

Să recapitulăm :

— elementele slave din structura limbii române dovedesc că s-a produs un amestec de populație slavo-romanic, încheiat cu cîștigarea slavilor pentru limba română, pentru o conștiință etnică românească ;

— toponimia slavă din nordul Dunării dovedește că aici, cîndva, în orice caz înainte de venirea ungurilor și după retragerea aureliană, a locuit o populație de limbă slavă, ulterior dispărută. În secolul al XIII-lea slavi nu se mai aflau în Ardeal !

Nu știm cum și unde a dispărut această populație. Cel mai probabil e că n-a dispărut fizic, prin exterminare sau prin abandonarea acestor locuri. Dimpotrivă, trăinicia toponimelor slave e de înțeles prin persistența populației care a dat aceste toponime. Această populație mai putea să dispară numai din punct de vedere lingvistic, adoptînd deci o altă limbă, deznaționalizîndu-se. Dar adoptarea de către slavi a unei limbi noi, nu impunea părăsirea toponimiei slave, care, dimpotrivă, se dovedea mai utilă în cadrul limbii române, dînd mai mare exactitate, precizie, comunicării lingvistice.

Întrebarea este următoarea : slavii care au dat toponimia slavă din nordul Dunării sînt aceiaşi cu slavii care s-au românizat, făcînd ca limba română să se îmbogăţească cu un număr însemnat de cuvinte slave ?

Dacă vom da acestei întrebări un răspuns afirmativ, totul devine coerent. În caz contrar va trebui să explicăm (1) ce altceva s-a întîmplat cu slavii care au trăit în Dacia şi de la care avem toponimia slavă nord-dunăreană şi (2) unde în altă parte s-a produs deznaţionalizarea slavilor care au „optat" pentru limba română ?

Unii susţin că românii vin din sud, deoarece elementele slave din limba română dovedesc că slavii participanţi la bilingvismul româno-slav vorbeau o limbă slavă de tip sud-dunărean.

Repetăm : caracteristicile de structură ale componentei slave a limbii române, adică numărul mare de elemente slave bine integrate limbii române (ca şi datele etnografice, bunăoară), poate fi explicat numai printr-o perioadă de bilingvism. Încît toată discuţia o putem rezuma la altă întrebare : unde e de imaginat că o perioadă de bilingvism româno-slav se putea încheia în defavoarea slavilor : în sudul Dunării, unde azi se vorbeşte o limbă slavă, sau în nordul Dunării, unde azi se vorbeşte o limbă neslavă, românească ? Îi lăsăm pe cititori să dea răspunsul la această întrebare...

Sigur că aceşti slavi aparţineau unuia sau altuia dintre grupurile slave ! Dar dacă asimilarea lor s-a produs în Dacia, această apartenenţă a slavilor „daci" la o ramură sau alta nu mai are nici o relevanţă pentru locul de formare al limbii române, ci, ne spune doar — şi asta numai nouă, românilor ! — cu care dintre slavi să ne simţim mai înrudiţi. Exact asta şi atît !

Aşadar, interpretată corect, toponimia slavă din nordul Dunării ne arată *locul* în care s-a produs simbioza româno-slavă, locul în care s-au stabilit slavii care, prin românizarea lor ulterioară, au dat limbii române o componentă preţioasă din perspectiva a ceea ce limba română a devenit cu timpul : o limbă de o expresivitate deosebită.

Dacă n-ar fi existat această toponimie slavă în Dacia abia atunci ne puteam întreba dacă nu cumva componenta slavă a limbii române ne trimite la un alt loc de formare a limbii române, într-un alt spaţiu decît cel în care românii trăiesc azi. Astfel, această componentă slavă a limbii române, corelată cu toponimia slavă din Dacia, devine un argument extrem de serios pentru formarea limbii şi a poporului român în nordul Dunării.

Aşadar, *caracterul meridional al celui mai vechi strat slav al limbii române se explică prin apartenenţa la grupul slav de sud a slavilor ce s-au stabilit în Dacia şi care s-au românizat aici, în Dacia, „detaliu" pentru care depune mărturie caracterul sud-slav al toponimiei slave din Dacia.*

Despre vechimea contactului în Dacia dintre români şi slavi, avem preţioase mărturii şi din partea slavilor aflaţi la nord şi răsărit de teritoriul dacic, românesc. Astfel, mai întîi de toate, faptul că populaţia ucraineană din Maramureş şi Bucovina îi numeşte şi azi pe români *volóxy*

(cu polnoglasie), iar nu *vlaxy* este un indiciu că slavii de est erau în contact cu românii încă din acea perioadă foarte veche, cînd se presupune că s-a produs polnoglasia est-slavă, secolul VIII sau IX.

Tot despre vechimea contactelor dintre români și slavii așezați în teritoriul nord-carpatic, ucraineni în primul rînd, vorbesc anumite cuvinte românești pătrunse în aceste limbi cu o formă românească străveche de ex. *kl'ag* „cheag", cu *kl'* netrecut încă la *k'*. De menționat că vechi împrumuturi românești din slavă conservă nealterat grupul consonantic *kl* *clădi, cleşte, clean*, ceea ce dovedește că la data intrării lor în limba română își incetase acțiunea „legea" fonetică a treceri lui *kl* la *k'* *clavem* ⟩ *cheie*, *clamare* ⟩ *chema*. Forma intermediară *kl'*, a lui *kl'ag*, cuvînt ucrainean împrumutat din română, presupune deci un cuvînt românesc * *cl'ag*, vechi, cu siguranță anterior datei la care Roesler & comp. acceptă să-i stabilească pe români în nordul Dunării. [52]

Cam în același fel sîntem obligați să interpretăm și faptul că *dz*, de mult dispărut din limba română — se păstrează în unele cuvinte ucrainene și polone de origine românească (*dzeama, dzer, bryndza*, etc.), atestînd deci vechimea foarte mare a contactelor lingvistice dintre români și slavii din nordul spațiului carpato-danubian, ceea ce dovedește prezența timpurie a românilor nu numai la nord de Dunăre, ci chiar la nord de munții Carpați.

Încercările ce se fac, de a deduce originea sud-dunăreană a românilor pornind de la caracteristicile elementelor slave intrate în limba română, se bazează în principal pe o firească ignoranță a publicului în materie de lingvistică istorică. Astfel, dacă anonimul american ar fi prezentat cititorilor săi situația lexicului religios englez, în comparație cu cel românesc, i-ar fi fost greu să mai facă vreo speculație pe seama numărului mare de termeni religioși de origine slavă din limba română, împrejurare ce este interpretată ca o dovadă a venirii românilor din sudul Dunării. Termenii religioși de origine latină din limba engleză sînt chiar mai mulți ! Fără ca aceasta să însemne ceva cu privire la *locul* unde se vorbea limba engleză cînd a primit aceste cuvinte. Doar se știe că slavona a avut în Rărăsitul ortodox al Europei cam același rol jucat tot în evul mediu de limba latină în vestul catolic al Europei. Aceeași este situația și cu terminologia politico-administrativă din limba engleză, puternic pătrunsă de elemente romanice, latine și franceze îndeosebi.

Continuind comparația cu limba engleză, vom constata că aproape totdeauna unui termen slav bisericesc din limba română, în engleză îi corespunde un termen de origine franceză sau latină. (Apud Emil Vrabie, *luerare în manuscris.)*

Cauzele acestei similitudini nu sînt aceleași. Deosebirea principală constă în faptul că o bună parte a elementului slav din structura vocabularului românesc se explică prin contactul, prin simbioza românilor cu o populație slavă pe care, cu timpul, au asimilat-o, românizînd-o. Locul unde s-a produs această simbioză este și locul unde s-a produs asimilarea slavilor. Iar acest loc ne este indicat de toponimia slavă atît de bogată din nordul Dunării.

Nordul Dunării nu cunoaşte numai toponime slave. Cele mai multe toponime sînt, totuşi, româneşti. Vechimea lor nu este totdeauna uşor de stabilit. Unele ştim bine că sînt preromane hidronimele *Dunăre, Mureş, Olt* etc. Despre alte toponime, bănuim că sînt foarte vechi cele cu etimologie necunoscută, în frunte cu *Ardeal*. Despre toponimele care au la bază un cuvînt latinesc nu putem şti cînd s-au format, cît sînt de vechi. Şi aceasta pentru că toponimia latină a Daciei romane a ajuns la noi numai prin cîteva nume de oraşe şi cetăţi. În general, toponimia Daciei, preromană şi romană, este extrem de lacunar menţionată în scrierile vechi nume de oraşe şi nume de rîuri doar, în principal. Numele de oraşe, aproape toate, au fost uitate. Dar nu şi numele de ape. Păstrării acestora e greu să i se dea altă explicaţie decît continuitatea în nordul Dunării a unei populaţii statornice pe aceste locuri. Care să fi fost această populaţie ce ne-a transmis remarcabil de bine, de omogen, hidronimia Daciei antice ? La această întrebare e dator cu un răspuns oricine se angajează într-o discuţie cu privire la continuitatea românilor în Dacia.

Cercetarea toponimiei, îndeosebi a toponimelor slave, ne duce la ***problema relaţiilor dintre români şi slavi***, discutată mai sus. Elementul central al acestor relaţii îl constituie faptul că s-a produs cîndva o romanizare a unei populaţii slave, ce aparţinea ramurei sud-slave. De aceea, toată discuţia se reduce, în principal, la întrebarea unde s-a produs ori a fost posibil să se producă masiva deznaţionalizare a unei populaţii slave ? În sudul sau în nordul Dunării ?

Teza roesleriană nu dă răspuns acestei întrebări, căci nu şi-o pune în aceşti termeni expliciţi, vorbind doar de o *influenţă* sud-slavă asupra limbii române. Dar nu precizează ce să înţelegem prin această *influenţă*. Singura precizare pe care roeslerienii ţin s-o facă e să pună această influenţă pe seama prezenţei românilor în sudul Dunării. Quod erat demonstrandum... Dar demonstraţia încă nu s-a făcut... Drept care concluzia propusă de Roesler şi urmaşii săi este greşită.

Sursa erorii roeslerienilor o constituie o idee simpluţă despre ceea ce se cheamă „influenţa" unei limbi asupra alteia. Termenul ca atare, *influenţă*, se aplică nediferenţiat unor situaţii diferite. În principal, credem că trebuie să distingem între influenţe care (A) se datorează sau (B) nu se datorează unui proces de deznaţionalizare, de asimilare a unei populaţii, cîştigată pentru o nouă limbă, pentru o nouă conştiinţă etnică, naţională.

Fireşte, influenţele din categoria (A), datorate unui contingent uman care adoptă o nouă limbă, aducînd în uzul acesteia o serie de elemente rămase din limba părăsită, abandonată, aceste influenţe sînt cu atît mai numeroase, mai profunde cu cît acest contingent este mai numeros. Şi reciproc : influenţele profunde exercitate de o limbă L_1 asupra une limbi L_2 sînt dovada numărului mare de vorbitori ai limbii L_1 pe care i-au asimilat vorbitorii limbii L_2. În cazul nostru, L_2 este limba română, care a reuşit să se impună unor vorbitori slavi, dovedindu-se mai „tare" decît limba acestora în primul rînd prin numărul mult mai mare de vorbitori, de români.

Prin urmare, constatînd că în limba română sînt multe elemente slave, problema nu este să căutăm, printre comunitățile slave de azi, de la care populație slavă au luat strămoșii românilor aceste elemente slave, aceste slavisme. Ci trebuie să ne întrebăm *unde* contactul românilor cu slavii se putea încheia cu deznaționalizarea unui mare număr de slavi ? În sudul sau în nordul Dunării ? În Carpați sau în Balcani ?

Prezența azi în sudul Dunării a unui număr de slavi, vorbind un idiom în care nu puține sînt influențele românești, ar dovedi că acolo, în sudul Dunării, s-a produs cîndva o masivă deznaționalizare a românilor, așa cum în nordul Dunării, prezența românilor, ce vorbesc un idiom romanic cu multe elemente slave, denotă că aici s-a produs o deznaționalizare a slavilor. Toate la un loc, ne *obligă*, căci acesta e termenul potrivit, să ne imaginăm *un spațiu de limbă românească atît în nordul, cît și în sudul Dunării, spațiu în care cu timpul s-au așezat triburi slave, între cele două populații stabilindu-se relații de conviețuire care au dus, în cele din urmă, la deznaționalizarea slavilor în nordul Dunării și la slavizarea românilor în sudul Dunării !* Acesta este scenariul cel mai simplu și cel mai concordant atît cu datele certe de care dispunem, cît și cu felul obișnuit în care se desfășoară procese de acest fel.

Așadar, nu este vorba de o influență a limbii slave asupra limbii române, ci, mai bine zis, de o influență a limbii române asupra vorbitorilor unei limbi slave, ce au locuit cîndva în nordul Dunării. Asupra acestora influența limbii române (și a românilor, în general) a avut ca efect abandonarea treptată a limbii slave, abandonare treptată, dar nu totală, drept care acești noi vorbitori ai limbii române vor aduce cu ei „amintirea" limbii abandonate : o sumedenie de elemente slave. Prezența acestor elemente slave nu arată locul de obîrșie a românilor, ci locul în care, cîndva, în întunecatul ev, mase de slavi au fost deznaționalizați și cîștigați pentru conștiința etnică românească.

Deci, atît toponimia slavă din nordul Dunării, cît și *o bună parte* din elementele slave aflate în structura limbii române, ar dovedi că *în nordul Dunării a viețuit cîndva o comunitate slavă*, situație altminteri bine cunoscută și recunoscută de mai toată lumea. Această comunitate — nimic mai firesc ! — va fi avut particularitățile ei lingvistice, prin care se distingea de toate celelalte idiomuri slave. Prin românizarea acestor slavi, parte dintre aceste particularități lingvistice au pătruns în limba română, determinînd apariția situației paradoxale în care se află româna atunci cînd prezintă caractere evident slave, însă necunoscute idiomurilor slave atestate, cum ar fi cuvîntul *zăpadă* și altele asemănătoare [53]. În zadar vom căuta aiurea sursa acestor cuvinte, specifice idiomului vorbit de slavii care locuiau în nordul Dunării și care au dispărut, ca slavi, topiți în masa de români. Drept care asemănările — eventual mai mari — ale românei cu unele idiomuri slave sud-dunărene sînt consecința asemănării mai mari dintre aceste graiuri și cel vorbit de slavii din nordul Dunării, Dunărea nefiind o barieră lingvistică nici pentru slavi, așa cum nu a fost nici pentru români pînă în zilele noastre. Considerăm că slaviștii ar trebui să cerceteze limba română cu acest interes major, de a degaja trăsăturile idiomului slav vorbit cîndva pe teritoriul dacic. (După Gh. Ivănescu ar fi vorba

de „vechii slavi"", care încă nu erau nici bulgari nici sîrbi, nici ucraineni, ceea ce nu înseamnă că anumite diferențieri dialectale nu apăruseră deja.)

Că în Dacia a locuit o populație slavă ce vorbea un idiom cu anumite particularități unice în context slav ne-o dovedesc și cîteva toponime, precum *Ialomița* sau *Dîmbovița,* evident slave, dar pe care nu le mai întîlnim nicăieri, la alți slavi, așa cum regăsim alte toponime din Dacia, tot slave : *Bistrița, Toplița, Tîrgoviște* ș.a., în teritoriile slave ce înconjoară spațiul de desfășurare al limbii române. (În paranteză, ne îngăduim o sugestie pentru colegii istorici existența acestor slavi din Dacia, care au dispărut prin românizare, nu explică cumva, măcar parțial, raporturile culturale și îndeosebi de organizare bisericească ce se vor stabili între români și slavii sud-dunăreni ? Nu cumva odată cu slavii ce s-au românizat, odată cu mulțimea de cuvinte a acestora, intrate în limba română, romanicii nord-dunăreni vor prelua, vor accepta și anumite relații bisericești în care erau deja angrenați slavii dacici ? Căci românizarea acestora s-a produs pe nesimțite, fără sentimentul rupturii de vreo tradiție, inclusiv cea lingvistică și cu atît mai mult altele. În acest proces slavii nu puteau juca un rol eminamente pasiv.)

Așadar, de migrat au migrat numai slavii. Ajunși la Dunăre, de o parte și de alta a marelui fluviu slavii au dat peste o populație romanică, românească. Acești români erau fie ei mai mulți în nordul fluviului decît în sudul acestuia, fie slavii se vor fi așezat aici, în Dacia, în număr mai mic, rezultatul fiind că în sudul Dunării slavii le vor impune românilor limba și conștiința lor etnică, iar în nordul Dunării partida va fi cîștigată de români !

Acest scenariu, pe care ni-l impun faptele sigure, verificabile mai are și avantajul de a fi simplu, de a-i plimba mai puțin pe actori, de-a lungul și de-a latul Dunării, al Carpaților și al Balcanilor. Adică are avantajul de a fi mai verosimil, mai credibil.

Nota bene : românizarea suferită de slavi atît în Transilvania, cît și în celelalte ținuturi românești, proces de care au avut parte ceva mai tîrziu și cumanii, și pecenegii, nu poate avea decît o singură explicație : *numărul mult mai mare al românilor,* al daco-romanilor din vastul spațiu de conviețuire nord-dunărean. Odată cu limba română va fi fost vorba și de un prestigiu aparte cu care s-a impus nou-veniților un anume mod de viață românesc, dar condiția esențială rămîne *numărul* mare prin care românii au copleșit toate neamurile ce s-au oprit aici să-și afle sălaș, în spațiul carpato-danubian, unde au dispărut prin românizare. Iar numărul mare al românilor din Dacia, consemnat ori de cîte ori este consemnată prezența românilor în nordul Dunării, infirmă în modul cel mai convingător teza istoricilor maghiari cu privire la imigrația românilor.

În fine, pentru scenariul imaginat de susținătorii acestei teze, mai era nevoie, stringentă nevoie să se dovedească despre români că sînt un popor cu un mod de viață nomad. Faptul pe care și-au întemeiat istoricii maghiari această ideea a fost răspîndirea păstoritului printre români, cu reciproca ei obligatorie : practica agriculturii la români este recentă, relativ recentă, ca și sedentarizarea lor !

Așadar, sînt puse în circulație următoarele :

— românii au dus un mod de viaţă nomad ;
— românii au practicat intens păstoritul ;
— românii au practicat puţin agricultura, înainte de a se stabili în Dacia, în secolele XII-XIII.

Despre un mod de viaţă nomad al românilor e greu să aflăm o dovadă propriu-zisă. Vom vedea mai jos în ce măsură păstoritul poate colabora la acceptarea unei asemenea idei. Deocamdată să observăm că ar trebui să căutăm şi să găsim dovezile modului românesc de viaţă înainte de orice în limba română, în expresiile acesteia, în modificările semantice ale unor cuvinte, în tradiţiile folclorice etc. Cercetate din această privinţă, elementele de limbă şi folclor românesc nu au oferit pînă azi nici o dovadă de trecere a daco-romanilor la un mod de viaţă nomad. Abandonarea oraşelor, de care s-a vorbit atîta, nu a însemnat o trecere la nomadism, ci o retragere din calea năvălitorilor, o retragere în locuri ferite, ascunse pentru cei ce bîntuiau lumea cu neliniştea învolburărilor.

Aşa se explică, bunăoară, mulţimea de manifestări folclorice, sărbătoreşti, care-şi au locul, prin tradiţie, pe plaiurile montane, înalte, accesibile numai localnicilor, cunoscători ai locurilor. Aşa cum sînt vestitele nedei, tîrguri etc. Nomadismul nu poate exista decît în cîmpie, în stepă, iar nu la munte ! [54]

Limba română ar fi trebuit să dea ea mărturie despre un mod de viaţă nomad. Nimic, pînă acum, din chipurile şi înfăţişările limbii române nu vorbeşte în acest sens. Dimpotrivă, limba română depune mărturie despre un mod de viaţă statornic, legat, bunăoară, de o locuinţă trainică! Drept care, de la cuvîntul *casă*, româna dezvoltă derivatul *căsător* „om stabilit, cu casă, căsătorit ; tată de familie, stăpîn al casei“ (cu sinonimele regionale *casnic, căsaş, căsar*), de la care s-au format *a se căsători* şi *căsătorie*. Alături de expresiile *om cu casă* („însurat“), *a ţine casă cu cineva, a merge la casa ei* („a se căsători“), *a face casă (cu cineva), a strica casa cuiva, casă neprimenită* („căsnicie în care cei doi soţi n-au mai fost căsătoriţi“), acestea toate ne amintesc de obiceiul ţărănesc, încă şi azi viu, al tinerilor de a se căsători după ce şi-au ridicat o locuinţă, alături de cea părintească, ideală fiind o *casă de piatră*, cum sună şi urarea tradiţională, spre a se împlini în toate înţelesurile cuvîntului *casă*, atît de drag românilor, încît l-au împodobit cu toate felurile posibile : *căsuţă, căscioară, căsciorea, căşcioriţă, căsuşoară, căsiţă, căsucă, căsuică, căsulie, căsuliţă, căsăluie, căsăluică şi acasă, acăsică, acăsuţa* ş.a.m.d., parcă la nesfîrşit !

Alături de *casă* mai avem, din fondul latin şi dacic, păstrate cuvintele *vatră, perete, curte, gard, poartă, uşă, fereastră* şi atîtea altele, cuvinte legate deopotrivă de arhitectura şi de meşteşugul ridicării unei case, cuvinte care s-ar fi pierdut în limbajul unor nomazi.

Iar acoperişul casei românii îl desfăşoară pe îndelete, în patru ape, adică aşa cum e mai greu şi mai migălos, iar nu în două, cum sînt casele maghiarilor ori saşilor, tipice mentalităţii de colonişti, zoriţi de necesitatea de a se afla mai grabnic la adăpost. În satul românesc tradiţional, spre deosebire de cel maghiar ori săsesc, casele sînt orientate toate spre miazăzi, mărturisind aceeaşi întemeiere organică, firească, desfăşurată într-un răstimp îndelungat, pe îndelete.

Nu poate fi româna limbă a unui popor de nomazi atunci cînd cuvîntul latinesc *tenda* devine în română *tindă* „încăpere mică situată la intrarea caselor țărănești ; prispă, pridvor, cerdac," adică element arhitectonic al casei bine înfipte în pămînt. Iar *tenda*, în latinește, însemna, să nu uităm, „cort" !... O schimbare, așadar, de înțeles, a cuvîntului *tenda*, cum nu se poate mai semnificativă, dar exact în sensul opus celui preconizat de roeslerieni. Aduc aceștia în sprijinul ipotezelor lor vreun argument de acest soi ? Nici unul !

Românul se simte legat de *casă* și de *pămîntul* în care a întemeiat-o, drept care cuvîntul *pămîntean*, în toponimie, ajunge să însemne „locuitor român de baștină al unei așezări". Respectul pentru *„obiceiul pămîntului"* — nume românesc al „tradiției", este cultivat în chip evident de o populație deprinsă cu statornicia, legată de pămînt !

Regiunea de deal exterioară, spre sud și est, a munților Carpați cunoaște numeroase localități, cu nume compus, de tipul *Popești — Pămînteni* și *Popești — Ungureni*, apărute în urma dezvoltării unor așezări de români *ungureni*, veniți din Ardeal, în apropierea unor așezări de *pămînteni*, adică, români din partea locului. Mișcări de populație au existat, firește, și le putem numi oricum, dar dincolo de cuvinte realitatea e următoarea : aceste mișcări s-au făcut spre Est și Sud, din Ardeal spre Moldova și Muntenia. Alt sens nu e cunoscut pentru deplasări *în masă* ale românilor ! Așadar, cuvîntul *pămîntean*, cu feluritele sale înțelesuri și expresii în care apare, depune o mărturie extrem de explicită împotriva ideii de viață nomadă a românilor.

În același fel mărturisește și cuvîntul *țară*, a cărui evoluție semantică de la lat. *terra* „pămînt", e greu de acceptat în limba unor nomazi. S-ar putea chiar spune că limba română și-a constituit totuși conceptul popular de continuitate, anume prin cuvîntul și noțiunea de ***pămînt***, toate cele de mai sus — ***obiceiul pămîntului, pămînteni, țară* ‹ *terra*** — reprezentînd fapte de limbă care atestă conștiința românească a statorniciei, prețuirea de care se bucură la români viața statornică, așezată, în rîndul lumii, iar nu vînturînd-o fără odihnă.

Pentru modul de viață statornic, chiar izolat al românilor, pentru conștiința lor că acest mod de viață se opune altuia pe care nu-l agreează, depun mărturie și conotațiile cuvîntului *venetic* și ale sinonimelor acestuia, numeroase și ele din aceeași pricină : *nemernic, venitură, avenitură, liftă, curbet, pribeag, varvar, înstrăinat, dezrădăcinat, străin, pripășit, agest* și altele. Nu există mîndrie mai mare decît aceea de a fi *din partea locului, băștinaș*, cunoscător și practicant al tradițiilor care poartă, de asemenea, prin numele lor pecetea statorniciei : *obiceiul pămîntului*. Așa cum, cu adîncă compătimire, e resimțită în lumea românească drama plecării în *bejenie*. Dacă există numele românesc *Băjenaru*, e pentru că acest fapt, al băjenitului, prin raritatea sa devenea remarcabil.

Drama înstrăinării, a plecării de acasă, a traiului printre străini, a marcat lirica populară românească într-un chip care devine specific, intrînd în definiția sensibilității românești. *Fie pîinea cît de rea, Tot mai bine-n țara mea* nu sînt cuvinte întîmplătoare, ci exprimă un crez profund

în viața al cărei farmec e de trăit numai în orizontul vetrei strămoșești, al satului, al ținutului natal.

Revenind la toponimul *Rîul Mare*, pe care-l poartă, la munte, un biet pîrîu, ne dăm ușor seama că un asemenea nume nu i-l puteau da decît niște oameni care călătoriseră puțin și pentru care acel rîu era, într-adevăr, cel *mare*, căci lipseau termenii de comparație ce i-ar fi oferit în mod obligatoriu, o viață nomadă. Și mai ales trecerea Dunării !...

Modul de viață nomad pe care l-ar fi practicat românii intră în contradicție și cu lipsa documentelor privitoare la români vreme de aproape un mileniu. Numai o viață statornică în același spațiu poate explica „tăcerea" documentelor. Dimpotrivă, nomadismul se face imediat remarcabil. „Nomadism, hoție și război au fost strîns unite de cînd lumea" [55], au fost practicate împreună. Exact acest mod de viață românesc, statornic într-un spațiu pe care îl stăpîneau dintotdeauna, pașnic în relațiile cu alții, explică tăcerea documentelor, absența românilor din acele cronici care consemnau mișcarea, violența, crima, războiul și prădălnicia prin care, de regulă, își exprimau firea și ființa triburile nomade trecătoare prin spațiul românesc.

S-ar putea spune așadar că limba română concepe *autohtonia*, dar din interiorul acesteia, așa cum concepe și *migrația*, dar numai din exterior, fără participarea celor ce vorbesc românește ! Limba română depune mărturie în problema nomadismului românesc, dar nu de partea celor ce au scornit povestea nomadismului românesc. Ci de partea statorniciei românești. Acest partizanat al limbii române, care mereu depune mărturie în favoarea celor ce o vorbesc, poartă însă, în mod paradoxal, dar pe drept cuvînt, numele de „obiectivitate". Drept care, mărturia lingvistică este, precum spuneam de la bun început, greu de clintit, de răstălmăcit ori de ignorat ! Dar asta, firește, numai între oameni de bună credință !

...Mai apoi, felul cum practică românii păstoritul — și nu numai ei — e greu de pus în legătură cu teza imigraționistă, conform căreia românii s-au infiltrat în nordul Dunării și mai ales în Transilvania, azi o familie, mîine alta, venind pe cărări de munte, numai de ei știute și stabilindu-se în Ardeal pe neobservate, pînă cînd ajung să-i copleșească prin număr pe „autohtonii" sași, maghiari și secui. Aceștia și-ar fi dat ei seama, dar prea tîrziu, de perfida infiltrare a valahilor și de consecințele ei ireparabile pentru istoria Transilvaniei !...

Dacă cei ce au imaginat această poveste au uitat, noi, cei chemați s-o discutăm, e bine să luăm aminte că-n felul acesta este explicată prezența în nordul Dunării a poporului cel mai numeros din această parte a lumii, între Adriatică și Marea Neagră, popor care ocupă un spațiu național continuu, de asemenea de cea mai largă întindere !... Atîta să avem în vedere și ar fi de ajuns pentru a curma orice luare în serios a acestei basne, cum cu dreptate o numește cronicarul !

Așa și cu păstoritul românesc : numai cine nu-l cunoaște l-ar putea lega de o viață nomadă ! Căci păstorul român — și cam toți în Europa — separă net familia de turmă : familia rămîne *acasă*, în sat, numai oile pendulează între munte și locul de iernat, care poate fi și în sat, dar mai adesea în cîmpie. Căutarea unor locuri mai bune de pășunat se face cu

turma de oi, care într-o vară poate păşuna pe un munte, iar vara următoare pe altul, dar satul rămîne stabil în aşezarea sa.

Aşa cum şi-l imaginează unii autori maghiari, acela este păstoritul din stepele Asiei, al unor seminţii „ce cu-a turmelor păşune a lor patrie şi-o schimbă"... În calitatea noastră de român aflat la prima generaţie „fără oi", atîta ne mai pricepem să judecăm, că nu poate fi echivalat păstoritul românesc cu un mod de viaţă nomad.

Satul de păstori este la munte, în apropierea păşunilor la care oile urcă primăvara, pentru a coborî toamna. Turmele zăbovesc o vreme în preajma satului, spre bucuria copiilor şi mîndria gospodarilor, după care pleacă la vale, spre bălţile Dunării ori ale Nistrului, pendulînd astfel între munte şi cîmpie, pe drumuri îndelung exersate, ştiute din vechime, drumuri care, în întregimea lor, de la un capăt la altul, se derulau într-un spaţiu omogen românesc !

Dacă a existat vreun drum pe care au venit românii din sud, amintirea lui ar fi trebuit să se păstreze în itinerariile practicate de ciobanii ardeleni. Or, aceştia cunosc un singur drum peste Dunăre, dar nu spre sud, ci spre răsărit, trecînd el drept, Dunărea, pe la *Vadul Oilor,* însă în Dobrogea !

Teoria imigraţionistă nu numai că nu poate *preciza* în vreun fel *cînd* şi *pe unde* au venit românii în Transilvania, dar nici nu ar putea *imagina* măcar un itinerar pe care românii să-l fi putut străbate, cu turmele după ei, din sudul Dunării pînă în Maramureş. La un asemenea drum — deosebit de dificil, dacă nu chiar imposibil, în orice variantă l-am concepe — pe care să-l facă cîteva sute de mii de oameni, poate chiar milioane, numai un cataclism istoric îi putea împinge. Iar un asemenea cataclism desigur că ar fi catadicsit cineva să-l consemneze în vreun fel !

Susţinătorii ideii imigraţiei româneşti nu intră în detaliile care te-ar putea ajuta să înţelegi *pe unde* au venit aceşti păstori, un popor întreg, ba mai mult : *cel mai numeros popor din răsăritul Europei,* cu turme cu tot, din sudul Dunării, plecînd din „triunghiul Sofia — Niš-Skoplje", a trecut în nordul Dunării, întinzîndu-se între Dunăre, Nistru şi Tisa — alt „triunghi", doar că de vreo cincizeci de ori mai mare decît primul — ba chiar şi dincolo de aceste hotare, fără ca nimeni să bage de seamă că se produce un asemenea nemaivăzut exod, faţă de care cel biblic n-a avut anvergura nici măcar a unei... repetiţii !

Dacă e să iei în serios termenii — e drept cam vagi — în care imigraţioniştii vorbesc de această deplasare, te vezi nevoit să ţi-i închipui pe români umblînd cu turmele prin pustietăţile alpine, nevăzuţi de nimeni, căţărîndu-se de pe un munte pe altul, urmaţi cu credinţă de turmele lor de... capre negre, probabil !

Cu alte cuvinte, chiar dacă românii ar fi fost cu toţii un neam de păstori, de ciobani, aceasta n-ar veni în sprijinul nomadismului lor, al uşurinţei cu care s-ar fi putut strămuta, cu căţel şi cu purcel după ei, din sud în nord, trecînd Dunărea şi două lanţuri de munţi ! Căci *de ce ?* Şi repetăm : *de ce ?* Această întrebare Roesler & compania nu şi-au mai pus-o. Şi doar cu ea ar fi trebuit să înceapă ! ...Căci acesta este adevărul : imigraţio-

niştii nu se ostenesc să ne mai spună şi *de ce* s-ar fi produs această mişcare de populaţie!

Fie! Au trecut daco-romanii de odinioară Dunărea, din nord în sud, pentru că aşa le-a dat ordin împăratul Aurelian! Şi, astfel, cîteva milioane de oameni — ori poate mai puţini, ascultători şi cuminţi, s-au conformat ordinului de la Roma, şi-au abandonat rosturile din Dacia şi au trecut Dunărea, în sud! Dar înapoi, peste o mie de ani, *de ce* s-au mai intors românii? Şi înapoi nu în orice direcţie, ci exact în direcţia opusă celei din care pînă atunci s-au tot scurs zeci şi zeci de popoare barbare, războinice, migratoare. De unde au ştiut românii că bătuse ceasul încetării acestor migraţii? Şi *de ce* n-au mai venit din sud, determinaţi de aceleaşi motive (încă nedescoperite!), odată cu românii şi alte neamuri? *De ce* numai românii?... Toate astea rămîn neînţelese pentru cititorii literaturii maghiare de specialitate!... Ciudată specialitate!...

Singurul lucru de înţeles este *de ce* au scornit ungurii toată teoria imigraţiei româneşti în Ardeal! Dar *de ce* românii ar fi emigrat, nimeni nu ne spune!

În schimb, aflăm că românii practică agricultura numai de cînd au trecut Dunărea, sedentarizîndu-se aici!... Dintre toate ideile ciudate pe care istoricii maghiari le imaginează ori la care sînt constrînşi să ajungă printr-un minim exerciţiu logic, deductiv, aceasta ni se pare *cea mai* convenabilă, avantajîndu-ne clar. Iată-ne, aşadar, scăpaţi de complexul *ţărănismului* nostru! Nu sîntem ţărani chiar dintotdeauna, cum ne-au tot spus-o unii şi alţii!... Şi cum ni se părea şi nouă: dintotdeauna şi pentru totdeauna ţărani!... Putem trage frumoase nădejdi de salvare din această condiţie!...

Încercînd să ne întărim în această nădejde rămînem profund dezamăgiţi de argumentele maghiare, care constau în etimologia ne-latină a unor termeni agricoli, nu dintre cei mai importanţi. În afară de *plug*, slav şi foarte important, e drept. Dar restul termenilor agricoli esenţiali, importanţi, rămîn latini, aşa cum rămînem şi noi ţărani mai departe, fără leac de scăpare! Căci cam tot ce face ori cu care are de-a face ţăranul român este păstrat din limba latină, adică, din perspectivă românească, este dintotdeauna. „Agricultura cere un
cîmp ⟨ *campus*, sau un
şes ⟨ *sessum*, sau, la rigoare
plai ⟨ *plagium*, pe care să se poată
ara ⟨ *arare* cu ajutorul unui
aratru ⟨ *aratrum*, prevăzut cu o
vomiră ⟨ *vomer* (= fierul plugului). Acest aratru se
înjugă ⟨ *injugare* la doi
boi ⟨ *bovus*. Rezultă astfel o
arătură ⟨ *aratura*, care se
seamănă ⟨ *seminare*, aruncîndu-se
sămînţă ⟨ **sementia* de
grîu ⟨ *granum*, sau de
secară ⟨ *secalem*, sau de
orz ⟨ *hordeum*. Avem astfel un

agru ⟨ *ager, agrum,* sau o
semănătură ⟨ *seminatura,* care, cu timpul, se
sărcel'ază ⟨ *sarculare* (= se curăţă) de
ierburi ⟨ *herba.* Dar sămînţa
prinde ⟨ *prendere* sau
acaţă ⟨ *accaptiare ;* apoi
creşte ⟨ *crescere,* se face
spic ⟨ *spicum* şi
pai ⟨ *paleum.* Spicul se
coace ⟨ *coquere.* După aceea vine
secerarea ⟨ **sicilare* cu ajutorul unei
secere ⟨ *sicilem,* făcîndu-se astfel
mănucl'e ⟨ *manuclus* (= snopi). După ce se
culege ⟨ *colligere,* se
cară ⟨ **carrare* la o
arie ⟨ *area,* unde se
treieră ⟨ *tribulare* sau se
vîntură ⟨ *ventulare* cu ajutorul unei
furci ⟨ *furca.* În fine, toate aceste
bucate ⟨ **buccata* se pot
ciurui ⟨ **c(r)ibrare* cu ajutorul unui
ciur ⟨ *c(r)ibrum,* pentru ca apoi să se ducă la
moară ⟨ *mola* spre a fi
măcinate ⟨ *machinare* pentru a obţine
făină ⟨ *farina.*" (După Tache Papahagi, *Grai, folclor, etnografie,* p. 22—23)

Vorbind despre nomadismul românesc, imaginînd deci acest mod de viaţă atît de străin firii românilor, istoricii maghiari ar fi trebuit să facă o legătură şi cu creştinismul, pentru a preîntîmpina o obiecţie elementară: religia creştină e de neconceput ca religie a unor nomazi ! Or românii sînt creştini din vremuri străvechi, cel puţin dinainte de a se lepăda de nomadismul închipuit de istoricii maghiari. Aceştia ştiu bine cît de important este creştinismul în sedentarizarea unei populaţii. O ştiu din propria experienţă, maghiară, căci creştinismul, dacă n-a reuşit să-i lecuiască de altele, măcar de nomadism a reuşit să-i dezbare pe maghiari, obligîndu-i să se închine la ceva în lăcaşuri construite în acest scop. Singură ideea că românii s-au creştinat şi ei după ce şi-au încheiat epoca de nomadism, s-au creştinat deci în Dacia, după ce au ajuns aici venind din sud, deci cam prin secolul XIII, numai această teză ar păstra, în acest punct, aparenţele de coerenţă ale teoriei imigraţioniste. O coerenţă care ar sacrifica însă toate dovezile istorice propriu-zise !

În exact aceşti termeni sîntem nevoiţi să apreciem şi ideea, mai frecventă în ultimele lucrări maghiare, precum că Ardealul a fost ţinta unor masive migraţii româneşti din Moldova şi Muntenia, îndeosebi în secolul al XVIII-lea.

...Mişcări de populaţie românească s-au produs, fireşte, atît în epocile pentru care aveam documente, cît şi, foarte probabil, în celelalte. Rapor-

tate însă la Ardeal, acestea sînt aproape totdeauna mişcări dinspre Ardeal spre alte ţinuturi. Mulţimea şi claritatea dovezilor ce există în această privinţă e atît de mare încît ne vine foarte greu să alegem cîteva, cele mai elocvente.

Să amintim mai întîi două lucrări, de referinţă, ale lui D. Prodan, *Teoria imigraţiei românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea. Studiu critic*, Sibiu, 1944, şi Şt. Meteş, *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII—XX*, Bucureşti, 1971.

Din lucrarea lui Şt. Meteş, întemeiată pe *documente* explicite, limpezi, rezultă că, încă de la începutul intervalului avut în vedere, importante efective umane au plecat din Ardeal spre a întemeia aşezări în jur, în aproape toate direcţiile.

Despre sensul acestor deplasări de populaţie, despre rolul Ardealului ca vatră românească, ţinut din care populaţia românească s-a revărsat peste crestele Carpaţilor, îndeosebi în Muntenia şi Moldova, ne vorbeşte repartiţia relativ uniformă, în tot spaţiul românesc, a unui important număr de cuvinte de origine maghiară. „Datele geografiei lingvistice, scria E. Petrovici în 1941 [56], arată că o mulţime de cuvinte de origine maghiară sînt întrebuinţate de români în Moldova pînă departe la răsărit şi în Muntenia pînă la Dunăre şi dincolo de Dunăre. După părerea noastră, acest fapt constituie o dovadă elocventă că predecesorii populaţiei care le rosteşte le-au adus de-a lungul secolelor din Transilvania, unde le-au împrumutat de la unguri. În schimb, pe hărţile atlaselor lingvistice româneşti ariile de răspîndire a elementelor ucrainene, bulgăreşti şi turceşti (cuvinte pe care le-ar fi putut aduce în Ardeal emigranţii munteni şi moldoveni, n.n.) nu trec de fosta graniţă dintre Transilvania şi Principatele Române decît în foarte rare cazuri, ceea ce arată că *direcţia de migraţie* a dacoromânilor în secolele trecute a fost *nu dinspre sud* (adică dinspre Dunăre), şi *nici dinspre est* (adică dinspre Siret) peste Carpaţi (în Transilvania), ci *invers*".

O mărturie, în multe privinţe dramatică, despre amploarea şi împrejurările în care se produceau aceste migrări din Ardeal ne-o aduce cartea lui Dumitru Mărtinaş, *Originea ceangăilor din Moldova*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, care completează tabloul cu un accent deosebit de semnificativ : odată cu românii care se refugiază din Ardealul în care nimic nu le era interzis nobililor maghiari, luau drumul Moldovei şi mulţi secui !...

Detaliu prezentat şi-n lucrarea sus citată, ca şi-n majoritatea celor ce se apleacă asupra acestei chestiuni, în toponimia (şi onomastica) Moldovei şi Munteniei este deosebit de frecvent cuvîntul *Ungureni*, ca nume de sat, fie singur, fie adăugat altui toponim de tipul *Popeşti — Ungureni*, alături de *Popeşti*, consemnînd astfel că în apropierea satului *Popeşti* s-a întemeiat o nouă aşezare, de *ungureni*, adică de „români din Ardeal".

Într-o lucrare despre *Principatele române la începutul secolului XIX. Constatări istorice, geografice, economice şi statistice pe temeiul hărţii ruse din 1835*, Bucureşti, 1966, Constantin C. Giurescu evidenţiază mulţimea de localităţi rurale întemeiate în Moldova şi Muntenia de către români transilvăneni, detaliu ce rezultă din toponimul *Ungureni* întîlnit

de 30 de ori pe harta din 1835. Amintim numai cazurile cînd *Ungureni* apare în opoziție, atît de semnificativă, cu *Pămînteni : Albești—Pămînteni* și *Albești—Ungureni, Cepari—Pămînteni* și *Cepari—Ungureni, Ciofrîngeni—Pămînteni* și *Ciofrîngeni—Ungureni* (jud. Argeș), *Bășești—Pămînteni* și *Bășești-Ungureni, Drăgoești—Pămînteni și Drăgoești—Ungureni, Lucienii—Pămînteni* și *Lucienii—Ungureni* (jud. Dîmbovița), *Gheorghița—Pămînteni* și *Ungureni ot Gheorghița* (jud. Ilfov), *Bădeni—Pămînteni* și *Bădeni—Ungureni, Berivoești—Pămînteni și Berivoești—Ungureni, Slănicu—Pămînteni* și *Slănicu—Ungureni* (jud. Muscel), *Posești—Pămînteni* și *Posești—Ungureni* (jud. Săcueni). *Băseni—Români* și *Băseni—Unguri* (jud. Vîlcea), *Slobozia Podu-Turcului și Slobozia—Ungureni* (jud. Tecuci). O mențiune specială e de făcut pentru județul Săcueni, atît pentru numele său *(secui — Săcueni)*, grăitor în același fel ca și *Ungureni*, cît și pentru părerea lui C.C. Giurescu *(lucr. cit.*, p. 113), întemeiată pe monografia fostului județ, precum că satele de ungureni, din fostul județ Săcueni, identificabile, ar fi fost vreo douăzeci și două...

Față de cele 30 de sate de „Ungureni“, înregistrate pe harta rusă din 1835, *Marele Dicționar Geografic al României,* publicat la mai bine de jumătate de secol după întocmirea „hărții“, înregistrează și alte așezări de ungureni. Numărul acestora crește în *Dicționarul statistic al României,* întocmit pe baza rezultatelor din Recensămîntul general al populației din 19 decembrie 1912. [57]

În fine, mai sînt de amintit și toponimele cu aspect ardelenesc întîlnite în Muntenia și Moldova, iar mai de curînd și în Dobrogea *(Sibioara, Săcele, Făgărașul Nou* etc.), care au fost purtate peste munți de grupuri compacte de ardeleni ce au „migrat“ în interiorul spațiului românesc, după direcții îndelung verificate.

Ceva asemănător nu se cunoaște în Ardeal, adică o toponimie care să consemneze o mișcare de populație din Moldova și Muntenia în Ardeal. Și mai ales' lipsește *cuvîntul* care, făcînd pereche cu *ungurean,* să ateste frecvența cu care românii din Moldova și Muntenia treceau în Ardeal. *Ungurean* nu are însă o asemenea pereche, nici măcar în limba maghiară. Din această pricină, cuvîntul *ungurean,* „locuitor, îndeosebi român, din Ardeal, stabilit în Moldova sau Muntenia“, depune mărturia că emigrația de români s-a produs în masă numai într-o singură direcție : din Ardeal spre celelalte țări românești.

La aceeași concluzie ne duce și *absența* unui cuvînt românesc care să însemne „individ, de obicei român, stabilit în Muntenia, Moldova sau Ardeal, provenind din sudul Dunării“.

Firește, persoane ori familii întregi au trecut și spre Ardeal, uneori venind chiar din sudul Dunării, familii de aromâni, cum a fost aceea printre ai cărei descendenți s-a numărat mitropolitul Andrei Șaguna. Dar numărul acestora nu a putut ajunge prea mare, căci niciodată nu a depășit limitele angajării pe această direcție numai a unor destine individuale, fără relevanță în planul istoric. De aceea, rămînem fără replică dinaintea unor autori ca A. Balogh, cînd afirmă că „donc, les Carpates n'ont vraiment causé d'obstacle à l'invasion de la Transylvanie par les Roumains. Ce dernier fait, les historiens roumains eux-mêmes non

seulement de reconnaissent, mais même ils nous l'expliquent. Mais quand ils disent d'une coté à l'autre, cela on ne peut le comprendre que de la Valachie et de Moldavie vers la Transylvanie, mais pas inversement" (*lucr. cit.*, p. 177). Nu i-am fi cerut autorului maghiar altă dovadă decît trimiterea la autorii români pe care îi „citează". După puţina noastră ştiinţă ne e greu să identificăm „istoricii români" care fac afirmaţia ce le-o pune în seamă „colegul" maghiar. Gestul fiind foarte puţin colegial însă !

„Invazia" românilor în Transilvania s-ar fi produs, după istorici ca A. Balogh, îndeosebi în secolul al XVIII-lea. Este un secol bine ales, căci este secolul domniilor fanariote în Moldova şi Muntenia, cînd situaţia maselor populare atingea nivelul cel mai de jos, ceea ce, peste secole, ar face verosimilă ideea că mulţi dintre moldoveni şi munteni ar fi trecut munţii să-şi afle liman de linişte şi belşug în Transilvania. Cei ce pun pe seama unor asemenea emigrări situaţia demografică din Transilvania, unde românii sînt consemnaţi mereu ca populaţie net majoritară, mizează pe un public larg de necunoscători ai realităţilor social-economice din Ardealul de odinioară, inclusiv cel din secolul amintit, realităţi care nu ofereau ţăranilor români din principate o alternativă avantajoasă la viaţa pe care o duceau.

Istoricii români au demonstrat, în mod convingător, acest lucru. Nu vom relua această demonstraţie, ci doar, ca mărturie imparţială, neutră, vom consemna din notele împăratului Iosif al II-lea, următoarea însemnare făcută în 1773, deci în plin secol al XVIII-lea, după o vizită în Transilvania: „Aceşti sărmani supuşi români, care sînt, fără nici o îndoială, cei mai vechi şi *cei mai numeroşi locuitori ai Transilvaniei* (s.n.), şi care sînt chinuiţi şi copleşiţi de nedreptăţi din partea tuturor, fie unguri, fie saşi, în aşa măsură încît soarta lor, cînd ajungi s-o cunoşti, îţi inspiră compasiune şi te miri că nu şi-au luat cu toţii lumea în cap". [58] Împăratul Iosif al II-lea avea cunoştinţă din rapoartele funcţionarilor săi de eventualitatea ori chiar iminenţa unor emigrări româneşti din Transilvania în celelalte două ţări româneşti. Astfel, contele Clary, şeful trezoreriei transilvane, într-un raport înaintat împăratului, îi atrage atenţia că „trebuie făcut orice pentru a-i păstra pe români în Transilvania, căci, deşi sînt cei mai săraci, *ei sînt totuşi cei mai numeroşi contribuabili ai ţării* (s.n.) (...) Dacă răutăţile îndurate de români nu sînt curmate cît se poate de repede, ne putem aştepta la o emigrare a unor localităţi întregi, de mai multe mii de contribuabili, pe care pînă acum i-a împiedicat să emigreze numai războiul care bîntuie Valahia şi Moldova". [59]

Pe acelaşi împărat vienez, contele Auersperg îl înştiinţa „că a fost pus la curent, în secret, cu intenţia unor sate întregi de a emigra cît de curînd în Moldova" [60], Moldova cea despre care cîntecul popular ardelenesc spune că

„La Moldova-i mult mai bine,
Cine merge nu mai vine !" [61]

Întrucît în secolul al XVIII-lea societatea maghiară căpătase conştiinţa netă a „pericolului" valah, iar pretenţiile acestora la o viaţă naţională proprie într-o Transilvanie românească fuseseră deja răspicat formulate,

masiva migrație românească din Muntenia și Moldova în Ardeal — pe care o inventează azi istoricii unguri — ar fi fost firesc ca ea să trezească reacția maghiară de împotrivire sau macar să fie consemnată de cineva în termeni cel puțin la fel de clari cum sînt cei folosiți de sursele în care este consemnată, pentru acest secol al XVIII-lea, continuarea migrației românești din Ardeal peste munți, spre ținuturile de la sud și est de Transilvania.

Or, migrație a românilor înspre Ardeal, în secolul al XVIII-lea, nu e consemnată în epocă de nimeni ! Ea este, în chip evident, inventată de istoricii maghiari din secolul nostru, ca urmare a insuccesului cu care se încheie cariera celorlalte argumente „istorice" invocate de obicei.

Firește, între cele trei provincii istorice românești a existat întotdeauna o circulație, de oameni, bunuri și valori, în toate sensurile posibile, dar fără consecințe demne de a fi consemnate de istorici, fără relevanță demografică. Cu asemenea consecințe se cunoaște un singur sens în care s-au produs mișcări de populație dinspre Ardeal spre Moldova și Muntenia. Ultima mișcare de populație mai importantă a plecat tot din Ardeal și a avut ca țintă Dobrogea de după 1880.

Să mai amintim tradiția bine cunoscută a întemeierii celor două principate, care pune *descălecatul* țărilor românești pe seama propriu-zis a unor migrări românești din Ardeal în Muntenia, respectiv în Moldova. Înseși cele două toponime majore, *Moldova* și *Muntenia,* par a fi în legătură cu acest sens de deplasare, practicat îndeobște de români. *Moldova* își ia numele de la rîul Moldova. Ca hidronim, acest cuvînt este de origine germanică, vechi germanic, după părerea lui Al. Rosetti. Indiferent însă de etimologia hidronimului Moldova, acesta nu putea deveni nume de țară, nume al întregii Moldove, prin care mai curg cîteva rîuri binișor mai mari decît Moldova, precum Bistrița, Siret, Prut, Nistru, decît pentru o populație care ajungea pe malurile Moldovei fără să știe că mai departe sînt rîuri mai mari. Adică pentru o populație ce venea dinspre Ardeal !...

Muntenia la fel ! Acest nume nu i se potrivește decît atunci cînd o „privești" dinspre Ardeal, dinspre versanții nordici, abrupți și majestuoși, impresionanți, ai Carpaților sudici.

Firește, toate astea nu vor să însemne că Moldova și Muntenia au fost împopulate, la un moment dat, de românii ardeleni, ci doar că populația românească a acestor ținuturi a primit adesea, de-a lungul istoriei, un spor demografic din partea ardelenilor care, din felurite motive, au părăsit Ardealul. Fiind astfel vorba de un spor demografic mult, mult mai însemnat decît sporul de populație determinat de stabilirea în Ardeal a unor moldoveni și munteni, în cadrul unei circularități demografice obișnuite, normale.

Cîteva cuvinte și despre originea toponimului *Ardeal* : pe ungurește, Ardealului i se zice *Erdély,* toponim ce pare a fi derivat din *erdö* (pădure). Din această pricină, pentru că denumirea maghiară poate fi raportată la un nume comun maghiar, unii lingviști au considerat că această denumire a apărut mai întîi în maghiară, de unde au luat-o și românii. Ipoteza a fost pentru întîia oară avansată de Sulzer și ea a fost acceptată de numeroși

lingviști români. Un examen critic al acestei etimologii pune însă în evidență cîteva rezerve cu care ipoteza originii maghiare a lui *Ardeal* e întîmpinată azi de majoritatea specialiștilor :

— evoluția fonetică de la *Erdely* la *Ardeal* nu concordă cu ceea ce ne oferă exemplul celorlalte cuvinte maghiare intrate în română. Niciodată *e* inițial maghiar nu devine în română *a*. La fel, a doua silabă, *-deal*, nu se poate deduce, fonetic, din *-dely* ;

— *erdö* este un cuvînt relativ recent în maghiară. Nu face parte din fondul de cuvinte ugro-finice. Se pare că maghiarii nu aveau acest cuvînt la venirea în Panonia. În primele atestări, *erdö* are înțelesul „pădure tăiată și răsărită din nou". Deci apropierea între *erdö* și *Erdely* ar fi un fel de etimologie populară preluată de savanți... ;

— evoluția fonetică de la *Ardeal* la *Erdely* este însă mult mai ușor de justificat. În numeroase cuvinte împrumutate, limba maghiară a făcut din *a* inițial *e : Andreas* ⟩ *Endre, Atila* ⟩ *Etele (Ethela,* la Simon de Kéza) etc.

• Cei care au respins explicația prin limba maghiară a lui *Ardeal* au ajuns, mai toți, la explicația prin diferiți radicali indo-europeni. A fost luată în considerație prezența radicalului *ard-* în alte toponime românești *(Ardud, Ardeu, Ardusat, Ardan, Ardelea)* sau europene *(Arda, Ardal, Ardistan, Ardiche, Ardennes, Ardila, Ardilasca* etc.).

Din care limbă indo-europeană a venit în română *Ardeal* e însă greu de stabilit. În latină, adj. *arduus* „drept (la urcuș), abrupt, înalt, mîndru" pare să fie reflexul aceluiași radical indo-european, reconstituit de I. I. Russu în forma **er(ə) dh-* [62]. Din aceeași rădăcină provine și galic. *Arduenna* „pădure", precum și *Rhodope,* numele munților din Tracia de odinioară. Așadar, *Ardealul* se află în spațiul indo-european într-un context foarte bogat, aproape explicit, în vreme ce *Erdely,* în spațiul lingvistic maghiar, ugro-finic, este stingher și greu de explicat. Dacă mai ținem seamă de faptul că în textele maghiare medievale scrise în latinește acest toponim era consemnat în forma *Hardwel* [63], vom putea conchide că etimologia propusă în urmă cu două secole de Sulzer nu se mai poate susține și azi !

Să mai remarcăm faptul că stabilirea unei legături, de origine comună, între *Rhodope* și lat. *arduus* nu a suscitat nici o obiecție printre specialiști. În schimb, punerea în relație a lui *arduus* cu *Ardeal* e privită cu oarecare suspiciune și asta numai din pricina mizei „politice" exagerate pusă pe această etimologie.

Româna este o limbă deosebit de unitară, sub aspectul varietății dialectale. Ne referim, se înțelege la dialectul daco-român cînd spunem *româna,* vorbit între Nistru și Tisa, cuprinzînd și valea Timocului și alte zone din sudul imediat al Dunării.

În ce fel această caracteristică ar susține teza imigraționistă nu este foarte clar ! După unii, s-ar părea că numai în sudul Dunării, trăind într-un spațiu foarte concentrat, românii puteau să dezvolte un idiom atît de unitar, care va intra în procesul de diferențiere dialectală abia o dată cu ieșirea românilor în larg, în nordul Dunării. În răgazul scurs de atunci, abia 7—8 secole, diferențierile dialectale apărute n-au avut timp să se

adîncească... S-ar părea, de asemenea, că procesul de imigrație în sine ar fi fost de natură să unifice limba română și s-o aducă nu numai în nordul Dunării, dar și la anumiți numitori lingvistici comuni, care o fac să ajungă la noi sub aspectul ei atît de unitar.

Cei ce au inventat acest argument uită să ia în considerație existența celor trei dialecte sud-dunărene aromân, megleno-român și istro-român, care, de mai bine de o mie de ani trăiesc separate de matca lor daco-română, rămînînd totuși destul de asemănătoare cu aceasta, păstrînd surprinzător de bine trăsăturile unității primordiale.

În general, cei ce se miră de unitatea limbii române au în vedere modelul socio-lingvistic occidental, fără să țină seamă că printre condițiile și cauzele specifice ce diferențiază româna de surorile ei occidentale, franceza ori italiana, de pildă, vor mai fi fiind și altele decît ipotetica imigrație românească în teritoriul de astăzi.

Dar cel mai supărător lucru e să constați că la originea acestui argument se află o înțelegere foarte simplistă, tale-quale, a ideii de *naștere* și *apariție* a unei limbi, imaginînd acest proces într-un mod viciat de însăși metafora folosită pentru a-l denumi *naștere*... Înțeleasă aproape ad litteram...

Însăși distincția *limba latină — limba română*, de care ne folosim atît de mult, este, în mare măsură, convențională. Folosind doi termeni distincți, *latină* și *română*, apare pericolul înțelegerii procesului de trecere de la o limbă la alta ca fiind marcat de o anumită ruptură, în vreme ce chiar și în ceea ce am putea considera epoca de trecere, de tranziție, de la o limbă la alta, fiecare generație are sentimentul că vorbește aceeași limbă cu a părinților. De asemenea, intră în firescul lucrurilor că o limbă cunoaște diferențieri dialectale în orice moment al existenței sale. Să ne amintim astfel că Ernst Gamillscheg, fără nici o legătură cu disputa asupra continuității, consideră că principala separație dialectală, între moldoveni și munteni, care taie în două și Ardealul, apăruse încă din epoca latinei nord-dunărene, orientale... E o naivitate să iei în serios că limbile *se nasc*, reluînd, precum o ființă, de la început ciclul vital, iar acest început l-ar constitui *aspectul unitar*, de la care ar pleca deci orice limbă. Încă și mai naiv ar fi să reduci la un singur model acest proces deosebit de complex și mereu altfel desfășurat, al *trecerii* de la o limbă la alta. Este evident că acest model diferă pentru italiană și pentru română și că aceste diferențe nu mă obligă să înregistrez la inventar și vreo imigrație românească ! Comparația cu alte limbi nu este în nici un chip edificatoare, căci aceste *alte limbi* ne oferă o mulțime de situații posibile, inclusiv de limbi mai unitare decît româna și mai diversificate decît italiana și franceza.

Să ne imaginăm că limba română ar fi avut aspectul dialectal al Italienei ! Ce ne-ar fi împiedicat să explicăm această diversitate de dialecte prin imigrația în grupuri mici de populație, care s-au răzlețit unele de altele și, o vreme, au trăit izolate între ele ? !...

De ce n-am considera mai curînd această unitate a limbii române ca efect al unei „viteze de dezintegrare“ a latinei ce va fi fost mai mică în Dacia, arie izolată, conservatoare ?

Acest caracter unitar al limbii române mai degrabă ne va ajuta el să nuanțăm înțelegerea modului în care e de imaginat supraviețuirea românilor în Dacia și în felul acesta să-l explicăm propriu-zis și pe el.

A introduce în discuție imigrația românilor din sudul Dunării în nord, ca pe o explicație a acestui caracter unitar al limbii române, ne mai obligă și la cîteva precizări fără de care discuția nu poate fi continuată, și în primul rînd ne obligă să alegem între două puncte de plecare posibile

— româna în sud era unitară în momentul în care a început imigrația spre nord

— româna în sud nu era unitară în momentul în care a început imigrația spre nord.

La ce ne duce acceptarea uneia sau alteia dintre cele două ipoteze?

Dacă acceptăm că româna, vorbită în sudul Dunării era în secolele XII—XIII unitară, atunci ne vom întreba *de ce?* Și va trebui să găsim o cauză care să nu fie valabilă și în ipoteza nord-dunăreană. Probabil, ni se va spune că româna putea fi mai unitară în sud întrucît aici, în cadrul teoriei roesleriene, românilor li s-a... repartizat un spațiu mult mai restrîns, în care vor fi trăit mai înghesuiți, mai... uniți. Dar cu cît acest spațiu va fi mai restrîns și unitatea dialectală mai mare, cu atît mai greu va fi de explicat, așa cum am văzut deja, prezența românilor pe o mare suprafață, încă din secolul al XIV-lea, și, în general, destinul lor istoric, de cel mai numeros popor din zonă.

Dacă pornim de la a doua ipoteză, că româna, în sud, cunoștea și ea, în cel mai firesc chip cu putință, diferențieri dialectale, ar urma să vedem cum acestea se puteau șterge, estompa, în cursul imigrației. Într-un singur fel: amestecîndu-se. Căci e de presupus că românii imigranți în Dacia nu s-au așezat în noul teritoriu dispunîndu-se în spațiu după graiuri!... După diferențierile dialectale cu care veneau din sud!

Or, din acest punct de vedere lucrurile stau cu totul altminterea. Deosebirile de la un grai la altul, în nordul Dunării, nu sînt prea mari, dar ele conturează net unități distincte. Nici pe departe aceste particularități nu dovedesc talmeș-balmeșul dialectal ce ar fi rezultat prin imigrație, din vălmășagul uman ce s-ar fi produs. Dispunerea în teren a limbii române, din punct de vedere dialectologic, este, dimpotrivă, foarte coerentă, foarte „clasică", respectînd modelele curente, obișnuite, deduse din studiul unor limbi încă necontestate sub aspectul continuității de teritoriu, vădind caracterul organic, firesc, al așezării românilor, din timpuri străvechi, pe teritoriul de limbă română și îndeosebi în Transilvania.

Printre graiurile românești, nord-dunărene, dialectologii nu înregistrează tocmai vreun dialect *ardelenesc!...* Nu există așa ceva! Ardealul se împarte în mai multe zone dialectale, fiecare „mergînd" cu alt dialect, de dincolo de Carpați. În estul Ardealului se vorbește moldovenește, sudul Ardealului vorbește muntenește, în sud-vest bănățenește ș.a.m.d. Harta dialectelor românești ne sugerează imaginea unei proiecții în spațiul extracarpatic a structurii dialectale a Ardealului. Acesta pare a fi, în termeni mai exacți, sensul în care putem vorbi de Ardeal ca de vatra poporului român. Acesta e locul (după unii lingviști ar fi doar *unul* dintre

locurile, dintre „vetrele") din care românii s-au răspîndit încet, organic, ca o revărsare molcomă de ape, iradiind harta dialectală a Ardealului în întregul cuprins românesc. „Unitatea lingvistică din Moldova și Muntenia, față de varietatea de cuvinte și forme din Ardeal, e un indiciu mai mult că leagănul poporului nostru e Ardealul din care s-a coborît mereu surplusul de populație românească" spunea Pușcariu. [64]

Firește, apreciat la scara Ardealului caracterul unitar al limbii române nu mai e cu nimic extraordinar.

Mai trebuie spus că Ardealul a asigurat și în alt fel caracterul unitar al limbii române, prin marele număr de ardeleni ce au emigrat mereu din Ardeal în ținuturile românești limitrofe, extracarpatice, sau chiar mai îndepărtate, pînă pe țărmurile Mării Negre. Frecvența toponimelor ardelenești (*Ungureni* și celelalte) în Moldova și Muntenia, inclusiv Dobrogea *, adaugă această explicație la cea obișnuită, prin păstorit, a unității dialectale românești, a menținerii diferențierilor la un nivel care să nu facă nici o clipă imposibilă înțelegerea între doi români, vorbind fiecare ca la el în sat.

Astfel, Ardealul, ca vatră a limbii și a poporului român, explică în aceeași măsură și diferențierile dialectale proprii limbii române, care aici au „apărut", dar și caracterul unitar al limbii române, adică nivelul redus de diferențiere între dialectele acestei limbi.

Discuția provocată de invocarea acestui argument nu s-ar cuveni să se oprească aici. Căci există o împărțire a teritoriului românesc nu numai în dialecte lingvistice, ci și în zone folclorice, etnografice. Aceste zone, în mare, coincid cu cele lingvistice, dar cunosc și subdiviziuni mai bine marcate din punct de vedere etnografic dansuri, muzică, vestimentație etc. Împărțirea teritoriului românesc în zone etnografice bine caracterizate, cu un specific propriu net, marcat cu pertinență, nu se potrivește cu teza imigrației exact în termenii invocați de această teză, căci prin imigrație s-ar fi produs un amestec omogenizant de motive, modele și tipare etnografice.

Aspectul etnografic al teritoriului românesc nu a fost niciodată invocat de roeslerieni. Nu insistăm nici noi asupra acestui aspect, dar el este cel mai grăitor la nivelul intuiției : cine colindă puțin satele românești va fi frapat de varietatea arhitecturii populare românești, a costumului, a dansurilor, a muzicii. Varietate care rezultă din numărul mare de zone folclorice cu caracteristici specifice bine conturate. La un loc și mai ales în comparație cu satul unguresc, satele românești oferă ochiului argumentul cel mai convingător al vechimii. Sînt sate pe care oamenii le-au așezat în locurile cele mai potrivite, mai bine alese, așa cum și casele se vede că au fost ridicate unde a vrut fiecare, fără să asculte de imperativele parcelării la data colonizării, așa cum se vede bine că au fost instalate satele săsești ori unguresti din Ardeal.

Din păcate, cei ce scriu despre locul de formare a limbii și a poporului român, contestîndu-ne vechimea în Dacia, au călcat prea puțin pe pă-

---

** După V. D. Șandru, Dobrogea și Mocanii, (1946), un sfert din populația Dobrogei, adică cca 80 000 de suflete, era venită din Transilvania, situație bine cunoscută de toată lumea.*

mîntul românesc. Iar ceea ce este mai trist e că se adresează și unui public la fel de necunoscător al realității propriu-zise.

Și pe unii, și pe alții îi poftim să se încredințeze și cu acel simț, al intuiției, ce funcționează numai în contact direct, nemijlocit, cu toate aspectele problemei în discuție, simț căruia realitatea îi vorbește, mai direct și mai convingător decît orice bibliografie, despre vechimea satului românesc, a viețuirii noastre în Ardeal !

Limba română mai este unitară și sub aspectul elementelor maghiare din lexicul românesc. Spre deosebire de efectele lingvistice ale contactului limbii române cu limba turcă și greacă (fanariotă), vizibile îndeosebi în Moldova și Muntenia, contactul limbii române cu limba maghiară, contact ce s-a desfășurat în Transilvania și-n ținuturile vestice ale României, nu are efect numai asupra limbii române vorbite în Ardeal, ci elementele maghiare sînt, în principiu, egal răspîndite pe întreg teritoriul dacoromân. Puse alături (1) răspîndirea largă a cuvintelor maghiare în afara zonei de contact a românei cu maghiara și (2) pătrunderea sporadică, întîmplătoare a cuvintelor turcești și grecești în Ardeal, aceste două fenomene vin să depună și ele mărturie asupra direcției în care s-au răspîndit românii mai mult : *spre sau dinspre Ardeal ?*

Pentru obișnuința cu care românii din Ardeal au plecat spre alte ținuturi românești mai vorbește și o toponimie maghiară în Moldova. Din ea deducem că alături de români nu puțini erau și maghiarii, și îndeosebi secuii, care părăseau Ardealul, căutînd o viață mai bună în teritoriile administrate de autoritățile românești. Ne aducem astfel aminte că pînă de curînd, capitala cu cea mai mare populație maghiară, după Budapesta, era socotit, mai în glumă, mai în serios, Bucureștiul !... Ceea ce se adaugă altor dovezi că, în ciuda propagandei iredentiste, mai mult iresponsabilă decît maghiară, există o deplină compatibilitate de conviețuire a celor două națiuni, de a împărți în pace și înțelegere același spațiu.

...Față de cele de mai sus, cineva ar putea să ridice următoarea obiecție : caracterul unitar al limbii române nu intră în contradicție cu varietatea folclorică, etnografică a românilor ? „Iată, în muzica populară românească, după afirmația unor muzicologi străini, întîlnim cele mai multe motive muzicale (melodii)“ !

Fără să dăm un răspuns complet acestei întîmpinări, găsim acum ocazia să subliniem un aspect ce nu va putea fi ocolit într-o cercetare detailată a *unității* lingvistice românești : varietatea etnografică este în dependență de talentul, de inventivitatea artistică a românului, căreia, firește, îi va fi trebuit ceva timp ca să se sublimeze în forme tipice, folclorice.

Ca efect al înzestrării artistice a unui popor, creația folclorică trebuie să tindă, în chip firesc, spre o varietate cît mai mare, aceasta, varietatea, mai fiind dependentă și de *vechimea* ariilor folclorice. Varietatea dialectală însă, cea lingvistică, este strunită, este controlată de *nevoia* comunicării cu persoane din afara zonei lingvistice „de acasă“. Va fi fost oare mai acut și permanent resimțită această *nevoie* de către români ?, nu știm. Dar va trebui să luăm în discuție această chestiune atunci cînd ne vom apleca ceva mai mult asupra contestației roesleriene, întemeiată

pe unitatea dialectală a limbii române, nefiind exclus să putem constata că au existat motive care să întemeieze *această* necesitate, la români mai adînc resimțită ca în alte părți. Pînă atunci să punctăm răspunsul nostru cu observația de natură istorică, politică, asupra condițiilor în care românii au reușit să-și făurească un stat *unitar*, după chipul și asemănarea limbii românești : l-au visat de multă vreme ; au încercat de mai multe ori pînă au reușit, dar, spre deosebire de alte popoare, bunăoară german sau italian, cînd a sunat ceasul Unirii practic nici o tendință politică centrifugă nu s-a opus Unirii. Nici la 1859, nici la 1918 ! Istoria românilor este străbătută de *nevoia*, de idealul unirii și de conștiința limpede a unității de neam. Noi nu luăm aminte prea mult la ce s-a întîmplat în alte părți, ni se pare atît de firesc că ne-am unit cu toții în aceeași țară, încît nu ne dăm exact de bine seama cît de extraordinar este *felul* în care s-au săvîrșit cele două Uniri !

Să ne amintim de cele două Uniri în aceste pagini, cînd discutăm despre caracterul unitar al limbii române, amintindu-ne și că unul dintre cei mai importanți bărbați de stat români, vrednic participant la prima Unire și truditor la temeliile celei Mari, Ion Brătianu, văzuse în acest caracter unitar al limbii române un argument politic, o justificare a acțiunii neprețuitei generații de la 1848. Căci acest caracter extrem de unitar al limbii române este nu numai rezultatul unor condiții istorice speciale, ci și factor determinant al unor evenimente istorice. Creator de istorie, propriu-zis ! Cităm deci după Ion Brătianu : „În Europa, afară de societatea cultă, poporul vorbește, în fiecare localitate a aceleiași țări, altă limbă ;. (...) la fiecare zecime de leghe, dialectul se schimbă. Chiar în Franța, dacă un om din popor face cîteva leghe de cale, el nu mai pricepe nimic ; țăran cu țăran nu se mai înțelege. Așa este și cu Germania, așa și în Italia, așa în fine pretutindenea. Românii singuri sînt un popor care au o adevărată unitate bazată pe o limbă unică. (...) ***Nicăieri în Europa nu se văd mai multe milioane de suflete care să vorbească aceeași limbă, fără dialecte*** (s. n.), care — deși sub forme locale, oarecum deosebite — să aibă aceleași tradițiuni, aceleași credințe și la care, chiar simțămintele de toate zilele ale familiei, să se reprezinte tot sub aceeași formă ; nicăieri nu se vede aceasta ca la poporul român. Este lucru natural dar, inevitabil, ca toți acei ce compun acest popor să aibă aceleași aspirațiuni, același ideal."



Cîteva concluzii :

1 — Tezele discutate pînă aici, considerate ca teorie istorică, se dovedesc a fi mai întîi de toate contradictorii. Astfel, bunăoară, cei ce susțin că dacii au fost exterminați, se miră tot ei cum de s-a putut face romanizarea Daciei în numai 170 de ani ! Evident, dacă dacii fuseseră exterminați, romanizarea nu mai avea obiect. Aveam de-a face de la bun început cu o romanitate sută la sută... Romanitatea coloniștilor.

La fel, e o contradicție între modul de viață nomad al românilor, încununat prin sedentarizarea lor în Ardeal, și creștinismul acestora, dobîndit în sudul Dunării, după istoricii unguri. Creștinismul nu e compa-

tibil cu nomadismul, după părerea celor mai îndreptățiți să aibă o părere asupra acestei chestiuni.

„Tăcerea“ documentelor cu privire la prezența românilor în nordul Dunării nu are nici o relevanță atîta vreme cît documentele nu-i consemnează pe români, pentru aceeași epocă, nici în altă parte! Unde erau românii? „Tăcerea“ documentelor este elocventă într-un singur fel: cu privire la valoarea acestor documente ca surse ale adevărului...

Absența cuvintelor vechi germanice... Dacă limba română ar fi avut un număr mare de asemenea cuvinte, roeslerienii ar fi putut numai bine să le explice prin originea sud-dunăreană a românilor, căci neamurile germanice au stăpînit și sudul Dunării, într-un mod mult mai temeinic decît au făcut-o în nordul Dunării.

Toponimia slavă din nordul Dunării arată locul în care s-a petrecut simbioza romåno-slavă, încheiată prin asimilarea slavilor de către români. Acești „slavi vechi“ vorbeau un idiom ulterior diferențiat, dar foarte probabil mai asemănător grupului sudic, în principal bulgarei. În sudul Dunării românii vor fi ei deznaționalizați în favoarea slavilor.

În fine, teza axată pe asemănările dintre română și albaneză, interpretate ca dovezi ale *împrumutului* lingvistic, din albaneză în română, intră în contradicție cu teoria lingvistică generală, vădind o precară competență în materia abordată. Ca și teza despre caracterul slav al limbii române, care aduce toată argumentația la nivelul ei științific cel mai jos...

2 — Teoria migraționistă nu ne explică *de ce* s-a produs această migrație! Și mai ales de ce la această migrație din sudul Dunării în nord, pînă dincolo de Maramureș și de Nistru, au luat parte numai românii din sudul Dunării! Ce anume a determinat *caracterul românesc* al acestei migrații, petrecută tocmai pe vremea cînd românii din sudul Dunării stăpîneau, prin Asanești, țaratul bulgaro-valah?!

3 — Teoria migraționistă nu ne arată *pe unde* se putea produce această migrație în așa fel încît ea să rămînă neobservată de nimeni! Singurii care au văzut-o au fost istoricii unguri din secolul al XIX-lea...

Acești istorici îi trec ...Dunărea pe români abia în secolul al XIII-lea. Dar trebuie să fi fost teribil de mulți acești români care, ajunși în nordul Dunării, după numai cîteva decenii împînzesc tot nordul Dunării, pînă dincolo de Carpați și de Nistru, întemeind și două state, Țara Românească și Moldova, care se vor dovedi extrem de stabile, căci vor dăinui neîntrerupt pînă în 1859, cînd se vor uni, devenind apoi România. De unde să-și fi luat românii atîta tărie dacă ei s-au infiltrat în acest teritoriu venind pe cărări de munte numai de ei știute? Adică într-un număr ce nu putea fi decît foarte mic, drept care și migrarea lor a trecut neobservată de nimeni! De nici un document, de nici un cronicar!

Or, datele certe pe care le cunoaștem, pe care le putem lua în considerație fără nici o ezitare, ne *obligă* să conchidem că românii, cînd încep să fie atestați în secolele al XIII-lea și al XIV-lea, erau foarte mulți. Rămîne astfel neexplicat și de neînțeles cum ar fi putut trece Dunărea neobservat un grup atît de mare, mai mulți decît oricare dintre migratorii consemnați de istoria acestor locuri.

4 — Teoria migraţionistă pune aşadar în contradicţie spaţiul extrem de restrîns din sudul Dunării, în care s-ar fi aflat patria primitivă a românilor pînă în secolele al XII-lea şi al XIII-lea, şi caracterul prezenţei româneşti din Ardeal şi din nordul Dunării, unde românii sînt poporul cel mai numeros din sud-estul Europei, ocupînd cea mai întinsă suprafaţă geografică, într-o dispunere continuă de aşezări româneşti de la Nistru pînă la Tisa. Românii au trăit şi în sudul Dunării, căci Dunărea nu a constituit o linie de separaţie etnică nicăieri pe unde curge. Parte din aceşti români au supravieţuit în enclave, pînă astăzi. Unii vorbesc aromâna, alţii megleno-româna, extrem de puţini istro-româna. Foarte mulţi vorbesc daco-româna, în apropierea imediată a Dunării. Pe valea Timocului, de pildă. Ei nu sînt rămăşiţele celor ce au migrat în nordul Dunării. Existenţa lor însă face cît de cît credibilă ideea unei patrii sud-dunărene a românilor străvechi.

5 — Chiar dacă o asemenea teză ar avea, măcar aparent, unele puncte de sprijin, ea nu are nici o legătură cu ceea ce încearcă să deducă din ea istoricii unguri : venirea românilor în Ardeal după sosirea maghiarilor. Pentru această teză, care constituie scopul istoriografiei maghiare, nu există *nici un temei*. Istoricii, şi mai ales lingviştii români şi neutri care au susţinut teza migraţiei româneşti din sudul Dunării, aproape cu toţii au datat această migraţie mult înainte de venirea maghiarilor. De aceea, va trebui să distingem cele două chestiuni : singura care poate să facă obiectul unei dispute romàno-maghiare este chestiunea priorităţii în Ardeal : cine au venit primii ? Românii sau maghiarii ?... Cealaltă, dacă românii au venit sau nu din sudul Dunării, nu mai are nici o relevanţă atîta vreme cît nu există nici un semn că, la venirea maghiarilor în Ardeal, românii nu se aflau acolo. Dimpotrivă, toate mărturiile care există în această privinţă stabilesc în termenii cei mai clari precedenţa românilor în Transilvania.

RUŞINEA DE RUŞINEA ALTUIA...

Să nu ne amăgim !... Disputa în care ne-am înscris şi noi la cuvînt, prin aceste pagini, nu e o dispută filologică, între istorici !... Pretextul este filologic, în rest, mai departe, propriu-zis este vorba de nădejdea unor maghiari, a unor cercuri maghiare, de a redobîndi ceea ce în atîtea rînduri au arătat că nu merită... Ardealul !

Înainte de a constata dacă li se cuvine sau nu, după vreun temei sau altul, care mai de care mai „istoric", ceea ce este limpede pentru oricine, este că Ungaria nu merită Ardealul ! Din punct de vedere etic, moral ! Adică dinaintea lui Dumnezeu şi a dreptăţii sale.

Iar pentru a ajunge la o asemenea concluzie nu e nevoie să scormoneşti în cronicile prăfuite ale antichităţii ori ale evului mediu, ci e suficient să iei în consideraţie bogatele şi accesibilele documente ale ultimilor o sută de ani şi ceva. De la 1867 încoace... De cînd Ardealul s-a pomenit făcut parte a Ungariei, situaţie în care a rămas pînă în 1918... Şi iarăşi, din 1940 la 1944, cei patru ani de administraţie ungară a părţii de nord a Ardealului !... Atît e destul să cunoaştem pentru a ne minuna că după cîte rele au făcut, maghiarii mai au cuvînt să revendice în vreun chip Ardealul !...

(Făcînd asemenea afirmaţie simt nevoia unei apăsate precizări, valabilă şi pentru paginile desfăşurate mai înainte : ce înţeleg prin *maghiari* într-un enunţ precum cel de mai sus : „după cîte rele au făcut maghiarii nu mai au cuvînt să revendice în vreun chip Ardealul" ? Evident, cititorul acestor pagini ar putea avea simţămîntul că folosesc abuziv cuvîntul *maghiar !* Abuzul meu decurge însă din abuzul altora, al acelora care au ţinut să se creadă că, în tot ce fac împotriva altor naţionalităţi, se comportă ca maghiari şi în slujba intereselor maghiare ! Aceşti *alţii* sînt politicienii, ziariştii şi publiciştii, unii de odinioară alţii mai de azi, în mare parte ei fiind răspunzători pentru tot ce a înveninat relaţiile dintre statele şi popoarele noastre ! Aceşti *alţii* sînt în primul rînd feudalii beneficiari ai unor privilegii de care s-au agăţat cu un egoism orb, antrenînd în căderea lor inevitabilă edificiul politic ungar la Mohaci, în 1526, şi austro-ungar în 1916—1919. Aceşti *alţii* sînt criminali vinovaţi de genocid, practicat sub oblăduirea fie a Curţii de la Viena, pînă în 1918, fie

a puterii hitleriste, în răstimpul celor patru ani, de sîngeroasă guvernare horthystă a Ardealului de nord ! De cîte ori am folosit cuvîntul *maghiar* cu acest înțeles, m-am simțit vinovat față de cei ce merită propriu-zis a fi numiți *maghiari !* Se înțelege că-mi fac astfel cuvenita *mea culpa,* dar neavînd încotro, merg mai departe, mîhnit că voi repeta greșeala mărturisită mai sus...)

Firește, recunoaștem *dreptului istoric* o anumită relevanță în discuția care s-ar putea purta în jurul Ardealului. Dar oare nu aparține istoriei și perioada anilor 1940—1944, de ocupație horthystă ?! Acești ani în ce fel vor conta, în sprijinul sau împotriva pretențiilor maghiare ?... Noi credem că acești ani, prin crimele de care s-au făcut atunci vinovate autoritățile maghiare mai mult sau mai puțin horthyste, depun o mărturie atît de cutremurătoare și de convingătoare, încît efectul nu poate fi decît unul singur : decăderea autorităților ungare de la orice drept „istoric" asupra Transilvaniei !

La fel, oare perioada 1867—1918, cînd Transilvania, în întregrime, s-a aflat în cea mai strînsă apropiere de Budapesta, nu aparține și ea istoriei ? Mai are importanță cine au venit primii în Transilvania, românii sau maghiarii, de vreme ce felul în care cele două state naționale au administrat Transilvania se deosebește unul de altul ca de la cer la pămînt ? ! E incomparabil tratamentul la care au fost supuși românii în Transilvania dependentă de guvernul de la Budapesta cu soarta ce au avut-o maghiarii ca minoritate națională în statul român, atît după 1918, cît și după 1944 !...

Perioada 1867—1918, de apartenență a Transilvaniei la statul ungar, nu poate fi invocată ca drept istoric decît dinaintea celor ce nu cunosc ce s-a întîmplat în acei ani cu românii și cu celelalte naționalități conlocuitoare, ajunse sub guvernarea Budapestei. Să ne aducem aminte : condițiile în care s-a instituit dualismul austro-ungar, la 1867, printr-o măsură de cabinet, a primului ministru Beust — personaj de calitate îndoielnică printre contemporani (după Thiers, Beust a fost „omul care părea să creadă el cel mai puțin din ce spunea") — nu conțineau, aceste împrejurări, nici un element care, peste timp, să poată fi invocat în favoarea refacerii în vreun fel a situației absurde ce s-a creat astfel : un regat ungar, în care ungurii reprezentau aproape o treime din populație... Dar în care regat drepturi politice aveau aproape numai ungurii !

Instituirea dualismului, și o dată cu acesta a unui teritoriu de stat ungar, nu s-a făcut nici pe cîmpul de luptă, nici prin consultarea electoratului. A ofta azi după granițele din 1867 ale Ungariei poate să pară un gest patriotic, dar mai înseamnă și să nu fii în stare să faci deosebirea între ceea ce dorești și ceea ce ți se cuvine propriu-zis. Aspectul moral pe care l-ar îmbrăca această chestiune atîrnă de măsura în care preopinenții noștri sînt capabili să accepte că un lucru nu ți se cuvine numai în măsura în care el îți convine !...

Așa cum s-au petrecut lucrurile în Ungaria „Mare", între anii 1867 și 1918, se pare că nici un om politic maghiar nu a fost în stare să facă distincția amintită.

Primind astfel cadou, din partea cancelariei imperiale vieneze, o țară mult mai mare decît cea pe care o pierduseră la Mohaci, în urmă cu trei

secole şi mai bine, politicienii maghiari au încercat să rezolve contradicţia dintre caracterul maghiar al statului „naţional-unitar" şi numărul disproporţionat de mic al populaţiei maghiare, prin instituirea unei politici de deznaţionalizare a românilor, slavilor, germanilor şi evreilor din cuprinsul regatului ungar. La adăpostul acum al armatei imperiale, politicienii maghiari s-au dedat la abuzuri şi ultragii faţă de celelalte naţionalităţi, încercînd să le impună, ca pe o binefacere, acceptarea unei noi naţionalităţi : cea de maghiar. Povestea urîtă a acestei politici a cam fost uitată în Europa de astăzi. Propaganda maghiară, din ce în ce mai nemăsurată, atît în Ungaria, cît şi din străinătate, ne obligă însă să ne aducem aminte !

Poate că ar trebui să începem cu... începutul, petrecut în îndepărtatul secol al XIII-lea — cifră fatidică doar ! — cînd se dezlănţuie persecuţiile împotriva preoţilor „schismatici" şi a populaţiei de „eretici", nume sub care sînt de înţeles în primul rînd românii. E drept, la aceasta regii unguri au fost oarecum obligaţi prin aservirea acceptată faţă de autoritatea papală, iniţiatoarea, prin papa Nicolae al IV-lea, a acestei prigoane atît de puţin creştinească. Se pare însă că pentru regii şi nobilii unguri obligaţia s-a transformat repede într-o plăcută îndeletnicire... Exercitată cu un zel sporit de siguranţa în care se simţeau sub scutul papal, al catolicismului.

În ce măsură ortodoxismul românilor a fost numai un pretext, ne e greu s-o spunem. Uneori, în legislaţia transilvăneană, elaborată de clerici şi feudali maghiari în primul rînd, românii sînt menţionaţi în chip expres. Bunăoară într-o dispoziţie din 1428 a regelui Sigismund : „Se despoaie de avere toţi nobilii şi cnejii, care ţin pe moşiile lor preoţi ortodocşi, ce duc poporul la rătăcire. Să se confişte proprietatea preoţilor *români* (s. n.) şi să se expulzeze din ţară. Căsătoria între ortodocşi şi între cei de legea Romei e oprită, pînă ce ortodoxul nu se botează de preotul latin. Nobilii, cnejii şi ţăranii îşi vor pierde moşiile, dacă nu-şi botează copiii în legea catolică". [65] Sau într-o hotărîre a Dietei din Tîrgu Mureş, decembrie 1551 : „Românul nu poate denunţa pe răufăcătorii unguri ori saşi, celor 12 juraţi ai comitatului, dar ungurul şi sasul îl poate denunţa pe român"... [66] O discriminare asemănătoare, la nivelul aristocraţiei, făcuse încă din 1426 acelaşi rege Sigismund, care-i scutise de război pe nobili, cu precizarea că nu şi pe cei români... Cînd aceştia vor merge cu toţii la război, să-şi apere patria comună, observatori imparţiali, neutri, precum călugărul diplomat Possevino la 1583, vor constata că nobilii români „nu se bucură de atîta cinste ca nobilii unguri, şi chiar dacă se disting cîteodată mai mult decît ungurii în război, sînt totuşi ţinuţi mai înapoi, ca să nu fie premiaţi de principe". [67]

Dar, în ciuda acestor semne, ne aducem aminte că nu numai Horia a fost tras pe roată, ci şi secuiul Doja a fost ars pe rug, sălbăticia represiunii feudale atingîndu-i deopotrivă pe iobagii români şi secui. Încît, pentru întreaga epocă feudală, e probabil să fie mai îndreptăţită părerea lui Aurel C. Popovici, părere prilejuită de invocarea principiului istoric de către propaganda maghiară de la sfîrşitul veacului trecut :

„Fără indoială că națiunile dominante își pot intemeia pretențiile, în ceea ce privește privilegiile, pe fel de fel de pergamente. *The devil can cite Scripture for his purpose*, spune Shakespeare — dracul poate cita pînă și din Sfînta Scriptură, numai să-și atingă scopul. Așa de pildă, maghiarii spun că «din punct de vedere istoric» naționalitățile au fost *numai «factori etnici»* în statul ungar și nu factori politici. Acest lucru poate fi adevărat și totuși el n-are nici o importanță, căci pe acea vreme maghiarii au avut exact *același* rol. Statul a fost patrimoniul regelui și al castelor, acestea nu erau însă nici maghiare, nici germane, nici slave, nici române. Ele erau pur și simplu feudale și din punct de vedere național neutre." [68] „În trecut — mai precizează același autor — nu a existat un principiu național și nici o constituție continentală nu a avut un caracter național". [69] Acest caracter — neutru, din punct de vedere etnic — al statului feudal ungar rezultă și din principiul său constituent („regnum unius linguae fragile ac imbecile est", adică, „țara cu o singură limbă este fragilă și slabă", spusese către fiul său regele Ștefan I, întemeietorul statului ungar), ca și din împrejurarea că în foarte multe rînduri acest stat a fost condus de regi și înalți demnitari de origine nemaghiară. Situația aceasta o întîlnim și în Transilvania.

Astfel că vom face uitate (deocamdată !) suferințele și umilințele pe care românii din Ardeal și din părțile ungurești le-au suferit pînă la 1848, în secolele de beznă feudală, punîndu-le deci pe seama intoleranței religioase, care a făcut atîta rău și-n alte părți ale Europei.

De la 1848 încoace lucrurile se schimbă, căci o nouă gîndire politică, liberală, ajunge la o circulație europeană, stîrnind evenimentele cunoscute. Cu răsunet european în epocă a fost și mișcarea revoluționară maghiară, animată de ideea libertății naționale, însuflețită de spectaculoase, dramatice sacrificii și martirii umane. Ce se ascundea însă în spatele liberalismului maghiar și al „setei" lor de libertate, care a zdruncinat Imperiul Habsburgic la 1848, s-a văzut foarte bine mai tîrziu, după 1867 îndeosebi, anul în care Casa imperială, excedată de dificultățile de a conduce o țară (zic țară iar nu *imperiu...*) în care se vorbeau o duzină de limbi, a găsit fericită ideea de a împărți aceste dificultăți cu una din națiile din imperiu. Motivele care au determinat alegerea nației ungare sînt mai multe, dar principale vor fi fost două să nu fie vorba de o națiune slavă și nici de una care să reprezinte în imperiu o parte, o prelungire numai a unei entități etnice trăitoare și-n afara imperiului, într-un stat național propriu, cum erau bunăoară românii și sîrbii. Acestea au fost și motivele pentru care a fost ales dualismul în locul unui mai firesc pluralism confederat. Maghiarii înșiși erau potriviți pentru rolul și situația ce li se atribuia în statul austro-ungar. Sub protecția armatei, care rămăsese unică în statul divizat legislativ, liberalismul ungar de la 1848 și-a arătat, în văzul tuturor, adevărata față, devenind curînd după 1867 regimul cel mai discriminator din Europa pe plan etnic, național, spre marea dezamăgire a celor ce, de bună credință, simpatizaseră pînă atunci cu opozanții unguri ai curții imperiale vieneze.

Baza „legală" a acestui regim abuziv și discriminator a constituit-o sistemul electoral censitar, care menținea puterea în mîinile vechilor clase

privilegiate, în felul acesta întru nimic afectate de abrogarea privilegiilor feudale. Aceasta a fost, de altfel, şi baza social-politică a politicii de maghiarizare, scopul ei propriu-zis fiind menţinerea acestor privilegii, contestate de celelalte naţionalităţi.

Eşti tentat, la o privire superficială a lucrurilor, să vorbeşti despre o concepţie *rasistă* a ideologilor unguri, mai ales cînd în presa acestora întîlneşti mereu afirmaţii precum că „maghiarimea este sortită să devină cea dintîi naţiune din lume" („A magyar hivatva van reá, hogy elsö nemzete a világnak"), şi asta nu la publicişti de ocazie, ci la oameni politici cu trecere, cum a fost Hoitsy Pal, unul dintre cei mai tenaci colaboratori la „Budapesti Hirláp". [70]

Acum, ce-i drept, dacă cumva se poate spune că e vreo „naţiune sortită să devină cea dintîi din lume", nu putem decît să recunoaştem dreptul maghiarilor şi al oricărei alte naţiuni de a concura la această cinste şi, fireşte, de a concura cu speranţa în reuşită. Din partea noastră, le dorim tuturor succesul !

Ceea ce însă ne umple de mirare este că acest rasism se traduce nu printr-un exclusivism naţional ori rasial, pe care l-am găsi cît de cît „firesc" — în definitiv, dacă natura a dus la constituirea unor rase umane cît de cît distincte, ideea conservării acestora nu este complet absurdă, „inumană" — ci rasismul maghiar constă în dorinţa de a maghiariza, de a impune altora limba şi conştiinţa etnică maghiară ! Mărturisim deci că ideea şi politica „maghiarizării" ni se pare, dintre toate doctrinele rasiste, inclusiv cea a apartheidului, a fi teoria cea mai de neînţeles ! Ce să mai însemne „maghiar" atunci cînd vrei să-i faci maghiari pe toţi cei din preajma ta ?

Găsesc efectiv o singură explicaţie : convingerea clasei suprapuse că nu-şi va putea menţine privilegiile decît într-un stat *maghiarizat* măcar, căci *maghiar* nu mai avea cum să fie statul ungar înfiinţat printr-un petec de hîrtie la 1867. Ştiuse el Iosif al II-lea ce ştiuse atunci cînd, încă cu o sută de ani mai înainte de 1867, afirmase că „nobilimea ungară nu are frică mai mare decît aceea de a-şi vedea împuţinate veniturile şi privilegiile, pe care le-ar spori oricît de mult, la fel cum şi pe ţărani i-ar exploata fără nici o limită". [71] Menţinerea *in facto* a privilegiilor feudale a fost, în viziunea politică a majorităţii politicienilor unguri, strîns legată de maghiarizarea celorlalte naţii. Nu declarase însuşi marele patriot Kossuth că „fără maghiarizarea croaţilor, a românilor şi a saşilor, noi sîntem sortiţi pieirii." (Care „noi" ? Poporul ungar sau privilegiaţii statului ungar ? !...)

Am putea spune că *aceşti politicieni au fost gata să jertfească naţiunea maghiară, ca entitate etnic omogenă, pe altarul maghiarizării.* De dragul unor privilegii şi al falei de a se şti stăpîni într-un stat cu hotare cît mai cuprinzătoare, *clasa conducătoare maghiară a fost gata să sacrifice identitatea naţională a propriului popor !*

Nu putem să nu ne amintim, prin comparaţie, că acesta a fost unul din considerentele pentru care, după 1877, Ion C. Brătianu, în calitate de prim-ministru al României, a declinat oferta, făcută de factorii responsabili ai poporului bulgar, ce i s-a prezentat regelui Carol I, de a lărgi în sud

granițele regatului, cuprinzîndu-i și pe bulgarii proaspăt constituiți într-un stat autonom. Căci ar fi însemnat o lărgire a granițelor regatului, iar nu ale *țării* românești. Deci ceva politic *nefiresc*.

Politicienii unguri însă nu s-au sfiit să „accepte" în 1867 un regat ungar disproporționat de mare față de proporția populației maghiare : numai o treime din populația Ungariei erau unguri !...

Pentru a da o soluție problemei naționale, adică în replică la dorința celorlalte națiuni din Ungaria de a duce o viață națională proprie, de a li se recunoaște dreptul de existență ca națiuni, maghiarii au trecut la maghiarizarea *organizată*, printr-o politică adecvată la toate nivelurile economic, social, politic, cultural, educativ. Vorbim de o maghiarizare organizată după 1867, devenită atunci politică de stat, deoarece se mai produsese, cel puțin în Ardeal, o maghiarizare, în secolele anterioare, consecință în primul rînd a prigoanei religioase antiortodoxe, care a avut ca efect fie migrarea unor români spre celelalte două principate românești, fie acceptarea de către unii români a unei religii „recepte", cu consecința în timp a deznaționalizării lor. A mai fost și o a treia consecință, aceasta fiind și cea mai importantă : rezistența pe care cei mai mulți ardeleni au reușit s-o opună feluritelor presiuni antiromânești, asigurînd astfel o permanentă preponderență a elementului *românesc* în Ardeal. *Rezistența acestora, conștiința lor românească tot mai răspicat afirmată, constituie îndreptățirea lor istorică cea mai temeinică de a hotărî asupra soartei politice a Ardealului. Căci e vorba de un drept pe care și l-au cîștigat prin suferință, prin acceptarea jertfei, de dragul ideii naționale, idee mai mult sau mai puțin limpede afirmată, dar* simțită *în toate momentele hotărîtoare ale istoriei Ardealului, orientînd comportamentul românilor ca entitate etnică.*

Împotriva acestui simțămînt, politicienii Ungariei de odinioară au organizat o politică complexă de maghiarizare : „pretindem ca cetățenii noștri de altă limbă să înțeleagă și să simtă ungurește", declara, aproape oficial, volumul jubiliar al societății „Emke", asociație ce s-a aflat în fruntea eforturilor de maghiarizare. Numai că pretenția astfel formulată devenea de-a dreptul odioasă, căci se referea la „cetățenii de altă limbă" care alcătuiau *majoritatea* populației din Ungaria !... [72]

Maghiarizarea, în speță a Ardealului, a românilor — dar și a sîrbilor, sașilor, armenilor, evreilor, slovacilor etc., s-a încercat în primul rînd prin școli. Mai întîi s-a urmărit desființarea a cît mai multe școli românești, deși aceste școli nu se țineau din subvenția statului, ci numai din subvenția cetățenilor români, doritori cu tot dinadinsul să-și dea copiii la o școală care să nu-i înstrăineze de părinții lor. Adeseori, școala românească era transformată în școală de stat, în limba maghiară, autoritățile impunînd contribuabililor români să susțină mai departe material școala ! [73] Îndeosebi învățămîntul românesc secundar a avut de suferit de pe urma acestei politici de maghiarizare. Acestei politici nu trebuia să-i scape nici copiii preșcolari „Am dat multă atenție azilurilor de copii — mărturisește același volum jubiliar «Emke», la p. 528 — ținînd seamă între altele de necesitatea ca cetățeanul *incepînd cu învățatul de a vorbi* (s.n.) pînă la terminarea școlii, dar și mai tîrziu, printr-o păstorire potrivită, să fie în-

conjurat cu instituţiuni care cultivă ideea de stat ungară şi limba maghiară". Anuarul aceleiaşi societăţi „culturale", pe anul 1892—93, prezintă şi unele rezultate mai spectaculoase, cu care se putea lăuda „Aici la Bîrghiş, unde faţă de 800 de valahi abia sînt 200 de unguri, copiii valahi din azil vorbesc azi ungureşte mai corect decît ungurii". În acelaşi volum, la p. 236, găsim şi această mărturisire de credinţă : „Este adevărat că societatea «Emke» este fanatică, este sigur deci că ea este şi şovinistă. Dar ce naiba am face astăzi dacă Ardealul nu ar fi fost fanatic şi şovinist? Şi cu ce perspectivă de viitor ne-am încuraja dacă «Emke» nu ar fi acolo şi dacă n-ar fi ceea ce este ? !"[74]

Zelul maghiarizării mergea pînă la măsuri ce par azi imaginate de un scriitor desăvîrşit în arta grotescului şi a absurdului, în nici un caz reale. Şi totuşi citim în „Magyarország" din 26 mai 1904 recomandarea făcută şcolilor ca „în timp ce copiii se joacă, să li se interzică jocul acelora care nu vorbesc limba maghiară"... Adică români, sîrbi, slovaci, saşi...

Aceeaşi societate „fanatică şi şovinistă", după cum însăşi ea se proclamă, cu vădită satisfacţie, iar nu „culturală" cum i se zice astăzi, a patronat şi acţiunea atît de stupidă de maghiarizare a numelor, care a dus chiar şi la crearea unei instituţii specializate, *Societatea Centrală de maghiarizări a numelor*, ce a emis diferite ordonanţe şi instrucţiuni, menite să convingă populaţia nemaghiară să adopte nume de familie maghiare (numele de botez oricum erau înregistrate în forma lor maghiarizată). Acţiunea aceasta a avut oarecare succes, îndeosebi prin şantaj, la cei ce lucrau ca funcţionari publici ori în întreprinderi de stat. Succes formal, căci odată cu numele, cei mai mulţi dintre români nu şi-au schimbat şi sufletul !... Oferindu-ne azi paradoxul de a avea mulţi români în Ardeal cu nume ungureşti.

Societatea amintită a editat şi o cărticică, pentru uzul mai patrioţilor : *Cum să ne maghiarizăm numele ! !...*

Realitatea celor aproape trei milioane de români, ocupînd Ardealul printr-o dispunere continuă de aşezări, a stîrnit şi o politică de colonizare a Ardealului cu maghiari aduşi din alte părţi ale Ungariei, îndeosebi „din pustă". În scopul limpede mărturisit de a contracara preponderenţa românilor, de a micşora procentul majoritar românesc. „Odată cu înfiinţarea societăţii «*Emke*» s-a pornit un curent pentru colonizări. La 12 mai 1886 s-a înfiinţat «Secţia colonizării secuilor» a societăţii «*Emke*», sub preşedenţia contelui Bánffy Béla şi a deputatului Horváth Gyula. Statul, în această privinţă a şi stabilit principiul colonizării, desemnînd ca teren al acţiunei mijlocul Ardealului, Cîmpia, părţile mărginaşe Secuimei şi împrejurimile de-a lungul rîurilor, spre ţara mamă. Statul a realizat colonizări în 21 de locuri, ceea ce constatăm cu mulţumire. Opt colonizări au avut loc în Ardeal, iar 13 în Caraş-Severin în Banat. În judeţul Cojocna colonizarea din Sărmaşul Mare (1894), din Cara (1903), de asemenea colonizările din judeţul Turda (Ludoş, Drighin, anul 1903) precum şi cea din Viţa (judeţul Solnoc-Dobîca) au întărit Cîmpia Ardealului. (...) «Ereklye Muzeum» a făcut mult pentru acţiunea lui «Emke» de a coloniza comunele Terihas, Nimigea şi Baia-Mare. Am făcut propunerea la minister ca Nimigea să fie alipită la judeţul Solnoc-Dobîca. Am desemnat

guvernului ca locuri potrivite pentru colonizare comunele Feldioara, Armeni, Pişchi şi Pociovalişte" (după acelaşi volum jubiliar din 1910, p. 390) După o mie de ani, Ardealul era pentru «Emke» şi autorităţile de la Budapesta, tot o *terra deserta*, la dispoziţia bunului plac al unor falsificatori ai istoriei. Căci această colonizare artificială a Ardealului nu urmărea decît acest scop : să falsifice, să mintă istoria ! În aşteptarea momentului ce nu mai putea fi amînat la nesfîrşit, cînd sistemul electoral de tip feudal ce mai funcţiona încă în Ungaria avea să fie abrogat şi înlocuit cu votul universal, plebiscitar, „Emke" încerca să sporească numărul viitorilor votanţi pentru o Transilvanie a Ungariei, încerca să inverseze raportul numeric dintre naţionalităţile Ardealului. Rezultatul n-a apucat să fie cel scontat de „Emke" şi guvernul budapestan. Dar nu se poate spune nici că truda le-a fost zadarnică. „Minţiţi, minţiţi ! Ceva tot se prinde !" Astfel că pînă în 1918, ca rezultat al acestor colonizări, o serie de comune care mărgineau spre vest teritoriul preponderent românesc, au devenit, cu forţa, maghiare. Comisia internaţională de pe lîngă Conferinţa de pace de la Paris, care a anchetat pe teren delimitarea demografică dintre cele două state, n-a luat în consideraţie decît starea de fapt din acel moment, fără să mai ţină seama de felul în care s-a ajuns la ea. Astfel încît, la încheierea păcii, frontierele de apus ale României nu au fost cele „fireşti", ci ele au suferit o revizuire sui-generis, prin colonizările maghiare făcute în anii premergători primului război mondial. Căci da, se poate vorbi de un *revizionism maghiar înainte de Trianon*, a cărui expresie a fost politica de colonizare, de maghiarizare cu orice preţ !

Ceea ce s-au priceput iarăşi foarte bine să organizeze conducătorii statului „naţional-unitar" ungar, a fost prigoana poliţienească asupra tuturor luptătorilor de frunte ai naţionalităţilor oprimate cu atîta înverşunare. Abuzurile acestei prigoane — care au mers pînă la omucideri nepedepsite —, erau încurajate de nădejdea că-n felul acesta vor fi determinaţi să părăsească Ardealul un număr cît mai mare de români, în primul rînd de intelectuali. Un moment deosebit de important, în această confruntare, l-a constituit vestitul proces al „memorandiştilor".

La acest proces s-a ajuns în urma acţiunii energice şi în acelaşi timp paşnice a românilor din Ardeal, care au trimis la Viena o delegaţie de 300 de persoane, din toate straturile sociale, cu misiunea de a înmîna „împăratului-rege al Austro-Ungariei" doleanţele româneşti, „cerînd de la dînsul apărare şi dreptate, cerînd de la dînsul ca să înceteze măsurile prin care în regatul poliglot al Ungariei, cele şase milioane de maghiari caută să reducă la ilotism celelalte 11 milioane de nemaghiari, anume : români 3 milioane, germani 2 milioane, croaţi, sîrbi, slovaci, 6 milioane, care toţi doresc să trăiască în pace frăţească cu maghiarii, sub ocrotirea legilor drepte şi egale pentru toţi" (din *Apelul Academiei Române către toate academiile din lume*, 1 iunie 1894). Împăratul, la insistenţele guvernului din Budapesta, a refuzat să-i primească pe români, nici măcar textul Memorandului nu l-a primit. Publicînd acest text, românii semnatari ai documentului au ajuns în boxa acuzaţilor, la tribunalul de la Cluj, unde s-a judecat în 1894, procesul „memorandiştilor", memorabil, printre altele,

pentru cuvîntul rostit de unul dintre liderii români, avocatul Ioan Rațiu. Citām din acest discurs istoric :

„Ceea ce ne-a silit pe noi și pe întreg poporul român să facem acest demers, este faptul că atît legislațiunea, cît și guvernul ne-au dus la convingerea nestrămutată, că în fața lor, pentru noi, vorbă de dreptate nu poate fi.

În zadar au fost toate promisiunile ce-au dat în repetate rînduri pentru respectarea drepturilor noastre naționale. În zadar am încercat toate formele și mijloacele legale ! În zadar ne-am plîns la toți factorii competenți ai statului.

Exclusivismul de rasă a declarat război de exterminare limbii și naționalității noastre. (...)

Ați proclamat, sus și tare, că forța biruie dreptul și nici nu ați mai căutat să marcați în fața lumii ceea ce nu mai e judecată, ci executare.

Să nu ne cereți dar nouă să ne facem complici în acest simulacru de proces, încercînd să facem din partea noastră un simulacru de apărare. Au fost siliți prin violență și insulte apărătorii noștri să se departeze. S-a agitat prin presă opinia publică maghiară reprezentată prin juriul din Cluj, în contra noastră și a întregului popor român.

Am fost violentați și aici și am fost terorizați totdeauna cum sîntem terorizați în toate de cînd am denunțat lumii civilizate asupririle ce le îndurăm. Mai poate fi dar vorba aici de judecată, de apărare în înțelesul juridic ? Nu ! Faceți ce voiți !

Nevinovați sîntem, dar D-voastră sînteți stăpîni pe individualitatea noastră fizică, nu însă și pe conștiința noastră, care, în aceastã cauză, este conștiința națională a poporului român. Dacă nu sînteți D-voastră competenți să ne judecați, este însă un alt tribunal mai mare, mai luminat și, desigur mai nepărtinitor, care ne va judeca pe toți : e tribunalul lumii civilizate, care va osîndi mai mult și mai aspru decît v-a osîndit pînă acum.

Prin spiritul de intoleranță, printr-un fanatism de rasă fără seamăn în Europa, osîndindu-ne, veți izbuti numai să dovediți lumii că «maghiarii sînt o notă discordantă în concertul civilizațiunii»." [75]

Curtea cu jurați maghiari din Cluj i-a osîndit pe memorandiști la ani grei de temniță, dar tribunalul *celălalt*, al lumii civilizate i-a condamnat tocmai pe strîmbii judecători. Iată ce scria G. Clemenceau, viitorul președinte al Franței, într-un articol intitulat *Procesul Memorandului*, publicat în 1894 :

„În acest moment se judecă la Cluj, capitala Transilvaniei, un proces de înaltă trădare, care interesează foarte mult atît pe supușii împăratului Francisc Iosif, cît și pe oamenii care doresc o mai bună distribuție a justiției între popoare. (...)

Ungaria, pentru a nu o cita decât pe dânsa, e semănată de grupuri germane ; se găsesc chiar ramuri destul de însemnate de cehi. Nimenea n-a propus vreodată, după cât se știe, de a constitui aceste rase în stare de guverne separate.

Lucrurile se petrec *cu totul altfel* (s. n.) cu românii din Ungaria și Transilvania, care, în număr de trei milioane și jumătate, luptă de mult

ca să dobîndească autonomia relativă ce de netăgăduit li se cuvine. Istoria lor e din cele mai interesante.

La 15 mai 1848, românii din Ungaria, Transilvania și Banat, întruniți într-o mare adunare, în număr de mai bine de 40 000, adoptă în unanimitate o rezoluție, revendicînd «o administrație națională autonomă, atât din punct de vedere politic, cît și din cel eclesiastic», care revendicări să se înscrie într-o constituție bazată pe principiul federației. O asemenea constituție se cerea de popoarele croat, sîrb și slovac.

Maghiarii nu secundară deloc revendicările atît de legitime ale raselor vecine. Ei cereau încorporarea Transilvaniei la statul ungar și căutau să impună românilor opresiunea ce o înduraseră ei din partea austriecilor. Ei proclamară detronarea Casei de Austria și, departe de a face solidară cauza lor cu aceea a celorlalte naționalități, cerură printr-o proclamație a ministerului Batthyani : «Supremația elementului maghiar astfel după cum a cucerit Ungaria, de aproape o mie de ani, cu armele în mână». Aceasta înseamnă a proclama suveranitatea forței contra căreia ei se revoltaseră până atunci. (...)

Revoluția ungurească învinsă, Francisc Iosif trebui să consacre autonomia Transilvaniei.

După 1866 însă, pactul consacrând dualismul austro-ungar încorpora Transilvania la Ungaria și punea sub hegemonia ungurească naționalitățile nemaghiare.

Românii, adunați din nou la Blaj, protestară contra acestui pact, încheiat fără voia lor. Cu toate acestea, noul regim începu să satisfacă o parte din sentimentul național al populației române.

Trei legi fundamentale garantau :

1. Autonomia bisericii române.
2. Învățămîntul național în limba română.
3. Recunoașterea limbii române ca limbă oficială ca și cea maghiară.

Și toate aceste prerogative astăzi sunt desființate. Numai școalele maghiare sunt întreținute cu cheltuiala statului. Școalele românești sunt susținute cu fonduri provenite din subscripțiuni private, iar învățămîntul trebuie să se facă în limba maghiară. În fine, pretutindeni justiția se dă în limba maghiară. După cum se vede, legile sunt violate cu sfruntare.

Călcările de legi însă nu se opresc aici. Prin dispozițiuni arbitrare, introduse în legea electorală, românii au ajuns să fie privați de orice drept politic. Censul electoral e de zece ori mai ridicat pentru românii din Transilvania de cum e în restul Ungariei. Circumscripțiile electorale au fost astfel întocmite, încât adeseori săteanul român e nevoit să facă o cale de o zi ca să-și exercite drepturile lui de cetățean. Din 417 deputați, cîți compun Camera, românii, dacă s-ar stabili proporția populației, ar avea drept la 75 scaune ; ei însă n-au nici unul. Libertatea presei e absolut iluzorie. Într-un singur an s-au intentat «Tribunei», ziar român ce apare la Sibiu, nu mai puțin de 19 procese de presă. Trei din redactorii acestei foi au fost condamnați la un total de opt ani închisoare. După cum se vede, tabloul e cât se poate de sumbru.

In 1892, românii din Transilvania se întruniră în Conferință Națională și aleseră 25 dintre ei, ca să redacteze un Memorandum, care să conțină dorințele lor. Memorandumul a fost tradus și publicat în mai multe limbi. Delegația însărcinată să-l prezinte Împăratului, a văzut închizându-se ușile palatului, sub presiunea ministerului maghiar. Cei 25 de delegați, autorii Memorandului, sunt astăzi aduși în fața unui juriu maghiar pentru crimă de înaltă trădare. Se susține că unele expresiuni din Memorand implică ideea preconceputǎ de separare. Pot fi condamnați I. Rațiu și amicii lui. Opinia europeană i-a achitat de mai nainte. (...) *Toată dreptatea e de partea românilor.* (s.n.) Lucrul ar părea neînsemnat. Maghiarii însă i-au dat niște proporții prea mari. Propria lor istorie să le servească de învățământ.

Independența națiunii maghiare va fi mai bine garantată prin liniștea și libertatea raselor vecine decât prin apăsarea violentă, a cărei consecință inevitabilă este războiul, totdeauna hazardat. În interesul chiar al Ungariei, trebuie acordată libertatea românilor din Transilvania." [76]

În consecința logică a acestei politici, nu mai miră pe nimeni măsurile de suprimare a libertății de presă, de adunare și de asociere. Semnificative sînt în aceste condiții numeroasele interdicții care au suspendat firești contacte culturale ale românilor din Ardeal cu cei din Țară. Circulația strict supravegheată și limitată a cărții românești în Ardeal și interzicerea turneelor pe care trupele dramatice românești încercau să le întreprindă în Ardeal, sînt aspecte normale în acea lume absurdă pe care a creat-o pretenția guvernanților maghiari de a anula drepturile naționale ale majorității locuitorilor din stat. În felul acesta însă, statul ungar își anula singur rațiunea de a supraviețui. Astfel că, la sfîrșitul războiului, românii din Transilvania și Ungaria și-au proclamat hotărîrea de a dispune singuri de soarta lor. Asemeni lor au procedat și sîrbii, și slovacii, determinînd revizuirea, printr-o comisie neutră internațională, a hotarelor Ungariei. Pentru soarta Ardealului, este semnificativ faptul că sașii, care în 1869 au părăsit la Cluj lucrările Dietei transilvănene în semn de protest la alipirea silnică a Ardealului la Ungaria, în 1918, sași și șvabi deopotrivă și-au exprimat acordul deplin la Unirea Transilvaniei cu România !

E interesant de cunoscut ce intenții încălzeau inimile politicienilor maghiari cu numai cîteva luni înainte de acest firesc deznodămînt, pe care nu se arătau capabili să-l întrezărească nici măcar în ceasul al unsprezecelea. Citām din ziarul „Ujság" „Trebuie să luăm de la români și Delta Dunării, căci, lipsită de mare, îngrădită între ruși, bulgari și maghiari, România va fi silită să apeleze la mila noastră. Nu numai politicește, ci și economicește. Iar, după ce se va încheia pacea, Franța și Anglia îi vor da naibii pe valahi. Nu e destul să încheiem pacea cu dușmanul nostru, ci trebuie să ne și răfuim" (dr. Antal Kalmár, la 13 martie 1918).

„Vrem graniță comună cu Bulgaria. Domnii care pregătesc pacea, să aibă grijă. Nu avem de-a face cu un dușman învins, ci cu un pungaș prins în flagrant delict. Cerem judecarea lui. Nu poate fi vorba de tratative de pace, ci doar de aplicarea unei sentințe judecătorești, unui răufăcător" (Nandor Urmánczy, la 2 martie 1918).

„Nu ne gîndim să oprim pe cel mai murdar dintre dușmanii noștri din Carpați, ci voim să ștergem pentru totdeauna România de pe harta lumii.“ (Eugen Cholnoky, la 5 septembrie 1916).

Remarcabil reușește să fie în acest context prelatul Iosef Meisel din Cluj, cu textul publicat la 29 ianuarie 1918, în același ziar :

„Valahul, orice haină ar îmbrăca, tot valah rămîne. (Vorba lui Ghica : *si jeune et déja valach ?* n. n. ...) La primul prilej, devine trădător de patrie și cînd se simte la larg, aruncă masca ipocriziei și calcă în picioare tot ce i-a dat țara aceasta maghiară.

În curs de 50 de ani, valahii au deznaționalizat 70 000 de unguri. Fără zgomot, fără reclamă. Însă cu atît mai mare reușită. Pentru a pune stavilă acestor stări de lucruri, eu propun următoarele legi :

1. Cu ziua de azi, să se suprime orice școală valahă ; școli primare, licee, școli de aplicație etc.

2. Cel care vrea să se instruiască, să poftească să învețe ungurește. Numai astfel să poată avea drepturi cetățenești.

3. Să se închidă toate facultățile de teologie valahe. Valahii greco-catolici să învețe la teologiile romano-catolice ungurești, iar greco-ortodocși să accepte unirea cu Roma. Să nu poată fi nimeni preot, decît în regiunile locuite de unguri. La fel, profesorii și institutorii.

5. Pentru regiunile locuite de valahi, să se înființeze grădini de copii cu învățătoare maghiare, care să nu vorbească decît ungurește.

6. Cui nu-i place să se supună acestor măsuri, să fie obligat să plece în curs de trei ani, în Valahia.

7. Măsurile acestea să fie aplicate consecvent, pînă se va face ordine în țară, n-avem nevoie de comisari ministeriali : supravegherea valahilor e treaba jandarmilor.

Așa să procedăm, dacă vrem rezultate.“ [77]

Repetăm : acest Iosef Meisel, care făcea asemenea planuri pentru viitorul Ardealului, era prelat, slujitor al *Evangheliei,* al iubirii între oameni...

Mai precizăm că din rîndurile unor gînditori politici de felul celor de mai sus aveau să se recruteze, imediat după Tratatul de la Trianon, propagandiștii revizionismului maghiar interbelic, cei ce aveau să se jeluiască în presa internațională pentru soarta maghiarilor rămași în Ardeal.

Într-adevăr : ce s-a întîmplat cu minoritatea etnică maghiară după 1919, ajunsă așadar ea sub administrația românească ?

Foarte pe scurt, se poate spune că românii și-au respectat întru totul jurămîntul făcut la Marea adunare populară, națională, de pe Cîmpul Libertății de la Blaj, 1848 : *„Jurăm că nu vom asupri pe nimeni, dar nici nu ne vom lăsa asupriți !“* Acestui jurămînt i se dăduse o recunoaștere oficială prin Rezoluția adunării de la Alba Iulia, care, între cele cinci „principii fundamentale la alcătuirea noului stat român“, punea pe primul loc *„Deplina libertate națională pentru popoarele conlocuitoare. Fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării, în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.“*

Din mulțimea dovezilor că românii au reușit să se țină de cuvînt, alegem una, mărturia părții celei mai interesate : parlamentul ungar,

de la Budapesta. Aici, în iunie 1933, Fischer Keresztes, ministrul de interne, a rostit un expozeu asupra situației interne din Ungaria. Printre cei care au avut de obiectat la situația internă, din Ungaria, două intervenții ni se par cu totul memorabile : a deputatului Tibor Eckhardt, șef de partid, care a cerut *„Dați-ne drepturile pe care ungurii le au în Cehoslovacia !“* și a deputatului Francisc Ullein : *„Dați-ne drepturile pe care românii le acordă ungurilor din Ardeal“ !...*

Numai că luciditatea și sinceritatea celor doi deputați nu avea pereche în presa și publicistica, firește, „liberă“, a perioadei interbelice. În ciuda afirmațiilor oficiale privind dorința Budapestei „de a trăi în bune relații cu toți vecinii“ presa maghiară producea la nesfîrșit texte pe leitmotivul — și cităm :

„Cu cehii, valahii și sîrbii, nu putem avea nici o relație de prietenie !...

Sînt dușmanii noștri !

Să se știe că nu poate fi apropiere româno-maghiară, pînă cînd în gara *Kolozsvár*-ului maghiar figurează scîrbosul nume *Cluj*. Nu poate fi vorba de prietenie, pînă cînd nu se va ridica lîngă Brașov statuia mărelui Arpad !“ („Pesti Hirlap“, din 28 octombrie 1932)

În acești ani paralel cu propaganda revizionistă făcută în străinătate, în Ungaria „înflorește“ o subliteratură a urii, a răfuielii sîngeroase. Iată o mostră, semnată de dr. Iosif Farago, profesor de liceu

„De la Nagybecikerek pînă la Szabadka, toate hambarele sînt goale, corbi plutesc deasupra plaiurilor, pretutindeni numai înmormîntare. Fîntînile au secat. Auzim numai blăsteme și bocete : *Urăște pe sîrbi !* Și aruncă în fața lumei strigătul : *Dreptate Ungariei !*

În Hunedoara e furtună, în Ocna Sibiului e prăpăd, în Sîngeorz numai amărăciune. Pe străzi, mișună călăii. Ni-e amară pîinea. Școlile sînt închise. *Urăște pe români !* Și aruncă în fața lumei strigătul *Dreptate Ungariei !*

Se aud țipete la Nagyszombat. La Kesmark și Ujvar se rostesc chemări la luptă. La Eperjes casele sînt incendiate, populația rabdă foame și mizerie. Averea străbună este a bandiților. Fiul meu îți las ție moștenire : răzbunarea ! Căci momentul răzbunării nu poate fi departe *Urăște pe cehi !* Și aruncă în fața lumei strigătul : *Dreptate Ungariei !*

Dar răbdare : se apropie maghiarul cu tîrnăcopul și va fi vaiet și scrîșnirea dinților pentru tîlhari !...“ [78]

Autorul acestui text, repetăm : profesor de liceu și, probabil eminent... pedagog, nu e nici pe departe un caz unic. Îi țin companie o mulțime de condeieri ai îndemnului la crimă și genocid : „Să se știe că pe plaiurile noastre n-are nimeni ce căuta ! De o mie de ani, maghiarul e aici stăpîn ! Să piară deci sîrbul, cehul și valahul ! Al nostru e pămîntul acesta, numai al nostru. Tîlharii să nu mai tulbure visurile Carpaților !“ (Erdődy Elek)

Firește, această publicistică penibilă nu accepta decît propriul revizionism, vizînd revenirea integrală la situația dinainte de Trianon, cînd mai puțin de 8 milioane de maghiari oprimau alte 12 milioane de români, slavi și germani, la adăpostul autorității militare austriece : „Bineîn-

țeles, noi pretindem vechile hotare milenare.. Națiunea maghiară, nu-și poate găsi fericirea decît redobîndindu-și vechiul teritoriu. Noi pretindem revizuirea sută la sută !“ Dar oare decît acest Nandor Urmánczy, publicist la „Pesti Hirlap“, nu era mai nimerit să vorbească în numele „națiunii maghiare“ primul ministru al statului ungar ? Probabil că da. Căci iată și o părere, deci mai autorizată, cea a primului ministru Ștefan Bethlen, asupra chestiunii în discuție : „Românii din Ungaria sînt mai numeroși decît maghiarii și alte naționalități, în următoarele regiuni : *în întreaga Transilvanie istorică* (s. n.) ; în trei circumscripții din Maramureș ; în toate circumscripțiile Sălajului ; în marea majoritate a celor din Satu-Mare, Bihor, Arad ; în întregul district Caraș-Severin ; în numeroase circumscripții ale comitatelor Timiș și Torontal. Astfel, *masele românești reprezintă în Transilvania față de celelalte naționalități, un ocean, o mare, un puhoi*“ (s. n.) Asta în 1912 !... Un an mai tîrziu, același fost prim-ministru ungar, ocupîndu-se de populația rurală din Transilvania și Banat, precizează „În cele 11 comitate occidentale ale Transilvaniei populația rurală este astfel repartizată pe ramuri românii 75,1 la sută ; maghiarii 15,0 la sută ; germanii 9,9 la sută. Românii sînt pretutindeni în majoritate absolută afară de comitatele Brașov și Tîrnava Mare, unde domină germanii (sașii)“.

Același Ștefan Bethlen, spunîndu-și părerea (în volumul I de *Discursuri*, p. 58) despre linia despărțitoare între unguri și români, afirmă că, în ținutul Bihorului, aceasta „merge pe Criș pînă la comuna Berek-Böszörneny“. Căutînd astăzi pe hartă această linie, constatăm că ea e mult mai la vest decît granița fixată în 1920... [79]

În fine, trecînd peste alte mărturii și hărți demografice, întocmite fie de unguri, precum Geresy Kalman, Varga Gyula (academician), fie de străini neutri, printre care îl aflăm și pe romanistul Gustav Gröber, mărturii luate sau nu în considerație de comisia internațională care a fixat la Trianon granițele dintre Ungaria și România, mărturii toate în consens asupra caracterului românesc al teritoriului stabilit la Trianon pentru România, să mai pomenim, din arhivele Conferinței, memoriul pe care îl depune la 14 ianuarie contele maghiar Aponny, spre cunoștința acestei conferințe „În Transilvania, rasa română se găsește în adevăr în majoritate absolută. În partea de vest și sud-vest a platoului mărginind Cîmpia Ungară, elementul român predomină“ (vezi nota VIII, p. 140). [80]

Și atunci, dacă acestea sînt declarațiile celor mai responsabili factori politici, ale celor mai îndreptățiți să-și spună părerea, chiar și în numele națiunii maghiare, cum a putut să prolifereze, în perioada interbelică, o literatură, fie ea și revizionistă, dar atît de josnică ?!... Ce climat moral și intelectual a făcut posibilă o publicistică ce pare azi halucinantă oricărui om normal ?!... Fie, s-au găsit unii s-o scrie ! Dar unde a fost punerea la punct, atît de firească, din partea oamenilor cu judecata întreagă ?!

Printre momentele de culminație ale acestei publicistici se numără și cartea lui Dücsö Csaba, *Nici o îndurare*, publicată în 1939, din care citām leit-motivul : „Voi ucide pe orice valah care se va găsi în calea

mea. Voi ucide pe oricare dintre ei ! Nu va exista milă ! Noaptea voi incendia satele valahe... Voi otrăvi fîntînile și atunci nu va mai fi în Transilvania decît o singură naționalitate, aceea maghiară...

Merită luată în seamă asemenea triste întruchipări ale condiției umane ? Nu avem oare de-a face cu o manifestare patologică întîmplătoare, a cîtorva indivizi dezaxați ?... Vai, nu ! Căci toată această rușine a cuvîntului scris și tipărit și-a găsit o monstruoasă confirmare și împlinire în anii imediat următori, în perioada septembrie 1940-octombrie 1944, care a urmat Dictatului fascist de la Viena, prin care a intrat sub administrația Ungariei partea de nord a Ardealului, în care românii reprezentau o majoritate absolută (50,2%), iar ungurii, cu secuii împreună, doar 37,1%, restul populației, pînă la 2 667 000, locuitori fiind germani, evrei, țigani și alte naționalități. [81]

Ce s-a întîmplat în cei patru ani de guvernare ungară, horthystă a Ardealului de nord ?...

Evenimentele petrecute atunci în Ardeal s-ar putea traduce și în cuvintele : publicistica maghiară revizionistă, care îndemnase, vreme de douăzeci de ani, la ură și crimă, și-a făcut efectul, depășind cele mai „optimiste" așteptări. Civili particulari și autorități dimpreună, din proprie inițiativă ori conformîndu-se unor dispoziții de stat, s-au dedat la o represiune sălbatică, de neimaginat în Europa secolului nostru, dezlănțuită împotriva populației românești a Ardealului de nord. Între confiscarea averii și ucideri în masă a populației, întregul evantai de abuzuri și crime a fost epuizat de ocupația ungară, horthystă : arestări, bătăi, schingiuiri, siluiri, deportări în lagăre, de muncă, expulzări, demolarea bisericilor, închidera școlilor, interzicerea ziarelor și revistelor, a asociațiilor culturale ori politice, dislocări de populație ș. a. m. d. Să amintim, după datele statistice ale vremii, ce isprăvi au săvîrșit în primele două luni ale ocupației ungare, cavalerii maghiari ai răfuielii, dornici de a vărsa sînge omenesc doar din plăcerea ce le-o poate stîrni unora spectacolul suferinței și al degradării fizice, care au ucis și schingiuit de-a valma, bătrîni și copii abia născuți, bărbați și femei, deopotrivă, pentru singurul motiv că aceștia erau români : 919 omoruri (în comuna Ip au fost ucise 157 de persoane, în comuna Trăznea 68), 1 126 persoane schingiuite, 4 126 bătute, 15 893 arestate, s-au săvîrșit 124 cazuri de profanări (biserici, sinagogi, morminte), 78 devastări colective și 447 devastări individuale. [82] Aceasta deci numai în primele două luni !

În cîteva cazuri, criminalii au ajuns în fața justiției ungare. Cum a fost cu asasinii protopopului Aurel Munteanu, fruntaș român din Huedin, ucis în chinuri la 10 septembrie 1940. Sentința dată, pentru cei șapte ucigași, de condamnare la cîte *două luni,* cu „suspendarea" executării pedepsei, a fost astfel motivată de tribunalul din Cluj criminalii „se aflau într-o stare sufletească care explică amărăciunea și emoțiunea puternică de care au fost stăpîniți și care putea ușor să provoace excese din partea celor plini de fericirea eliberării și cuprinși de sentimente entuziaste patriotice (...) iar mobilul faptei lor a fost acel sentiment general omenesc (sic ! !) care este normal pentru toți adevărații membri ai unei națiuni demne"... [83] Bravos, națiune !...

Aceste crime nu s-au produs „din întîmplare", ci ca urmare a unei strategii bine organizate. Unul dintre conducătorii acestor represalii criminale, baronul Aczél Ede, se adresa astfel oamenilor din subordinea sa, într-o cuvîntare ținută la Șimleu Silvaniei „Pe acești valahi opincari trebuie să-i extirpăm, să-i ucidem ca pe dușmanii noștri. Preoții predică iubirea poporului, dar aceasta este numai o momeală fiindcă Dumnezeu nu ajută decît forța brută și această forță brută noi cu toții trebuie s-o întrebuințăm pentru a ucide și extermina pe acești valahi. Religia, prin cele zece porunci ale ei spune nu ucide, nu fura, nu dori femeia altuia pentru că acestea sînt păcate. Aceasta este oare păcat ? Nu este păcat ! Păcat va fi cu adevărat numai dacă nu vom extermina această bandă de valahi opincari. Vom organiza-și o noapte a Sfîntului Bartolomeu și vom ucide și copiii în pîntecele mamelor lor"... [84] Și toate acestea n-au rămas vorbele în vînt ale unui dezechilibrat sufletește, ci s-au făcut faptă, crimă repetată de cîteva zeci de mii de ori ! Repet : crimă repetată de cîteva zeci de mii de ori în Ardealul încăput din nou pe mîna guvernanților de la Budapesta.

Abia amenințarea primului ministru român, la două luni de la Dictat, abia amenințarea cu intervenția armatei române a mai potolit din avîntul criminal al „patrioților" maghiari, care, altminteri, nu resimțeau nici o altă constrîngere, de ordin moral, care să-i oprească de la fărădelegile plănuite.

O a doua culminație a acestor crime — care, propriu-zis, nu au încetat nici o clipă — a constituit-o perioada de sfîrșit a ocupației, cînd apropierea liniei frontului le dădea autorităților horthyste sentimentul, din ce în ce mai conturat, că se apropie ceasul, hotărît de istorie, pentru anularea Dictatului de la Viena. Crimele săvîrșite de jandarmii unguri la Sărmaș, Moisei ori Prundu Bîrgăului — ca să le amintim doar pe cele ce au făcut victime cu zecile printre localnicii români —, reușesc să „pălească" totuși dinaintea unei isprăvi de dimensiuni care fac să înghețe inima și puterea de înțelegere a unei minți și conștiințe umane normale : exterminarea a peste 100 000 de evrei din Transilvania, „reușită" de autoritățile horthyste într-un răstimp record... Căci, iată pot exista și asemenea recorduri !...

Situația minorităților etnice evreiești față de autoritățile de la Budapesta se cuvine a fi însă mai pe larg circumscrisă, pentru cîteva învățăminte ce ar putea fi, din nefericire, și azi utile... Utile celor ce iau în serios propaganda iridentă maghiară.

Față de alte minorități etnice din Ungaria de dinainte de primul război mondial, evreii, mai puțini la număr, erau singurii care nu puteau nădăjdui la o separare de statul ungar, prin unire cu alte state învecinate (precum sîrbii ori românii) ori prin constiuirea într-un stat de sine stătător (cum au făcut slovacii împreună cu cehii). Din această pricină, populația evreiască a fost mai dispusă să se supună politicii de maghiarizare, îndeosebi sub aspectul lingvistic al chestiunii. Așa se face că după ce statistica maghiară din 1840 înregistra 250 000 de evrei în Ungaria, cea din 1910 nu mai înregistra nici unul, deși la acea dată, după unele socoteli, evreii erau aproape un milion !... Firește, autorităților maghiare le

cădea bine acest important efectiv uman care, din rațiuni de „buni și loiali cetățeni", nu au protestat la rezultatele recensămîntului făcut de guvern, acceptînd să fie considerați maghiari, așa cum acceptaseră, cei mai mulți dintre ei, să-și maghiarizeze și numele. Astfel că, inclusiv în Transilvania, cifra demografică referitoare la prezența maghiară s-a umflat și prin acest adaos etnic, numeric deloc neglijabil.

Mai trebuie spus că acestei populații evreiești îi aparținea o presă activă și bine organizată, care, în mare, a susținut cu înflăcărare politica guvernului ungar, fiind și la originea unor campanii de presă internaționale, favorabile politicii maghiare, atît înainte de 1920, cît și după, în perioada interbelică, a revizionismului maghiar. Aceeași presă lansase, în anii conflictului dintre Viena și Budapesta, premergători decretării dualismului, leit-motivul națiunii maghiare „cavalerești", animată de un fără de pereche „dor de libertate și independență", națiune de „martiri ai independenței" etc., etc. Formule nu lipsite de un oarecare temei dar nici pe departe mai întemeiate pentru unguri decît pentru oricare alt popor ! (Cf. rezistența maghiară în anii de dominație otomană...)

Evreii din Ungaria, nelegați de o limbă proprie, erau, firește, și din acest motiv (extrem de important, altminteri), sortiți să se maghiarizeze mai ușor și mai repede, dacă nu toți, măcar o parte. Ceea ce s-a și întîmplat !... Sporindu-se astfel numărul acelor „cetățeni ai patriei, fără deosebire de limbă și de rasă, care poartă în sufletul lor o credință sinceră și un devotament nefalsificat pentru statul ungar". Acești evrei maghiarizați își vor aduce o importantă contribuție în campaniile de presă, din lăuntrul și din afara Ungariei, pe tema Tratatului de pace de la Trianon, îndeosebi în Anglia și Statele Unite. Exact ca și azi !...

Toate aceste servicii de loialitate aduse de evreii din Ungaria intereselor naționale ungurești — extrem de succint prezentate mai sus — nu aveau să mai valoreze nici două parale atunci cînd guvernul de la Budapesta, pentru a-și arăta fidelitatea față de suveranii din Berlin, a dezlănțuit împotriva evreilor din Ungaria cea mai sălbatică acțiune represivă (de ghetoizare, degradare și deportare spre lagărele de exterminare) din cîte acțiuni sălbatice a cunoscut al doilea război mondial !... Churchill, mai bun cunoscător al istoriei și al celor ce se petreceau în urmă cu aproape cincizeci de ani, dă o apreciere și mai explicită : *„prigonirea evreilor din Ungaria este, probabil, crima cea mai abjectă din întreaga istorie a omenirii"*. [85]

Crimă săvîrșită tocmai de cei despre care presa evreiască pusese în circulație europeană faima unui desăvîrșit cavalerism !...

Cuvintele lui Churchill ne mai aduc aminte și de campania de presă a lordului Rothermere, începută în „Daily Mail", în iunie 1927. Și asta pentru că cei mai mulți dintre evreii ce au pierit (circa 300 000) prin zelul și grija guvernului ungar, erau originari din Tranislvania de nord, parte a acelei Transilvanii în care lordul Rothermere vedea guvernarea ungară ca fiind mai îndreptățită și mai capabilă „să garanteze civilizația europeană în această parte a Europei" !...

Evrei mai erau, la fel de mulți, și-n cealaltă jumătate a Transilvaniei, rămasă la români. Dar *„în sudul Transilvaniei, sub regimul lui*

Antonescu, viața nici unui evreu nu a fost periclitată", avea să precizeze, în deplină cunoștință a faptelor, Dr. Oliver Lustig, supraviețuitor al cumplitelor orori antievreiești din Ungaria și pătimaș activist al memoriei celor de astăzi, întru neuitarea a ceea ce s-a petrecut odinioară... [86]

Mai mult, România a devenit cel mai sigur loc de refugiu pentru evreii din Ungaria. Și doar, să nu uităm, România și Ungaria se aflau de aceeași parte a baricadei, supuse acelorași presiuni din partea Germaniei hitleriste. Dar, în vreme ce în Ungaria evreii „au fost nimiciți cu o viteză fără precedent prin cea mai crîncenă deportare și cel mai nemilos program de masacrare întîlnit pe timpul războiului", România a reprezentat „o oază, un liman pentru refugiații evrei din Ungaria". [87]

Un detaliu, o întîmplare din acei ani bezmetici merită a nu fi uitată, ca un rezumat al celor petrecute : imediat după istalarea administrației ungare în Transilvania, la Oradea s-a ridicat un monument în onoarea eliberatorului Horthy : acesta călare, amîndoi din bronz. La inițiativa unui evreu bogat din Oradea, și pe cheltuiala acestuia, statuia a fost îmbrăcată în aur, spre a străluci orbitor în lumina soarelui. La inaugurarea statuii a fost invitat, protocolar, și consulul român din Oradea, Mihai Marina. Acesta, făcîndu-se a nu băga de seamă cinismul invitației, s-a prezentat la sărbătoare. Întrebat de primar cum îi place statuia, Mihai Marina a răspuns că i-ar plăcea mult de tot dacă n-ar avea două mici defecte. „Care ?" s-a mirat primarul. „Mai întîi că l-ați urcat pe cal ; marinar călare cine a mai văzut ?!... În al doilea rînd, ați uitat la cal să-i puneți rotile !..." „Pentru ce rotile ?" s-a mirat, și mai și, primarul. „Ca să vă fie mai ușor cînd îl veți lua de aici !..."

Detaliul semnificativ — a cărui relatare am întrerupt-o din supunere față de regula că „anecdota primează" — este că acel vajnic și loial supus cetățean care a îmbrăcat în aur statuia unui caraghios, avea, la numai doi-trei ani de la această frumoasă faptă cetățenească, să fie trimis printre primii la Auschwitz !... De către autoritățile ungare, firește. Și din ordinul lui Horthy, tot firește !...

Pentru crimele săvîrșite împotriva populației evreiești din Transilvania, în anii imediat următori încheierii războiului s-a ținut un proces la Cluj, s-au scris cărți și studii istorice amănunțite, adevărul a fost adus astfel la cunoștința lumii întregi. Îndeosebi prin evreii supraviețuitori ai acestui carnagiu și pe care sfîrșitul războiului i-a găsit departe de meleagurile natale, transilvănene.

În schimb, crimele săvîrșite de ocupația horthystă împotriva populației românești n-au ajuns nici la cunoștința opiniei publice, nici n-au făcut obiectul unor cercetări judiciare ! Ci au fost, practic, ascunse opiniei publice. Faptul că după terminarea războiului, România și Ungaria s-au angajat pe același drum, al socialismului, i-a determinat pe români oameni de rînd ori conducători politici, să facă uitate crimele ce însîngeraseră aproape orice localitate din Transilvania guvernată de horthyști. Românii au fost în stare să ierte și chiar să uite, de dragul viitorului, care să fie un viitor de pace și înțelegere, atît între românii și maghiarii din Transilvania, cît și între cele două guverne și partide comuniste. Oricum, stă în firea românului „să lase de la el", să facă uitate motivele ce-l pot

învrăjbi cu alții, vecini, rude, prieteni ori colegi. Astfel că după eliberarea Transilvaniei, nu s-a pornit nici o vendetă a românilor, în afara unor cazuri izolate, nesemnificative, căci mult mai semnificativă a fost grija autorităților de a descuraja orice act de răfuială, de răzbunare. Jalea și amărăciunea semănată de horthyști nu s-au transformat în ură. Ci mai curînd în compătimire pentru condiția de oameni neisprăviți a celor ce s-au grăbit să verse sînge, să asuprească ori să batjocorească alte ființe umane. Reciprocitatea la care aceștia se vor fi așteptat din partea românilor nu s-a declanșat !

Rezultatul a fost că în Transilvania reîntregită conviețuirea românilor și a maghiarilor după 1944 s-a putut desfășura într-o deplină stare de normalitate a relațiilor umane. La aceasta a contribuit, firește, și un complex de vinovăție cu care maghiarii de omenie și de bună credință din Transilvania s-au ales după anii de ocupație hortystă.

Din păcate, maghiarii din emigrație, din diverse motive — nici unul onorabil propriu-zis — au reluat de la o vreme încoace agitația revizionistă. Cel mai des, aceștia se dau drept apărători ai intereselor concetățenilor noștri maghiari din Transilvania, amenințați de a fi românizați prin politica guvernului de la București. Prin *politica*, acesta e termenul folosit și niciodată nu se merge mai departe, la detalii, pentru a fi numite efectiv măsurile, dispozițiile ori legile care ar face evidentă și activă o asemenea politică !...

În numele cui vorbesc acești campioni ai maghiarismului ? În numele a ceea ce au făcut oficialitățile maghiare în Transilvania de nord-est în perioada septembrie 1940-octombrie 1944 ? Față de cine, față de care politică internă este în defect politica guvernului român ? Față de guvernul ungar de dinainte de 1919 ! Față de cel din perioada interbelică ? Vrem să vedem, prin comparație cu ceea ce au oferit odinioară autoritățile maghiare populației românești din Ardeal, întru cît, prin ce au fost opresive autoritățile românești de după anul 1944, ba chiar mai opresive, mai intolerante, mai antidemocratice, mai *inumane*, față de populația maghiară a Ardealului ! Vrem să aflăm unde sînt miile de maghiari pe care i-a ucis „românimea“ dezlănțuită în vendetă și răfuială după 25 octombrie 1944, unde este publicistica românească dedicată urii față de maghiari, unde sînt martirii maghiari ai persecuțiilor românești, unde sînt satele incendiate, bisericile dărîmate ori pîngărite, școlile închise ori oamenii forțați să-și schimbe numele ?!

Deci vor unii să redeschidă dosarul Transilvaniei !... Iar aceștia nu sînt românii !!... Nu sînt fiii ori nepoții celor uciși de trupele horthyste care, nota bene, nu se aflau ca trupe de ocupație, într-o țară vrăjmașă ! Chipurile, România și Ungaria din septembrie 1940 pînă în august 1944 s-au aflat de aceeași parte a baricadei, de partea Axei ! Ehe, să nu fi fost această opreliște !... Și cu toate astea au fost atîtea crimele și fărădelegile săvîrșite fără nici o justificare, cărora nici măcar vreun pretext nu li se poate inventa, ci numai cauza cauzelor : bestia din cei blestemați să nu fie oameni !

Fie ! Să reluăm discuţiile asupra Transilvaniei ! Dar numai istoricii şi filologii ? !... Numai la Academie şi-n universităţi ? !... Mai înainte de orice, chestiunea Transilvaniei are un aspect juridic, este *un proces penal amînat, dar încă nu prescris !* Dosarul Transilvaniei cuprinde nu numai noianul de morţi pe care istoria îi acceptă la pasivul ei, morţii cunoscuţi ori, şi mai şi, necunoscuţi de odinioară, din vremea Bobîlnei ori a lui Horia, dar îi cuprinde şi pe cei a căror moarte şi suferinţă a afectat destinele precis identificabile ale unor contemporani de-ai noştri, ale unor concetăţeni care îi pot spune pe nume părintelui sau fratelui ucis de jandarmul ori şi mai patriotul vărsător de sînge pentru plăcerea de-a-l stîrni, de-a înroşi cu el caldarîmul străzii... Chiar numele acestora ne este cunoscut, adeseori !... Al criminalilor ! Şi l-am făcut uitat !...

Nu ! Nu putem redeschide dosarul Transilvaniei decît pentru a începe cu aceştia ! Pentru a pedepsi crima ! A o înfiera ? Şi pentru a depune apoi o floare şi o lacrimă, ungureşti pe mormîntul celor ucişi pentru vina de a fi români... După aceea, da, să facem şi istorie, şi filologie şi tot ce mai vreţi !

Fie ! I-am iertat o dată, după război, cînd durerea ne era mult mai vie decît azi ! I-am iertat aşa cum ierţi stihia cu care nu găseşti limbaj comun ! Aşa a lăsat să fie lumea asta cine a făcut-o atît de neîntreagă !... Nu-s de vină cei ce au omorît căci nu au ştiut nimic despre valoarea omului şi a vieţii ! Dar am iertat de dragul păcii între oameni şi-al bunei înţelegeri. Am iertat de dragul unui viitor al înfrăţirii ori măcar al paşnicei convieţuiri. Dar celor ce vor astăzi să redeschidă dosarul Transilvaniei şi cărora le pretind atîta doar : să nu fie şi ei nişte criminali, să cunoască măcar ei valoarea omului şi a vieţii — am, sper, dreptul la această pretenţie — le rămîne, spre a dovedi că satisfac pretenţia ce mi-o impun, căci altfel n-aş mai sta de vorbă cu ei, fără ca ei să se distanţeze de crimă, să o recunoască şi să o blameze ! Sau, mă rog, să-şi spună clar, în public, ce gîndesc despre aceste crime, căci cu ele începe orice privire retrospectivă, în istorie !...

Fie ! Vă face trebuinţă Transilvania noastră !... Şi în discuţia ce o provocaţi astfel o luaţi mai pe ocolite, o luaţi de la Traian şi Decebal încoace, şi ştiţi precis, sînteţi extrem de siguri, de convinşi de cum s-au petrecut lucrurile pe aici în urmă cu 2000 de ani ! Dar aţi uitat tot ce *aţi făcut* în urmă cu 40 de ani numai !

Nu cumva oare, înainte de a vă da drept legatarii testamentari ai lui Ştefan cel Sînt, Sfînt pentru că a creştinat un popor întreg, ale cărui fapte creştineşti nu s-au prea vădit multă vreme şi mai ales pe vremea lui Horthy. Horthy, şi nu mai ştiu cum, dar ştiu bine ce a făcut ; sute de mii de morţi !... Nu sînteţi cumva şi urmaşii acestuia şi-ai celor ce i-au ilustrat prin crimă, epoca ?

Pe cine reprezentaţi ?

În numele cui vorbiţi ?

Şi invocînd istoria şi încercînd a-i desluşi din negurile cele mai îndepărtate temeiurile pretenţiilor de azi ori de mîine, cum rămîne cu crimele mai ieri săvîrşite în Ardeal, atît în epoca dualismului, cît şi mai ales în anii de ocupaţie şi însîngerare a Ardealului de nord ? !... Ce argument

deduceți din aceste crime ? În ce fel le atașați la pretențiile de azi și mai ales de mîine ? !...

În ce fel aceste crime v-au sporit drepturile ? !...

Au nu cumva faptul că ele au rămas nepedepsite vă dă curaj ? !... Vi le asumați, așadar ? Sau nu ?... Fiți, oameni buni, limpezi, clari, și înainte de a limpezi și clarifica o mie de ani de istorie românească, faceți-ne să înțelegem ai cui sînteți ? Ai cui urmași ! Ai lui Ștefan ori ai lui Horthy ?...

Mărturisesc că am plecat urechea cu atenție la ceea ce, cînd și cînd, puteam afla despre protestele emigrației ungare, prezentate îndeosebi dinaintea Congresului ori Senatului american ! Nu mă mira interesul american pentru asemenea chestiuni. Doar Pacea de la Versailles, și în primul rînd Tratatul de la Trianon, sînt o clară reflectare a principiilor enunțate și de președintele Wilson, în conformitate cu Constituția americană și cu tradiția istorică a acestei țări. Am arătat interes față de aceste proteste ca să pot înțelege în ce măsură, din ce unghi privind lucrurile se îndreptățea totuși poziția „maghiară" ! Dar întîmplarea a făcut — și de la această întîmplare pornește și imboldul final de a scrie această carte — să-mi cadă în mînă și să citesc manifestul publicat de „Hungarian Freedom Fighters Federation" (Magyar Szabadśagharcs Szövetség — Federația luptătorilor maghiari pentru libertate) : *„Dragi prieteni concetățeni ! Azi cînd frații noștri din Transilvania trăiesc sub cruda opresiune românească, noi să nu facem nimic ? Cu toate că sîntem împrăștiați în lume și obligați să fim liniștiți, trebuie să acționăm pentru copiii noștri, pentru bătrîni, pentru mamele și neamurile din Transilvania. Ce ideal mai drag poate avea un maghiar la sfîrșitul acestui secol decît lupta pentru Patria Maghiară ? Să nu ne cufundăm în noaptea uitării și apatiei, să grăbim timpul cînd maica patrie va fi iarăși între sfintele ei granițe. Să fim gata pentru acest moment. Să rostim ca pe o rugă de îmbărbătare, ca pe un jurămînt de credință cuvintele lui Dücsö Csaba : «Voi ucide pe fiecare român care-mi va tăia drumul. Îi vom stîrpi pe fiecare și pe toți ! Fără milă ! Noaptea am să aprind satele românești. Voi spinteca locuitorii cu spada mea. Am să le otrăvesc fîntînile ! Am să le gîtui pruncii ! Voi fi fără milă ! Față de toți ! Nu voi avea milă față de copii, ori față de muieri însărcinate ! Răzbunare ! Fără milă, cruntă răzbunare !» Acesta este idealul luptei noastre. Numai uniți vom fi victorioși. Trebuie să purtăm Transilvania în sîngele nostru și să n-o uităm nici în somn. Să trezim încredere și speranță în frații noștri din Transilvania și să luptăm. Ca buni maghiari. Ca adevărați maghiari."[88]*

Așa deci !...

Cu ani în urmă citisem cîteva rînduri din acest sărman Dücsö Csaba, publicate într-un almanah „Luceafărul", rîndurile pe care le-am citat ceva mai sus. Cînd le citisem atunci prima dată, am avut sentimentul că redactorii almanahului merseseră prea departe ! Chiar dacă s-a găsit cine să scrie așa ceva, a le aminti după aproape cincizeci de ani mi s-a părut un gest fără măsură din partea „noastră". Cine putea fi acest Dücsö Csaba ?... Mi-am zis că va fi fost un nenorocit întru totul aidoma celui care a izbit cu ciocanul demolator în Pietá a lui Michelangelo !... Întru totul nesemnifictiv mi se păruse faptul că acel nefericit dezechilibrat mintal avea,

caci doar trebuia să aibă şi el una, naţionalitate maghiară... Nu ! Nu mi se păruse că ar avea acest Dücsö Csaba vreo valoare cît de cît simbolică ori semnificativă pentru alţi maghiari !... Pentru maghiarii, toţi, faţă de care mi se părea a nu fi un gest camaraderesc, prietenesc, civilizat, să le aduci aminte că un maghiar „de-al lor“ a putut scrie ce a scris acel Dücsö Csaba !...

Ca să mă trezesc cu textul *Manifestului* publicat în Occident, în Occidentul supercivilizat, nu ?!, în Occidentul tuturor libertăţilor, inclusiv al libertăţii de a batjocori libertatea, să mă trezesc că Dücsö Csaba şi ororile sale nu este lăsat uitării, uitării jenate, sfiite, ci e scos la lumina trufaşă, agresivă a tiparului, în numele libertăţii !... Şi făcut profet al genocidului ! Deci pot exista oameni cărora să nu le fie ruşine de ceea ce a scris Dücsö Csaba ! Cărora să nu le fie ruşine de ceea ce s-a *întîmplat* în Ardeal la un an numai după ce Dücsö Csaba îşi publicase jalnicul său text ! Deci nu le e ruşine unora să repună în circulaţie asemenea text ! Şi nu le e ruşine nici celor care, primindu-l şi citindu-l, se simt, probabil, mai maghiari, mai patrioţi ! Deci nu-i e ruşine de acest Manifest al Urii nimănui dintre cei cărora le-a fost adresat ? !... Şi nimeni, nici unul dintre maghiarii aflaţi în străinătate ori în patria lor, ori dintre maghiarii transilvăneni, chiar nici unul măcar nu e scîrbit, indignat ori măcar jenat că s-a putut scrie în limba părinţilor şi a copiilor săi un asemenea text la care este invitat să subscrie ? ! Oameni buni ! !... Pe ce lume trăim noi ? !... La invitaţia ce vi se face prin Manifestul, prin Apelul Federaţiei nu mai ştiu care, care este răspunsul vostru ? !... Răspunsul vostru de oameni, de oameni oameni, de oameni de naţionalitate maghiară !... Căci nu se exclud aceste noţiuni!...

Şi am simţit dintr-odată cum toată indignarea mea se topeşte ca ceara la foc, căci mi se făcea mie ruşine de ruşinea lor !...

Şi-am descoperit astfel înţelesul exact, pe care niciodată nu-l prinsesem pînă la capăt, al vorbei româneşti atît de ciudată : să-ţi fie ruşine de ruşinea altuia !... Aşa mi-a spus cîndva blajinul meu învăţător, domnul Zamfir, fie-i ţărîna uşoară, iar eu nu l-am înţeles cum vine aia să-i fie lui, dumnealui, dragului de moş Zamfir, să-i fie lui ruşine de ruşinea mea ?... Şi am rămas cu neînţelesul acesta ori de cîte ori auzeam această întortocheată zicală românească. Pînă deunăzi, cînd am citit *Manifestul patrioţilor maghiari* şi mi s-a făcut ruşine, ruşine de ruşinea lor, ruşinea cea pe care nici unul dintre ei n-o resimţise la lectura infamului text !...

Da ! E posibil să-ţi fie ţie ruşine de ruşinea altuia atunci cînd celălalt nu simte această ruşine, nu reacţionează aidoma ţie, omeneşte ! Şi e posibil să apară acest ciudat sentiment în lumea românească unde *celălalt*, cel din „ruşinea *altuia*“, întruchipează nădejdea noastră cea mai aleasă, de aceea resimţim ca pe un propriu eşec ticăloşia şi nemernicia *altora*... Şi suferim pentru ruşinea altuia !... Ni se face nouă ruşine, în locul altora !... Dintr-o solidaritate ciudată, de care nu ştii nimic pînă n-o descoperi tocmai prin şi atunci cînd te încearcă acest şi mai ciudat sentiment al ruşinii de ruşinea altuia... Solidaritate care te face să te simţi răspunzător de mizeria din această lume. La fel cum şi bucuria şi frumuseţea lumii, cînd ţi se împărtăşesc, e ca să te bucuri de bucuria tuturor, deci a altora,

şi numai astfel şi a ta; de a trăi în această lume... Bucuria unui apus de soare, bunăoară...

Deci bucură-te de bucuria altuia, fii trist de întristarea altuia, la fel şi bolnav de boala celuilalt şi aşa mai departe, devenind această formulă o schemă de comportament prin care oamenii să se înfrăţească vreodată !...

Dar pînă atunci mai e, mai e să-ţi fie de nenumărate ori ruşine de ruşinea altuia, adică în locul altuia, îndeosebi cînd „celălalt“ nici nu-şi dă seama că ar avea de ce să-i fie ruşine !... Mi-e ruşine de ruşinea ta, de care nici n-ai habar !...

Şi brusc, de la ultimele cuvinte rostite, descopăr că, trăită autentic, această ruşine n-o mărturiseşti, îndeosebi celui ce ţi-o pricinuieşte. Nu ! Nu-i poţi spune cuiva *mi-e ruşine de ruşinea* ta aşa cum mi s-a adresat, prin clasele primare, neuitatul nostru dascăl domn învăţător Zamfir !... Cînd ţi-e într-adevăr ruşine de ruşinea cuiva nu i-o poţi spune, căci neruşinea sa te jigneşte, dar unde oare ?, atît de adînc încît, din ruşine de ruşinea celuilalt, să nu mai poţi scoate nici un cuvînt ? !

Fireşte, bietul, bunul, dragul de moş Zamfir îşi făcea datoria de învăţător şi de fost preot — mai semăna şi înduioşător de mult cu Ion Creangă pentru ca să se înţeleagă mai bine de ce nu l-am uitat pe domn Zamfir cu multe de-ale sale, încercînd să ne înveţe şi această taină a simţirii româneşti, căci sîntem, se vede, făcuţi să simţim şi ruşinea de ruşinea altuia, precum şi bucuria de bucuria altora ori tristeţea de tristeţea altuia şi aşa mai departe... Iar vorba părintelui Zamfir mi s-a lipit de minte, fără s-o fi priceput pe de-a-ntregul decît atunci cînd, făcîndu-mi-se ruşine de ruşinea altuia, întristarea şi lehamitea m-au împiedicat să mai spun o vorbă, în nici un caz că mi-e ruşine de ruşinea ta, frate nefrate Dücsö Csaba !...

...Mi-e ruşine de ruşinea lor şi mă cuprinde o toropeală a disperării, o neputinţă de-a mai trăi, de-a mai articula vreun gest, vreo vorbă, şi numai într-un tîrziu, cu mare efort mai încercînd doar pe tine însuţi să te înţelegi — căci de ce naiba să-ţi fie ruşine de ruşinea altuia şi să-ţi mai strici sufletul întristîndu-te pentru ticăloşia altora ? ! —, înţelegi, pricepi că ţi s-a oferit, s-a dat în spectacol dinaintea ta, umanitatea într-un moment de eşec penibil, jalnic... Dumnezeule, ce ruşine !... O ruşine de care obrazul nu-mi roşeşte, ci se goleşte de orice culoare...

Mda !... Trăită autentic, această ruşine n-o mărturiseşti îndeosebi celui ce ţi-o pricinuieşte !... Nu ! Nu poţi spune cuiva *mi-e ruşine de ruşinea ta,* şi nici n-am spus, vreme de aproape 40 de ani ne-am tăcut vorba asta, pentru că prea ne era ruşine de ce făcuseră alţii în Ardealul înstrăinat gansgtereşte, prin şantaj şi încîrdăşire la crimă !

Nu ne-am dus nici la Nürnberg să ne facem judecători, căci numai moartea celor dragi ne durea, iar nu să-i vedem pe ucigaşii alor noştri bucurîndu-se de viaţă şi de libertate ! I-am lăsat în plata Domnului, căci jalea noastră după cei dragi n-avea nimic cu bucuria lor de-a se vedea scăpaţi nepedepsiţi pentru blestemăţiile săvîrşite.

Noi am iertat ori ne-a fost prea mare ruşinea de neruşinarea altuia, dar n-am uitat !... Aşa cum şi-au făcut socoteala cei ce, de vreo cîţiva ani,

au început să se agite pentru „problema Ardealului" închipuindu-şi că sintem prosteşte de buni, de îngăduitori şi de iertători !

Desigur, după aproape 40 de ani oroarea crimei păleşte, măcar pentru „opinia publică internaţională", excedată şi dezabuzată de torentul de crime ce se succed zilnic, din toate colţurile lumii ? !... Pe cine vor mai impresiona, după 40 de ani, crimele săvîrşite de unguri în Ardeal ? !...

O fi şi asta vreo socoteală !... Numai că noi, românii, trăim foarte puţin cu gîndul la, vezi, Doamne !, opinia publică internaţională !... Şi ne e destul ca aici, în România, să nu se uite ce s-a întîmplat *atunci* !...

N-avem încotro !... Sîntem obligaţi să nu uităm !

Aud că s-ar fi făcut din partea ungară propunerea de-a se constitui o comisie de istorici şi filologi mixtă, români şi maghiari, care să studieze chestiunea Ardealului, a drepturilor istorice asupra Transilvaniei !... Ori poate e numai un zvon !... Oricum, să ne fie clar un lucru : tot la ce asistăm în ultimii ani de propagandă revizionistă maghiară, la care se ataşează şi „Istoria Transilvaniei în trei volume" scoasă la Budapesta, nu reprezintă decît o încercare de a transforma procesul *penal* al Ardealului într-un proces *civil* !...

În urma celor petrecute în perioada 1867—1918 şi mai ales 1940—1944, dosarul Ardealului nu poate fi judecat decît ca un proces penal ! Înainte de orice, în acest dosar este vorba de *crime*, de *omoruri*, *schingiuiri*, *devastări* şi *demolări* de case şi biserici, *profanări* de locuri sfinte, *jafuri*...

Nu ! Nu ne gîndim să-i ridicăm în ştreang pe criminalii de odinioară cîţi vor mai fi trăind, chiar şi azi, nesupăraţi de nimeni ! Inclusiv de neînduplecatul Wiesenthal !...

Noi pretindem, şi numai de la cei ce vor să discute azi aspectul *filologic* al chestiunii, să înceapă prin a încheia mai întîi această parte, penală, nu altfel decît căutîndu-i pe copiii şi nepoţii celor ucişi în Ardeal de politica guvernului ungar, să-i caute numai pentru a le strînge mîna, ori numai pentru o privire, din care să se înţeleagă că dialogul propus este între oameni serioşi, între oameni care invocă istoria, dar sînt incapabili să repete ororile istoriei. Oameni care ne propun dialogul nu pentru că nu le mai e la îndemînă să ne ardă şi să ne ucidă fruntaşii, la adăpostul armatelor hitleriste ! Ci pentru că nu mai sînt în stare să ucidă, cum au ucis părinţii lor cu patruzeci de ani în urmă !

De fapt, orice discuţie propusă de maghiari pe tema Ardealului trebuie precedată de :

(1) un act de *recunoaştere publică* din partea maghiarilor a crimelor săvîrşite, *a vinovăţiei adunate faţă de poporul român*, în epoca dualismului şi a fascismului horthyst,

(2) exprimarea solemnă a căinţei pentru suferinţele pricinuite unor oameni nevinovaţi şi

(3) încercarea de a repara ce se mai poate repara din dezastrul provocat în anii 1940—'44, nu reconstruind ceea ce odinioară au demolat — am făcut noi asta încă de mult, dar înălţînd din piatră şi aramă un semn de recunoştinţă pentru anii îndelungaţi în care noi, românii, am făcut

uitate toate aceste crime. Sîntem însă obligaţi să ne aducem aminte de ele în clipa cînd redeschidem dosarul Ardealului, închis la Paris, la Conferinţa de pace din 1947. Fără această minimă condiţionare, aspectele *civile*, istorice, filologice etc., nu pot fi luate în seamă decît în dispreţul victimelor de odinioară. În dispreţul copiilor, al femeilor şi bătrînilor, în dispreţul nevinovaţilor batjocoriţi ori asasinaţi în cei patru ani de teroare horthystă. Fireşte nu putem admite acest dispreţ, din partea celor ce ne invită să stăm de vorbă !...

Cu cît se întîrzie din partea maghiară rezolvarea acestor aspecte penale, cu atît devine mai cu neputinţă trecerea vreodată la discuţia celorlalte aspecte, „civile". Cu cît se pierde ocazia de a mai găsi în viaţă pe supravieţuitorii blestemăţiilor de odinioară, faţă de care să se producă gestul simbolic al căinţei şi al compasiunii, cu atît îşi pierde din consistenţă contestaţia maghiară, făcînd cu atît mai improbabil să fie luată în serios de oamenii serioşi, de oamenii oameni, chiar şi cea mai neînsemnată obiecţie maghiară la ceea ce se întîmplă în Ardeal cu populaţia maghiară !

Căci, din invocarea istoriei, lucrul care rezultă cu cea mai limpede evidenţă este că pentru Ardeal românii *au îndurat* şi au ştiut să îndure suferinţe fără număr, în vreme ce, tot pentru Ardeal, ungurii *au provocat* suferinţe... Fără de număr...

A invoca argumentul istoric înseamnă a te solidariza cu istoria, a ţi-o asuma în numele continuităţii fireşti, în numele dreptului şi a necesităţii de a exista mai departe o structură ori o formulă social-politică ce s-a dovedit binefăcătoare pentru cei cuprinşi în angrenajul ei. Istoria ţi-o poţi asuma în întregime sau numai în parte. În acest din urmă caz, lucrurile trebuie bine precizate, în termenii cei mai clari aşadar, în clipa cînd se redeschide dosarul Transilvaniei, să ni se precizeze ce anume din propria istorie îşi propun istoricii maghiari să repudieze şi să condamne, şi ce nu ! Spre a se şti pentru a cui continuitate se zbat ei şi asudă ! Cumva pentru continuitatea politicii din anii dualismului, deci a unei politici şovine şi discriminatorii ? Sau pentru continuitatea policitii lui Horthy, de genocid şi de alungare a românilor din Ardeal ? Deci, continuitatea cărui comportament uman şi politic din istoria Ungariei, din istoria raporturilor Budapesta—Transilvania, ne e propusă de revizionismul maghiar contemporan ? Şi în ce măsură acest comportament este superior relaţiilor care au legat dintotdeauna Transilvania de Bucureşti, şi mai ales după 1 Decembrie 1918 ?

Numai in acest fel, numai cu asemenea desluşiri se poate invoca argumentul istoric !

După socotelile noastre, ar fi de mirare să poată azi cineva justifica situaţia, viaţa pe care românii au avut-o vreodată în Ardeal sub administraţie maghiară, indiferent cînd !...

Istoria nu înseamnă diferitele înfăţişări succesive ale unei hărţi politice ! Problema nu se pune de a reveni numai la vechile hotare, de odinioară ! Acele hotare, după care suspină revizionismul maghiar, sînt legate şi de o anumită realitate umană, cu care sînt foarte solidare : *modul de viaţă* ce a înflorit între acele hotare, în discuţia noastră interesîndu-ne

în chip deosebit *regimul de viață asigurat minorităților naționale* cuprinse între aceste hotare ! Aceste hotare, atît de dragi iridenței maghiare, noi nu le putem separa de condițiile de dezvoltare social-politică și culturală, națională, ce li se ofereau între aceste hotare „minoritarilor" români, sași, sîrbi, slovaci, „minoritari" care, la un loc constituiau majoritatea de peste 65% a populației.

Acele vechi hotare, ale „Ungariei Mari", au fost schimbate, în 1918, cu altele, cu cele de azi. Avînd drept consecință crearea unui stat propriu-zis ungar, pentru prima oară unitar și omogen din punct de vedere etnic. Inevitabil a fost ca în hotarele cele noi ale României să fie cuprins și un efectiv, destul de important, de unguri și secui, de maghiari, să zicem. Întrebarea e simplă pentru cei ce țin să invoce argumentul *dreptului istoric:* unde s-au respectat drepturile naționale mai mult : în Ungaria dualismului austro-ungar sau în România de după 1918 ? În Ardealul de nord sau în cel de sud, „rămas" la români, în perioada 1940—44 ?

E cu neputință să separi hotarele Ungariei „Mari" de ceea ce se întîmpla între aceste hotare ! Astfel că nostalgia de azi, a unora, după vechile hotare este și nostalgia după vechile rînduieli, inadmisibile azi, care-i puneau pe români, sîrbi și slovaci într-o legiferată și intens practicată inferioritate față de ceilalți cetățeni ai țării.

Numai în măsura în care merită să ne întoarcem la acele rînduieli, numai în această măsură merită să repunem în funcție și vechile hotare !

Deci asta e dovada pe care s-o facă istoricii maghiari atunci cînd invocă dreptul istoric : dovada că soarta minorităților naționale din Ungaria de altădată, inclusiv cea din anii 1940—'44, ar putea fi azi luată în considerație fără a ți se face rușine... Rușine ca om și ca maghiar !... Așa cum, pentru autorul acestor rînduri nu este de rușine felul cum au trăit maghiarii în România după 1919, inclusiv în anii 1940—44, *neatinși de nici o discriminare* în vreun fel păgubitoare ! Așa cum trăiesc și azi, împărțind frățește cu românii aceeași soartă ! Bună — rea, dar e *aceeași !*

În legătură cu aceste vechi hotare, „istorice" ale Ungariei mai trebuie reținut detaliul că ele nu au fost stabilite nici măcar prin forța militară, deci cu sacrificiul de sînge pe cîmpul de onoare, ci prin intrigi uzurpatorii, atît în 1867, cît și în 1940 !

...Să încercăm a pune punct mai repede acestui capitol al cărții, dintre toate cel mai penbil, și să precizăm în concluzie, de-a cui nerușinare ni s-a făcut nouă atîta rușine și lehamite

Mai întîi deci, de Dücsö Csaba și de legatarii săi testamentari, de cei ce au conceput *Manifestul Federației luptătorilor maghiari pentru libertate,* de cei ce l-au primit, l-au citit și inima le-a bătut mai tare în piept, mai ungurește ! Lehamitea noastră a devenit în cele din urmă pură compătimire.

Ne-am rușinat și din motive mai livrești, filologice, luînd cunoștință de teoriile și susținerile unor așa-zicîndu-le lingviști, colegi deci. Căci ne e de neînțeles stupiditate celor care, precum un Endre Haraszti în 1971 și Arpad Balogh în 1979, contestă, ca filologi, latinitatea limbii române ! Primul a publicat o carte pe această temă în America, *The Ethnic History of Transilvania,* celălalt în Franța, *Histoire démythifiée*

de la Roumanie... Mă rog, noi nu ţinem să trecem drept latini la fel de mult, de insistent pe cît ţin alţii să ne demonstreze că nu sîntem !... Dar să ne *demonstreze* lucrul acesta, cu respectarea unui minim de reguli ce ţin de etica discuţiei ştiinţifice !... Constatarea pe care o face Arpad Balogh, precum că „întrucît limba română conţine mult mai multe elemente slave decît latine, în mod logic ar trebui să se spună că ea este o limbă slavă cu elemente latine", oricît s-ar întemeia pe nişte cifre ea nu încearcă decît să înşele pe cititor, să-l dezorienteze şi să-l dezinformeze. După ce s-au făcut tuturor cunoscute motivele pentru care limba română este o limbă latină, arătîndu-se că nu contează numărul elementelor, ci calitatea acestora, *frecvenţa lor*, şi asta încă de la începutul veacului trecut, a nu lua în discuţie acest principiu, a nu-l prezenta cititorilor, odată cu motivele care te fac să consideri inoperant acest principiu, toate astea înseamnă a minţi !

Aceşti aşa-numiţi autori, pentru a părea mai convingători, apelează şi la un argument foarte spectaculos pestru cititorul neavizat : statistica unui român, a lui Alexandru Cihac *, care a stabilit [89] că în limba română 1/5 dintre cuvinte sînt de origine latină, 1/5 turceşti, 2/5 slave şi 1/5 de alte origini. Dar uită aceşti autori să prezinte cinstit şi obiecţiile româneşti, formulate de B. P. Haşdeu mai întîi, cu privire la aceste cifre şi la modul în care ele trebuie interpretate. Uită sau nu ştiu că însuşi Cihac, autorul statisticii, nu contestase în acest fel latinitatea limbii române. [90]. Pînă nu arăţi în ce fel B. P. Haşdeu şi toată lingvistica românească interpretează cifrele lui Cihac, precizînd şi în ce constă greşeala acestor preopinenţi, nu ai voie să propui o altă interpretare. ** Asta e regula, nescrisă, care încearcă să pună ordine în orice dispută ştiinţifică. Acceptarea ei este obligatorie, deşi sancţiunea, în caz de nerespectare a regulii, este extrem de mică, de neînsemnată pentru unii : te faci de rîs ! Şi atît !... Dar numai printre cei de meserie... Restul cititorilor, necunoscători în ale filologiei româneşti, rămîne să creadă în ceea ce le spune un A. Balogh ori E. Haraszti, convingători şi prin prestigiul editurii ! Cît mai rămîne din acest prestigiu după ce se publică asemenea cărţi !...

Aşa cum marii eroi sînt întotdeauna anonimi, la fel şi cel mai patriot şi mai învăţat dintre filologii maghiari în viaţă este un... anonim, care semnează cu pseudonimul André Du Nay cîteva lucrări dedicate... istoriei limbii române şi chestiunii arzătoare : unde s-a format poporul român ? De cînd există români în Transilvania ?

Într-una din aceste lucrări, anonimul maghiar ne explică şi motivele pentru care a recurs la pseudonim : teama de a nu deveni ţinta unor represalii din partea autorităţilor româneşti !... „Circumstanţele politice din România îl constrîng pe autor să rămînă anonim", precizează, cu multiple

---

* De fapt, evreu maghiar, dar a trăit şi publicat, o vreme, în România.

** Situaţia este identică în alte limbi, bunăoară în engleză. Încă din 1916, Otto Seiler arătase că, după vocabular, limba engleză este alcătuită în cea mai mare parte din elemente latineşti, împrumutate : 56%, mai avînd 5% cuvinte de origine greacă, 11% de diverse alte origini şi numai 28% din cuvinte sînt de origine anglo-saxonă sau germanică, suficiente pentru a determina, prin calitatea lor de cuvinte des folosite, statutul genealogic al limbii engleze. (Vezi *Aussprache und Schreibung des Englischen*, St. Gallen, 1916, p. 12.)

subînţelesuri, editorul său. ..Orice corespondenţă cu autorul, referitoare la această carte (e vorba de *The Early Hystory of the Romanian Language*, n.n.“ trebuie să fie adresată prin Jupiter Press“, adică prin editura care a acceptat să se întovărăşească la această mascaradă !... Chipurile, a susţine că românii s-au format ca popor în sudul Dunării ar constitui un atac la interesele şi prestigiul României, de netolerat pentru autorităţile româneşti, neiertătoare în această privinţă !...

Probabil că la cititorii săi din America, anonimul maghiar speră să aibă crezare cu asemenea trucuri ieftine şi grosolane. Eu unul însă nu-mi aduc aminte să fi suferit cineva, în România sau în afara graniţelor româneşti, de pe urma opiniilor sale filologice, aflate în dezacord cu teza românească... oficială. S-au găsit, e adevărat, filologi români care să situeze în sudul Dunării locul de formare a poporului român, dar aceasta le-a atras, din partea oficialităţii româneşti, onoarea fotoliului academic, aşa cum au păţit-o, bunăoară, Ovid Densusianu şi Al. Philippide. Ne poate oferi ilustrul Anonim vreun exemplu aşadar de savanţi maghiari care, susţinînd teza continuităţii româneşti în Dacia, să ajungă să fie primiţi în Academia Ungară pentru acele lucrări ştiinţifice ? !...

E drept, disputa filologică în care se află angajaţi românii şi maghiarii a produs şi victime, de care, personal, uitasem. Ne pune astfel Anonimul maghiar în situaţia de a ne aminti cum şi pentru care pricini a fost ucis învăţatul sas transilvănean Stephan-Ludovic Roth. Anume pentru că „a introdus limba română ca limbă oficială în afacerile Comitatului“ (citat din textul condamnării sale la moarte), după ce şi pentru că susţinuse că „noi, în Transilvania, avem deja o limbă oficială a ţării. Ea nu este nici limba germană, nici cea maghiară, ci este limba română. (...) Cînd se discută despre graiul comun al ţării, noi credem că nu poate fi vorba de altul decît cel românesc. (...) ca să înveţi limba maghiară sau germana, ai nevoie de cursuri şcolare ; limba română o înveţi singur, pe stradă, în contactul cu oamenii.“ [91]

Despre toate acestea, evident, cititorii lui Du Nay nu au cum să ştie şi nici Du Nay nu va sufla o vorbă măcar, o silabă, o virgulă. Cititorii misteriosului Du Nay vor rămîne convinşi că în România sînt pedepsiţi aspru cei ce nu jură pe continuitatea românească în Dacia !

S-ar putea oare spune că pun eu lucrurile la punct ? Că repun adevărul în drepturile sale ? !... Nici pe departe ! Cartea mea va ajunge la foarte puţini dintre cei ce l-au citit pe A. Du Nay. Ceilalţi vor crede şi vor şti mai departe, de la Du Nay, că există o ţară în Europa unde s-a oficializat o anumită teză istorică şi că orice abatere de la această teză se pedepseşte aspru ! Asemenea ţări există în Europa, din păcate. Din fericire, nici una din ele nu se cheamă România.

Acest anonim de André du Nay este prezentat de editorii săi americani drept un „proeminent savant în domeniul limbii române“. Ceea ce nu este departe de adevăr. Drept care mult mai departe este Du Nay însuşi de colegii săi Balogh ori Haraszti, atît de anacronici şi stupizi în încercarea lor de a contesta romanitatea limbii române. Du Nay nu o contestă, ci o acceptă, dar ca pe o concesie : „în prezent, *după munca*

stăruitoare (s. n.) a două generații de savanți, limba română este unanim considerată ca fiind o limbă romanică", lăsînd cititorului impresia că această „muncă stăruitoare" a fost necesară deoarece romanitatea noastră s-ar lăsa mai greu dovedită. În realitate, stăruința noastră cîtă a fost, era determinată exclusiv de contestația obstinată, sistematică și înverșunată a filologilor maghiari de teapa unui Balogh ori Haraszti. André Du Nay are grijă să se distanțeze de aceștia spre a nu le împărtăși soarta : căderea în ridicul. Se dovedește astfel mult mai abil, dar și mult mai lipsit de onestitate. La tot pasul lucrurile sînt spuse exact, dar numai pe jumătate : acea jumătate care convine teoriei migraționiste maghiare. Cîteva exemple, după un tipic repetat de nenumărate ori în lucrările anonimului de azi : „Ca auxiliar la timpurile compuse — scrie acesta — româna și albaneza folosesc *întotdeauna* (s.n.) echivalentul lui *habeo* : rom. *am sosit*, alb. *kam sosure*". [92] Pentru a arăta că în felul acesta, româna se izolează de celelalte limbi romanice, care folosesc echivalentul lui *sum*, A. Du Nay ne trimite la formele fr. *je suis arrivé*, ital. *sono arrivato*, dar uită să spună cititorilor săi americani că atît în franceză, cît și în italiană, marea majoritate a verbelor fac perfectul compus cu echivalentele lui *habeo* ; fr. *j'ai mangé*, ital. *ho mangiato* etc. Greșit era și să se vorbească de *habeo* ca auxiliar la „timpurile compuse" în limba română. Limba română folosește ca verbe auxiliare și pe *habeo*, și pe *sum*. Nu în mod egal. Ci mult mai des folosește pe *sum* : la diateza pasivă, la perfectul conjunctiv, optativ și infinitiv, la mai mult ca perfectul de tipul *m-am fost dus*, la toate formele prezumtivului ș.a. Toate acestea nu-i puteau fi necunoscute onorabilului A. Du Nay, ci ține el să rămînă necunoscute cititorilor săi.

În același fel [93] inventează asemănările dintre română, albaneză și dalmată, asemănări imposibil de explicat altfel decît prin teoria migraționistă : cum ar fi păstrarea numai în aceste trei limbi a cuvîntului latinesc *linter (lunter)* : rom. *luntre*, dalm. *lundro* (dialectul din Ragusa), alb. *l'undrë*, necunoscut în celelalte limbi romanice. Afirmație inexactă și pe care nu i-ar fi fost greu lui Du Nay să o evite : *luntre, lungru, untru, luntri* sînt cuvinte cu același înțeles ca românescul *luntre* și atestate în Sicilia, Calabria și alte părți ale Italiei. [94] A se vedea în același sens și fr. *londre* ori span. *londra*, avînd același înțeles și despre care Anonimul Du Nay putea ușor să afle, mergînd la obligatoriul W. Meyer-Lübke... [95]

Mizînd mereu pe credulitatea și firească ignoranță a publicului american în materie de lingvistică romanică, anonimul maghiar de azi își copleșește auditoriul cu afirmații efectiv false, unele în chip elementar false. „Datorită influenței slave, afirmă de sub scutul anonimatului autorul maghiar, limba română a dezvoltat aspectul verbal, deși acesta nu este folosit foarte des." Ca dovadă, el oferă perechile *a dormi-a adormi, a lucra-a prelucra, a cumpăra-a răscumpăra*... „Nu foarte des" înseamnă totuși „destul de des" !... În realitate, nici măcar de o întrebuințare sporadică a aspectului verbal nu poate fi vorba în limba română. În forma și cu caracterele pe care le are în limbile slave, *aspectul verbal este o categorie gramaticală necunoscută limbii române*. În plus, în cuvintele avute în vedere, *a adormi, a prelucra, a răscumpăra*, prefixele respective sînt de origine

latină, detaliu care scapă anonimului maghiar, căci i-ar fi dat peste cap toată demonstrația.

Am putea continua cu obiecții ușor de întemeiat pe probe irefutabile, evidente în cel mai limpede chip cu putință, întinzîndu-ne astfel într-un spațiu însă cel puțin egal cu al cărții lui Du Nay. O asemenea carte, dacă nu ești prost, chiar că nu se poate semna decît cu pseudonim. Iar Du Nay al nostru prost nu este. Ci altceva îi lipsește !...

În ceea ce îi privește pe ceilalți companioni ai lui André Du Nay despre calitatea intrinsecă a contestației lor, despre seriozitatea și aplicația cu care aceștia au gîndit la problema Ardealului atunci cînd au contestat vechimea românilor, ne mai putem face o idee și din cîteva mostre de logică și rigoare a demonstrației. Fără a le face un inventar complet — ceea ce ar echivala, practic, cu o republicare a acestei literaturi — îl propunem mai întîi pe Sulzer însuși, întemeietorul acestei literaturi, care se vedea îndreptățit să imagineze toată teoria originii sud-dunărene a românilor deoarece aceștia nu-și mai zic ... daci : „dacă valahii au trăit totdeauna în Dacia, pentru ce nu și-au păstrat acest nume, de Dacia, pentru țara lor ?“ Așa cum și-au păstrat francezii numele de gali !...

Mai aproape de zilele noastre, Tamas-Treml, harnic urmaș al lui Sulzer, în replică la observația că un număr așa de mare de daco-romani, pe puțin o jumătate de milion, nu puteau fi făcuți să treacă Dunărea printr-o simplă dispoziție imperială, găsește cu cale să răspundă astfel : „Nous ne comprenons pas pourquoi on n'aurait pu, sous la protection d'une armée concetrée et dirigée par l'empereur même, transporter jusqu'à un demi-million de colons d'une rive a l'autre, mais n'insistons pas“... Au insistat alții, cîțiva ani mai tîrziu, pentru a demonstra în fapte că sute de mii de oameni pot fi într-adevăr transbordați „cu ajutorul unei armate concentrate“ ! Cele petrecute în holocaustul din anii '40 — dacă ne gîndim bine — sînt singurul „precedent“ istoric al scenariilor închipuite de istoricii maghiari cu privire la cucerirea, colonizarea și, mai apoi, părăsirea Daciei ! Sînt singurul eveniment istoric care ne-ar îngădui să credem că e posibil ca lucruri de felul celor imaginate în lucrările preopinenților noștri să se întîmple chiar.

Același autor, despre păstrarea hidronimelor dacice în nordul Dunării, consideră că românii nu le-au uitat, deși plecaseră de o mie de ani din Dacia, conservîndu-le „de la distanță“ [97], explicație care constituie o contribuție extrem de originală, a lui Tamas-Treml și a lingvisticii maghiare, la teoria limbii, această caracteristică — originalitatea — fiind izbitoare la mai toți autorii cu care ne aflăm pe poziții diverse. Căci adevărul dintotdeauna a avut acest neajuns, acest cusur : lipsa de originalitate...

Două vorbe și despre recenta *Istorie a Transilvaniei* „în trei volume“, două vorbe nu ale noastre, ci ale unui recenzent, dr. Oliver Lustig, cetățean român, de naționalitate evreu, care a fost martor și personaj în coșmarul prin care a trecut Ardealul de nord în timpul ocupației horthyste din anii 1940—44 : Poate ar fi suficient să amintesc titlul recenziei semnate de Oliver Lustig : *Denaturări și falsificări care jignesc și profanează memoria victimelor terorii horthyste.* Dar mi-e teamă că ar fi o dovadă de

impietate să expediezi astfel tragedia nesfîrşită ce se ascunde dincolo de aceste cuvinte. Care, deci, nu pot fi doar două, ci ai, dimpotrivă, sentimentul că nu sînt destule cuvintele oricărei limbi pentru a putea cuprinde deopotrivă jalea pentru cei morţi şi consternarea dinaintea neruşinării celor vii. Cităm din Oliver Lustig, aşadar, din revista „Magazin istoric", nr. 5, 1987 : „Terminînd de citit cele 2 000 de pagini ale *Istorici Transilvaniei*, recent apărută la Budapesta, mă văd silit să constat, cu amărăciune şi indignare, că, în ciuda înaltului forum — Academia Ungară de Ştiinţe — care a patronat-o, ea se abate, cu o consecvenţă demnă de o cauză mai nobilă, şi de la probitatea ştiinţifică, şi de la etica istoriei. (...)

Nu numai ansamblul lucrării la care ne referim prezintă o imagine denaturată a istoriei Transilvaniei, ci fiecare capitol al ei falsifică etapele şi momentele pe care le abordează.

În cele ce urmează nu mă voi referi la faptele încriminate de mult de istorie : masacrele, teroarea fără egal, reprimarea, lagărele de muncă forţată, expulzările exercitate de hothyşti în anii 1940—1944 împotriva populaţiei româneşti majoritare din teritoriul de nord-vest al României ocupat ca urmare a dictatului fascist de la Viena din august 1940. Din multitudinea problemelor privind teroarea horthystă, probleme prezentate denaturat şi fals ori pur şi simplu omise, mă voi referi, pentru exemplificare, la un singur moment : deportarea şi exterminarea populaţiei evreieşti din partea de nord-vest a României, cotropită de Ungaria horthystă.

Pare de necrezut şi totuşi aceasta este realitatea : din 2 000 de pagini, mai precis, din cca 90 000 de rînduri, autorii lucrării consacră doar patru rînduri şi jumătate exterminării de către horthyşti a evreilor din nordul Transilvaniei. Expediază, aşadar, într-o singură frază, deportarea şi nimicirea fizică a unei populaţii care trăia de secole întregi pe aceste plaiuri. Pentru precizie, pentru a vorbi «la concret», reproducem în întregime fraza : «După ocupaţia germană, în 1944, autorităţile ungare — în pofida protestelor curajoase ale intelectualilor progresişti şi ale capilor bisericeşti, ca de pildă al episcopului Márton Aron — au transportat o parte însemnată a populaţiei evreieşti din Transilvania de Nord, vreo 90—100 mii de oameni, în lagăre de concentrare din Germania, condamnîndu-i la pieire».

Dincolo de faptul că reducerea la atît a eliminării fizice a evreimii din nordul Transilvaniei reprezintă o minimalizare de-a dreptul profanatoare a unuia din cele mai mari asasinate în masă din istoria omenirii, fraza de mai sus denaturează, falsifică şi induce în eroare opinia publică mondială atît prin omisiuni de neiertat cît şi prin fiecare afirmaţie, prin fiecare cuvînt al ei.

Să le luăm pe rînd.

Autorii încep evocarea holocaustului evreilor din nordul Transilvaniei aşternînd pe hîrtie, fără să le tremure mîna, «După ocupaţia germană...» Cititorul însă nu poate să nu se întrebe : dar pînă atunci, pînă la ocupaţia germană din martie 1944, evreilor din nordul Transilvaniei chiar nu li s-a întîmplat nimic ? Consider jignitoare şi profanatoare deopotrivă pentru memoria victimelor şi pentru suferinţele supravieţuitorilor vehicularea

cu insistență și în alte lucrări a tezei potrivit căreia evreilor din Ungaria și din teritoriile pe care le cotropise «nu li s-a clintit nici un fir de păr» — cum le place să declare unora — pînă la 19 martie 1944. Este o impietate pe care mă simt dator s-o resping în numele acelui dureros de lung șir al victimelor din satele și orașele Transilvaniei de Nord, ucise de gloanțele unor ofițeri sau soldați horthyști, ucise cu patul puștii, cu vînă de bou ori izbite cu capul de pereți de jandarmii și polițiștii regimului de teroare ungar sau gonite în masă spre marele masacru de la Kamenec-Podolsk. (...)

Fraza continuă «... în 1944 — în pofida protestelor curajoase ale intelectualilor progresiști și ale capilor bisericești, ca de pildă al episcopului Marton Aron...» Aici ar fi fost absolut necesar să se facă referiri concrete cel puțin la un singur document, la un singur memoriu public semnat de un intelectual ungur de vază sau de un grup de intelectuali. Noi, cei aflați în ghetouri, așteptam un astfel de protest cu sufletul la gură. Dar nici atunci, nici pe timpul desfășurării deportărilor nu s-a auzit de un astfel de protest. Da, Marton Aron, singurul pe care-l numesc autorii, a protestat curajos, numai că el nu era capul unei biserici din Ungaria, cum lasă să se înțeleagă autorii, ci era episcop cu reședința în Alba Iulia, deci în România ; de acolo a trecut granița vremelnică, și, la 18 mai 1944, și-a rostit protestul în catedrala Sf. Mihail din Cluj, fapt pentru care, chiar la sfîrșitul acelei luni, a devenit «persoană nedorită» pe teritoriul ocupat de Ungaria horthystă și expediat înapoi. (...)

Deci, în pofida protestelor curajoase (pentru a căror atestare nu ni se oferă mărturii), spun autorii în continuare, autoritățile ungare «...au transportat o parte însemnată a populației evreiești din Transilvania de Nord, vreo 90—100 mii de oameni în lagărele de concentrare, condamnîndu-i la pieire».

Pentru mine — supraviețuitor al acelui calvar — este de neînțeles cum și-au permis autorii să mistifice în așa fel faptele, să eludeze, cu asemenea lipsă de scrupule, o realitate atît de gravă. Las la o parte expresia «au transportat» deși nu pot să ascund că mi se înfige în inimă ca un cuțit orice încercare de poleire a unei realități de o cruzime și o sălbăticie fără asemănare în istoria omenirii — dar nu pot, n-am dreptul să nu protestez cînd nu se respectă adevărul nici măcar în privința faptelor și cifrelor arhicunoscute. Cum poți să spui că doar «o parte însemnată» a evreimii din nordul Transilvaniei a fost deportată, cînd este un lucru notoriu că jandarmeria și poliția horthyste — cu o precizie și meticulozitate, cu un zel ce i-au surprins pînă și pe hitleriști — au scotocit fiecare casă din fiecare sat și oraș și, pe baza datelor de la «serviciile de evidență a populației» și a «listelor speciale», întocmite din timp, i-au strîns «om cu om» pe toți din nordul Transilvaniei în ghetouri, apoi, înghesuindu-i cîte 80—90 într-un vagon de vite, i-au expediat la moarte în trenuri de cîte 50 de vagoane. Cei exceptați — cîțiva mari mutilați de război etc. — reprezintă o cifră atît de infimă încît n-au cum să schimbe datele problemei.

Și nu acoperă realitatea nici afirmația că au fost transportați «în lagăre de concentrare din Germania». Într-adevăr, Reich-ul nazist era împînzit, la acea dată, de mii de lagăre de concentrare, în care deținuți de toate naționalitățile din Europa erau supuși unor munci istovitoare și

unui tratament imposibil de suportat. Evreii din nordul Transilvaniei au fost însă expediaţi, fără excepţie, în lagărul de exterminare Birkenau-Auschwitz, unde 70—75% , uneori chiar 80 % din cei sosiţi erau duşi, de pe peron, direct în camerele de gazare. Şi numai cei 20—30% rămaşi în viaţă au fost trimişi, ulterior, în lagărele de concentrare din Germania. (...)

Cît priveşte cifra de 90—100 mii de oameni, pe care o dau autorii, nu poate fi explicată altfel decît ca o tendinţă deliberată de a micşora dimensiunile crimei săvîrşite de horthyşti şi implicit, de atenuare a răspunderilor făptuitorilor ei. (...)

Am recitit paragraful în cauză de cîteva ori ; nu-mi venea să trec mai departe. Nu-mi venea să cred, nu puteam să concep că într-o carte ce se pretinde de istorie, apărută sub egida Academiei Ungare de Ştiinţe şi din al cărei colectiv redacţional face parte un membru marcant al guvernului de la Budapesta, se consemnează pur şi simplu exterminarea unei întregi populaţii fără să se dea acestei crime odioase nici un fel de caracterizare, fără să se facă cea mai vagă referire la cauzele care au generat-o, fără să se spună un singur cuvînt de condamnare la adresa făptuitorilor. (...)

Mă simt dator să stărui asupra acestor realităţi, pentru că, nevorbind despre ele, aşa cum procedează autorii aşa-zisei «Istorii a Transilvaniei», se creează confuzii, tinerele generaţii sînt induse în eroare. Aici nu-i vorba de o simplă omisiune. A prezenta holocaustul evreilor din Ungaria şi teritoriile cotropite de ea ca un fapt accidental, a sugera fie şi indirect ideea că el a fost exclusiv urmarea intrării trupelor naziste în Ungaria reprezintă o gravă eroare politică şi istorică, o încercare condamnabilă de a micşora — dacă nu chiar de a absolvi — răspunderea statului ungar de atunci. O astfel de poziţie din partea unor istorici nu poate decît să dezinformeze opinia publică, tinerele generaţii care au obligaţia morală să vegheze, să militeze activ ca niciodată, nicăieri în lume, asemenea dezastre să nu se repete. (...)

Este de-a dreptul curios că autorii *Istoriei Transilvaniei*, în timp ce despre holocaustul evreilor din nord-vestul României aflat sub ocupaţie horthystă, n-au găsit de cuviinţă să scrie decît patru rînduri şi jumătate, despre soarta evreilor din România s-au hotărît să scrie ceva mai mult — şase rînduri. Autorii le-au folosit din plin pentru a spori confuziile, a continua cu mistificările şi denaturările.

Pentru a înţelege mai bine jocul periculos al falsificării istoriei la care se dedau autorii acestei improvizaţii istorice, e necesar să reproducem un citat anterior care arată viziunea pe care ei doresc s-o acrediteze. Potrivit autorilor, după dictatul fascist de la Viena a început aşa-numita «politică faţă de naţionalităţi de reciprocitate : la expulzări s-a răspuns cu expulzări de cealaltă parte, la internări cu internări, la închiderea de şcoli s-a răspuns cu închiderea de şcoli, creîndu-se o totală nesiguranţă a soartei românimii din nord, respectiv a maghiarimii din sud.»

Se încearcă, aşadar, să se sugereze cititorilor existenţa unui paralelism între situaţia din nordul şi sudul Transilvaniei. Dar o asemenea încercare este mai mult decît revoltătoare. Cînd şi unde, în care comună din sudul Transilvaniei au fost măcelăriţi 155 de oameni nevinovaţi

— gravide și mame cu copii la sîn, bărbați în floarea vîrstei și bătrîni de-a valma — așa cum s-a întîmplat în nordul Transilvaniei în noaptea de 13 spre 14 septembrie 1940 în comuna Ip ? Cînd și unde, în ce comună din sudul Transilvaniei a avut loc un masacru asemănător celui săvîrșit de horthyști la 9 septembrie 1940, în Comuna Trăznea, soldat cu 81 de victime ? Cînd, unde, în ce comune din sudul Transilvaniei s-au comis asemenea crime cutremurătoare ca acelea săvîrșite de horthyști la Moisei, Sărmaș sau Leordina ?

Autorii încearcă să lanseze ideea unui paralelism și în atitudinea față de evrei. O enunță lapidar, ca un lucru care, chipurile, este firesc : «Politica fascistă a mers mînă în mînă de ambele părți (adică și în nordul și în sudul Transilvaniei, n.n.) cu antisemitismul». Urmează apoi fraza pe care am reprodus-o la începutul articolului, în care autorii înfățișează, în cele patru rînduri și jumătate, tot ce le-au dictat inima și conștiința să scrie despre exterminarea evreilor din nordul Transilvaniei cotropit. O logică elementară ar fi pretins ca, în continuare, să se arate ce s-a întîmplat în sudul Transilvaniei pentru a susține ideea lansată privind similitudinea în ambele părți». Autorii sacrifică însă fără remușcări orice logică și, spre stupoarea cititorului, nu fac nici cea mai mică referire la starea de lucruri din sudul Transilvaniei, ci sar, fără nici o legătură, la situația evreilor din întreaga Românie. Firește, autorii au făcut acest salt pentru că n-au avut tăria să consemneze adevărul istoric în sudul Transilvaniei, sub regimul lui Antonescu, viața nici unui evreu n-a fost periclitată. În timp ce evreii din Cluj și Dej, din Oradea și Satu-Mare, din toate orașele și satele Transilvaniei de nord au fost strînși și, toți, pînă la ultimul bătrîn, pînă la ultimul sugar, au fost mînați, sub amenințarea baionetelor horthyste, spre crematoriile și camerele de gazare din Birkenau-Auschwitz, evreii din Turda și Alba-Iulia, din Arad și Timișoara n-au purtat nici măcar steaua galbenă !

Mai mult, aceste orașe, ca de altfel orașele din întreaga Românie, au oferit adăpost sigur tuturor evreilor din nordul Transilvaniei — și chiar din orașele Ungariei — care au reușit să evadeze din ghetouri și să fugă în România.

Este bine cunoscută, frecvent citată în literatura de specialitate, telegrama din Budapesta, expediată la Berlin în care Veesenmayer raportează «...Din cercurile Consulatului general român de la Cluj s-a aflat că evreii din Ungaria refugiați în România sînt tratați acolo ca refugiați politici, urmînd a li se înlesni de către guvernul român emigrarea în Palestina».

Autorii susțin că «În timpul celui de-al doilea război — potrivit aprecierilor — în România, mai ales la est de Carpați, au fost asasinați cca 387 000 de evrei». (...)

Nu este prima dată cînd, autori din Ungaria, cu o simplă trăsătură de condei, trec în totalitate numărul evreilor din nord-vestul României căzuți victimă aplicării în stil horthyst a «soluției finale» în seama regimului antonescian. Mistificarea sa petrece în felul următor. Din datele recensămîntului oficial din 1930 rezultă că în România trăiau 728 115 evrei.

Datorită sporului demografic natural se estimează că la începutul anului 1940, România avea o populație evreiască de aproximativ 760 000. După eliberarea de sub dominația nazistă, în România mai trăiau peste 350 000 de evrei. Deci numărul lor s-a micșorat, într-adevăr, cu circa 400 000 de oameni. Numai că această cifră cuprinde evident și pe cei peste 166 de mii de evrei deportați de autoritățile horthyste, dintre care 84,5% au pierit. Apoi este vorba de soarta evreilor — cca 280 000 — din Basarabia și Bucovina. Fără a minimaliza cu nimic răspunderea lui Antonescu pentru moartea în Transnistria a 70—80 000 de evrei din Basarabia și Bucovina, strămutați acolo în vîltoarea războiului mondial, trebuie arătat că în România de sub autoritatea guvernului român, în cadrul granițelor stabilite în vara lui 1940, în ciuda marilor și repetatelor presiuni ale Berlinului, «soluția finală» nu s-a aplicat.

Profesorul universitar dr. Israel Gutman din Israel, într-un referat intitulat «Situația evreilor din România pe fondul Europei cucerite sau dominate de naziști», arată că planurile naziste de a-i deporta pe evrei din România în lagărele de exterminare din Polonia au întîmpinat «o opoziție energică din partea poporului român și a autorităților românești, inclusiv a guvernului și dictatorului Ion Antonescu... Refuzul lor de a-i preda pe evrei a crescut cu timpul și această rezistență este factorul care a salvat majoritatea evreilor români de soluția finală de concepție nazistă. Mi se pare că aceasta nu a fost doar consecința unor poziții oportuniste și a schimbărilor de pe front, ci, în mare măsură și, în parte, în mod decisiv, rezultatul deosebirilor de poziții și concepții care existau între Germania nazistă și România de sub dictatura lui Antonescu în privința evreilor». (...)

Am mai spus-o și cu alt prilej și mă simt nevoit să repet ca supraviețuitor al holocaustului din nordul Transilvaniei îmi vine extrem de greu să compar cifre care exprimă vieți strivite, să apreciez gravitatea crimelor în raport cu numărul victimelor, cînd uciderea unui singur om numai pentru că este de altă etnie reprezintă un act ce merită o condamnare capitală. Totuși consider că este nedrept, este inadmisibil să pui pe același plan — așa cum fac autorii *Istoriei Transilvaniei* — soarta evreilor din nordul Transilvaniei — unde 84,5% au fost exterminați — cu cea a celor din sudul său, unde, se știe, toți au rămas în viață. Este nedrept, este inadmisibil să pui pe același plan destinul evreilor din Ungaria horthystă — despre care cunoscutul istoric american Randolph Braham spune că «au fost nimiciți cu o viteză fără precedent prin cea mai crîncenă deportare și cel mai nemilos program de masacrare întîlnit pe timpul războiului» — cu cel al evreilor din România, țară care, apreciază același istoric, a reprezentat «o oază, un liman pentru refugiații evrei din Ungaria»". (Vezi „Magazin istoric", nr. 5, 1987 unde se publică un grupaj de recenzii ale acestei *Istorii.)*

Oliver Lustig este departe de a fi singurul printre purtătorii de cuvînt ai conștiinței iudaice contemporane, care se exprimă în acești termeni antinomici despre maghiari și români. Din mulțimea mărturiilor întru totul similare celor de mai sus, alegem, în încheierea acestui ca-

pitol, mărturia depusă de Moshe Carmilly-Weinberger, fost rabin șef al Clujului în anii 1940, iar mai apoi, în zilele noastre, profesor la Yeshiva University din New York : „Ungaria a asasinat 80 la sută din evreii săi, pe care i-a trimis în camerele de gazare de la Auschwitz-Maidanek, în timp ce România a încercat să salveze ceea ce se mai putea salva și a aruncat colacul de salvare celor ce se aflau în pericolul de a se îneca.

Hitler a pierdut războiul ; evreimea a pierdut 6 milioane din membrii săi ; lumea și-a pierdut umanitatea, la fel și iubirea creștinească a aproapelui.

Poporul român s-a străduit în schimb să-și salveze credința în omenie.

Iar noi — evreii — îi sîntem și îi rămînem recunoscători pentru aceasta." [98]

OMENIA ROMÂNEASCĂ

Precum se știe, România nu a intrat în primul război mondial decît la 15 august 1916, după ce a tratat cu puterile Antantei recunoașterea drepturilor sale asupra Transilvaniei, a cărei unire cu Țara a constituit rațiunea imensului sacrificiu făcut de poporul român atît în tranșeele Marelui Război, cît și în spatele frontului.

În perioada de neutralitate a României, care a precedat declarația de război înaintată Austro-Ungariei, aceasta a încercat fie să obțină intrarea României în război alături de Puterile Centrale, fie să se asigure de neutralitatea pînă la capăt a României. În acest scop s-au purtat discuții și tratative cu fruntașii politici ai românilor din Transilvania, precum și ai celorlalte naționalități din imperiu, încercînd a li se smulge, fiecărei naționalități, o declarație de lealitate față de coroana imperială. Singuri fruntașii români, numai ei au refuzat să dea o asemenea declarație, jignitoare în aceste condiții, după ce atît amar de vreme lealitatea românilor față de curtea imperială avusese drept răspuns o vinovată indiferență la cererile atît de îndreptățite ale națiunii române din Transilvania.

De asemenea, fruntașii politici români din Ardeal au fost curtați de guvernanții maghiari să intervină pe lîngă guvernul român de la București spre a obține măcar neutralitatea acestuia în războiul ce izbucnise. Aceste tratative s-au purtat îndeosebi între contele Tisza și Iuliu Maniu, alături de care la Viena, în iunie 1915, s-au mai aflat Erzberger și Bethmann-Hoollweg, respectiv Aurel C. Popovici și Vasile Goldiș. Iată descrierea acestor discuții făcută de eminentul istoric Vasile Netea

„Toți trei refuză a se angaja să pretindă României o intervenție alături de Austria, cerînd însă autonomia Transilvaniei și un reprezentant în guvernul central de la Budapesta.

Ceea ce simțeau în inima lor a destăinuit admirabil Iuliu Maniu într-un discurs ținut în Camera României Mari, în anul 1921, lămurind firul gîndirii politice a românilor ardeleni în timpul neutralității „Între cele mai frumoase visuri ale fiecărui suflet românesc, cu care se culca și se trezea, era imaginea dorobanțului român, scoborînd coastele vestice ale Carpaților și mergînd pe cîmpiile întinse ale Tisei."

Nici una din amenințările contelui Tisza — și se știe ce caracter autoritar avea fostul premier al Ungariei — n-a putut clinti din convingerile și atitudinile sale pe nici unul din conducătorii Partidului Național Român. George Pop de Băsești, Iuliu Maniu, Vasile Goldiș, Alexandru Vaida Voievod, Ștefan Cicio-Pop și-au păstrat neștirbită demnitatea politică.

Alarmat de această rezistență, reprezentată mai ales de cel mai tînăr dintre dînșii — de care se izbise și în tratativele din 1914 — Tisza ordonă în toamna anului 1915 trimiterea pe front a lui Iuliu Maniu. Atunci a scris Octavian Goga, aici, la București, acel emoționant articol *Pleacă și Maniu...*" [99]

Iată și tonul în care comentează Octavian Goga, de la București, josnica măsură a contelui Tisza

„(...) E vorba de plecarea lui Iuliu Maniu cu armata ungurească pe cîmpul de bătaie. Recrutat și dînsul după sistemul cunoscut de depopulare a Ardealului, va fi trimis peste cîteva zile să moară pentru Habsburgi, în vreme ce cafenelele fără număr ale Austro-Ungariei vor rămîne și mai departe tixite de mulțimea vitejilor ofițeri «activi», care în libațiunile lor de șampanie își vor lansa înainte înjurăturile obișnuite la adresa «cîinilor de valahi».

Infanteria maghiară se va înmulți deci cu un om și glontele din tabăra potrivnică nu va ști ce inimă bate sub uniforma de honved a noului soldat. Noi o știm și acum la plecarea lui din Blaj ne covîrșește senzația singurătății penibile a poporului nostru de-acasă rămas astfel cu desăvîrșire orfan... (...)

La izbucnirea marei drame, Maniu a înțeles că rolul politic al fruntașilor de dincolo a încetat și că (...) răspunderea pentru soarta Ardealului a fost trecută în sarcina conducătorilor din Regat. De aceea, retras în singurătatea de pe malul Tîrnavei, a tăcut și a așteptat. Nimeni nu i-a putut smulge o singură declarație de loialitate și nimeni nu a fost în stare să-l urnească în nici o parte ca să devie propagandistul unei apropieri de dușmanii noștri de veacuri." [100]

Conform legilor austro-ungare, la vîrsta sa de atunci, Iuliu Maniu trebuia mobilizat pe loc, în Blaj, unde funcționa ca juristconsult al Mitropoliei greco-catolice. Din ordinul atît de cavaleresc și aristocratic al contelui Tisza, Iuliu Maniu a fost trimis pe front, cu nădejdea criminală că acolo își va găsi sfîrșitul. N-a fost să fie așa, și la 1 Decembrie 1918 Iuliu Maniu s-a numărat printre fruntașii Ardealului care au hotărît, la Alba Iulia, Unirea cu Țara.

Cu această ocazie Iuliu Maniu a rostit un discurs. E interesant să vedem în ce monedă a plătit Iuliu Maniu tratamentul de care el însuși se bucurase din partea guvernului ungar : „Noi privim înfăptuirea unității noastre naționale ca un triumf al libertății omenești. Noi nu voim să devenim din oprimați oprimatori, din asupriți asupritori... Noi nu vrem să verse nimenea lacrimile pe care le-am vărsat noi atîtea veacuri și nu voim să sugem puterea nimănui, așa cum a fost suptă a noastră veacuri de-a rîndul". [101]

...Se pot bate în emblemă cele două chipuri, cele două „purtări" atît de înrădăcinat deosebite : josnicia, lașitatea unui conte de operetă, a unei

aristocrației care niciodată n-a cunoscut și practicat atît de cavalerescul și aristocraticul sentiment al respectului pentru adversar, îndeosebi pentru adversarul învins ori aflat în dificultate, josnicie care și-a dat pe față cocliia aramă în nenumărate rînduri, dar parcă niciodată atît de cinic și destrăbălat ca-n anii Ardealului de după Dictatul de la Viena, iar pe de altă parte noblețea cea fără de titluri înscrise pe somptuoase pergamente de mucava, ci în inimă și în fapte înscrisă, a țăranului român care știe să recunoască în propria sa naționalitate un titlu aristocratic, onorînd-o cu smerită tenacitate, căci cine român zice, om zice, creștin zice, nu ? ! Și îndeosebi acesta a fost însemnul nostru de dintotdeauna : respectul pentru adversar, îndeosebi pentru adversarul învins, aflat în dificultate, ajuns „la mîna" noastră, compasiunea pentru cei învinși.

În *Istoria omeniei românești,* pe care vreodată se va găsi mîna vrednică s-o scrie, acesta ar fi un capitol dintre cele mai glorioase purtarea noastră față de adversari, față de *foștii* adversari și dușmani, căci e în firea noastră să nu concepem veșnicia decît a iubirii, a prieteniei, a omeniei... Nu și a dușmăniei !

În 1918, așadar, la Alba Iulia și-n toate ocaziile care au urmat, ne-am străduit să nu jignim și să nu amărîm mai mult sufletele concetățenilor noștri maghiari, bucuria noastră de a ne regăsi cu toți românii în aceeași patrie ne-am priceput s-o ținem în frîul demnității, al măsurii. Au fost multe răni de închis și nu ne-am gîndit să le alinăm deschizînd altele, în trupul celor ce le pricinuiseră pe ale noastre. Le-am oferit tuturor o șansă, șansa de a-și primeni sufletele, iertîndu-i de păcatele trecutului.

În 1944, la fel. Rănile noastre erau mai adînci, mai cumplite, așa cum fusese negîndit de sălbatică și „răzbunarea" celorlalți... Cînd răul ți se plătește cu binele, reacția *normală,* pe care scontase strategia christică, este căința, regretul pentru cele săvîrșite, din care să crească dorința vie, mistuitoare, de-a mai avea o dată puterea și înlesnirea de a face răul de odinioară și să nu-l faci ! Să te lepezi de el și nesilit de nimeni, decît de tine *însuți,* să faci binele de care de-acum înainte rămîi însetat !... Cînd răul ce l-ai făcut ți se plătește cu binele, mai există însă și altă reacție, cea pe care au avut-o, din septembrie 1940 pînă în octombrie 1944, mulțimi de „patrioți" maghiari care au întors, ca pe o jignire, binele primit după 1918, înecîndu-l în sînge și suferință. Li s-a oferit atunci, în 1940, autorităților ungare prilejul, puterea de a mai face o dată răul de odinioară și prilejul acesta nu l-au scăpat, însutind și înmiind crimele de dinainte de 1918 !... Nici urmă de căință, de dorința vie etc., etc., vorbe goale, de neînțeles !...

Dimpotrivă, parcă binele pe care maghiarii din Transilvania l-au cunoscut din partea autorităților românești în anii de după Unire, purtarea noastră atît de omenoasă, i-a întărîtat pe mulți maghiari și în mod deosebit autoritățile horthyste, ce s-au dezlănțuit cu o ferocitate absurdă, animalică, împotriva populației românești din Ardealul vremelnic ocupat prin „arbitrajul" german.

După octombrie 1944, iertarea noastră a fost însă și mai îndîrjită !... Nicăieri în Europa și-n lumea asta mare, însîngerată cum nu mai fusese niciodată pînă atunci, nicăieri n-a fost, la încheierea cumplitului război,

mai multă iertăciune ca la noi, mai grăbită grijă de a o lua de la capăt, uitînd tot ce putea să ne învrăjbească la nesfîrșit pe toți cei ce supravieţuisem măcelului mondial ! De unde începe și unde se termină vinovăţia ?... Şi ne-am înghiţit în lacrimi scrîșnetul de dinţi. cu gîndul la lumea normală în care măcar copiii noștri să apuce să trăiască !

Şi ani de zile, pînă nu de mult, editurile noastre au cenzurat fără milă — aceasta e unica fără de milă cu care păcătuim noi — orice aluzie. orice dezvăluire a crimelor săvîrșite în Ardealul însingerat de horthyști. Şi încă o dată iertarea a fost luată drept uitare, iar bunătatea noastră drept prostie ! Ori alte socoteli, Dumnezeu știe care, și-au făcut cei ce au redeschis „dosarul" Ardealului, descoperind, desigur, și cîteva pretexte noi. pe care să le adauge celor de odinioară, fără de nici o sfială — dar de rușine e vorba propriu-zis, pentru crimele nespus de multe și de mizerabile, cuprinse în acest „dosar" al Ardealului, crime rămase nu numai nepedepsite — este treaba noastră că le-am iertat și nu ne pare rău de asta !, dar mai sînt acestea și crime pentru care semnele căinţei și ale pocăinței nu se arată nici măcar acum !... Şi doar de asta le-am iertat, ca să lăsăm loc căinţei și pocăinţei... Unde-s ?...

În anii celui de-al doilea război mondial, cînd guvernul de la Budapesta dovedea încă o dată că nu merită Transilvania, organizînd pe teritoriul Ardealului de nord „crima cea mai abjectă din întreaga istorie a omenirii", ani atît de grei pentru poporul și statul român, care se vedea abandonat de vechii aliaţi, cu trupul ţării ciuntit din toate părţile, fără nici o siguranţă a zilei de mîine și a ce avea să urmeze războiului, singurul reper care a orientat acţiunile statului român și ale poporului român a fost omenia, păstrarea demnităţii și a respectului pentru demnitatea umană. Cu orice risc ! Cu orice preţ.

Să nu uităm

1. Mai întîi curajul cu care românii, fără prea multe vorbe, fără declaraţii răsunătoare și de nici un folos aducătoare, au întins mîna Poloniei într-unul din cele mai grele momente ale istoriei acesteia. În pofida presiunilor explicit formulate de Berlinul atotputernic la acea dată, guvernul român a îngăduit refugiul polonezilor prin România, iar poporul român le-a oferit, la zeci de mii de polonezi, căldura unei compasiuni întăritoare, plină de înţelegere și spirit creștinesc. Era deja limpede că, pentru anii imediat următori, dictatura hitleristă în Europa devenea inevitabilă. Se cunoșteau bine și intenţiile Ungariei horthyste. Bunăvoinţa Germaniei era o ţintă a diplomaţiei românești. Dar pentru a o obţine nu am acceptat să plătim orice preţ. Şi ceea ce nici unul din statele aflate „în zonă" nu a acceptat, nu a îndrăznit, am făcut noi, cu orice risc, numai spre a nu ajunge să ne rușinăm de noi înșine. Şi le-am întins polonezilor o mînă de ajutor. Singura de care au avut parte în acele zile dramatice !...

2. După Dictatul de la Viena, Berlinul a încercat să ofere statului român o compensaţie, invitîndu-l să ocupe Banatul sîrbesc. Ocupată de nemţi, Iugoslavia începuse să nu mai fie... Ungaria s-a grăbit să-și anexeze Voivodina, tot la adăpostul tancurilor germane. Spre a mai atenua din resentimentele antigermane ale românilor — guvern și popor deopotrivă —

stîrnite de arbitrajul hotesc de la Viena. Hitler [illegible] adus aminte de disputa de frontieră care se purtase între diplomații români și sîrbi la Versailles, în timpul tratativelor pentru pace din 1919. Ce se întîmplase ? Înainte de a intra în război alături de aliați, Românii încheiase cu aceștia anumite înțelegeri care să fie respectate la sfîrșitul războiului. În principal, era vorba de recunoașterea granițelor de vest ale României. Ele trebuiau să cuprindă și Banatul sîrbesc, Torontalul, înțelegere care nu s-a mai respectat la Versailles. În 1940, Hitler încearcă să „repare" această nedreptate și oferă guvernului român posibilitatea de a ocupa acest teritoriu, în care populația românească era majoritară, ce-i drept.

Guvernul român, spre satisfacția opiniei publice românești, revoltată de aceste maniere, a refuzat „generoasa" ofertă germană...

3. În cealaltă jumătate a Transilvaniei, rămasă după Dictat în alcătuirea statului român, trăiau, ca și azi, sute de mii de unguri. Nu atît de mulți cîți erau românii din jumătatea de nord. Între ce li s-a întîmplat românilor sub administrația Budapestei și ce au pățit ungurii, ca minoritari ai statului român, în perioada 1940—1944, nu se poate face nici o comparație întemeiată pe similitudini, pe „reciprocitatea" măsurilor întreprinse de cele două guvernăminte. Dintr-o asemenea comparație nu poate rezulta decît un buimăcitor contrast, contrastul între *omenie* și *bestialitate !* Semnificativ în acest sens este că împotriva prigoanei antievreiești din Ungaria nu s-a făcut auzit decît un singur protest maghiar al episcopului Márton Aron, Episcop al maghiarilor din România...

4. Soarta pe care au avut-o evreii din România, în vremea celui de-al doilea război mondial, e un capitol ce onorează istoria noastră modernă, chiar dacă el încă nu a fost scris în toate datele sale, ca să putem spune că onorează și istoriografia românească ori israelită !...

La o populație de peste 700 000 de evrei, cei mai mulți prestînd activități neproductive, resentimentele antievreiești ale unor români, privindu-i îndeosebi pe acei evrei ce tranzitau prin România, unde zăboveau doar atît cît să se îmbogățească și să poată pleca de aici cu un capital util în America, aceste resentimente deveneau oarecum inevitabile. Dar cînd a fost să se treacă de la resentimente, de la vorbe, la gestul criminal, abject, al omuciderii și al degradării umane, nimeni nu s-a înghesuit să dea urmare politicii hitleriste și horthyste. Nici măcar presiunilor de tot felul încercate de la Berlin !

Astfel că România avea să fie, la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, *singura* dintre țările aservite și ocupate de nemți în care nu s-a admis genocidul antisemit.

Singura măsură antievreiască luată de guvernul român, care a emoționat opinia publică, a fost... scoaterea evreilor (dar, firește, a cîta parte dintre ei ?) la curățatul zăpezii în București. Asta în vreme ce cîteva sute de mii de soldați români degerau în zăpadă, departe, tare departe de București... Încît, făcînd și altfel socoteala, te întrebi dacă ce se întîmpla în acel moment nu era mai curînd o politică de exterminare a românilor, necum a evreilor !...

În prima parte a războiului mondial trecut, le-a fost dat românilor să se afle și în postura unei armate de ocupație, postură cu totul nouă pentru soldatul român, care, dintotdeauna, și-a cunoscut o singură menire, un rost unic acela de apărător al țării, al hotarului național. Războaiele neamului nostru românesc n-au fost niciodată războaie de cucerire, de cotropire. Și aceasta dintr-un motiv pe cît de real și de puternic, pe atît de greu de înțeles altora noi românii pregetăm la multe, nu ne apucăm ușor de o treabă, dar mai ales pregetăm la un anumit lucru și nu ne apucăm de el decît atunci cînd chiar nu mai avem încotro să iei ce nu mai poți da înapoi : viața, viața altor ființe umane !... Să verși sînge de om, fie el oricît de vinovat !... Oricît de vrăjmaș !

Românii au pregetat deseori în istoria lor, dar nu au pregetat să-și dea viața, ci să ia viața altora au pregetat, preferînd să rabde și să îndure, lăsîndu-i în plata Domnului pe cei ce le-au pricinuit atîtea suferințe și numai cînd cuțitul vrăjmaș „a ajuns la os", revărsînd paharul cu lacrimi al suferințelor și al răbdării, numai atunci mînia românului a izbucnit, pedepsitoare și încrîncenată că altă ieșire nu-i, decît prin vărsare de sînge !...

Dar cu ce mînie ar fi putut trece soldatul român peste Nistru. alături de trupele germane, cotropind un pămînt care știa că nu-i al său ? !

Nu știm și nici prea mult nu sîntem doritori să știm ori să nu uităm cum și-au făcut românii datoria de soldat pe cîmpul de luptă dincolo de Nistru, în țara altuia, dar știm că dintre toate trupele care cotropeau astfel pămîntul sovietic, relațiile cele mai umane cu populația civilă le-au avut soldații și ofițerii români. Firește, aceasta nu ne absolvă de păcatul cotropirii unei țări străine, dar să mai ținem seamă că în vîltoarea unui război mondial, rareori un stat ori un popor își poate asuma responsabilitatea integrală a unei acțiuni. Desigur, comentăm cu sfială acțiunea militară românească pe frontul de răsărit, dar tocmai de aceea nu avem voie să neglijăm acest aspect reconfortant pentru nădejdea și încrederea noastră în *om*, în noi înșine : atitudinea plină de omenie a trupelor românești față de populația sovietică civilă, precum și față de prizonieri. Stalin însuși a ținut să recunoască acest fapt cu totul excepțional în contextul celui de-al doilea război mondial, omagiind comportamentul militarilor români în persoana generalului Gh. Avramescu, căruia — fapt iarăși unic — i-a trimis o decorație peste linia despărțitoare a frontului. Gest pe care mai apoi Stalin și l-a corectat, în toamna lui 1944, cînd generalul Avramescu a fost arestat și deportat în Rusia, unde urma i s-a pierdut pentru totdeauna.

6. Puține au mai fost momentele de cavalerism și de omenie în timpul celui de-al doilea război mondial ! Cu siguranță că un asemenea moment îl constituie tratamentul de care au avut parte în România prizonierii de război. De orice neam !...

În familia mea a rămas vie amintirea cîtorva prizonieri ruși de care taică-meu, care se ajutase cu ei la grădinărit, s-a despărțit ca de niște vechi prieteni...

In satul unui coleg, în primăvara lui 1944 a fost făcut prizonier un pilot american. Acesta avea cu el cîteva foi, volante, cuprinzînd un minim

dicționar englez-român de cuvinte și expresii, de care pilotul american s-a folosit pentru a se înțelege cu sătenii. Primul lucru pe care a avut grijă să-l facă înțeles a fost dorința sa de a nu ajunge prizonier la germani! Pentru această eventualitate avea asupra sa fiola cu cianură!... Era deci bine cunoscut comandamentului armatei americane felul în care își tratau românii prizonierii!

O parte dintre foștii prizonieri americani din România mai sînt în viață! Poate că n-ar strica să stea de vorbă și cu cîțiva dintre aceștia vreunul din congresmenii sau senatorii americani care ridică în Senatul american și în Congres chestiunea minorităților naționale din România. Căci. de vreme ce tot n-o fac dintr-o cunoaștere nemijlocită a datelor, ci se iau după ce aud de la unul și altul, atunci să mai asculte și o părere neutră, americană propriu-zis, despre cum obișnuiesc românii să-și trateze adversarii. cu atît mai mult concetățenii!... Și cu atît mai mult în vreme de pace!... Părerea acelor americani care în timpul celui de-al doilea război mondial au avut norocul să cadă prizonieri la români. Căci noroc a fost acela! Curat noroc!...

Cititorului mai puțin familiarizat cu lumea românească ar putea să-i pară naivă și excesivă toată această însăilare de întîmplări petrecute în ultimul război, prin care încercăm, prea fățiș, prea didactic. să impunem ideea că românii ar fi dați dracului de... cumsecade, de omenoși!

Un detaliu însă îi va ajuta pe acești cititori să fie mai îngăduitori toate aceste povești cu zîne bune și care nici măcar nu sînt toate, ci doar cîteva, sînt povești care lipsesc din relatările românești standard asupra desfășurării războiului al doilea mondial. Ele nu sînt numai povești frumoase, ci și povești frumoase pe care românii sînt primii gata să le uite, să le ignore, să nu facă în vreun fel caz de ele! Cei mai mulți le-au și uitat! Căci nici nu li se pare ceva deosebit, memorabil, în acest comportament. Iar ceea ce rețin acești bravi concetățeni ai subsemnatului sînt, mai curînd, amintirile neplăcute, întîmplările care ne scad în propriii noștri ochi... Așa e firea românului, păcătos de autocritică și autoironică, minimalizatoare de sine... Eu însumi sînt foarte conștient că această carte mă va expune nu atît contestației unor publiciști maghiari — care dintre ei se vor nimeri să fie de serviciu la data apariției —, cît mai ales ironiei românești.

Și din noianul de întîmplări ce puteau fi amintite în ordinea de idei a acestei cărți, ce nu putea fi lipsită de acest capitol, am ales *cîteva* numai dintre cele ce privesc purtarea noastră față de cel înfrînt, îndeosebi față de adversarul aflat la pămînt!...

Purtarea față de adversarul învins, de a cărui soartă ai ajuns să dispui, este un moment de mare încercare a puterilor sufletești, o excelentă ocazie de a se distinge cine-i om, de cine nu este. Căci puține lucruri pe lumea asta învrăjmășită sînt de mai mare noblețe decît respectul față de adversarul învins. Românii l-au arătat destul de des, iar față de unguri în mai multe rînduri, bunăoară în ambele dăți cînd armata română a cucerit și a ocupat Budapesta, a cărei populație n-a avut de suferit nici o vexație, nici o asuprire din partea românilor, dimpotrivă, o bună parte a populației i-a primit ca pe niște eliberatori ce erau. Ba, în 1919, o dată cu armata

a intrat în Budapesta și grîul românesc, salvînd capitala ungară și de la foamete. La fel, odinioară, în Munții Apuseni, în 1848, istoria a pus față în față comportamentul laș și criminal al lui Hatvani Imre (e drept, a acționat mai mult instigat de Kossuth) și generozitatea cavalerească a unui Axente Sever, care, după înfrîngerea ungurilor la Șiria, trimitea lăncierilor săi scrisoarea-ordin din care citez aceste rînduri ce ar merita să figureze în manualele școlare românești și maghiare

„Lupta ce se încinse între noi și maghiari acuși un an se pare că se va precurma. Suferințele ambelor părți sînt așa de mari încît nu le poate cineva vorbi nici scrie... Dacă mai găsiți recruți și cătane unguresti prin păduri, rătăciți, dezarmați-i, dați-le o pîine în traistă, un călăuz și drumu' !... de acum înainte e păcat a omorî unguri și moartea cu moarte se va răsplăti !..." [102]

Să nu uităm că acesta era răspunsul unui militar român dat celor cu care se înfruntase pe viață și pe moarte, celor ce atentaseră la existența națională a românilor din Ardeal, întărîtîndu-se între ei într-un soi de licitație a trufiei disprețuitoare față de români, față de adversar „de cînd există omenire, nicăieri nu se vorbește în paginile nenumărate ale istoriei despre libertatea vieții voastre naționale. Ați fost slugi pe vremea romanilor, slugi ați fost sub domnia popoarelor migratoare, slugi ați fost și mai tîrziu în cursul veacurilor", declara unul din eroii neamului unguresc, groful Csány Lajos. Un altul, Vasvári Pál, nu se lăsa nici el mai prejos „Să întindem prietenește o mînă către cei înțelegători (dispuși adică să fie... slugi ale ungurilor n. n.), dar în cealaltă să sclipească sabia nemiloasă a răzbunării. Ne silim a-i convinge prin vorbe și cu proclamații. Dar asupra celor care nu se convertesc și continuă răscoala pronunțăm sentința : acest neam să fie stîrpit !" Acestora, nu puțini, crăișorul munților Apuseni, Avram Iancu, le răspundea : „Fraților, credeți-ne nouă că prea luminat vedem și cu putere credem că în aceste două patrii surori (adică Ungaria și Transilvania n. n.) maghiarul nu poate vorbi de viitorul și de existența lui fără român și nici românul fără maghiar. Credem și vedem limpede că peste noi și peste voi voiește să-și dea mîna, azi-mîine, *un element gigantic care curînd ne va îneca* (s. n.) și nu vor rămîne decît urmele existenței noastre !" [103]

Comportarea aceasta aparent paradoxală față de adversari, față de adversarii învinși, care înseamnă mai mult decît cavalerism, înseamnă propriu-zis inteligență, înțelegerea faptului că binele este reperul, ținta și țelul existenței umane, și că la bine ajungi numai făcînd bine în mod necondiționat, această purtare deopotrivă de înțeleaptă și de cavalerească constituie semnul distinctiv sub care apar în istorie strămoșii românilor, dacii de odinioară. Istoria antică oferă omenirii o sumedenie de pilde, de vieți exemplare, de evenimente a căror desfășurare s-a încărcat de învățămintele cele mai adînci. Preluarea și cultivarea acestei moșteniri antice nu s-a făcut însă într-un mod cu totul satisfăcător, îndeosebi din pricina unor omisiuni. Dintre acestea, o omisiune dintre cele mai păgubitoare pentru conștiința umanității, pentru demnitatea acesteia, o constituie frumoasa poveste a regelui dac Dromichete. Iat-o, povestită de Diodor din Sicilia, scriitor antic trăitor în secolul I î. e. n.

„Ajungînd oştirea lui Lisimah în puterea tracilor. (...) Dromichaites căută printre prizonieri pe prietenii lui Lisimah totodată pe sclavii care obişnuiau să-l slujească şi-i aduse în faţa regelui prizonier. Săvîrşi apoi jertfa şi îl pofti pe Lisimah la ospăţ, împreună cu prietenii săi şi pe tracii cei mai de vază. Dromichaites pregăti mese deosebite. Pentru cei din jurul lui Lisimah întinse un covor regal, luat în luptă, iar pentru sine şi prietenii săi aşternu doar paie.

De asemenea fură pregătite două ospeţe pentru fruntaşii macedoneni, Dromichaites rîndui tot felul de mîncăruri alese, servite pe o masă de argint, iar tracilor le dădu să mănînce zarzavaturi şi carne, dar pregătite cu măsură, aşezîndu-le pe nişte tăbliţe de lemn, care ţineau loc de masă. În cele din urmă, puse să le toarne macedonenilor vin în cupe de argint şi de aur, pe cîtă vreme el şi tracii lui beau vinul în pahare de corn şi de lemn, aşa cum obişnuiesc geţii. Pe cînd băutura era în toi, Dromichaites umplu cu vin cornul cel mai mare, îi spuse lui Lisimah «tată» şi îl întrebă care din cele două ospeţe i se pare mai vrednic de un rege al macedonenilor sau al tracilor. Lisimah îi răspunse că al macedonenilor. — «Atunci — zise Dromichaites — de ce ai lăsat acasă atîtea deprinderi, un trai cît se poate de ademenitor şi o domnie plină de străluciri, şi te-a cuprins dorinţa să vii la nişte barbari, care au o viaţă de sălbatici, locuiesc într-o ţară bîntuită de geruri şi n-au parte de roade îngrijite ? De ce te-ai silit, împotriva firii, să-ţi duci oştenii pe nişte meleaguri în care orice oaste străină nu poate afla scăpare sub cerul liber ?» Luînd din nou cuvîntul, Lisimah spuse regelui că nu ştia ce război poartă, dar că pe viitor va fi prietenul şi aliatul tracilor ; iar — cît despre recunoştinţa datorată — nu va rămîne vreodată mai prejos decît binefăcătorii săi. Dromichaites primi cu un simţămînt de prietenie spusele lui Lisimah. El căpătă înapoi de la acesta toate întăriturile ocupate de oamenii lui Lisimah. Apoi îi puse pe cap o diademă şi îi îngădui să se întoarcă acasă." [104]

Iată, mai succintă, relatarea aceleiaşi întîmplări la Strabon „Pe timpul urmaşilor lui Alexandru, rege al geţilor era Dromichaites. Acesta — după ce l-a prins pe Lisimah, care pornise cu război împotriva lui — i-a arătat mai întîi sărăcia lui şi a neamului său, precum şi traiul lor cumpătat. I-a îndemnat apoi să nu mai poarte război împotriva unor oameni de soiul lor, ci mai degrabă să caute a se împrieteni cu dînşii. Iar după ce l-a cinstit ca pe un oaspe, a legat prietenie cu el şi l-a lăsat să plece". [105]

Pilda lui Dromichete nu este numai cavalerească şi înţeleaptă. Ea este şi foarte creştinească, christică, cu mai bine de trei secole înainte de predica de pe munte !... Iar apelul lui Axente Sever către lăncierii români, cu cît este altceva decît chemarea evanghelică „Aţi auzit că s-a spus : *ochi pentru ochi şi dinte pentru dinte*. Eu însă vă spun să nu ţineţi piept celui rău. Dimpotrivă, dacă te pălmuieşte cineva peste obrazul drept, întinde-i şi pe celălalt. Aţi auzit că s-a spus *Să-ţi iubeşti aproapele tău şi să-l urăşti pe duşmanul tău*. Eu însă vă spun iubiţi-i pe duşmanii voştri şi rugaţi-vă pentru cei ce vă prigonesc"...

Așadar, avem oare dreptul de a ne considera, noi, românii, prin felul nostru de a fi, în descendența acestui nobil prinț dac, Dromichete, purtîndu-i și făcînd să-i rodească sămînța pînă azi ?

Oare toate cele mai sus pomenite, ele și încă multe altele — dar nu e nevoie chiar de toate, căci, oricum, nu vom reuși să convingem pe nimeni, împotriva voinței sale, de funcționarea în lumea românească a unui înalt și specific comandament moral; aflat deasupra oricărei religii și a oricărei ideologii politice, traductibil prin vorba *a fi om de omenie* — le putem înregistra ca pe tot atîtea dovezi ale unei alte continuități, mai de preț decît oricare alta, căci ar fi *continuitatea noastră ca oameni de omenie !...*

Firește, vor apărea îndată și contestatarii acestei continuități. Un bun cunoscător al istoriei românești, citind-o cu alți ochi — bunăoară oricare dintre nenumărații istorici maghiari autori ai unei istorii „adevărate" a românilor — va putea găsi — noi înșine știm că ele există — evenimente și întîmplări care ar părea să contrazică teza omeniei cu totul deosebită a românilor. Cît sînt acestea de multe ? Și cît sînt de puține, dacă e să le comparăm cu ale altora ?

Deci va trebui să le numărăm pe toate, și de un fel și de celălalt, și bune și rele și să le măsurăm, să le cîntărim pe fiecare, astfel încît adunîndu-le, făcînd o socoteală finală să putem spune care a fost mai multă și în ce proporții : omenia sau neomenia românească ? Iar apoi aceeași socoteală să le-a facem și altora, altor neamuri, spre a putea întemeia *obiectiv* orice pretenție că ar fi ceva deosebit cu această omenie la români, atît de deosebit încît, cum spuneam, așteptăm pe cel norocit să scrie chiar *Istoria omeniei românești...* Sau, poate, mai simplu, *Istoria omeniei* în care cea românească să fie doar un capitol. Cumva cel mai important ?...

Dar cum să cîntărim și cu ce să măsurăm omenia ori neomenia dintr-o întîmplare, dintr-un gest, dintr-o epocă ?... De unde să luăm metrul necesar ori gramul sau gradul cu care să măsurăm împlinirea prin istorie a omului ca om ?!...

Și, neavînd cum concepe o asemenea „unitate de măsură", toată discuția noastră ar eșua, s-ar înfunda fără altă ieșire decît întoarcerea de unde am plecat, ștergînd tot ce am scris și renunțînd la acest capitol... Ne vine însă într-ajutor nebiruitul martor filologic, argumentul lingvistic, mai „obiectiv" decît cea mai exactă măsurătoare. Căci dintre toate faptele și lucrările omului, care mai de care mai întîmplătoare, cele mai ne-întîmplătoare se dovedesc a fi cuvintele !... Și asta pentru că aceste cuvinte fiind ale *tuturor* celor ce viețuiesc și au viețuit vreodată „întru limba românească" — cum li se închină Varlaam, sau oricare altă limbă, în aceste cuvinte și ziceri se sublimează numitorii cei mai comuni ai sensibilității individuale și ai tuturor întîmplărilor care au avut răsunet în sufletele oamenilor, care au avut deci ca rezultat constituirea unei sensibilități *naționale,* articularea unui mod propriu, specific de a recepta lumea, istoria, și în primul rînd pe „celălalt"... Cuvintele și zicerile unui popor, ca expresie a sensibilității acelui popor, iată o dovadă „obiectivă", ce poate fi luată în serios, ca dovadă, a performanțelor sufletești de care s-a învrednicit un popor, la capătul istoriei sale, la capătul acestei com-

petiţii cu sine însuşi, în care alergi de unul singur, dar e tare greu să ieşi primul !... Să ieşi învingător !... Atît de rar... Atît de puţini...

De data aceasta, cu privire la continuitatea străvechii omenii getice, limba română depune o mărturie directă, extrem de explicită atestînd *realitatea* omeniei româneşti : cuvîntul *omenie*, ca denumire a faptului de a fi *om*, în înţelesul „nobil" al cuvîntului *om* — căci mai avem şi înţelesul din „homo homini lupus" — ca derivat deci de la rădăcina *om*, cuvîntul *omenie* este un cuvînt *fără echivalent* în majoritatea limbilor, este un cuvînt care există în limba română, dar nu şi în celelalte limbi, o mulţime, cele mai multe, în care chiar acest capitol, începînd cu titlul său, ar fi greu de tradus...

Lucrul cel mai important e că acest cuvînt, *omenie*, este un cuvînt popular, frecvent folosit, de care copiii înşişi află, o dată cu primele învăţături morale, precum, bunăoară, că *lăcomia strică omenia*, sădindu-le în suflet ambiţia atît de românească de *a fi om de omenie*. „Nu fleac" !... cum parcă o aud pe maică-mea, judecîndu-mă cu asprime !...

Găsim în alte limbi, şi din ele au intrat şi în limba română, cuvinte ca *umanism*, *umanitar*, *umanitarism*, *umanitate*, dar acestea sînt cuvinte artificiale, creaţia unor indivizi răzleţi de elită, poeţi, filosofi, sînt cuvinte „savante", încercînd, de sus în jos, să educe şi să răspîndească omenia, care acolo rămîne astfel un lux, un gînd, o propunere care cîndva, să se împlinească, în vreme ce în lumea românească omenia e atît de activă, atît de roditoare, căci alături de ea mai avem pe *a omeni*, *omenesc*, *omeneşte*, *omenire*, vădind astfel nu numai o limpede conştiinţă de sine a omului, ci şi o *înaltă* conştiinţă de sine. Abia acum, cînd vedem ce idee are limba română despre *om*, putem aprecia exact ce va să zică că *român* ajunge să capete şi acest înţeles, căci noţiunea de om o fi ea aceeaşi, în lumea toată, dar înţelesul, *înţelesurile* cuvîntului sînt altele, de la o limbă la alta diferind. *Român* ajunge să însemne, să devină sinonim cu *om* în înţelesul pe care acest cuvînt a izbîndit să-l capete în limba română !... Căci mulţi mai sînt oamenii din lumea asta, dar cîţi dintre ei sînt oameni ?...

Această ispravă a limbii române, faptul că nu mai aflăm în alte limbi echivalentul cuvîntului *omenie*, ar fi suficient ca să ne pună pe gînduri pe toţi cei ce năzuim a înţelege fenomenul românesc, să ne pună astfel la îndemînă cheia tuturor înţelesurilor majore ce se desprind din spectacolul lumii româneşti.

Dar nu ne vom opri aici, ci vom adăuga cîteva gînduri ce s-au îndurat de noi exact în clipele scrierii acestor pagini : se ştie ce înseamnă în franceză expresia *comme il faut*, avînd referinţă cu precădere la aspectul fizic al unei persoane, atunci cînd o folosim cu valoare de atribut. E probabil ca un corespondent literal, mot à mot, al acestei expresii, să-l întîlnim şi-n multe alte limbi, cu un înţeles deviat nu întîmplător, ci în concordanţă cu psihologia poporului respectiv, aşa cum este deviat şi cel franţuzesc, punînd în evidenţă o valoare anumită, în chip deosebit apreciată de vorbitorii acelei limbi. În limba română, literal, *comme il faut* se traduce prin *cum se cade*, dar înseamnă cu totul altceva : „un om bun la suflet, un om om"... Aşadar, a te potrivi pe lumea şi cu lumea asta,

a fi cum trebuie, cum „se cade" înseamnă a fi, după *Dicționarul explicativ al limbii române* citire, „(despre oameni) cu purtări bune; de treabă, onest, cinstit; care este așa cum se cuvine, cum se cere, cum trebuie; potrivit, bun". Înseamnă a fi bun, a fi om, om de omenie!

Sinonim cu *cumsecade* este, în limba română, cuvîntul *înțelegător*, și el cu o schimbare de sens, de la „cel care înțelege" la „cel care se poartă cu bunătate" ceea ce ne îngăduie să pricepem că tocmai lucrul acesta e de înțeles pe lumea asta să fii om bun, cumsecade, înțelegător!... Adică lucrul acesta ne învață limba română, este lecția și îndemnul ce-l oferă tuturor celor ce se împărtășesc din ea. Mai mult, această lecție e predată cu un tact pedagogic desăvîrșit, elevii învățăcei la limba română din cea mai fragedă pruncie însușindu-și această lecție pe nesimțite, marcîndu-i în cutele cele mai adînci ale conștiinței lor.

Despre un om cumsecade se mai spune că este un om *de înțeles*, vădindu-se astfel că bunătatea este condiția comunicării autentice între oameni, este soluția la orice dramă a incomunicabilității, dramă ce nu poate atinge decît sufletele secătuite de iubirea pentru semeni, uscate, aride, neînsuflețite... Un om de înțeles este un om cu care te poți înțelege căci este un om bun, un om înțelegător, un om cumsecade.

Alt sinonim este *de treabă*. A fi om de treabă este unul din idealurile morale românești. *Om de treabă*... cu care poți să faci treabă... cu care poți colabora, deci... Bunătatea este, în lumea românească, cheia succesului practic, în afaceri, în treburi... Bunătatea, omenia, peste tot prezentă, ca o condiție a naturii românești, ca o pecete de românie...

Foarte aproape de *cumsecade* este și cuvîntul *cuminte*, a cărui evoluție semantică, de la „inteligent" la „cu purtări frumoase, bune", evidențiază aceeași preponderență pe care o are dimensiunea morală a omului în lumea românească, interesul pentru această dimensiune, cea mai importantă, mai definitorie pentru om.

În acest sens considerăm că depun mărturie cuvintele și expresiile de mai sus, la care se produc o serie de modificări semantice, ale înțelesului, modificări convergente, pornind din puncte de plecare diferite: „cum trebuie", „care înțelege, „cu care te poți înțelege" etc., dar ajungînd toate în același loc, la același liman năzuind, al bunătății sufletești, al omeniei.

Și, iarăși, am putea continua, pe zeci de pagini, arătînd astfel, în mînă cu documente lingvistice atît de *obiective*, cît de mult este obsedată, chiar așa spus obsedată, lumea românească de comportamentul moral. Frecvența unor cuvinte, deci a unor concepte, felul cum acestea s-au modificat în timp, năzuind mai mult spre un anumit tărîm al existenței, chemate într-acolo de o aplecare generală a vorbitorilor limbii române, de prețul pe care aceștia îl pun pe partea sufletească a vieții, pe valorile morale, toate acestea ar putea fi evocate pe zeci, chiar sute de pagini, doldora de *fapte* — doar și cuvintele, cînd nu-s vorbe goale, sînt fapte, mai fapte decît toate faptele noastre, căci la întocmirea unui înțeles își pun umărul, își pun sufletul, toți vorbitorii unei limbi, nu numai de oriunde ar fi ei, ci și de *oricînd*, cîteva bune generații în

succesiune, aidoma magnificelor catedrale și palate ce nu s-au putut ridica și împodobi atît de măreț decît prin efortul înlănțuit al cîtorva generații. la fel și cuvintele, încărcindu-se astfel cu o forță probatorie dinaintea căreia pălește orice alt soi de argumente. Argumentul lingvistic, martor nebiruit !... Invincibil.

Dar ne oprim aici, iar pentru cei ce se îndoiesc că am putea continua, că am avea cu *ce*, facem îndrumarea prietenească înspre cîteva cărți ale lui Constantin Noica, în primul rînd spre *Rostirea filozofică românească*, cărți în care este evidențiată funcționarea, la nivelul cel mai comun al conștiinței românești, a unui model de comportament uman perfect asemănător idealului antic al kalokagathiei grecești, viu deci nu în biblioteci savante, ci la acel nivel ce dă viață și putere de circulație tuturor cuvintelor limbii românești și mai ales celor mai des folosite, acele cuvinte ce dovedesc o preocupare obștească pentru perfecțiunea morală a omului, pentru sporul omenescului din om !... Din lumea asta toată !

Din această perspectivă, pe care *limba română* ne-o îngăduie — mai mult chiar : ne obligă s-o avem asupra lumii românești dacă vrem să i se potrivească ceea ce vom considera că am înțeles despre această lume — o mulțime de evenimente și detalii capătă puterea de a intra în consonanță unele cu altele și fiecare cu un întreg la a cărui constituire participă : felul românesc de a fi...

Nu ! Nu îndrăznim — și asta numai pentru că nu ne țin puterile — să înfățișăm componentele și alcătuirea acestui fel de a fi românesc. Avem doar intuiția și certitudinea existenței sale, a *funcționării*, căci există ca fel în primul rînd de a acționa, de a te comporta în lume, în istorie. Ci, doar pentru a sugera cîteva consonanțe din acest comportament românesc, vom atrage atenția asupra posibilității de a reduce comportamentul românesc în istorie la formula *să lași și pe altul să trăiască*, iar cînd altul nu te lasă el să trăiești, românul, atît de puțin răzbunător, poate cel mai puțin răzbunător din fire și din cîte popoare putem avea în vedere făcînd această socoteală, are grijă, în răspunsul său de legitimă apărare, să nu meargă prea departe, pînă la capăt, ci să facă în așa fel încît, între el și „celălalt“, *să rămînă loc pentru bună ziua*... Adică, nu cumva să se înstrăineze astfel unul de altul încît să nu se mai salute măcar... Iată ceva greu de conceput în lumea românească să treci pe lîngă un om și să nu te saluți cu el !...

Să lași loc pentru bună ziua !... Așa s-au purtat românii față de toți vecinii lor și îndeosebi față de maghiari ori de cîte ori le-a stat în putere să se răzbune pentru răutățile și blestemățiile îndurate !... Nu s-au făcut judecători, căci e greu să-l judeci pe altul, și toate cele îndurate le-au lăsat în plata Domnului !... Căci Dumnezeu nu bate cu parul, așa cum îi stă omului, în puterea sa nevoiașă, să bată pe altul, făcîndu-și astfel singur dreptate, o dreptate încă mai nevoiașă !... Românul a lăsat întotdeauna să treacă de la el !... A lăsat în plata Domnului !...

Dovezile, lingvistice și folclorice, ale bunătății, ale milostiveniei românești, sînt nenumărate. Făt-Frumos izbîndește de cele mai multe ori nu atît cu vitejia, cu forța brațului, cu îndrăzneala și neteama de

moarte, cît mai ales cu puterea sufletului, cu mila „Acum, luminate crăișor, ca să vezi cît poate să-ți ajute *milostenia*, stăi liniștit, uită-te drept în ochii mei și ascultă cu luare-aminte ce ți-oiu spune: du-te la tată-tău și cere să-ți deie calul, armele și hainele cu care a fost el mire, și atunci ai să te poți duce, unde n-au putut merge frații tăi pentru că ție a fost scris de sus să-ți fie dată această cinste"

Cît poate să-ți ajute milostenia !... Iată, redusă la esență, învățătura spre care te poartă lumea românească, concluzia la care românii au ajuns după mai bine de 2000 de de istorie statornică în jurul acestui gînd ! Dar anii ăștia trebuie să fi fost mai mulți pînă cînd s-a ales, din ei, ca argintul curat, strecurat prin sita întîmplărilor și prin filtrul suferințelor, metalul pur al omeniei românești, ea însăși străveche, de mai bine de 2000 de ani !...

Crescut în această lume, autorul acestor rînduri s-a mirat cu neînțelegere în nenumărate rînduri cînd citit, la unul sau la altul, autori străini și prea subtili, o propoziție cu care mulți și-au pecetluit viața de om, cea trecătoare, ori chiar istoria, de stat, de națiune, de neam. Propoziția cu pricina, pe care niciodată n-am înțeles-o, și n-am înțeles mai ales atracția, fascinația ce exercită această propoziție, care sună astfel, deci *ura e mai puternică decît dragostea !...* O propoziție la modă de vreo sută de ani și mai bine !... Și care unora li s-a părut suma înțelepciunii.

Am înțeles de ce nu am fost în stare să înțeleg această vorbă, atît de răspîndită aiurea, atunci cînd am auzit-o pe maică-mea spunînd că mila, *mila e mai puternică decît dragostea !...*

Da ! Lumea în care am trăit m-a modelat să concep, într-adevăr, existența a ceva mai puternic decît dragostea, ceva mai dragoste decît dragostea, dar aceasta nu este ura, ci este mila, virtutea virtuților, care a rodit la români în fapte și întîmplări fără pereche în lumea toată. Care ? O sumedenie, rămase mai ales neștiute, neconsemnate în istorie, dintre care însă voi pomeni-o pe cea mai pe înțelesul, adică mai spre mirarea, străinilor s-a întîmplat foarte des, în țările românești de odinioară, cînd încă nu începusem a ne însuși rigoarea și buna organizare de tip occidental, s-a întîmplat ca vreun nenorocit, condamnat la moarte pentru fărădelegile sale, să moară pînă la urmă de bătrînețe, după ani lungi de așteptare, căci *nimeni* dintre concetățeni nu se oferea să facă serviciul ocazional de călău. Cînd duhul europenizării începu să se facă simțit, una din măsuri a fost și angajarea unui gîde cu simbrie regulată. Nu s-a oferit nici un român, însă pentru așa slujbă. Cîțiva străini doar, care în felul acesta s-au pripășit în țară. Dar au trebuit să-și părăsească repede bănoasa funcție, căci nu mai era chip pentru ei să iasă în lume de fluierăturile și huiduielile mahalagiilor, care nu puteau concepe să-și facă cineva o meserie din a lua viața cuiva !... Unde, în lume, a fost mai detestat, mai boicotat spectacolul, altminteri atît de gustat în nenumărate locuri, atît de popular, al execuției capitale ?...

...În această lume românească, mila, milostivenia, dragul de om, este sentimentul cel mai caracteristic. De el dă seama cuvîntul ***omenie,*** cu-

vînt fără pereche în mai toate celelalte limbi ale pămîntului. Îl pomenim, deși nu cu tot fastul ce-l merită, pentru a ne făli cu această invenție a sufletului românesc, dar mai ales cu nădejdea că astfel îl vom ajuta să se răspîndească în lume, să devină un termen internațional. Ceea ce conține în sine și sămînța de stupoare ce o resimțim, stupoarea că un asemenea cuvînt nu reușește să prindă, acolo unde dacă ajunge nu răspunde unei necesități autentice, unei așteptări pe care s-o împlinească, ofilindu-se și nereușind să prindă rădăcină nouă. Nu mai departe limbile cu care româna se învecinează, de la care româna a luat o sumedenie de cuvinte, le-a mai dat și ea o mulțime, dar nici uneia nu a reușit să-i dea *omenia* noastră, cea fără de leac !...

„ROMÂNUL NU PIERE"

Invităm pe cititorii noștri să zăbovească o clipă, ceva mai lungă, asupra acestei zicale românești. Spre a medita nu atît asupra înțelesului. cît la faptul în sine, că s-a putut ajunge la o asemenea vorbă! Ea ne spune, prin însăși existența ei, de cîte zeci, sute ori mii de mii de ori vorbitorii limbii române s-au văzut în situația de a pieri și n-au făcut-o pentru că *românul nu piere...*

Ne e greu să găsim ori să imaginăm o expresie mai potrivită, amarnic de potrivită, pentru a simți și spre a sugera și altora cît de dramatică va fi fost lupta românilor, căci luptă a fost, o luptă-i viața, deci te luptă!, nu ?, pentru supraviețuire, pentru păstrarea ființei naționale !

Cumplite trebuie să fi fost încercările prin care am trecut ca popor și pe care le-am depășit cu moartea pre moarte călcînd cu o conștiință de sine, națională, foarte și mereu limpede și foarte clară, de s-a ales asemenea cutremurătoare vorbă *românul nu piere...*

E și multă amărăciune în această zicală, dincolo de „optimismul" ei. E mai întîi amărăciunea noastră, a celor de azi, de a ști că existența strămoșilor noștri a stat de atîtea ori în cumpănă cu pieirea, și mai e și a celor de odinioară amărăciunea de a fi fost nevoiți să-și comenteze cu asemenea cuvinte înfricoșătoare istoria, trecerea prin lumea asta minunată...

Să-ți faci curaj nu la izbîndă, ci la supraviețuire, asta ce poate să însemne decît că nu-s vorbe goale toate cele ce s-au rostit, fie de către învățații noștri, fie de către învățații străini, istorici în primul rînd, despre puterea românească de a răbda și de a suferi, de a se mulțumi cu scăparea de la pieire, în așteptarea unui viitor îndoielnic mai bun, dar asumîndu-ți acest destin odată cu propriul nume de român, de care să nu vrei să te lepezi ?! Ca de o credință ! Ca de un jurămînt ! Ori blestem !...

Căci *românul nu piere*, semn că mulți i-o doresc ! Cine ? De ce ?

Căci, din păcate, unii într-adevăr ne-au dorit-o, deseori în locul stingheritoarei și incomodei recunoștințe !... Să nu-ți îndatorezi prietenii ca să nu ți-i faci dușmani !... Și mai ales vecinii ! De cîte ori nu s-a repetat această amară poveste, obligîndu-ne să conchidem cu o altă

zicală, poate la fel de tristă „apără-mă, Doamne, de prieteni, că de dușmani mă apăr singur !"

Va mai fi fiind și-n alte limbi o asemenea vorbă ? Dumnezeu știe !... Noi nu ! Și am fi gata să vedem în această vorbă încă un semn al destinului unic de care s-au învrednicit românii sau, nefiind vorba de nici o vrednicie deosebită, mai degrabă soarta i-a ales ori s-a nimerit numai așa... S-a nimerit că românul nu piere... O dată ? De două ori ?... O vorbă ca asta nu iese însă cu una, cu două ! Ci cu nouă. Nouă zeci și nouă, ori, de cîte ori românul trebuia să piară și n-a pierit, ci s-a încăpățînat, împotriva cui ?, să dăinuie, el, cel de-un leat cu veșnicia, încît nu e deloc de mirare că unora li s-a părut, după legea numerelor mari, că nu se poate altfel, adică din întîmplare, ci este cu siguranță un tîlc mai adînc în această salvare de la pieire, deci petrecută ori săvîrșită într-un scop, un țel, cu o menire deci, și care să fie aceasta ?, în istoria pe care românii au ocolit-o un mileniu de zile, au refuzat-o, i-au întors cu lehamite spatele ori s-au retras numai de-o parte, regăsindu-se pe sine, cînd, cu zgomote deșarte, vreme trece, vreme vine !... Și asta se cheamă a boicota istoria ?...

Negreșit că am boicotat-o — și zic și eu așa ca să folosesc un cuvînt pe înțelesul tuturor, dar mai pe înțelesul nostru ar fi să fie că-i ea mai întîi, istoria, cum nu se cădea să fie și atunci te întrebi păi asta mai e istorie ?... Păi cum să n-o boicotezi tocmai din drag pentru istorie ?!... Pentru istoria cea măiastră și adevărată ! Dar ce să înveți din istoria ceastălaltă, din istoria pățită, trăită odată cu netraiul, săvîrșită în deplina ei nedesăvîrșire, din istoria acelei curgeri bezmetice înspre luminile altora spre a le stinge mai ales, înecîndu-le în sînge, ori, în cel mai fericit caz, spre a le fura și-i maimuțări pe cei vrednici de le-au aprins și și-au primit pentru asta răsplata de sînge cuvenită, atent și grijuliu consemnată de istorie, căci asta se cheamă istorie să furi, să omori... Cu făuritorii ei cu tot ! Gloria !...

Ce-i de învățat din istoria asta altceva decît că, cu orice preț, să nu te amesteci cu cei ce o fac, ci să te distanțezi cît mai mult de hoarda deșucheată de războinici și să te retragi de-o parte, regăsindu-te pe tine...

Dar cine ? Căci există atîția ziși tot oameni, cei mai mulți, se pare, care nu se pot suporta pe ei și fug de singurătate, cu capul încins dogoritor de mecanismul neuns al gîndirii vîjîindu-le de gîndurile ce nu-i vin, și, bieți infirmi, se prăbușesc orbește spre a se adăuga izbăvitor angrenajului gregar pustiu de gînduri și de simțire, atîta fiindu-le suficient ca țintă a vieții să prinzi șuvoiul de ape tulburi pentru a te lăsa purtat în scursoarea lui deșănțată spre belșugul altora, înecîndu-l, murdărindu-l, spurcîndu-l.

Pentru cine nu cunoaște ori cunoscînd-o n-a putut îndura singurătatea păstorului ori a semănătorului, pentru cine nu poate suferi răbdarea așteptării înfrigurate de la voia rodniciei ce numai din înaltul cerului se hotărăște și coboară, alegîndu-ți ogorul spre a-l îmbelșuga, pentru cine nu are cu ce gînduri petrece de unul singur în monotonia trudnică a muncii, cumplit trebuie să fie chinul de a fi obligat să te regăsești pe tine însuți cînd n-ai ce găsi !... Tortura regăsirii cu nesinele său... Cu

pustiul !... Pentru acest chin nu există decît un singur leac: să facă istorie !...

O astfel de istorie au boicotat românii !

Asemenea parteneri noi i-am lăsat să curgă în plata Domnului, dîndu-ne la o parte din calea neființei lor înverșunate, ferindu-ne a ne prinde lor tovarăși !...

Dacă am încerca să ne imaginăm un popor de oameni singuratici, de oameni care știu să prețuiască răgazul regăsirii cu sine însuși, cu gîndurile proprii, apoi noi, românii, sîntem cu siguranță un astfel de neam de oameni. Asta ne e soiul. De aceea, probabil, cîntecele noastre nu se cîntă în cor, ci de unul singur... Ca și gîndurile, care numai așa îți vin în minte, de unul singur !... Dar ce mare plăcere apoi să le împărtășești altora, punînd țara și lumea la cale, în lungi și nesfîrșite conversații, al căror obicei s-a pierdut în mai toată lumea asta grăbită și care nu mai are timp pentru stat de vorbă, așa cum noi, românii, ne găsim întotdeauna, bucuroși de a revărsa din prea plinul gîndurilor adunate în ceasul tihnit al singurătății !... Nu, nu ne place să cîntăm în cor, și nici să gîndim în cor, mai curînd — din principiu — gîndim razna fiecare de celălalt, iar împreună ne adună numai bucuria moromețiană de-a tîrgui gînduri și idei, ale tale și ale altora... Și mai ales bucuria de a face haz unul de altul și de tine însuți și, firește, hazul, supremul haz de necaz... De necazul nostru și de necazul altora că românul, iată, nu piere !... Ci străbate satul prin mijlocul uliții cu cușma pe-o ureche rugîndu-se la Dumnezeu în gura mare să-i ție în viață dușmanii, ca să vadă cît de mult îi place lui viața !... Ca să vadă dușmanii cum românul nu piere...

Nu ne ispitește obligația de a privi și „științific“ această vorbă, bunăoară pentru a ne întreba cît va fi fiind de veche, adică întrebîndu-ne care să fie epoca de zbuciumată istorie românească, la al cărei capăt românii vor fi ieșit la liman cu această învățătură de minte pentru cei ce s-au îndoit... Pentru cei ce s-au bucurat să ne vadă la greu, copleșiți, striviți, sfîrșiți... Dar ne dăm astfel seama că această zicală ar putea fi oricît de veche sau de nouă... Căci nu există epocă de istorie, măsurată fie cu mileniul, fie cu ziua ori ceasul, despre care istorisind să nu poți încheia, cu fel și fel de înțelesuri, prin aceeași această acea vorbă demnă deopotrivă de un imn național și de un bocet ! Tot național !... Românul nu piere !... Pur și simplu nu piere !... Nu piere și așteaptă !... Își așteaptă, cu siguranță, rîndul său la istorie. La istoria de care să nu-ți pălească obrazul de rușine pentru soarta ce-o ai avut de-a te naște om...

În cumpănă cu pieirea aflîndu-se de atîtea ori, românul și-a dezvoltat o pricepere aparte de a găsi soluția individuală la solicitările istoriei. El nu se vede pe sine războinic conducător de oști. Nici răsculîndu-se cu toții înainte de a încerca fiecare, de unul singur, cum poate să se descurce... Nimic mai străin firii noastre decît duhul conjurației, spiritul de gașcă, de mafie ori conspirativ, masonic. „Cine-i tînăr și voinic Iese noaptea pe colnic Fără par, fără pistoale, Numai cu palmele goale“ sună idealul românesc de afirmare a personalității umane, în luptă dreaptă, „românească“ numită de aceea. Fără șiretlicuri, fără substituți

artificiali ai bărbăției: par. pistoale și cîte au mai inventat lepădăturile pămîntului... „Trag foarte bine cu săgeata, știu să arunce chiar și sulița — scria Cantemir despre moldovenii săi — dar treabă mai bună au făcut totdeauna cu sabia; de pușcă nu se folosesc decît vînătorii, căci socotesc că nu este lucru de cinste să întrebuințeze *împotriva dușmanului* (s. n.) o armă la a cărei folosire nu se cere nici un fel de îndemînare și nici o vitejie."

Românul se visează mai ales haiduc, războindu-se de unul singur cu toată lumea asta de răutăți... La un loc, împreună, pe români îi adună în mod obișnuit numai bucuria petrecerii. Și, har Domnului, știm să petrecem! Încă mai știm!... O știință azi atît de rară...

Firește, răsare de la sine dinaintea noastră întrebarea ce-ar fi cîștigat lumea și ce-ar fi pierdut dacă pînă la urmă izbîndeau cei ce au vrut atît de mult ca românul să piară?... Ce-ar fi cîștigat lumea, restul lumii și în primul rînd cei din preajma noastră este ușor de spus o țară, un pămînt frumos și roditor, un spațiu „vital" mai larg, mai cuprinzător! Mai cuprinzător pentru cine?... Căci încercînd a umple acest spațiu cu alții, tot oameni, nu?!, ajungi inevitabil să faci comparații și să cauți astfel răspuns și la cealaltă parte a întrebării ce ar fi pierdut lumea odată cu pieirea noastră de români?...

O bucățică din răspunsul la această întrebare l-am dat în capitolul precedent, pe care ne-am permite să-l rezumăm în felul următor: omenirea, lumea asta și-ar fi pierdut astfel, odată cu noi, *omenia!*...

Un răspuns mai explicit nu e de dat în cîteva pagini ori zeci de pagini. Ci, iarăși, cel mai ușor ne vine să rezumăm (deocamdată?) întregul răspuns într-un cuvînt: românii, în cele peste două milenii de existență istorică continuă, au creat un *stil* de comportament, un mod de a face față solicitărilor și ispitelor de tot felul, un stil *românesc*. Mai ales acesta era păcat să piară...

Românii nu sînt o rasă aparte de oameni, un neam antropometric distinct de altele. Vălmășagul uman a fost mare încă dinainte de venirea romanilor. Ce a urmat, se cunoaște. Și cu toate acestea există ceva care, dă neamului românesc, ca popor, ca națiune, o unitate deplină. Nu e vorba *numai* de unitatea de limbă, evident extrem de importantă, dar, totuși, ținînd ea de domeniul instrumentalului, nu al finalității, fiind doar mijlocul prin care s-a ajuns la un scop, la un rezultat încă mai înalt, mai subtil, mai important, mai definitoriu. Acesta este tocmai *stilul* românesc, specificul național.

Nu mi-e la îndemînă să spun *hic et nunc* în ce constă acest stil românesc, stil care și-a pus pecetea, nu totdeauna ușor vizibilă, pe tot ce ar fi românesc în istoria noastră, în arte, în moravuri, în datine și obiceiuri, în limbă și toate celelalte care sînt creație spirituală românească. Voi observa numai cît de importantă a fost în cultura noastră, în gîndirea minților noastre mai luminate, grija salvgardării specificului național românesc! Toți, dar absolut toți cei ce merită un loc în istoria culturii românești au avut a se pronunța răspicat în apărarea acestui specific.

Eminescu însuși este Eminescu întrucît a știut să fie și teoreticianul cel mai pătrunzător al luptei, căci luptă a fost și aceasta, de salvare și impunere a specificului național românesc. Nicăieri în lumea asta — după știința noastră, firește — nu s-au purtat atît de aprinse și de hotărîtoare discuții, încă neîncheiate, în jurul ideii de specific național care apare, astfel, ca ideo culturală majoră a României moderne. Adică a acelei României în care, ca urmare a intrării în circuitul cosmopolit al modernizării, al europenizării, s-a resimțit mai acut ca oricînd atentatul la acest specific, la stilul românesc de a ființa ca om și ca națiune. Stil ce chiar că era păcat să piară !...

Cu domniile lui Dimitrie Cantemir și Constantin Brîncoveanu se încheie epoca de afirmare militară a poporului român. Vreme de un secol și jumătate ne vom afla copleșiți de numărul și puterea străinilor, a trei mari imperii care își disputau, cîinește, pămîntul românesc. Sînt acestea vremuri în care istoria noastră nu se va mai face pe cîmpul de luptă, în acte de superbă bravură, de care nu ne lipsiseră veacurile anterioare. Istoria noastră va însemna în aceste vremuri o continuă creștere a conștiinței de sine, românești, a poporului român, în primul rînd prin marile fapte ce le vor săvîrși cărturarii neamului.

Nu-i uităm pe Horia și Tudor, ori pe Brâncoveanu sau pe Grigore Ghica, martiri sublimi, așa cum nu-i uităm nici pe cei care cu sabia smereniei lor au apărat țara, drept care ei se și numesc *țăranii*, și care în vremurile acestea de grea cumpănă, cînd țara nu mai era în putere să ridice oaste, spre a se război deodată și cu sultanul, și cu țarul, și cu împăratul, nu fugeau boierește din calea oștirilor străine, peste munți, ci rămîneau pe locul trudei lor spre a lupta nu cu arma, ci cu prezența lor, firavă, dar îndărătnică, spre a se ști că țara nu e pustie, ci își are locuitori statornici, care pot fi chiar nimiciți, dar niciodată clintiți de pe acest pămînt !...

Nu-i uităm pe nici unii, dar nu uităm nici că țara asta, în ființa ei neatîrnată și întregită este și opera învățaților români, a dăruirii de sine cu care, de la Inochentie Micu și pînă la Nicolae Iorga, au știut — și asta le-a fost știința de căpătîi — să se pună în serviciul neamului și-al țării. Dar mai ales au știut să recunoască în felul românesc de a fi, în „specificul național“ românesc, în firea românului, podoaba cea mai de preț a neamului nostru. „Parcă se luptă nu atît pentru supraviețuire, cît mai ales pentru a-și apăra puritatea limbii“ scria pe la sfîrșitul secolului al XV-lea, despre români, Antonio Bonfini ! La fel a fost și lupta cărturarilor români, patru secole mai tîrziu, nu atît pentru supraviețuire, căci n-o acceptau cu orice preț, cît mai ales pentru a păstra neatinsă românia noastră ! Bogăția noastră de suflet !

Căci e greșit a se spune că sîntem urmașii coloniștilor aduși în Dacia de Traian ! Ne e greu să ne recunoaștem în ei, căci știm prea puține despre ființa lor lăuntrică. Ci noi sîntem urmașii acelora care au *rămas* în Dacia după retragerea aureliană !... Ce spectacol extraordinar va fi fost pentru cine avea ochi să vadă și minte să priceapă !... Care să priceapă bunăoară că-n tot răul e și un bine, căci vîntul, cînd bate, numai pleava o mișcă de colo-colo, după cum bate vîntul !... Au fost mulți dintr-aștia

și printre cetățenii romani din Dacia anului 270 e.n., mulți care aflaseră și pricepeau bine, cu cîtă latină știau, că *ubi bene, ibi patria*. La toți ăstora împăratul Aurelian le-a dat ordin să treacă Dunărea în sud ! Și să întemeieze o altă Dacie, după zicala că *ubi bene, ibi Dacia*... Iar în nordul Dunării a fost astfel să rămînă cei cărora de-atunci încoace le-a plăcut să se tot joace cu cuvintele, scornind fel și fel de vorbe noi, precum că *ubi patria, ibi bene*, sau *ibi bene, ubi Dacia* !... Dacia traiană, binecînțeles. Dacia românească !...

Atunci să fi apărut și vorba că *tot răul e spre bine* ?... Aceeași resemnată familiaritate cu suferința... Aceeași tenace și potolită încredere, formulată într-un chip atît de discret și, din nou, paradoxal *în tot răul e și un bine*... Căci mare bine i-a mai făcut Aurelian neamului românesc alegîndu-i dintre locuitorii Daciei de la anul 270, să ne fie strămoși numai pe cei ce într-adevăr ne meritau ca urmași, numai pe cei ce au înțeles că trecînd Dunărea sau Mediterana cerul nu se schimbă deasupra ta, nu rezolvi astfel nici una din frămîntările mari ale vieții, în care te ai mai ales pe tine însuți potrivnic, adversar, concurent, și riști, deși alergînd singur, să ieși al doilea, mereu al doilea dacă vei alerga numai și numai după *ubi bene*... Nefiind în stare să întemeiezi binele prin simplă și suficientă propria prezență. Nefiindu-ți tu ție însuți destul ca să fie bine !... Binele din tine însuți... De neaflat !... Și-atunci pleci în lume, *treci Dunărea* !...

Și numai aceia vor fi rămas în nordul Dunării mai departe urcînd în timpul care nu e timp decît într-un spațiu neschimbător, în Dacia, cei cărora, ca să le fie bine, căci tot omul caută binele, le era destul, și în primul rînd, viața lor lăuntrică, de ființe cugetătoare puse dinaintea unor întrebări, îndoieli și neliniști la care răspunsul și izbăvirea nu ți le putea oferi geografia, ci numai cărările atît de neumblate de om ale sufletului său. Noi, cărările acestea și ale codrului le-am învățat tare bine. Ori poate de aceea am și rămas, căci le știam prea bine !... Ne tragem așadar din strămoși care nu s-au temut de această repetată regăsire și confruntare cu sine, ci am făcut din ea chiar farmecul vieții. Al omului !...

Sîntem dar și noi un neam ales și de aceea nu se putea să pierim !...

Ne-am ales unii de alții prima oară la anul 270, cînd unii am rămas, iar alții au plecat în plata Domnului !... După două principii de viață diametral opuse : *ubi patria* și *ubi bene*... După aceleași răscruci ne-am mai ales de-atunci mereu, unii de ceilalți, și urma lor, care au plecat să-și caute sufletul unde era vițelul mai gras și aurul mai greu, mereu s-a pierdut... Așa cum fără urmă s-au pierdut mai întîi și întîi toți cei ce au ascultat de porunca aureliană. Cei ce au crezut că *ubi bene, ibi patria*... Am rămas și numai noi n-am pierit, cei ce am știut că *ubi patria, ibi bene*, chiar și atunci cînd o duci mai rău, mai rău de tot chiar...

De la această opțiune fundamentală pornește stilul românesc de comportament. De la refuzul de a se bulucì peste Dunăre, căci va fi fost și atunci o goană, nu de barbarii agresori, ci după binele ori mai-binele de dincolo de Dunăre, să se înfrupte din el mai devreme și mai consistent. Apucătorii și jepcarii, învîrtăreții și isteții care știau că primilor sosiți le va fi dat să aleagă, celorlalți, ce pregetau și nu se prea îndemnau și

aveau să ajungă prea tîrziu, tarde venientibus, doar să culeagă, ce va cădea de la ospățul deștepților, ossa...

Psihoza aurelia a !...

Cum i-a mai cernut pe bieții români chemarea vechiului dicton, atît de universal ubi bene, ibi patria !... Și, toți care au plecat după această patrie morgană, cît mai erau de convinși că-i lasă pieirii pe toți cei ce rămîneau acasă ? ! Care acceptau mai bine să piară decît să devină altceva, alții, înstrăinîndu-se de ei înșiși, căci asta era prețul vițelului cel gras !... Căci chiar dacă unii s-au ținut tari să nu-și părăsească odată cu țara și credința, graiul strămoșesc și numele părintesc pentru a le fi mai bine, în cele din urmă, dacă nu fiii lor, măcar fiii fiilor și-au uitat de toate astea și s-au risipit fără urmă din ce-au fost vreodată moșii lor !...

La fel și cei rămași, rămași printr-un legămînt care nu putea fi pe veci rostit, ci trebuia cu fiecare generație reînnoit, căci fiecare generație a avut de dat obolul ei în suflete, acele suflete care, dintr-un motiv sau altul, au ajuns la concluzia că ubi bene...

Și ne-am cernut alegîndu-ne unii de alții mereu, de zeci și zeci de ori, de cîte ori, nenumărate, alternativa belșugului și a huzurului a stat în cumpănă cu năpăstuita și sărăcăcioasa noastră românie... Și iar ne-am ales unii de alții... Căci firea omului se moștenește mai greu !... Agonisita sufletească !... Nu-i ca averea cea pipăită și văzută, pe care o poți lăsa copiilor întreagă, printr-un simplu act de danie !... Sufletul cu care reușim să ne împodobim ființa nu se moștenește atît de simplu !... Și cîți părinți n-au lăcrămat amarnic văzîndu-și odraslele că nu înțeleg cum vine aia că *ubi patria, ibi bene*, cînd toată lumea, în lumea asta mare, judecă dimpotrivă, că *ubi bene, ibi patria*...

Educația, buna creștere a celor ce ne urmează lăsîndu-le pe mînă țara, este problema problemelor, grija grijilor !... Căci cu fiecare copil se ia de la capăt îndelungatul și gingașul proces de făurire, de topire și laminare a metalului cel mai de preț : sufletul de om, purtarea de om... De om de omenie !

Ce simple ar fi toate dacă odată cu casa și altele, agonisite într-o viață, a ta, și-n altele, ale celor de dinaintea ta, ai putea lăsa copiilor și nepoților tot ce-ai agonisit și sufletește, tot ce s-a adunat întru credința ce te-a ținut treaz la datorie, rezistînd nenumăratelor ispite ce-i vor pune la încercare și pe copiii tăi, și nu știi cum să-i poți face să judece și ei, cu aceleași ori altele, și mai bune, temeiurile credinței că *ubi patria, ibi bene !...*

Și astfel, avînd a trece fiecare generație prin sita acelorași ispite și poveri, dinaintea cărora a stat fiecare ins singur cu ce se învrednicise să agonisească și să numească a fi acela sufletul său, săracul, la capătul istoriei românești s-a ales o selecție nu biologică a indivizilor, ci una stilistică. Nu sîntem, ca români, o rasă, un neam de oameni cu caracteristici antropologice măsurabile la aparat, ci sîntem mai ales niște îndrăgitori ai unui stil, ai unei maniere de a ieși în lume, de a o recepta și de a i te dărui, toate acestea, pe limbajul popular, chemîndu-se norocul de a fi în stare *să simți românește !...* Norocul ăsta nu l-au avut toți românii !... În schimb, l-au avut mulți străini care, tocmai de aceea, răzninndu-se de

ai lor, de stilul, altul, al neamului lor, s-au făcut închinători la icoanele noastre! Născuți să li se potrivească mai bine simțirea românească, aceștı străini nu s-au „adaptat" la lumea românească, ci aceasta era singura lume în care li se potrivea să trăiască. De aceea sînt și așa de mulți străinii atît de români prin fapta lor, cu care au împodobit lumea românească!... Îi recunoști ușor după felul în care au răspuns la întrebarea *ubi patria?* atunci cînd au avut de ales!...

Plămada etnică, de rasă, numai în mințile celor ce se lasă păcăliți de cuvinte și nu sînt în stare, sărmanii de ei, să gîndească viu asupra vieții ce-i înconjoară și căreia ii aparțin și ei, numai pentru cei comozi ori leneși la gînd, cînd nu și la faptă — dar nu-și merită numele de faptă, căci e doar ecoul repețit al faptei altora, maimuțărită cu o exactitate mai mică sau mai mare în zeci și sute ori mii de copii nefericite, numai pentru cei ce se tem să fie singuri, dar nici nu-s în stare să vadă în jur grădina de flori unice a ființei firii fiecăruia, numai pentru aceștia rasa înseamnă, fiind așa de comodă, cheia unor înțelesuri...

Pretutindeni rasele s-au amestecat și neamurile din veac pomenite la fel! Ce anume le dă totuși identitate și cît e aceasta de autentică? Mai presus de cea lingvistică, nici ea nefiind de colo, dar simți că există și ceva mai înalt și mai adînc, mai gingaș și mai trainic, mai greu de pipăit, de văzut ori auzit! E stilul național, felul de a fi pe care fiecare neam vrednic de-a fi astfel considerat s-a învrednicit deci să-l întemeieze și să-l facă punct cardinal. Nu numai pentru cei ce vorbesc aceeași limbă și nici pentru toți aceia!...

Cînd mai multe naționalități trăiesc la un loc, in același spațiu, ori intră pentru un timp în atingere unele cu altele, se produc deznaționalizări, mai exact spus, asimilări de o parte și de alta. Motivațiile sînt felurite: economică, politică, religioasă ș.a.m.d. Printre ele funcționează însă — și rămîne de văzut cît e de cea mai importantă — o motivație „stilistică*.

Fiecare popor este creatorul, întemeietorul spuneam mai sus al unui stil de viață, de comportament, unic. La acest stil nu au aderență toți cei născuți în sînul acelei comunități. Astfel că se ivesc contradicții fatale și pretutindeni întîlnite între dispozițiile înnăscute ale unor indivizi, care i-ar orienta spre alt „stil" național, și stilul obștei în care viețuiesc... Această contradicție, într-o comunitate închisă, (poate) duce la o stare de conflict între individ și societate, între ins și neamul său. Cînd însă comunitatea este deschisă, deci în contact cu altele, cu alte stiluri naționale, se poate întîmpla ca aceste disponibilități congenitale să-i ofere individului „dizident" o aderență mai mare la stilul altei comunități naționale. Și astfel se petrec în lume o bună parte dintre deznaționalizări... Ele nu amestecă decît biologic, deci superficial rasele. În schimb le separă din ce în ce mai net din punct de vedere *stilistic.*

Între români și maghiari, populații învecinate și deopotrivă conlocuitoare, s-a petrecut un proces de deznaționalizare în ambele sensuri, care ar merita mai mult studiat, de asemenea, în ambele sale orientări.

Ce a stat la originea deznaționalizării românilor din Ungaria și Ardeal? Ce motivații ?, aceasta e o întrebare la care documentele dau un

răspuns foarte clar, pe cît de clară este și consemnarea acestui proces : o politică, îndeosebi economic și religios fondată, de constrîngeri felurite, urmărind maghiarizarea unui număr cît mai mare de români.

Aceleași documente, constatînd și numărul relativ mare al ungurilor care s-au românizat, nu pot explica acest fenomen, evident petrecut „de bună voie și nesilit de nimeni" Ce-i putea determina pe unguri să se facă români în satele din Ungaria și Ardealul secolului trecut, sub autoritatea guvernului de la Budapesta ?... În ciuda deci a politicii de asuprire și de izolare economică și socială, de descurajare a populației nemaghiare, românești îndeosebi !... Și a politicii care acorda anumite avantaje, greu de neglijat, pentru simplu fapt al apartenenței la naționalitatea maghiară !...

E drept, aceste avantaje erau la dispoziția numai a unei pături de profitori de pe urma politicii de opresiune a naționalităților. Ele nu puteau să meargă prea mult în adîncul societății, pînă la omul de rînd, care nu beneficia, practic, cu nimic de pe urma naționalismului șovin al politicienilor. Astfel că, în chip paradoxal, omul de rînd rămînea liber față de politica de stat, față de discriminările impuse de legi, în măsura în care nu avea prea mult de profitat... Rămînea liber să se poarte și să acționeze după pofta inimii. Astfel orientîndu-se deci, după pofta inimii, mulți maghiari au optat pentru o conștiință etnică românească. Această opțiune, date fiind condițiile social-politice în care se producea — să nu uităm : Ungaria și Ardealul secolului trecut — nu poate avea, după părerea noastră, decît o singură motivație cea stilistică !... Era vorba de unguri cărora, sufletește, li se potrivea mai bine felul de a fi românesc...

Istoria politică a României — fapt iarăși cam nepereche în această parte a Europei — nu înregistrează nici o epocă, nici un moment în care străinilor de orice neam, trăitori în România, să li se impună în vreun chip apartenența la naționalitatea română ori să fie stimulați în acest sens cu niscai promisiuni sau mai știu eu ce.

Dimpotrivă, au fost momente cînd străini stabiliți în România, unii de mai multe generații chiar, s-au plîns că legile statului întîrzie recunoașterea unui fapt împlinit și ireversibil aderența lor la lumea românească, românirea lor fără de leac !...

Faptul că n-a existat, în interiorul țării românești, o politică de românizare a străinilor, a minoritarilor etnici, dovedește că toți cei ce s-au românizat cu timpul au făcut-o nu numai de bună voie și nesiliți de nimeni, ci și după placul inimii lor.

Vrem adică să spunem, în legătură cu opțiunea unor *conaționali* de-ai noștri, de azi ori de odinioară, de a se considera români, de a *deveni* români, că ea va fi avut, aproape întotdeauna, o justificare stilistică, sufletească. A fost o opțiune prin care individul s-a pus de acord cu mediul stilistic, național, românesc, la care s-a simțit funciarmente aderent !... A simțit că este român !

Din păcate, nu aceeași a fost și motivația care, între hotare vecine, a dus la deznaționalizarea unor români... Alta decît motivația stilistică nu va fi decît o motivație nefirească, nenaturală, silnică, stricătoare a

înțelesurilor spre care bijbîie, neputincioasă și atît de neajutorată, lumea în care trăim...

Astfel că dintre străinii care s-au petrecut pe aici, unii plecînd mai departe, alții rămînînd, s-a făcut iar o *alegere*, alegîndu-se cei ce ne-au ales să ne semene, să ne fie de-o ființă, de-o făptură și de-o seamă, și la bine, și la greu ! Iar alegerea aceasta a făcut să sporească și mai mult caracterul românesc al neamului nostru !...

(Facem însă o paranteză mai largă, spre a atrage atenția că în viață nu e așa de simplu, cînd ai constatat neaderența la propriul specific național, al neamului tău, al părinților, să cauți aiurea un altul mai potrivit ! !

Las' că te poți înșela deopotrivă cînd te consideri inaderent, ca și atunci cînd te vei fixa la un „alt" nou stil național ! Dar și graba de a rezolva astfel o criză de adaptare — ce poate fi numai a vîrstei — displace printr-o marcată lipsă de eleganță... Apoi, mai sîntem obligați ca un asemenea gest să-l gîndim și ascendent și descendent, și mai ales descendent, la copiii noștri care, foarte probabil, își vor recăpăta, tot congenital, aderența la stilul, la lumea, la condiția națională abia părăsită de părinți !...

Rezolvînd pripit propria-ți dramă, ce garanții poți avea că nu declanșezi o dramă și mai dureroasă, la propria-ți progenitură ? !...)

Desigur, e foarte schematică toată povestea de mai sus. Ea se brodează în jurul unui adevăr însă greu de contestat : pe cît de aprigă a fost politica de deznaționalizare a românilor — în Austro-Ungaria, dar și prin alte părți —, pe cît de aprigă a fost și de discretă mai este încă, pe tot atîta a stat la numai bunul plac s-o facă celor ce, în vreun fel sau altul nimerindu-li-se să ajungă printre noi, s-au hotărît să se prenumere printre *noi*... Să fie *noi !* Români !

Contrastul în care intră astfel lumea românească cu întreg contextul uman și politic din jur, ar fi de natură să încheie orice discuție serioasă nu numai pe tema Ardealului... Este al nostru, români, maghiari, sași, secui și cîte neamuri vor mai fi fiind în Ardeal trăitoare, este al celor ce simt, românește, că ubi patria, ibi bene. Unde-i Ardealul, acolo e și patria noastră !... Patria noastră cea românească, românească nu doar pentru că sîntem mai mulți români, vorbitorii de grai romanic, ci sîntem mai mulți cei ce angajăm prin ființa noastră un stil de existență, un farmec aparte al purtărilor și gîndurilor, al glumelor și-al petrecerilor noastre, care este farmecul românesc al acestei lumi ! Și al Ardealului !

Farmecul omeniei !

Nepieritor !

Ca și românul...

ARDEALUL NOSTRU

Cu cîțiva ani în urmă, cumpătata revistă care este „Transilvania" sibiană, a publicat o lungă serie de articole semnate de Adrian Riza, sub genericul *Istorie și fapte de limbă* (vezi nr. 6/80 și următoarele). Intenția acestor studii, dacă am înțeles-o noi bine, era să mîntuie lingvistica românească de obsesia raporturilor lingvistice sud-dunărene. Mai exact spus, așa cum comparația românei cu albaneza a determinat o totală reconsiderare a istoriei limbii române, datorită asemănărilor mari dintre cele două limbi, aproape la fel, cu aceleași rezultate spectaculoase, s-ar putea să se încheie și comparația românei cu unele limbi nordice — indo-europene, firește, și în primul rînd cu cele baltice lituana și letona, îndeosebi. Rezultatele cu care se încheie această comparație — asemănările numeroase dintre română și cele două limbi baltice — ne impun anumite concluzii, nici pe departe noi. Atît numai că ne obișnuisem noi să nu le prea luăm în seamă.

Raportate la subiectul cărții noastre, aceste concluzii au darul să întărească interpretarea asemănărilor româno-albaneze ca efect al unui substrat comun, deci fără nici o legătură cu o patrie comună, sud-dunăreană, a celor două limbi. Și asta pentru că un astfel de substrat comun. indo-european (general sau dialectal — sic !), este pus în evidență și de proiecția limbii române în ariile lingvistice, septentrionale. (Nu este exclus ca pe baza acestor rezultate, teza migraționistă — atît de mult hrănită la argumentul „albanez" — în loc să expieze de moarte bună, să capete numai o vigoare nouă, printr-o simplă și banală schimbare de sens cu privire la direcția din care au „migrat" românii în Transilvania : nu — sau nu numai — din sudul Dunării, ci (și) din nordul spațiului cuprins între Baltică și Marea Neagră !... Căci nu contează de unde au venit românii, ci doar să fi venit de undeva ! Să nu fie ei autohtonii în Transilvania !...

Cercetarea limbii române într-un context comparativ indo-european cît se poate de vast pare să mai ducă la cîteva concluzii neașteptate și într-un alt capitol de istorie a limbii române, extrem de interesant : raporturile lingvistice româno-maghiare.

Situația este (ori *pare* a fi) următoarea :

Între română și maghiară există un număr relativ mare de asemănări, (a) cuvinte și (b) sufixe lexicale, derivative, comune celor două limbi. Cuvintele aflate în această situație au fost etichetate fie ca împrumuturi din română în maghiară, fie — mai des — ca împrumuturi din maghiară în română. La rîndul lor, acestea din urmă se împart în două categorii :
(1) cuvinte maghiare cu răspîndire numai în Ardeal și
(2) cuvinte maghiare cunoscute de toți vorbitorii limbii române (mai exact spus, ai dialectului daco-român).

Interesul nostru este atras, firește, de cuvintele din această ultimă categorie. Inventariate de Tamas-Treml la circa 150 de unități, aceste cuvinte ne surprind prin caracterul lor general românesc, ca și prin calitatea unităților, dintre care multe sînt cuvinte extrem de bine instalate în lexicul românesc : cuvinte des folosite cu o polisemie bogată și cu o familie numeroasă de derivate : *fel, chip, neam, hotar, seamă, gînd* etc. Precum am văzut mai sus, în capitolul titular, aceste așa-zise cuvinte de origine maghiară, răspîndite în tot spațiul românesc, daco-român, par, în stadiul actual al cercetărilor, să dovedească intensitatea și amploarea fenomenului de migrație românească din Ardeal spre celelalte ținuturi românești.

Aceeași situație — răspîndirea pe întreg teritoriul daco-român a unui important număr de cuvinte maghiare — căpătase în interpretarea istoricilor maghiari (bunăoară la același Tamas-Treml) o altă explicație : chipurile, întreg teritoriul românesc a fost cîndva stăpînit de maghiari, care au dispărut din Moldova și Muntenia prin românizarea lor lentă, dar „neiertătoare", de pe urma acestor maghiari rămînînd niște toponime (în Moldova, îndeosebi) și acele circa 150 de cuvinte maghiare amintite mai sus. Inutil să precizăm că această teorie nu are absolut nici un reazem istoric propriu-zis, fiind pură fantezie și bucurîndu-se de o trecere foarte mică chiar printre istoricii maghiari înșiși... Ceea ce nu e neapărat o dovadă de netemeinicie, firește.

Ca pe o curiozitate, să menționăm și părerea lui Robert Roesler însuși, cu care Tamas-Treml vine astfel în contradicție : „Elementele ungurești în limba română nu sînt multe ; puținul pare a fi luat în timpuri recente" (*op. cit.*, p. 124).

Soluția spre care năzuie o serie întreagă de cercetări mai noi — noi și ca metodă de cercetare — printre care și cea amintită mai sus, a lui Adrian Riza, pare a fi ceva mai bună decît toate : cele mai multe dintre aceste cuvinte au fost puse în mod greșit pe seama unei influențe maghiare asupra românei. Motivele :

1. Mai întîi, ca și în cazul cuvintelor „albaneze", nu există nici o motivație externă a acestor împrumuturi. Bunăoară motivația prestigiului cultural ori politic sau economic, cu totul inexistent, ineficient, căci niciodată nu l-a avut limba maghiară în raport cu cea românească. Exact ca și în cazul cuvintelor „albaneze"...

2. Mai apoi, cercetate în contextul lingvistic ugro-finic, aceste cuvinte se dovedește că nu aparțin fondului ugro-finic, deci nu e deloc probabil că maghiarii au venit cu ele din Asia.

3. O critică atentă a faptelor considerate strict în sine, ne pune în fața unor constatări care nu rimează cu ceea ce, de bine, de rău, cunoaștem cu oarecare precizie.

Bunăoară originea maghiară a cuvîntului *oraș*, pe care mizează în continuare lingvistica românească „oficială", vine în contradicție cu faptul elementar că o populație europeană nu prea are cum dobîndi acest cuvînt de la o populație migratoare, venită din hăurile Asiei, atrasă tocmai de luminile și promisiunile orașelor europene. E drept, aceste orașe nu supraviețuiseră în Dacia, dar amintirea lor e puțin probabil că se ștersese cu totul.

Firește, acest considerent nu este suficient pentru a renunța la etimologia maghiară a cuvîntului *oraș*. Nici măcar nu l-am aminti dacă ar fi singurul, dar lui i se adaugă alte considerente, cu care concordă în sensul menționat. Bunăoară cele de ordin fonetic, care pun în evidență dificultatea de a-l „deriva" pe *oraș* din *varos*. Altminteri, respingerea acestei etimologii contravine „intereselor" noastre. În fapt, această etimologie (ung. *varos* 〉 rom. *oraș*) ar contrazice, cu puterile ei mai mici, teoria migraționistă, căci dacă românii ar fi venit din sudul Dunării, unde viața orășenească nu a încetat să înflorească, e foarte probabil că ar fi adus cu ei și un nume sud-dunărean al orașului... Așadar, respingerea acestei etimologii maghiarizante, ca și a altora asemănătoare, nu ar fi efectul unei supuneri la teze prefabricate, după formule acceptabile și satisfăcătoare pentru niscai orgolii ori interese „naționale" stupide, înverșunate împotriva oricărui împrumut lingvistic din limba maghiară. Ne îndoim de etimologia maghiară a lui *oraș*, din motive strict lingvistice, deși această etimologie sprijină teza originii noastre nord-dunărene !

4. Observația cea mai importantă este că multora dintre aceste cuvinte asemănătoare în română și maghiară nu li se găsește vreun corespondent în alte limbi fino-ugrice, așa cum ne-am aștepta, ci în limbi indo-europene cu care româna e sigur că n-a avut nici un contact : persană, afgană ș.a. Deci cum să explici aceste asemănări decît pe baza unei limbi autohtone, de origine tot indo-europeană ? ! Urme ale acestei limbi le găsim așadar în limba română și în limba maghiară, unde ele au pătruns prin autohtonii care s-au maghiarizat în cîmpia panonică. Această limbă autohtonă Adrian Riza nu riscă să o numească foarte clar că este cea dacică — o facem noi în locul dumisale, dar numai pentru a simplifica lucrurile. Spre a le face mai clare. În același scop vom relua, mai în detaliu, întreaga chestiune :

Limba română, ca limbă romanică, face parte din familia de limbi indo-europene. Caracterul indo-european al limbii române s-a accentuat — am putea spune — prin contactul românei cu alte limbi indo-europene, din care a împrumutat multe cuvinte limbile slave, greaca, germana etc., așa cum și caracterul romanic și l-a accentuat prin împrumuturi din alte limbi romanice, franceza și italiana, îndeosebi.

Lingviștii români, ajutați și de cei străini care au avut frumoase preocupări în acest sens, au stabilit, în linii mari, care sînt cuvintele românești de origine latină, de origine slavă, greacă etc. Au stabilit, de asemenea, că un mare număr de cuvinte sînt împrumutate din limbi

aparținînd altor familii, nu celei indo-europene : turcești, tătare, maghiare etc.

Unui mare număr de cuvinte românești însă, nu i s-a putut stabili originea prin comparația limbii române cu acele limbi despre care se știe că au intrat cîndva, cumva, în contact cu româna. Sînt așa-numitele cuvinte cu etimologie necunoscută.

Cîteodată însă, unele dintre aceste cuvinte cu etimologie necunoscută se dovedesc a fi foarte asemănătoare, ca înțeles și aspect fonetic, cu cuvinte din limbi indo-europene despre care se știe, cu maximă certitudine, că nu au fost niciodată în situația de a ne împrumuta cuvinte. Așadar, cuvinte românești de origine indo-europeană, dar care n-au ajuns în română nici prin latină, nici prin împrumut din alte limbi indo-europene, slavă sau greacă etc. Care va fi originea acestor cuvinte, cum le vom considera deci ? Rezolvarea cea mai acceptabilă este prin limba (sau una dintre limbile) autohtonilor din Dacia, din spațiul carpato-danubiano-pontic.

Noi nu cunoaștem decît foarte, foarte puțin limba populației autohtone, daco-getice. Prin comparația cu albaneza am identificat circa o sută de cuvinte comune, pe care le-am considerat a fi fost dacice. Dar limba acestor strămoși daci, mai mult sau mai puțin înrudită cu albaneza, era totuși, oricum, o limbă indo-europeană. Și prin asta în relație de asemănare, de înrudire, cu orice altă limbă indo-europeană. Comparația limbii române cu albaneza nu poate epuiza fondul indo-european moștenit de română prin limba populației geto-dace, autohtone. Chiar dacă limba acestora va fi fost foarte înrudită cu limba vorbită de strămoșii albanezilor. Așa cum, bunăoară, prin comparația românei cu italiana (sau orice altă limbă romanică) nu este epuizat fondul latin al celor două limbi. Drept care este justificată orice comparație a limbii române cu alte limbi indo-europene, oricît de îndepărtate ar fi acestea din punct de vedere genetic (adică istoric) ori geografic față de limba română. Rezultatul la care am putea astfel ajunge nu e deloc neglijabil să stabilim care dintre cuvintele românești cu etimologie pînă azi necunoscută au corespondenți indo-europeni, aparțin deci fondului indo-european. Pasul următor : atribuirea acestor cuvinte moștenirii geto-dacice nu mai este nici obligatoriu, nici foarte important.

Cercetarea limbii române în contextul vast indo-european a fost inițiată de B. P. Hasdeu, dar el nu a găsit la vremea aceea ecoul necesar pentru a angaja pe această cale lingvistica românească. După ce prin Densușianu, Philippide sau Pușcariu și elevii acestora lingvistica istorică românească a obținut cam tot ce se putea obține din orizontul romanic și balcanic în care s-a situat, revenirea la orizontul indo-european pare să fie azi singura cale de a avansa în chip sensibil. Această revenire se face destul de precaut — ca să nu zic timid — în lingvistica academică universitară (cu excepția regretatului G. Ivănescu), dar este foarte „la modă" printre cercetătorii așa-numindu-i neinstituționalizați...

Cele publicate de Adrian Riza în „Transilvania" ne conving de oportunitatea deschiderii *sistematice* spre orizontul indo-european în cercetarea limbii române. Nu numai pentru a rezolva problema cuvintelor cu

etimologie necunoscută. Deja, această deschidere a corectat cîteva etimologii pe care miza lingvistica românească. Aşa de pildă, numeralul *sută* nu „mai“ este de origine slavă în limba română, ci, probabil, vine din substrat, concluzie la care s-a ajuns prin lărgirea ariei de comparaţie o românei cu alte limbi. Aşadar, această situare în context vast indoeuropean ne va pune, probabil, şi în situaţia de a relua discuţia asupra unor *etimologii ce păreau definitiv rezolvate.*

Acesta pare a fi şi cazul cuvintelor maghiare intrate în limba română. Cercetarea atentă a acestor cuvinte duce la concluzia — probabil corectă — că, de cele mai multe ori, avem de-a face cu cuvinte indo-europene, păstrate în română graţie autohtonilor romanizaţi în Dacia şi intrate în maghiară prin autohtonii din Panonia care s-au maghiarizat. Aşa s-ar explica bunăoară faptul că adeseori aceste cuvinte „maghiare“ au în limba română o situaţie mai bună ca în maghiară : polisemie mai bogată, familie de derivate şi compuse mai numeroase etc. *

În ce măsură aceşti autohtoni — aceiaşi în Dacia şi Panonia sau îndeaproape înrudiţi — erau tot daci, e, deocamdată, greu de precizat. Desigur, va avea haz să dovedim vreodată că dacii n-au pierit exterminaţi de Traian — cum s-au străduit să demonstreze cîteva generaţii de istorici unguri, ci dacii — parte din ei, cei din Panonia, vor fi „pierit“ prin... maghiarizare ! De această concluzie se pare că ne apropiem prin cercetările întreprinse în ultimii ani !

Aceste cercetări au meritul de a deschide (sau *re*deschide) o perspectivă pînă azi aproape complet ignorată de toţi cei care s-au angajat în vreun fel la disputa româno-maghiară în jurul Transilvaniei. Anume, este vorba despre rolul autohtonilor panonici în constituirea limbii maghiare şi, deci, a poporului maghiar.

Mi se pare neîndoios că aceşti autohtoni au existat şi că au contribuit cu ceva la plămada etnică maghiară. Aspectul somatic european, pe care îl au foarte mulţi maghiari, este o dovadă şi, în acelaşi timp, o realitate ce nu poate fi altfel explicată. Ne putem întreba chiar despre proporţiile acestui amestec, iar răspunsul s-ar putea să fie descumpănitor pentru fanaticii şovinismului maghiar. Istoricii din ultima vreme, care au cercetat migraţia barbară, sînt cam cu toţii de acord că năvălitorii barbari, puşi pe jaf cum erau, îşi atingeau scopul îndeosebi în măsura în care se puteau deplasa mai iute decît localnicii. Erau o forţă de şoc, relativ puţini la număr, iar nu un puhoi uman revărsat din stepă. Astfel că numărul maghiarilor propriu-zişi, adică asiatici, va fi fost relativ mic, de ordinul zecilor de mii. În compensaţie, numărul localnicilor autohtoni pare să fi fost mult mai mare. După părerea unora, Europa era populată, în urmă cu o mie de ani şi mai bine, de un efectiv uman care, apoi, a sporit pînă în zilele noastre de vreo 4—5 ori, nu mai mult. Luînd în calcul chiar raportul de 1 la 10, tot acolo ajungem : numărul localnicilor autohtoni a fost mult mai mare decît al năvălitorilor războinici. De asemenea, se ştie că aportul la sporul demografic este mult mai mic la răz-

* În legătură cu graba de a atribui o origine maghiară unor cuvinte româneşti, vezi Simeon C. Mândrescu, *Elemente ungureşti în limba română*, Bucureşti, 1892.

boinici decît la celelalte categorii sociale și mai ales inferior față de aportul țăranilor, al celor cu îndeletniciri mai tihnite...

Incercînd să reconstituim, cît de vag, acest raport, trebuie să avem în vedere și modul de viață al autohtonilor, risipiți în comunități social-economice restrînse, deși numeroase, dar neputînd face față atacului de jaf barbar din pricina dificultății cu care acești autohtoni sedentari comunicau între ei, dificultății de a se organiza cu repeziciune împotriva atacatorilor. Astfel că era cu putință pentru un grup puțin numeros de războinici năvălitori, jefuitori, să se înstăpînească asupra unei populații sedentare mult mai numeroase. O stăpînire care nu dura, de obicei, prea mult. Cea maghiară n-a avut aceeași soartă, din pricini excepționale. Una din ele a fost concursul favorabil acordat de papalitate statului ungar, după creștinarea maghiarilor. Dar nu trebuie confundată instituția politică cu realitatea demografică, etnică, întru nimic afectată de supraviețuirea statului ungar, ca expresie a unui raport social favorabil inițial năvălitorilor maghiari și urmașilor acestora, care alcătuiau o pătură etnic relativ omogenă. Această omogenitate se va dilua mereu, prin *maghiarizarea autohtonilor*...

Nu insistăm ! Dar credem că este foarte important pentru discuția noastră să se lămurească bine această chestiune, a raportului numeric dintre populația autohtonă panonică și cuceritorii maghiari veniți din Asia.

Ipoteza că acești autohtoni erau indo-europeni, înrudiți cu autohtonii din Dacia, n-ar fi de mirare să se confirme și la un examen amănunțit al datelor, cînd știm ce zicea Herodot despre traci, anume că ar fi fost poporul cel mai numeros din Europa.

Firește, nu ne apucăm noi să identificăm acest fond tracic, indo-european, al limbii și al poporului maghiar. Dar ni se pare neîndoios că el există. Iar acest fapt nu e cu neputință să nu marcheze în vreun fel oarecare discuția în care ne-am angajat !... Personal, înregistrez această situație ca o lumină neașteptată venind din întunericul acelor secole îndepărtate și purtînd în ea pentru noi, cei de azi, promisiunea unei soluții cu totul nescontată.

Pînă atunci, să ne mai aducem aminte că dintotdeauna statul ungar a dus sistematic o politică de maghiarizare. Ar merita și acest fenomen să fie cercetat cu rigoare, sine ira et studio, chiar dacă el a declanșat multe drame, la care nu poți să rămîi insensibil. Să cunoaștem proporțiile și condițiile în care s-a produs această maghiarizare în regiunile locuite de români — și asta ne duce pînă dincolo de Tisa, în vestul acesteia — este important în discuția noastră din mai multe motive. Nu neapărat pentru a ne afirma niște drepturi astfel sporite, cît pentru a ne putea explica, pentru a putea „înțelege“ lucruri care pentru noi sînt, deocamdată, de neînțeles.

De ce mi-e de neînțeles această politică de maghiarizare ? Pentru că ea a culminat în secolul trecut, în deceniile următoare instaurării dualismului, cînd devine, precum spuneam într-un capitol anterior, politică de stat, cu instituții și practici legiferate, specializate în „maghiarizare“. Și cînd, rezumînd întreaga chestiune, circula laitmotivul „Ungaria va deveni maghiară sau nu va mai fi deloc“ sau, în formularea lui Kostenszky,

„ori noi vom fi nimiciți, ori naționalitățile trebuie să se contopească cu noi tertium non datur" (în „Nemzeti Politika". p. 23. Textul *Vagy mi semmiülünk meg, vagy a nemzetiségeknet kell belénk olvadinok : „tertium non datur"*. Apud Aurel C. Popovici, *Stat și națiune*, p. 38). Comentînd acest „silogism", Aurel C.Popovici nu reușește nici el să-l înțeleagă, numindu-l, pe drept cuvînt, „o idee de-a dreptul patologică"... Ciudat e că o lansase revoluționarul L. Kossuth „Să ne grăbim, să ne grăbim să ungurim pe toți croații, românii și slavii, că, de nu, pierim !"... Același Kossuth care, în focul revoluției de la 1848 se adresa conaționalilor săi cu aceste cuvinte, într-adevăr memorabile : „Cînd am pierde cuvintele limbii materne, ne-am pierde și sufletul. A pierde naționalitatea este a muri ca popor, fără naționalitate viața este de prisos... De aceea naționalitatea și limba e mai scumpă decît libertatea, căci libertatea se poate recîștiga, dar naționalitatea niciodată." Cîtă valoare aveau însă aceste vorbe pentru Kossuth însuși, ca și pentru urmașii săi, de vreme ce salvarea nației maghiare ei o aflau în maghiarizarea croaților, românilor și slavilor, pe care le era atît de ușor să-i vadă părăsindu-și limba, „pierzîndu-și sufletul" adică, și devenind peste noapte maghiari ? ! Ce fel de maghiari ? Fără suflet ?... Evident, avem de-a face cu o confuzie, dintre cele mai nefirești în condițiile Ungariei dualiste : confuzia dintre națiune și stat, între națiunea maghiară și statul ungar multinațional.

Să ne aducem aminte care erau condițiile propriu-zise în care s-a lansat acest apel disperat al maghiarimii : în Ungaria de după 1867 trăiau următoarele neamuri de oameni maghiari, sîrbo-croați, români, slovaci, sași și șvabi, țigani, ruteni și ucraineni. La un loc, vreo 16 000 000. Dintre aceștia, maghiarii erau 6 403 687, iar nemaghiarii 9 335 684, după datele publicate în urma recensămîntului din 1892. Chiar și aceste cifre, atît de defavorabile maghiarilor, erau „umflate", printr-o cunoscută practică maghiară. (Cf. Dr. Iulius Iung, *Römer und Romanen in den Donauländern*, 1877, p. 300 : „În recensăminte, de exemplu, domnește strădania de a-i scoate pe maghiari mult mai numeroși decît sînt în realitate".) Aurel C. Popovici, în lucrarea *La Question roumaine* (1918, p. 67), referitor la cifrele de mai sus precizează că „printre maghiari sînt incluși aproape toți evreii din Ungaria, în număr de 638 314. Numărul real al maghiarilor nu poate fi mai mare de 5—5,5 milioane. Deși nu admitem că maghiarii ar fi în număr de șase milioane patru sute de mii, totuși vom accepta această cifră în prezenta lucrare"... Vom proceda deci și noi la fel !

Așadar, dacă politicienii unguri ar fi reușit în ceea ce încercau să facă, deveneau maghiari și restul de 9,3 milioane de nemaghiari. Adăugați la cele 6,4 milioane de maghiari propriu-ziși, se obținea un număr de 16 000 000. Firește, pe loc, imediat, în epocă, se mai putea face distincția între cele două categorii de maghiari, dar după trei-patru generații această deosebire ar fi devenit neoperantă. Și cu toții, în Ungaria, ar fi devenit ce : maghiari sau maghiarizați ?

Istoria cunoaște — ar putea spune unii — situații asemănătoare : politica de germanizare a polonezilor sau de hispanizare a bascilor ori de

rusificare a moldovenilor ş.a.m.d. De ce n-ar fi existat şi o politică de maghiarizare a nemaghiarilor din Ungaria ? A românilor, bunăoară ? !.., Întrucît această politică de maghiarizare ar fi fost neobişnuită, stîrnind mirarea noastră ? !

Răspunsul e uşor de dat : spre deosebire de cazurile „similare", cînd se urmărea ori se producea de la sine deznaţionalizarea unor minoritari, în cazul Ungariei de dinainte de 1918 maghiarii alcătuiau ei o minoritate etnică, iar asta nu-i împiedica să urmărească deznaţionalizarea majorităţii populaţiei. Las' că acest proiect era irealizabil, dar ne umple de mirare evidenţa faptului că prin această maghiarizare, al cărei unic scop era păstrarea statului ungar în hotarele sale nefiresc de cuprinzătoare, poporul maghiar ar fi încetat să fie maghiar, devenind un popor de indivizi *maghiarizaţi*, ceea ce e cu totul altceva, după părerea mea. Căci nu cele 6 milioane de unguri ar fi maghiarizat pe cei 9 milioane de nemaghiari, ci aceştia mai curînd ar fi reuşit, de fapt, să-i de-maghiarizeze pe maghiarii propriu-zişi, maghiarii mai rămînînd în cuprinsul Ungariei Mari numai cu numele ! Spre acest mixtum compositum etnic era împins poporul maghiar de conducătorii şi ideologii săi politici. (Cf. acelaşi Aurel C. Popovici : „...părerea tuturor celor care cunosc Ungaria, că *adevăratul* (s. n.) popor maghiar nu este nici pe departe atît de *exaltat* (s. n.), cît mai ales exaltată este clasa lui conducătoare.")

Nu am nimic împotrivă la amestecul de rase, dar a face din asta politică de stat mi se pare un lucru la fel de condamnabil, de nefiresc, ca şi interzicerea amestecului între rase. Numai în acest fel seamănă şovinismul maghiar cu apartheidul. În fapt, politicianismul maghiar de odinioară cultiva ura nu faţă de alte neamuri, ci faţă de cei de alt neam, trăitori în Ungaria, şi care refuzau să se considere maghiari. Să simtă ungureşte !... Să se maghiarizeze !

„Rasismul" maghiar este aparent, el se poate numi astfel numai pentru caracterul său silnic, pentru dispreţul arătat faţă de fiinţa umană, dar acest dispreţ nu este arătat fiinţelor umane de altă rasă decît în măsura în care li se neagă acestora, concetăţenilor de altă rasă, de alt neam, dreptul de a rămîne ceea ce se ştie fiecare că este. Apartheidul, făcînd din acest drept o obligaţie, este ceva mai raţional, mai uman (sic !) decît ceea ce se petrecea în Ungaria de altă dată !

E atît de aberantă politica de maghiarizare dusă înainte de 1918 — dar şi după, de data aceasta cu minorităţile propriu-zise din Ungaria de drept, cea de după Trianon — încît ai crede că se urmărea prin ea dispariţia poporului maghiar. E drept, prin maghiarizarea celorlalte naţionalităţi ar fi supravieţuit un stat, nişte hotare convenţionale, dar aceasta nu pentru multă vreme, căci rămîneau şi mai lipsite de identitate naţională, de reazemul etnicităţii, transformînd etnicitatea într-o ficţiune geografică.

Încît, pentru cine e capabil să se detaşeze de sloganele şi formulele propagandei iredentiste şi ale mentalităţii care îi dă fiinţă, devine evident faptul că Pacea de la Versailles, care a redus Ungaria la hotarele ei etnice adevărate, *a salvat* poporul maghiar, în ceasul al doisprezecelea, l-a

salvat de la o iminentă disoluţie etnică, consecinţă firească, logică, inevitabilă, a politicii de maghiarizare, atît de aberantă în pretenţia de a impune silnic unei majorităţi etnia unei minorităţi, proces ce nu putea avea alt deznodămînt decît dispariţia în fapt a acestei etnii.

„Maghiarii, care sînt şase milioane la număr (8 milioane după recensămîntul oficial, care este însă absolut inexact) — scria în 1904 reputatul etnograf Albrecht Wirth — au cîştigat pentru maghiarism mulţi germani şi evrei, dar şi-au corupt în schimb, pînă în adîncul ei, propria lor naţiune." [106]

„Astfel — conchidea şi Aurel C. Popovici — maghiarii sînt pe cale să devină cea mai bastardizată naţiune din Europa." [107] Fireşte, în principiu, cuvîntul „bastard" e inacceptabil într-o discuţie serioasă şi nu i-am ierta lui Aurel C.Popovici că-l foloseşte, dacă n-am avea temeiuri noi, adăugate celor ce-l vor fi determinat pe Aurel C. Popovici să folosească un cuvînt atît de dur, de drastic *bastardizat*... Cuvîntul, repet, este inacceptabil, în principiu ! *În principiu*... Adică în situaţiile în care sîntem cît de cît obişnuiţi să ne aflăm, în situaţiile cît de cît normale ! Adevărul este însă că discutînd procesul şi politica de maghiarizare ieşim cu totul din zona normalului, trecînd dincolo şi de anormalitate — dacă se poate spune aşa, în hăul halucinantului !... Spre asemenea tărîmuri mă simt purtat cînd aflu, bunăoară, că în sprijinul acestei politici de maghiarizare a funcţionat în Ungaria, în anii primului război mondial, legea după care orice român ardelean era scutit de război dacă se... declara maghiar sau secui !... Exact aşa !... [108]

Să zăbovim puţin asupra acestei... acestei cum s-o numim ? !... Războiul începuse, aşadar, declarat de Austro-Ungaria, deci şi de Ungaria, iar această situaţie a fost apreciată — satanic, aş zice — ca un bun prilej pentru a mai „cumpăra" cîteva sute ori mii de suflete rătăcite, necăjite, de neisprăviţi, tentîndu-i cu favoarea scutirii de război. Deci guvernul ungar trăgea nădejde să ducă război nu cu maghiari, ci cu ne-maghiari ! În aceste condiţii, victoria era greu de apropriat prin luptători care ar fi avut aşa puţină tragere de inimă pentru izbînda maghiară ! Deci nu victoria în război pare să fi fost scopul angajării Budapestei în conflagraţia ce se ştia că va deveni atotcuprinzătoare, ci prilejul potrivit ce li se oferea astfel spre a mai reduce din numărul ne-maghiarilor, trimiţîndu-i pe front, să moară pentru Ungaria cei ce ţineau să se considere mai departe români, sîrbi, slovaci, saşi etc., şi făcîndu-i unguri pe cei ce, de teama frontului, erau în stare de orice ticăloşie !... De orice laşitate !... De sperjur ! Nu-i pot spune altfel ! Sporind astfel numărul „maghiarilor" !... Iar români rămînînd să se numească mai departe cei ce nu pregetau să-şi rişte viaţa, mulţi dintre ei trecînd munţii şi înrolîndu-se sub tricolorul Ţării, spre a o întregi, după visul poetului şi al neamului, de la Nistru pînă la Tisa...

Desigur, guvernanţii de la Budapesta aveau şi ei nădejdea victoriei, dar pentru această victorie urmau să lupte nu ungurii, ci nemţii, austriecii, bulgarii, turcii... Nu e de mirare atunci că la încheierea războiului, la masa tratativelor, sacrificiul de sînge maghiar n-a putut invoca nici un Oituz, Mărăşeşti sau Mărăşti, ci doar dreptul de cuceritor al lui Attila şi compania de odinioară. Vitejii honvezi făcuseră războiul mai mult în ca-

fenele, cum nota Octavian Goga, ceea ce nu putea decît să diminueze dreptul de a invoca... dreptul istoric, al descendenților din cuceritorii de odinioară !

La fel s-au desfășurat lucrurile și-n al doilea război mondial !

Dar nu aici voiam să ajung ! Ideea de a-i scuti de front, de război pe toți ne-maghiarii care acceptau să se declare unguri sau secui, să „treacă" la unguri, idee pe cît de ticăloasă, pe atît și de stupidă, denotă din partea guvernanților de la Budapesta, care o concepuseră, o ciudată lipsă de respect, de considerație pentru ideea — de data aceasta e vorba de „ideea" platonică — de popor maghiar, de nație ungară. Deschizînd spre maghiarime porțile prin care să treacă toți cei — cum să le zic altfel decît cum îmi vine ?! — ce la ceas de cumpănă pentru țara lor sînt gata să se lepede de orice pentru a-și salva pielea, aceasta numai politică patriotică și responsabilă nu poate fi numită, ci tembelism politic. Curat că această politică, împinsă cu asemenea metode pînă la capătul vizat, ar fi dus la bastardizarea poporului maghiar. Repet : cine are minte ca să priceapă — și sînt destui aceștia și printre vecinii noștri — luînd seamă la cele ce se petreceau în Austro-Ungaria de odinioară, va trebui să recunoască — măcar după principiul *în tot răul e și un bine* — că prin Tratatul de la Trianon s-au pierdut niște granițe care, firește, măguleau unele orgolii de duzină, dar în schimb a fost salvată națiunea maghiară ca națiune etnic omogenă, unitară ! Rar se poate vedea o mai mare contradicție între politica și ideologia — dacă nu e prea mult s-o numim așa — oficială, a oamenilor și a partidelor politice, și interesele autentic naționale. De aceea mă întorc și reiau un citat din același Aurel C. Popovici, transcriindu-l integral : „părerea tuturor celor care cunosc Ungaria e că adevăratul popor maghiar nu este nici pe departe atît de exaltat, cît mai ales exaltată este clasa lui conducătoare ; diferiții transfugi constituiesc un adevărat blestem pentru însăși maghiarimea"... *Transfugi*, adică deznaționalizați, renegați, făpturi lipsite de șira spinării și de orice avînt sufletesc generos, oamenii fără inimă și fără obraz, „patrioții" cum îi considera oficialitatea maghiară, alegîndu-și deseori dintre aceștia agenții cei mai zeloși ai politicii de maghiarizare !

Rămîi încă și azi stupefiat să vezi pînă unde puteau ajunge ideologii acestei maghiarizări, nici pe departe inconștienți de pericolul năruirii propriei etnicități maghiare, ci, în replică, teoretizînd „științific" superioritatea indivizilor rezultați prin... amestecul de rase, întrucît natura, vezi, Doamne, „preferă în mod deosebit încrucișările de rasă"... Culmea este că această politică, atît de șovină și, totodată, atît de anti-maghiară în consecințele ei funeste — consecințe de care i-a ferit pe unguri rezistența tenace a celorlalte popoare; această politică atît de absurdă a avut și literatura ei. Iată o mostră, ceva mai lirică : „Colosalul bazin al Ungariei este asemănător căldarei vrăjitoarelor lui Macbeth. Bazinul maghiar, la periferii cu naționalitățile, are la centru, la bază, invincibilele elemente ale maghiarismului. Providența stă de pază lîngă această căldare și de veacuri aruncă în ea tătari, turci, germani, sîrbi, valahi, evrei și tot ce este în lume. Iar ceea ce se aruncă în această căldare, fierbe, clocotește și alimentează forța maghiarismului.

Iată puterea rasei maghiare. Această mixtură face ca femeile maghiare să fie cele mai frumoase din lume, bărbații — cei mai viteji, deoarece în căldare, prin fierbere, s-au evaporat toate păcatele fiecărei rase, iar toate virtuțile acestora s-au adunat într-un singur mănunchi maghiar..." (Eugen Rákosi) [109]. Cred că e inutil să intrăm în detaliile biografice ale acestui ardent condeier, pentru a preciza cît era de maghiar...

Cele petrecute în anii de după 1867 nu au fost decît momentul de vîrf, de potențare maximă a unor tendințe și practici îndelung exersate, de-a lungul întregii istorii maghiare. Drept care ne vedem obligați să ne întrebăm care ar fi rezultatul, per total, dacă am încerca să facem distincția între *maghiari* și *maghiarizați*. Firește, o asemenea distincție se poate face și la noi, între *români* și *românizați*, și oriunde aiurea. Rezultatele — în măsura în care am putea ajunge la rezultate — cred că vor fi mult diferite, bunăoară al raportului *maghiar — maghiarizat*, față de *român — românizat* ! (Deși principala deosebire între *românizare* și *maghiarizare* nu e de ordin cantitativ, ci calitativă cei ce s-au românizat de-a lungul secolelor de istorie românească au făcut-o absolut liberi de orice constrîngere exterioară, drept care, „devenind" români, viața lor a continuat să se desfășoare după aceleași tipare de pînă atunci.)

De aceea mă întreb dacă nu cumva această politică de maghiarizare, susținută de un aparat propagandistic, legislativ și administrativ atît de vast, nu este efectul maghiarizării înseși, găsind adică adepții cei mai fanatici în persoana celor mai de curînd... maghiarizați. Nu cumva șovinismul maghiar, cu manifestările sale atît de nefirești, de exagerate, nu cumva este consecința unui exces de zel, a unei reacții aproape patologice care a marcat, la unii, pasul dramatic al acceptării unei noi naționalități ? Mai mult, a unei naționalități ostile celei părăsite, celei părintești ? !... Gestul maghiarizării avînd, în fapt, valoarea și semnificația intimă a unei trădări rușinoase ! Reacția excesului de zel a acestor „transfugi" e tipică și s-a verificat de nenumărate ori în istorie !...

Mă încearcă acest gînd mai întîi determinat, probabil, de constatarea că foarte mulți dintre autorii maghiari ale căror teze și lucrări au stîrnit paginile de mai sus, nu erau de origine etnică maghiari, ci se maghiarizaseră, luîndu-și un nume nou și străduindu-se, probabil, a dovedi că și-l merită mai mult chiar decît cei ce și-l moșteniseră.

Nu uit, în acest context, nici că unul din începuturile vrăjmășiei dintre români și unguri l-a constituit neînțelegerea dintre Matei Corvin și Ștefan cel Mare, adică dintre un român și un român maghiarizat !! Așa cum și confruntarea armată dintre români și maghiari, de la Posada, fusese provocată de Carol Robert, tot un maghiarizat.

Firește, această vrăjmășie, atîta cîtă mai există astăzi — iar noi, românii, am fost mereu gata să credem că ea a dispărut — se cuvine cercetată, ca orice lucru real, spre a fi îndepărtată, ca orice lucru rău, neplăcut, malefic. Îndepărtarea cauzelor și a faptelor care generează neîncrederea

şi duşmănia între oameni este de datoria oricărui om de bună credinţă care năzuieşte să împărtăşească altora din gîndurile sale.

În acest scop am ţinut să fac acum, la sfîrşitul cărţii, considerentele de mai sus, din acest ultim capitol. Nu pentru a afirma sau insinua lipsa de consistenţă a etnicităţii maghiare, gradul ei redus de „maghiaritate". Fiecare naţiune găseşte alte căi, proprii, de a-şi afirma identitatea şi omogenitatea. Şi îi va fi uşor, oricărui bun cunoscător al istoriei maghiare, să enumere temeiurile identităţii etnice, de neam, a ungurilor.

Cele de mai sus însă, în mod inevitabil, dacă le vom adînci fără nici o idee preconcepută, ne vor duce la concluzia că punţile de legătură dintre popoarele noastre sînt mult mai numeroase şi mai trainice decît cele pe care le avem în vedere de obicei, şi chiar şi atunci de multe ori din complezenţă formală, fără să credem noi înşine prea mult în ele.

Nu ! Situaţia este cu totul alta ! Nici pe departe nu s-au identificat toate punctele în care ne înîlnim şi consonăm. Iar foarte multe dintre motivele ce ne-au învrăjbit odinioară, dacă le privim azi mai atent sau numai ca efect al perspectivei istorice schimbate, se arată că pot deveni prilej de înfrăţire ori măcar de împăcare...

Iată, această mult pomenită maghiarizare şi secuizare, atît de urîcioasă şi de odioasă ca politică, privită ca un fapt ireversibil — aşa cum este în multe cazuri — de ce să n-o interpretăm ca factor de înrudire (sic !) sui-generis. Personal, conştiinţa că mulţi maghiari ori secui de azi sînt urmaşii unor români deznaţionalizaţi odinioară mă face să nutresc o vie simpatie pentru vecinii noştri care, iată, deci !, ne sînt mai mult decît vecini ! Într-o măsură oarecare, rude !... Cred că e bine să ştim cît mai exact *în ce măsură*. Iată deja un subiect a cărui cercetare ne oferă, pentru viitor, prilejul unei fireşti colaborări.

Să recapitulăm

— maghiarii — puţini la număr, spun istoricii, vin de unde i-or fi adus aici necazurile, că nimeni nu pleacă de bine, ci de rău, şi-şi află în Panonia o patrie nouă. Aici locuiau nişte oameni, autohtonii, al căror neam nu ne e prea bine cunoscut, dar anumite fapte lingvistice par să dovedească un lucru ce merită studiat temeinic cît mai curînd aceşti autohtoni panonici vorbeau o limbă indo-europeană, înrudită cu limba acelor autohtoni din Dacia care, prin romanizare (sau românizare ! !), au devenit românii de mai tîrziu. Între maghiarii veniţi din Asia şi autohtonii panonici s-a produs un amestec etnic, graţie căruia maghiarii s-au „europenizat" din punct de vedere antropologic, cultural etc.

— la sfîrşitul mileniului întîi, se creează statul ungar, constituit pe principiul că *regnum unius linguae imbecile et fragile est,* aşadar cu totul străin de ideea impunerii unei anumite naţionalităţi. (Nu întîmplător coroana regelui Ştefan o vor purta o mulţime de capete ne-maghiare...). Ulterior însă, din motive care şi ele ar merita o atenţie specială, începe să se nască şi să se organizeze o politică de maghiarizare a celorlalte naţionalităţi. În Transilvania, această politică i-a vizat îndeosebi pe români şi saşi. Drept urmare, nu puţini au fost românii care s-au maghiarizat. Proces care continuă în Ungaria şi în zilele noastre.

— se poate vorbi și de o românizare a ungurilor și secuilor. În primul rînd a celor ce au părăsit Transilvania, preferînd Moldova ori Muntenia, unde nimeni nu i-a constrîns în vreun fel să renunțe a mai fi unguri ori secui, dar acesta a fost rezultatul, căci așa e în ordinea firii, mai ales că era vorba de destine individuale, cel mult ale unor mici comunități. Românizări spontane s-au petrecut și-n Ardeal, în ciuda politicii de maghiarizare !...

Toate acestea ce să însemne altceva decît motive de a reconsidera disputa româno-maghiară dintr-o perspectivă nouă, perspectivă care nu poate avea altă încheiere decît o mai bună înțelegere între cele două părți, despărțite prin prăpăstii ce se dovedesc a fi ușor de trecut !...

La capătul acestor considerații atît de sumare, prin care ne-am propus mai mult să identificăm cîteva subiecte de cercetare istorică propice unei rodnice colaborări româno-maghiare, ne putem îngădui totuși să orientăm înțelesul, semnificația unei împrejurări pe care istoricii — români și maghiari deopotrivă — preferă să o lase uitată și necunoscută publicului, într-atît fiind această împrejurare de bizară și de neașteptată, de „de neînțeles" : la sfîrșitul primului război mondial, după semnarea Tratatului de la Trianon, și după lichidarea „revoluției" ungare conduse de Béla Kun, liderii politici ai Ungariei i-au oferit regelui Ferdinand al României să fie rege și al Ungariei ! Au propus deci crearea unui sistem politic dualist româno-ungar, în locul celui austro-ungar, defunct !... Ionel Brătianu l-a sfătuit pe regele Ferdinand, precum tatăl său pe regele Carol în 1880, să refuze această onoare, din motive mult mai temeinice și mult mai puțin interesante azi decît motivele care i-au determinat pe conții maghiari Bétlen, Téléky și Bánffy să ofere regelui României coroana milenară a regelui Ștefan. Încercînd să înțelegem motivele care au dus la gîndul și inițiativa creării unui stat româno-maghiar, va trebui să avem în vedere și acțiunea, ce nu putea fi decît foarte puternică, deși inconștientă, *probabil* inconștientă !, a acestui substrat etnic comun celor două popoare, substratul carpato-panonic, acumulat în beneficiul poporului vecin prin acțiunea și politica de *maghiarizare*, mai întîi a autohtonilor panonici, mai apoi a românilor de pe ambele maluri ale Tisei ori din Transilvania...

Lăsînd viitorului să facă un bilanț exact al celor ce ne apropie și ne aseamănă, sîntem de pe acum convinși că acestea sînt mult mai numeroase și mai consistente decît cele ce ar mai putea azi să ne separe ori să ne învrăjbească.

De aceea, la capătul acestei cărți, punîndu-ne din nou întrebarea care a stîrnit-o, răspunsul nostru diferă oarecicît de cel cu care am pornit la drum. Drumul parcurs n-a fost în zadar, căci ne-a îmbogățit întrucîtva înțelegerea. Deci, al cui este Ardealul, oameni buni ?

Ardealul este al ardelenilor, al celor ce-l locuiesc și-l fac, prin munca lor, mai frumos, mai bogat !

Așa cum și Moldova este a moldovenilor ș.a.m.d.

Iar amănuntul că în Ardeal unii își spun români, iar alții secui ori maghiari ori sași este un detaliu, care, prins în cuvinte, nu trebuie să ne înșele, să ne lăsăm deci păcăliți de cuvinte : căci deosebirea care se poate

stabili *în fapt* între un român și un secui ori sas din Ardeal nu este propriu-zis ceea ce se înțelege prin națiuni diferite... Sînt, există adică asemănări, puncte de identificare ale acestor neamuri de... ardeleni, care depășesc cu mult nivelul datorat eternului și generalului uman. Iar aceste puncte de contact, de comuniune, care dau Ardealului o anumită omogenitate etnică (sic !), — ca să nu mai zic de cea *stilistică*, unanim recunoscută — sînt temeiul pentru care Ardealul întotdeauna a avut și va avea un singur stăpîn : cei ce-l muncesc, cei ce-și au în Ardeal înmormîntați moșii și strămoșii, cei ce în Ardeal își visează viața nepoților și a strănepoților, într-un Ardeal însorit de buna înțelegere între cei ce-l stăpînesc.

Constrînși totuși — din motive mai curînd artificiale decît firești — să alegem al cui e Ardealul al românilor, al secuilor, al maghiarilor ori al sașilor ?...

Constrînși să dăm un răspuns „limpede", adică prin folosirea unui singur nume de neam.

Dintre răspunsurile posibile îl vom alege, firește, pe cel prin care vom recunoaște titlul de proprietate asupra Ardealului unui număr cît mai mare de ardeleni, pentru ca în felul acesta să nedreptățim (sic) un număr cît mai mic de concetățeni. Dacă s-ar putea — și credem că se poate — să nu nedreptățim pe nimeni chiar !

Vom spune deci că *Ardealul este românesc, este al românilor*, nu numai pentru că sînt mai numeroși cei ce-și zic astfel, *români* ;

mai numeroși chiar decît toți ceilalți luați de două ori la un loc !...

ci și pentru că *români în Ardeal nu sînt numai românii, ci și un mare număr dintre cei ce-și zic secui sau maghiari...*

Acest adevăr e ușor de stabilit de către orice cunoscător al istoriei Transilvaniei, și-l invocăm fără teamă că va fi vreodată făcut pretext al unei politici de deznaționalizare — cum aud că se întîmplă prin alte părți — ci numai pentru a stabili cît mai exact sensul în care spunem că *Ardealul este al românilor !*

Este al românilor din Ardeal, și nu numai al lor, ci și al secuilor, al maghiarilor și al sașilor trăitori în Ardeal de sute de ani.

...Este al românilor din Ardeal, și nu numai al lor, ci și al românilor din celelalte ținuturi românești, care numai cu toții laolaltă alcătuiesc un întreg cu identitate istorică și etnică : poporul român, de neconfundat cu altele și îndreptățit, alături de ele, să pună umărul și sufletul la închipuirea și întruchiparea viitorului, a lumii de mîine, ce nu poate fi decît *o lume a omeniei.*

Dixi et salvavi animam meam !...

București, iunie 1987

POST SCRIPTUM

Această carte a fost împiedicată să vadă lumina tiparului pe vremea regimului totalitar. Ea devine astfel un argument palpabil împotriva celor ce susțin că regimul comunist a fost, în România, o sursă de suferințe și privațiuni discriminatorii pentru maghiarii din România.

Firește, nu intenționăm să luăm apărarea acestui regim. Dar, pentru cine practică încrederea în natura umană este deprimant să constate că, după Revoluția Română anticomunistă din Decembrie, cei care odinioară au profitat de instaurarea comunismului se străduie acum, tot ei, să dobîndească avantaje de pe urma desființării comunismului.

Partidul Comunist din România, înființat în 1921, a fost un partid al cîtorva minoritari plătiți de Moscova pentru a susține ideea necesității istorice ca România Mare, cea de după 1 Decembrie 1918, să se dezmembreze. Această teză, atît de falsă și de iresponsabilă, i-a îndepărtat de partidul comunist nu numai pe toți românii, ci și, practic, pe toți minoritarii, astfel că în 1944, cînd, cu ajutorul armatelor sovietice de ocupație, comuniștii urcă pe scena politică a țării, ei nu erau decît „o căruță de oameni" (Petre Țuțea), cîteva sute, printre aceștia românii propriu-ziși fiind minoritari...

De la bun început, un lucru trebuie bine precizat odată pentru totdeauna și pentru toată lumea : prin venirea la putere a partidului comunist, în România a fost instaurat un regim politic anti-românesc !

Raportîndu-se la minoritatea maghiară, vom spune că PCR și structurile opresive create de acesta au devenit, imediat după 23 august 1944, locul de refugiu și de reparație biografică pentru majoritatea celor care se remarcaseră în intervalul 1 septembrie 1940 — 25 octombrie 1944 prin brutalitate și crimă față de românii din Ardealul de Nord, cedat Ungariei prin dictatul de la Viena. În loc să facă obiectul acuzației de genocid, într-un proces care să pună în discuție și în lumină întreaga disponibilitate a Budapestei pentru valorile civilizației europene, așa cum s-a vădit prin crime oribile această disponibilitate după 30 august 1940, criminalii horthyști din Transilvania unii au fugit în Vest — acestora li s-a deschis proces și au fost condamnați în contumacie, iar alții, care au rămas pe loc, au sporit rîndurile PCR, intrînd de predilecție în serviciile de securitate, de miliție, de procuratură...

Ani de zile PCR-ul a fost dominat, îndeosebi în structurile sale superioare, de comuniști care nu aparțineau naționalității române : foarte mulți dintre aceștia au fost maghiari.

Fără să intrăm în detalii, vom spune că această situație este una din explicațiile împrejurării că maghiarii din România au avut parte de un regim extrem de favorabil în comparație cu ceea ce înseamnă, în general, în lume și în Europa, regimul social-politic al minorităților. Paradoxal însă — și aici „meritul" revine în întregime Partidului Comunist Român — este că acest regim le-a fost favorabil chiar și în comparație cu... românii majoritari. Întocmai așa : în România comunistă maghiarii au avut o situație deseori privilegiată în raport chiar și cu populația majoritară, românească. Dacă pentru un român, în numele internaționalismului proletar, era o gravă culpă politică și penală să facă discriminări favorabile altor români, în schimb, pentru un maghiar, înalt funcționar la București sau numai vînzător într-un magazin din Transilvania, era în firea lucrurilor să discrimineze favorizîndu-și co-naționalii : își exercita astfel drepturile sale de minoritar !

Nu intrăm în analiza detaliată a acestui bizar fenomen șovinismul maghiar. Nu avem toate datele necesare și nici subiectul nu ne atrage. Ipotezei că românii ar fi cei ce stîrnesc această reacție maghiară i se opune situația identică în care se află maghiarii față de toate celelalte naționalități cu care istoria i-a pus în contact. Dar nu ne putem reține uimirea pe care ne-o stîrnește îndîrjirea acestui șovinism, vitalitatea incapacității de a se potrivi secolului și continentului în care trăim...

În condițiile ce s-au creat în România după Revoluție este de așteptat că se va spune tot adevărul cu privire la relațiile româno-maghiare. Prea tare nu ne bucurăm, căci lecția istoriei nu-i face pe (unii) oameni mai înțelepți, ci mai des îi înverșunează să se solidarizeze cu greșelile trecutului, ale părinților. În mod ciudat, mai ales românii au fost dispuși să facă uitat acest trecut și n-au mai făcut caz de o sumedenie de evenimente și întîmplări. Ciudățenia constă în faptul că aceste evenimente îl incriminează aproape întotdeauna pe unguri ! De ce românii au lăsat uitării aceste crime ?... Se pare că este vorba de aceeași rușine de rușinea celuilalt. De aceeași lehamite... Ne supunem și noi acestui tipar sufletesc atît de românesc și nu insistăm.

Constatăm însă cu mîhnită uimire că la data cînd încheiam scrierea acestei cărți, în urmă cu vreo patru ani de zile, altele erau perspectivele relațiilor noastre cu concetățenii maghiari, cu vecinii unguri. Erau aceste perspective mult mai bune decît azi, cînd această carte vede lumina tiparului.

Vreme de cîteva zile, în Decembrie 1989, ne-am amăgit cu veștile într-adevăr extraordinare care veneau din Ardeal : tinerii maghiari, cu tricolorul românesc în mînă, luptau pe baricadele revoluției alături de colegii și prietenii lor români...

Dar n-a fost să fie... Înființarea UDMR-ului (Uniunea Democratică a Maghiarilor din România) a căzut ca o lovitură de măciucă în moalele capului. Adunîndu-i la conducerea sa pe toți foștii membri ai CC al PCR,

de origine maghiară, UDMR reprezintă azi ultima redută a sistemului totalitar, bolşevic, de tipul „partidului unic" al clasei muncitoare. Este vorba acum de partidul „unic" al maghiarilor din România, care nu pot fi nici liberali, nici social-democraţi, nici ţărănişti şi nici liberschimbişti ! Ei nu au voie acum să fie decît, mai departe, udemerişti, aşa cum au fost şi înainte de 22 Decembrie 1989, cu toţii în acelaşi partid !

Dincolo de caracterul nefiresc al unei activităţi politice întemeiate pe criterii etnice, naţionale, partea cea mai supărătoare o constituie agresivitatea şi brutalitatea acestui partid, politica sa de izolare, de ghetoizare sau de enclavizare — cum vom vrea să-i zicem, a populaţiei maghiare din România. Asemenea politică în chip evident nu ascunde nimic bun pentru statul român, atîta vreme cît este expresia unui grup etnic care nu a avut nimic de suferit în trecut şi ai cărui lideri nu au făcut pînă acum dovada nici a măsurii şi a bunului simţ civic, şi nici a loialităţii faţă de statul în care trăiesc.

Cele ce se petrec în Transilvania acestor zile par a fi răbufnirile unei uri şi disperări îndelung reprimate, ascunse de vederea celuilalt. *Acum, faţă de* celălalt, *de vecinul sau colegul român, se poartă obiceiul de a nu-ţi mai ascunde vrăjmăşia. Această schimbare la faţă în comportamentul maghiarilor din Ardeal nu i-a cuprins, fireşte, pe toţi maghiarii şi nici măcar pe cei mai mulţi. Totuşi, sînt destul de mulţi cei ce, dintr-o dată, se arată a fi* altfel *de prieteni, de colegi, de vecini... Această schimbare pare mai mult decît o reacţie spontană asemănătoare. Avem de-a face mai degrabă cu supunerea la o „indicaţie superioară". Dumnezeu ştie de unde venită... De la Budapesta, de la Washington...*

O bună parte a populaţiei maghiare din Ardeal pare într-adevăr să asculte, disciplinată, de ordine şi dispoziţii venite dintr-un centru de comandă care probabil că deţine raţiunea şi motivaţia numeroaselor şi diverselor activităţi antiromâneşti ce se desfăşoară în România după 22 Decembrie 1989. Se pare că nu este vorba de o simplă şi primitivă exteriorizare a unui antiromânism de-aici înainte irepresibil, ci aceste crime, agresionări fizice şi morale, sabotaje, tulburarea ordinei publice, întreţinerea unei neîntrerupte stări de iminent conflict între români şi maghiari, toate acestea au o finalitate bine precizată în mintea celor ce au împins populaţia maghiară din Ardeal la o schimbare atît de radicală a atitudinii lor faţă de români. Faţă de românii care cu nimic *nu i-au ofensat sau oprimat în vremea lui Ceauşescu, în vremea regimului totalitar sau altcîndva !*

Anumite acţiuni întreprinse de maghiari în localităţile unde ei se află în majoritate, precum alungarea şi terorizarea intelectualilor : profesori, ingineri, medici, a preoţilor îndeosebi, agresionarea fizică împinsă pînă la asasinarea celor ce au curajul să-i înfrunte (cazul ziaristului Fontu), ne amintesc de cele petrecute în Ardealul de Nord după dictatul de la Viena.

Oare să fie posibil un nou an 1940 în Transilvania ?

La această întrebare, pe care ne-am pus-o cu toţii după Revoluţie, cei mai mulţi dintre noi se grăbesc să răspundă, raţionali şi lucizi : „este

exclus"! Căci alta este Europa de azi, nu?! Cine și-ar mai lua riscul unui act atît de samavolnic?... Și cînd? Și cum?...

Subsemnatul este și el de aceeași părere și nu vede cum s-ar ajunge la un alt 30 august 1940.

Dacă însă vom lăsa deoparte toate aceste întîmplări care se petrec în Ardeal, absurde prin violența lor și prin lipsa — aparentă — de perspectivă, și ne vom îndrepta spre zona de normalitate a istoriei, întrebîndu-ne, într-o lume, repet, normală, ce este de așteptat să ne ofere viitorul românesc, dobîndim astfel o perspectivă cu totul neașteptată și limpezitoare. Și anume

Pare destul de sigur și de logic ca evenimentul cel mai important spre care se îndreaptă azi România să fie revenirea Basarabiei la Patria Mamă. *Nu insistăm asupra dovezilor că așa* trebuie *și că deja lucrurile* evoluează *în acest sens! Ci ne întrebăm asupra consecințelor acestui gest atît de firesc. Care vor fi ele?*

E simplu de constatat că în felul acesta România se face mai mare. Chiar mai mare decît în 1918, dacă vom lua în calcul și Moldova transnistriană, atingînd astfel o suprafață de circa 350 000 Km² și o populație de aproximativ 30 de milioane de locuitori. Proiectînd pe harta Europei acest contur real *al României, al României viitoare, vom vedea că apare astfel în sud-estul Europei un stat mult mai mare și mai puternic decît celelalte. Din păcate, pare să țină de viitor și dezmembrarea Iugoslaviei, situație în care fărîmițarea politică a acestui colț de lume se va accentua, ceea ce va face și mai „stridente" dimensiunile României Mari. Puțini vor trece peste șocul acestei disproporții pentru a constata că în spatele hotarelor românești se află totuși un stat național unitar. Puțini vor lua aminte la realitatea — amintită și de noi în paginile propriu-zise ale acestei cărți — că* românii sînt populația de departe cea mai numeroasă trăitoare între Marea Neagră și Marea Adriatică! *Ci vor fi mulți — printre europenii de rînd, ca și printre politicieni — cei gata să li se pară că această Românie este „prea mare", ca să nu mai vorbim de calculele politice propriu-zise, exact făcute, în liniștea unor cabinete ministeriale sau prezidențiale, din Europa și din lumea largă, calcule din care va rezulta că e mai convenabil pentru alții ca România să nu fie atît de mare...*

O asemenea reacție ni se pare explicabilă în primul rînd prin însăși natura umană, dispusă să cedeze mai curînd unei impresii — „e prea mare România în comparație cu statele din jurul ei"! — decît să ia în considerație datele realității: istorice, demografice, economice etc. Din această pricină, o parte a opiniei publice internaționale, anume acea parte care este cel mai puțin informată — ceea ce poate să însemne partea cea mai numeroasă a opiniei publice internaționale, fără alte temeiuri decît harta cea nouă a Europei, se va lăsa impresionată în același fel și de același unic element: dimensiunile unei Românii disproporționat de mari! În plus, să nu ne amăgim: o Românie Mare, atît de mare cît îi este în drept să fie, încurcă totuși niște socoteli, ale multora, mari sau mici, dar îndeosebi mari... Mari puteri...

Ne așteptăm, așadar, ca înfăptuirea României Mari prin realipirea Basarabiei să genereze în lume o altă atitudine față de România. O atitudine determinată de constatarea că România Mare este ...prea mare! Această atitudine va determina un soi de simpatie, de acord tacit pentru orice proiect de reducere a dimensiunilor României.

În ce fel vor putea fi reduse aceste dimensiuni? În două feluri: fie (1) revenindu-se asupra alipirii Basarabiei, revenindu-se la statu quo ante fuit — ceea ce va părea neserios de vreme ce abia se va fi înfăptuit această unire, după o convingătoare argumentație, fie (2) prin modificarea hotarelor de vest ale României...

Pe scurt dacă azi, în cancelariile Europei și ale lumii, nimeni nu ar sprijini ideea unei modificări a hotarelor de vest ale României, această idee va fi cu totul altfel privită în momentul cînd România se va fi mărit prin modificarea hotarelor sale de răsărit!

Este evident pentru oricine că în această situație — spre care ne îndreptăm în chip inexorabil prin logica devenirii istorice, va conta foarte mult faptul că în Ardeal „nu este liniște"! Faptul că acolo este o „problemă" pe care autoritățile de la București nu reușesc s-o rezolve! O situație conflictuală care depășește puterile de intervenție ale autorităților românești! Adică tot ceea ce se întîmplă acum în Ardeal, dacă va continua și se va înteți, capătă dintr-o dată sens și finalitate! Nu mai avem de-a face cu incapacitatea unor indivizi de a-și stăpîni reacțiile, de a accepta evidența dreptului deasupra și înaintea intereselor proprii, ci e vorba de un calcul destul de ingenios și de realist.

Așadar, revenirea Basarabiei între fruntariile României va fi ocazia, probabil unică și ultimă, de a mai pune o dată în discuție hotarele de vest ale României. Pregătită în timp, o parte din opinia publică mondială ar putea accepta o modificare a acestor hotare în momentul cînd, la cererea românilor de la est și vest de Prut, Prutul va înceta să mai fie hotarul de est al României.

Capătă astfel sens și atitudinea Ungariei — inclusiv a celor ce s-au atașat acesteia, de a încuraja eforturile românești îndreptate spre integrarea Basarabiei. Ne-a surprins deunăzi tonul cu care o anumită presă ne sfătuia să nu uităm de Basarabia... Să nu dăm prea mare și exagerată atenție Transilvaniei, care, oricum, aparține României, în vreme ce Basarabia nu încă! Ce ar fi mai firesc decît să ne îndreptăm atenția în primul rînd asupra Basarabiei?!

Într-adevăr, nimic mai firesc pentru societatea românească decît să se pregătească pentru o integrare organică a Basarabiei, o integrare care să facă imposibilă nostalgia cuiva după starea anterioară, cea de azi. Evident, simplă unirea nu este suficientă pentru a ne bucura de împlinirea ei. Ce se întîmplă după unire este încă și mai important. Greșelile săvîrșite după 1918 se cuvine a fi bine analizate spre a nu le repeta. Altele noi, pe care le-am putea face azi, în ultimul deceniu al secolului, trebuie prevăzute cu grijă și, la fel, evitate. Dacă luăm aminte și la procesul de trecere de la sistemul totalitar la cel democratic, de la economia planificată la cea de piață, putem conchide că societatea românească se află acum dinaintea unor probleme extrem de complexe și de dificile. Ea

are nevoie de tihnă pentru a se putea concentra asupra acestor probleme: Acțiunile și activitățile UDMR, ale extremiștilor maghiari țintesc tocmai să ne lipsească de această liniște și, în plus, să compromită în ochii lumii capacitatea românilor de a asigura toate condițiile de funcționare normală a statului de drept. În felul acesta, la momentul oportun — și acest moment nu va putea fi decît momentul de reuniune cu Basarabia — maghiarii vor avea motive, cît de cît întemeiate, pentru a cere o ajustare a granițelor de vest ale României. Motivația lor nu va mai face apel la argumente istorice — pe acest plan bătălia a fost definitiv pierdută. Singura șansă pentru revizioniștii maghiari este ca prezentul, starea actuală, să le ofere aceste argumente. Or, prezentul, la prima și cea mai justă vedere înseamnă situația demografică. Pe întreg teritoriul cu care România s-a întregit la 1918, preluîndu-l de la defunctul imperiu Habsburgic, teritoriu pe care trăiește cvasitotalitatea maghiarilor, raportul între români și maghiari este cam de 5 la 1. Din cîte județe sînt în acest teritoriu, vreo 16, în numai două județe, Harghita și Covasna, situate la mare distanță de frontiera cu Ungaria, maghiarii sînt în majoritate. Iar dacă vom face distincția între maghiari și secui — distincție de care nu mai avem voie să uităm, raportul dintre români și maghiari în Transilvania se schimbă spectaculos, ajungînd la 9 sau 10 la 1, maghiarii nereușind să fie majoritari în nici un județ și în nici o localitate mai importantă !

Din păcate, situația prezentă nu înseamnă numai cifre demografice: Mai înseamnă și propagandă, adică minciună și dezinformare a opiniei publice prin procedee tot mai ingenioase. În sprijinul acestei propagande va conta mult starea de liniște și colaborare socială între grupurile etnice din Transilvania. Cu cît această stare va fi mai tensionată de conflicte consumate deja sau pe cale de a se produce, cu atît mai convingătoare vor fi argumentele revizioniste, care vor bate toba în toată lumea pe tema imposibilității de a se concilia interesele românilor și ale maghiarilor din Transilvania în interiorul societății românești, al unei Românii Mari și autoritare față de minorități. Înscenările și diversiunile nu ne vor da o clipă de răgaz, Ardealul va deveni un fel de Liban al Europei, ceea ce ar face iminentă și indispensabilă intervenția protecției și a arbitrajului internațional, ONU etc., etc. În acest scenariu, deloc absurd, de politic fiction, cartea pe care se va miza cel mai mult va fi, probabil, ideea unei federalizări sau chiar autonomizări a Ardealului, idee care deja circulă, testînd receptivitatea publică.

Iată dar că nu mai este așa de exclusă repetarea lui 30 august 1940. Cei ce și-au dedicat viața acestui sumbru ideal mizează pe partea mizerabilă a lumii în care trăim, pe mizeria istoriei, *în vreme ce adversarii lor, adică naivii care nu le acordă nici o șansă, mizează pe demnitatea umană, pe raționalitatea devenirii istorice, convinși că istoria nu se repetă. Cînd este vorba de crimă și de fărădelegi însă, istoria mai des se repetă !...*

Ce avem de făcut ?...

În primul rînd, să conștientizăm acest pericol aducîndu-l la cunoștință tuturor, în țară și străinătate.

În al doilea rînd, să facem tot ce este posibil — în limitele demnităţii şi ale spiritului creştinesc, spre a încuraja şi cultiva tendinţele fireşti ale convieţuirii şi colaborării interetnice în România, în Transilvania. Tot ce este posibil spre a convinge un număr cît mai mare de maghiari că e mai bine să construim un viitor sigur — iar sigur este numai viitorul de bună înţelegere şi de conlucrare, un viitor paşnic, aşadar, decît să urmărim planuri politice cu şanse mici de a se realiza şi care, odată năruite, vor face din viaţa oamenilor în Transilvania un adevărat infern! Planuri care chiar şi dacă s-ar realiza, nu ne dau decît o singură siguranţă : starea de conflict şi confruntare în care ne va aduce, cu toate consecinţele acesteia.

Va fi de asemenea nevoie de o amplă propagandă internaţională care să facă mai evidente nu numai drepturile românilor de a da caracter de stat naţional unitar unei Românii Mari, ci şi pericolul pe care îl reprezintă pentru pacea Europei şi a lumii revizionismul ungar, demascînd — de data aceasta fără nici o reţinere — ticăloşia metodelor folosite de propaganda şi politica revizionistă.

În viitorul încrîncenat care ne aşteaptă cu aşa de multe şi grele întrebări, corectitudinea, respectul adevărului şi al adversarului, respectul faţă de opinia publică internaţională — respect tradus prin punerea în circulaţie numai a informaţiilor exacte, corecte, va fi să constituie regula de aur a tot ce vom întreprinde. Dreptatea şi adevărul sînt de partea noastră şi trebuie să ne încredem în metodele şi procedeele potrivite acestora.

Cartea de faţă a fost scrisă şi ea cu aceeaşi convingere că adevărul este singurul nostru aliat de nădejde, de toată nădejdea. Este singurul invincibile argumentum.

MĂRTURII, PĂRERI, ÎMPRESII...

Acest capitol de mărturii, păreri şi impresii nu intră în economia demonstraţiei pe care am încercat a o face. Astfel că nu acordăm valoare de argument textelor citate în acest capitol. Rostul lor este să-l situeze pe cititor cît mai confortabil în contextul de idei şi teze aflate în circulaţie. Ca efect secundar, aceste citate îl vor ajuta pe cititor să înţeleagă puţinătatea ideilor noi cu care ne prezentăm dinaintea domniei sale.

1. Numesc, aşadar, *română* naţiunea care stăpîneşte cele două principate, al Valahiei şi al Moldovei, iar în cuprinsul Transilvaniei, al Banatului şi al părţii răsăritene a Ungariei, pînă la Tisa, este cea mai numeroasă dintre toate celelalte şi care pînă acum a fost denumită valahă; pe fiii acestei naţiuni îi numesc *români,* iar limba o numesc *română,* întemeindu-mă îndeosebi pe argumentul că valahii nu şi-au zis vreodată şi nici azi nu-şi zic altfel decît *români.*

Ioan Budai Deleanu, **Elementa gramatices linguae romanicae,** 1812

2. Nu ne putem mira îndeajuns care e pricina că voi ungurii ne-aţi apăsat pe noi într-atîta şi ne-aţi aruncat după cap şi jugul iobăgiei, cînd noi sîntem şi am fost totdeauna mai mulţi decît ungurii şi, ce e mai mult, sîntem şi mai demult decît voi în această ţară, căci sîntem rămăşiţele încă a vechilor daci.

Memoriul unor ţărani ardeleni, circa 1770 (după D. Prodan, **Supplex...,** p. 220)

3. De aceasta mărturisesc că mă tem, căci dacă le bagă şi mai bine în mintea românilor, pe noi ungurii de bună seamă că ne-ar nimici degrabă, căci în Ardeal pe uşor sînt de zece ori mai mulţi români decît unguri.

Gheorghe Rettegi, circa 1764 (după D. Prodan, **Supplex...,** p. 220)

4. Atît de mare este numărul românilor, încît nu numai că le egalează, dar le întrece cu mult pe toate celelalte neamuri din Transilvania luate împreună.

Iosif Bánki, după **Din istoria Transilvaniei,** 1961, vol. I, p. 247

5. **Soluția acestei probleme trebuie căutată în faptul că teritoriul actual al limbii române coincide aproape integral cu frontierele Imperiului roman și cu cele ale Daciei antice.**

Heinrich Kiepert. **Lehrbuch der alten Geographie**, 1878, p. 337

6. Istoricii maghiari care ne consideră străini, curind veniți în Transilvania, n-au scornit o asemenea teorie decît momentul cînd principiul naționalității început să devi ă o forță.

Aurel C. Popovici. **La Question roumanie**, 1892, p. 16

7. În prezent, persecuțiile împotriva românilor nu mai sînt o închipuire, ci o tristă realitate! Incidentele la procesul de la Cluj au produs o senzație enormă în România. În străinătate, în presa franceză, italiană și engleză transilvănenii primesc încurajări care nu s-au manifestat pînă acum. Prin brutalitatea procedeelor sale, guvernul maghiar a provocat o mișcare deosebită de simpatie în favoarea oprimaților și se poate întrevedea momentul cînd problema românească va deveni o problemă europeană. Lucrurile se petrec diferit în Transilvania, unde aspirațiile a aproape trei milioane de daco-români tind în mod vizibil spre București în speranța de a vedea realizîndu-se într-o zi visul României Magna.

Van der Steen, ministrul Belgiei la Viena (după **1918. Unirea Transilvaniei cu România**, București, 1978, p. 213)

8. Dintre popoarele care trăiesc sub dominația maghiară, românii sînt cei mai nemulțumiți. Acești strănepoți ai lui Traian, în număr de aproape trei milioane, din care două milioane în Transilvania, nu pot uita că sînt frații românilor din regatul înfloritor și prosper, în prezent guvernat de un Hohenzollern. Populația română din Transilvania se cifrează, chiar după datele oficiale maghiare, la 56%, din populația totală și în ciuda tuturor sacrificiilor de sînge și bani la care a consimțit dintotdeauna și de bunăvoie pentru a apăra statul, se află în prezent într-o asemenea opresiune încît este privată de aproape toate drepturile sale politice...

Borchgrave, ministrul Belgiei la Viena, 1892 (după **Teroarea horthysto-fascistă...**, p. XXVII)

9. Ungurii urmăresc o politică violentă și oarbă față de naționalitățile supuse coroanei ungare și în special împotriva românilor. În Transilvania, atitudinea provocatoare a *minorității* maghiare contra românilor poate declanșa de la o zi la alta tulburări.

Lord Fitzmaurice, în „Pallmall Gazette", 1890 (după **Teroarea horthysto-fascistă...**, p. XXVII)

10. Așadar, lăsind mai de[illegible] T[illegible] Austro-U[illegible]garici, înseamnă să condamnă [illegible] trunchiul și rădăcinile înseși ale națiunii [illegible]m cu moartea sufletul Românici.

Emile Boutroux, în prefața la D. Draghicesco, **La Transylvanie**, Paris, 1918

11. Noi, maghiarii, sîntem stăpînii Transilvaniei numai pe plan politic, dar nu și pe plan național.

De la Dealul Craiului pînă la ținutul sașilor, limba maghiară nu formează decît insule.

Pe acest teritoriu, [illegible]ă a românilor și sașilor, nu întîlnești nici măcar un colțișor în care să domine limba maghiară.

Vom pieri din Transilvania, deși puterea politică este în mîinile noastre.

Maghiarii ar trebui să se răspîndească nu numai în orașe, dar și prin sate. Societatea maghiară ar trebui să ocupe mai mult spațiu !

Ar trebui să apăsăm [illegible] greutatea unei stînci deasupra tuturor elementelor românești care ne sînt [illegible]tile !

Ca o apă care curge liniștit, dar necontenită, așa ar trebui și noi să săpăm mulțimea de români !

Iată scopul pe care [illegible] și-l propuie orice societate maghiară organizată ca lumea.

Maghiarii ar trebui să-și dea [illegible]tîlnire, printr-un travaliu secular, așa cum se întîlnesc minerii care, venind din direcții opuse, sapă tunel într-un munte.

În felul acesta muntele românesc se va prăbuși, sfărîmîndu-se în bucăți.

„Pesti Hirlap" în „Magyar Polgar", nr. 6 din 1885

12. Populația pe care o vizitați acum este formată din țărani muncitori șvabi. Aceasta este organizată de noi cu concursul binevoitor al autorităților românești, trăiește în deplină libertate, muncește și se bucură de toate drepturile, iar dorința sa este de a trăi mai departe în cadrul statului român. Acest popor de origine germană nu vrea să mai fie supus niciodată stăpînirii ungare, după ce s-a bucurat, timp de 20 de ani, de toate drepturile și libertățile pe care le-a avut și le are în țara românească. Deci, pentru cauza noastră și cea a dreptății, vă rog să aduceți la cunoștința lumii întregi, pe calea presei, dorința acestui popor exprimată prin mine.

Joseph Schönbron, către grupul de ziariști germani și italieni, august 1940 (după **Teroarea horthysto-fascistă...**, p. 14)

13. De fapt, Ungaria ar trebui să accepte orice compromis, doar nimic n-a dobîndit prin propriile puteri ; succesele revizioniste obținute le datorează exclusiv fascismului și național-socialismului.

Convorbire Ciano-Hitler (după **Teroarea horthysto-fascistă...** p. 15)

14. La numai cîteva zile după dictatul de la Viena, Hitler, arătîndu-i ministrului maghiar Sztójai că „n-a fost ușor să fie siliți românii să cedeze un teritoriu atît de mare" și evidențiind apoi „ce mare însemnătate are pentru Ungaria victoria puterilor Axei", a continuat „Dacă puterile Axei pierd războiul — situație care desigur nici nu poate fi luată în calcul — atunci toate aceste revizuiri devin nule".

(după **A Wilhelmstrasse és Magyarszág**, Budapesta, 1968, doc. 351, p. 527)

15. Călătoria spre casă a delegației maghiare din Viena, la care au participat ambasadorii italian și german, s-a transformat într-o entuziastă manifestare de simpatie față de puterile Axei. (...) În cuvîntările lor, miniștrii au dat expresie celei mai calde recunoștințe. (...) În ședința de azi a Camerei deputaților și senatului, primul ministru, sărbătorindu-i pe Führer și pe Mussolini, a omagiat importanța istorică a dictatului de la Viena, adăugînd că ministrul de externe al Ungariei i-a declarat : „Partidul guvernamental, îndeosebi cercurile apropiate Ministerului de externe, și-au exprimat deschis recunoștința pentru faptul că Ungaria a obținut atît de mult la Viena."

A Wilhelmstrasse és Magyarszág, doc. 348, p. 524 ; doc. 350, p. 526

16. Ziua de astăzi poate să fie considerată ca o zi a patimilor pentru neamul românesc, una din zilele cele mai negre prin care a trecut țara. Azi s-a săvîrșit la Viena o nouă și monstruoasă ciuntire a frontierelor României prin dictatul puterilor Axei.

Seton Watson, la postul de radio Londra, 30 august 1940 (după **Teroarea horthysto-fascistă...**, p. 36)

17. Transilvania și Ungaria nu s-au confundat niciodată, ele au format întotdeauna două țări diferite.

Szilágyi Sándor, **Erdélyország története**, 1859, p. 56

18. Nu vom găsi nicăieri, pe teritoriul vechiului regat al Ungariei, amintirea vreunei organizări teritoriale și politice identice voievodatului Transilvaniei. Rezultă astfel că acesta trebuie considerat ca un vechi produs specific românesc pe care penetrația maghiară în această regiune n-a reușit să-l dezrădăcineze din solul natal și nu i-a putut împiedica nici dezvoltarea ulterioară, în ciuda eforturilor susținute despre care vorbesc o mulțime de documente ale vremii.

I. Lupaș, **Réalités historiques...**, 1938, p. 61

19. Maghiarul are o predilecție deosebită pentru ceea ce se cheamă punctul de vedere istoric.

Dinaintea acestuia totul trebuie să cedeze : civilizație, educație, circulație și raporturi.

Pe de altă parte însă, maghiarii sacrifică cu ușurință acest faimos punct de vedere dacă cumva nu le justifică pretențiile.

Charles Bonner, **Siebenbürgen, Land und Leute**, 1868, p. 593-594

20. Maghiarii, un popor care s-a acoperit singur de-o gloriolă lucitoare, locuiește în mijlocul unor neamuri de altă rasă pe care întotdeauna a pretins și încă pretinde să le domine și să le maghiarizeze, și asta într-o manieră care face să sufere știința.

În recensăminte, de pildă, domnește strădania de a-i scoate pe maghiari mult mai numeroși decît sînt în realitate.

Julius Jung, **Römer und Romanen...**, p. 300

21. Ce să înțelegem din faptul că, după ce vreme de două sute de ani au tremurat dinaintea pașalelor și ienicerilor turci, maghiarii se intitulează suverani asupra slavilor și românilor, în temeiul istoriei lor !

Albert Lefaivre, **Les Magyars pendant la domination ottomane en Hongrie (1526—1722)**, vol. II, p. 429

22. Există fapte imposibil de negat. Precum că există în Ungaria o lege a naționalităților pe care nimeni n-o respectă.

Astfel, sistemul electoral este în mod artificial complicat în așa fel încît districtele locuite de români trimit mult mai puțini deputați decît cele locuite de maghiari.

Orășelele ungurești aleg un deputat cu 2 sau 300 de voturi, în timp ce românilor abia dacă le revine un deputat la 5 000 de electori români.

Nedreptatea este evidentă !

Mai e de luat în seamă că în districtele locuite de naționalități se găsește o întreagă armată de funcționari care, în numele Statului ungar, administrează populația într-o manieră demnă de un pașă turc.

Am putea enumera sute de fapte şi situaţii asemănătoare care toate dovedesc că guvernanţii ei înşişi nu respectă această lege a naţionalităţilor. Încît, chiar după apariţia *Replicii* tineretului maghiar, un trist adevăr rămîne incontestabil : adevărul că în Ungaria naţionalităţile sînt oprimate.

„Magyar Allam", 22 iulie 1891

23. Sufragiul universal este un act iremediabil periculos pentru naţia maghiară, care s-ar vedea astfel ameninţată cu moartea... Cine cere o nouă extindere a dreptului electoral, acela sapă astfel mormîntul maghiarismului în Transilvania. Noi am ştiut, cu arma în mîini, să-i izgonim pe duşmanii noştri din păduri, dar nu vom găsi nici un mijloc de a compensa dezastrul pe care sufragiul universal l-ar aduce existenţei maghiarismului în Transilvania.

„Az Ujsag", 6 aprilie 1917

24. În ceea ce ne priveşte, noi avem convingerea că problema naţionalităţilor nu poate avea decît o singură soluţie satisfăcătoare : maghiarizarea completă a naţionalităţilor.

„Pesti Naplo", nr. 209 din 1888

25. Acest popor maghiar, ca şi Kossuth şi amicii săi politici, n-au încetat nici o clipă să fie opresorii cei mai sălbatici ai naţionalităţilor asupra cărora şi-au întins stăpînirea. Existenţa acestui regat ungar, care tiranizează milioanele de slavi şi de români cu o ferocitate demnă de despotismul turc, este o monstruozitate.

„La libre parole", 9 mai 1894
Bertrand Auerbach (după P. Şeicaru, **La Roumanie...**, p. 237)

26. Poporul săsesc, întemeiat pe dreptul de liberă dispunere, declară alipirea sa la regatul român şi salută frăţeşte poporul român şi-l felicită din inimă pentru îndeplinirea idealului naţional.

„Mediascher Zeitung", din 11 iunie 1919

27. Românii din Transilvania s-au unit cu România prin propria lor voinţă ; iar în ce priveşte pe germani, ei s-au pronunţat în toate teritoriile ţării, prin manifestaţiile solemne ale organizaţiilor lor naţionale şi competente pentru alipirea cu România... Şi aceiaşi germani, anul trecut şi spontan, au luat poziţie împotriva revizuirii Tratatului de la Trianon în favoarea Ungariei. Pentru mai multă exactitate, contele Bethlen ar trebui să aducă la cunoştinţa auditoriului din Londra aceste fapte de o importanţă covîrşitoare...

Germanii din România nu vor să schimbe soarta lor cu cea a conaționalilor din Ungaria și opinia publică din sud-estul Europei știe prea bine aceasta.

Lutz Korodi, „Preussische Jahrbücher" (vol. 236, Fasc. 2), mai, 1934

28. Din punctul de vedere al autodeterminării popoarelor nu se poate cere ca, de dragul unei populații maghiare de un milion și jumătate cel mult, să separi trei milioane de români din Transilvania spre a-i îngloba împotriva voinței lor într-un alt stat.

Din punct de vedere etnic, nu sînt motive ca frontierele României să fie amenințate.

Herman Thiel, în „Volk und Reich", din 5 mai 1934

29. Cînd marele Vasile Lucaci a sfărîmat lanțurile sclaviei ungare, noi, șvabii, l-am înțeles. Dar noi știm acum că el a fost în același timp martirul libertății poporului german în acele regiuni. Și se știe, de asemenea, că frontierele de vest ale României sînt nu numai bastioanele existenței națiunii și a libertății române, dar, de asemenea, acelea ale libertății noastre, a șvabilor din Satu Mare și Sălaj.

Șvabii din aceste regiuni ale frontierei, uniți în gînduri și în sentimente cu toate aspirațiile poporului românesc, nu pot face decît corp și suflet pentru apărarea acestor frontiere și vă dau asigurarea că, atunci cînd goarna va suna, sîngele nostru se va vărsa pentru cauza dreaptă a românilor.

Prof. Carol Weiser, **discurs** la dezvelirea monumentului Vasile Lucaci, la Satu Mare

30. declara o limbă drept limbă oficială a țării nu e nevoie. Căci noi avem deja *o limbă a țării*. Ea nu este nici germana, și nici maghiara, ci *este limba română*. Oricît ne-am suci și ne-am învîrti noi, națiunile reprezentate în dietă, nimic nu putem schimba. Asta este realitatea. (...) Această realitate nu poate fi contestată. De cîte ori se întîlnesc doi cetățeni de naționalități diferite și nici unul nu vorbește limba celuilalt, de îndată limba română le slujește ca tălmaci. Cînd faci o călătorie prin Transilvania noastră, cînd te duci la iarmaroc, limba română o cunoaște oricine. Înainte de a-l încerca pe celălalt dacă știe germana sau maghiara, conversația începe pe românește. Cu românii oricum nu poți altfel sta de vorbă, căci de obicei ei nu vorbesc decît în graiul lor. Această situație este explicabilă ca să înveți limba maghiară sau germana, ai nevoie de cursuri școlare limba română o înveți singur, pe stradă, în contactul zilnic cu oamenii. Ușurința cu care se învață limba română nu vine numai din marele număr de cuvinte latinești, moștenite de acest popor (...)

şi care nouă, transilvănilor, ne sînt cunoscute deja datorită educației noastre în spirit latin, ci şi din faptul că viața însăşi ne pune zilnic în contact cu acest popor numeros.

Stefan Ludwig Roth, **Der Sprachkampf in Siebenbürgen. Eine Beleuchtung des Woher und Whohin ?**, Kronstadt, 1842, p. 47-48

31. Strămoşii românilor au fost un popor de păstori nomazi care-şi schimbau necontenit sălaşurile în căutare de păşuni noi ; îşi petreceau verile pe plaiurile munților de unde coborau iarna, la poalele dealurilor. În stratul lor cel mai adînc ei erau de origine traco-ilirā, la care s-au adăugat cu timpul elemente romane, albaneze şi slave. Patria lor era la est de Albania, în spațiul situat între actualele oraşe Sofia, Nič şi Skoplje, iar limba lor era acea latină balcanică, coruptă de influențe albaneze şi, mai ales, slave.

Spre secolul al IX-lea, acest popor, rătăcitor ca toate popoarele nomade, s-a divizat în patru ramuri : unii, aşa-zişii aromâni, s-au stabilit in Macedonia şi Albania : alții, meglenó-români, în Grecia septentrională, în vreme ce o a treia ramură, istro-românii, se depărtară cel mai mult, ajungînd în peninsula Istria, unde, cîteva mii dintre ei, au supraviețuit pînă azi.

Cea de-a patra ramură s-a îndreptat spre nord... şi a trecut Dunărea, în cursul secolului al X-lea şi al XI-lea. În secolul al XIII-lea îi aflăm menționați în Banatul Severinului şi în sudul Transilvaniei, ca supuşi ai regelui Ungariei. De altfel, infiltrarea lor nu se va termina curînd. Ei se vor întinde pe nesimțite în toată Transilvania şi pînă în Maramureş, întemeind dincolo de Carpați două principate lipsite de importanță.

Zómbor Szasz, **Romanian History, „Hungarian Quarterly", IV**, 2, 1941 (după G. I. Brătianu, **Origines et formation de l'unité roumaine,** Bucarest, 1943, p. 26—27)

32. Abia după invazia tătarilor au început ciobanii români (valahi) să se infiltreze în Transilvania — încetul cu încetul stabilindu-se într-o regiune ce fusese complet nelocuită la venirea ungurilor. Acest popor de ciobani veniți din Istria de sud, a fost transplantat de Impreriul Bizantin spre anul 600, în Tesalia şi în Epir, de unde țarul Samuel i-a îndreptat spre frontiera bulgaro-greacă, regiune muntoasă din Balcani, şi s-a folosit de ei în războaiele împotriva bulgarilor şi a selgiucizilor. De acolo, ei au luat-o spre Nord şi în sec. al XIII-lea au ajuns în regiunea transilvană a Ungariei. Aşadar în acest fel au pătruns românii pe pămîntul patriei noastre — iar nu ca autohtoni, descendenți ai colonilor romani ai lui Traian. Căci Dacia, începînd cu anul 260, a fost succesiv ocu-

pată de goți, huni, gepizi, avari și slavi, care i-au alungat de aici pe toți colonii romani, azvîrlindu-i peste Dunăre. Cînd ungurii au ajuns în această țară, Transilvania era deja complet nelocuită.

La Hongrie et la civilisation, Paris, 1929, p. 19

33. Pînă la finele secolului al XVIII-lea, nimeni nu și-a închipuit că țăranii, păstorii și meșteșugarii daco-romani ai ținutului carpato-danubian, avînd drept centru Transilvania, au putut să-și părăsească locuințele ancestrale pentru a trece peste Dunăre, în Balcani, de unde să se întoarcă după multe secole, îndărăt. O asemenea teorie absurdă a fost formulată numai după ce au intervenit considerente de ordin politic, nu științific, cu scopul de a combate dreptul poporului român asupra ținutului amintit, drept întemeiat pe vechime, pe număr și pe muncă.

C. C. Giurescu, **Formarea poporului român**, Craiova, 1969, p. 6

34. Adevărul e că părăsirea Daciei sub Aurelian n-a avut caracterul de generalitate pe care i-l atribuie Roesler. Ceea ce a trecut Dunărea în urma legiunilor a fost Dacia oficială, cîrmuirea, administrația, magistratura, tot ce alcătuiau statul, tot ce exista în raport cu statul *(honorați, curiales* etc.) și, de asemenea, un mic număr de mari proprietari *(possessores)*, cărora averea le asigura pretutindeni mijloacele de trai. Dar masa populației, micii proprietari, cultivatorii, legați de pămînt prin nevoile sau deprinderile dictate de viață, meseriașii etc. au rămas pe loc. Acest pămînt, oricît de răvășit ar fi fost el din pricina năvălitorilor, constituia pentru ei pămîntul natal, patria și se temeau mai mult de exil decît de stăpînirea goților.

Abdolonyme Honoré Ubicini, **Les origines de l'histoire roumanie**, Paris, 1886, p. 109—110

35. În Ungaria și Transilvania locuiesc trei milioane și jumătate de români. Acești români, fără să înceteze a fi supuși credincioși împăratului-rege al Ungariei, au o viață națională intensă : ei țin la naționalitatea lor, la religia lor, la limba lor. Guvernul maghiar le refuză tot, chiar și un reprezentant în parlament. (...) Guvernul de la Budapesta se străduiește din răsputeri să mențină ordinea ; firește, nu e imposibil, dar toate aceste eforturi sînt zadarnice, căci în acest fel Europa întreagă vede cum liberalismul, pe care ungurii îl pretind în relațiile lor cu Viena, nu mai face două parale pentru ei atunci cînd e vorba de celelalte naționalități, atît de oprimate de elementul maghiar.

„Le Figaro", 9 mai 1894

36. Valahii de dincoace de Dunăre sînt frații vlahilor din cealaltă parte a fluviului și se trag din acei traci care sub numele de geți și daci au jucat așa mare rol sub Dromichete, Burebista, Cotiso și Decebalus,

Sub stăpînirea romană au primit limba și obiceiurile romane și, după ce sub Caracalla au căpătat dreptul la cetățenie, s-au numit romani. Nu e de crezut că au fost toți strămutați de Aurelian pe malul celălalt al Dunării, fireşte că mulţi au rămas pe loc într-o țară așa de mare şi de muntoasă. (...) Cînd au năvălit ungurii la anul 894, ei se aflau în Transilvania şi în Ungaria de dincoace (adică la vest) de Dunăre. Acest lucru îl spune notarul anonim al regelui Bela IV, care merită toată crezarea în această privinţă, măcar că în altele nu te poți baza pe dînsul. (...) Dar Vlahii locuiau de asemenea din timpuri străvechi și în Valahia și Moldova, unde n-au venit întîia dată sub Negru și Bogdan în al XII-lea și al XIII-lea secol.

Iohann Thünmann, **Untersühungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker**, Leipzig, 1774, p. 174, 240, 324, 360

37. Şase limbi romanice ne atrag atenţia prin originalitatea lor gramaticală sau prin importanţa lor literară ; două la est — italiana și româna, două la sud-vest — spaniola şi portugheza, două la nord-vest — provensala și franceza ; toate își au izvorul prim și principal în latină.

Fr. Diez, **Grammatik der romanischen Sprachen**, Bonn, 1836, vol. I

38. (Limba română) „arată caracterele romanice, ba încă le arată în multe privinţe mai curate decît celelalte limbi romanice. Limba poporului român prezintă în chipul cel mai netulburat dezvoltarea de la graiul latin spre cel romanic."

W. Meyer-Lübke, Rumänische und Romanisch, București, 1930 p. 35

39. Atîta însă este sigur, că această naţiune însăși niciodată nu-și dă acest nume, de *vlahi*. Ei se numesc pe sine *Rumuni* sau *Rumagnesch*, adică *Romuli* sau *Romani* şi dovedesc îndeajuns prin limba lor că sînt de origine romană.

Franz Griselini, **Versuch einer Geschichte der temeschwarer Banats...**, Wien, 1780, p. 215

40. Oricum, avem de-a face cu un fenomen într-adevăr deosebit şi care dovedeşte o tenacitate aparte a poporului român faptul că a reușit să-și păstreze tradiţiile, limba, naţionalitatea, în mijlocul unor violente invazii a tot felul de rase, care au zguduit pămîntul românesc. De la retragerea armatei romane, fel de fel de bande invadatoare de-ale goţilor, avarilor, hunilor și pecenegilor, fel de fel de opresori slavi, bulgari şi

turci, pe rînd, au asuprit pașnicul popor de cultivatori ai țării într-atîta încît dispariția lor ca rasă distinctă ar părea inevitabilă. Dar in ciuda tuturor acestor invazii și revărsări de popoare care, la diverse epoci, au acoperit Dacia latinizată, locuitorii ei au sfîrșit prin a ieși mereu deasupra potopului în care i-ai fi crezut înghițiți. Și iată-i acum, eliberați de orice element străin, ei se prezintă în mijlocul celorlalte popoare și își cer locul, ca națiune independentă. Ei justifică pe deplin străvechiul lor proverb *romoun no pere !*

Elisée Reclus, **Nouvelle Geographie universelle,** 1876, vol. I, p. 245—246

41. Pentru ca romanizarea Daciei să se poată săvîrși în răstimpul atit de scurt a 167 de ani, ar fi trebuit ca în ochii romanilor această romanizare să reprezinte o necesitate politică și militară absolută. Or, situația Daciei în cadrul Imperiului roman nu era deloc de natură să impună guvernului central obligația de a recurge la măsurile extraordinare pe care le-ar fi pretins o romanizare atît de rapidă.

A. de Bertha, **Magyars et Roumains devant l'Histoire,** Paris 1899, p. 19

42. Deoarece Rinul și Dunărea superioară erau pacificate, Traian își zise că trebuie pacificată și Dunărea inferioară. Era îndreptățit de a-și întoarce armele în această parte, căci *acolo* vor fi cele mai mari pericole în viitor, pe acolo vor începe invaziile.

V. Duruy, **Histoire des Romains,** Paris, 1892, t. IV, p. 746

43. Luînd seama la timpul scurt în care s-a petrecut această transformare, ești obligat să accepți că această latinizare a Daciei este cea mai impresionantă operă de colonizare cunoscută în istorie. (...) Eu nu pot accepta teza lui Roesler, care crede că valahii au revenit în Dacia la începutul secolului al XIII-lea, precum și teza care susține că printre aceste milioane de oameni care vorbesc o limbă al cărei fond este latin, nu s-ar găsi și numeroși descendenți ai colonilor aduși de Traian.

V. Duruy, **Histoire des Romans,** t. IV, p. 462 și 758

44. Dacă milionul ăsta de oameni a trecut tot la miazăzi de Dunăre, cum spun cele vreo două-trei scrieri vechi după care s-au luat învățații cei noi, atunci nu se poate să nu găsim dincolo de Dunăre, în ruinele și pe pietrele scrise, ce ni s-au păstrat destul de multe din vremea aceea, semne că la anul 270 după Hristos populația de acolo s-a înmulțit dintr-odată cu un milion. Dacă nu orașe, măcar sate mai multe, dacă nici sate noui, măcar lărgirea celor vechi, trebuie s-o întîlnim în semnele scrise ale vremii aceleia. Și totuși. Toate știrile ce avem de la miazăzi de Dunăre

ruine, pietre scrise, cărți vechi cu nume de orașe și sate de atunci, nu arată în afară de botezarea de către stăpînire a unor bucăți de pămînt de aici cu numele Daciei pierdute, nici o schimbare în anii de după 270. Tot atîtea sate, tot atîtea orașe, tot atîta bogăție și sărăcie și înainte și după anul așa-zisei noastre strămutări. Atunci, unde a intrat mulțimea aceea de oameni ? Că nu un milion, ci numai cinci sute de mii, ba chiar și numai o sută de mii să fi fost și tot s-ar fi păstrat vreo urmă.

V. Pârvan, **Începuturile vieții romane la gurile Dunării**, București, 1923, p. 8

45. Urmașii geților trăiesc și astăzi. Ei locuiesc acolo u le au locuit părinții lor, vorbesc în limba în care glăsuiau mai demult părinții lor.

Huszti András, **Ó és újj Dacia**, f. l., 1791, p. 3

46. Principiul politicii Romei imperiale a fost definit întocmai de Virgiliu, atunci cînd recomanda poporului său, chemat să guverneze lumea, neîndurare față de dușmanii orgolioși, grijă pentru cei ce se vor supune legilor Romei *parcere subjectis et debellare superbos*. O represiune severă se putea aplica unui trib îndărătnic în nesupunerea sa, dar un popor atît de numeros cum erau Dacii nu putem crede că ar fi dispărut în întregime în cursul luptelor purtate de Traian în numai două expediții ; o asemenea împrejurare este la fel de neverosimilă ca și ideea că legiunile lui Cezar ar fi golit de gali întreaga Galie.

G. I. Brătianu, **Origines et formation de l'unité roumaine**, Bucarest, 1943, p. 59

47. Marea putere a Romei ni se arată în aceea că înfățișa pentru sine ca și pentru toate popoarele pămîntului, nu autoritatea organizator-nivelatoare a unui administrator tiran, nu gloria cuceritoare de suflete a unui dionisyac supunător al întregului pămînt, nu hieratica încorporare a unor zei atotputernici și cruzi în trupul unor muritori proclamați zei, și adorați cu teamă și supunere de robi de cei credincioși lor, nu strălucirea superioară a unei mari cetăți a cugetării geniale supra-pămîntene, nu aspra autoritate rațională a unui consiliu de administrare prin delegații date unor regi, unor mari preoți, unor bătrîni collegiați, ori unor generali, — ci *un nou fel de religiune.*

Pentru întîia oară și — pînă azi — pentru cea din urmă, în istoria omenirii se creă acel măreț concept al Statului-Zeu, cu teribila voință a unei divinități abstracte, Roma, căreia, împăratul însuși nu-i era decît un acolyt divin, și de la care proceda toată maiestatea, toată puterea, toată gloria, — acea religie politică în care fiece credincios admis la mysterii era un membru cetățean cu depline drepturi egale chiar celor ale împăratului-zeu, asemenea căruia era în dreptul său de a deveni oricînd prin singură devotarea lui întreagă cultul Zînei-Mame. Iar ea

însăşi, divinitatea eternă, Roma, nu-şi lua pristav al ordinelor ei imuabile pe muritorul făcut o clipă preot suprem al cultului ei, ci pe întregul popor al credincioşilor ei, în abstracţia lui supraumană Senatul şi Poporul roman.

A fi roman însemna a fi un om de specie unică.

Vasile Pârvan, **Memoriale**, Bucureşti, 1923, p. 186

48. Un complex de împrejurări fericite şi cîţiva şefi abili făcuseră din daci, pe vremea lui Pompei, cea mai mare putere a Europei. Olbia, care rezistase la cinci secole de asalturi barbare, fu cucerită şi distrusă — şi de atunci înainte *dacii*, stăpîni ai Mării, ai gurilor marilor fluvii şi stăpîni peste pămînturile roditoare din sudul Rusiei, putură ridica pretenţii pentru un rol suveran. Pe Dunăre, urcară spre Europa Centrală. Înfrînseră repede pe galii scordisci din părţile Belgradului, cucerind cîmpia Ungariei de astăzi, de la ultimii moştenitori ai celtului Segovesc. Împinseră pe Boii din Boemia şi pe Noricii din Stiria. Sabii fură bătuţi în lupte sîngeroase. (...)

De la Viena la Odesa, imperiul dacilor stăpînea cele mai importante vaduri de comerţ, ca şi pămînturile cu solul şi subsolul cel mai bogat din Europa Centrală. În jurul lui Buerebista („el nu fu niciodată învins") şi al lui Deceneu dacii delirară de entuziasm şi de încredere în puterea lor, vreme de trei decenii.,

La un secol şi jumătate după Buerebista, Dacia ajunse din nou la mare faimă şi glorie sub celălalt rege al ei, Decebal. Atît sub acesta, cît şi sub cel dintîi, inima politică a Daciei bătea în cadrilaterul de munţi cuprins între apa Mureşului, a Sebeşului şi a Streiului. Pe coastele de pe vîrfurile a zeci de munţi din această regiune, se înălţau tot atîtea cetăţi şi fortăreţe, unde-şi aveau reşedinţa regii Daciei, ca şi sfetnicii lor militari şi religioşi mai de seamă. Una din aceste cetăţi era capitala Daciei. De pe munţii lor, privirea prindea în zilele senine, toată Transilvania încinsă de munţi. Rotindu-şi de acolo privirile şi gîndul, Buerebista şi Decebal trăiau, putem spune, articulaţia şi dimensiunile geografice ale Daciei şi descifrau fizionomia şi destinul fiecărui organ geografic al acesteia. De acolo pornind, se oţeliseră Dacii „în vîntul largului"

Camille Jullian, **Histoire de la Gaule**, Paris, 1920—26, în **Prefaţă** şi în cap. I, **Popoarele vechi ale Europei**

49. Dacii au fost primul popor barbar cărora stăpînitorii lumii le-au plătit tribut, pe timpul împăratului Domiţian ; Traian a trebuit să poarte un război sîngeros cu regele lor Decebal, împăratul reuşind să trasforme Dacia în provincie romană mulţi dintre *daci* s-au retras, alţii încet, încet s-au romanizat.

S. M. Soloviov, **Istoria Rosii s drevneişih vremen**, Cartea I, Moscova, 1960, p. 81

50. Cînd Roma din republică devine imperiu, Dacia era singura putere europeană care se mai putea măsura cu Romanii.

Horaţiu, Od. III, 6 **Delevit urbem Dacus...**

51. Geto-dacii primeau puternice înrîuriri greceşti pe Dunăre în sus — şi apoi romane pe Dunăre în jos —, dar în aceeaşi vreme ofereau o consistenţă spirituală superioară şi foarte caracteristică, pe care literatura antică a consemnat-o uneori cu mirare şi admiraţie, făcînd din geto-daci aproape un popor fabulos, prin vitejie şi spiritul lui de dreptate.

Vasile Pârvan, **Dacia**, Bucureşti, 1957, p. 150—151

52. Timp de decenii întregi, o rezistenţă deosebit de îndîrjită faţă de cuceritorii romani au opus dacii care ocupau teritoriul Transilvaniei, Valahiei, Moldovei şi Basarabiei pînă la Marea Neagră şi Nistru... Ce importanţă serioasă au acordat conducătorii romani victoriei asupra dacilor se poate aprecia după faptul că, timp de 123 zile, Roma a sărbătorit victoria lui Traian prin grandioase reprezentaţii.

I. S. Derjavin, **Istoriia Bolgarii**, Moscova, 1908, p. 60

53. Aurelian a rechemat legiunile asta se poate admite, ca şi părerea că administraţia le-a urmat. Admit chiar că toţi care au putut s-au retras odată cu legiunile ; dar *masa colonilor*, dar toţi cei care se numesc *poporul* nu au putut părăsi Dacia ; chiar să fi vrut, nu puteau !

Altminteri, e de crezut oare că acei coloni, odinioară soldaţi, ieri agricultori, au devenit deodată nomazi ?... Cum oare să admitem că un popor întreg de romani, posibil trei milioane de suflete, ar fi putut consimţi să se expatrieze ? Aşa ceva nu e posibil : romanii întotdeauna au vrut să trăiască în teritoriile cucerite prin luptă, iar acolo unde au trăit ei s-au înfipt temeinic... Este oare rezonabil din partea noastră să presupunem că romanii, legaţi de Dacia printr-o şedere de 177 de ani, ar fi acceptat să părăsească tot ce posedau acolo ?... Cei bogaţi, marii demnitari, e foarte probabil că s-au retras : cei mici, proletarii au rămas.

J. A. Vaillant, **La Roumanie**, Paris, 1844, vol. I, p. 42-44

54. Nici o naţiune nu are limba atît de apropiată de acea veche limbă română ca limba românilor ; ceea ce este un semn sigur şi care nu poate înşela că ei sînt în Transilvania urmaşii vechilor coloni romani, despre care însemnăm pe scurt acestea : numele acestui popor în limba lui proprie este de *roman*, adică de la Roma, sau *român*.

Huszti Adrás, **O és ujj-Dacia**, 1791, p. 135

55. Românii locuiesc și azi acolo unde, în urmă cu șaptesprezece secole, locuiau străbunii lor ; popoare după popoare s-au succedat, stăpînind vremelnic ținuturile Dunării de Jos, dar nici unul nu a putut desrădăcina de aici românismul. *Apa trece, pietrele rămîn,* sună un proverb românesc. Hoardele care și-au părăsit țara lor pentru a emigra au pierit ca norii în bătaia soarelui, dar în Dacia românismul, plecîndu-și capul, a lăsat să treacă pe deasupra sa furtuna, păstrîndu-se astfel pe pămîntul strămoșesc pînă cînd vremea bună le-a permis să-și ridice capul și să iasă din amorțire.

Traugott Tamm, **Ueber den Ursprung der Rumänien,** Bonn, 1891, p. 84—85 (Capitolul 6)

56. Dacă istoricii și cronicarii nu pomenesc de români — nici la nord, nici la sud de Dunăre — veacuri multe, e fiindcă izvoarele nu văd starea, ci mișcarea, fiindcă existența românilor în aceste regiuni unde se găseau din vechime, era ceva firesc, ce nu trebuia relevat. Tot astfel nu se pomenește, pînă tîrziu, nimic despre albanezi, băștinași în regiunile locuite de ei. În cronici se notau *evenimentele,* nu curgerea uniformă a vremii ; războaiele, nu viața pașnică ; organizațiile de state nouă, nu lipsa de organizație a celor cuceriți. Întîiele știri despre români apar abia cînd încep și ei să se miște, cînd se răscoală, iau parte la expediții războinice sau au oarecare legătură cu anumite personalități istorice.

S. Pușcariu, **Limba română,** București, 1940, vol. I, p. 325

57. Emigrări de felul celei presupuse a românilor în secolul al XIII-lea sînt extrem de rare la popoare lucrătoare și cu obiceiuri civilizate și nu se întîmplă niciodată într-un număr atît de covîrșitor.

E. Sayous, **Historie générale des Hongrois,** 1876, p. 195—197

58. Sîntem membrii unui popor care are o conștiință puternică a valorii sale și a demnității sale naționale ; prin sînge și limbă noi sîntem frați cu românii din regatul liber al României și luăm ca martor pe Dumnezeu însuși că numai moartea ne poate răpi naționalitatea părinților noștri.

Aurel C. Popovici, **La Question roumaine,** 1892, p. 25

59. Românii sînt oameni deosebit de viteji ; nu există pe tot pămîntul un alt popor care, mînat de prețuirea gloriei și a eroismului, să apere o țară atît de mică împotriva unor dușmani atît de numeroși, pe care îi atacă și-i resping fără încetare.

Orzechowski, **Annales...,** 1711 (după A. Popovici, **La Question...,** p. 36)

60. Ei (moldovenii) se luptă cu atîta îndrăzneală, cu un asemenea dispreț pentru moarte și cu atîta încredere în ei înșiși încît deseori o mînă de oameni au pus pe fugă armatele vecinilor.

Antonio Maria Gratiani, sec. XVI (după A. Popovici, **La Question...**, p. 36)

61. De cît amar de timp durează polemica istoricilor în jurul pretinsei imigrații românești, istoriografia maghiară n-a reușit și nu reușește nici azi, să prezinte măcar un singur document medieval autentic care să înregistreze o imigrație în masă ori sporadică, din care să rezulte cît de cît că românii au imigrat în Transilvania.

Î. Moga, **Păreri istorice**, p. 146

62. Teama deci, pe care prietenii lui Hadrian o exprimaseră către acesta, că, retrăgînd garnizoana din Dacia, erau să rămînă o mulțime de romani în prada barbarilor, deveni o realitate sub domnia lui Aurelian. Legiunile fură retrase și marea mulțime a cetățenilor daco-romani rămase expusă la prădăciunile barbare. Este de luat aminte că, în aceste spuse ale lui Eutropius, avem însăși părerea romanilor contemporani asupra urmărilor pe care trebuia să le aibă părăsirea Daciei, adică a singurilor judecători competenți în asemenea materie, și că ne pare foarte straniu de a pretinde astăzi, să știm noi mai bine decît romanii, cele ce a trebuit să se petreacă cu prilejul retragerii legiunilor din Dacia.

A. D. Xenopol, **Istoria românilor**, vol. I, **Ce credeau romanii despre părăsirea Daciei**

63. Pe teritoriul Daciei romane îmbrățișarea noii religii se putea face numai prin limba latină, mai ales că limba localnicilor daci, în virtutea credinței lor, nici nu dispunea de cuvinte pentru asemenea noțiuni esențiale ale creștinismului ca *înger*, *păcat*, *iertare*, *botez*, *cuminecare*, etc. Adică a te creștina însemna a trece la limba latină, a te romaniza. Altfel zis, în *Dacia romanizarea s-a înfăptuit prin creștinare. (...)*

Părăsirea acestei provincii de către forțele care întruchipau răul pentru o bună parte a băștinașilor deja creștini, deci și latinofoni, nu putea deloc să însemne o tragedie, ci invers, o ușurare (vezi Marx, Engels, ed. rusă, vol. 21, p. 147). Dimpotrivă, în Dacia romanizată, dar de acum liberă de urgia totalitaristă a stăpînirii imperiale, au început să se refugieze o mulțime de creștini persecutați în interiorul imperiului, ceea ce nu putea decît să întărească elementul romanic din nordul Dunării. De altfel și arheologia vine să confirme că începînd din secolul al IV-lea s-au înmulțit considerabil vestigiile romano-creștinești în fosta provincie romană. Putem să afirmăm, deci, că după anul 271 romanizarea populațiilor din

nordul Dunării, care era iminent însoţită de răspîndirea şi afirmarea valorilor spirituale creştine, s-a intensificat şi fortificat.

Benedict Moldoveanu, „Glasul", nr. 1, 1989, p. 11

64. Românii merită din plin atenţia noastră ca locuitori ai unei insule latine într-o mare a slavilor, ca transmiţători ai culturii greco-romane în evul mediu, ca membri ai unuia dintre cele mai creatoare popoare autohtone ale antichităţii, ca victime şi beneficiari ai ultimei provincii cucerită şi prima părăsită de Roma — Dacia — şi ca păstrători, după retragerea romanilor, ai unui amestec de cultură autohtonă şi clasică, ceea ce face ca ţara lor să fie astăzi unică printre ţările socialiste europene.

Paul MacKendrick, **Pietrele dacilor vorbesc**, Bucureşti, 1970, p. 9

65. În privinţa posiţiei celei adevărate a originei românilor, locuitori în Principaturile Dunării, a driturilor şi a privilegiurilor lor celor vechi şi a neatîrnării lor naţionale, n-aş putea crede ca Cabinetul de la Neva să fie atît de ignorant. Aşadar, aceasta e numai o sumeţie din partea Ministerului, cînd îndrăzneşte a slobozi o aşa depeşă spre a orbi şi amăgi pre cei de tot proşti sau pe acei ce voiesc a fi orbiţi şi amăgiţi de politica sa.

Cum că noi ne tragem din Romani, n-avem trebuinţă de multe dovezi. Limba noastră, obiceiurile noastre, numele ţării noastre, al poporului nostru, ba chiar şi al fieştecăruia individ, ne dovedeşte şi istoria adevereşte. Rusia zăcea încă în întunericul barbariei, încătuşată în regiunile cele fioroase, pe cînd popoarele din Prinţipaturile Dunărei, sub prinţii săi, se bucurau de neatîrnarea lor şi se luptau pentru dînsa împotriva eroilor Europei şi ai lumii (Matias Corvin, Baiazet). Bărbaţii moldoveni în veacul al XVI-lea au luminat pe Rusia (Moisi Movilă, Mitropolitul Platon). Mîna şi braţul prinţilor români erau cerute pretutindenea, alianţa Prinţipaturilor cu Împăraţia Bizantină este cunoscută, însuşi Petru cel Mare a încheiat tractat cu Cantemir, Domnul Moldaviei. Cum îndrăzneşte dar Rusia de zice că naţionalitatea acestor Prinţipaturi, precum şi ele pentru dînsa, n-au fiinţat niciodată politiceşte ?

M. Kogălniceanu, **Refruntarea depeşei ruseşti**, 1848

66. Ungurii cer să fim cu ei, însă pe două popoare numai interese reciproce şi comune pot să le unească ; iară noi, românii, pînă cînd ei pretind încorporarea Transilvaniei sîntem departe de a avea interese comune, căci ei vor să ne facă ţară ungurească, iar pe noi unguri. Din contră, noi vrem să fim români, nu unguri pe acest teritoriu, noi vrem ca Transilvania, şi pînă la Tisa, să fie Transilvania, nu ţară ungurească ; noi vrem să fim români, nu unguri pe acest teritoriu, care este românesc, nu unguresc. (...) Ungurii vor supunere, noi egalitate.

Alessandru Papiu Ilarian, 1861

67. Toate aceste evenimente dovedesc cît de puternic este sentimentul național în sufletul poporului român. Noi vă admirăm devotamentul pentru o viață națională. Vă urăm curaj și izbîndă, puteți conta în lupta voastră pe simpatia celor mai luminate minți din această țară. Ca dovadă, vă facem cunoscută moțiunea propusă de dr. Bridges, sprijinită de venerabilul Spooner, care în mijlocul celor mai vii aplauze, a exprimat speranța noastră că poporul român din Transilvania va obține autonomia, regretînd totodată că ungurii, care, cu 46 de ani în urmă, și-au atras prin suferințele lor simpatia Marii Britanii, tratează azi într-o manieră atît de inumană celelalte naționalități.

Profesorul Morphile, discurs la Oxford, 1894 (după P. Șeicaru, **La Roumanie...**, p. 278)

68. Numai cu națiunea maghiară poporul român nu s-a putut și nu se poate înțelege, căci maghiarii încearcă în timpurile noastre, pe căi piezișe și prin mijloace violente, să obțină astăzi de la români ce n-au fost în stare să obție de la ei aproape două milenii precedente — *desființarea românilor ca națiune*. Maghiarii cer ca românii să uite limba, religiunea și obiceiurile lor și să devie maghiari.

Apelul Academiei Române către toate Academiile din lume, 1894

69. Într-adevăr, în Transilvania există aproape 3 000 de școli populare, dar aceasta nu mulțumită bunăvoinței statului maghiar, căci nu sînt cuprinse în bugetul statului, ci sînt întreținute prin contribuția persoanelor particulare de naționalitate română, care nu ezită să-și sacrifice ultimul bănuț atunci cînd e vorba de cultură și de educația copiilor. Aceste școli, dacă există, aceasta se petrece împotriva dorinței intime a maghiarilor, care, de altfel, își dau toată silința de a distruge orice autonomie a românilor, atît în școală, cît și în biserică.

Atunci cînd un popor, asuprit cum sîntem noi, după ce și-a plătit toate impozitele către stat, mai susține, absolut de *bună voie, cu contribuții private,* 3 000 de școli, aceasta ce dovedește oare ? Un singur lucru că setea de cultură a acestui popor este nelimitată și că el ar fi atins un grad de civilizație mult mai ridicat dacă n-ar fi fost mereu împiedicat să-și dezvolte aptitudinile.

Aurel C. Popovici, **La Question roumaine**, 1892, p. 102

70. Am înțeles atunci mai bine ca oricînd ce comoară zace în sufletul țărănimii noastre și de ce procesul istoric nu putea să aibă alt sfîrșit decît acela pe care l-a avut. Insist asupra acestor însușiri ale țăranului român din Ardeal : cine nu le cunoaște și nu le recunoaște nu înțelege nimic din evenimentele ce s-au precipitat în toamna aceea memorabilă. Tratativelor pe care, cu autoritate de bărbat de stat, Iuliu Maniu le-a purtat la Arad cu ministrul ungar Oscar Iászi, această mare putere țărănească le-a dat

suportul necesar și autoritatea secretă. Iar cine a cutreierat în acele săptămîni Ardealul și a văzut inimoasa activitate a multor intelectuali — în consilii și gărzi naționale — a trebuit să înțeleagă că toată această activitate febrilă se rezima pe fondul compact al unei puteri laterale și al unei cumințenii adînci și tăcute care venea dintr-o experiență adunată cu economie din vremuri îndepărtate și care nu se irosea în explozii superflue, dar corecta, prin muta ei disciplină, zelul pripit al unora și rezervele lașe ale altora.

Adunarea de la Alba Iulia este, în primul rînd, gloria nemuritoare a acestor țărani români, care, abia întorși dintr-un război ce a semănat jale în mai toate casele, n-au pregetat să pornească la drum în toi de iarnă, pentru ca prin prezența lor să întărească hotărîrile ce urmau să fie luate în istorica cetate. Și dacă organizatorilor vrem să le aducem omagiul cel mai înalt, vom spune că meritul lor adevărat este acela de a se fi ridicat la înălțimea acestui mare suflet popular și nicidecum invers.

Ion Chinezu, **Gînduri pentru ziua Unirii**, 1936

71. Acest sentiment puternic de a trăi și a muri pentru naționalitatea lor l-au exteriorizat și l-au consfințit cu numele de *român ;* și unde este puterea care să le poată lua această naționalitate, unde se află dreptul care ar putea să le-o conteste ?

Ștefan Ludwig Roth, 1848(după A. Popovici, **La Question...**, p. 42)

72. Noi considerăm că românii sînt nu numai cei mai numeroși, ci și cei mai vechi locuitori de azi ai Transilvaniei. Imigrarea lor, din sudul Dunării în Transilvania, nu poate fi adeverită cu nici o dovadă istorică.

E. A. Bielz, **Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens**, 1857, p. 139—143

73. Vedem mai întîi că elementele latine se păstreză mai des în regiunile vestice ale teritoriului dacoromân, unde romanitatea fusese mai intensă. Dacă românii din România de azi ar fi venit din Peninsula Balcanică în evul mediu, cum pretind unii, s-ar putea oare ca ei să fi adus cu sine aceste cuvinte de origine latină — din care o parte lipsește în sudul Dunării — și să se fi așezat cu ele, din întîmplare, tocmai în ținutul în care odinioară populația romană era mai deasă ?

Sextil Pușcariu, **Limba română**, București, 1940, p. 339

74. Toți istoricii serioși sînt uimiți să vadă acest mic popor latin, aduși în Dacia în anul 106 de marele împărat Traian, cum au transformat această provincie într-o *Dacie felix* și cum, mai apoi, au rezistat cu o tenacitate extraordinară la toate invaziile barbare, această fabuloasă ex-

perienţă istorică, de două ori milenară, ei rezumînd-o în faimoasele lor proverbe : *românul nu piere*, pentru că *apa trece, pietrele rămîn*.

Aurel C. Popovici, **La Question roumaine,** 1892, p. 39

75. Românii, în exact aceeaşi măsură ca şi maghiarii, au dreptul la recunoştinţa Occidentului ; în lupte înverşunate, desperate, ei au fost zidul **de apărare al Occidentului** dinaintea invaziei otomane.

Rudolf Bergner, **Rumänien. Eine Darstellung des Landes und der Leute,** Breslau, 1887, p. 272

76. Românii, în decursul acestui lung interval, au dăinuit refugiaţi în munţi la adăpost de şuvoiul invaziilor. Barbarii îşi aveau calea lor bine trasată, etapele stabilite dinainte, de la răsărit la apus. Dacă, din întîmplare, se aventurau spre nord, se loveau de Carpaţi ca de o barieră de netrecut. Aceşti munţi erau, de altfel, excelent plasaţi pentru acest rol defensiv. Timpul n-a avut darul să ştirbească forţa, nici să slăbească speranţa daco-romanilor. Rămăsese aceeaşi rasă rezistentă, răbdătoare, întrucît se considera nemuritoare.

A. Ubicini, **Les origines de l'histoire Roumaine,** 1886, p. 116-117

77. Aceste realităţi ne arată că, astăzi, toţi bulgarii cu toţi grecii şi cu toţi albanezii, adunaţi la un loc, nu dau numărul românilor din Dacia şi din sudul Dunării. Deci noi românii ajungem la $14^1/_2$ milioane de suflete, grecii, bulgarii şi albanezii laolaltă abia ajung la 13 milioane. Această proporţie trebuie să se fi păstrat în oarecare măsură şi în veacurile de mijloc. Deoarece, dacă este adevărat că românii din Dacia, cu timpul, şi-au putut asimila unele elemente alogene, în schimb, vlahii din sudul Dunării care roiau cu turmele în toată Peninsula, începînd din Dalmaţia pînă la Marea Egee şi din Balcani pînă în Peloponez, în cea mai mare parte au fost desnaţionalizaţi. În condiţiunile acestea, oricare ar fi natura consideraţiilor lingvistice, pare lucru de neadmis ca strămoşii unui popor, care reprezintă sinteza celor mai puternice tulpini din Dacia şi Peninsulă, să fi rămas cu aşezările într-un teritoriu atît de redus, cum este triunghiul Scoplie-Niş-Sofia, ceea ce ar corespunde cu ţinutul cuprins între Sibiu-Turda-Braşov, iar ceilalţi, mai puţin numeroşi, să fi ocupat Dacia cu întreaga Peninsulă Balcanică.

Th. Capidan, **Romanitatea balcanică,** 1936, p. 41

78. Dacă e ceva demn de remarcat în mod deosebit, e faptul că, deşi aflată în calea marilor invazii, străbătută în toate direcţiile de cetele înarmate ale migratorilor, România conservă o populaţie neamestecată şi rămîne mereu asemănătoare cu ea însăşi, chiar şi atunci cînd în jurul ei lumea întreagă se frămîntă şi se transformă. Imperiul roman dispare, dar colonia romană din Dacia rămîne în picioare. Imperiul bizantin se nă-

ruie, iar invadatorul otoman se oprește la Dunăre, precum odinioară descendenții lui Atila, iar pe malul Nistrului se oprește înaintarea slavilor veniți din Polonia. Și astfel, în mijlocul cataclismului universal, cînd toate neamurile pămîntului cădeau pradă dezastrului istoric, colonia traiană păstra antica ei naționalitate și ne transmitea ultimele vestigii ale idiomului popular roman, care deja nu se mai vorbea la Roma din vremea lui Cicero și a lui Vergiliu.

Elias Regnault, **Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes**, Paris, 1885, p. 8

79. În îndelungatul răstimp — circa un mileniu — care separă părăsirea Daciei de formarea statului Țării Românești sau Munteniei, pădurea a jucat un rol de căpetenie în continuitatea populației romanice — a strămoșilor noștri nemijlociți în stînga Dunării, în tot ținutul carpato-danubian, de la Tisa pînă la țărmul mării. S-a vorbit mult și se vorbește încă de „retragerea" la munte, de adăpostul pe care l-au oferit Carpații în tot timpul acestui mileniu ; trebuie să se precizeze însă că muntele a fost însemnat, în primul rînd, prin pădurile sale, care însemnau nu numai adăpost, dar și hrană variată. Iar cum pădurea acoperea nu numai munții, dar și dealurile și o bună parte a cîmpiei, rezultatul a fost că romanicii s-au putut păstra deopotrivă și la deal și la șes.

C. C. Giurescu, **Istoria pădurii românești,** București, 1975 p. 29—30

80. Dacă însă la istorici nu se pomenește de români anume nimic, aceasta nu-i de mirare, nici straniu. Căci doar și în timpurile de demult, și în cele mai dincoace, ba chiar și în cele de astăzi, așa-zis civilizate, vedem că istoricii consideră ca demni de pomenire mai mult pe cei care poartă arme decît pe cei care duc plugul ori poartă bîta păstorească.

Dimitrie Philippide, **Istoria României**, Leipzig, 1816, tom I, p. 140

81. Timpul n-a avut puterea să știrbească forța, nici să slăbească speranța daco-romanilor. Rămăsese aceeași rasă, rezistentă, răbdătoare, întrucît se considera nemuritoare : *Românul nu piere,* sună un dicton popular în toate regiunile României. Mai e și-un altul aproape la fel de răspîndit *Apa trece, pietrele rămîn.* Apa era năvălirea barbară, românii erau pietrele.

Abdolonyme Honoré Ubicini, **op. cit.**, p. 116—117

82. Dar pe lîngă această forță vitală, poporul român mai posedă încă, într-o măsură remarcabilă, și capacitatea de a asimila popoarele cu care vine în contact. (...) Românizarea acestora nu este rezultatul unei politici

conștiente de deznaționalizare ea s-a produs cu încetul, aproape neobservată, și se explică prin marea putere de atracție exercitată de către români asupra altor popoare, datorită însușirilor lor fizice și morale. Frumusețea și inteligența, un foarte dezvoltat simț al armoniei, sensibilitatea artistică, bunul simț, profunda omenie, altruismul și înțelegerea pentru vederile altora, în sfîrșit, o largă concepție a vieții care știe să prețuiască darurile vieții pămîntești, dar la nevoie nu se teme nici de moarte, socotind-o drept o eliberare firească din această lume — toate acestea constituiesc laolaltă daruri naturale și pricinuiesc un Weltanschauung atrăgător pentru alții.

Sextil Pușcariu, „Revista Fundațiilor Regale", nr. 8-9, 1941 p. 695—96

83. Printre neamurile fără noroc, ne numărăm în frunte noi, Românii. Ca să supraviețuim în Istorie, ne-am istovit mai mult decît s-au cheltuit alte neamuri ca să cucerească pămîntul. Nicolae Iorga spunea că nenorocul ni se trage de la Alexandru Machedon în loc să-și ridice privirile spre Miază-noapte și să unească toate neamurile thracice într-un mare imperiu, Alexandru s-a lăsat atras în orbita civilizației mediteraneene și, ajuns în culmea puterii, s-a îndreptat spre Asia. Thracii care, după spusa lui Herodot, erau „cel mai numeros popor după Indieni" au pierdut, prin Alexandru, singura lor șansă de a intra în istoria universală ca factor autonom ei au contribuit la facerea Istoriei, dar în numele altora în numele Imperiului Roman sau al Bizanțului, prin împărații, ostașii și funcționarii pe care i-au dat cu prisosință atît Răsăritului cît și Apusului. Dar Nicolae Iorga a înțeles admirabil consecințele îndepărtate ale gestului lui Alexandru Machedon uriașul rezervor de oameni, energii și mituri pe care îl constituia spațiul balcano-carpatic nu și-a mai putut găsi de-atunci prilej de a intra masiv și de-sine-stătător în Istorie. Politicește, Thracii au pierit fără urmași. „Cel mai numeros popor după Indieni" s-a stins și s-a amestecat cu alte neamuri înainte de a mai fi avut timp să împlinească, în numele său, un rol major în Istorie.

O mie de ani în urmă, a avut loc ceea ce putem numi pe drept cuvînt o catastrofă de incalculabile consecințe pentru istoria Românilor Slavii au ocupat Peninsula Balcanică și s-au întins pînă la Adriatica. Marea unitate etnică, lingvistică și culturală pe care în pofida tuturor năvălirilor barbare, o alcătuia romanitatea orientală (care se numea chiar din secolul IV după Christos, Romania), a fost definitiv sfărîmată. Neamul românesc se va forma pe o întindere imensă — din Balcani și pînă în munții Tatrei — dar destinul lor politic va fi limitat la Dacia. Politicește, romanitatea sud-dunăreană va fi condamnată ca și Thracia după Alexandru Machedon, Romania orientală va servi destinele altora. Posibilitățile unui organism politic unitar, zămislindu-se în spațiul întregii Romania, au fost definitiv anulate prin așezarea masivă a Slavilor în Peninsula Balcanică.

De ce am idolatriza, noi, Românii Istoria ? Descindem dintr-unul din „neamurile cele mai numeroase din lume" și praful s-a ales de el, nici

măcar limba nu i se mai cunoaşte. Am făcut parte dintr-o Romanie de trei ori mai mare decît Dacia, şi „vicisitudinile istoriei" au sfărîmat-o definitiv ; o mînă de Macedoneni trebuie să plătească şi astăzi cu lacrimi şi sînge, nenorocul de a se fi născut Români. Toată lumea e de acord că Dacii se aflau aşezaţi pe pămîntul nostru cu cel puţin o mie de ani înainte de Christos, şi cu toate acestea am fost singurul popor european căruia i s-a contestat dreptul de a stăpîni ţara pe care au locuit-o moşii şi strămoşii lui.

Istoria neamului românesc n-a fost decît o lungă, necontenită, halucinantă hemoragie. Ne-am alcătuit într-un uragan şi am crescut în vifor. Popor de frontieră, luptam şi muream pentru toţi. Muream, mai ales, plătind miopia şi neghiobia altora. Căci Occidentul nu recunoştea pe duşman decît dacă îl vedea la el acasă. Iar dacă se întîmpla vreodată să-l recunoască de departe şi se urnea să-l întîmpine, tot degeaba era; căci strategia trecea pe al doilea plan, lăsînd locul geloziilor şi protocolului. Singura coaliţie occidentală împotriva Otomanilor s-a transformat, la Nicopole, în catastrofă, pentru că Ducele de Burgundia a cerut pentru cavalerii săi „onoarea" de a ataca întîi. „Onoarea" aceasta nu o putea avea în nici un caz Mircea, un biet principe român, deşi era singurul care cunoştea tactica lui Baiazid, singurul care a luptat cu el şi-l bătuse numai cu doi ani înainte la Rovine.

Istoria neamului românesc e alcătuită din atîta sînge şi atîta nenoroc datorită în primul rînd incapacităţii Occidentului de a vedea dincotro vine primejdia. Pe noi, timp de cinci secole, „ne-a scos din istorie" victoria Imperiului otoman. Timp de secole am luptat singuri. Hărţuiam necontenit armatele turceşti, cu preţul pe care îl ştim: traiul „în afara istoriei". Istoria se făcea în Apus, fără noi, dar datorită sîngelui nostru.

Occidentalii nu şedeau nici ei cu mîinile în sîn, ci se luptau; dar se luptau între ei. Evident, lupta aceasta între fraţi, veri şi cumnaţi nu putea avea aceeaşi sîngeroasă intensitate ca, prin părţile noastre, lupta cu Turcii şi Tătarii. Se ardeau oraşele şi pe-acolo, prin Apus, dar parcă tot mai rămînea ceva. Occidentul e bogat în ruini, şi toate sînt „istorice". La noi, nu mai rămînea nimic, nici o urmă. Încă de pe timpul năvălirilor barbare oamenii învăţaseră cum să-şi ardă satele — şi să le refacă, în primăvara următoare. Civilizaţia noastră ţărănească se adaptase nivelului vegetal la care o redusese „Istoria". Aşezările româneşti dispăreau şi reapăreau cu aceeaşi ireductibilă, misterioasă încăpăţînare a vegetaţiei. În timpul acesta, la o mie, două de chilometri, spre Apus se înălţau catedralele, se îmbogăţeau castelele, se înfrumuseţau mînăstirile, şi oamenii aveau prilejul, măcar la răstimpuri, să citească pe sfinţi, pe teologi şi pe poeţi, să înţeleagă că sunt oameni şi să se bucure că trăiesc omeneşte — iar nu ca fiarele sălbatice prin munţi şi prin păduri ca strămoşii noştri, care nu aveau altă vină decît aceea de a se fi născut „în calea răutăţilor".

Amintindu-şi de Evul Mediu românesc, de această „enigmă şi miracol" care este pentru eruditi supravieţuirea neamului nostru, Lucian Blaga spunea că timp de un mileniu „Românii au sabotat Istoria". Formula e inexactă şi nedreaptă. Românii n-au sabotat Istoria. Au înfruntat-o şi i-au rezistat din toate puterile lor. Dacă ar fi vrut să o saboteze,

n-ar fi purtat cîte cincizeci, șaizeci de războaie pe secol. Ar fi deschis larg porțile și ar fi lăsat dușmanul să treacă mai departe spre centrul și Apusul Europei. Ar fi lăsat să „mărșăluiască" „Istoria" ca pe vremea lui Attila, pînă la Orléans și Milano. Așa cum s-a și întîmplat, de altfel, cînd hemoragia secolelor XV-XVI a început să-și arate roadele douăzeci de ani după moartea lui Ștefan cel Mare, Buda era prefăcută în pașalîc; optzeci de ani după moartea lui Mihai Viteazul, Turcii asediau Viena (1683). Dar din fericire pentru Occident, Imperiul Otoman, care se pregătea să-i calce in curte, nu mai avea forța pe care o avusese cu trei secole în urmă. Forța aceasta uriașă se istovise în trecătoarea pe care o alcătuiau țările românești și vecinii lor; de la Dunărea de Jos pînă la Viena, le-au trebuit Otomanilor trei sute de ani. Pînă la urmă au ieșit din trecătoare — dar atît de slăbiți încît n-au avut timp decît să răsufle, ca să mai prindă puteri, și să se întoarcă acasă, mai ales că acum, la sfîrșitul secolului al XVII-lea, Occidentul se întărise considerabil. În aceste trei secole, Europa Occidentală se pregătea pentru hegemonia lumii și aștepta, încrezătoare, bătălia decisivă. Dar bătălia aceasta nici n-a mai fost nevoie s-o dea. În fața Occidentalilor nu se mai afla, ca în cîmpiile catalaunice oastea înspăimîntătoare și intactă a lui Attila — ci rămășițele unei armate de invazie surprinsă într-o trecătoare, hărțuite, decimate și istovite de trei secole de luptă.

Asta nu înseamnă sabotarea Istoriei. Asta înseamnă, cel mult, nenorocul de a împlini o misiune istorică de sacrificiu, misiune de care nici nu se ține seama în istoriografie. Căci, din păcate, conștiința istorică occidentală n-a valorificat încă misiunea popoarelor de frontieră, care au îngăduit Europei apusene să devină ceea ce a fost pînă mai ieri : stăpîna lumii. Și asta nu pentru că lucrurile de care vorbim n-ar fi cunoscute în Occidet. Cel puțin o parte din istoricii occidentali cunosc toate aceste fapte și-și dau seama de însemnătatea lor; dar nu pot face mai mult decît să le înregistreze în studii și cărți. Conștiința istorică a totalității occidentalilor nu poate însă valorifica o „misiune negativă" a unui popor depărtat, de frontieră.

Mircea Eliade, **„Teroarea istoriei" și destinul Romîniei,** în „Cuvîntul Românesc", iulie, 1984.

84. Barbarii au invadat și alte provincii, dar pretutindeni ei au menajat populația indigenă, mai mult sau mai puțin romanizată, căreia i-au impus numai o autoritate nouă, deseori mult mai ușor de suportat decît apăsătoarea fiscalitate romană. Aceasta a fost situația chiar și atunci cînd mărturia textelor antice pare categorică : se știe, din viața Sf. Severin, scrisă de Eugippius, că la anul 488 s-a ordonat tuturor romanilor din Noricum (Bavaria la sud de Dunăre) de a se refugia în Italia ; dar acest ordin

nu i-a împiedicat pe descendenţii acelor romani de a se mai afla tot acolo chiar şi în secolul al IX-lea.

G. I. Brătianu, **Origines et formation de l'unité roumaine**, Bucarest, 1943, p. 63—64

85. Dacă românii ar fi venit din vreo regiune situată la sud de Balcani şi de vechea Serbie, ei ar fi adus cu ei modelul de organizare socială din acele locuri cătunul şi frăţiile, „voinicii" şi poate chiar „călătorii" sau „turmarii", „celnicii" şi „cătunarii"

Silviu Dragomir, **La patrie primitive des Roumains et les frontières historiques**, „Balcania", VII/I, 1944, p. 98—99

86. Asemănările dintre limba română şi cea albaneză se explică în chip firesc, prin preexistenţa unei limbi primitive autohtone, ale cărei urme se mai păstrează în toate idiomurile vorbite de popoarele balcanice. Această limbă este vechea limbă a tracilor, pe care o vorbeau deopotrivă strămoşii albanezilor de azi, ca şi daco-geţii, părinţii românilor de mai târziu. Analogia lingvistică rezultă deci din originea comună a albanezilor şi românilor, iar nu — cum pretind unii — din aceea că românii ar fi locuit în vecinătatea albanezilor din secolul al III-lea pînă în secolul al XII-lea.

Abdolonyme Honoré Ubicini, **Les origines de l'historie Roumaine,** Paris, 1886, p. 108

87. Povestea cu părăsirea Daciei de elementul autohton, romanizat de atitea generaţii, este una dintre cele mai nesănătoase închipuiri dintre cîte au trecut prin imaginaţia cărturarilor lipsiţi de intuiţie istorică şi geografică. Scuza celor vechi era lipsa hărţilor exacte. Povesteau numai din auzite. Pentru cei noi, credinţa în golirea unui spaţiu de aproape 300 000 km² şi îngrămădirea populaţiei daco-romane într-un colţ al Peninsulei Balcanice, de mărimea cîtorva judeţe, nu are altă explicare decît ignorarea hărţii şi deprinderea de a pune fetişismul vorbelor în locul faptelor reale.

Simion Mehedinţi, în „Revista Fundaţiilor Regale", nr. 8-9/1941 p. 250

88. Împrejurarea că românii din nordul Dunării locuiesc în spaţiul în care pe vremea lui Traian s-a format o populaţie romanizată vorbeşte într-un chip atît de decisiv şi convingător în favoarea continuităţii sale şi a înrudirii directe a celor două popoare, încît noi o putem considera ca fiind dovada irefutabilă şi determinantă a continuităţii româneşti.

Traugott Tamm, **Ueber der Ursprung der Rumänien,** Bonn, 1891, p. 39

89. E fapt notoriu că cea mai mare parte dintre ne-români, care locuiesc în Transilvania, cunosc și vorbesc limba română fără ca asupra lor să se exercite cea mai mică presiune în acest sens, din partea școlii sau a administrației.

Toată lumea știe că de cîte ori un sas și un maghiar stau de vorbă, ei se înțeleg în limba română.

Care este explicația acestei situații?

Explicația este simplă și firească : aceste enclave, ale străinilor din Transilvania, nu sînt decît insule în mijlocul oceanului românesc.

Aurel C. Popovici, **La Question roumaine,** 1892, p. 70

90. La aceste întrebări decisive : *cînd, de unde* și *pe unde* am venit, nici germanul Roesler, nici partizanii săi maghiari, nu ne dau un răspuns și asta pentru motivul binecuvîntat că în toată istoria nu poți afla un singur cuvînt care să indice la ce epocă și de ce exact în Dacia vom fi venit cu toții, întreg acest neam de români.

Aurel C. Popovici, **La Question roumaine,** 1892, p. 42

91. Româna, pentru diferitele naționalități care locuiesc în Transilvania, este o adevărată limbă diplomatică, căci prin ea aceste naționalități comunică între ele. Germanii din Transilvania învață mult mai ușor românește decît ungurește, la fel cum și ungurii, ei înșiși, învață mai degrabă românește decît nemțește. În ciuda persecuțiilor ce au năpăstuit limba română, germanii și maghiarii din Transilvania vorbesc între ei românește, de obicei. Faptul acesta a atras atenția multor străini care au vizitat ținuturile românești din Ungaria. Elisée Reculs l-a înregistrat comentîndu-l cu multă însuflețire, ceea ce, probabil, e una din cauzele care au dus la dezlănțuirea unei prigoane atît de brutale din partea maghiarilor împotriva limbii române.

D. Drăghicescu, **La Transylvanie,** Paris, 1918, p. 29

92. Limba noastră bogată și strălucitoare, energică și mlădioasă — putînd exprima cu aceeași ușurință sublimitatea și grația, naivitatea și rafineria, întunerieul adîncurilor sufletești și strălucirile înălțimilor cugetării — limba noastră veșnic primitoare de hrană străină, dar veșnic suverană prin spiritul ce-o însuflețește, este martora cea mai vie a luptei necurmate pe care poporul românesc a dus-o de-a lungul veacurilor cu neamurile ce-au vrut să ne înece în valurile lor, e martora vie a nobleții lui native, e martora geniului creator al unei rase care îndreptățește pretenția de a fi pusă alături de neamuri alese ale lumii și de a-și împleti admirabila ei originalitate cu a lor, pentru desăvîrșirea icoanei ideale a culturii umane.

Mihail Dragomirescu, 1928

93. Am ţinut să punem în lumină aici trei aspecte specifice ale limbii române, de o importanţă metodică cu totul aparte 1. continuitatea ; 2. relatinizarea ; 3. compoziţia foarte specială a vocabularului şi „viaţa cuvintelor" care este o consecinţă a acestei compoziţii. Aceste trei caractere ajung pentru a arăta că dl. prof. V Kiparsky nu a comis o exagerare prea mare cînd a numit româna drept limba *„care din punct de vedere lingvistic este cea mai interesantă din Europa"*. Oricum ar fi, pentru noi, romaniştii care încercăm să examinăm ce a devenit latina după două mii de ani, unicul reprezentant actual al latinei orientale constituie un cîmp de studii la fel de important ca şi marile ei surori de vest.

Alf. Lombard, „Ramuri", nr. 3, 1976

94. Dar ceea ce voiesc românii să aibă e libertatea spiritului şi a conştiinţei lor în deplinul înţeles al cuvîntului. Şi fiindcă spirit şi limbă sînt aproape identice, iar limba şi naţionalitatea asemenea, se vede uşor că românul se vrea pe sine, îşi vrea naţionalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin... Aşadar idealul românilor din toate părţile Daciei lui Traian este menţinerea unităţii reale a limbii strămoşeşti... Este o Dacie ideală aceasta, dar ea se realizează pe zi ce merge...

Mihai Eminescu, **Scrieri politice şi literare**, p. 138

95. Toată discuţia în jurul păstoritului, a seminomadismului român în emigraţie, s-ar putea încheia mai curînd cu o altă concluzie : dintre toate popoarele Transilvaniei, singuri românii locuiesc în toate ţinuturile şi în toate zonele ei, singuri ei exercitînd, în măsuri corespunzătoare, toate activităţile economice indicate de solul său, ei sînt mai adaptaţi la natura şi la toate variaţiile ei fizice, ceea ce înseamnă că dintre toate popoarele ei sînt cei mai puţin indicaţi de a fi socotiţi populaţie imigrantă.

D. Prodan, **Teoria imigraţiei...**, p. 153

96. Civilizaţia noastră populară este mărturia cea mai sigură a vechimii poporului nostru pe aceste locuri, dovadă mai sigură decît documentele scrise ale cancelariilor curţilor străine, ce înregistrau numai evenimentele zgomotoase, de la suprafaţă, şi nu luau la cunoştinţă viaţa adînc înrădăcinată şi permanentă, dar fără istorie, a marilor mase de la ţară, care în tăcere au urzit temelia neclintită a neamului.

R. Vuia, **Dovezile etnografice ale continuităţii**, p. 30

97. Noi, românii, am creat cultura populară cea mai specifică a locurilor acestora, fiindcă noi şi numai noi ne-am risipit sufletul pe toate văile şi pe toate coclaurile ardelene, realizînd astfel o interferenţă, o compenetraţiune între om şi fire de o aşa de mare intensitate, încît ni se pare că munţii,

pădurile, văile și apele și norii nu pot respira și grăi decît în ritmul limbii și cîntecului românesc.

Această senzație, greu de definit, de a fi la el acasă, aici de cînd lumea românul din Ardeal o are, iar ungurul de pe pustă nu o are. Patria spirituală a acesuia e în altă parte. Versurile lui Petöffi sînt reprezentative în cea mai înaltă măsură. „Ce-mi pasă de voi, Carpați încetinați, măreți în sălbăticia voastră ? Vă admir, poate, dar nu vă iubesc și visul meu nu colindă văile și colinele voastre..."

Om și peisaj, iată tulburătoarea dualitate care nu se poate mistifica și între termenii căreia sufletul românesc face trăsura de unire. Cînd în *Scrisoarea a III-a* a lui Eminescu, Mircea cel Bătrîn îi spune sultanului

„Și de-aceea tot ce mișcă-n țara asta, rîul, ramul,
Mi-e prieten numai mie, iară ție dușman este",

el formulează în termeni poetici un adevăr care astăzi se bucură de o largă justificare teoretică în filozofia culturii.

Ion Chinezu, **Gînduri pentru ziua Unirii**, 1936

98. Ținta noastră, domnilor, socotesc că nu poate fi alta decît *Unirea Națională a Românilor*. Unitate mai întîi în idei și în simțăminte, care să aducă apoi cu vremea Unitatea politică, care să facă din munteni, din moldoveni, din băsărăbeni, din bucovineni, din transilvăneni, din bănățeni, din cuțovlahi, să facă un trup politic, o nație românească, un stat de șeapte milioane de români. La crearea acestei naționalități, la o reformare socială a românilor, bazată pe sfintele principuri ale dreptății și ale egalității, trebuie să țintească toate silințele noastre. *Românismul* dar e steagul nostru, supt dînsul trebuie să chemăm pe toți românii.

Nicolae Bălcescu, **Opere, vol. I**, București, 1974, pp. 177-178

99. Programul de acțiune unificat al ligii românilor, slovacilor și sîrbilor, este de fapt al bandei de instigatori nemernici și constituie o provocare insolită nemaipomenită pentru orice sentiment patriotic și cinstit, o îndrăzneală de-a dreptul revoluționară, care se leapădă de tot ce este scump și sfînt națiunii ungare, care declară război constituției ungare, dreptului public ungar, evoluției și organizării istorice a Ungariei. Și această îndrăzneală este demn încununată cu hotărîrea nerușinată de a plictisi cu un memorandum pe purtătorul constituțional al coroanei Sfîntului Ștefan.

Ceea ce voiește majoritatea domnilor români cari au fost aici prezenți — se știe doar că întreaga mișcare este o românilor, căci numai ei au un țel, un plan, un program bine definit, domnii slovaci și sîrbi fiind doar niște moluște — nu se va îndeplini, căci acestui lucru i se opune orice ungur adevărat și cu judecata sănătoasă.

„Pester Lloyd" din 10 august 1895

100. Se împlinesc 40 de ani (în 1907, n.n.) de cînd Austria face oficiul de jandarm în slujba politicii de maghiarizare. Maghiarii n-ar fi îndrăznit niciodată să răpească naționalităților drepturile lor dacă nu s-ar fi sprijinit pe forța militară a Austriei. Faptul că coroana nu s-a opus, acest lucru n-a făcut decît să-i încurajeze ca să meargă pe același drum.

Aurel C. Popovici, **Stat și națiune, București, 1939, p. 116**

101. Puterea actuală a maghiarimii depinde numai — am putea spune exclusiv — de sprijinul coroanei habsburgice. Dacă coroana i-ar retrage acest sprijin, puterea maghiară s-ar prăbuși, ca o casă făcută din cărți de joc.

A Nemesis, Figyelmeztetés a magyar politika intézöinek, 1898, p. 18

102. Noi identificăm maghiarismul cu națiunea maghiară și nu vom avea nici un fel de considerație pentru cei care trăiesc în Ungaria și nu vor să fie maghiari. Nu vom da dreptate nici unei doleanțe prezentate de naționalități. Nu ne interesează care sînt doleanțele și nădejdile acestor naționalități, nici chiar atunci cînd ele nu pun în pericol unitatea Statului maghiar național. Problema nu este aceasta, ci de a ști ce vrem și cum va trebui să acționăm împotriva naționalităților și în interesul unității Statului maghiar, al progresului națiunii maghiare.

Prof. Istvan Apathy, în „Magyarogzag“, 1 august 1916

103. Circulară către toate municipiile :
Vă trimit alăturat cîteva exemplare din broșura *Cum să ne maghiarizăm numele noastre*, scrisă de Telkes Sandor, președintele asociației centrale pentru maghiarizarea numelor, pentru a fi răspîndite printre membrii municipiului. Vă invit să îndemnați pe funcționari să contribuie la promovarea în cele mai largi cercuri a acestei mișcări utile a maghiarizării numelor.

Circulara ministerului maghiar al internelor, din 5 feb. 1898, semnată de Latkoczy József, secretar de stat

104. Și, în sfîrșit, întreaga noastră viață publică parlamentară, precum și legislația noastră, nu trebuie să uite nici o clipă că noi exercităm o putere de atracție asupra concetățenilor noștri de altă limbă ; această putere de atracție se întemeiază pe două principii pe de o parte simpatia și dragostea, pe de alta — venerația și stima.

Contele Tisza, în ședința Camerei maghiare a deputaților din 30 iunie 1904

105. Nu găsesc nimic nepotrivit în purtarea tineretului maghiar. Foarte bine au făcut tinerii noştri cînd au spart ferestrele şi vitrinele românilor, împiedicîndu-i să-şi ţină adunarea şi banchetul lor din luna mai.

„Ellenzek", nr. 115, din 1884

106. Maghiarii practică orbeşte o politică violentă faţă de naţionalităţile supuse coroanei ungare şi în special faţă de români. Această politică imprudentă şi, prin urmările ei, primejdioasă, a fost împinsă atît de departe încît eu unul nu ezit să afirm — iar la nevoie aş putea chiar dovedi. că dacă există azi vreo ameninţare pentru Tripla Alianţă şi pentru pacea europeană, această ameninţare vine din Transilvania, unde atitudinea provocatoare a minorităţii maghiare împotriva românilor poate declanşa dintr-o zi în alta tulburări sîngeroase, cu rezultate incalculabile. Politica violentă şi brutală faţă de românii din Transilvania a făcut din aceasta călciiul lui Ahile, care ameninţă la fel de mult existenţa monarhiei habsburgice, ca şi pe cea a Triplei Alianţe, precum şi pacea europeană.

Lord Fitzmaurice, Londra, 1890 (după P. Şeicaru, **La Roumanie** ..., p. 269)

107. O totală incapacitate să-şi recunoască şi să-şi exercite obligaţiunile politice, grandomania, asuprirea tiranică a tuturor naţionalităţilor nemaghiare şi o linguşire ordinară a evreilor aşezaţi în Ungaria (...), pentru ca aceştia să influenţeze presa europeană ce aparţine coreligionarilor lor în favoarea maghiarilor, asta e tot ceea ce poate spune istoria din ultimii ani despre Ungaria.

Paul de Lagarde, **Deutsche Schriften**, 1878, p. 73

108. În tinereţea mea, eu i-am iubit mult şi i-am admirat pe unguri, atunci cînd ei erau oprimaţi şi se plîngeau atît de amar. Mai apoi însă, după ce i-am cunoscut mai bine, şi după ce m-am convins de nedreptăţile pe care le comit faţă de celelalte naţionalităţi, am început să-i detest pentru şovinismul lor. Sînt sigur că nimeni nu mai nutreşte pentru unguri alte sentimente şi, vă rog să mă credeţi, aceste injustiţii vor duce Ungaria la pieire, mai devreme sau mai tîrziu.

Bjorn Bjoernson, în **motivarea** refuzului de a participa la Conferinţa inter-parlamentară pentru pace de la Budapesta, 1907

109. Un congres pentru pace nu are nici o valoare atunci cînd apostolii săi declamă la tribună în favoarea păcii, iar la ei în ţară oprimă alte popoare. Dar ceea ce este mai trist este faptul că în străinătate contele Apponyi se bucură de reputaţia unui pacifist, în timp ce în Ungaria el nu

recunoaşte ne-maghiarilor nici măcar calitatea de fiinţe umane. Orice persoană cu judecată sănătoasă trebuie să smulgă de pe faţa acestui om masca sa mincinoasă, pentru ca toată lumea să vadă că nu e binefăcător, ci o simplă pasăre de pradă.

Lev Tolstoi, în **motivarea** refuzului de a participa la Conferinţa inter-parlamentară pentru pace de la Budapesta, 1907

110. Persecuţii nedemne de secolul nostru se petrec în regatul Sfîntului Ştefan, acest edificiu de formă monstruoasă, în care dreptul, justiţia, morala sînt înăbuşite de o crudă hegemonie. Istoria, dreptul public, aspiraţiile naţionale, argumentele etnice, necesităţile geografice, strigă toate la urechea Europei adormite că timpul a sosit pentru a smulge vălul ce acoperă ţara fraţilor noştri români care de atîtea ori au salvat civilizaţia Occidentului.

„Il Faro Romagnolo", Ravenna, 2 sept., 1893

111. Ştirile din Ungaria sînt tot mai supărătoare din punct de vedere umanitar. Denegările de justiţie, persecuţiile, măsurile de opresiune se înteţesc. Şi această sălbăticie se petrece în centrul Europei noastre civilizate.

„La République", 2 sept., 1893

112. Tinerimea română, ieşind din şcolile maghiare, nu găseşte nimic mai bun de făcut decît să atace, în graba cea mai mare, constituţia patriei noastre. De aceea este preferabil ca acest tineret să rămînă ignorant, alungîndu-i pe români din toate şcolile.

„Ellenzek", nr. 92 din 1884

113. Românilor de dincoace şi de dincolo de Carpaţi, de la picioarele Columnei lui Traian, un salut pentru credinţa lor în nemurirea rasei noastre.

Giosué Carducci, **mesaj** către condamnaţii din procesul Memorandumului

114. Exprimînd speranţa că Ungaria viitoare va fi în Europa un element de stabilitate şi de pace, Puterile aliate nu pot, în ce le priveşte, să uite partea de responsabilitate care revine Ungariei în dezlănţuirea războiului mondial şi, în general, în politica imperialistă dusă de dubla monarhie.

Alexandre Millerand, **scrisoare către delegaţia maghiară, la 6 mai 1920**

115. **Pretindeţi a vorbi în numele** Ungariei, dar dumneavoastră nu **reprezentaţi decît naţia maghiară.** Cunosc istoria voastră şi ştiu că i-aţi **oprimat întotdeauna** pe cei ce nu erau de un neam cu voi. În acest ceas istoric, îi aveţi împotriva voastră pe cehi, pe români şi pe iugoslavi.

Generalul Franchet d' Esperey, **Răspuns** dat delegaţiei ungare în convorbirile de la Belgrad, 1918 (după P. Şeicaru, **La Roumanie...**, p. 425)

116. Nu sînteţi d-voastră competenţi să ne judecaţi, ci este un alt tribunal, mai mare, mai luminat şi desigur mai nepărtinitor, care ne va judeca pe toţi : e tribunalul lumii civilizate, care vă va osîndi odată mai mult şi mai aspru decît v-a osîndit pînă acum. Prin spiritul de intoleranţă, printr-un fanatism de rasă fără seamăn în Europa, osîndindu-ne, veţi izbuti numai ca să dovediţi lumii că maghiarii sînt o notă discordantă în concertul civilizaţiunii.

Ion Raţiu, în **procesul** Memorandumului, după „Tribuna Asociaţiei Refugiaţilor şi Expulzaţilor din Ardealul ocupat", An I, nr. 6, 29 ianuarie 1941

117. „Să lăsăm la o parte minciuna convenţională conform căreia noi pretindem că nu vrem să ucidem naţionalităţile nemaghiare. Da, noi vrem să le suprimăm şi trebuie să le suprimăm." (Géza Kosztelszki, 1898). „Politica mea şovină este o năzuinţă irezistibilă către un scop determinat şi către atingerea lui cu orice preţ. Acest scop este crearea unui stat unguresc unitar şi cu o singură limbă." (Banffy Désider, 1895)

După Milton C. Lehrer, **Ardealul, pămînt românesc**, Bucureşti, 1989, p. 55 şi 172

118. **Românii, neavînd** posibilitatea de a trimite reprezentanţi în **Parlament, se foloseau de presă, care** era singurul mijloc de a-şi apăra **drepturile. În Ungaria şi Transilvania** apăreau în 1877 numai 13 ziare şi **reviste în limba română.**

În 1880, dintr-un total de 567 periodice ce apăreau în Ungaria, 372 erau maghiare, 114 germane, 61 slave (în limbile slovacă, croată, sîrbă şi ruteană), 4 în italiană şi 13 în română. Între 1911 şi 1919 presa a luat un mare avînt. Se publicau 1 102 periodice maghiare, 37 româneşti, 23 slovace, 15 sîrbeşti, 7 rutene, 2 croate şi 107 germane (după statistica publicată de Kemeny la Budapesta în 1942).

Trebuie să ne aducem aminte că în România, după Unirea Transilvanei, apăreau între 1919 şi 1940, 676 cotidiene în limba maghiară, 996 reviste hebdomadare, 489 reviste literare lunare şi 176 reviste ştiinţifice.

Numărul total al publicaţiilor maghiare (cuprinzînd şi reportaje sportive, economice etc.) s-a ridicat în perioada amintită la 5627.

Centrele de activitate intensă ale presei maghiare erau la Bucureşti (76 de publicaţii), Braşov (68), Cluj (457), Timişoara (214), Oradea (147), Tîrgu-Mureş (93).

(Cifre extrase din cartea lui Istvan Monoki, publicată la Budapesta în 1941). Acelaşi autor indica şi cifra de 6 125 de cărţi imprimate în limba maghiară în România anilor 1919-1940.

Pamfil Şeicaru, **La Roumanie...**, p. 255

119. În ceea ce ne priveşte, avem convingerea fermă că problema naţionalităţilor nu-şi poate găsi soluţia satisfăcătoare decît prin *maghiarizarea completă a naţionalităţilor.*

„Pesti Naplo", nr. 209, din 1888

120. Noi nu maghiarizăm pe nimeni cu forţa. Noi sîntem adepţii maghiarizării naturale, spre care ii împinge pe cetăţeni patriotismul lor. *Ungaria ori va fi maghiară, ori nu va mai fi deloc !*

„Pesti Naplo", nr. 110, din 1889

121. În Ungaria, orice ilegalitate politică, orice eşec parlamentar şi neglijenţe de tot felul, ale guvernului, sînt iertate şi uitate cu condiţia ca într-o anumită problemă guvernul să fi avut o politică fermă şi consecventă politica de hegemonie a maghiarismului.

„Magyar Hirlap", 16 feb. 1892

122. În parlamentul ungar există 417 deputaţi. Printre aceştia, dacă Ungaria ar fi un stat constituţional, ar trebui să avem între 65 şi 70 de deputaţi români, care să poată reprezenta interesele poporului român.

În realitate, noi nu avem nici un reprezentant în parlament !

De ani de zile, un popor de trei milioane este împiedicat să-şi trimită reprezentanţii în corpul legislativ al ţării !

Ajungem astfel la următoarea situaţie

6 milioane de maghiari aleg 417 reprezentanţi, iar 10 milioane de nemaghiari aleg zero reprezentanţi.

Aurel C. Popovici, **La Question roumaine**, 1892, p. 91—92

123. Legea maghiarizării numelor de localităţi şi constringerile la care sînt supuşi non-maghiarii, încă din clasele primare, pentru a-şi schimba numele de familie în nume pur maghiare, sînt fără pereche în lume şi multiplică în chip artificial numărul maghiarilor.

Aurel C. Popovici, **La Question roumaine**, 1892, p. 72

124. *„Maghiarizaţi-vă!"* Iată cuvîntul care răsună ca din trompetă, revărsîndu-se din capitală asupra ţării întregi. *„Maghiarizaţi-vă!"* repetă ca un ecou răguşit oraşele provinciei. *„Magharizaţi-vă!"* Iată apelul în care se concentrează tot patriotismul maghiarilor. În el ei văd perfecţiunea deplină. (...) Astăzi, în Ungaria, cuvîntul *maghiarizare* este pîrghia intelectuală a oricărei mişcări politice, economice şi chiar morale. De vom merge mai departe pe această cale, vom ajunge curînd să fim trataţi drept imorali toţi cei care nu ne vom maghiariza...

„Siebenbürgisch Deutches Tageblatt", nr. 5460/1891

125. E un gest de bunăvoinţă faţă de maghiari să le aminteşti de greaua răspundere cu care s-au încărcat prin abuzurile săvîrşite secole de-a rîndul.

M. H. Biedermann, *Die ungarischen Ruthenen,* Innsbruck, 1887, t. II, p. IV

126. Avînd în vedere faptul că Ungaria a obţinut acest teritoriu al Transilvaniei nu în urma unui crîncen război sîngeros, ci printr-o favoare politică, şi că etapele luării lui în stăpînire de către autorităţile ungare au fost stabilite, în prealabil, pînă la cele mai mici amănunte, se credea că lucrurile se vor desfăşura într-o ordine perfectă. Se mai credea apoi că Ungaria, care fusese pînă la sfîrşitul anului 1918 o ţară cu numeroase şi puternice minorităţi etnice, va fi învăţat că aceste minorităţi nu pot fi nici asimilate cu forţa, nici desfiinţate prin teroare şi că, ajungînd astfel stăpînă a unui teritoriu în care elementul românesc formează majoritatea absolută a populaţiei, va renunţa la vechea politică imperialistă şi va acorda acestei populaţii minimum-ul de drepturi şi libertăţi necesare unei normale dezvoltări a vieţii sale naţionale. Lucrurile s-au petrecut însă cu totul altfel. Statul ungar a avut de la început o atitudine de neaşteptată violenţă faţă de populaţia românească, a cărei viaţă a fost transformată într-un adevărat infern. Insulte, injurii, bătăi şi acte de degradare a demnităţii umane, înfometări şi persecuţii de tot felul, maltratări, schingiuiri şi violuri, omoruri şi măceluri înspăimîntătoare au lovit fără cruţare, după primele zile ale ocupaţiei maghiare, oameni fără apărare, femei şi copii. Au fost dărîmate locuinţe particulare, biserici şi monumente publice.

Din Arhiva M.A.E. (După **Teroarea horthysto-fascistă...,** p. 42)

127. Trebuie însă să mă refer la umanitate, la cinste, la bunul gust, la sentimentele omeneşti, cînd arăt atrocităţile fără seamăn care s-au comis pe pămîntul Transilvaniei după ocupaţie. Împotriva acestora trebuie să protesteze cu tonul cel mai vehement toată lumea, toţi acei din al căror suflet n-a murit adevăratul creştinism, dragostea faţă de aproape.

Tocul îmi tremură în mînă cînd aştern aceste rînduri pe hîrtie. Mîndrul pămînt al Transilvaniei s-a transformat într-o amarnică Golgotă unde se petrec cele mai groaznice evenimente. Oamenii sînt închişi cu sutele, cu miile sînt bătuţi, sînt torturaţi în mod cumplit. Asasinatele şi execuţiile se ţin lanţ, şi toate acestea doar pentru că unica vină a nenorocitelor victime este aceea de a se fi născut români.

György Ferenczy, *Golgota în Transilvania*, 1941, p. 6-8

128. Soldăţimea pătrunsă pînă în măduva oaselor de teoriile fasciste, odată ajunsă în nordul Transilvaniei, a săvîrşit atrocităţi odioase faţă de locuitorii neajutoraţi ai satelor româneşti.

Szenczei László, **Magyar-román kérdés** (Chestiunea ungaro-română), Budapesta, 1946, p. 161

129. Evreii sînt prigoniţi aproape la fel ca românii, din care cauză, întru cît este posibil, ei evită orice contact cu ungurii şi mai ales cu autorităţile ungureşti.

Ungurii au arestat apoi pe rabinul Friedman, care la 10 mai 1940 rostise o predică, arătînd fidelitate faţă de statul român, pe care a şi imprimat-o. Numitul a fost depus la penitenciar şi nu ştiu ce se va întîmpla cu el.

Hrior Victor Văleanu, martor ocular, în Arhiva M. I. (după **Teroarea horthysto-fascistă...**, p.58)

130. Ca şi cînd armata de ocupaţie ar fi executat un ordin primit, îndată ce statul a fost invadat de soldaţi, un veritabil potop de foc şi sînge s-a abătut asupra lui. Toate armele moderne au fost utilizate pentru a satisface instinctele brutale puşti, mitraliere, tunuri şi grenade. După ce au fost trase primele salve, soldaţii au pătruns în case şi au asasinat pe oricine găseau în calea lor, incendiind casele. (...) Rezultatul masacrului de la Trăznea : 263 de români morţi şi răniţi. Dintre aceştia au fost identificaţi 63 morţi.

Teroarea horthysto-fascistă..., p. 65—66

131. Fără a ţine seama de suferinţele morale ale victimelor, autorităţile ungare şi-au îndeplinit misiunile cu toată satisfacţia de brute.

Fata lui Rusu Florica — cea mai frumoasă şi fruntaşă din sat — în etate de 17 ani, cînd a fost aşezată pe scaun pentru a fi tunsă, a primit un şoc atît de puternic, încît a leşinat şi a fost tunsă în stare de inconştienţă.

În comuna Fiscut, jud. Cluj, procedînd comisia la fel, se spune că din cauza supărării și rușinii, 4 femei fruntașe care au fost tunse, dau azi semne de alienație, una din ele a încercat să se sinucidă prin spînzurare.

Teroarea horthysto-fascistă..., p. 98

132. Convingerea noastră de nestrămutat putem s-o sintetizăm astfel : Pentru neamul nostru ungar, evreimea este un element care nu este dorit, nici din punct de vedere moral, nici spiritual, nici fizic. Conștienți de această descoperire, trebuie să căutăm acea rezolvare care departajează și elimină în întregime evreimea din viața ungurimii.

Endre László, secretar de stat în guvernul maghiar (după „Magazin istoric", 1987, V, p. 72)

133. Putem afirma cu inima curată că nu a existat popor în Europa care să se fi purtat cu evreii mai cumplit, mai inuman decît ungurii.

Singer Zoltán, **Volt egyszer egy Dész**, Tel-Aviv (după „Magazin istoric", 1987, V, p. 73)

134. Întreaga presă iudaică din țară și din străinătate a fost mulți ani în serviciul politicii de maghiarizare. Din toate părțile și în toate chipurile li s-au cîntat maghiarilor imnuri de laudă pentru că au știut să înfrîngă definitiv naționalitățile „dușmane Statului". Românii au fost înfierați, în mod consecvent, ca „iredentiști", sîrbii și slovacii ca „panslaviști" și „omladiniști", ușurîndu-se astfel maghiarilor „absorbirea rațională" a acestor popoare, care în fond au rămas întotdeauna credincioase imperiului. Orice mișcare politică a acestor naționalități nemaghiare a fost ***sistematic trecută sub tăcere*** de către această presă vieneză, pentru ca nu cumva să se ivească vreo îndoială în privința posibilității de reușită a politicii de maghiarizare.

Aurel C. Popovici, **Stat și națiune**, p. 32

135. Prigonirea evreilor din Ungaria este, probabil, crima cea mai mare și cea mai abjectă din întreaga istorie a omenirii.

W. Churchill, 1944 (după „Magazin istoric", 1987, V, p. 75)

136. Trebuie să scriem, dacă nu pentru noi, care am fost martorii acestor orori, care am văzut cu ochii noștri vărsarea de sînge dezlănțuită de monștri cu chip de om, am văzut sălbăticia jandarmilor cu pene de cocoș la pălărie, atunci pentru urmașii care, peste o generație-două nu vor crede că așa ceva s-a putut întîmpla. Trebuie să scriem pentru ca lumea să știe și peste zece mii de ani că au existat cîndva și asemenea țări

care au văzut că începe sfîrşitul, că frontul a sosit la granița lor şi ele totuşi, în acele momente critice, nu s-au preocupat decît de lichidarea evreilor.

Gherla, Iclod și împrejurimile (după „Magazin istoric", 1987, V, p. 72)

137. Ungurii au fost cei mai neînduratori. Atîta sălbăticie, atîta inumanitate faţă de evrei n-am constatat la nici un alt popor din Europa... Este dureros să consemnezi această constatare îndeosebi este dureros să consemnezi acest lucru în limba maghiară.

Schön Deszö, **A Ieruszálemi per** (după „Magazin istoric", 1987, V, p. 74)

138. In acea noapte de neuitat, din unul din grajduri în care fuseseră înghesuiţi unii peste alţii aproximativ 800 de oameni, între care şi eu, au ţîşnit deodată din cele patru colţuri ale sale, nişte flăcări înspăimîntătoare. Era evident că nu se produsese un accident, ci grajdul fusese aprins de paza horthystă. Ulterior am descoperit că uşile fuseseră blocate cu sîrmă ghimpată. Flăcările au cuprins fulgerător acoperişul cu paie şi schelăria de lemn. În cîteva clipe liniştea nopţii a fost spartă de ţipete şi vaiete teribile, deznădăjduite. Cei sănătoşi şi bolnavii care nu-şi pierduseră cunoştinţa din cauza febrei ţîşneau din grajd printe grinzile ce se prăbuşeau ca nişte făclii. Garda aştepta însă pregătită şi începu să-i secere cu salve de mitralieră pe cei care se salvau. Prăpădul n-a durat mai mult de zece minute ; zece minute veşnice. Oamenii — cei mai mulţi — au ars de vii odată cu grajdul ; corpurile lor, făcute scrum, au zăcut în grămezi peste tăciunii grinzilor pînă dimineaţă. Cei care au reuşit să iasă din grajd au fost ucişi — în cea mai mare parte — cu gloanţele mitralierelor. Doar cîţiva au scăpat din această teribilă catastrofă. Scăpînd din încleştarea flăcărilor, cu piciorul drept străpuns de un glonte, m-am tîrît pe burtă pînă în grajdul apropiat, în uşa căruia, din cauza sîngelui ce mi s-a scurs prin rană, mi-am pierdut cunoştinţa.

Singer Zoltán, **Volt egyser egy Desz**, Tel-Aviv, p. 269—271

139. „Dacă Ungaria ar rămîne singură, ţinînd seama atît de înzestrarea ei pentru război cît şi de alte aptitudini, succesul ei nu este deloc sigur." (contele Ciano). „În cazul izbucnirii unui conflict (între Ungaria şi România) începutul lui poate fi prevăzut, dar desfăşurarea lui ulterioară ar deveni deja îndoielnică, iar sfîrşitul ar putea echivala cu o catastrofă." (Ribbentrop)

După **Teroarea horthysto-fascistă..., p. 1**

140. Această virtuozitate în muşamalizare, falsificare şi calomniere părea, la un moment dat, să aibă oarecare succes, întrucît foarte multe

cercuri începuseră să creadă într-adevăr că naționalitățile din Ungaria nu opun utopiei maghiarizării nici o rezistență demnă de semnalat. Atunci a apărut la Viena o numeroasă delegație română. Aceasta avu efectul unei bombe și nimici, dintr-o lovitură, toată țesătura de minciuni a presei iudaice. Din clipa apariției acestei delegații, cu memorandul ei devenit celebru, și în urma multiplelor evenimente care s-au succedat, existența problemei naționalităților în Ungaria n-a mai putut fi tăgăduită.

Aurel C. Popovici, **Stat și națiune**, p. 33

141. Agențiile de presă fac cunoscut că acuzații Lucaciu și Albini, ovaționați la intrarea în tribunal de miile de români sosiți să-i vadă, au fost bătuți de unguri la sfîrșitul audierilor cu o sălbăticie rară. Acest fel de a înțelege respectul datorat prizonierului aflat în neputința de a se apăra este prea de tot maghiar. Să notăm că aceste atentate s-au petrecut a doua zi după entuziastele manifestări la care au dat naștere funeraliile lui Kossuth, marele eliberator !

Sărmanii de noi, naivi care, odinioară, ne puneam atîtea nădejdi în libertatea Ungariei ! Iată ce face Ungaria din libertate, acum, cînd o are ! Cum e posibil oare să se petreacă asemenea infamii ? !... După asemenea întîmplări poți să juri că omul n-a făcut nici măcar un pas dincolo de cavernă !

Ernest Lavisse (după P. Șeicaru, **La Roumanie...**, p. 276)

142. Românilor, care, pentru a-și fi revendicat drepturile legale de națiune, au fost pe nedrept acuzați și condamnați, le trimit omagiul admirației mele respectuoase, al simpatiei profunde și al dorinței ca revanșa justiției și a dreptului, atît de brutal ofensate, să nu întîrzie. Știu bine că această revanșă va veni. Trăiască România !

Ernest Lavisse, **mesaj** către memorandiști, 30 mai 1894 (după P. Șeicaru, **La Roumanie...**, p. 277)

143. Conducătorii maghiari, chiar în momentele cele mai tragice ale războiului, nu-și dădeau seama de pericolul mortal care amenința Imperiul Habsburgic. Eforturile disperate ale împăratului Carol, de a trece la federalizarea imperiului pentru a împiedica dezmembrarea acestuia, s-au lovit de opoziția încăpățînată a oamenilor de stat unguri. Aceștia, nu aveau nimic împotriva federalizării Austriei propriu-zise, dar nu acceptau nicicum să se aplice același sistem în Ungaria.

Memoriile generalului Cramon (după P. Șeicaru, **La Roumanie...**, p. 285)

144. Spre deosebire de Serbia și Belgia, care au fost atacate și provocate de inamici, România a intrat în război la cererea noastră, în schimbul unor garanții pe care noi le-am uitat imediat. Iar eroismul conducătorilor români, al populației și al armatei a depășit și previziunile cele mai optimiste. Serviciile aduse de România cauzei noastre se ridică la înălțimea sacrificiilor pe care le-a făcut. Dintre toți aliații Franței, inclusiv Italia, România este cea care, după Anglia, a dislocat cel mai mare număr de trupe germane, atrăgîndu-le asupră-și. În același timp, prin influența salvatoare ce a avut-o asupra armatelor rusești, România a menținut în întregime sau în parte frontul oriental, dovedindu-se pe acest front a fi combatantul cel mai de valoare.

Contele de Saint-Aulaire (după P. Șeicaru, **La Roumanie...**, p. 403)

145. România nu ține să-i cuprindă în hotarele ei pe toți românii care trăiesc dincolo de Dunăre, de Nistru și de Tisa. România ține numai ca toate statele vecine să arate aceeași moderație și să facă aceleași sacrificii pe care ea însăși le-a făcut în interesul păcii, al dezvoltării libere a popoarelor și al progresului economic al Europei.

Memoriu românesc prezentat la 1 februarie 1919 Conferinței de Pace

146. Nici un neam de pe fața pămîntului nu are mai mult drept să ceară respectarea sa decît românul, pentru că nimeni nu este mai tolerant decît dînsul. Singure țările românești sînt acelea în care, din vremuri străvechi, fiecare a avut voie să se închine la orice Dumnezeu a voit și să vorbească ce limbă i-a plăcut.

M. Eminescu, **Scrieri politice și literare**

147. Ungaria a asasinat 80 la sută din evreii săii, pe care i-a trimis în camerele de gazare de la Auschwitz — Maidanek, în timp ce România a încercat să salveze ceea ce se mai putea salva și a aruncat colacul de salvare celor ce se aflau în pericolul de a se îneca.

Hitler a pierdut războiul ; evreimea a pierdut 6 miloane din membrii săi, lumea și-a pierdut umanitatea, la fel și iubirea creștinească a aproapelui.

Poporul român s-a străduit în schimb să-și salveze credința în omenie.

Iar noi, evreii, îi sîntem și îi rămînem recunoscători pentru aceasta.

Moshe Carmilly-Weinberger, Almanahul „Luceafărul", 1988, p. 20

148. In ciuda grozavelor încercări prin care a trecut în cei doi ani de întîrziere cu care noi am pornit ofensiva de la Salonic, România ne

rămîne la fel de fidelă. Poporul român este un adevărat gentleman. Iar cînd zic *poporul*, eu nu exclud guvernul, și clasele de sus. Dacă a fi gentleman este o chestiune de onoare și mai ales de respect pentru propriile promisiuni, atunci guvernul român este un super-gentleman, căci n-a întîrziat la intîlnirea stabilită pentru august 1916, ba chiar și-a respectat promisiunea peste angajamentele luate, deși rămăsese singur, după defecțiunea aliaților. A dat astfel dovadă de o mare și autentică noblețe, dacă noblețe se cheamă cînd îți onorezi îndatoririle, iar nu drepturile.

Contele de Saint-Aulaire la 1918 (după P. Șeicaru, **La Roumanie...**, p. 310)

149. Națiunea română dă de știre națiunilor conlocuitoare că, voind a se constitui și organiza pe temelie națională, nu are cugetul dușman în contra altor națiuni și le recunoaște tuturor același drept și voiește a-l respecta cu sinceritate, cerînd respect reciproc după dreptate ; prin urmare, națiunea română nici nu voiește a domni peste alte națiuni, nici nu va suferi a fi supusă altora, ci voiește drept egal pentru toate.

Simion Bărnuțiu, **Discursul de la Blaj**

150. Totdeauna am avut simpatii vii pentru națiunea maghiară, dar asemenea pururea am deplîns linia de purtare a o mare parte de maghiari către românii concetățeni ai lor sentimentele mele au corespuns pururea actelor mele. Cînd în 1868 — sînt acum douăzeci de ani — am vizitat parlamentul Ungariei, i-am recunoscut pe mulți care în 1860 se refugiaseră în Moldova și pe care eu, prim-ministru al lui Cuza Vodă, am refuzat să-i predau gărzilor guvernului absolutist, ce atunci domnea în Budapesta ca și în Viena.

Această linie de purtare ospitalieră mi-a fost dictată prin crezul politic ce-l profesez și astăzi, că acei care predică înfrățirea între popoarele Ungariei, prin egala îndrituire și respectarea drepturilor naționalităților nemaghiare de sub coroana Sfîntului Ștefan, lucrează pentru întărirea și înflorirea statului Ungariei ; și din contră, acei ce împilează pe români, acei ce voiesc a stinge naționalitatea română din Ardeal și Banat sînt mai mult dușmanii prezentului și viitorului Ungariei, decît ai înșuși românilor.

Mihail Kogălniceanu, 1888, discurs în parlament

151. Academia Română face un apel călduros la membrii institutelor de cultură ale întregului neam omenesc ca să se intereseze de cauza dreaptă a românilor din Transilvania și Ungaria, care e totodată o cauză generală de cultură. Numai încetînd ura dintre națiuni și luptele cu scop de a distruge unele pe altele, pacinica și armonica dezvoltare a omenirii prin știință și arte va fi asigurată și lumea va da un spectacol demn de

sforțările ce au făcut și fac spiritele superioare care de secole lucrează la progresul constant al omenirii.

Apelul Academiei Române către Academiile lumii, 1894

152. Politica noastră nu este condusă de ură contra maghiarilor, ci de dragoste pentru interesele de existență națională a póporului român. Dragostea aceasta ne îndeamnă la cea mai hotărîtă rezistență contra tendințelor utopiste de deznaționalizare sprijinite de politica de stat a Ungariei, dar dragostea aceasta e mult prea curată și sfîntă ca să se poată profana prin manifestații de ură.

V. Braniște, „Drapelul", Lugoj, nr. 16 din 1905

153. Noi, onorată Adunare Națională, vedem în înfăptuirea unității noastre un triumf al libertății omenești. Noi nu voim să devenim din oprimați, oprimatori, din asupriți asupritori. Noi voim să întronăm pe aceste plaiuri libertatea tuturor neamurilor și a tuturor cetățenilor. Noi propunem decretarea unirii cu Regatul României a întregii Transilvanii, a întregului Banat și a întregului teritoriu locuit de români al Ungariei. Pe aceste teritorii locuiesc însă și alte neamuri, cu alte însușiri și alte tradiții. Noi nu voim să răpim individualitatea etnică nici ființa națională a acestor neamuri. Noi nu voim să răpim limba nimănui, ci vrem ca fiecare om să aleagă liber limba și credința în care vrea să trăiască atît în viața lui particulară, cît și în legătură cu viața de stat. Noi nu vrem să verse nimenea lacrimile pe care le-am vărsat noi atîtea veacuri, și nu voim să sugem puterea nimănui, așa cum a fost suptă a noastră veacuri de-a rîndul. Noi ne încredem în trăinicia noastră și în vrednicia proprie și nu vrem să istovim forțele altora. Este adînc înrădăcinată în noi convingerea că numai un regim cu adevărat democratic ne poate întări țara și înălța Neamul.

Iuliu Maniu, **Discurs în Adunarea Națională**, București, Decembrie, 1918

154. Vă așteptăm de o mie de ani și ați venit ca să nu ne mai despărțim niciodată. Sînt în viața unui neam clipe de fericire atît de mari încît ele răscumpără veacuri întregi de suferință.

Bucuria noastră nu este bucuria unei singure generații.

Ea este sfînta tresărire de bucurie a întregului popor român, care de sute și sute de ani a îndurat suferințele cele mai crude, fără să-și piardă credința neclintită în sosirea acelei zile care ne unește astăzi și care trebuia să vie, care nu se putu să nu vie.

Fraților, fiți bine veniți.

Ion I. C. Brătianu, **Discurs de întîmpinare a delegației de ardeleni aducători la București ai actului Unirii cu Țara**

155. **Umanitatea se află în adîncul firii tale naționale.**

Un român înțelege și iubește oamenii de alt neam nu printr-o depășire a realității sale de român, printr-o coborîre undeva în substratul pur uman al personalității sale, ci rămînînd român. Un român, cînd simte milă față de un ungur, în milă e tot român. Și se simte cu atît mai mult aceasta, cu cît e mai puternică mila... Sentimentul de frăție umană care simte că-l leagă de un ungur, e un sentiment colorat românește, nu e anațional.

D. Stăniloaie, **Ortodoxie și românism**, București, 1935 p. 12

156. Cu prețul celor mai grele sacrificii, România a îndeplinit în sud tradiționala sa misiune care, la nord, a fost întotdeauna a Poloniei. România a fost odinioară o stavilă împotriva invaziei tătare, iar în zilele noastre a pus capăt unei dezordini care amenința să aducă puterea bolșevică pînă la porțile Vienei. România s-a salvat pe sine, dar a eliberat și Ungaria de o dominație abjectă care, o vreme, se instalase în imperiul sfîntului Ștefan. Acesta a fost și sentimentul autorităților maghiare, căci atunci cînd armata română se pregătea să evacueze teritoriul lor, prefectul maghiar de Szabolcs a intervenit pe lîngă comandamentul român rugîndu-i să-și mențină ocupația care proteja țara împotriva armatei roșii, iar la cîteva luni după aceasta o cerere similară a fost din nou făcută, de teama unei reacții a albilor...

Probabil că maghiarii au mai uitat din binele făcut de români Ungariei în 1919 ; n-ar fi rău să înviorăm amintirea acelor servicii.

Jules Cambon, diplomat francez, în „Revue des deux Mondes", Paris, 1 Decembrie 1927, p. 619—620

157. Deși se simțeau umiliți că tocmai românii au fost cei care i-au eliberat de bolșevici, bucuria maghiarilor că scapă din infernalul paradis al sovietelor — paradis pentru stăpînitori și infern pentru victimele acestora — era mai vie ca orice alt sentiment.

Ambassadeur Comte de Saint-Aulaire, **Confessions d'un vieux diplomate**, Paris, Flammarion, 1954, p. 486

158. Ca ardeleni, cari am avut prilejul să cunoaștem sufletul și cultura poporului unguresc, am fi avut în alte împrejurări menirea înaltă de a determina o apropiere sufletească româno-maghiară, printr-o vie acțiune de schimb cultural și cunoaștere reciprocă. Poporul român ar fi primit cu bucurie o asemenea acțiune, căci convingerea lui este că aceste două mici popoare, izolate în această parte a Europei, sînt menite să trăiască în bună înțelegere. Budapesta a fost însă de altă părere. Ea ține ca diferendul româno-maghiar — soluționat (deci închis) prin tratatele de pace,

să fie continuat fie chiar în mod artificial, iar ostilitatea alimentată pe toate căile, nu cumva să dispară. Astăzi ea se dezlănțuie prin presă, prin propagandă sau pe arena forurilor internaționale — mîine, Dumnezeu știe cum ! Un lucru e cert Ungaria prin conducătorii ei, vrea dușmănie, nu pace. Tendințele de apropiere sînt considerate păgubitoare intereselor națiunii maghiare. Prietenia cu noi este respinsă cu furie, căci dacă ar prinde rădăcini, propaganda iredentistă ar eșua. Această politică de ură a statului ungar fiind o realitate, se impune datoria noastră de a ne apăra.

Corneliu I. Codarcea, **Front antirevizionist,** Cluj, 1933, p. 19.

159. Cel mai mult s-a străduit pentru salvarea evreilor Misiunea română de la Budapesta, care a eliberat pașaporte și unor persoane care nu numai că nu erau cetățeni români, dar nu fuseseră în viața lor în România. Aceștia erau așteptați la Arad — pe baza informațiilor confidențiale primite — de avocatul Justin Filip, fost locuitor al Oradei, care se îngrijea în continuare de securitatea lor. Consulul român de la Oradea și aproape fiecare membru al Consulatului s-au străduit să înlesnească drumul fugarilor evrei din oraș. Nu odată automobilul cu numărul diplomatic al consulului a trecut noaptea în goană granița, încărcat cu evrei evadați din ghetoul din Oradea.

Katona Bélá, **Várad a viharban** (Oradea în furtună), 1946 (după **Teroarea horthysto-fascistă...,** p. 272)

160. ...pentru apărarea neamului nostru, trebuie să folosim toate mijloacele legale, pentru a evita ca numărul mare al numelor cu rezonanță străină să constituie aparențe defavorabile la stabilirea numerică a populației maghiare.

Ordinul nr. 6541 din 18 feb. 1942 al Ministerului de Justiție maghiar

161. Oricare ar fi concepția noastră despre evrei, sîntem creștini și oameni, și noi, care am suferit atîta sub dominația ungară și care știm cît suferă astăzi ai noștri sub aceeași dominație, ne cutremurăm la gîndul că cetățenii unui stat ar putea, fără nici o vină, să fie despuiați de tot avutul lor și alungați din țara în care s-au născut și în care zac de secole osemintele părinților, bunicilor și străbunicilor lor.

Memoriu al unui grup de români ardeleni, 1942 (după „Magazin istoric", 1987, V, p. 80)

162. Pentru a scăpa de ghetoizare a început fuga evreimii peste graniță, în străinătate, mai ales în România. Dintre țările vecine cu noi România a fost cea care, printr-o indulgentă pază a graniței a facilitat stre-

curarea evreilor în interiorul ei... În această privinţă l-am şi solicitat pe domnul ministru de externe să dea dispoziţii organismelor sale reprezentative de peste hotare să întreprindă acţiunile diplomatice ce se impun.

Endre László, **raport** către Consiliul de Miniştri, Budapesta, iunie 1944 (după „Magazin istoric", 1987, V, p. 80)

163. Din cercurile consulatului general român de la Cluj s-a aflat că evreii din Ungaria refugiaţi în România sînt trataţi acolo ca refugiaţi politici, urmînd a li se înlesni de către guvernul român emigrarea în Palestina.

Veesenmayer, 1944 (după „Magazin istoric", 1987, V, p. 78)

164. (Planurile naziste de a-i extermina pe evreii din România) „au întîmpinat o opoziţie energică din partea poporului român şi a autorităţilor româneşti, inclusiv a guvernului şi a dictatorului Ion Antonescu... Refuzul lor de a-i preda pe evrei a crescut cu timpul şi această rezistenţă este factorul care a salvat majoritatea evreilor români de „soluţia finală" de concepţie nazistă. Mi se pare că aceasta nu a fost doar consecinţa unor poziţii oportuniste şi a schimbărilor de pe front, ci, în mare măsură şi, în parte, în mod decisiv, rezultatul deosebirilor de poziţii şi concepţii care existau între Germania nazistă şi România de sub dictatura lui Antonescu în privinţa evreilor."

Israel Gutman, **Situaţia evreilor din România** (după „Magazin istoric", 1987, V, p. 53)

165. Sînt american de origine maghiară şi una din problemele cheie ale activităţii mele este promovarea înţelegerii şi fraternităţii dintre români şi maghiari. În predarea istoriei eu nu relev antagonismele, ci dimpotrivă, tot ceea ce a apropiat şi apropie poporul român de poporul maghiar. De exemplu, îmi place să mă refer la momentele de legătură dintre intelectualii români şi maghiari.

Király Béla, interviu în „Revista Fundaţiei Drăgan", Milano, nr. 2/1987

166. Maghiarii care sînt şase milioane la număr (8 milioane după recensămîntul oficial, dar acesta este absolut inexact), au cîştigat pentru maghiarism mulţi germani şi evrei, dar şi-au corupt în schimb, pînă în adîncul ei, propria lor naţiune.

Albrecht Wirth, **Weltgeschichte der Gegenwart**, Berlin, 1904, p. 308

167. Dacă există o națiune care are tot interesul ca un mare Imperiu Habsburgic să fie menținut, guvernat în mod unitar și în acest chip strîns închegat, apoi aceștia sînt *în primul rînd* maghiarii. Și tocmai ei subminează în mod sistematic toate piloanele acestui imperiu fără să se gîndească că vor ajunge, inevitabil, sub dărîmăturile lui.

Aurel C. Popovici, **Stat și națiune**, p. 111—112

168. După treizeci de ani de legislație maghiarizantă, maghiarizarea naționalităților este o imposibilitate, o halucinație, care nu face decît să alimenteze și să ațîțe mereu adînca nemulțumire a naționalităților nemaghiare.

Ludwig Mocsáry, „Egyetértés", din 8 iunie 1904

169. Românii sînt rasa cea mai rezistentă de pe glob, chiar fără a-i excepta pe copiii Israelului. Evreii au existat totdeauna, dar românii timp de 8-9 secole au dispărut ca și unele pîraie din Jura suebă și din Karst, care curg pe sub pămînt mile întregi. Dintr-odată însă, în secolul al XIII-lea, românii apar din nou la suprafață și de-data aceasta ei rămîn. Ei au trăit — dacă exceptăm stăpînirea națională — sub nu mai puțin de cinci stăpîniri străine ; însă nici un popor stăpînitor n-a fost în stare să-i doboare la pămînt dimpotrivă, ei s-au apărat împotriva stăpînitorilor lor.

A. Wirth, **Der Balkan...**, Leipzig, 1916, p. 266

170. Concluzia la care ne duc actualmente acești diverși factori lingvistici și care a convins pe cei mai mulți cercetători este aceasta : latina orientală a trebuit să se dezvolte, la sfîrșitul antichității și la începutul Evului mediu, atît la nord cît și la sud de Dunăre. Concordanțele dintre antichitate și timpurile moderne sînt prea evidente pentru a ne permite să înlăturăm teoria menținerii limbii latine la nord de Dunăre... Dacă deci este adevărat că latina s-a menținut în Dacia fără întrerupere, din secolul al II-lea al erei noastre, și asta în ciuda unui mileniu de invazii străine de tot felul, cu toată descompunerea socială completă care a rezultat apoi, cu toată izolarea totală, începînd cu sec. VI, — dacă adăugăm la asta că latinitatea aceasta a supraviețuit nu ca o epavă aruncată la mal de valuri, nu ca un rest, niște rămășițe, ci sub forma unei limbi înzestrate cu toată vitalitatea și cu toată forța evolutivă a marilor limbi naționale moderne, fiind actualmente vehiculul gîndirii a 20 de milioane de oameni ; dacă ținem seama de acești diverși factori, putem înțelege bine cîtă dreptate avea Ferdinand Lot cînd vorbea despre „miracolul românesc".

Alf Lombard, în „Ramuri", nr. 3, 1976

171. În ciuda a cinsprezece secole de nenorociri, Românii sînt astăzi 12 milioane de locuitori în Dacia de odinioară... Noi nu vom putea spune, la fel de ușor cu împăratul Aurelian, un adio definitiv acestei eroice populații romane din Dacia Traiană. Demni de nobila lor origine și de cel care le-a dat primele cetăți, acest popor a jucat în Carpați rolul pe care în munții Asturiei l-a jucat Pelayo și tovarășii săi. Din înălțimile acestei cetăți carpatice inexpugnabile, românii au înfruntat toate invaziile, redobîndind apoi, pas cu pas, terenul pierdut și refăcînd, după șaisprezece secole de lupte, o nouă Italie, *Țara Românească*, pe care popoarele de rasă latină o salută printre celelalte națiuni libere.

Victor Duruy, **Histoire des Roumains...**, Paris, 1879, p. 378

172. Națiunea română vădește, într-un chip strălucit, toate caracterele și toate condițiile ce se cer unei națiuni demne de a exista în completă libertate și independență. Transilvania este rezervorul de puteri morale ale acestei națiuni. Cu acestea am spus totul ca răspuns la întrebarea dacă România trebuie să existe ca națiune și dacă ea trebuie să cuprindă și Transilvania.

Émile Boutroux, în prefața la D. Draghicesco, **La Transylvanie**, Paris, 1918

173. Organul național al națiunii române din Ardeal și Ungaria nu recunoaște acestui Parlament și guvernului dreptul să se considere ca reprezentante ale națiunii române și nu recunoaște dreptul nici unui factor străin de ea ca la Congresul general de pace să reprezinte interesele națiunii române din Ardeal și Ungaria. Pentru că apărarea acestor interese națiunea română nu o poate încredința decît delegaților din propria adunare națională. (...) După suferințe și lupte de veacuri, națiunea română, care trăiește în monarhia austro-ungară, așteaptă și cere valorificarea drepturilor ei inalienabile și nestrămutate la deplina viață națională.

Al. Vaida Voievod, **Declarație** făcută în ședința Camerei din Budapesta, 18 octombrie 1918

174. Unirea tuturor românilor într-un singur regat și într-un nedespărțit Stat este nu numai un ideal sfînt, izvorît din trecutul nostru și din comoara vieții noastre sufletești, ci este și un drept indiscutabil al nostru, în baza ființei noastre naționale unitare. Noi, fiii Națiunii Române de pretutindeni, sîntem de aceeași obîrșie, de aceeași fire, cu o singură și unitară limbă și cultură și sîntem încălziți de aceleași tradiții sfinte și aceleași aspirații mărețe. Cînd toate acestea sînt unitare, poate

încerca cineva să împiedice manifestarea acestei unităţi şi în ce priveşte viaţa politică, sufleteşte de mult înfăptuită ?

Iuliu Maniu, **Discurs în Adunarea Naţională**, Bucureşti, decembrie, 1918

175. Duminică la 1 Decembrie curent se va întruni la Alba Iulia Marea Adunare Naţională care va hotărî asupra sorţii noastre a românilor. Se vor întruni aici toţi reprezentanţii chemaţi ai neamului românesc din Ungaria şi Ardeal şi prin cuvîntul lor vor arăta lumii întregi voinţa întregului neam. Se va arăta, în primul rînd că naţiunea română care veacuri de-a rîndul a suportat jugul robiei naţionale, voieşte acum să devină cu desăvîrşire liberă şi să se contopească într-un singur stat naţional. Românii din Ungaria şi Transilvania, fără deosebire de clasă, voiesc să se unească cu fraţii lor de peste munţi, ca împreună să alcătuiască o Românie Mare, în care să li se asigure toate mijloacele unei dezvoltări înfloritoare. Prin aceasta se va înfăptui, în fine, ceea ce înainte cu trei sute de ani a fost zădărnicit prin uneltirile barbare ale unor tirani. Drama naţională săvîrşită pe Cîmpia Turzii se va ispăşi acum prin hotărîrea istorică ce va lua-o Adunarea Naţională de la Alba Iulia.

Ziarul „Adevărul", 1 dec. 1918

176. Adunarea de la Alba Iulia n-a fost decît curata izbucnire spontană a conştiinţei româneşti din Ardeal pentru făurirea visatei unităţi naţionale. Sub îndemnul unei credinţi străbune şi împinşi de fermentul revoluţiei care aprinsese monarhia Habsburgilor, ascultînd chemarea frăţească a României, care udase cu sîngele războiului libertator idealul unităţii noastre, românii ardeleni, hotărîţi să afirme pentru ei înşişi şi pentru lumea întreagă ideea alipirii, s-au întrunit la Alba Iulia în Decembrie 1918. Monumentala armonie de ansamblu a o sută de mii de oameni n-a avut la temelie alt crez decît dorinţa mare şi simplă de unire cu ţara. Acest unic gînd tumultuos a răscolit masele pornindu-le sub sugestiunea unui vis secular spre cetatea lui Mihai Viteazul. Nici un spirit de detaliu, nici o notă de tîrguială n-a tulburat luminosul examen de conştiinţă populară, care a îmbogăţit cu o pagină glorioasă trecutul nostru zbuciumat. Întruparea largă a instinctului de conservare naţională, Adunarea de la Alba Iulia, ca şi victoriile de la Mărăşti şi Mărăşeşti, este unul din punctele culminante ale conştiinţei cu care poporul nostru în vîltoarea unei conflagraţii universale şi-a afirmat misiunea sa istorică.

Octavian Goga, **Adunarea de la Alba Iulia**

177. Adunarea naţională din Alba Iulia prezidată de Gheorghe Pop de Băseşti şi apoi de Ştefan Ciceo-Pop în prezenţa tuturor arhiereilor români, a reprezentanţilor tuturor asociaţilor şi institutelor române, a deputaţilor aleşi cîte doi din fiecare cerc electoral şi a celor peste 130.000 români adunaţi la Alba Iulia din toate părţile Ardealului, Banatului, Cri-

şanei şi a Maramureşului, la 1 decembrie 1918, a proclamat, conform propunerii Consiliului Naţional Român, prezentată şi motivată de Vasile Goldiş, Unirea definitivă şi necondiţionată a tuturor românilor din Ardeal, Banat, Crişana şi Maramureş, împreună cu toate teritoriile pe care le locuiesc, cu regatul României.

Astfel s-a terminat grandioasa epopee a luptelor naţionale a românilor de peste Carpaţi, duse timp de cîteva secole, trecînd prin temniţi şi sub spînzurătoare, zdrobiţi în roată şi arşi pe rug, petrecînd victorii şi înfrîngeri, vărsînd lacrimi şi sînge, înfruntînd persecuţii şi ademeniri, suportîndu-le toate sub scutul geniului latin şi al credinţei că servesc o cauză dreaptă.

Iuliu Maniu, „Patria“, 27 ianuarie 1930

178. Unirea Transilvaniei cu România a fost prevestită şi pregătită de toate veacurile de pînă atunci, cu precădere de evenimentele petrecute în secolul al XIX-lea.

Primul război mondial nu a fost cauza, ci doar ocazia pentru intensificarea acţiunilor în vederea unirii, act major din viaţa României, care nu a fost rezultat al deciziilor marilor puteri prezente la Conferinţa de pace de la Paris. Unirea a fost înfăptuită de însuşi poporul român. Marile puteri au confirmat doar ceea ce românii au săvîrşit. Pentru că — istoria o dovedeşte — tot ce s-a făcut în România din epoca lui Cuza pînă astăzi s-a făcut de către popor, fără să aştepte deciziile marilor puteri. România a fost întotdeauna înaintea deciziilor marilor puteri.

Gerald Bobango, istoric american, interviu „Revista Fundaţiei Drăgan“, Milano, nr. 2/1987, p. 328

179. Judecata lui Solomon se poate repeta veşnic cu acelaşi rezultat : mama adevărată nu se va mîngîia niciodată cu ciopîrţirea copilului, pe cînd cea falsă... Pentru noi Transilvania nu poate exista decît întreagă, trup din trupul nostru. Pentru alţii ea reprezintă doar ambiţii istorice sau castele feudale zidite din truda generaţiilor de robi români. Pentru noi înseamnă tot : trecut, prezent, viitor sau nefiinţa. Noi n-am venit de nicăieri ; ne-am plămădit, ne-am născut şi am crescut din pămîntul ardelean. De mii de ani milioane şi milioane de români au asudat muncind, au sîngerat luptînd şi au murit amestecîndu-şi ţărîna pretutindeni în pămîntul străvechi, încît toate văile şi dealurile şi toţi munţii sînt îmbibaţi cu sînge românesc, iar paşii trecătorului calcă numai pe pămînt amestecat cu pulberea de trupuri româneşti... Alţii se pot mulţumi cu o parte mai mică sau mai mare din Transilvania... reprezentînd pentru ei numai teritorii de exploatare ; noi nu putem uita niciodată pe părinţii şi străbunii noştri rămaşi în pămînt.

Liviu Rebreanu, Transilvania 1940

180. Anul nefast 1940 a urnit furiile destinului asupra neamului românesc. Istoria obiectivă va arăta cîndva pricinile ascunse sau adînci care au făcut ca România să se afle singură şi izolată fără nici un ajutor, în mijlocul unui cerc de duşmani de moarte, tocmai în zilele cele mai cruciale pentru viitorul Europei. E spăimîntător de inexplicabil cum s-a putut să nu avem nici un prieten adevărat, adică prieten pe viaţă şi pe moarte, cînd s-au pus în cumpănă viaţa şi moartea popoarelor ! Şi doar România nu era o ţară ticluită artificial, prin articole silnice, ci statul naţional, firesc, care cuprindea în graniţele sale marea majoritate a poporului românesc, după două mii de ani de lupte şi suferinţe.

Liviu Rebreanu, **Transilvania 1940**

181. Elementele progresiste maghiare, între care şi profesorul Antalffy Endre din Tîrgu Mureş, au făcut totul pentru ca populaţia maghiară din Transilvania să înţeleagă dreptul popoarelor la autodeterminare, să înţeleagă că unirea Transilvaniei cu România este un act firesc pe care istoria îl va consemna ca atare. Văzînd hotărîrea Adunării de la Alba Iulia în legătură cu asigurarea drepturilor naţionalităţilor conlocuitoare în cadrul statului naţional unitar român, majoritatea populaţiei maghiare din Transilvania a aderat la Unire, la acest act de mare însemnătate politică, istorică în viaţa poporului român.

Kovacs Iosif, **Patrie comună, drepturi egale**, în „Tribuna Sibiului", septembrie 1978

182. La 1 decembrie, 1228 de delegaţi s-au reunit la Alba Iulia. O sută de mii de români au venit aici. Sute de mii trimit mesaje de adeziune şi ţin reuniuni în cea mai mare parte a localităţilor transilvănene.

Alba Iulia este cetatea istorică a lui Mihai Viteazul, care, la sfîrşitul secolului al XVI-lea, reunise sub sceptrul său cele trei ţări româneşti : Muntenia, Moldova şi Transilvania.

Alba Iulia simbolizează deci unirea tuturor românilor. Şi această impunătoare întrunire se ţine într-un loc cu totul liber de trupe, fără trupe ale Antantei, fără trupe ale lui Mackensen — în plină retragere, fără armată română, care, abia reorganizată, tocmai trecuse Carpaţii. Prin amploarea sa, manifestarea de la Alba Iulia, unde se proclamase Unirea Transilvaniei cu România, corespundea unui adevărat plebiscit.

La 4 iunie 1920, Tratatul de la Trianon recunoştea actul de la Alba Iulia. României mici de dinaintea războiului i-a urmat *România Mare*.

Maurice Baumont, **Aniversarea Unirii Transilvaniei cu România**, în „Le Monde", Paris, 1—2 dec. 1968

183. Nu numai că România n-a luat nici un fel de măsuri economice antimaghiare, dar din puţinul nostru am facilitat exportul în Ungaria.

Mai mult, am privit de multe ori impasibili cum, în mod fraudulos, a trecut peste graniță o parte din bogăția Transilvaniei pentru ca să hrănească zeci și sute de mii de maghiari în Ungaria. Am închis ochii, pentru că ne-am dat seama că este un gest omenesc și am făcut aceasta tocmai dintr-un spirit de colaborare și bună pace între cele două popoare. Știm că, deși populația noastră a suferit privațiuni, în acest timp grîul românesc și vitele românești au hrănit în Ungaria sute de mii de oameni. *Nu ne pare rău că din sărăcia noastră am putut face acest bine.*

Lucrețiu Pătrășcanu, **Cuvîntarea de la Cluj**, 1946

•

184. Opinia publică mondială trebuie pusă în gardă cu privire la primejdiile pe care le antrenează recrudescența revizionismului maghiar, declanșate în 1964.

Propaganda revizionistă este dusă de unguri rezidenți în străinătate, care reiau temele favorite odinioară sub regența lui Horthy.

În mediile atinse de această propagandă, reacția românilor a fost, în general, neînsemnată. Românii se pare că n-au dat suficientă importanță acestui revizionism ungar, ceea ce a fost o mare greșeală, așa cum s-a văzut la 2 decembrie 1966 cînd, la Budapesta, primul ministru a vorbit despre „diktatul imperialist de la Trianon“ care, pretinde acesta, dezmembra Ungaria și acorda României o mare parte din Transilvania. Primul ministru Kadar amintea, cu acea ocazie, că după al II-lea război mondial, Stalin reconsiderase cu atenție această situație.

Am fost totuși surprinși să constatăm, în timpul Congresului Partidului Comunist Maghiar, că există o sincronizare foarte neașteptată între acțiunea dusă în afara hotarelor ungare și revizionismul guvernului de la Budapesta.

Din partea noastră, e momentul să amintim tuturor că tratatul de la Trianon — pe care primul ministru îl califică drept „Diktat imperialist“ — constituie încheierea a două secole de lupte purtate de români împotriva dominației habsburgice și a eroicei acțiuni militare a României în anii 1916—1918.

Ion Gh. I. Brătianu (după P. Șeicaru, **La Roumanie...**, în prefață)

NOTE

1. Vezi Recensămîntul din 1910 (*Magyar korona országainak 1910 népszámtalása*, II, rész., Budapest, 1912) şi dr. Sabin Manuilă, *Aspects démographiques de la Transylvanie*, în *La Transilvanie. Ouvrage publié par l'Institut d'histoire nationale de Cluj*, Bucarest, 1938, p. 798 şi 822. (după *Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României*, Bucureşti, 1985, p. XXIX)

2. Vezi D. Drăghicesco, *La Transylvanie*, Paris, 1918, p. 11

3. Vezi I.I. Nistor, *Autohtonia daco-romanilor în spaţiul carpato-dunărean*, Bucureşti, 1942, p. 50

4. Vezi Adolf Armbruster, *Dacoromano-Saxonica*, Bucureşti, 1980 şi Antonie Plămădeală, *Romanitate, continuitate, unitate*, Sibiu, 1988

5. Vezi *Transilvania sive magnus Transilvaniae principatus*, Vindobonae, 1778, vol. I, p. 474.

6. Vezi, pe larg, Nicolae Stoicescu, *Continuitatea românilor*, Bucureşti. 1980, p. 52 şi urm., Ligia Bârzu, Stelian Brezeanu, *Originea şi continuitatea românilor* (sub tipar)

7. Vezi *Die Deutschen über die Herkunft der Romänen*, Bucureşti, 1977

8. Vezi I. I. Russu, *Etnogeneza românilor*, Bucureşti, 1981, p. 156.

9. Vezi Bruno Migliorini, *Storia della lingua italiana*, Florenţa, 1961, p. 6

10. I.I. Rusu, *op. cit.*, p. 155

11. Vezi I. Fischer, *Latina dunăreană*, Bucureşti, 1985, p. 146.

12. Vezi *Studii şi materiale despre formarea cuvintelor*, Bucureşti, 1962, vol. IV, p. 279—283.

13. Vezi Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1986, p. 212

14. Vezi *Dacoromania*, X, 2, 1943, p. 404—462.

15. După *Fragmentarium*, Bucureşti, 1981, p. 246.

16. Vezi P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii româneşti*, p. 49

17. *Ibidem*, p. 50.

18. Vezi Vasile Netea, *Conştiinţa originii comune şi a unităţii naţionale în istoria poporului român*, Bucureşti, 1980, p. 23—25 şi Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei* Bucureşti, 1972, passim

19. Vezi *De gubernatione Dei*, V, 8

20. Vezi Ştefan Meteş, *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII—XX*, Bucureşti, 1977, p. 216

21. *Ibidem*, p. 217

22. Vezi Gh. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1980, p. 250

23. Vezi Vasile Arvinte, *Român, românesc, România*, Bucureşti, 1983, p. 48

24. Vezi Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, Bucureşti, 1980, p. 51—73

25. Vezi Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-han*, Bucureşti, 1978 ; Ioan G. Coman, *Scriitori bisericeşti din epoca străromână*, Bucureşti, 1979

26. Vezi Ioan G. Coman, *op. cit.*, p. 54—55

27. Vezi B. P. Haşdeu, *Studii de lingvistică şi filologie*, vol. II, Bucureşti, 1968, p. 226—242

28. Vezi R. Gryson, citat in „Magazin istoric", 1987, nr. 5, p. 56

29. Vezi *Erdély története*, Editura Academiei Ungare, Budapesta, 1986, sub redacţia lui Köpeczi Béla

30. Salvianus, V, 5 ; *Patro'. Lat.*, LIII, 99

31. După *Folclor din Moldova*, 1969, p. 144, colecţia Costăchescu

32. Vezi B. P. Haşdeu, *op. cit.*, p. 172

33. Vezi Matteo Bartoli, *Riflessi slavi di vocali labiali romane e romanze, greche e germaniche*, în *Jagić-Festschr.*, p. 34 şi urm.

34. Vezi *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1969, vol. II, p. 317 şi, mai ales, p. 362

35. Vezi Grigore Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, 1984, p. 187

36. Vezi D. Decev, *Charakteristik der Thrakischen Sprache*, Sofia, 1952, p. 112

37. Vezi H. Mihăescu, *Les éléments latins de la langue albanaise*, in „Revue de Sud-Est Européen", IV, 1966, p. 5—33

38. Vezi G. Ivănescu, *op. cit.*, pag 103—111

39. Vezi Emil Vrabie, *lucrare manuscrisă*

40. Cf. Vittoria Corazza, *Un'altra prova della conti: ità daco-romana le parole latine in Ulfila*, în „Acta Historica", Roma, VIII, 1968, p. 41—48

41. Vezi J. J. Wilkes, *Dalmatia*, Londra, 1969, p. 424 ş.u.

42. Vezi Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine*, Bucureşti, 1977, § 54

43. Vezi şi S. Puşcariu, *Pe marginea cărţilor*, în *Dacoromania*, IV, 1924—26, p. 1351—52

44. Vezi S. Puşcariu, *Limba română*, Bucureşti, 1940, vol. I, p. 305

45. Vezi *Les problèmes de la toponymie et de l'antroponymie roumaines*, conferinţă prezentată la al III-lea Congres internaţional de toponimie şi antroponimie, in *Recueil...*, p. 645

46. Vezi Emil Petrovici, *Toponimia ungurească in Transilvania medievală*, in „Transilvania", 1943, p. 117

47. Vezi volumul *Studii şi materiale de onomastică*, Bucureşti, 1969

48. Vezi W. Meyer-Lübke, *Einführung in das Studium der manischen Sprachwissenschaft*, Heidelberg, 1920, p. 275

49. Ipoteza aparţine lui V. Bogrea, in *Dacoromania*, I, 1920—21, p. 219

50. Vezi E. Petrovici, *Istoria poporului român oglindită in toponimie*, in *Studii de dialectologie şi toponimie*, Bucureşti, 1970, p. 244—245

51. Vezi E. Petrovici, *Dovezile filologice ale continuităţii*, in „Transilvania", anul 74, nr. 1, din 1943, p. 10—11

52. Vezi Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, p. 199, 205—206

53. Vezi Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. I, p. 288

54. Vezi L. Apolzan, *Carpaţii, tezaur de istorie*, Bucureşti, 1987

55. După Simion Mehedinţi, in „Revista Fundaţiilor Regale", 8—9, 1941, p. 254

56. Vezi E. Petrovici, *Români veniţi recent in Transilvania ? Ce ne spune lingvistica*, în „Transilvania", nr. 7, 1941, p. 469—470

57. Cf. Emil Vrabie, *lucr. cit.* (mss)

58. Vezi Ştefan Meteş, *lucr. cit.*, p. 143

59. Vezi C. Sassu, *Roumains et Hongrois*, Bucureşti, 1939, p. 131

60. *Ibidem*, p. 133

61. Vezi Ştefan Meteş, *lucr. cit.*, p. 98

62. Vezi I.I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Bucureşti, 1970, p. 75 şi *Etnogeneza românilor*, p. 378

63. Vezi N. Drăganu, *Românii in veacurile IX—XIII, pe baza toponimiei şi onomasticii*, Bucureşti, 1933, p. 420—426

64. Vezi *Dacoromania*, IX, 1936—38, p. 446

65. După Ştefan Meteş, *lucr. cit.*, p. 15

66. *Ibidem*, p. 18—19

67. *Ibidem*, p. 19

68. Vezi Aurel C. Popovici, *Stat şi naţiune*, Bucureşti, 1939, p. 95

69. *Ibidem*, p. 100

70. *Ibidem*, p. 110
71. Vezi C. Sassu, *lucr. cit.*, p. 132
72. Vezi Corneliu I. Codarcea, *Front antirevizionist ? O teză șubredă: revizionismul maghiar*, Cluj, 1933, p. 29—33
73. Vezi Aurel C. Popovici, *La question roumaine*, Payot, Paris, 1919, p. 102—103
74. În legătură cu „faimoasa" societate culturală maghiară *Emke*, cf. Corneliu I. Codarcea, *loc. cit.*
75. După *Revista Fundației Drăgan*, nr. 2, 1987, p. 31—35
76. *Ibidem*, p. 144—146
77. Vezi Corneliu C. Codarcea, *op. cit.*, p. 37 ș.u.
78. *Ibidem*, p. 49
79. După *Revista Fundației Drăgan*, nr. 2, 1987, p. 194—196
80. *Ibidem*, p. 197—198
81. Cf. Ladislau Bányai, *Pe făgașul tradițiilor frățești*, p. 227
82. După *Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României*, p. 91
83. *Ibidem*, p. 71
84. *Ibidem*, p. 56
85. Vezi „Magazin istoric", nr. 5, 1987, p. 75
86. *Ibidem*, p. 68—80, îndeosebi p. 78—80
87. *Ibidem*, p. 80
88. *Ibidem*. p. 66—67
89. Vezi *Dictionnaire d'étimologie daco-romane*, vol. I, *Eléments latins*, Frankfurt, 1870, vol. II, *Eléments slaves, magyárs, turcs, grecs modernes et albanais*, Frankfurt, 1878
90. Vezi *lucr. cit.*, *Prefața* la vol. I
91. Vezi Carol Gölner, *Stephan Ludwig Roth*, București, 1982, p. 56—62
92. Vezi André Du Nay, *The Early History of the Romanian Language*, Lake Bluth, Illinois, 1977, p. 56
93. *Ibidem*, p. 73
94. Cf. C. Battisti, C. Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, III, Firenze, 1952, p. 2286
95. Cf. REW (1935), nr. 2759
96. Vezi Lajos Tamas (Treml), *Romains, Romans et Roumains dans l'histoire de la Dacie Trajane*, Budapest, 1936, p. 81
97. *Ibidem*, p. 194 (după Nicolae Stoicescu, *Continuitatea românilor*, p. 230)
98. Vezi Almanahul „Luceafărul", 1989, p. 30
99. Vezi Vasile Netea, *Generația Unirii, după Revista Fundației Drăgan*, nr. 1987, p. 211
100. *Ibidem*, p. 51—52
101. *Ibidem*, p. 98—99
102. Vezi „Magazin istoric", nr. 5, 1987, p. 65
103. *Ibidem*, p. 64
104. După *Fontes historiae Daco-Romaniae*, vol. I, p. 197—199
105. *Ibidem*, p. 235
106. În *Weltgeschichte der Gegenwart*, Berlin, 1904, p. 308
107. În *Stat și națiune*, p. 70
108. Vezi D. Draghicesco, *lucr. cit.*, p .15
109. În „Budapesti Hirlap", 1915, nr. 76

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. A. Alföldi, *Daci e Romani in Transilvania*, Budapesta, 1940
2. A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Bucureşti, 1972
3. A. Armbruster, *Dacoromano-saxonica*, Bucureşti, 1980
4. Ligia Bîrzu, *Continuitatea creaţiei materiale şi spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii*, Bucureşti, 1979
5. Nicolae Branga, *Italicii şi veteranii din Dacia*, Timişoara, 1986
6. Grigore Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, 1983
7. Gheorghe I. Brătianu, *O enigmă şi un miracol istoric : poprul român*, Bucureşti, 1940
8. G. I. Brătianu, *Origines et formation de l'unité roumaine*, Bucureşti, 1943
9. Ligia Bârzu, Stelian Brezeanu, *Originea şi continuitatea românilor* (sub tipar)
10. Alexandru Busuioceanu, *Zamolxis sau mitul dacic în istoria şi legendele spaniole*, Bucureşti, 1985
11. Ilie Ceauşescu, *Transilvania, străvechi pămînt românesc*, Bucureşti, 1983
12. Corneliu I. Codarcea, *Front antirevizionist ! O teză şubredă revizi nismul maghiar*, Cluj, 1933
13. Juliusz Demel, *Historia Rumunii*, Wroclaw-Warszawa-Krákov, 1970
14. O. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I, Bucureşti, 1961
15. *Documenta historiae Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapesta, 1941
16. Silviu Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. I, Sibiu, 1920
17. Silviu Dragomir, *Vlahii din Peninsula Balcanică în evul mediu*, Bucureşti, 1959
18. J. C. Drăgan, *Les Roumains, peuple multimillenaire de l'Europe*, Roma, 1983
19. André Du Nay, *The Early History of the Rumanian Language*, Lake Bluth (Illinois), 1977
20. André Du Nay, *Transilvania and the Hungarian-Rumanian Problem*, Astor, Florida, 1979
21. C. Daicoviciu, *La Transylvanie en antiquité*, Bucureşti, 1945
22. C. Daicoviciu, E. Petrovici, Gh. Ştefan, *La formation du peuple roumain et de sa langue*, Bucureşti, 1963
23. D. Draghicesco, *La Transylvanie*, Paris, 1918
24. Mihai Fătu, *Biserica românească din nord-vestul Ţării sub ocupaţia horthystă (1940—1943)*, Bucureşti, 1985
25. *Fontes Historiae Daco-romanorum*, Bucureşti, 1934
26. *Fontes Historiae Daco-Romaniae*, vol. I—IV, Bucureşti, 1964—82
27. L. Gáldi, *Az erdélyi román őshaza kérdéséhez* (În chestiunea patriei străvechi a românilor ardeleni), Budapest, 1942
28. C. C. Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român*, Bucureşti, 1967
29. C. C. Giurescu, *Elementul daco-român în spaţiul carpato-danubian în sec. III—XIII*, Bucureşti, 1970

30. C. C. Giurescu, *Formarea poporului român*, Craiova, 1973
31. Carol Gölner, *Stephan Ludwig Roth*, Bucureşti, 1982
32. B. P. Haşdeu, *Strat şi substrat. Genealogia popoarelor balcanice*, Bucureşti, 1892
33. *Histoire de la Hongrie*, Paris, 1974
34. I. Hurdubeţiu, *Die Deutschen über die Herkunft der Ro* Bucureşti, 1977
35. I. Lupaş, *Istoria Unirii Românilor*, Bucureşti, 1937
36. Realités historiques dans le voivodat de Transylvanie du XII-e au XVI-e *siècle*, Bucureşti, 1938
37. G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1986
38. *Lucrările simpozionului de toponimie. Bucureşti — iunie 1972*, Bucureşti, 1975
39. *Marea Unire a românilor în izvoare narative*, Bucureşti, 1984
40. Şt. Mateş, *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII—XX*, Bucureşti, 1971
41. H. Mihăescu, *Influenţa grecească asupra limbii române pînă în sec. al XV-lea*, Bucureşti, 1966
42. I. Moga, *Les Roumains de la Transylvanie au moyen âge*, Sibiu, 1944
43. Vasile Netea, *Conştiinţa originii comune şi a unităţii naţionale în istoria poporului român*, Bucureşti, 1976
44. P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii româneşti*, Bucureşti, 1969
45. T. Papahagi, *Grai, folclor, etnografie*, Bucureşti, 1981
46. Ştefan Pascu, *Istoria Transilvaniei*, Blaj, 1944
47. V. Pârvan, *Începuturile vieţii romane la gurile Dunării*, Bucureşti, 1923
48. E. Petrovici, *Studii de dialectologie şi toponimie*, Bucureşti, 1970
49. Al. Philippide, *Originea românilor*, vol I şi II, Iaşi, 1923—28
50. Antonie Plămădeală, *Românii din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar, (1867—1918)*, Sibiu, 1986
51. Antonie Plămădeală, *Romanitate, continuitate, unitate*, Sibiu, 1988
52. Al. Procopovici, *Die Rumänenfrage, Priorität, Kontinuität und Struktur der dakischen Latinität*, Sibiu, 1944
53. D. Prodan, *Teoria imigraţiei românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea, Studii critice*, Sibiu, 1944
54. D. Prodan, *Supplex libellus valachorum*, Bucureşti, 1967
55. D. Protasse, *Problema continuităţii în Dacia — în lumina arheologiei şi numismaticei*, Bucureşti, 1966
56. Francisc Păcurariu, *Românii şi maghiarii de-a lungul istoriei*. Bucureşti, 1988
57. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1986.
58. I. I. Russu, *Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic şi componenta latino-romanică*, Bucureşti, 1981
59. Aurel C. Popovici, *La question roumaine*, Paris, 1918
60. Aurel C. Popovici, *Stat şi naţiune. Statele Unite ale Austriei Mari*, Bucureşti, 1939
61. *Revista Fundaţiei Drăgan*, vol. I, 1978 *(60 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România)*, vol. II, 1987 *(Unitatea naţională)*
62. Robert Roesler, *Romänische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Rumäniens*, Viena, 1871
63. Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et resultats*, Paris, 1930
64. A. Sacerdoţeanu, *Consideraţii asupra istoriei românilor în evul mediu. Dovezile continuităţii şi drepturile românilor asupra teritoriilor lor actuale*, Bucureşti, 1936
65. C. Sassu, *Roumains et Hongrois. Premisses historiques*, Bucureşti, f.a.
66. Gh. Ştefan, *Formarea poporului român şi a limbii sale*, Bucureşti, 1973
67. G. Stadtmüller, *Geschichte Südosteuropeas*, München, 1950
68. N. Stoicescu, *Continuitatea românilor. Privire istoriografică. Istoricul problemei, dovezile continuităţii*, Bucureşti, 1980, cu excelente relaţii bibliografice

69. Franz Iosef Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, 3 *volume*, Viena, 1781—1783

70. Pamfil Şeicaru, *La Roumanie dans la Grande Guerre*, Paris, 1968

71. Carlo Tagliavini, *Originile limbilor neolatine*, Bucureşti, 1977

72. L. Tamas, *Romains, Romans et Roumains dans l'histoire de la Dacie Trajane*, Budapesta, 1936

73. L. Tamas, *Sur la méthode d'interpretation des cartes de l'Atlas linguistique roumain*, Budapesta, 1937

74. * * * *Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României. Septembrie 1940 — Octombrie 1944*, Bucureşti, 1985

75. Octavian Toropu, *Romanitatea tîrzie şi străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică*, Craiova, 1976

76. Amédée Thierry, *Histoire d'Attila*, Paris, 1856

77. Ariton Vraciu, *Limba traco-geţilor*, Timişoara, 1960

78. A. D. Xenopol, *Teoria lui Rösler. Studii asupra stăruinţei românilor în Dacia Traiană*, Iaşi, 1884

CUPRINS

Redactor : dr. IOAN OPRIȘ
Coperta : VICTOR ILIE
Tehnoredactor : D. ANDREI

Bun de tipar : 27.11.1990. Apărut 1990
Coli de tipar 19.



Comanda nr. 332
Combinatul Poligrafic București.
Piața Presei Libere nr. 1, București,
România

Apele românești, între Nistru și Tisa, izvorăsc și se varsă în Dunăre, curgînd numai printr-un teritoriu românesc. S-ar putea vorbi de un destin românesc al tuturor apelor care izvorăsc din podișul Ardealului ori din munții ce înconjoară acest podiș, răsfirîndu-se către cele patru zări ale lumii. Aidoma acestor ape, podișul Ardealului este înconjurat din toate părțile de un brîu dens și extins de populație românească, Ardealul situîndu-se astfel în centrul teritoriului de viață românească.



Lei 85

Editura Athenaeum